LAVINIA BETEA Lucreţiu Pătrăşcanu

LAVINIA BETEA a absolvit Facultatea de Istorie şi Filosofie din cadrul Universităţii „Babeş-Bolyai” şi a obţinut doctoratul în psihologie la aceeaşi universitate. În prezent, predă psihologie socială şi politică la Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad Este abilitată pentru coordonare de doctorate în ştiinţe umaniste de Universitatea „Paul Valéry”, Montpellier III, şi pentru coordonare de doctorate în ştiinţele comunicării de Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca.

Jurnalistă de presă scrisă şi televiziune, a înfiinţat şi a condus secţiunea de Istorie Recentă a ziarelor *Jurnalul Naţional* (2004 – 2011) şi *Adevărul* (2011 – 2013). Actualmente este colaboratoare a TVR şi coordonatoarea colecţiei „Istoria” a Editurii Corint (Bucureşti).

APARIŢII EDITORIALE (selecţie): *Poveşti din Cartierul Primăverii*, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, ediţia a II-a, 2017; Lavinia Betea (coord), *Viaţa lui Ceauşescu. Tiranul*, Editura Cetatea de Scaun, Targovişte, 2015; Lavinia Betea (coord), *Viaţa lui Ceauşescu. Fiul Poporului*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2013; Lavinia Betea (coord), *Viaţa lui Ceauşescu. Ucenicul partidului*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2012; *Stăpânul secretelor lui Ceauşescu. I se spunea Machiavelli. Ştefan Andrei în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Adevărul, Bucureşti, 2011; Lavinia Betea (coord), *21 august 1968 – Apoteoza lui Ceauşescu*, Editura Polirom, Iaşi, 2009; Lavinia Betea, Alexandre Doma (coord), *Psihologia politică – o disciplină societală*, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2008; *Partea lor de adevăr*, Editura Compania, Bucureşti, 2008; *Bărbaţi şi femei întâlniri cu Serge Moscovici*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2007; *Am făcut Jilava în pantofi de vară. Convorbiri cu Ioana Berindei*, Editura Compania, Bucureşti, 2006 (ediţia a II-a, Editura Cetatea de Scaun, Targovişte, 2016); *Mentalităţi şi remanenţe comuniste*, Editura Nemira, Bucureşti, 2005; *Unul balans al memoriei*, Editura Fundaţiei Culturale „Ioan

Slavici”, Arad 2002; *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunist*. Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, Curtea Veche Publishing, ediţia a II-a (2006) şi ediţia a III-a (2011) – Premiul Academiei Române, 2003; *Psihologie politică. Individ, lider, mulţime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2001 (ediţia a II-a, Editura Concordia, Arad 2007; ediţia a III-a, Editura Universităţii „Aurel Vlaicu”, Arad 2009); *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Editura Polirom, Iaşi, 2001; prefaţă, selecţie a textelor şi note la cartea lui Paul Sfetcu, *13 ani în anticamera lui Dej*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000; *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997; *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Editura Fundaţiei „Ioan Slavici”, Arad 1995 (ediţia a II-a, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000); *Sfârşitul libertăţii*, Editura Mirton, Timişoara, 1993.

LAVINIA BETEA

Lucreţiu

Pătrăscanu.

*

Moartea unui lider comunist

Ediţia a IV-a, revizuită

CURTEA VECHE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BETEA, LAVINIA

Lucreţiu Pătrăşcanu: moartea unui lider comunist / Lavinia Betea.

Ed. a 4-a, rev.

— Bucureşti: Curtea Veche Publishing, 2018 Conţine bibliografie Index

ISBN 978 – 606 – 44 – 0118 – 2 94

Redactor: Ludovic-Ştefan Skultety Corector: Elena Tătaru Tehnoredactor: Dana Ionaşcu

CURTEA VECHE PUBLISHING str. Aurel Vlaicu nr. 35, Bucureşti, 020091 redacţie: 0744 55 47 63

distribuţie: 021 260 22 87, 021 222 25 36, 0744 36

97 21 fax: 021 223 16 88 redacţiecurteaveche.ro comenzicurteaveche.ro www.curteaveche.ro e Curtea Veche Publishing 2006, 2011 şi 2018, pentru prezenta ediţie

ISBN 978 – 606 – 44 – 0118 – 2

Nimic nu este mai imprevizibil sub comunism, decât trecutul

G. Orwell

Ferească Dumnezeu să trăieşti în timpuri interesante!

B. Brecht

Prefaţă la ediţia a patra

Reamintesc în preambulul acestei a patra ediţii a cărţii câteva date şi observaţii menţionate şi în prefeţele ediţiilor anterioare.

Câteva aspecte, în primul rând, care ţin de contextul documentării şi redactării acestui studiu de caz pe tema celui mai lung proces politic din istoria comunismului. Biografia personajului său central, Lucreţiu Pătrăşcanu, a fost rescrisă şi resemnificată în repetate rânduri, în funcţie de comandamentele fiecărei etape a ideologiei şi propagandei partidului. Iar metamorfoza unui intelectual revoluţionar în lider comunist, apoi în şeful unui complot imperialist contra statului român, pentru ca *reabilitarea* din 1968 să-i confere aura eroică a *naţionalistului comunist*, sacrificat din interesele unei sordide *lupte pentru putere* din nucleul regimului Dej, a transformat cazul Pătrăşcanu în exemplu ilustrativ al manipulărilor într-un regim totalitar.

Demersurile studierii cazului Pătrăşcanu le-am iniţiat, de altfel, din perspectiva psihosociologică asupra relaţiilor de putere şi a tehnicilor de influenţă în relaţiile lideri-mulţime din regimul comunist. Proiectul – concretizat în final prin capitolul „Scenarii şi procese politice” (*Psihologie politică. Individ, lider; mulţime în regimul comunist*, Editura Polirom, Iaşi, 2001) şi recontextualizat în „Procesul Ceauşescu – ultimul proces

stalinist" (*Mentalităţi şi remanenţe comuniste*.

Editura Nemira, Bucureşti, 2005) – s-a dovedit a fi însă un „meandru de viaţă" cu o durată de patru ani.

Ceea ce ar fi părut relativ simplu neiniţiatului în cercetarea arhivelor istoriei recente – redactarea biografiei unui om politic din secolul XX – s-a dovedit complicat din motive diverse şi, uneori, impredictibile.

Cel mai opresiv dintre ele a fost balastul cutumelor comuniste. Conform hotărârilor interne ale Biroului Politic al PCUS condus de Stalin, biografiile reale ale liderilor comunişti erau secrete de stat. Toate documentele referitoare la membrii Partidului Comunist din România se întocmeau şi se păstrau la Moscova (unde se află, de altfel, şi în prezent). Nu e uşoară şi lipsită de risc nici identificarea efectelor *rescrierii istoriei*. În cazul comunismului românesc au fost etape succesive. Pronunţat şi persistent, efectul acestor manipulări se resimte în reprezentarea unei confruntări în partid a doua grupări – una *naţionalistă*, cealaltă *cominternistă* – pe parcursul perioadei 1921 – 1957. În acest punct al analizei, însăşi comunitatea istoricilor s-a arătat rezistentă la schimbare. Decontextualizată de seria proceselor staliniste postbelice, drama lui Pătrăşcanu a fost (şi încă este) explicată în termenii *luptei pentru putere* preluaţi din manipularea efectuată de Hruşciov (1956), în algoritmul căreia s-a făcut şi *reabilitarea* din 1968. Alte stereotipuri şi clişee ale istoriografiei de partid au funcţionat în „extragerea" primului ministru comunist român din textura relaţiilor Bucureşti-Moscova, partid-servicii speciale ori realitatea mulţimii celor peste o sută de anchetaţi şi a procesului din 1954 soldat nu cu una, ci cu două execuţii şi 28 de condamnări la închisoare.

A fost apoi şi rămâne dificultatea selecţiei datelor. Plăceri şi răsfăţuri ale omului recent, precum continua conectare la surse multiple de informaţii, riscă să-i blocheze acestuia mecanismele de evaluare şi control asupra realităţii. În cazul cercetătorului din ştiinţele socio-

umane, el este norocosul beneficiar al deschiderii unor imense arhive. Metodologia şi tehnicile de lucru cu asemenea surse, clasificarea şi selecţia informaţiei, aspectele ce ţin de pluridisciplinaritatea interpretării datelor pun însă câteodată insurmontabile praguri în faţa obiectivelor sale.

Câteva detalii asupra etapelor documentării cazului Pătrăşcanu sunt ilustrative în această privinţă. Am intrat în sala de lectură a Arhivelor SRI în 1996 cu permisul numărul 6, semnat de Virgil Măgureanu, directorul SRI, prin intermediul purtătorului său de cuvânt, Nicolae Ulieru. Locuiam în Arad, iar cererea mi-a fost aprobată pe temeiul bunelor relaţii cu presa. Intuiţia mea că nici măcar liderii partidului nu cunoşteau istoria partidului lor devenise certitudine după interviurile cu Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu, Gheorghe Apostol şi Paul Sfetcu publicate în *Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României* (Editura Fundaţiei „Ioan Slavici", Arad, 1995). Ancheta şi procesul Pătrăşcanu le erau şi acestora precar cunoscute.

În Arhivele SRI, în 1996, documentele „cazului Pătrăşcanu" se aflau la Fondul Penal, în 204 volume. Lectura lor integrală, mi s-a spus, cuprinde 7 080.000 de pagini. Cum voi reuşi?! Pe parcurs, timpului şi cheltuielilor de documentare li s-au alăturat alte piedici. În volumele 1 – 12 erau îndosariate declaraţiile şi procesele-verbale de interogatoriu ale lui Lucreţiu Pătrăşcanu, sintezele informative din diferite etape ale anchetei, făcute de colectivele de anchetatori, şi documentele de la proces. Urmau volume ce purtau ca titlu nume necunoscute pentru istoria PCdR (Ştefan Popescu, Ion Cleante Gheorghiu sau Paul Ozias). După două sau trei sute de pagini de lectură din asemenea dosare, încă-mi părea că declaraţiile au ajuns în „cazul Pătrăşcanu" din greşeală, atât de puţin vieţile acelor oameni păreau să aibă legătură cu cazul ştiut. Tot astfel, dosarele cu declaraţiile şi documentele condamnaţilor în proces (îndosariate de obicei în ordinea

cronologică a arestării lor) ridicau semne de întrebare în selecţia afirmaţiilor veridice. De regulă, începeau cu declaraţii libere, succesive, ologrefe, în genul *autobiografiilor* şi *autocriticilor* de partid, repetate succesiv tot mai detaliat. După aceea, când anchetatul era supus torturii („punerea în probă”, în jargonul Securităţii), afirmaţiile iniţiale se modificau în cazul unor teme precum relaţiile cu Lucreţiu Pătrăşcanu, „activitatea duşmănoasă” şi altele. Asemenea declaraţii erau, de obicei, scrise de mâna anchetatorului şi dublate de copii dactilografiate (uneori în câte trei sau cinci exemplare răspândite prin diverse dosare, unele traduse şi în limba rusă). Abia după lectura integrală a documentelor, cu ajutorul rapoartelor de sinteză şi al anchetei din 1967 – 1968, am stabilit o grilă de selecţie şi clasificare a informaţiilor.

Chiar şi numele persoanelor la care se referă anchetaţii şi anchetatorii sunt scrise deseori diferit (spre exemplu, Pătrăşcanu scrie totdeauna Stârcea, şi nu Mocsonyi-Styrcea, Silber, şi nu Zilber, grafie pe care, împreună cu editorul, am hotărât să o menţinem în toate fragmentele citate). Numele anchetatorului-şef Ioan Şoltuţiu apare, de asemenea, în diverse forme (Şoltuz, Şoltuţ), ca să nu mai amintim numele consilierilor sovietici sau ale ilegaliştilor ce au purtat diferite identităţi.

Ediţiile ulterioare volumului publicat de Editura Humanitas (2001) au fost „actualizate” cu informaţii provenite din Arhiva Cancelariei CC al PCR pusă în circuit de Arhivele Naţionale Istorice Centrale. Şi cu informaţiile noi datorate unor martori, lucrărilor memorialistice şi dicţionarelor apărute în istoriografia comunismului românesc. Referitor la informaţiile sistematizate de dicţionare, menţionez opţiunea de a reproduce parţial datele biografice ale liderilor comunişti implicaţi – până la data procesului. Cât despre memorialistică, am ales menţionarea anumitor aspecte, pe cât mi-a stat în putinţă evitând dezacordurile dintre declaraţiile date în anchetă şi amintirile supravieţuitorilor peste ani.

Revăzută, această nouă ediţie *Lucreţiu Pătrăşcanu. Moartea unui lider comunisU* ca orice carte despre istorie, rămâne deschisă deopotrivă nuanţării semnificaţiilor şi îmbogăţirii conţinutului.

N-aş vrea să închei această prefaţă fără exprimarea mai vechilor sentimente de gratitudine pentru toţi contribuitorii ei.

Adresez calde mulţumiri specialiştilor din instituţiile arhivistice pe care le-am frecventat – Arhivele SRI, Arhivele CNSAS, Arhivele Naţionale Istorice Centrale –, totdeauna receptivi şi sensibili în sprijinirea competentă a cercetătorilor. În special doamnei Frusinica Moraru de la Arhivele SRI, instituţie care gestiona în perioada primei mele documentări documentele fostei Securităţi.

Le sunt recunoscătoare celor care au luminat multe din neclarităţile şi îndoielile mele prin împărtăşirea unor amintiri personale din lumea puterii ori din aceea a închisorilor.

Le mulţumesc şi numeroşilor cititori care prin interesul lor pentru cunoaşterea trecutului apropiat au făcut necesară această a patra ediţie a cărţii. Istoricilor şi jurnaliştilor care, de-a lungul timpului, au scris cronici, recenzii şi comentarii la această carte sau au citat-o în lucrările lor. Şi, desigur, juriului care i-a conferit, în 2003, Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române.

În cele din urmă, dar în mod deosebit, mulţumesc Editurii Curtea Veche Publishing. Doamnelor Cristiana Chiriac şi Doina Jela, domnului director Grigore Arsene, care, cu profesionalism şi cu încredere, au finalizat şi acest proiect.

Lavinia Betea

Prescurtări utilizate:

ASRI – Arhivele Serviciului Român de Informaţii

ANIC – Arhivele Naţionale Istorice Centrale

BMŢ – Blocul Muncitoresc Ţărănesc

BND – Blocul Naţional Democrat

BP – Biroul Politic
CC – Comitetul Central
CSP – Comitetul de Stat al Planificării
DGSP – Direcţia Generală a Securităţii Poporului
FND – Frontul Naţional Democrat
ICS – Institutul Central de Statistică
MAI – Ministerul Afacerilor Interne
MAN – Marea Adunare Naţională
NKVD – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne din Uniunea Sovietică (1934 – 1946) ONU – Organizaţia Naţiunilor Unite
PC (b) US – Partidul Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice
PCdR – Partidul Comunist din România (1921 – 1943)
PCR – Partidul Comunist Român (1943 – 1948; 1965 – 1989)
PMR – Partidul Muncitoresc Român (1948 – 1965)
PSD – Partidul Social Democrat
RPR – Republica Populară Română (1947 – 1965)
SSI – Serviciul Special de Informaţii
UAP – Uniunea Artiştilor Plastici

CAPITOLUL I Andrei

Cine-a fost Lucreţiu Pătrăşcanu?

Reţinem o sinteză a vieţii sale, alcătuită, în septembrie 1952, de şeful anchetei care a finalizat *procesul Pătrăşcanu*: „Eu, lt.-col. Şoltuţiu Ioan, am interogat în calitate de anchetator pe arestatul Lucreţiu Pătrăşcanu, născut la 4 noiembrie 1900 în Bacău, cetăţean român, de naţionalitate română, membru PCR din anul 1921, Dr. În ştiinţe economice, statistică şi filosofie, licenţiat în Drept, de profesie avocat-profesor universitar la Facultatea de Drept din Bucureşti, cu ultimul domiciliu în Bucureşti, str. Vasile Lascăr, nr. 100, căsătorit, fără copii, soţia arhitectă decoratoare, originea socială – tatăl intelectual scriitor, fără avere. În 1919 a intrat în partidul socialist iar în 1921 în PCR până în 1948. A luat parte la

toate alegerile şi a fost deputat în 1931. Decorat cu «Steaua României» în 1945 şi «Meritul Cultural» în 1946 dată de Voitec[1] şi în 1947 o decoraţie a Guvernului Maghiar. Serviciul Militar satisfăcut la Şcoala Militară Adm. Bacău şi la Regt. 21 Infanterie. A fost în Italia în 1920 şi 1940; Germania: 1920, 1923, 1926, 1929, 1930, 1931, 1933, 1935, 1944; Franţa: 1929, 1946, 1947; Belgia: 1947; Anglia: 1930; Ungaria: 1948; studii şi activitate politică. A fost judecat în 1932 şi în 1939 pentru activitate politică fără condamnare". 1

Autobiografia depozitată în arhivele Cominternului conţine şi amănunte referitoare la părinţi: „Tatăl meu – declarase Lucreţiu Pătrăşcanu, în 1933, la Moscova – este de specialitate profesor şi provine dintr-o veche familie boierească. Mama este dintr-o familie nobilă. Copil fiind, am avut o viaţă destul de bogată."[2] Când „recunoaşte" acestea, lucrurile par fireşti de vreme ce şi Lenin provenea dintr-un mediu aristocratic! Tatăl lui Pătrăşcanu, profesorul Dumitru D. Pătrăşcanu (1872 – 1937), s-a distins ca prozator, autor de manuale de istorie şi promotor, alături de Garabet Ibrăileanu şi Constantin Stere, al revistei *Viaţa românească*. O experienţă politică nefericită îi marcase destinul.[3]

---

1 NP: Specificarea anchetatorului se datorează, probabil, faptului că, la data întocmirii sintezei, fostul ministru al învăţământului Ştefan Voitec se afla „în atenţia" Securităţii.

2 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 367.

3 La începutul secolului XX, influenţa lui Stere era atât de mare, încât atunci când în 1902-1903, la invitaţia lui Ionel Brătianu, acesta a trecut la liberali, întregul grup de la Viaţa romînească l-a urmat. Ostilitatea faţă de ţarismul rus şi dorinţa de a vedea Basarabia revenită între graniţele României l-au determinat pe Stere să pledeze pentru intrarea ţării în război împotriva Rusiei. D.D. Pătrăşcanu l-a urmat pe Stere şi la liberali, şi în adoptarea poziţiei filogermane, ceea ce, la finele Primului Război Mondial, a dus la compromiterea lor politică. Maniu a avut un rol hotărâtor în scoaterea lui Stere şi a adepţilor săi de pe scena politicii româneşti interbelice, conform declaraţiilor lui Alexandru Bârlădeanu în Lavinia Betea, Alexandru Bârlâdeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu. Convorbiriy Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997, pp. 11-13.

Să fi influenţat, oare, eşecul politic al tatălui, după abandonarea mişcării socialiste, hotărârea fiului de a se înscrie în cea mai radicală aripă a stângii politice? Puţin comunicativ şi deloc dispus la confesiuni – după cum îl caracterizează toţi apropiaţii săi –, Lucreţiu Pătrăşcanu a mărturisit puţine amintiri şi gânduri din copilărie şi tinereţe. Din ele reies puternica influenţă a tatălui, a cărui profesie îşi dorea, în copilărie, să o urmeze, şi sensibilitatea lui Coca (aşa i se spunea copilului Lucreţiu în familie), care, impresionat de verile petrecute cu cenaclul *Vieţii româneşti* la Mănăstirea Neamţului, parcurge o criză religioasă. Lecturile sale sunt tipice mediului şi timpului: Sadoveanu, Caragiale, Brătescu-Voineşti, literatura semănătoristă. Printre cele recunoscute a-l fi „călăuzit": Dostoievski, Turgheniev, *Sonata Kreutzer*, de Tolstoi, *Rusia subterană*, de Stepniak şi, evident, romanul de căpătâi al *revoluţionarilor de profesie*, *Ce-i de făcut*? de Cernîşevski.1

Şi, cum intrarea în acest ordin al *revoluţionarilor de profesie* reclamă ruperea legăturilor cu familia, cu prietenii, cu legile şi obiceiurile societăţii în care te-ai născut, relaţiile lui Lucreţiu Pătrăşcanu cu membrii familiei sale, la maturitate, sunt rare, iar referirile la ei, sporadice. A avut un frate, ofiţer, despre care n-a vorbit niciodată în timpul anchetei[45], şi o soră, Zizica (Elise), măritată cu avocatul Petre Pandrea. Referindu-se la această soră, D.I. Suchianu afirmă că avea „cusururi insuportabile" provenite din „mitocănia şi lipsa de măsură

4 Ion Biberi, „De vorbă cu L. Pătrăşcanu", în culegerea de interviuri Lumea de mâine, Editura Forum, Bucureşti, 1945; dialog reprodus de revista Magazin istoric, mai 1968, pp. 29-34; în ediţia de la Curtea Veche Publishing, 2001, la pp. 88-100.

5 Anumiţi autori de literatură memorialistică emit versiunea că fiul acestui frate a fost studentul legionar Nutzi Pătrăşcanu, condamnat la moarte în „procesul reeducării de la Piteşti" din 1954, sentinţă comutată ulterior în muncă silnică pe viaţă. Pe tot parcursul anchetei nu s-a făcut însă nicio referire la existenţa unei legături directe între fostul ministru comunist al justiţiei şi mişcarea legionară.

a maică-sii.”[6]

Văzută din interior, povestea familiei Pătrăşcanu apare însă ca diferită de versiunea criticului, scrisă la Securitate. Cum era şi firesc, profesorul D.D. Pătrăşcanu s-a îngrijit de educaţia celor trei copii ai săi. Elise îşi făcuse studiile la Sorbona. Dumitru era ofiţer, căsătorit cu profesoara universitară Maria Alexandrescu (fosta soţie a poetului Dan Botta), epurată din învăţământul superior în 1948. De ce n-au fost anchetaţi? Pentru că „nu se băgaseră în faţă” în viaţa lui Pătrăşcanu nici atunci când acesta era ilegalist, nici după ce ajunsese în cercul puterii.1

Pe Lucreţia Pătrăşcanu (numită în familie Nonina) o cunoaştem mai bine din relatările foştilor agenţi de poliţie. Aceştia o descriu blestemându-şi furioasă fiul pentru percheziţiile cauzate de politica lui sau alergând pe la cabinetele oamenilor politici ai vremii (rude sau foşti elevi ai profesorului D.D. Pătrăşcanu) pentru a implora eliberarea acestuia. Ca orice mamă, a continuat să spere într-un viitor mai bun pentru fiul ei, astfel că, la percheziţiile periodice ale agenţilor, nu se sfia să-i sfătuiască: „Mai lăsaţi-mi fiul în pace că ăsta o să fie om mare şi o să răspundeţi!”[7] Când previziunea i s-a împlinit, avea să-l vadă şi mai puţin, soţia lui Pătrăşcanu detestându-şi soacra.[8]

În paralel cu studiile încheiate prin absolvirea Facultăţii de Ştiinţe Juridice a Universităţii din Bucureşti, tânărul Pătrăşcanu face politică. „M-am ocupat singur de problemele politice şi am studiat cea mai mare parte a operelor lui Marx, Engels şi Lenin (apărute în limba germană), declară el în aceeaşi autobiografie din 1933. În anul 1919 [imediat după bacalaureat, *n.a.*] am intrat în Partidul Socialist Român, încă înainte de dizolvarea sa.

---

6 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, f. 195 (Declaraţia lui D.I. Suchianu din 10 martie 1950).

7 Interviu cu Nadia Marcu (nepoata lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi fiica lui Petre Pandrea), septembrie 2005.

8 Ibidemy voi. 60, f. 68 (Declaraţia lui H. Brauner din 2 martie 1950).

Până la crearea Partidului Comunist, eu am avut legături cu tovarăşii, insistând pentru crearea de uniuni comuniste ale tinerilor. După crearea Partidului şi arestarea tuturor delegaţilor care s-au pronunţat pentru [afilierea la] Internaţionala a III-a, la sfârşitul anului 1921, eu şi alţi trei tineri tovarăşi am început să editäm revista *Tânărul Socialist*. În 1921 deja, în jurul acestei reviste s-au grupat elemente care, ca şi noi, erau afiliate Partidului Comunist. Eu sunt membru al Partidului Comunist din momentul creării lui şi nu am fost niciodată în afara rândurilor sale. După crearea Partidului, am lucrat până în toamna anului 1922 ca membru al CC al Partidului în organizaţia de tineret. Din 1922 până în 1925, cu mari întreruperi, când eu am fost în ţară, m-am aflat în Germania, unde am lucrat mai mult de un an în cadrul Partidului Comunist German". 1

Socoteşte, aşadar, puţin potrivit să insiste, la Moscova, asupra faptului că în 1925 şi-a luat doctoratul la Leipzig, în specialitatea economie politică, cu obiecte secundare statistica şi istoria filosofiei. Tema tezei de doctorat: „Reforma agrară din 1918 – 1921 din România".[9] Motivul îl găsim în autobiografia altui comunist român, scrisă de asemenea la Moscova, care menţionează că „Partidul [Comunist din România, *n.a.*] a fost împotriva plecării la studii în Germania a lui Pătrăşcanu".[10] De altfel, la Moscova, Pătrăşcanu nu are motive de laudă cu studiile sale, de vreme ce noii conducători ai URSS nu excelează la acest capitol! mai mult decât atât: Stalin dispreţuia teoreticienii, al căror efect îl compara cu acela al unei furtuni într-un pahar cu apă, în raport cu „revoluţionarii de teren". Mai târziu va afirma public că a plecat la studii, în Germania, urmând lozinca timpului: „Cine nu ştie nemţeşte nu poate deveni un bun marxist". Profesorii însă

9 Apud Gheorghe Buzatu, op. cit., p. 345.

10 Lichidarea lui Marcel Pauker. O anchetă stalinistă (1937-1938). Documente traduse şi adnotate de George Brătescu, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995, pp. 58-59.

nu i-au prilejuit simpatii şi ataşamente („erau şovini şi reacţionari, cu excepţia lui Hans Driesch, figură blândă şi îngăduitoare").1 în timpul petrecut în Germania, se arată entuziasmat de realităţile occidentale care „prevestesc", conform analizelor Cominternului,[11] revoluţia proletară: „Germania e azi punctul central al revoluţiei mondiale şi pentru aceea pentru mine e de două ori mai importantă", scrie tânărul de 23 de ani unei prietene bucureştene, Anca. A văzut aici, i se confesează el, lucruri mari şi minunate care i-au umplut sufletul de mari nădejdi şi au distrus „multe rămăşiţe de mic-burghez". „Sunt membru al partidului nostru de aici, dar din cauza limbii nu pot activa", se plânge el. Din dorinţa de a cunoaşte bine marxismul, citeşte pentru început *Materialismul istoric* al lui Buharin[12]. O altă scrisoare adresată aceleiaşi prietene, la mai puţin de un an, reia progresele în studiul marxismului: *Capitalul* lui Marx („care-mi dă viaţă şi suflet") şi Adam Smith.[13]

Remarcabilă este absenţa dorinţei sale de a practica meseria pentru care se pregătise: „Totdeauna am avut oroare de avocatură, şi aceasta explică pentru ce, în afara apărării în procesele noastre, n-am practicat-o aproape niciodată", motivează el, în 1949, opţiunea pentru o carieră universitară.1 în publicistică preferă scrisului activitatea de coordonare a unui ziar: „Timp de mai mulţi ani, am fost redactor-şef al presei noastre legale [se referă la ziarele *Socialistul* şi *Tineretul Socialist, n.a.* \\ mărturiseşte, la Moscova. „Am publicat numai câteva note

11 Ion Biberi, op. cit., p. 97.

12 Nikolai Buharin (1888-1938), membru al PCUS din 1906, participant la Revoluţia din Octombrie. Membru al BP al PC(b)US (1924- 1929). S-a afirmat ca teoretician marxist. Considerat conducătorul „opoziţiei de dreapta", va fi înlăturat de Stalin în 1929-1930. Pentru scurt timp a fost redactor-şef al ziarului Izvestia. Arestat, condamnat la moarte şi executat în 1938, sub acuzaţii false.

13 Scrisorile lui Lucreţiu Pătrăşcanu datate Leipzig, 23 februarie 1923, respectiv 1 decembrie 1923; din colecţia istoricului Cristian Popişteanu.

în reviste.”[14] în campania electorală din 1946, perioada aceasta va fi prezentată în maniera *romantismului revoluţionar*. „Într-o gheretă, în care ziua se vindea pâine, în faţa palatului ziarului *Universul* Pătrăşcanu strânge noaptea o mână de tineri comunişti şi redactează *Tineretul Socialist*, săptămânal care a coalizat, într-o singură voce, protestul maselor populare împotriva asupririi mişcării muncitoreşti şi a întemniţării conducătorilor ei”. Primul pseudonim – care va rămâne numele său preferat de comunist – este Andrei Moldovanu. „Şi astăzi, încă, luptătorii din vechea gardă îl mai numesc Andrei!” clamează gazetarul.[15]

În legătură cu *viaţa de partid* a comuniştilor, din primii ani de la înfiinţarea partidului, aduce puţine informaţii. Fapt explicabil, având în vedere spinoasa chestiune atracţionismului *de partid* care tulbură comunitatea comuniştilor români încă de la apariţia ei. Între grupările care scindau mişcarea social-democrată, înainte de înfiinţarea PCdR, tânărul Pătrăşcanu se plasase în grupul „maximaliştilor”, reprezentaţi de Alexandru Dobrogeanu-Gherea1 şi Boris Stefanov[16][17]. Nucleul care a dus la constituirea PCdR era alcătuit din Gheorghe Cristescu-Plăpumaru (primul conducător al grupării comuniste din România), Marcel Pauker[18], Ilie Moscovici,

14 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. I, f. 105 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

15 Scînteia, 15 noiembrie 1946.

16 Alexandru Dobrogeanu-Gherea (1879-1938), fiul lui Constantin Dobrogeanu-Gherea. Membru al PSD din 1910, deputat în Parlamentul României în 1920 şi 1922. în 1924 a fost şi secretar general al PCdR. în 1932 a emigrat în URSS. Executat în 1938 în cadrul unui proces stalinist.

17 Boris Stefanov (1883-1969), militant în PSD din 1914. A făcut parte din organele superioare de conducere ale PCdR încă de la înfiinţarea acestuia. în 1926 a fost arestat şi condamnat la opt ani închisoare. După eliberare, a emigrat în URSS. în 1934 a fost desemnat de Comintern conducător al PCdR, funcţie pe care a exercitat-o până în 1939. După cel de-al Doilea Război Mondial s-a stabilit în Bulgaria.

18 Marcel Pauker (1896-1938), cu numele conspirativ Luximin, membru

David Fabian. În 15 decembrie 1920, o delegaţie a acestei facţiuni a fost primită de însuşi Lenin, după care noua grupare a fost oficializată prin congresul de constituire a PCdR, ţinut la 8 – 12 mai 1921. Înfiinţarea unei mişcări politice ce propaga revoluţia proletară mondială, desfiinţarea ordinii de stat, o mişcare subordonată direct unui centru cu sediul în străinătate, declarând statul român ca *stat imperialist* prin reîntregirea graniţelor sale cu provinciile istorice Ardeal, Basarabia, Bucovina şi Dobrogea şi propunându-şi să militeze pentru desprinderea lor, a panicat oficialităţile vremii. Astfel că, la 12 mai 1921, poliţia a pus capăt congresului şi i-a arestat pe cei care votaseră pentru afilierea la Comintern. Cel de-al doilea congres, mai curând o continuare a primului, a avut loc la Ploieşti, în octombrie 1922.

Participanţii – printre care şi Lucreţiu Pătrăşcanu – s-au declarat constituiţi în „Partidul Comunist din România, secţiune a Internaţionalei Comuniste”.1

În octombrie 1922, Pătrăşcanu călătoreşte la Moscova ca delegat al noului partid la Congresul al IV-lea al Cominternului, ocazie cu care l-a văzut şi pe Lenin. „Impresiile profunde” produse de această călătorie, spune el în 1945, plănuieşte să le împărtăşească în memoriile proiectate a fi scrise „la anii bătrâneţii”.[1920]

Nu mult după înfiinţarea PCdR apar grupările disidente în interiorul partidului. În 1923, fracţiunea reprezentată de Marcel Pauker acuză CC al PCdR, condus de Cristescu-Plăpumaru, de „inactivism” şi susţine că în România s-a creat o „situaţie revoluţionară” şi că sarcina

---

al PSD din 1918, fondator al PCdR, membru al PC(b) US în 1930-1932. Membru al conducerii PCdR şi reprezentant al Cominternului în diversele filiale ale partidului comunist din Europa Vestică. Sancţionat în mai multe rânduri pentru activitate fracţionistă. în 1938 a fost executat la Moscova ca „spion în favoarea României“.

19 Ghiţă Ionescu, Comunismul în România, Editura Litera, Bucureşti, 1994, pp. 25-51 (traducere a autorului după ediţia a II-a, tipărită în 1968 în Anglia şi SUA).

20 Ion Biberi, op. cit.y p. 32.

partidului este să treacă imediat la luarea puterii.[21] După propriile-i declaraţii, printre comunişti pe care Pauker conta ca fiindu-i apropiaţi în gândire se afla şi tânărul Pătrăşcanu.[22]

În 1924, după intrarea în vigoare a „legii Mârzescu", prin care PCdR este scos în afara legii, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost arestat pentru prima dată. „Douăzeci şi patru de zile, declară el, toate petrecute în greva foamei şi setei". În acel timp a fost anchetat o singură dată, în celulă, poliţistul fiind însoţit şi de ziaristul Costa-Foru.[23] în articolele propagandistice din campania electorală a anului 1946, episodul arestării a fost romanţat şi cu amănuntul închiderii în aceeaşi cameră cu patru nebuni.1

După congresul al III-lea[2425], PCdR apelează la „noi forme de luptă" prin crearea de organizaţii legale, a căror conducere era, de fapt, ilegală. Una dintre primele asemenea organizaţii este Blocul Muncitoresc-Ţărănesc înfiinţat în 1926. A face însă faţă directivelor Cominternului şi a te strecura în politica unei ţări care repudia sovietele, pe conducătorii şi adepţii lor nu era lucru uşor. Faptul reiese şi din cele declarate de Pătrăşcanu în legătură cu redactarea programului BMŢ: „În primăvara anului 1926, după reîntoarcerea mea din Germania şi cu prilejul înfiinţării BMŢ, Dori Goldstein[26], care era legătura mea cu conducerea Partidului, a venit la mine şi *mi-a propus să redactez un program al BMŢ*[27], care era o formaţiune legală. Am pus mai multe articole pe

21 Socialismul, 28 februarie 1924.

22 Lichidarea lui Marcel Pauker, op. cit., p. 72.

23 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 112 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

24 Scînteia, 15 noiembrie 1946.

25 Congresul al III-lea al PCdR a avut loc în august-septembrie 1924, la Viena.

26 Dori Goldstein (? -1938), instructor al CC ales în Biroul Politic al PCdR în 1928. S-a implicat în lupta fracţionistă din partid între anii 1929-1930 de partea fracţiunii Pauker. Executat în 1938 la Moscova.

27 Subliniere în original.

hârtie şi am ajuns la chestia autodeterminării. Cum urma să fie formulată? Deoarece BMŢ era o organizaţie legală, părerea mea a fost că dacă vom pune lozinca întreagă: «autodeterminarea până la despărţirea de stat», riscăm să ilegalizăm BMŢ chiar de la început. Am propus deci în programul BMŢ să trecem doar «autodeterminarea», fără a doua jumătate. Dori Goldstein a acceptat propunerea mea, şi lozinca a fost astfel definitiv redactată".

Faptul nu a rămas fără urmări: „În 1931, la cel de-al V-lea congres al Partidului, Béla Kun, care a luat parte ca reprezentant al Internaţionalei] C [omuniste], a ridicat chestiunea, ca o acuzare împotriva mea, că am rupt lozinca lui Lenin în două – ceea ce a fost socotit ca o greşeală. Am recunoscut, în timpul discuţiei, că în adevăr nu a fost just punctul meu de vedere şi legalitatea BMŢ nu trebuia apărată cu o cedare principială."[28]

„Lozinca autodeterminării" la care se referă Pătrăşcanu în declaraţia sa este un alt aspect trecut sub tăcere de istoria partidului în anii *naţionalismului comunist*. În conformitate cu documentele Cominternului, după care au fost adoptate toate rezoluţiile congreselor PCdR, propaganda comuniştilor trebuia să conducă la destrămarea României Mari. Transilvania, Basarabia, Bucovina de Nord şi Dobrogea, prin „autodeterminarea" locuitorilor ei, urmau să se desprindă de România (considerată un *stat imperialist*). Revolta de la Tatar-Bunar (1924) a fost modelul după care ar fi trebuit să acţioneze comuniştii în toate provinciile amintite şi totodată evenimentul decisiv în urmă căruia a fost adoptată legea prin care era interzis Partidul Comunist în România.

Dificultăţile practicării unui asemenea gen de politică sunt sporite şi de configuraţia conducerii PCdR: În ţară se afla o conducere operativă – Comitetul Central, un alt grup aflat în emigraţie (la Praga sau Viena) alcătuia Biroul Politic, în timp ce la Moscova fiinţa o a treia conducere –

28 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 456 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1952).

Comisia Română de pe lângă Comintern. Fiecare dintre aceste grupuri se erija în postura de adevărat reprezentant al conducerii partidului. Directivele venite din exteriorul ţării se ciocneau cu hotărârile luate în ţară, astfel că, în 1928, din cauza *luptelor fracţioniste* (reprezentate în principal de Vitali

Holostenko/Barbu1 şi M. Pauker/Luximin), PCdR se afla la un pas de lichidare.[2930]

În 1928, Pătrăşcanu a fost arestat a doua oară, „o jumătate de oră", în împrejurări descrise astfel: „Din străinătate a venit un reprezentant al KIM-ului[31] care a luat legătura cu mine. Am ţinut o şedinţă cu membrii CC de atunci, împreună cu franţuzul, la Belu – cimitir. Apoi o a doua şedinţă la Herăstrău, împreună cu un activist de la UTC. în drum spre oraş, pe şoseaua Kiseleff, am fost arestat împreună cu el şi duşi la Siguranţă. […] La Siguranţă am fost ascultaţi de Vintilă Ionescu [comisarul brigăzii „comunişti", *n.a.*]. Vintilă Ionescu a dispus lui Bănciulescu să fiu trimis la Parchet. Eu [, profitând de un moment de neatenţie din partea lor, am fugit din Siguranţă. Am publicat imediat un protest în *Dimineaţa*, făcând lucrul public, fapt pentru care Siguranţa nu m-a urmărit."[32]

Episodul va fi cercetat îndelung de anchetatori astfel că, în dosarele anchetei, declaraţiile lui Pătrăşcanu sunt îmbogăţite cu amănunte ce i-au rămas necunoscute

29 Vitali Holostenko (1900-1938), cu numele conspirativ de Barbu, a luptat în 1918 împotriva trupelor române în Basarabia. Membru fondator al PCdR, implicat în procesul din Dealul Spirii. După 1922 a plecat la Moscova. în 1928 a fost desemnat conducător al PCdR, funcţie în care rămâne până în 1930. în 1938 este executat într-un proces stalinist.

30 Istoria PCRy manuscris dactilografiat, „Fondul Miron Constantinescu", constituit prin donaţie testamentară în 1974 la biblioteca Şcolii Normale „Dimitrie Ţichindeal", din Arad.

31 KIM - Internaţionala Comunistă a Tineretului (înfiinţată la Berlin în 1919).

32 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 3, f. 113 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

protagonistului. Datorită lor aflăm că reprezentantul KIM-ului a fost Léon Mauvais, unul dintre cei patru secretari ai PC Francez. Iar arestarea s-a datorat denunţului Mariei Borcescu, îngrijitoare la cimitirul Bellu şi informatoare a Siguranţei. Legătura ei cu această instituţie se făcea prin agentul Ivan Mathonys, zis „Vranghelistul" (cu care „se afla în dragoste"), agent care-l avea în supraveghere pe Lucreţiu Pătrăşcanu.1 Nu este aceasta singura „fugă" a lui Pătrăşcanu, care, datorită unor complexe de împrejurări precum cele descrise, favorizează diverse speculaţii. În 1926, bunăoară, Pătrăşcanu i se adresase lui Remus Koffler pentru a-l ascunde. Tocmai fugise de la o întâlnire cu Boris Stefanov şi un alt comunist, care „căzuseră" în respectiva împrejurare.[33][34]

Călătoreşte în URSS în 1928[35], în 1930 şi 1931[36]. Dacă în 1928 şi 1931, Pătrăşcanu fusese în URSS ca delegat al PCdR la congresele sale ce avuseseră loc pe teritoriul sovietic, conform informaţiilor Siguranţei din 1930, în acel an, Pătrăşcanu fusese la Moscova pentru a prezenta Cominternului raportul asupra situaţiei din România, în vederea celui de-al V-lea Congres al Internaţionalei Comuniste.[37] Aceste călătorii în *patria sovietelor* şi legăturile reale dintre PCdR şi Moscova au fost trecute sub tăcere de istoria oficială a partidului şi în timpul vieţii lui Pătrăşcanu, şi după *reabilitarea* sa, când a fost prezentat de fiecare dată ca erou al *naţional-*

33 Ibiderriy ff. 330-331 (Declaraţia din 13 februarie 1952 a Măriei Borcescu, deţinută la închisoarea Mislea, în urma unei condamnări de patru ani ca turnătoare la Siguranţă).

34 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 45, f. 43 (Autobiografia lui R. Koffler, datată 1949).

35 în iunie-iulie 1928 a avut loc Congresul al IV-lea al PCdR, lângă Harkov, la Ciuguevo.

36 în decembrie 1931 a avut loc Congresul al V-lea al PCdR, lângă Moscova, la Gorkovo.

37 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 10, f. 468 (Copie după raportul prezentat Secretariatului General al MAI de către Direcţiunea Poliţiei de Siguranţă în 25 mai 1943 cu privire la L. Pătrăşcanu).

comunismului românesc.

Importanţa dobândită de Pătrăşcanu în mişcarea comunistă este atestată şi de faptul că la congresul din 1931 a fost desemnat membru al CC al PCdR. Prezintă interes în acest context aprecierile şi hotărârile reuniunii. Astfel, se făcea estimarea că „în teritoriile străine, ocupate de România" trăiesc circa opt milioane de „neromâni"; partidul era denumit „organ de luptă revoluţionară pe bază de front unic"; s-a trasat sarcina formării de sindicate proprii, ilegale; iar social-democraţii erau stigmatizaţi ca social-fascişti (în opinia reprezentantului Cominternului, Manuilsk, „dictatura burgheziei se sprijină pe doi gemeni: fascismul şi social-fascismul, între care nu există deosebire principială").1

În 1931, Pătrăşcanu scria la revista *Viaţa românească* articole despre „adevăratul 1848", semnate cu pseudonimul Ion C. Ion.[38] în această perioadă este şi secretarul avocatului Nicolae N. Stănescu, membru marcant al PNŢ.[39]

Evenimentul cel mai însemnat din această etapă a vieţii sale este succesul în alegerile din 1931: Lucreţiu Pătrăşcanu ajunge deputat comunist în Parlamentul României prin participarea la alegeri pe listele BMŢ. Cei cinci deputaţi ai BMŢ, L. Pătrăşcanu, I. Aladar, D. Ştefan, M. Sami şi C. Obrad, stârnesc dezbateri aprinse, ştiut fiind că organizaţia este un paravan de acţiune al partidului comunist interzis, în Parlament se solicită invalidarea lor invocându-se pretextul că prin candidatura lui Imre Aladar cu documente falsificate se încălcase legea electorală. Alţi deputaţi protestează deschis împotriva folosirii Parlamentului pentru propagarea ideilor comuniste. În apărare, Lucreţiu Pătrăşcanu susţine că manifestul difuzat în numele PCdR, cu conţinutul: „Prin foc, arme, bombe sau orice alte mijloace trebuie să răsturnăm ordinea socială!",

38 Istoria PCRy op. cit., p. 115.

39 Idem, voi. 9, f. 191 (Declaraţia lui C. Titel Petrescu din 17 februarie 1953).

este opera Siguranţei. Oprindu-l din cuvântare, deputatul cuzist Nichifor Robu l-a luat în braţe şi l-a scos cu forţa din sală.1 în biografia candidatului Lucreţiu Pătrăşcanu la alegerile din 1946, momentul este evocat astfel: „Să fie invalidaţi, scria *Curentul* lui Pamfil Şeicaru [cu referire la cei cinci deputaţi BMŢ, *n.a.*]. Dacă se poate pentru un motiv legal, dacă nu se găseşte motivul legal, printr-o violare a legilor. [...] Când cuzistul Robu l-a întrebat [pe Pătrăşcanu, *n.a.*] surprins de curajul lui, «cine eşti dumneata?», răspunsul cade ca o palmă pe obrajii jefuitorilor poporului, aleşi prin fraude: «Reprezentăm aici muncitorii şi ţăranii din această ţară prea mult jefuită şi exploatată.»”[4041]

La noile alegeri din 1932, la „trei zile după depunerea listei, Pătrăşcanu a fost arestat şi încarcerat la Văcăreşti”, scrie, după 1944, *Scânteia*.[42] Dacă, propagandistic, momentul n-a fost exploatat, anchetatorii i-au cerut, în schimb, protagonistului multe amănunte: „O zi şi o noapte după arestare”, declară Pătrăşcanu în anchetă, „am fost introdus în biroul lui Vintilă Ionescu unde se afla şi Eugen Cristescu [şeful Serviciului Special de Informaţii, *n.a.*]. Au încercat să mă ancheteze, dar eu am cerut să fiu trimis la Parchet, refuzând orice discuţie cu Vintilă Ionescu şi Eugen Cristescu. După zece zile am fost trimis la Văcăreşti şi izolat tot zece zile, după care am cerut să fiu trimis în grupa comuniştilor – unde erau cca. 40 de persoane. După terminarea instrucţiei am fost eliberat, împreună cu un grup de 16 acuzaţi.”[43] în 1933, la Moscova, raportează cifre diferite: „La proces – eu şi 13 tovarăşi am fost eliberaţi. 16 tovarăşi au fost condamnaţi”. 1

40 Monitorul Oficial partea a III-a (dezbateri parlamentare), nr. 1,4 şi 6 din 18, 22 şi 24 iunie 1931.

41 Scînteia, 15 noiembrie 1946.

42 Ibidem.

43 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 113 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

Arestările se corelau cu tulburările sociale din perioada crizei economice, cominterniştii fiind consideraţi emisarii periculoşi ai Moscovei. Grevele ceferiştilor din 1933 vor prilejui cea de-a treia arestare a lui Lucreţiu Pătrăşcanu (pentru instigări şi îndemnuri la grevă printre muncitorii de la Atelierele CFR Griviţa, după cum menţionează raportul Siguranţei).[44] „Am fost arestat o săptămână după incidentele de la Griviţa, la ieşirea din Tribunal", declară protagonistul în 1949. „Am fost ţinut 9 zile la Prefectura Poliţiei şi de acolo trimis la Jilava. Aici m-a anchetat un comisar regal şi după cca. 2 luni de zile am fost pus în libertate cu un grup de cca. 200 ceferişti."[45] „Din februarie 1933, m-am aflat în stare de arest timp de cinci săptămâni şi eliberat împreună cu 70 de ceferişti şi tovarăşi", afirmase însă despre acelaşi eveniment, mai demult, la Moscova.[46]

Nu întâmplător i se solicită amănunte despre motivele eliberării în condiţiile în care ceilalţi reprezentanţi sau adepţi ai Cominternului din România primesc pedepse dure. „Prima dată când am fost eliberat – pe bază de garanţie", motivează Pătrăşcanu la Moscova. „A doua oară, fără nicio formalitate, întrucât ca arestat ţineam de justiţia militară. Nu am fost supus represaliilor* faţă de mine recurgându-se numai la metode de represiune morală. În cursul ultimei mele arestări, am menţinut legătura permanent cu Secretariatul nostru. Prima dată am stat în închisoare cu [Alexandru] Dobrogeanu-Gherea, Lenuţa Filipovici1. Restul nu erau în partid. La a doua arestare cu Bela Brainer2, Moscu Kohn3, Foriş4 ş.a. În al treilea rând – cu Doncea5, Gheorghiu6.

1 Elena (Lenuţa) Filipovici sau Filipescu, alias Maria Ciobanu (1903 – 1937), membră fondatoare a PCdR,

44 Apud Gheorghe Buzatu, op. cit.y p. 346.

45 Idem, voi. 2, f. 113 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

46 Apud Gheorghe Buzatu, op. cit., p. 346.

implicată în procesul din Dealul Spirii. Fostă secretară a CC al UTC, membră a comisiei de femei a CC al PCdR. în 1935 – 1937 a reprezentat PCdR pe lângă Comitetul Executiv al Cominternului. Executată în *anii Marii Terori*.

2 Bela Brainer (1896 – 1940), alias Kelemen Ştefan, Balogh, Ghiţă Orlov etc., conducător al PCdR în 1939 – 1940.

3 Gheorghe Stoica, pe numele lui real Moscu Kohn (1900 – 1976). Membru fondator al PCdR, implicat în procesul din Dealul Spirii. Unul dintre activiştii cominternişti marcanţi, a coordonat şi organizat infiltrarea sindicatelor din România, avându-i, în subordine, printre alţii, pe Vasile Luca şi Gheorghiu-Dej. În timpul războiului s-a aflat în URSS. Activitatea lui de până în 1944 este trecută sub tăcere tocmai din dorinţa de a crea imaginea unui partid comunist naţional. A revenit în ţară cu trupele de prizonieri români încorporate în Armata Roşie. În 1948 are de altfel gradul de general-maior. A ocupat funcţii înalte în diverse sectoare (sindicat, partid, diplomaţie) şi s-a bucurat întotdeauna de un statut aparte atât pe lângă Gheorghiu-Dej, cât şi pe lângă Ceauşescu. În 1968, Ceauşescu l-a numit preşedintele Comisiei de partid care a cercetat cazul Pătrăşcanu.

4 Ştefan Foriş, alias Bătrânul, Hahn, Arion etc. (1892 – 1946), membru fondator al PCdR, jurnalist, responsabil al Ajutorului Roşu. A lucrat în emigraţie la Moscova, Viena, Berlin. Din decembrie 1940 şi până în aprilie 1944 a condus PCdR.

5 Constantin Doncea (1904 – 1973), membru al PCdR din 1931, preşedinte al *sindicatului revoluţionar* care a condus grevele de la Atelierele CFR Griviţa din februarie 1933. Condamnat la douăzeci de ani închisoare, a evadat, cu ajutor sovietic, împreună cu Gheorghe Vasilichi şi Dumitru Petrescu, în URSS. Participant la *războiul civil* din Spania. A revenit în ţară, în 1944, cu Divizia „Tudor Vladimirescu”. Pe motiv de „încălcare a disciplinei de partid” în 1958 a fost exclus din partid şi trimis la *munca*

de jos.

6 Gheorghe Gheorghiu-Dej (1901 – 1965), muncitor ceferist. Arestat după grevele din 1933 şi condamnat la 12 ani închisoare. În închisoare devine secretarul organizaţiei de partid a comuniştilor deţinuţi. Din 1945 şi până la moarte a condus PCR/PMR.

Wurbrand [şic]1 ş.a. (dar eu tot timpul am fost izolat complet de restul acuzaţilor). De aceea, eu nu-i cunosc bine. În cursul celei de-a doua arestări, noi am organizat cercuri, astfel că erau peste 30 de tovarăşi". Mai departe insistă asupra altei spinoase chestiuni a vremii – colaborarea cu agenţii Siguranţei: „Niciodată nu am dat declaraţii la Siguranţă. În cursul tuturor arestărilor mele nu s-au găsit materiale doveditoare privind activitatea mea. La fel cu prilejul tuturor percheziţiilor făcute la domiciliul meu". Alte episoade menţionate: în anul 1929, a fost bătut („până la leşin"), la Cernăuţi, de către un grup de „studenţi fascişti", iar în 1933 a trecut ilegal în URSS. Pentru că în tipicul unei autobiografii intră şi indicarea tovarăşilor care pot confirma declaraţiile autorului, în cadrul procedurii numite *verificare de partida* Pătrăşcanu menţionează: „În anii 1919 – 1931 am lucrat cu tovarăşul Cristin[47][48]. Din 1922, printre alţii, cu tovarăşii (Gustav Leonardovici) Blank[49], Maria[50] ş.a. Din anul 1928, aproape cu toţi membrii de atunci ai CC al Partidului nostru."[51]

---

47 Richard Wurmbrandt (1909-2001), ilegalist. în 1937 s-a convertit la creştinism. A devenit pastor protestant şi a fost condamnat la închisoare (1948-1964), sub acuzaţia de „fost turnător la Siguranţă". Emigrat în SUA, a continuat ca pastor şi ca memorialist să militeze contra comunismului.

48 Cristin, pseudonim al lui Leon Lichtblau (1901-1938), membru fondator al PCdR. A emigrat la Moscova, unde a deţinut funcţii de conducere în cadrul Institutului de Statistică al URSS. A căzut victimă proceselor staliniste.

49 G.L. Blank, ilegalist cu biografie necunoscută în urma bibliografiei consultate.

50 Pseudonim al Elenei Filipovici.

51 Gheorghe Buzatu, op. cit.y p. 346.

Din 1944 şi până la arestarea sa, Pătrăşcanu a fost prezentat de scrierile propagandistice ale partidului său ca un politician extrem de popular în rândurile mulţimii. „Depus în cazematele Jilavei”, scrie în *Scânteia* cu referire la arestările amintite, „este pus în libertate după scurt timp, sub presiunea campaniei de masă împotriva arestărilor, dar este totuşi dat în judecată”. Despre plecarea lui Pătrăşcanu în URSS nu se suflă însă niciun cuvânt.1

Cum a fost arestat în 1933 şi cum a scăpat totuşi Pătrăşcanu de condamnare? După 15 februarie 1933, o delegaţie din care făceau parte Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Ilie Pintilie s-a dus la Ministerul Transporturilor să prezinte revendicările greviştilor, unde au fost arestaţi. Astfel au început represaliile şi arestările celor cunoscuţi ca instigatori la tulburări sociale.[52] A fost arestat şi Pătrăşcanu, care, potrivit declaraţiilor cumnatului său, avocatul Petre Pandrea, a fost salvat de la condamnare datorită relaţiilor de familie. Arestaţii încarceraţi la Jilava au fost împărţiţi în două loturi. Primul lot trimis în judecată, din care făceau parte Constantin Doncea, Gheorghe Vasilichi, Dumitru Petrescu (ei vor evada în 1935, cu ajutor sovietic, din închisoarea de la Craiova) [53], Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, a primit condamnări mari, de peste zece ani. Pentru cel de-al doilea lot – compus din nouăsprezece persoane, în frunte cu Pătrăşcanu –, avocatul Pandrea declară că a conceput o tactică de tergiversare a termenului de judecată. „Ajutaţi şi de intervenţii şi mituiri la puternicii timpului, procesul s-a judecat abia în 1938, întregul lot fiind achitat.”[54] Comuniştii muncitori – cu funcţii nesemnificative în partid comparativ cu Pătrăşcanu – ispăşeau în această perioadă

52 Scînteia, 15 noiembrie 1946.

53 Gheorghe Vasilichi, „Cum am evadat din închisoare“, în Magazin istoriCy mai 1968 (număr care, din dispoziţia Secţiei de propagandă a CC al PCR, nu a fost difuzat).

54 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 128, f. 36-37 (Declaraţia lui P. Pandrea din 20 octombrie 1952).

pedepse mari în închisoare. Discrepanţa între felul în care fuseseră trataţi de autorităţi prin comparaţie cu cel în care fusese tratat intelectualul comunist n-a putut fi, desigur, trecută cu vederea fără bănuieli şi mai ales fără resentimente de către cei închişi.

În 1933 – 1934, Lucreţiu Pătrăşcanu este reprezentant al PCdR pe lângă Comintern, prilej cu care vede şi alte aspecte din *ţara sovietelor* decât realităţile Hotelului Lux, în care erau cazaţi cominterniştii. Printre evenimentele pe care crede potrivit să le consemneze sunt participările la manifestaţiile din Piaţa Roşie din 1 Mai 1933 şi 1934 şi deschiderea Congresului al XVII-lea al PCUS, când îl zăreşte şi pe Stalin.1 în mai 1934, în urma publicării unui articol în *Internaţionala Comunistă*, în care caracteriza situaţia din România, intră în divergenţe cu Biroul Politic al PCdR, aflat atunci la Praga. Biroul Politic trimite o scrisoare la Moscova, în care dezavuează articolul, iar „executiva Cominternului" (după cum se exprimă el într-o declaraţie) hotărăşte încetarea reprezentanţei sale la Comintern şi înlocuirea cu Lenuţa Filipovici. Rămâne în continuare însă salariat al Cominternului.[55] în toamna anului 1934, Biroul Politic al PCdR este chemat de la Praga la Moscova, iar Pătrăşcanu solicită să fie trimis „la muncă ilegală, în ţară". În 1934 însă, Pătrăşcanu mai intrase în conflict şi cu Waletzki, conducătorul Secţiei balcanice, prin urmare şeful său, pe care-l acuzase, într-o şedinţă a Cominternului, că neglijează lucrările secţiei.[56] Drept urmare, Waletzki şi un funcţionar de la serviciul de cadre al Cominternului se opun ideii reîntoarcerii în ţară a lui Pătrăşcanu şi propun trimiterea sa la un institut din Moscova (unde, desigur, putea fi mai bine supravegheat). Însă Biroul Politic al PCdR a luat hotărârea trimiterii lui Pătrăşcanu în România, iar aparatul tehnic al Cominternului a făcut formalităţile

55 Idem, voi. 1, f. 68 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

56 Ibidemy f. 199 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 15 aprilie 1951).

necesare.

Relatarea lui Pătrăşcanu asupra acestei călătorii ne ajută să înţelegem mai bine viaţa *revoluţionarului de profesie*, prototipul comuniştilor ilegalişti din acele vremuri: „Formalităţile au durat cam două luni”, relatează el în 1951. „Mi s-au pus la dispoziţie un paşaport franţuzesc, bani şi legătura cu aparatul tehnic al BP de la Praga. Prin luna februarie 1935 am luat trenul de la Moscova şi am plecat spre graniţa sovieto-polonă. Graniţa polonă am trecut-o fără nicio dificultate şi am ajuns la Varşovia, unde conform instrucţiunilor date de aparatul tehnic m-am oprit două zile, unde mi s-a vizat paşaportul pentru plecarea în Cehoslovacia, la Praga. În timpul celor două zile, cât am stat la Varşovia, n-am avut absolut nicio dificultate şi nici nu am luat legătura cu vreo persoană. După două zile am plecat mai departe la Praga – trecând frontiera polono-cehă, fără nicio dificultate. Sosind la Praga, am luat legătura cu aparatul tehnic al BP prin «iafcă»[57] şi parola dată de BP la Moscova. Legătura am luat-o cu un tovarăş blond, al cărui nume nu-l ştiu. Precizez că aparatul tehnic era înştiinţat de la Moscova de venirea mea la Praga. La Praga am stat cinci zile, până când tehnicul mi-a făcut legătura cu oameni de la graniţa ceho-română – pentru a-mi organiza trecerea ilegală a Tisei – frontieră. În timpul cât am stat la Praga n-am avut nicio dificultate. Am stat tot timpul cu paşaportul franţuzesc la hotel. La plecarea spre frontieră, am dat tehnicului BP paşaportul franţuzesc. De la Praga am plecat într-un orăşel ceh de frontieră, unde am avut o «iafcă» şi o parolă, la un magazin de lemne. Aici am intrat în legătură cu cei care organizau trecerile peste frontieră. Peste două zile în mijlocul nopţii, am fost trecut peste Tisa, împreună cu alţi doi tovarăşi din Sighet, pe care nu i-am cunoscut. Am trecut frontiera ceho-română fără nicio dificultate. Ajungând la Sighet, am luat trenul spre Bucureşti. De la Sighet la Bucureşti – ca măsură de prevedere – am făcut

57 Iafcă - întâlnire conspirativă.

drumul în două etape: Sighet-Buşteni, Buşteni-Ploieşti cu trenul şi Ploieşti-Bucureşti – cu un taxi de piaţă. Când am luat maşina de la Ploieşti, pentru Bucureşti, şoferul a oprit la o staţie de benzină – ultima spre Bucureşti şi atunci m-a întrebat dacă mai poate lua doi călători care erau lângă depozitul de benzină". Spre stupoarea sa, descoperă că pasagerii erau fostul director al închisorii Văcăreşti – „un anume Gorăscu" – şi un inspector de la Siguranţă, care, „fiind beţi", nu l-au recunoscut. La Bucureşti, Pătrăşcanu merge „la un doctor simpatizant", după care se prezintă la *iafcă* după parola dată de *tehnicul* de la Praga. Printr-un alt *tehnic* din Bucureşti este pus în legătură cu Secretariatul din care face parte şi Moscu Kohn (Gheorghe Stoica). În faţa membrilor Secretariatului raportează despre activitatea sa de la Moscova şi drumul parcurs. Secretariatul îi cere să aştepte hotărârea ce se va lua în privinţa sa. Hotărârea, adusă la cunoştinţă prin Moscu Kohn, nu-i este favorabilă: va fi trimis în Moldova, ca membru al „biroului regional", responsabil cu activitatea culturală. Până la sfârşitul anului 1935 trăieşte în ilegalitate la Iaşi şi Piatra Neamţ, după care, prin Marcel Pauker, Secretariatul îl recheamă la Bucureşti. Din 1936 şi până în 1938, Pătrăşcanu „ţine legătura cu Foriş, lucrând pe linie legală".1 Conform noilor sarcini primite, va fi legalizat pentru a participa la „acţiunea de Front Popular" şi pentru a „organiza apărarea în procesele comuniste".[5859]

Acesta este timpul proceselor intentate comuniştilor. Cel mai mare dintre ele a fost cel din vara lui 1936 (5 iunie – 7 iulie) de la Craiova. Printre cei nouăsprezece ilegalişti judecaţi se aflau chiar componenţii Secretariatului PCdR:

58 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 103-104 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 22 noiembrie 1951).

59 Idem, voi. 14, f. 160 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 22 mai 1951).

Ana Pauker1, Şmil Marcovici şi Dimităr Ganev[6061]. În instanţă au fost aduşi şi Alexandru Moghioroş[62], Alexandru Drăghici[63], Stela Radoşovetkaia (viitoarea soţie a lui Moghioroş). Din relatările presei legate de proces reiese că, în noaptea de 12 iulie 1935, în casa soţilor Kaufman din Bucureşti, unde se ţinea o întâlnire conspirativă la care au participat cei trei membri ai conducerii PCdR, a pătruns poliţia. La percheziţie a fost găsită şi o tipografie clandestină. Au fost arestate gazdele, membrii PCdR, alţi paisprezece comunişti fiind arestaţi într-o altă casă conspirativă, la începutul lui iulie 1935, cu ocazia unei plenare a UTC. Au fost ţinuţi unsprezece luni în arest, după care a urmat „procesul de la Craiova”.

Echipa apărării a fost compusă din douăzeci şi patru

60 Ana Pauker (1893-1960), născută Rabinsohn, intrată în mişcarea de stânga din adolescenţă. Arestată în 1922, este eliberată împreună cu soţul său, Marcel Pauker, după care amândoi vor pleca în Elveţia. Activează în cadrul PC Francez. Revine în România, dar este arestată şi condamnată în 1936 la zece ani închisoare. în 1940 este predată sovieticilor la schimb cu un unionist basarabean. Până la finele războiului este considerată, la Moscova, comunistul român de cel mai înalt rang. Joacă un rol important în constituirea Diviziilor „Tudor Vladimirescu“ şi „Horia, Cloşca şi Crişan“. Revine în România în septembrie 1944. Ocupă importante funcţii până în 1952, când este acuzată de deviaţionism de dreapta şi înlăturată din viaţa politică.

61 Dimităr Ganev, comunist bulgar, reprezentant al Cominternului pentru PCdR. A făcut închisoare pe teritoriul românesc, fiind eliberat în 1940 de la Doftana. Ca reprezentant al Cominternului cu cea mai înaltă funcţie în perioada de detenţie, la eliberarea sa îl desemnează pe Gheorghiu-Dej lider al comuniştilor din închisori. Va reveni după 1944 ca ambasador al Bulgariei în România.

62 Alexandru Moghioroş (1911-1968), membru de partid din 1926. Condamnat în procesul de la Craiova (1936) la aproape zece ani închisoare. După 1944 organizează judeţenele de partid din Hunedoara şi Mureş. Ocupă importante funcţii de partid şi de stat până la moarte.

63 Alexandru Drăghici (1913-1993), membru de partid din 1934, condamnat în procesul de la Craiova (1936) la zece ani închisoare. Acuzator public la Tribunalul Poporului (1945-1946), după care va ocupa diverse funcţii de coordonare şi organizare pe linie de partid şi servicii speciale. Printre cele mai importante, a fost ministru de Interne (1955-1965) şi membru al CC al PMR/PCR (1948-1968).

de avocaţi, printre ei aflându-se şi Lucreţiu Pătrăşcanu şi Ion Gheorghe Maurer. Procesul este cunoscut ca fiind cel mai mare „proces anticomunist” din România. La reputaţia sa a contribuit prezenţa a numeroşi jurnalişti străini şi comunişti francezi. Apărarea a citat şase mii de martori. Dintre aceştia au apărut patru sute. Cu ajutorul, lor apărarea voia să demonstreze că „infracţiunile” acuzaţilor fuseseră generate de starea de spirit din România. În 1936 însă, Garda de Fier a încheiat o înţelegere tacită cu guvernul naţional-liberal condus de Gheorghe Tătărescu de a declanşa o campanie anticomunistă utilizând propaganda antisemită. La 26 iunie 1936, în deschiderea şedinţei Consiliului de Judecată, prim-comisarul regal Popescu-Cetate a adus la cunoştinţă suspendarea avocatului apărării Lucreţiu Pătrăşcanu de baroul de avocaţi Ilfov din cauza implicării sale în „tulburările de la Griviţa”. Pătrăşcanu fusese desemnat să susţină peste o săptămână pledoaria finală în favoarea acuzaţilor. A ripostat spunând că tribunalul de la Craiova avea caracterul unei Curţi cu Juri, deci putea pleda oricine, dar nu a fost luat în seamă. Pedepsele aplicate acuzaţilor au fost de o extremă duritate.1

Pentru „19 intelectuali şi muncitori învinuiţi de răspândirea unor tipărituri” – cum sintetizează, în 1946, Pătrăşcanu – „s-au dat 162 de ani de închisoare grea”. *Scânteia* mai relatează cum „cărturarul şi apărătorul antifasciştilor” a fost eliminat din instanţă şi radiat din barou. În locul său s-a prezentat Maurer. Atitudinea „presei reacţionare” este plină de invidie („artileria grea a apărării a început”).[6465]

Amintirea unui martor al apărării în „procesul Constantinescu-Iaşiw, care a avut loc la Chişinău în acelaşi an, 1936, îl înfăţişează pe Lucreţiu Pătrăşcanu ca pe „un instructor destul de încrezut”. Instrucţia făcută de acesta în vederea pregătirii procesului a fost eficientă, de vreme

64 R. Iutis, „Procesul de la Craiova“, în Jurnalul Naţional, 25 mai 2005.
65 Scînteia, 7 noiembrie 1946.

ce profesorul Constantinescu-Iaşi a fost condamnat la numai doi ani şi jumătate închisoare pentru articolele sale antifasciste în acea perioadă de ascensiune a dreptei legionare în Moldova.1 Ca şi la Craiova, în procesul de la Chişinău, Pătrăşcanu a fost secondat de Ion Gheorghe Maurer, alt avocat ce va face carieră politică datorită acestor începuturi de apărător în procesele intentate stângii. Să mai semnalăm că, în relatările tuturor persoanelor care au venit în contact direct cu Pătrăşcanu, acesta este prezentat ca fiind în permanent conflict cu diferiţi tovarăşi de-ai să-i Iată, bunăoară, portretul pe care i-l face un alt fost ilegalist, Richard Wurmbrandt, referindu-se la perioada 1924 – 1933: „Se arăta în permanentă opoziţie cu diferitele Comitete Centrale care s-au perindat în decursul tuturor acestor ani. Era în opoziţie cu linia CC chiar şi în perioada când dânsul făcea parte din el. Vedeai în el mereu atitudinea intelectualului lezat de faptul că nu i se acordă de către «inculţi» cinstea şi locul de conducere cuvenit. […] Era, însă, foarte abil. Ştia să disimuleze. Când i se cerea o precizare de atitudine, dădea înapoi şi tăgăduia că ar fi în opoziţie”. Astfel că, în divergenţele dintre activul de partid din Bucureşti şi CC (în fruntea opoziţiei aflându-se Sami Margulies, apropiat de Pătrăşcanu, în acel timp), Pătrăşcanu era numit „naşul opoziţiei”, deşi nu semnase declaraţia activului de partid din Bucureşti.[6667]

Şi mai acuzatoare sunt declaraţiile lui Ion Popescu-Puţuri, care se cunoştea cu Pătrăşcanu din 1927 – 1928 şi care va face parte din comisia de partid numită de Ceauşescu pentru *reabilitarea* lui Pătrăşcanu din 1968.

Condamnat la şase ani închisoare „în urma unui articol provocator al lui Wurmbrandt”, Popescu-Puţuri i se adresase lui Pătrăşcanu în calitate de avocat. A fost însă arestat pe când ieşea din casa acestuia, declaraţia din

66 Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu..., pp. 60-61.

67 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, f. 44 (Declaraţia lui R. Wurmbrandt din 30 august 1951).

1953 insinuând că Pătrăşcanu „l-a turnat” Siguranţei. Trimiterea lui Pătrăşcanu la *munca de jos* în Moldova în 1935 este explicată de Popescu-Puţuri ca fiind cauzată de *deconspirarea* ce-o făcuse la Praga („trăise cu o femeie uşoară” care, urmărindu-l, a anunţat poliţia unde se ţineau şedinţele Biroului Politic ale PCdR). Din cele relatate de Popescu-Puţuri reies şi absenţa dorinţei lui Pătrăşcanu de a se *legaliza*, refuzul de a avea ca legături de partid anumite persoane pe care le considera mult inferioare capacităţilor sale, neîncrederea în „capacitatea politică” a conducerii de partid. Conflictul dintre Popescu-Puţuri şi Pătrăşcanu – care era *legătura sa superioară de partid* – s-a acutizat prin acuzaţii reciproce: Popescu-Puţuri îl învinuia pe Pătrăşcanu că „ridică steagul fracţionismului în partid”, iar Pătrăşcanu, la rândul său, îl declară colaborator al Siguranţei. Metodele utilizate de comunişti nu sunt prea cavalereşti: „Foriş – declară Popescu-Puţuri – „mi-a spus că Pătrăşcanu a făcut o scrisoare către Internaţionala Comunistă în care arăta, printre altele, că eu sunt agent al Siguranţei, calomnie pe care o înscenaseră împotriva mea Marcel Pauker şi Elena Filipovici. Acea scrisoare nu a ajuns la Internaţională şi a căzut în mâna unor oameni cinstiţi la Praga, care aceştia au trimis-o prin aparatul tehnic CC al PCR din România. După aceea la o şedinţă la care au participat Ilie Pintilie şi Foriş, eu am caracterizat linia politică a lui Pătrăşcanu ca Buharinistă. În urma acestei şedinţe m-am întâlnit cu Gh. Iliescu[68], căruia de asemenea i-am împărtăşit punctul meu de vedere la o afirmaţie a acestuia că Pătrăşcanu este unul din marii noştri conducători în PCR.”[69] în final, Pătrăşcanu se adresează Secretariatului, cu un protest împotriva lui Popescu-Puţuri. În consecinţă, Foriş îl somează pe pârât să dea două declaraţii în care să spună pe ce anume îşi

68i legalist, internat în lagărul de la Târgu Jiu. A murit la scurtă vreme după război.

69 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, f. 223-237 (Declaraţia lui Ion Popescu-Puţuri din 25 aprilie 1953).

bazează afirmaţiile când îl compară pe Pătrăşcanu cu Buharin.

Contrar versiunilor acreditate în perioada *naţionalismului comunist* din vremea lui Ceauşescu, în acel timp, comuniştii români nu se manifestă ca opozanţi ai Moscovei. Fapt imposibil, de altfel, deoarece în chiar momentul înfiinţării PCdR fondatorii săi votaseră condiţiile de afiliere la Internaţionala a III-a. Printre acestea fiind precizarea că deciziile Cominternului şi ale Comitetului său Executiv sunt obligatorii pentru toate partidele afiliate. Cum în interiorul partidului funcţiona *principiul centralismului democratic*, iar dezbaterile de idei nu făceau parte dintre practicile unui partid ilegal, poziţia lui Pătrăşcanu nu putea fi diferită de a celorlalţi.

În 1936, Lucreţiu Pătrăşcanu a cunoscut-o pe viitoarea sa soţie, Herta Schwamen, de profesie arhitect-scenograf, născută în 1914, la Cernăuţi. Herta mărturiseşte că a fost atrasă de mişcarea comunistă de la 16 ani. Plecată la studii, la Viena, în timpul tulburărilor create de ascensiunea nazismului, a devenit membră a Partidului Comunist din Austria. Colaborarea la redactarea unei reviste ilegale pentru marinari, numită *Dunărea Roşie*, şi participarea la o demonstraţie antinazistă (în urma căreia a fost bătută până la pierderea cunoştinţei) sunt activităţile sale revoluţionare. Ca şi alţi etnici evrei din România, precum soţii Lili şi Egon Weigl (deveniţi între timp fruntaşi ai PCdR), Herta se „repatriază” în 1936, în urma măsurilor antievreieşti. La

Bucureşti află că are de executat o condamnare de două luni închisoare, datorită participării la activităţile comuniste din Viena. Apelează la avocatul Iosif Schraer (alt apărător în procesele anticomuniste), dar cel care o ajută să scape de închisoare este Lucreţiu Pătrăşcanu. Se căsătoresc în 1939, rugându-l pe părintele Gala Galaction să-i aranjeze Hertei un botez, deoarece în timpul guvernării Goga-Cuza căsătoriile între evrei şi români nu erau admise. Astfel, Herta, botezată Elena, devine doamna

Pătrăşcanu.1

Concepţiile lui Pătrăşcanu despre femei şi dragoste din anii tinereţii păreau potrivnice ideii de căsătorie. Teoria bolşevică a dragostei, comparată cu un pahar de apă pe care-l bei atunci când ţi-e sete – exprimată de Aleksandra Kollontai[70] –, şi-o însuşise şi Pătrăşcanu. La 23 ani, îi scria de la Leipzig unei prietene bucureştene, cu referire la lectura comună a *Sonatei Kreutzery* de Tolstoi, despre „stupidele şi micile prejudecăţi" care împiedică acest „lucru complicat, profund şi minunat", care se întâmplă de la sine. Cât ţine o astfel de dragoste? „Atâta timp cât vom mai avea ceva să ne spunem, cât timp vom gândi împreună şi simţi împreună. [...] Pe urmă ne vom strânge prieteneşte mâinile ca toţi oamenii înţelepţi care ştiu că tot ce are un început are şi un sfârşit şi fiecare dintre noi va apuca drumul lui. În dragoste, ca şi în politică, trebuie să ştii unde să te opreşti."[71]

Căsătoria nu a fost agreată de niciunul dintre membrii familiei Pătrăşcanu. Mama, sora, fratele şi cumnaţii priveau critic ambiţiile, eleganţa şi prietenii Hertei, motiv pentru care între ei relaţiile aproape că încetează. O considerau pe tânăra soţie a lui Lucreţiu „piaza rea" a familiei lor.1

Ce putem cunoaşte despre relaţiile soţilor Pătrăşcanu? Faţă de soţia sa, cu aproape cincisprezece ani mai tânără decât el, Lucreţiu Pătrăşcanu este întotdeauna protector. Acesta va fi unul dintre motivele pentru care îi va împărtăşi puţine dintre grijile şi ambiţiile sale. Bunăoară, deşi soţia sa este comunistă, despre anii petrecuţi în URSS nu-i relatează aproape nimic. În conversaţiile dintre ei se strecoară, totuşi, sentimentele de insatisfacţie cauzate de faptul că la Moscova s-a stins „suflul revoluţionar din anii '20" şi îndoiala că tovarăşii lui

70 Idem, voi. 187, f. 140-147 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 20 februarie 1950).

71 Scrisoarea expediată de Lucreţiu Pătrăşcanu în 23 februarie 1923 din Leipzig la Bucureşti cu titlul „Dragă Anca" (colecţia istoricului Cristian Popişteanu).

Lenin, executaţi în timpul proceselor staliniste, erau cu adevărat vinovaţi.

Cei doi soţi se adresează, însă, unul altuia, în intimitate şi în cercul de prieteni, cu nume ruseşti. Saşa i se spune soţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu, iar lui, după primul nume de ilegalist – Andrei.[72][73]

CAPITOLUL II Sub trei dictaturi

Politica externă a singurului stat din lume unde se plăsmuia „visul de aur al omenirii" nu putea decât să-i deruteze pe adepţii comunismului din celelalte ţări şi să sporească neînţelegerile dintre ei cu privire la conduita politică de adoptat. Propaganda anticomunistă pe care naziştii începuseră să o facă în Germania – tot atât de virulentă ca şi antisemitismul lor – l-a determinat pe Stalin la o schimbare radicală a politicii sale. La cel de-al VII-lea şi ultimul congres al Cominternului (1935), raportul lui Dimitrov promovează ca linie directoare propunerea lui Thorez: *frontul popular* ia locul tacticii *clasă contra clasă*. O tactică eficientă ce va aduce popularitate şi voturi comuniştilor care par să nu mai agite drapelul Republicii Sovietelor, ci stindardul antifascismului democratic.[74]

Socialiştii europeni (anterior etichetaţi de propaganda sovietică drept „social-fascişti") privesc cu rezerve alianţa propusă, atribuind-o oportunismului sovietic în faţa agresiunii germane. Pactul sovieto-nazist din august 1939 confirmă justeţea acestei rezerve. Cuvântul de ordine al lui Stalin – comuniştii să renunţe la *lozinca frontului*, să se ridice împotriva propriului guvern şi a războiului – spunea exact contrariul ultimelor directive oficiale ale Cominternului. Ambiguitatea şi complexitatea implicării URSS în războiul civil din Spania (1936 – 1939) şi amploarea *epurărilor* ce decimează cominterniştii din

72 Interviu cu Nadia Marcu (nepoata lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi fiica lui Petre Pandrea), septembrie 2005.

73 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 187, f. 140-147 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 20 februarie 1950).

74 François Furet, Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 241.

întreaga Europă sporesc confuzia.

În fapt, documentele din arhivele sovietice demonstrează, fără putinţă de tăgadă, calculele lui Stalin din momentul semnării Pactului Ribbentrop-Molotov, din 1939. La 7 septembrie 1939, în prezenţa lui Molotov, ministrul de Externe, şi Jdanov, ideolog al partidului, Stalin dă curs întâlnirii solicitate de Gheorghi Dimitrov, conducătorul Cominternului, pe tema pactului recent încheiat. Între ai săi, conform stenogramei, Stalin se exprimă foarte direct. Războiul ce se desfăşoară în Europa e un conflict al ţărilor capitaliste. Un lucru bun pentru ţelul revoluţiei mondiale, de vreme ce, luptându-se între ei, imperialiştii se vor slăbi reciproc. Dispariţia Poloniei, din punctul său de vedere, înseamnă doar că un stat burghez a încetat să existe cu beneficiul că nimeni nu se plânge de faptul că sovieticii cuceresc noi teritorii şi populaţii. După aceste explicaţii, Stalin le cere participanţilor la întâlnire ca orice propagandă antifascistă să înceteze. Nu cumva să-i dea ocazia lui Hitler de a spune că pactul nu este respectat şi să-i acuze pe sovietici de ostilităţi din partea Cominternului. Războiul actual este un război imperialist, spune Stalin. În nicio ţară, clasa muncitoare, şi cu atât mai puţin partidul comunist, să nu-l sprijine, astfel că deputaţii comunişti trebuie să voteze împotriva creditelor de război. Iar duşmanul partidelor comuniste, împotriva cărora acestea „trebuie să treacă pretutindeni la o ofensivă decisivă”, este… social-democraţia![75]

Succesiunea rapidă a evenimentelor războiului, culminând cu invadarea URSS şi alianţa celor „trei mari” – Uniunea Sovietică, SUA şi Marea Britanie –, creează situaţii politice cărora conducerile filialelor Kremlinului din celelalte ţări europene nu le mai pot face faţă. Situaţia se acutizează în condiţiile în care legăturile lor cu centrul moscovit sunt întrerupte de liniile frontului de Est, iar autodizolvarea Cominternului (1943) pare a legitima

75 Edvard Radzinski, Stalin, Editura Aquila ’93, Bucureşti, 2003, pp. 502-528.

posibilitatea de a adopta decizii proprii. Totodată, conducătorii filialelor Kremlinului din Europa, numiţi de Comintern, devin nelegitimi. Faptele contravin principiilor promovării *internaţionalismului proletar* şi au drept consecinţă imediată amplificarea *fracţionismului fără principii1*.

Ce era şi ce făcea filiala din România a partidului comunist? Rescrierea succesivă a istoriei şi falsurile operate după principiile sale ideologice creează complicaţii în realizarea unor reprezentări adecvate. De aceea recurgem la descrieri ale respectivelor perioade de către contemporani. Astfel, în martie 1933, Eugen Cristescu[76] a prezentat, la solicitarea ministrului de externe spaniol, un referat de şase pagini referitor la mişcarea comunistă din România. Documentul se încadrează într-un schimb de informaţii despre acţiunea agenţilor sovietici în cele două ţări. PCdR este afiliat la Internaţionala a III-a – arată Cristescu –, de la care primeşte fonduri şi instrucţiuni prin Biroul Federaţiei Comuniste Balcanice cu sediul la Berlin. În România, conducerea este asigurată de un comitet central, reprezentat de un secretariat (Biroul Politic), asupra unor asociaţii legale şi clandestine. Asociaţiile legale sunt: Sindicatele Profesionale Unitare Revoluţionare (afiliate la Profintern – Internaţionala Sindicală Roşie cu sediul la Moscova), Ajutorul Muncitoresc

Roşu, Blocul Muncitoresc-Ţărănesc. Asociaţiile ilegale sunt mai numeroase: Uniunea Tineretului Comunist (afiliată, de asemenea, la Internaţionala Tineretului Comunist – KIM, în abrevierea rusă), Ajutorul Roşu International (cu sediul la Moscova), Cercul Studenţilor Revoluţionari, Tehnica Comitetului Central al partidului comunist (ce se ocupa de tipărirea materialului de propagandă). Alte organizaţii şi mecanisme semilegale – între care menţionează presa cu caracter comunist – funcţionau în sprijinul propagandei sovietice. Mişcarea

76 Concept stalinist ce semnifică lupta pentru putere în interiorul partidului.

comunistă din România este, de altfel, caracterizată ca fiind în „perioada agitatorică propagandistică”.1

Alt document oficial care sintetizează activitatea comunistă din România, întocmit în 1941 de Constantin Maimuca, directorul adjunct al Siguranţei Statului, menţionează aceleaşi structuri organizatorice. Lozincile comuniştilor sunt considerate periculoase de către regimurile de dictatură instaurate după 1938, atacând principiile statu-quo-ului şi măsurile stării de război în care se afla ţara. Propagarea dreptului naţionalităţilor de a-şi hotărî singure soarta, până la despărţirea de stat, figurează pe primul loc, urmată de revendicări ca: pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică, desconcentrarea generală, izgonirea trupelor germane aflate în ţară. Compoziţia naţională a PCdR este prezentată astfel: „90% evrei, 5% alte naţionalităţi şi 5% români”. Raportul nu semnalează că partidul comunist are vreo influenţă în raportul forţelor aflate la putere în ţară.[77][78]

O viziune din interior a tensiunilor din micul partid al comuniştilor din România – cel mai mic partid comunist din ţările europene unde Cominternul avea filiale – ne dezvăluie declaraţiile lui Marcel Pauker din ancheta NKVD. Din cele relatate în faţa anchetatorilor moscoviţi reies sfâşierile dintre „tovarăşii români” pe tema implicării partidului în politica românească, divergenţele în materie de propagandă, relaţiile cu Siguranţa, dezavuarea „iniţiativelor individuale”, denunţurile şi certurile dintre comunişti.1

Starea descrisă de Pauker contravine principiilor lui Stalin privind prototipul şi activităţile *revoluţionarilor de profesie*. După epurarea *gărzii lui Lenin* – alcătuită din intelectuali vizionari, predispuşi la confruntări ideologice –, Stalin impune în numele *luptei de clasă* prototipul

77 Cristian Troncotă, Eugen Cristescu: asul serviciilor secrete româneştiy Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1994, pp. 31-35.

78 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 10, f. 463-467 (Referat adresat de C. Maimuca Direcţiei Politice a Ministerului Afacerilor Străine în 15 ianuarie 1941).

comunistului activ, de o loialitate desăvârşită faţă de conducător, ale cărui calităţi politice sunt apreciate după impactul acţiunilor sale propagandistice şi organizatorice de masă. [79]Aprecieri de felul „pus în posturi de conducere fără nicio muncă de jos”, „crunt individualist mic-burghez”, „n-avea nimic comun cu interesele clasei muncitoare”, „plin de sine, dispreţuind masele”, „respingea critica”, „orgolios din cale-afară, arogant şi încrezut” (scrise despre Marcel Pauker de însăşi soţia sa, Ana Pauker) sunt de actualitate în respectiva etapă.

Lumea comunistă românească, cu debutul ei jalnic, înainte de preluarea puterii, a fost caracterizată de către Belu Zilber, prietenul şi mai târziu acuzatorul lui Pătrăşcanu, astfel: „Unguri şi bulgari care doreau despărţirea de România, muncitori care se vedeau stăpâni pe uzine, evrei îngroziţi de antisemitism, şomeri fără profesiune definită sau profesionişti mediocri, politicieni nerealizaţi sau nerealizabili în alte partide, casnice urâte sau bovarizate, copii sătui de şcoală; din această lume se recrutau înainte de război activiştii de partid”. 1

Nici în această perioadă, nici mai târziu, Lucreţiu Pătrăşcanu nu pare să sesizeze regulile după care funcţionează categoria *revoluţionarilor de profesie* în conducerea cărora voia să fie. După Congresul al VII-lea al Cominternului, conducerea PCdR numeşte o delegaţie din care făcea şi el parte, în scopul înfiinţării Frontului Popular în ţară. Delegaţia avea sarcina de a lua legătura cu reprezentanţii partidelor democrate şi a-i convinge să adere. În acele discuţii, sesizează un alt tovarăş, Pătrăşcanu introducea nuanţe personale avansând ideea realizării alianţei într-un viitor mai îndepărtat. Criticat că provoacă greutăţi, Pătrăşcanu întreabă despre originea directivei: a promovat-o conducerea locală a partidului sau Cominternul?[80] Contrazicerea superiorilor şi pretenţia de a

79 Lichidarea lui Marcel Pauker, op. cit.

80 Herbert (Belu) Zilber, Actor în procesul Pătrăşcanu, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 58.

primi informaţii suplimentare sunt proceduri interzise de cutumele comuniste. Pătrăşcanu se justifică însă prin aceea că el nu este „un membru de partid de rând, să înghită ce-i dă fiecare”.[81] în ancheta din 1948 – 1950 îşi nuanţează „poziţia fracţionistă” (cum este clasat faptul acum) prin invocarea complicatei situaţii politice româneşti, unde erau greu de aplicat directivele Cominternului. „Linia politică” ce-i fusese adusă la cunoştinţă de Foriş, în 1937, ar fi însemnat sprijinirea naţional-ţărăniştilor, deşi Maniu încheiase un pact electoral cu Corneliu Zelea-Codreanu1. Foriş, Pătrăşcanu şi Macavei[82] fuseseră delegaţi să-l determine pe Maniu să renunţe la alianţa cu legionarii. Misiunea neavând efectul scontat, Pătrăşcanu susţine un nou punct de vedere: „Încheierea unui Front Unic Muncitoresc îndreptat împotriva dreptei (Maniu, Garda) şi împotriva grupării troţkiste Ghelerter-Voitec”.[83]

În urma divergenţelor cu conducerea partidului pe tema „alianţei”, la conferinţa din primăvara lui 1938, Pătrăşcanu este scos din Comitetul Central şi pus la dispoziţia Comitetului Capitalei. De atunci şi până în primăvara lui 1944, nu va mai desfăşură „activitate continuă de partid”[84]. În spiritul practicilor *criticii* şi *întrajutorării*, ceilalţi tovarăşi „nu pot rămâne indiferenţi la poziţia lui Pătrăşcanu”. Teohari Georgescu[85] şi Iosif

81 Identy voi. 15, f. 148-150 (Declaraţia lui Ovidiu Şandru din 28 mai 1953).

82 Corneliu Zelea-Codreanu (1899-1938), şeful mişcării legionare, aflată în acel moment în plină ascensiune. Asasinat din ordinul regelui Carol al II-lea.

83 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 79 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu, reprodusă de „Sinteza generală asupra problemei Pătrăşcanu - iunie 1952“).

84 Idem, voi. 2, f. 105 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 7 mai 1951).

85 Teohari Georgescu (1908-1976), membru de partid din 1929, component al Secretariatului PCdR din 1940. Arestat în 1941, a fost trimis la închisoarea din Caransebeş. în octombrie 1945 este ales membru al Secretariatului CC, în 1948-1952 fiind ministru de interne. Exclus din partid în 1952 şi anchetat ca deviaţionist de dreapta.

Chişinevschi[86] au primit *sarcină de partid* să stea de vorbă cu el. Discuţia (petrecută în timpul dictaturii legionare) este elocventă pentru falsificarea ulterioară a istoriei comuniste.

Remarcăm din relatarea lui Teohari Georgescu că niciunul dintre cei trei *revoluţionari de profesie* nu optase pentru tactica unor acţiuni în forţă. Pătrăşcanu propusese chiar ca toate cadrele de partid să fie trimise în Uniunea Sovietică pentru a fi salvate de furia legionară. La observaţia că nu pot fi părăsiţi comuniştii din închisori (de altfel, retragerea era imposibilă fără ordinul Moscovei), Pătrăşcanu obiectează că „oricum, nu o să-i putem ajuta cu nimic”.1

Instaurarea dictaturii regale (10 februarie 1938) marcase o „cotitură în istoria României, pregătind accesul cu paşi repezi spre putere al extremei drepte în România”, teoretiza Pătrăşcanu timpul deosebit în care intrase.[87] îndepărtat din nucleul conducerii comuniste din ţară, timp de aproape şase ani, el va petrece perioade alternative de deportare în lagăr şi de domiciliu obligatoriu. Acolo se va ocupa de redactarea unor lucrări de factură social-politică în prelungirea preocupărilor tezei de doctorat. Proclamarea „statului naţional legionar” (14 septembrie 1940) şi recunoaşterea Gărzii de Fier ca singura mişcare politică legală sunt urmate de măsuri severe de supraveghere a fruntaşilor politici din celelalte partide. Antibolşevismul extremei drepte şi declanşarea războiului împotriva URSS s-au repercutat dur asupra comuniştilor. Bine informate, serviciile speciale române organizează supravegheri şi întreţin legături discrete cu anumiţi simpatizanţi sau comunişti, ceea ce provoacă masive

86 Iosif Chişinevschi, pe numele lui real Iosif Roitman (1905-1963), membru de partid din 1928, membru al Secretariatului PCdR (1936-1941). închis împreună cu Teohari Georgescu în 1941 la Caransebeş, cei doi îi vor convinge şi pe ceilalţi deţinuţi că Foriş este agent al Siguranţei.

87 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 294 (Stenograma discuţiilor cu Teohari Georgescu din 23 octombrie 1967).

căderi în rândurile organizaţiei. Cei clasaţi ca „periculoşi” datorită „agitaţiei comuniste” pe care o provoacă în aglomerări urbane fac obiectul proceselor politice, ceilalţi sunt izolaţi special, din dispoziţia mareşalului Ion Antonescu, prin internarea în lagăre.

În ceea ce priveşte „activitatea de lagherist” a lui Lucreţiu Pătrăşcanu, aceasta începe în iulie 1940. Arestat la Târgu Secuiesc, unde venise tocmai cu scopul de a i se pierde urma de către autorităţi, a fost dus în lagărul de la Miercurea Ciuc. A rămas acolo circa o lună, după care (consecinţă a Dictatului de la Viena) lagărul s-a mutat la Caracal. După o criză de ficat, Pătrăşcanu a fost internat „în completă izolare” la spitalul militar din Braşov. Externat, a fost dus sub pază la Siguranţa Generală din Bucureşti, unde a fost închis în aceeaşi cameră cu „prinţul roşu” Scarlat Callimachi. Pe rând, boierul moldovean, simpatizant al ideilor comuniste, şi doctorul în filosofie Pătrăşcanu sunt duşi în cabinetul lui Alexandru Ghika, directorul general al Siguranţei. Urmând o bine cunoscută tactică politică a vremii, Ghika încearcă să-l determine pe Pătrăşcanu (cu siguranţă şi pe Callimachi) să treacă de cealaltă parte a baricadei. Îi vorbeşte de „planurile sociale ale legiunii”, care, argumentează el, sunt asemănătoare cu cele ale comuniştilor în scopul binelui celor mulţi şi asupriţi. Pentru a-şi spori puterea de convingere, Ghika anunţă că în curând intelectualii nepericuloşi vor fi eliberaţi din lagăr. A doua zi, şi Pătrăşcanu, şi Callimachi au fost puşi în libertate.

În 1949, fostul director Ghika explica astfel tactica pe care vrusese s-o aplice în cazul lui Pătrăşcanu: „A transforma pe un adversar într-un indiferent, apoi pe un indiferent într-un prieten şi, dacă s-ar fi putut, pe un prieten într-un membru al mişcării legionare”.[88] Anchetat în 1951, despre motivele eliberării lui Pătrăşcanu, fostul subdirector general al Siguranţei Ion P. Stănescu a

88 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 5, ff. 240-242 (Declaraţia lui Alex. Gr. Ghika din 3 februarie 1949).

declarat că bunăvoinţa superiorului său se datora în mare măsură demersurilor mamei lui Pătrăşcanu, care parveneau pe diverse canale.1

Libertatea şi bunele intenţii politice durează puţin. La începutul lunii februarie 1941, Pătrăşcanu este arestat de doi agenţi. Imediat, Lucreţia Pătrăşcanu îi telefonează unui văr, colonelul Ştefan Stoica, un om cu o poziţie bună în acel moment, pentru a interveni în favoarea fiului său, la noul director al Siguranţei şi Poliţiei Statului, generalul Emanoil Leoveanu. Pe motive de boală, mama solicita favoarea de a i se fixa fiului domiciliu obligatoriu într-o vilă a familiei situată la Poiana Ţapului. Scăpat astfel de internarea în lagăr, Pătrăşcanu rămâne cu soţia la Poiana Ţapului până în 2 ianuarie 1943, când este ridicat şi dus în lagărul de la Târgu Jiu. Ajuns acolo, solicită să fie internat la „grupa II – comunişti”. În august 1943, pe lângă numeroase eliberări şi trimiteri pe frontul de Est (cazul lui Ion Gheorghe Maurer, absolvent de liceu militar[8990]), comisia de triere îi aprobă, din nou, lui Pătrăşcanu domiciliul obligatoriu la Poiana Ţapului, îngăduinţa colonelului Gelep, preşedintele comisiei de triere, a fost motivată, în cazul lui Pătrăşcanu, prin mituirea ofiţerului cu 50.000 de lei, trimişi de familie printr-un avocat. De altfel, mituirea era o practică utilizată de sectorul „apărare” din structura organizatorică a partidului comunist, iar autorităţile, ca şi generalul Emanoil Leoveanu, îl socoteau pe Pătrăşcanu „om cult şi subţire”, care „nu poate ajunge în situaţia de organizator de sabotaje”.[91]

Pus sub pază şi predat postului de jandarmi de la Poiana Ţapului, acesta rămâne în domiciliu obligatoriu până în ianuarie 1944. În noiembrie 1943 i s-au aprobat

89 Ibidem, ff. 179-180 (Declaraţia lui Ion P. Stănescu din 29 august 1951).

90 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 14, f. 234 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 24 mai 1951).

91 Idem, voi. 15, f. 6 (Declaraţia lui E. Leoveanu din 31 mai 1951).

două săptămâni de tratament medical la Bucureşti, unde a luat legătura cu conducerea partidului „pe baza indicaţiilor date de alt conducător al partidului, la Târgu Jiu” (din declaraţie deducem că e vorba despre Gheorghiu-Dej). În ianuarie 1944 este învoit, pentru acelaşi motiv, alte şase zile la Bucureşti. După o nouă aprobare similară, în mai 1944 se ilegalizează pentru a se ocupa de tratativele cu ceilalţi lideri politici şi cu Palatul în vederea scoaterii României din război.

Am urmărit amănunţit arestările şi eliberările lui Lucreţiu Pătrăşcanu aşa cum apar ele în declaraţiile sale1, confirmate de foştii jandarmi şi foştii comandanţi de lagăre ce l-au avut „în obiectiv”. Interogaţi în timpul anchetei din 1948 – 1952 cu scopul obţinerii unor declaraţii care să confirme legătura lui Pătrăşcanu cu Siguranţa şi calitatea sa de informator al respectivei instituţii, niciunul nu-l recunoaşte ca „fost agent al siguranţei burghezo-moşiereşti”, acuzaţie adusă lui Lucreţiu Pătrăşcanu în chiar mandatul de arestare emis în 24 august 1948.[9293]

Singurele „dovezi” ale acuzării sunt angajamentele luate de Pătrăşcanu faţă de autorităţile vremii de „a nu activa politiceşte sub nicio formă” în cazul în care va fi menţinut în domiciliu obligatoriu. Astfel, în memoriul înaintat la 7 februarie 1941 directorului general al Poliţiei, Lucreţiu Pătrăşcanu invocă nedreptatea ce i se face prin privaţiunile pe care este nevoit să le îndure de la autorităţi. Încă din octombrie 1940, scrie el, şi-a luat angajamentul verbal faţă de fostul director general Alexandru Ghika, angajament pe care l-a ţinut „fără nici cea mai mică abatere”.[94] Alte angajamente, de acelaşi fel, a semnat la eliberarea din lagărul de la Târgu Jiu şi în domiciliul obligatoriu de la Poiana Ţapului. Aceste

92 Idem, voi. 2, ff. 112-116 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 24 mai 1951).

93 Idemt voi. 1, f. 1 (Mandat de arestare pentru Lucreţiu Pătrăşcanu).

94 Idemy voi. 13, ff. 66-67 (Memoriul lui L. Pătrăşcanu adresat Direcţiei Generale a Poliţiei în 7 februarie 1941).

angajamente puteau fi, de altfel, în concordanţă cu linia partidului dintr-un anumit moment. În lagărul din Miercurea Ciuc – declară Pătrăşcanu –, unul dintre comunişti i-a transmis directiva CC al PCR de autorizare a semnării de angajamente că nu vor desfăşura activitate politică în schimbul eliberării din lagăr.1 Respectiva directivă putea fi încadrată în chiar etica *revoluţionarului de profesie*, care susţine ca un principiu de bază al moralităţii proletare orice acţiune care slujeşte cauzei revoluţiei. Faptul că Pătrăşcanu a semnat în acest spirit angajamentele sale se confirmă şi din referatul adresat de Direcţia Generală a Poliţiei, în mai 1943, Ministerului Afacerilor Externe. Documentul atestă, fără putinţă de tăgadă, urmărirea continuă a comunistului Pătrăşcanu de către agenţii Siguranţei şi menţionează că acesta nu-şi respectă angajamentele asumate, ci continuă activitatea politică.[9596]

Peste ani însă, Pătrăşcanu va fi nevoit să recunoască în aceste angajamente „o gravă încălcare a disciplinei de partid”. „Angajamentele luate în diferite cereri adresate Ministerului de Interne privind reţinerea mea de la orice activitate politică eu nu le-am adus la cunoştinţa Partidului niciodată”, declară el în 1951. „Acest lucru l-am făcut pe cont propriu şi pe răspundere proprie – dată fiind situaţia politică de atunci.”[97] Cu certitudine că şi atunci când „a acţionat pe cont propriu” şi când scrie aceste declaraţii, Pătrăşcanu ştie că relaţiile de familie de care a beneficiat nu sunt în măsură să-i sporească creditul în lumea tovarăşilor săi. În 1940, bunăoară, când Pătrăşcanu primise paşaport pentru a se deplasa la Milano, unde soţia sa făcea scenografia expoziţiei româneşti, beneficiase de garanţia verilor săi, ofiţerii superiori Stoica şi

Ulea.1 De asemenea, uşile ce i se deschid Lucreţiei

95 Idem, voi. 14, f. 106 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 7 februarie 1950).

96 Idem, voi. 10, ff. 468-469 (Referat datat 25 mai 1943).

97 Idem, voi. 1, f. 164 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 iunie 1951).

Pătrăşcanu se datorează fie unor relaţii de rudenie, fie prestigiului profesorului D.D. Pătrăşcanu (generalul Constantin Anton, spre exemplu, fost inspector general al Jandarmeriei, fusese elevul tatălui lui Lucreţiu Pătrăşcanu).

O altă acuzaţie – cu implicaţii tot atât de grave pentru viitorul lui Pătrăşcanu ca şi cea de *informator* – se referă la încercările acestuia de a prelua conducerea organizaţiilor de partid din lagărele Miercurea Ciuc şi Târgu Jiu. În acest punct, converg atât declaraţiile acuzaţilor şi martorilor din proces, cât şi amintirile unor foşti lideri comunişti. Astfel, fostul comandant al lagărului din Târgu Jiu, generalul Şerban Leoveanu, declară, în detenţie, că imediat după sosirea sa în lagăr, Pătrăşcanu a înfiinţat o delegaţie a comuniştilor (împreună cu Andrei Neagu şi Dumitru Stanciu). Delegaţia şi-a asumat, din proprie iniţiativă, atribuţiile de a susţine în faţa conducerii lagărului anumite cereri ale internaţilor din grupa a doua în legătură cu îmbunătăţirea condiţiilor de lagăr.[98] Simţindu-şi puterea uzurpată, Ovidiu Şandru, fostul reprezentant al „grupei comuniştilor", „ia atitudine". Martor al acuzării în *procesul Pătrăşcanu*, îl va învinui pe baza acestor episoade *defracţionism*, „spargere a unităţii internaţilor" şi „acţiuni provocatoare". Faptul că Pătrăşcanu încercase să-i determine pe comuniştii din lagăr să-şi aleagă o nouă conducere va fi raportat ca „acţiune provocatoare" şi conducerii de partid din afara lagărului.[99]

Cine şi-l imaginează pe Lucreţiu Pătrăşcanu departe de asemenea ambiţii meschine va fi contrazis de înseşi declaraţiile acestuia. În lagăr, declară el, l-a „demascat" pe

Ovidiu Şandru, care a fost dat afară din partid. Apoi Şandru şi un anume „Tudorică de la Constanţa" au scos un

98 Idem, voi. 87, f. 109 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 7 februarie 1950).

99 Idem, voi. 10, ff. 148-151 (Declaraţia lui O. Şandru din 28 mai 1953).

manifest în care-l prezentau pe Pătrăşcanu „agent al Gestapoului trimis în lagăr” 1. Întrebat mai târziu de comandantul lagărului de ce nu mai vine pe la el, Pătrăşcanu i-a răspuns că nu mai are niciun rol, deoarece delegaţia s-a desfiinţat, iar conducerea comuniştilor din grupa a doua a luat-o Gheorghiu-Dej („muncitor şi simpatizat mai mult de internaţii din grupa a doua”). Pătrăşcanu i-a mai spus comandantului că avusese la sosirea în lagăr neînţelegeri şi cu Gheorghiu-Dej, dar lucrurile s-au liniştit: Dej este şef, iar el, Pătrăşcanu, îşi vede de treabă.[100][101]

Relaţia în care se afla Gheorghiu-Dej cu ceilalţi deţinuţi scapă înţelegerii celor ce nu cunosc cutumele ilegaliştilor. Chiar supravieţuitorii au lăsat să se creadă că Gheorghiu-Dej dobândise statutul de lider printre ceilalţi comunişti închişi la Doftana datorită personalităţii sale şi respectului faţă de condamnarea sa. Dincolo de asemenea argumente, decisivă a fost desemnarea lui de către Dimităr Ganev, în 1940, în funcţia de înlocuitor al său ca secretar al organizaţiei de partid din închisori.[102] Dej fiind numit pe linia superiorului din Comintern, şefia lui era incontestabilă. Astfel că între Pătrăşcanu şi ceilalţi deţinuţi din lagărul de la Târgu Jiu încetează disputele: venise şeful numit.

Cum s-a păstrat imaginea lui Pătrăşcanu în amintirea târzie a tovarăşilor săi de lagăr? Orgoliul şi dorinţa de a-şi afirma cu orice prilej superioritatea sunt trăsături unanim subliniate de cei care l-au cunoscut. „Era împreună cu Trandafirescu şi Iliescu în conducerea organizaţiei de partid din lagărul Miercurea Ciuc”, declară peste o

100 Idem, voi. 2, f. 224 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 20 iunie 1950).

101 Idem, voi. 6, f. 222 (Declaraţia lui Ş. Leoveanu din 3 noiembrie 1953).

102 Apud Dan Cătănuş, Ion Chiper, Cazul Ştefan Foriş, lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu. Documente 1940-1968, Editura Vremea, Bucureşti, 1999, pp.260-261 (Stenograma declaraţiei tov. Pintilie Gh. dată în faţa comisiei la data de 30 octombrie 1967).

jumătate de veac Gheorghe Apostol. „Era atât de colţos că nu se putea înţelege cu nimeni”. 1 Când a fost eliberat din lagăr, la plecare nu şi-a luat rămas-bun de la niciunul dintre tovarăşii săi. La Târgu Jiu, *lupta fracţionistă* a durat câteva luni. Se formaseră trei grupe. Una în frunte cu Ovidiu Şandru, susţinut şi de Iliescu, alta cu Pătrăşcanu şi cea de-a treia cu un anume „Maxim de la Galaţi”. A venit Gheorghiu-Dej cu Chivu Stoica, în august 1943, şi s-a terminat lupta, relatează acelaşi Apostol.[103] între doctorul Facultăţii de Filosofie din Leipzig, delegat la congresele Cominternului, şi organizatorii unor greve sindicale fusese şi era o prăpastie în fundul căreia cel dintâi nu-şi închipuia că va ajunge tocmai în virtutea *luptei de clasâl* şi cum i s-ar fi putut trece cu vederea, oare, privilegiul eliberărilor când muncitorii condamnaţi la ani mulţi de închisoare după grevele din 1933 avuseseră în partidul comunist poziţii inferioare misiunilor lui Pătrăşcanu?

Mai subtil în nuanţarea politică a conduitei lui Pătrăşcanu, Ion Gheorghe Maurer[104] relatează, de asemenea, despre starea conflictuală cu tovarăşii în care-l aducea dorinţa de a obţine funcţii de partid. Maurer îi reproşa că, încercând să organizeze alegeri printre deţinuţi, atrăgea atenţia asupra comuniştilor din lagăr, faptul putând determina împuşcarea acestora de către nemţi, la intrarea sovieticilor în ţară.1 La proces, asemenea fapte vor degenera în grava acuzaţie că Pătrăşcanu şi-a „organizat” internarea în lagăr. Ar fi voit să dobândească astfel „prestigiul de lagherist” pentru a se putea „strecura” apoi în conducerea partidului.[105] O logică pe de-a-ntregul falsă de vreme ce în acel moment nimeni

103 Lavinia Betea, Maurer şi lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României, Editura Fundaţiei „Ioan Slavici“, Arad, 1995, p. 271.

104 Ion Gh. Maurer (1902-2000), comunist ilegalist, cunoscut ca avocat al apărării în procesele intentate comuniştilor. Membru al CC al PCR/PMR/PCR (1945-1975), ministru de externe (1957-1958), preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale (1958-1961), preşedinte al Consiliului de Miniştri (1961-1974).

105 Lavinia Betea, op. cit., p. 47.

nu şi-ar fi putut imagina ajungerea comuniştilor la putere în România.

Amintirile lui Mihai Novicov, fost *lagherist* la Târgu Jiu, ne ajută să înţelegem mai bine temele şi formele divergenţelor existente între comuniştii internaţi acolo. Pentru a beneficia de avantajele statutului de deţinut politic, tactica ilegaliştilor ce fuseseră închişi la Doftana se bazase pe îndeplinirea normelor de lucru date de conducerea închisorii. După intrarea României în război alături de Germania, în iunie 1941, Foriş a dezavuat participarea comuniştilor închişi la Caransebeş la lucrări de utilitate militară şi mai apoi la Târgu Jiu la construcţia căii ferate Bumbeşti-Livezeni. Pe considerentul că munca acestora contribuie la susţinerea eforturilor de război împotriva URSS, a cerut înlăturarea conducerii organizaţiei de partid din lagăr, impunându-l ca secretar, printr-o scrisoare, pe Ovidiu Şandru. Între nou-venitul în lagăr, Lucreţiu Pătrăşcanu, şi conducătorul impus de Foriş (conform normelor *centralismului de partid*) a izbucnit un conflict violent, Pătrăşcanu avându-l ca principal susţinător pe Alexandru Iliescu. După sosirea lui Gheorghiu-Dej în lagăr, acesta a fost văzut o zi întreagă plimbându-se şi discutând cu Pătrăşcanu pe platoul dintre barăci. La puţin timp după sosirea sa la Târgu Jiu, Gheorghiu-Dej a preluat conducerea comuniştilor din lagăr. Şi-a creat chiar un loc de comandă: camera mică de la capătul barăcii 53 – smulsă administraţiei lagărului sub pretextul izolării unor bolnavi TBC unde locuia cu Chivu Stoica, Nicolae Ceauşescu şi Alexandru Trofimovici. „Nu mi s-a lipit de suflet”, îşi amintea, în 1957, Novicov despre Pătrăşcanu. „Probabil din cauza felului lui distant de a se comporta faţă de cei mai tineri şi în general faţă de toţi acei pe care-i socotea sub nivelul său de teoretician şi ideolog. […] îi plăcea să povestească episoade din viaţa lui, mai ales deputăţia de cinci zile din 1931”. 1 De remarcat că niciunul dintre martorii conflictelor nu cunoştea originea şefiei lui Gheorghiu-Dej, în ilegalitate neavând loc

şedinţele de dări de seamă şi alegeri practicate după preluarea puterii.

Dacă Pătrăşcanu nu este iubit de comuniştii din lagăre şi închisori, nici celor rămaşi în ilegalitate nu le este simpatic. „Când am avut în 1939 – 1940 legătura cu Bela Brainer, care conducea atunci Partidul" – relatează unul dintre membrii Secretariatului reprezentat de Foriş – „a venit vorba despre Pătrăşcanu, şi Brainer mi-a spus că de când este Pătrăşcanu în Partid întotdeauna a avut devieri fie oportuniste de stânga, troţkiste, fie oportuniste de dreapta şi că, în fond, Pătrăşcanu este un «liberal». Brainer mi-a povestit că Pătrăşcanu este foarte uşuratic, astfel că, la Praga, Pătrăşcanu a fost căutat la locul conspirativ, unde se ţinea plenara, de către o fată de stradă căreia îi dăduse adresa."[106] Mai târziu, când s-a schimbat conducerea partidului, Pătrăşcanu a vrut să ia legătura cu noii şefi prin Maurer, dar nu a primit răspuns, semn că legătura îi era refuzată.1

Între o internare şi alta, la Poiana Ţapului, unde stătea împreună cu soţia, Pătrăşcanu lucrează intens. Perioada poate fi considerată cea mai fertilă din perspectiva activităţii sale intelectuale. Astfel, în aprilie-octombrie 1941 scrie *Sub trei dictaturi*. În 1942 definitivează lucrarea *Un veac de frământări sociale. 1821 – 1907* (la care începuse să lucreze din 1933 şi din care, în 1937, publicase fragmente în *Viaţa românească* sub pseudonimul Ion C. Ion). În 1942 – 1943 scrie *Problemele de bază ale Românieu* care va apărea între octombrie 1944 – ianuarie 1946 în trei ediţii succesive. Mai târziu, referatele depuse de ideologii stalinişti despre cărţile aflate în dosarele *anchetei Pătrăşcanu* vor denunţa „abaterile grave de la linia partidului" ale acestuia prin susţinerea alianţei proletariatului cu o parte din burghezie şi cu întreaga ţărănime în etapa de consolidare a

106 Mihai Novicov, Moartea lui Grigore Preoteasa... Catastrofa de pe aeroportul Vnukovo (1957), Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1998, pp. 107-108.

regimurilor democrat-populare. După august 1944 va mai scrie o singură carte, apărută în octombrie 1945, *Curente şi tendinţe în filosofia românească, o* analiză din perspectivă marxistă a gânditorilor români, ale cărei repere şi aprecieri vor fi mult utilizate de autorii manualelor şi ai cursurilor de filosofie din *epoca Ceauşescu*.

Multe dintre materialele documentare utilizate în scrierile sale i-au fost procurate şi trimise de fostul coleg de şcoală Belu Zilber (devenind astfel *legătura sa de partid* în organizarea evenimentelor de la 23 august 1944) şi de cumnatul său Petre Pandrea. Materialele aduse de Zilber proveneau de la Institutul Central de Statistică, trimise cu ştiinţa directorului Sabin Manuilă, cunoscut fruntaş ţărănist, şi a sociologului Anton Golopenţia.[107] Alte cărţi pe care le-a utilizat ca bibliografie la lucrările scrise la Poiana Ţapului i-au fost furnizate de criticul D.I. Suchianu, lămuriri pentru unele chestiuni în domeniul filosofiei ştiinţei fiindu-i date de matematicianul Grigore Moisil.1 O fostă colegă de şcoală a Elenei Pătrăşcanu, avocata Edith Marcovici, îi vizitează, aducându-i bibliografia solicitată. Ea va îndeplini mai târziu şi rolul de *tehnică*[108] a lui Pătrăşcanu.

Cum îl văd supraveghetorii direcţi? Jandarmul din Poiana Ţapului Alexandru Moraru îşi manifestă compasiunea faţă de surghiunit, văzându-l „complet lipsit de cele necesare existenţei sale şi familiei sale”. Dosarul pe care-l primise referitor la *obiectivul* de supravegheat îl caracterizase pe Pătrăşcanu ca „mare doctrinar comunist”, incapabil de „acte de teroare”. Omul avusese însă şi neplăceri din cauza lui Pătrăşcanu. În timpul dictaturii legionare, chemat la raport, lui Alexandru Moraru i se aplică zece zile de arest deoarece fusese un „jandarm slab”. „Acest derbedeu trebuia să nu mai existe” dacă ar fi

107 Idem, voi. 87, f. 5 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu, nedatată).

108 Idem, voi. 2, f. 360 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 11 ianuarie 1950).

fost un „jandarm bun”, i-au explicat noii superiori.[109]

Cursul războiului schimbă optica în cercurile politice româneşti şi modifică atitudinea supraveghetorilor. Toate partidele şi-au dat seama de rolul important pe care îl va juca PCdR dacă trupele sovietice vor intra în România, explică, mai târziu, Traian Borcescu, fost adjunct al şefului SSI.[110] Aşa se justifică atenţia lor faţă de Lucreţiu Pătrăşcanu, aprobarea domiciliului obligatoriu şi aducerea lui la Bucureşti pentru încheierea de înţelegeri în eventualitatea ieşirii din războiul împotriva URSS.[111] Considerându-l „intelectual mai ponderattt, „partidele istorice se vor servi de Lucreţiu Pătrăşcanu, pe care îl socoteau mai accesibil şi mai abil”.1

În urma intoxicării operate de propaganda de partid, s-a format o anumită reprezentare a partidului comunist („stegar al luptei antifasciste”, „organizator şi conducător al revoluţiei antifasciste şi antiimperialiste”) din care se putea înţelege că la evenimentele din 23 august 1944 au participat mari mulţimi de oameni, cu arma în mână, conduşi de comunişti, în realitate, tratativele iniţiate de conducerea PCdR au fost întâmpinate cu ostilitate de celelalte partide. Scrisoarea redactată de Foriş în 1943 pentru constituirea unui Front Unic Muncitoresc îndreptat împotriva războiului fascist a fost respinsă de preşedintele social-democraţilor, Constantin Titel Petrescu, pe motiv că „de la comunişti n-are voie să primească nimic”. Maniu i-a urmat exemplul.[112] Bătăliile de la Stalingrad şi Uman, relaţiile dintre partenerii Alianţei şi intenţiile lor de viitor, dar mai ales comunicarea făcută de N.V. Novikov (ambasadorul URSS la Cairo) emisarilor „opoziţiei româneşti unite” – Constantin Vişoianu şi Barbu Ştirbey –, de a-i încadra pe comuniştii români în coaliţia antifascistă,

109 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, f. 73 (Declaraţia lui Al. Moraru din 25 octombrie 1951).

110 Ibidemy f. 230 (Declaraţia lui T. Borcescu din 8 octombrie 1952).

111 Ibidem.

112 Ibidem, ff. 243-245 (Declaraţia lui T. Borcescu din 7 mai 1952).

au schimbat opiniile liderilor politici.[113]

O enigmă ocolită de istoria oficială a PCR este prezenţa lui Lucreţiu Pătrăşcanu ca reprezentant al partidului comunist în Blocul Naţional Democrat de vreme ce el nu se aflase, în timpul războiului, în conducerea partidului. Cum a ajuns Pătrăşcanu să reprezinte partidul este o chestiune destul de dificil de lămurit fără apelul la biografia sa de excepţie în lumea *revoluţionarilor de profesie*. Reţinem, în primul rând, amănuntul că în oricare dintre regimurile de dictatură prin care a trecut România în acea perioadă, în posturile înalte se află cunoscuţi, rude şi prieteni ai părinţilor lui Pătrăşcanu. Cu asemenea antecedente, la sfârşitul lui 1943, Pătrăşcanu s-a înfiinţat la generalul Piki Vasiliu – cunoştinţă a mamei sale din anii copilăriei – cu ideea de a prezenta, la Moscova, propunerile mareşalului Antonescu de ieşire a României din război. Mareşalul refuză însă să-l primească, sperând, probabil, într-o redresare a Germaniei pe front.1 în anchetă, Pătrăşcanu relatează numai despre solicitarea pe care i-a făcut-o Piki Vasiliu în primăvara lui 1944. Adus la cererea acestuia de la Poiana Ţapului la Bucureşti, lui Pătrăşcanu i s-a comunicat că mareşalul Antonescu se gândeşte să încheie un armistiţiu cu URSS, urmând să se formeze o delegaţie care să înceapă tratativele. Pătrăşcanu a declarat că „numai o reprezentanţă reală a poporului poate să facă acest pas şi nicidecum un regim de dictatură”. Răspunsul transmis de Piki Vasiliu nu i-a plăcut lui Antonescu, de aceea nu a mai vrut să-l întâlnească pe Pătrăşcanu, fapt confirmat de mareşal la proces.[114] De data aceasta, Pătrăşcanu „a raportat” partidului, Bodnăraş[115] şi

113 Mihai Rădulescu, Tragedia lui Lucreţiu Pătrăşcanuy Convorbiri cu Corneliu Coposu, Editura Ramida, Bucureşti, 1992, p. 36.

114 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 8, f. 19 (Declaraţia lui C.N. Tobescu din 13 martie 1950).

115 Emil Bodnăraş (1904-1976), ofiţer de carieră, a dezertat în URSS în 1932. Revine în ţară cu misiuni speciale, dar este arestat şi condamnat în 1934. Eliberat din închisoarea Caransebeş în 1942, va îndeplini cunoscutele misiuni de partid în pregătirea evenimentelor de la 23

Rangheţ[116] autorizându-l să stea de vorbă cu Antonescu pe tema încheierii armistiţiului.1 întrebat în anchetă din iniţiativa şi cu aprobarea cui a luat legătura cu Iuliu Maniu, Lucreţiu Pătrăşcanu răspunde: „Din însărcinarea nimănui, ci din proprie iniţiativă, cu scopul de a discuta formarea frontului antihitlerist". Îşi explică iniţiativa prin antecedentele anului 1937, când Comitetul Central „îl însărcinase" să ţină legătura şi să discute cu liderul naţional-ţărănist. „Această însărcinare nu mi-a fost retrasă niciodată şi pe această bază am ţinut legătura cu el. [...] Ultima conversaţie cu Maniu, din toamna lui 1943, nu am putut-o raporta CC deoarece omul de legătură nu a venit la întâlnire."[117] Despre această acţiune „neraportată CC" a relatat nu în anchetă, ci peste o jumătate de veac Corneliu Coposu, şeful de cabinet al lui Maniu: „La 28 noiembrie 1943, Lucreţiu Pătrăşcanu (aflat în domiciliu supravegheat la Poiana Ţapului) solicită (fără încuviinţarea factorilor de decizie ai secţiei comuniste «interne») o întrevedere cu Iuliu Maniu (prin «tehnica» sa, Edith Marcovici). Acceptând propunerea, Maniu se întâlneşte cu Pătrăşcanu, succesiv în locuinţa lui Corneliu Coposu [...] şi în locuinţa lui Emil Ghilezan [...] de trei ori, în cursul anului 1943 şi de două ori la începutul anului 1944 şi analizează împreună cu el modalităţile răsturnării situaţiei interne din România şi ale încetării războiului din Răsărit."[118]

---

august 1944. împreună cu Iosif Rangheţ şi Constantin Pîrvulescu alcătuiesc la 4 aprilie 1944 Secretariatul, care îl îndepărtează pe Foriş. După august 1944 va fi conducător al SSI, ministru de război, vice-premier, îndeplinind până la moarte înalte funcţii.

116 Iosif Rangheţ (1904-1952), membru de partid din 1930, activează până în 1943 în Transilvania. Sosit la Bucureşti, intră în dispute cu Foriş. îndeplineşte funcţii importante pe linia cadrelor şi a

117c ontrolului de partid. Momentul de culme al carierei sale politice este apartenenţa la triumviratul condus de Pîrvulescu, în aprilie 1944.

118 Corneliu Coposu, „Preludii politico-diplomatice ale loviturii de stat de la 23 august 1944", în Gheorghe Buzatu, România cu şi fără AntonescUy Editura Moldova, Iaşi, 1991, p. 201. în anchetă însă, niciunul dintre personajele implicate în aceste acţiuni nu va aminti de întâlnirile care aveau loc în locuinţa lui Corneliu Coposu.

Un participant la o întâlnire confirmă impresia că Pătrăşcanu este liderul Partidului Comunist. Acordul asupra primei chestiuni – colaborarea celor două partide pentru răsturnarea lui Antonescu – s-a pertractat imediat. „Dl Maniu a voit să ştie" – declară Nicolae Penescu în 1953 – „de ce forţe dispune PCR, în special în Capitală, la care dl Pătrăşcanu a dat răspuns vag, evitând preciziuni. Dl Maniu a pus ca condiţiune a colaborării cu PCR o declaraţie a acestuia în favoarea Basarabiei. Dl Pătrăşcanu nu a acceptat această condiţiune. Atunci dl Maniu a cerut ca cel puţin PCR să intervină pe lângă PC al URSS în favoarea Basarabiei, la care dl Pătrăşcanu nu a dat un răspuns afirmativ. De aceea conversaţiunea nu a avut rezultat". 1 Acelaşi martor, răspunzând la întrebarea anchetatorului cu privire la cunoştinţele celor din anturajul său despre PCdR, relevă importanţa minoră acordată comuniştilor de fruntaşii politici din România. Până în martie 1944, când a participat la tratativele pentru crearea Blocului Naţional Democrat, nu a avut informaţii despre forţa PCdR. Atunci a auzit pentru prima dată despre Emil Bodnăraş („care ar organiza, eventual, pe muncitori pentru lupta de stradă"). Pe Pătrăşcanu îl considera însă cel puţin purtător de cuvânt al comuniştilor.

Legătura cu cercul din jurul Regelui este la fel de greu de precizat. La una dintre întrebările anchetatorului Ioan Şoltuţiu – de ce Palatul a luat legătura cu el când se ştia că nu face parte din conducerea partidului –, Pătrăşcanu dă un răspuns care suscită alte întrebări: Mihai Ralea (care era atunci membru al PNŢ) „i-a spus că s-ar putea lua legătura cu Palatul"; „cineva din conducerea partidului l-a autorizat să ia legătura cu Palatul".[119] Deoarece ancheta nu este interesată de stabilirea adevărului cu privire la desfăşurarea unor evenimente istorice, ci de posibilităţile de incriminare a anchetaţilor oferite de ele, cursul faptelor şi contribuţia reală a

119 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 13, ff. 354-355 (Declaraţia lui N. Penescu din 9 martie 1953).

participanţilor sunt greu de stabilit.

Din cele declarate de baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea, mareşal al Curţii Regale (funcţie deţinută până la 1 mai 1944, când este înlocuit cu generalul Constantin Sănătescu pentru a se camufla adevăratul scop pentru care acesta se afla atât de des în apropierea Regelui), reiese că prima lui întâlnire cu Pătrăşcanu a avut loc în aprilie 1944. Întâlnirea s-a desfăşurat la ferma din Pantelimon a vărului lui Pătrăşcanu, colonelul Octav Ulea, maestru de ceremonii al Curţii Regale. Discuţiile s-au purtat pe tema constituirii BND pentru scoaterea României din războiul antisovietic. În toate tratativele ce-au urmat, baronul Mocsonyi-Styrcea rămâne pentru Pătrăşcanu omul de legătură cu Palatul.1

Legătura cu Mocsonyi-Styrcea prin vărul său, Octav Ulea, conţine, de asemenea, detalii nedeclarate în anchetă de Pătrăşcanu. Colonelul Ulea funcţiona în cadrul casei militare a Palatului şi înaintea adoptării legislaţiei antievreieşti făcuse parte din consiliul de administraţie al firmei negustorului Safianu (Berger), furnizor al Curţii. Când Pătrăşcanu l-a rugat pe Ulea să-i facă rost de o casă conspirativă în Bucureşti, acesta l-a dus în casa lui Safianu de pe Calea Moşilor. În schimbul găzduirii, Pătrăşcanu urma să-i acorde consultanţă juridică lui Safianu. Negustorul era direct interesat, de altfel, să facă servicii Casei Regale, astfel că toate întâlnirile dintre Mocsonyi-Styrcea şi Pătrăşcanu s-au ţinut în casa lui.[120][121]

În ceea ce priveşte raporturile PCdR şi PSD din timpul războiului, Constantin Titel Petrescu, liderul social-democraţilor români, declară că, până în iarna anului

1943, acestea nu au existat. Atunci „de către subsemnatul s-a propus domnului Maniu, cu care aveam contact mai dinainte, ca să luăm legătura şi cu conducerea PCR pentru a acţiona împreună contra regimului

120 Idem, voi. 69, ff. 35-36 (Declaraţia lui I. Mocsonyi-Styrcea din 23 iunie 1951).

121 Grigore Răduică, Crime în lupta pentru putere, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1999, p. 72.

Antonescu", declară Constantin Titel Petrescu, în anchetă, în 1953. „Dl Maniu a fost de acord şi mi-a indicat să iau contact în acest sens cu Lucreţiu Pătrăşcanu". Din relatarea lui Titel Petrescu reiese că, în decembrie 1943, Maniu, prin Constantinescu-Iaşi, i-a comunicat lui Pătrăşcanu să ia legătura cu el. Pătrăşcanu s-a prezentat acasă la Titel Petrescu ca fiind delegatul PCdR pentru acţiune. După aceea au început întâlnirile în patru (C.I.C. Brătianu, Maniu, Pătrăşcanu şi Titel Petrescu), prima întâlnire fiind în martie sau aprilie 1944. Atunci s-a discutat necesitatea răsturnării lui Antonescu şi eventuala întoarcere a armelor contra Germaniei. La 4 mai 1944 a avut loc o întâlnire în care se redactează convenţia BND, cei patru semnatari obligându-se ca după reuşita loviturii de stat să împartă puterea în patru.1 întâlnirea a fost organizată în casa lui Ioan Hudiţă, secretar general al PNŢ.[122][123]

Următoarele întâlniri au avut loc cam o dată pe lună până la sfârşitul lui iulie. La începutul lui iulie 1944, prin Belu Zilber, Pătrăşcanu i-a cerut lui Constantin Titel Petrescu o întâlnire personală în care i-a comunicat necesitatea unor presiuni asupra lui Maniu pentru a grăbi deznodământul. Pătrăşcanu propune şi legătura cu Gheorghe Tătărescu, „în vederea lărgirii acţiunii, lărgire care era refuzată de Maniu şi Brătianu". În 19 august 1944, Titel Petrescu se întâlneşte, de asemenea, conspirativ cu Pătrăşcanu pentru a merge împreună la Palat. Întâlnirea de la Palat fusese aranjată de Pătrăşcanu prin baronul Mocsonyi-Styrcea. La Palat ajunseseră înainte Maniu şi Brătianu iar discuţiile s-au purtat între cei patru.

Rege şi generalul Sănătescu. „Am discutat şi arătat regelui că suntem de acord să împărţim puterea în 4 şi să colaborăm", declară Titel Petrescu. „Subsemnatul, Brătianu şi Pătrăşcanu eram de acord ca Maniu să

122 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 15, ff. 195-198 (Proces-verbal de interogatoriu al lui C. Titel Petrescu din 11 februarie 1953).

123 Interviu cu Ioana Berindei (fiica lui Ioan Hudiţă), martie 2004.

prezideze guvernul, dar Maniu, în ultimul moment (chiar în seara aceea) şi fără ştirea noastră, a convenit cu regele – având şi adeziunea lui Brătianu – ca guvernul să fie prezidat de gen. Sănătescu, iar noi, cei 4, să intrăm în guvern ca miniştri secretari de stat fără portofolii, având direcţia guvernării, iar miniştrii efectivi să fie militari atât timp cât va dura războiul contra Germaniei". În după-amiaza zilei de 23 august – declară Titel Petrescu – s-a întâlnit acasă la Sabin Manuilă cu Pătrăşcanu şi Constantin Agiu. În jurul orei 17: 00, Mocsonyi-Styrcea le-a adus vestea arestării lui Antonescu pe care-o aşteptau cei prezenţi.[124]

Din toate materialele parcurse reiese că persoana în jurul căreia gravita responsabilitatea actului din 23 august 1944 era Iuliu Maniu. Iniţiatorul ei fusese însă tânărul rege Mihai. Din *ancheta Pătrăşcanu* s-a păstrat o lungă relatare scrisă în 1951 de baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea. „Suveranul" – scrie acesta – „avea o concepţie proprie net diferită de aceia a unora dintre personagiile cu care încă din vara lui 1942 avea legături în vederea răsturnării: 1. caracterul strict democrat pe care dorea să-l aibă actul de răsturnare a dictaturii antonesciene şi de ieşire a României din războiul alături de Axă; 2. concomitenţa ambelor acţiuni". Această viziune a tânărului rege va fi generatoare de conflicte între participanţii la evenimente şi va alimenta diversitatea interpretărilor istoriografice. Acelaşi Mocsonyi-Styrcea declara că „partidele politice sunt acelea care paralizează progresul pregătirilor nefiind în stare să găsească o formulă de înţelegere pe care coroana să se poată bizui în mod definitiv". În spiritul „caracterului democrat", „regele refuza categoric să ia în consideraţie preferinţa şefilor partidelor de opoziţie pentru un guvern militar, sau de tehnicieni sau de compunere mixtă, dar în orice caz sub preşedinţia unui general". Ar fi fost considerat un guvern regal – motivează regele – care

124 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 15, ff. 195-198 (Proces-verbal de interogatoriu al lui C. Titel Petrescu din 11 februarie 1953).

angajează doar răspunderea sa. Deşi în cele din urmă are parte de promisiunile dorite, finalul de după arestarea Antoneştilor este relatat de Styrcea astfel: „Pătrăşcanu a fost primul dintre cei patru reprezentanţi ai partidelor de opoziţie care a răspuns la apelul Suveranului [...], urmat, cred după un scurt timp, de către dl Titel Petrescu, mi se pare că după emisiunea de la orele 22, a radioului Bucureşti de dl C.I.C. Brătianu, iar abia în dimineaţa zilei de 24 august la ora 9, 15, când regele nu se mai afla în Bucureşti, de către dl Iuliu Maniu". 1

În viziunea liderilor PNŢ – aşa cum reiese din declaraţiile acestora în anchetă –, acţiunea din 23 august (plănuită, de fapt, pentru 26 august) trebuia să se desfăşoare în trei direcţii: prin manifestaţii de stradă contra regimului Antonescu; printr-o acţiune de convingere pe lângă regele Mihai pentru a-l determina să schimbe guvernul şi prin contactarea unor comandanţi şi ofiţeri superiori din armată pentru a-i câştiga în vederea încheierii armistiţiului.[125] în acest ultim scop, cei patru semnatari ai convenţiei BND îl împuternicesc la 17 august 1944 pe generalul Aurel Aldea să semneze armistiţiul cu URSS, gândindu-se şi la soluţia trimiterii acestui emisar român, peste liniile frontului, la Moscova.[126] în cazul în care lovitura de palat ar fi eşuat, se făcuseră şi pregătiri de emigrare a regelui şi a celorlalţi implicaţi în organizarea ei (printre care şi Pătrăşcanu). Informaţiile primite de Maniu prin intermediul lui Mihalache – care s-a întâlnit la 22 august cu mareşalul Antonescu şi a aflat că acesta se grăbea să plece pe frontul de Est – au precipitat evenimentele.1

În legătură cu aceste manevre secrete, cu ajutorul industriaşului Alexandru Ştefănescu, legat prin afaceri de capitalul englez, Maniu organizase comunicarea cifrată cu

125 Principiul Bumerangului. Documente ale Procesului Lucreţiu Pătrăşcanu, Editura Vremea, Bucureşti, 1996, pp. 105-131 (Declaraţia lui I. Mocsonyi-Styrcea din 23 iunie 1951).

126 Idemy voi. 10, f. 479 (Mandat datat 17 august 1944, semnat de reprezentanţii BND).

legaţia engleză de la Cairo. Membrii „Operaţiunii Autonomous” – De Chastelain, Ivor Porter şi Silviu Meţianu –, paraşutaţi în România în decembrie 1943, îl înştiinţaseră asupra necesităţii colaborării cu comuniştii în acţiunile de scoatere a României din război.[127] Prin inginerii Emil Calmanovici şi Jacques (Jac) Berman, comunişti şi susţinători financiari ai partidului, Ştefănescu informează conducerea PCdR din acea vreme despre conţinutul şi rezultatele tratativelor.

În februarie 1950, ca răspuns la întrebarea anchetatorului „Cine a elaborat şi a prezentat planul loviturii de stat din 23 August 1944?”, Pătrăşcanu sintetizează astfel activitatea sa:

„Planul loviturii de stat eu l-am discutat cu generalul Sănătescu – trimis de rege – în mai 1944 în casa lui Safianu.

Acolo am discutat trei ipoteze şi ne-am oprit apoi asupra celei realizate, adică o lovitură în Bucureşti. Planul celor trei ipoteze a fost elaborat de mine şi generalul Sănătescu, cu această ocazie. Eram numai noi doi. La a doua întâlnire au fost trimişi Buzeşti şi Stârcea – tot din partea fostului rege. Apoi s-a constituit o comisiune cu câţiva generali: Sănătescu, Mihail, Dămăceanu, Vasiliu-Răşcanu, la care a participat apoi şi Bodnăraş, în mod regulat. Platforma politică a colaborării în vederea loviturii de stat a constituit o proclamaţie citită de fostul rege în noaptea de 23 August, proclamaţie scrisă de mine şi aprobată de conducerea Partidului. Condiţii politice pentru perioada de după lovitura de stat nu au fost propuse participanţilor – în afară de cele cuprinse în proclamaţie.

La prima întâlnire cu generalul Sănătescu mi-a pus întrebarea: atitudinea PCR faţă de monarh. Fiind luat pe neaşteptatei, am răspuns următoarele: PCR este şi rămâne un partid republican, dar pentru scoaterea României din axă şi încheierea războiului antisovietic înţelege să

127 Idem, voi. 13, f. 312-314 (Declaraţia lui I. Mihalache din 28 august 1953).

colaboreze cu monarhia. Această formulă am comunicat-o imediat conducerii Partidului, întâi prin Hagiu şi apoi direct la Rangheţ, Bodnăraş şi Pârvulescu, conducerea Partidului fiind complet de acord cu această formulă.

Pentru epoca de după lovitură, nu am intrat în niciun fel de discuţie. În proclamaţie se afirmă lupta pentru democratizarea ţării, desfiinţarea legiuirilor rasiale etc. – ca program de după război". 1

În 22 iunie 1944, generalul Sănătescu notează în jurnalul său opiniile care atestă afirmaţiile lui Pătrăşcanu din anchetă şi speranţele pe care şi le punea el însuşi în sprijinul comuniştilor: „Mai în fiecare noapte ne întrunim discret în diferite case pentru a lucra în detaliu acţiunea internă în cazul când se va pune în aplicare separarea de Germania, în mod permanent la aceste întâlniri iau parte: generalul Constantin Vasiliu-Răşcanu, col. Dămăceanu, Buzeşti, Stârcea, Pătrăşcanu şi Bodnăraş. De aceştia din urmă am mare nevoie ca să organizez muncitorii din fabrici, pe care contez să-mi suplinească lipsa de trupe."[128][129]

De unde provine iluzia forţelor de care dispune partidul comunist? Un posibil răspuns oferă Belu Zilber, care declară că, în mai sau iunie 1944, Pătrăşcanu i-a adus de la Comitetul Central, pentru a fi dată mai departe, „situaţia forţei militare comuniste", unde „capitala figura cu 12.000 oameni". Cifră lipsită de orice suport real, de vreme ce numărul comuniştilor din libertate şi închisori nu depăşea cifra de o mie.1 în aprilie 1945, în spatele uşilor închise ale şedinţei ţinute de miniştrii comunişti, se emite o altă importantă informaţie în raport cu mistificările ulterioare. Numărul comuniştilor din Bucureşti la 23 august 1944 – spune Rangheţ – împreună cu *tehnicii* lor

128 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 292 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 28 februarie 1950).

129 Constantin Sănătescu, Jurnalul generalului Sănătescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, p. 162.

(nemembri de partid) fusese de numai 80![130][131]

Ca şi Revoluţia rusă din 7 noiembrie 1917, „insurecţia naţională antifascistă şi antiimperialistă”, rebotezată ulterior „revoluţie”, s-a desfăşurat în spatele uşilor închise. Alt martor al evenimentelor, secretarul regelui, Mircea Ionniţiu, relatează că, în jurul orei opt seara – în ziua „revoluţiei”! –, Lucreţiu Pătrăşcanu a venit la Palat. Adusese textul proclamaţiei regale şi textele decretelor de amnistiere a deţinuţilor politici şi de desfiinţare a lagărelor de concentrare. La puţină vreme după Pătrăşcanu şi-a făcut apariţia Titel Petrescu. După zece seara – când textul proclamaţiei regale fusese difuzat la radio – a apărut şi „inginerul Ceauşu” (alias Emil Bodnăraş). „Parcă trecuse o veşnicie de când fusese arestat mareşalul şi nici până acum nu primisem o veste directă de la «bătrânii şefi» de partide, Maniu şi Brătianu”, notează Ionniţiu. Deoarece planurile de plecare pe front ale mareşalului îi luaseră pe nepregătite pe autorii complotului (în chiar ziua de 23 august urmau să discute compoziţia noului guvern) şi cunoscând preferinţa lui Maniu pentru „un guvern de tehnicieni”, s-a hotărât să fie însărcinat cu formarea sa generalul Sănătescu. De altfel, singurul civil desemnat în acest guvern a fost Grigore Niculescu-Buzeşti, pentru Ministerul de Externe. Către ora unu noaptea, după ce aprobase ca mareşalului Antonescu să i se dea hârtia cerută pentru a-şi scrie testamentul, regele Mihai părăseşte Capitala pentru a se pune la adăpost. Mai reţinem şi că Ion şi Mihai Antonescu au fost încredinţaţi „inginerului Ceauşu”, la propunerea lui Pătrăşcanu de a se organiza un grup de civili reprezentând cele patru partide, care să preia temporar paza mareşalului până la reorganizarea poliţiei şi jandarmeriei. Deoarece voluntarii promişi de celelalte partide lipsesc, la asigurările lui Pătrăşcanu – în numele său personal şi al

130 Herbert (Belu) Zilber, Actor..., pp. 50-54.

131 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 31/1945 (Stenograma şedinţei Secretariatului CC al PCR din 24 aprilie 1945).

PCdR – cu privire la tratamentul arestaţilor, Ion şi Mihai Antonescu au fost predaţi, în jurul orei două noaptea, lui Emil Bodnăraş şi „gărzilor” sale.1 Astfel, cel mai puternic om al României, şeful statului şi al armatei până în urmă cu câteva ceasuri, ajunge să fie păzit de doi bărbaţi neînsemnaţi şi de o femeie: Florica Munzer, viitoarea soţie a lui Bodnăraş, şi *tehnicii* săi.[132][133]

Ţara – adică aceia dintre cetăţenii care posedau aparate de radio – află despre cele petrecute din *Proclamaţia Maiestăţii Sale Regelui către Ţară*. „România a acceptat armistiţiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii”, declară regele. „Naţiunile Unite ne-au garantat independenţa Ţării şi neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită.”[134]

În realitate, respectivul armistiţiu a fost semnat abia la jumătatea lui septembrie, iar problema Transilvaniei se va discuta la Conferinţa de Pace din vara lui 1946. Consecinţele ştirii false din proclamaţia citită de rege au fost dramatice pentru soldaţii români de pe front, care s-au predat sovieticilor, mulţi dintre ei rămânând în prizonierat în Uniunea Sovietică. În seara lui 23 august 1944 însă, bucureştenii entuziasmaţi îl aclamă pe tânărul rege, care, din balconul luminat al Palatului Regal, se bucură înaintea plecării de manifestaţia de simpatie.

În „guvernul de tehnicieni” prezidat de generalul Sănătescu, Lucreţiu Pătrăşcanu devansează poziţia hotărâtă pentru semnatarii convenţiei Blocului Naţional Democrat. După ce a prezentat textele proclamaţiei şi

---

132 Mircea Ionniţiu, Amintiri şi reflecţiunU Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993, pp. 50-54.

133 Apud Dan Cătănuş, Ion Chiper, op. cit. pp. 131-155 (Stenograma convorbirii dintre C. Pîrvulescu şi E. Bodnăraş privind pregătirea şi punerea în aplicare a planului de înlăturare a lui Şt. Foriş din conducerea PCR din 30 octombrie 1952).

134 Apud Ion Scurtu, Gheorghe Buzatu, Istoria românilor în secolul XX, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, pp. 583-584.

decretelor-lege, a cerut regelui să-i încredinţeze Ministerul Justiţiei. Regele a acceptat ca numirea să fie temporară, „ad-interim”. Din această funcţie, Pătrăşcanu devenea raportorul guvernului. „Cred că aveam de-a face cu o trăsătură de amor propriu”, observă unul dintre martori.1

Ulterior s-au făcut numeroase speculaţii pe tema relaţiilor cu sovieticii din acea perioadă. Acestea n-au existat însă în pregătirea lui 23 august 1944, fapt dovedit fără putinţă de tăgadă de discuţiile secrete dintre reprezentanţii de vârf ai comuniştilor. [135]Neputându-şi explica participarea comuniştilor la evenimente, înşişi politicienii vremii au acreditat versiuni conform cărora fie Pătrăşcanu, fie Bodnăraş ori alt emisar comunist trecuse liniile frontului şi ajunsese la centrul de comandă moscovit. Diplomatul Bossy, bunăoară, relatează în jurnalul său o convorbire cu Constantin Argetoianu, care se prezintă a fi fost omul de legătură al regelui Mihai, care, prin Ralea, stabilise o legătură cu Pătrăşcanu. Acesta din urmă ar fi trecut liniile frontului pentru a aduce răspunsurile solicitate de rege de la Moscova.1 Menţionăm însă că toţi cei implicaţi în desfăşurarea lui 23 august 1944 şi aflaţi în ţară au fost anchetaţi în 1953 de Securitate pe tema participării lui Pătrăşcanu la evenimente şi niciunul dintre aceştia nu atestă legături cu sovieticii în respectiva perioadă.[136][137]

La fel ca în pregătirea şi desfăşurarea evenimentelor din august 1944, Pătrăşcanu va avea în continuare priceperea şi intuiţia de a se aşeza pe creasta valului ce-l va propulsa în fruntea tovarăşilor săi, fără ştirea şi învoirea acestora.

CAPITOLUL III Primul comunist la guvernare

La 24 august 1944, Lucreţiu Pătrăşcanu, ministru ad-

135 Mircea Ionniţiu, op. cit., p. 54.

136 Raoul Bossy, Jurnal (2 noiembrie 1940 - 9 iulie 1969), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, pp. 258-259.

137 Contrar celor afirmate de Corneliu Coposu după 1990, în documentele anchetei nu se menţionează calitatea sa de mediator al întâlnirilor dintre Maniu şi Pătrăşcanu.

interim al Justiţiei, se ocupă de tipărirea ziarului *România Liberă,* care din 1943 apăruse sporadic. împreună cu patru tipografi, găsiţi cu mare greutate de Belu Zilber, şi bazându-se pe un tânăr ce se autodeclara scriitor, Ştefan Popescu, funcţionar la Institutul Central de Statistică, editează primele numere legale ale *României Libere*, ziar al partidului comunist.1

În aceeaşi zi, întreaga presă publică decretele de amnistiere pentru toţi deţinuţii politici (cu excepţia legionarilor) şi de desfiinţare a lagărelor. În expunerea de motive, noul ministru al justiţiei consideră lagărele „practici ale regimurilor dictatoriale”.[138] în 1945, lagărele pentru deţinuţi politici vor fi reînfiinţate, iar în 1948, împânzeau ţara.

Ce preocupări a avut, în continuare, primul comunist din istoria României ajuns ministru va relata el însuşi, peste numai câţiva ani, în faţa anchetatorului:

„În prima şedinţă a Consiliului de Miniştri a guvernului Sănătescu care a avut loc în ziua de 25 august în subsolul BNR[139] s-a ridicat chestiunea începerii imediate a tratativelor de Armistiţiu. Pe front se luase deja contact între comandamentul sovietic şi cel românesc. Maniu a propus, când a început discuţia, ca din partea României să fie trimis un general. Chestiunea începerii tratativelor de Armistiţiu a ridicat-o ministrul de externe de atunci, Niculescu-Buzeşti[140]. M-am ridicat împotriva propunerii lui Maniu, care cu această propunere se menţinea pe vechea lui poziţie de a nu lua niciun angajament politic – ca şef al PNŢ [în ce priveşte Armistiţiul. Eu am cerut să se trimită o delegaţie mai largă – în care să fie reprezentat şi elementul politic din noul guvern, întrucât – în ce mă priveşte – socoteam că cea dintâi şi principala problemă

138 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 7, ff. 123-130 (Declaraţia lui Ştefan Popescu din 3 ianuarie 1950).

139 Banca Naţională a României.

140 Grigore Niculescu-Buzeşti (1908-1949), membru al PNŢ, ministru secretar de stat la Afacerile Străine (23 august 1944 - 4 noiembrie 1944), a emigrat în 1945.

după reuşita loviturii de stat este de a asigura o cât mai rapidă şi efectivă participare a României la războiul antihitlerist şi pentru a avea siguranţa că delegaţia trimisă va merge hotărâtă şi fără rezerve pe această linie – am propus ca şi eu să fac parte din delegaţia de Armistiţiu, tocmai în vederea scopului de mai sus. În faţa argumentelor mele şi a propunerii făcute, Maniu a cedat, s-a declarat de acord cu o delegaţie reprezentativă şi a propus ca Ghiţă Pop – pe atunci secretar general al PNŢ – să facă parte din delegaţie. Am fost de acord cu această propunere şi cu desemnarea din partea Consiliului a lui Dămăceanu – subsecretar de stat la Război –, care urma să discute partea militară a Armistiţiului. Delegaţia a fost completată cu Ion Christu, desemnat de Externe [, şi cu col. Focşăneanu, de la Marele Stat Major. Eu m-am propus să fac parte din delegaţie – dar fiind singurul ministru în delegaţie, mi-a revenit prin acest fapt preşedinţia delegaţiei. Asupra preşedinţiei delegaţiei nu a fost niciun fel de discuţie, chestiunea rezolvându-se, în acest fel, automat.

Întrucât după noaptea de 23 August au început bombardamentele masive nemţeşti şi legătura cu Partidul a fost pentru patru zile întreruptă – şi fiind în situaţia de a lua o atitudine imediată propunerea de mai sus în forma în care am făcut-o a fost din iniţiativă proprie şi pe răspundere proprie.

În prima şedinţă cu Secretariatul Partidului în ziua de 26 sau 27 August, am comunicat cele discutate în Consiliul de Miniştri relativ la Armistiţiu şi Secretariatul a aprobat să plec în calitate de preşedinte al delegaţiei la Moscova”. 1

Notându-şi evenimentul şedinţei în jurnal, prim-ministrul Sănătescu consemnează că a fost „nevoit să-l trimită ca preşedinte al comisiei pe Lucreţiu Pătrăşcanu, care spune că are legături cu persoane politice ruse”. Maniu şi Brătianu refuzaseră să plece „pe motiv că nu pot semna un act prin care se recunoaşte cedarea Basarabiei

şi Bucovinei”.[141][142]

La rându-i, Pătrăşcanu i-a trimis o scrisoare lui Molotov, ministrul de Externe al URSS, în care-şi explică participarea ca delegat la semnarea armistiţiului „nu pentru a apăra interesele burgheziei”, ci în calitate de comunist.[143] Menţionăm că speranţele pe care şi le punea generalul Sănătescu în relaţiile lui Pătrăşcanu cu oficialităţile sovietice erau destul de iluzorii: auzind la radio despre evenimentele de la Bucureşti din 23 august 1944, Molotov îl chemase pe Valter Roman, care răspundea de emisiunile radio în limba română transmise de Moscova, pentru a-l întreba cine este acest Pătrăşcanu, reprezentantul comuniştilor din România.[144]

Documentele provenite din surse sovietice confirmă contextul hazardat al plecării lui Pătrăşcanu la Moscova. În scrisoarea din 30 august 1944 adresată lui Molotov, Pătrăşcanu cere: „Vă voi rămâne recunoscător dacă mi-aţi facilita o întâlnire cu unul din membrii grupului român de la Moscova, Ana Pauker sau Vasile Luca”. 1

Peste două zile a fost primit de A.I. Vîşinski[145][146], prim-locţiitor al lui Molotov. Procurorul de tristă faimă al proceselor staliniste din anii „Marii Terori” va fi, începând

---

141 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, ff. 289-290 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 24 iulie 1951).

142 Constantin Sănătescu, op. cit., p. 168.

143 Convorbire realizată în iulie 1997 cu Al. Bârlădeanu, care a tradus respectiva scrisoare din rusă în română la cererea Institutului Naţional pentru Studiul Totalitarismului.

144 Constantin Zâne, Memorii (1939-1974), Editura Expert, Bucureşti, 1997, p. 73.

145 Misiunile lui A. I. Vîşinski în România. Documente secrete, Academia Română, INST, Bucureşti, 1997, p. 63 (Scrisoarea şefului delegaţiei române, L. Pătrăşcanu, către comisarul poporului pentru Afacerile Străine ale URSS).

146 Andrei Vîşinski (1883-1954), jurist şi diplomat sovietic. între 1933 şi 1939 - adjunct al procurorului general şi procuror general al URSS, considerat iniţiatorul regiei marilor procese politice din timpul epurărilor staliniste. între 1945 şi 1953, adjunct al ministrului Afacerilor Externe şi ministru al Afacerilor Externe al URSS.

din acest moment, coordonatorul stalinizării României. Contrar legendei de opozant al sovieticilor în chiar discuţiile privind încheierea armistiţiului, Pătrăşcanu va avea întâlniri cu Vîşinski, secrete pentru ceilalţi membri ai delegaţiei. Lui îi va raporta „ca de la tovarăş la tovarăş" că reprezentantul PNŢ din delegaţie iniţiază discuţii în delegaţie contra semnării armistiţiului. Conform notelor de convorbiri ale reprezentantului sovietic, „la rugămintea lui Pătrăşcanu de a-i da unele sfaturi, i-am răspuns că-mi este foarte dificil să-i ofer ceva concret". Totodată, Pătrăşcanu „a ridicat problema posibilităţii unei legături cu Ana Pauker şi cu alţi membri ai Partidului Comunist Român" deoarece „o asemenea legătură i-ar facilita mult situaţia".[147]

Tot astfel cum Secretariatul partidului a fost luat prin surprindere de poziţia de ministru a lui Pătrăşcanu şi de preşedinţia asumată de acesta pentru delegaţia ce urma să semneze armistiţiul cu URSS, surprinşi au fost şi reprezentanţii PCdR de la Moscova – Ana Pauker şi Vasile Luca – de „lovitura de stat" (cum o numeşte însuşi Pătrăşcanu) organizată în România. Amănunte se pot afla din declaraţiile Elenei Pătrăşcanu, care îşi însoţise soţul la Moscova cu scopul de a scrie reportaje din URSS pentru *România Liberă*. Mai întâi au fost peripeţiile călătoriei cu o escală neprevăzută la Odessa, unde membrii delegaţiei române au fost nevoiţi să stea mai multe ore într-un beci, din cauza bombardamentelor. Ajunşi la Moscova, după prima întâlnire cu Ana Pauker, Pătrăşcanu i-a comunicat soţiei impresia că sovieticii nu sunt mulţumiţi de ceea ce se întâmplase la 23 august în România. Impresia este confirmată de relatările ziarelor sovietice despre „cucerirea oraşelor româneşti". Delegaţia română – sporită prin prezenţa lui Constantin Vişoianu şi Barbu Ştirbey, veniţi de la Cairo – este ţinută într-o tensionată aşteptare. La un moment dat li se cere să se mute într-un alt hotel,

147 Misiunile lui A.I. Vîşinski în România, pp. 67-68 (Notă de conversaţie a lui A.I. Vîşinski din 1 septembrie 1944).

ceea ce-i face să se teamă că ar putea fi arestaţi.1

La Moscova, Pătrăşcanu încearcă să grăbească încheierea armistiţiului ştiind că pe front armatele sovietice îi tratau ca prizonieri pe ofiţerii şi soldaţii români ce acţionaseră în conformitate cu proclamaţia regelui Mihai din 23 august 1944.[148] De aceea, încearcă să intervină pe lângă A. Harriman, ambasadorul SUA, şi A. Clark Kerr, ambasadorul Marii Britanii în URSS. Întrevederea cu ei îi confirmă impresia că totul depinde de sovietici.1 în cele din urmă sunt primiţi de ministrul de Externe al URSS, acelaşi V.M. Molotov, care în 25 august reafirmase, într-un document dat publicităţii, mai vechea sa declaraţie din 2 aprilie 1944 cu privire la viitorul României: „Moscova nu are de gând să dobândească vreo parte din teritoriul român sau să schimbe ordinea socială ce există în România.”[149][150]

Peste ani, una dintre cele cinci persoane care au semnat Convenţia de Armistiţiu, generalul Dumitru Dămăceanu, povesteşte astfel istoria ei:

„În ziua de 30 sau 31 august – nu-mi amintesc precis ziua – am fost anunţaţi că vom fi primiţi de Molotov. […] Am intrat într-o sală suficient de mare, cu geamuri larg deschise. Am aşteptat suficient de mult şi începuse o îngrijorare din partea noastră. Se aştepta întunecarea; ca la un moment dat să vedem pe cerul Moscovei o ploaie de artificii acompaniată de numeroase lovituri de tunuri.

După acest lucru, ca din întâmplare, pentru prima oară intră un funcţionar şi îl întrebăm: «Ce este cu această manifestare?» Şi răspunsul lui a fost că se sărbătoreşte «ocuparea Bucureştiului». Era în ziua de 30 sau 31 august, deşi Bucureştiul fusese ocupat, propriu-zis intrarea se

148 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 87, f. 45 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 26 ianuarie 1950).

149 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 153 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 31 mai 1951).

150 Apud Şerban Rădulescu-Zoner, Daniela Buşe, Beatrice Marinescu, Instaurarea totalitarismului comunist în România, Editura Cavallioti, Bucureşti, 1995, p. 6.

făcuse în ziua de 26 seara, când lupta încetase, iar frontul pe 28 august era la Gherghiţa. Deci eliberarea se făcuse cel puţin cu 4 zile înainte dacă ne-a primit la 30 august sau 5 zile dacă ne-a primit la 31 august.

După câtva timp ne primeşte, în sfârşit, Molotov. Atmosfera greoaie din timpul cât am fost în această sală de aşteptare nu a fost înlăturată cu nimic de atitudinea lui

Molotov, deoarece nu a făcut decât un singur gest: ne-a întins mâna fără să spună nimic; ne-a arătat să luăm loc şi singurele cuvinte care le-a pronunţat sunt acelea că: «Convenţia de armistiţiu nu se va putea încheia decât mai târziu».

Am plecat. Am stat şi am aşteptat apoi până în seara de 11 septembrie când a fost şedinţa specială. În această sală ne-am întrunit, însă, după cum se vede: la centru, Molotov; la stânga lui, ambasadorul Statelor Unite ale Americii – E. Harriman[151], iar la stânga acestuia, ambasadorul Marii Britanii – C. Clerk; la dreapta lui Molotov se afla Vîşinski şi la dreapta acestuia, generalul Malinovski; în spatele lor se aflau experţii între care, în spatele lui Malinovski [, era generalul Vinogradov, care începând imediat după data de 12 a venit în ţară ca reprezentant al Comisiei Aliate de Control, fiind înlocuit ulterior. În faţa lor, dar în jurul mesei suficient de mari, cu un diametru de 2 m, eram noi, cei cinci. Era o distanţă apreciabilă între ei şi noi.

S-a început şedinţa [...], o şedinţă pur formală deoarece nu s-a făcut altceva decât să se citească aşa-numitul proiect de armistiţiu care în realitate a fost definitivat, cu o singură excepţie.

La citirea diferitelor articole de către Molotov în ruseşte – nu ştiu dacă în faţa lui C. Clerk şi a lui E. Harriman se găseau şi texte în limbile respective, dar citirea s-a făcut în ruseşte.

151 Averell Harriman (stenograful notează cu E. iniţiala prenumelui, conform pronunţiei. De asemenea, notează numele Clark în respectiva declaraţie. „Egrement“ este de asemenea o transcriere fonetică a stenografului).

După fiecare articol, Molotov se întorcea la stânga, unde se aflau C. Clerk şi E. Harriman. Aceştia nu au răspuns de la început şi până la sfârşit decât un singur cuvânt: «egrement». La fiecare articol spuneau aşa: «egrement».

La unele articole, ca de exemplu art. 1, art. 17 şi 19 am ridicat obiecţiuni şi anume:

La articolul 1: se prevedea în proiect că noi am întrerupt ostilităţile faţă de Germania hitleristă şi am intrat în război alături de aliaţi odată cu semnarea convenţiei de armistiţiu, adică la 12 septembrie.

Vă rog să mă scuzaţi că trebuie să încep cu mine pentru că am cerut şi în acelaşi timp mi-am îngăduit să vorbesc ca cunoscând îndeaproape problema deoarece am făcut parte din Comitetul Militar [, care a avut un anumit rol la insurecţia armatăf, şi că ruperea relaţiilor cu Germania hitleristă s-a făcut în cel mai rău caz în noaptea de 23 spre 24 august, odată cu Proclamaţia de la orele 22,00 citită de rege. Sau în dimineaţa zilei de 24 august, orele 4,00, când am început în mod efectiv luptele în Capitală.

Spre surprinderea noastră, Molotov împreună cu ceilalţi au fost de acord şi au trecut acest lucru în Convenţia de armistiţiu.

La articolul 17 se prevedea că administraţia română îşi va exercita drepturile legale pe teritoriul României în urma unei zone de teren care se va întinde între 50 şi 100 km de la frontieră îndărăt. Şi tot eu am cerut cuvântul şi am crezut că aduc un argument cu care îl dau gata pe Molotov în sensul că 100 km pentru România înseamnă mai mult decât 100 km pentru Uniunea Sovietică. Şi atunci Molotov, pentru prima şi ultima oară l-am văzut zâmbind şi a spus că «nu am ce să fac dacă teritoriul Uniunii Sovietice este mai întins decât al României» şi nu s-a aprobat cu tot zâmbetul.

La articolul 19 se prevedea că clauza Dictatului de la Viena va fi anulată, urmând ca Transilvania (sau cea mai

mare parte din ea) să fie restituită României. La acest articol a cerut să ia cuvântul Ghiţă Pop şi a arătat că drepturile noastre asupra Transilvaniei sunt de necontestat şi a solicitat să se scoată paranteza «sau cea mai mare parte din ea» şi să rămână că Transilvania va fi retrocedată.

Acest lucru nu s-a aprobat şi Molotov a spus verbal: «acest lucru urmează să se definitiveze la Tratatul de pace». Nu îmi amintesc dacă s-a angajat cu ceva, adică să spună «sper sau credem că va fi modificat». Nu ştiu dacă a spus acest lucru. Cert e că a spus că acest lucru va fi rezolvat la Tratatul de pace.

Am plecat a doua zi seara într-un alt local decât cel în care a avut loc şedinţa din seara de 12 septembrie.1 Seara s-a semnat acordul de armistiţiu şi l-au semnat din partea noastră cele 4 persoane[152][153], precum şi Malinovski. Cred că nu a semnat nici C. Clerk şi nici E. Harriman. Erau numai sovietici la semnare. Bineînţeles, în asistenţa lui Molotov şi Vîşinski.

După actul de semnare a avut loc o mică recepţie în care eu am avut amabilitatea să-i spun lui Molotov că suntem fericiţi că s-a încheiat armistiţiul şi că vom semna în curând şi Tratatul de pace. Molotov a spus că Tratatul de pace va fi ceva mai târziu. Şi într-adevăr tratatul a fost semnat în 1946.

Al doilea fapt e că C. Clerk a vrut să adreseze câteva cuvinte şi printre altele a spus: «... într-adevăr România care se găseşte la sudul Dunării...» Atunci i-am spus că România se găseşte la nordul Dunării. Aceasta a fost cu C. Clerk. [...] La plecare, nu mai reţin data, mi se pare în ziua de 13 septembrie, ni s-a pus la dispoziţie un avion ultraelegant, tapisat în mătase bleu şi escortat până la Odessa de 4 avioane.”[154]

---

152 Autorul se referă la seara zilei de 11 septembrie 1944.

153 Lucreţiu Pătrăşcanu, Ghiţă Pop, Barbu Ştirbey şi Dumitru Dămăceanu.

154 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, f. 222-224 (Declaraţia lui D.

Am reprodus această relatare a evenimentelor făcută de un martor tocmai pentru a contracara speculaţiile ulterioare pe tema unor discuţii contradictorii între Lucreţiu Pătrăşcanu şi delegaţia sovietică privind textul Convenţiei de Armistiţiu. Alt martor şi semnatar al convenţiei, Ghiţă Pop, declară că în plenul şedinţei privind convenţia, Lucreţiu Pătrăşcanu nu a făcut altceva decât să susţină punctul de vedere al întregii delegaţii „ca România să contribuie la războiul antihitlerist numai până la vechile graniţe ale României şi nu până la completa lichidare a hitlerismului". De asemenea, relatează martorul, „punctul de vedere al Domnului Pătrăşcanu precum şi al întregii noastre delegaţii era ca imediat după terminarea ostilităţilor, armatele sovietice să părăsească ţara".[155]

Din notele de conversaţie ale lui Molotov reiese că anterior semnării convenţiei, în 31 august 1944, o delegaţie a guvernului român alcătuită din Pătrăşcanu, Vişoianu şi Dămăceanu a fost primită de către Molotov şi Vîşinski „în legătură cu problema armistiţiului". Este o discuţie preliminară întâlnirii cu reprezentanţii celor trei mari puteri, din care se subînţelege că de fapt cuvântul hotărâtor este al sovieticilor, fie şi numai datorită faptului că armatele române au fost în război cu această ţară. În ceea ce-l priveşte pe Pătrăşcanu, ca şef al delegaţiei, menţionează o problemă cu „caracter de urgenţă": faptul că deşi Armata Română primise ordin de luptă împotriva nemţilor din 23 august 1944, chiar şi în data de 28 august (când ei plecaseră la Moscova) trupele române continuau să fie dezarmate şi făcute prizoniere pe frontul sovietic. Această problemă trebuie clarificată, insistă Pătrăşcanu, cu atât mai mult cu cât armata s-a angajat să lupte împotriva naziştilor pentru eliberarea Transilvaniei. „Or", zice Pătrăşcanu, „acest plan rămâne irealizabil, deoarece unităţi ale armatei pe care a mizat guvernul, alcătuind

---

Dămăceanu în faţa comisiei de anchetă din 1968).

155 Idem, voi. 13, f. 286-287 (Declaraţia lui G. Pop din 7 octombrie 1952).

acest plan, rămân dezarmate în acest moment şi nu pot participa la operaţiunile militare”. Molotov însă îi reaminteşte că războiul durează de trei ani iar acum e nevoie de câteva săptămâni pentru trecerea la noile condiţii. Conform aceloraşi note, nicio altă opinie discordantă nu poate fi reţinută din convorbire.1

Conştient că anchetatorii deţin şi textul stenogramei discuţiilor şedinţei în care s-a semnat Convenţia de Armistiţiu şi că ancheta este coordonată de consilieri sovietici, Lucreţiu Pătrăşcanu nu-şi asumă în declaraţii atitudini de opoziţie şi opinii contrare faţă de textul convenţiei prezentat de sovietici: „Când ne-a fost adus proiectul de armistiţiu, toţi am găsit că clauzele lui sunt uşoare faţă de aportul adus [şic!] de România în războiul antisovietic. În special ne-a bucurat suma despăgubirilor. Vişoianu a împărtăşit şi el bucuria noastră, dar a spus că unele clauze sunt cam elastice, aşa încât totul va depinde de felul în care va fi aplicat textul convenţiei de armistiţiu.”[156] Referitor la Pătrăşcanu, Dămăceanu îl prezintă ca adresându-se, de fiecare dată când erau obiecţii ale membrilor delegaţiei, *legăturii de partid*. „Trebuie să iau contact”, spunea Pătrăşcanu şi, după cât ştie Dămăceanu, contactul se referea la persoana Anei Pauker, „prin Ana cu Molotov, direct nu”, şi niciodată cu Stalin sau alţi membri marcanţi ai PCUS.[157]

În cele din urmă, Pătrăşcanu a fost pus în contact cu Ana Pauker. Din cele declarate de ea miniştrilor comunişti din guvern, în aprilie 1945, reiese că sovieticii au fost surprinşi de evenimente. La câteva luni după consumarea faptelor, sunt apreciate ca un obstacol nedorit în impunerea, fără complicaţii, a regimului comunist în România. 23 august, zice Ana Pauker, a fost „un act de salvare a burgheziei” datorită căruia s-a creat „situaţia că de la 23 august până la 6 martie am avut guverne

156 Misiunile lui A.I. Vîşinski..., pp. 64-66 (Note de conversaţie ale lui V.M. Molotov din 31 august 1944).

157 Idem, voi. 202, f. 225 (Declaraţia lui D. Dămăceanu din 1968).

reacţionare”. Dacă nu se produceau respectivele evenimente, „apoi cum ar fi intrat Armata Roşie în ţară, poporul s-ar fi ridicat şi ar fi gonit armata germană şi reacţiunea”. Aşadar, ar fi fost impus imediat un guvern comunist şi luate „o serie de măsuri importante de dare la cap fasciştilor şi o altă serie de măsuri pentru a uşura drumul”.1 întâlnirile de la Moscova s-au consumat acasă la Ana Pauker, Pătrăşcanu fiind însoţit de soţia sa. Aceasta va produce o impresie de neşters fiicei mai mari a amfitrioanei, pe-atunci adolescentă: uimită de pantofii de ultimă modă ai soţiei lui Pătrăşcanu, decupaţi la călcâie, tânăra crede că sunt o dovadă a sărăciei din România, unde nici măcar pentru încălţările unei soţii de ministru nu există suficient material.[158][159]

Întors în ţară, Lucreţiu Pătrăşcanu apare, în continuare, în opinia publică drept cel mai activ lider comunist. La 20 septembrie, în şedinţa Consiliului de Miniştri (în care-i ţinuse locul, în timpul absenţei, Ion Gheorghe Maurer) depune un proiect de lege cu privire la arestarea şi judecarea „celor care poartă răspunderea materială şi morală a dezastrului ţării”. Proiectul este urmarea prevederii din Convenţia de Armistiţiu prin care partea română se angaja „să dizolve formaţiunile de tip fascist, cât şi orice organizaţii care duc propagandă ostilă Naţiunilor Unite şi în special Uniunii Sovietice” şi „să colaboreze cu înaltul Comandament Aliat (sovietic) la arestarea şi judecarea persoanelor acuzate de crime de război”.[160] Atmosfera din şedinţele Consiliului de Miniştri este, în continuare, tensionată. „În special domnii Maniu şi Pătrăşcanu erau într-o veşnică polemică, câteodată pe un ton violent, care ne răpea zilnic timpul şi ne împiedica să lucrăm efectiv”, îşi amintea generalul Aurel Aldea cu puţină vreme înainte de a muri, în 1949, în Penitenciarul

158 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 31/1945 (Stenograma şedinţei Secretariatului CC al PCR din 24 aprilie 1945).

159 Interviu cu Tatiana Brătescu (fiica Anei Pauker), septembrie 1999.

160 Apud Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit., p. 11.

Aiud.1

În 21 septembrie 1944 apare *Scânteia*, oficios al CC al PCR, al cărei model este *Pravda* sovietică. Ziarul îl are ca director pe Miron Constantinescu[161][162]. În „comitetul de direcţie" se află şi Lucreţiu Pătrăşcanu (alături de Gheorghe Vasilichi, Iosif Chişinevschi, Leonte Răutu, Alexandru Buican şi Nicolae Popescu-Doreanu).[163] în cel de-al doilea număr al ziarului, pe prima pagină apare fotografia lui Constantin Pârvulescu[164] cu menţiunea „secretar general al Partidului Comunist din România".[165]

Foarte curând după încheierea Convenţiei de Armistiţiu, în Capitală şi în ţară încep mitingurile şi demonstraţiile iniţiate de comunişti. De altfel, încă de la şedinţa Consiliului de Miniştri din noaptea de 26/27 august, Pătrăşcanu protestase că Ministerul de Interne pune piedici propagandei comuniste în fabrici şi organizării muncitorilor.1 în 24 septembrie, pe stadionul ANEF[166] din Bucureşti are loc primul mare miting al sindicatului muncitoresc nou creat. Cuvântările liderilor comunişti reclamă principalul scop al mitingului: demisia guvernului format la 23 august şi înlocuirea lui cu altul care să cuprindă „reprezentanţii tuturor forţelor

161 Apud Alexandru Duţu, Florica Dobre, „Drama generalilor români: Generalul Aurel Aldea", în Magazin istoric, august 1996, p. 21.

162 Miron Constantinescu (1917-1974), membru de partid din 1936, arestat în 1941 şi condamnat la zece ani închisoare. Membru al Biroului Politic (1945-1957), preşedinte al CSP, redactor-şef al Scînteiiy exclus din conducerea partidului în 1957 ca deviaţionist de stânga. Revine după 1965 în conducerea partidului ca ministru al învăţământului şi secretar al CC, iar apoi, ca preşedinte al Marii Adunări Naţionale.

163 Scînteiay din 21 septembrie 1944.

164 Constantin Pîrvulescu (1895-1992), membru fondator al PCdR. în timpul Primului Război Mondial, revoluţia sovietică l-a prins la Odessa, unde trece în rândurile Armatei Roşii. A petrecut ani mulţi în URSS şi a îndeplinit diverse funcţii în PCdR. între 1936-1939 a fost închis la Jilava. Membru al Secretariatului PCdR, lider al partidului după eliminarea lui Foriş. între 1945-1961, preşedintele Comisiei de Control a partidului.

165 Scînteiay 22 septembrie 1944.

166 Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit., p. 8.

patriotice: un guvern FND". Tactica prin care se urmărea creşterea ponderii comuniştilor la guvernare prin includerea unor formaţiuni-satelit ale partidului (Uniunea Patrioţilor, Frontul Plugarilor, MADOSZ, Partidul Socialist Ţărănist) nu era însă de inspiraţie autohtonă, patentul fiind aplicat cu succes în toate ţările ce vor fi sovietizate. În Bulgaria, bunăoară, la 9 septembrie, aşa-numitul „Front al Patriei" preluase, cu sprijinul ocupanţilor sovietici, puterea.[167] Coloanele de demonstranţi primeau *cuvânt de ordine* să scandeze o lozincă sau alta, uneori fără să ştie ce anume cer prin cuvintele scandate. „Vrem guvern FND!", „Vrem pe Gheorghiu-Dej în guvern!" s-a strigat, iar unul dintre participanţi îşi aminteşte că atunci a auzit pentru prima dată numele lui Gheorghiu-Dej.[168]

Ce gândeşte şi ce simte în legătură cu toate acestea Lucreţiu Pătrăşcanu, care, după spusele prietenilor, în acea vreme încă mai credea că poate fi considerat reprezentantul partidului?[169] Indiferent de gândurile şi sentimentele sale, se manifestă într-un deplin acord cu interesele tovarăşilor săi.

Astfel, la mitingul din 8 octombrie 1944, desfăşurat pe acelaşi mare stadion, Lucreţiu Pătrăşcanu, semnatarul înţelegerii de constituire a Blocului Naţional Democrat în numele căruia se înfăptuiseră schimbările politice din august, acelaşi Pătrăşcanu ce se angajase ca în cadrul guvernării puterea să fie împărţită între cele patru partide semnatare, susţine în cuvântul său că BND este „un instrument politic cu totul insuficient" şi că trebuie „să avem curajul s-o spunem, el este astăzi o piedică".[170]

Dacă în plan intern, mitingurile şi pretenţiile

---

167 Jakub Karpinski, Istoria comunismului polonez şi mondiaU Editura de Vest, Timişoara, 1993, pp. 10-14.

168 Paul Sfetcu, 13 ani în anticamera lui Dej, Prefaţă, selecţie şi note de Lavinia Betea, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, P* 35.

169 ASRI, fond P, dosar 40002 voi. 60 f. 126 (Declaraţia lui Hari Brauner din 24 februarie 1950).

170 România Liberă, 9 octombrie 1944.

comuniştilor nu par să tulbure prea mult şi pentru timp îndelungat conştiinţa publică, convorbirile desfăşurate la Moscova între Stalin şi Churchill, în 9 – 18 octombrie 1944, pecetluiesc viitorul României. Ceea ce va urma părea însă cu neputinţă de prevăzut de către contemporani. Prezentul era un haos fără posibilităţi vizibile de orientare. Elocventă este descrierea stării generale a ţării din octombrie 1944 în jurnalul prim-ministrului Sănătescu: „Mare bătaie de cap cu ruşii, care nu respectă nimic. Devastările şi jafurile continuă şi nu pricep că asta duce la o sărăcie de care se vor resimţi şi ei. Au mare înclinare de a dezorganiza totul. Nu se pot face semănăturile de toamnă fiindcă ridică fără nicio socoteală vitele de pe câmp, aşa că nu este exclus ca în anul viitor să suferim şi în privinţa hranei […]. Dificultăţi am şi în guvern. Comuniştii, care nu însemnau nimic până la venirea ruşilor, acum au protecţia lor şi, mai ales cu fondurile ce le au puse la dispoziţie, au devenit foarte combativi şi, dirijaţi de ruşi, au uitat că sunt români şi pun interesul partidului mai presus de acela al ţării. Le-a fost uşor să-i organizeze pe muncitorii din fabrici şi cu ameninţări să-i scoată mereu la manifestaţii spre a face dificultăţi guvernului prin provocarea de agitaţii şi diminuarea producţiei […]. Am dificultăţi şi cu aplicarea armistiţiului. Ruşii nici nu se gândesc a-l respecta. Transportă tot ce pot la est de Prut fără nicio socoteală. Ne-au lărgit calea ferată pe valea Siretului până la Ploieşti pentru a veni direct cu trenurile lor aici şi a lua tot petrolul fără socoteală, iar noi nu mai putem circula cu trenurile noastre către Moldova şi Bucovina. Nu vor să ne dea prizonierii făcuţi după 24 august, când au încetat ostilităţile […]. Datorită fondurilor procurate de ruşi au apărut numeroase jurnale de stânga care atacă violent guvernul pe motivul că nu procedează energic la arestarea legionarilor şi a vinovaţilor de dezastrul ţării, precum şi la darea în judecată a criminalilor de război […]. Comuniştii lucrează după planul bine-cunoscut după care s-a lucrat în

Rusia şi probabil că este un regizor trimis de la Moscova, care conduce toată campania de propagandă, fiindcă din comuniştii noştri nu este niciunul atât de capabil încât să conducă această operă, în plus niciunul nu are vreo experienţă [...]. Am ajuns la convingerea că totul este condus de ruşi, spre deosebire de Maniu, care încă mai crede că ruşii nu se amestecă [...]. Ruşii pretind mari sume de bani pentru întreţinerea Comisiei de Control şi a trupelor, ceea ce ne va duce la inflaţie sigur. Apoi au stabilit arbitrar rubla lor la 100 de lei şi au invadat piaţa cu ruble". 1

În presă şi ca reprezentant al comuniştilor la negocierile cu celelalte partide, Pătrăşcanu continuă să apară ca primă personalitate a partidului său, ale cărui interese le exprimă public. Astfel, în 13 octombrie, după demisia sa şi a lui Titel Petrescu din BND, Pătrăşcanu declară: „Am demisionat din Bloc, nu din guvern. În Bloc reprezint partidul iar în guvern partidul m-a delegat ca reprezentant". [171]Declaraţia, aparent lipsită de logică, exprimă flexibilitatea poziţiei sale şi asumarea rolului de executant al ordinelor partidului. O vreme, Pătrăşcanu şi Titel Petrescu n-au participat la şedinţele Consiliului de Miniştri, spre satisfacţia celorlalţi. „Lipsa lor face să fie linişte în consiliu şi să se lucreze mai cu spor", se bucura, bunăoară, Sănătescu.1 Bucuria i-a fost însă de scurtă durată. În faţa şicanelor continue, culminând cu interzicerea manifestaţiei naţional-ţărăniste ce ar fi trebuit să aibă loc în 15 octombrie, Iuliu Maniu demisionează din guvern, provocând exact ceea ce doreau comuniştii: o criză politică. „Guvernul trebuie să plece. Şi imediat! Să nu aştepte ca ţara – ţara în fierbere – să-l constrângă să plece", declară Lucreţiu Pătrăşcanu cu acest prilej.[172][173]

În aceste guverne, pretutindeni în statele unde au intrat armatele sovietice, comuniştii au funcţia de „cai

171 Constantin Sănătescu, op. cit., pp. 177.

172 Constantin Sănătescu, op. cit., p. 176.

173 Scînteia, 21 octombrie 1944.

troieni”.[174] în 1944 – 1947, în cadrul procesului de precomunizare, numit „regimul democraţiilor populare”, s-a săvârşit distrugerea societăţilor tradiţionale. Totodată, s-au pus pilonii modelului societal patentat în Rusia sovietică. Această etapă în sovietizarea ţărilor Europei de Est şi Centrale poate conta ca *marea manipulare* a secolului XX, ale cărei efecte vor conduce, în final, la instaurarea puterii comuniste.[175]

Urmărind stenograma unei şedinţe a reprezentanţilor BND în guvern, se poate deduce că rolul lui Pătrăşcanu a fost de prim rang în realizarea acestor manipulări. Astfel, şedinţa din 25 octombrie 1944 în care se discută reforma agrară şi preşedinţia guvernului, deşi acolo se află Gheorghiu-Dej şi Teohari Georgescu, este condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu. Pătrăşcanu este cel care o şi deschide cu „începem”. Liberalii îşi manifestă nemulţumirea că s-a hotărât de către comunişti reforma în agricultură. Spre deosebire de reprezentantul liberalilor – care ar vrea reformă, dar mai târziu –, ţărăniştii, prin Ghiţă Pop, se declară de acord. Dej pare conciliant (dacă celelalte partide acceptă reforma agrară nu înseamnă că se trece imediat la fapte – aceasta se va putea face mai târziu, chiar dacă sunt date unele legi). Concluzia este că trebuie redactat proiectul legii, însă Mihalache nu e de faţă. Aşadar Maniu tergiversează prin absenţa trimişilor mandataţi în anumite chestiuni. O tactică fără sorţi de izbândă însă în acest context istoric. În aşteptarea lui Mihalache, se trece la punctul doi – preşedinţia guvernului. Liberalii n-au candidat, ţărăniştii îl propuseseră pe Rădescu, iar comuniştii, pe Petru Groza. Pătrăşcanu presează şi cere trecerea la punctul trei – repartizarea funcţiilor pentru că „aici intră mai mulţi factori, inclusiv ce se întâmplă la punctul doi”. Propune un

174 Jean-Paul Soulet, Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre, Editura Polirom, Iaşi, 1998, p. 30.

175 Lavinia Betea, Psihologie politică. Individ, lider, mulţime în regimul comunist, Editura Polirom, Iaşi, 2001, pp. 128-143.

minister al propagandei pentru anihilarea urmelor lăsate de hitlerişti şi de legionari. Ceilalţi nu sunt de acord.

Ţărăniştii vin cu propunerea „ca la fiecare departament al Frontului Dvs. să fie un subsecretariat de al nostru şi invers”. Răspunsul lui Pătrăşcanu este un categoric „nu”. Reprezentanţii comuniştilor cer voie să se retragă pentru discuţii, o metodă pe care o vor practica continuu în asemenea şedinţe. Când revin, Pătrăşcanu prezintă punctul lor de vedere – nu acceptă propunerea ţărăniştilor. Când unul dintre participanţi încearcă să-l convingă („sunteţi un partid tânăr şi trebuie să ridicaţi oamenii…”), replica lui Pătrăşcanu este brutală şi jignitoare: „La şcoala partidelor istorice să-i ridicăm?”[176]

Tulburările generate de comuniştii sprijiniţi de prezenţa şi sfaturile sovieticilor s-au soldat cu numirea la 3 noiembrie 1944 a unui nou guvern Sănătescu, în cadrul căruia o treime din portofolii şi postul de viceprim-ministru (dr. Petru Groza) aparţin Frontului Naţional Democrat. Comuniştii nu sunt mulţumiţi. În urma cererilor acestora de a controla Ministerul de Interne şi Ministerul de Război, în 2 decembrie, semnatarii BND au fost primiţi în audienţă la rege. În urma audienţei, generalul Rădescu a fost însărcinat cu formarea noului guvern, lipsit şi acesta de viabilitate, din motivele enunţate anterior. În 6 martie 1945, scopul „guvernului FND, de largă concentrare democratică” a fost atins de comunişti, în toate pertractările politice soldate cu guvernarea dr. Petru Groza, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost vârful de lance prin care Partidul Comunist şi-a exprimat interesele.

În paralel cu negocierile pentru creşterea puterii comuniştilor în guvern, ca ministru al justiţiei, Pătrăşcanu are cea mai însemnată răspundere pentru pregătirea structurilor legislative şi implicit sociale, în vederea sovietizării României. Aceasta începe cu distrugerea

176 ANIC, Fond cancelarie CC al PCR, Dosar 18/1944, Şedinţa BP din 25 octombrie 1944 după-amiaza cu delegaţiile naţional-ţărănistă, liberală şi participarea social-democraţilor.

vechiului sistem politic şi înlăturarea personalităţilor sale. La 30 septembrie 1944, toate ziarele din România publică şi comentează decretele apărute în Monitorul Oficial cu privire la epurarea Justiţiei, a aparatului de stat central şi a administraţiei locale de elementele considerate fasciste şi profasciste. Peste o săptămână se dă publicităţii decretul-lege privind purificarea administraţiei publice.1 Peste o lună, cu prilejul unei vizite la Curtea de Casaţie, ministrul Justiţiei declară că trebuie pedepsiţi nu numai autorii materiali ai aservirii României faţă de Germania nazistă, ci şi cei „care prin cuvântul lor au constituit un suport moral al regimurilor dictatoriale trecute”.[177] Declaraţia, ca şi altele ce vor urma, este o invitaţie la denunţ, metodă care, ca şi în URSS, va conduce la majoritatea arestărilor. Ministrului Justiţiei, Lucreţiu Pătrăşcanu, i se datorează şi prezentarea în prima şedinţă a celui de-al doilea guvern Sănătescu a textului decretului-lege privind restituirea în termen de cinci zile a bunurilor luate de pe teritoriul URSS.1

O cascadă de decrete-lege instituie teroarea noilor justiţiari în numele cărora Lucreţiu Pătrăşcanu cere „sancţiunea exemplară a tuturor criminalilor de război şi tuturor celor vinovaţi pentru dezastrul ţării”.[178] La începutul lui februarie 1945 a fost dată publicităţii prima listă cu 66 de „criminali de război” în frunte cu Ion Antonescu, toţi cei nominalizaţi fiind arestaţi.[179] La puţină vreme devine public decretul-lege (redactat de Pătrăşcanu) ce precizează culpa de „criminal de război”, pedepsele prevăzute şi înfiinţarea de Tribunale ale Poporului, textele fiind redactate de Pătrăşcanu după modelul celor din URSS. spre deosebire de ceea ce se întâmpla în „justiţia burgheză”, cercetarea şi instruirea celor învinuiţi se vor face de *acuzatori publici* numiţi la propunerea Ministerului de Justiţie. Aceştia nu trebuiau să

177 Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit.
178 îderriy 6 noiembrie 1944.
179 Idem, 1 februarie 1945.

fie magistraţi sau să aibă studii de specialitate. Se mai menţiona şi că hotărârile Tribunalului Poporului erau inatacabile.[180] Pentru a avea o imagine mai clară a celor petrecute în România, amintim observaţia lui C.V.R. Schuyler, reprezentantul SUA în Comisia Aliată de Control, care cu prilejul unei vizite la Sofia notează, în 31 martie 1945, că în Bulgaria „tribunalele poporului funcţionau de mai multe luni, în bilanţul lor intrând, până la acea dată, peste zece mii de condamnări la moarte ale unor persoane vinovate de «simpatii şi activităţi fasciste»”.[181]

La sfârşitul lui martie 1945, la propunerea aceluiaşi ministru al Justiţiei, este promulgat „decretul-lege pentru purificarea administraţiei publice”. Invocându-se prevederile sale, vor fi epuraţi toţi cei care „au activat sub orice formă în scopul instaurării sau menţinerii regimurilor dictatoriale în România”.1 Urmează o foarte activă perioadă pentru Tribunalele Poporului şi pentru ministrul comunist al Justiţiei: în 5 mai 1945 este dat publicităţii completul de judecată, aprobat de Pătrăşcanu, pentru primul lot de criminali de război[182][183]; în 30 mai începe „procesul ziariştilor criminali de război[184]; în 30 iunie este condamnat al treilea lot de criminali de război[185]; un alt tribunal al poporului îşi începe activitatea în 22 iunie la Cluj[186]; în aceeaşi lună este condamnat aspru cel de-al patrulea lot de criminali de război[187]; în august şi septembrie, ziarele relatează pe larg despre procesele foştilor angajaţi ai Siguranţei Generale, organizaţiilor teroriste „T” şi „Tinerimea română”. În 15 decembrie

180 Idem, 1 aprilie 1945.
181 Cortlandt V. R. Schuyler, Misiune dificilă. Jurnal 28 ianuarie 1945 - 20 septembrie 1946, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 83.
182 Scînteia, 30 martie 1945.
183 Idem, 5 mai 1945.
184 Idemy 31 mai 1945.
185 Idem, 1 iulie 1945.
186 Idem, 23 iunie 1945.
187 Idem, 28 iunie 1945.

1945, într-o cuvântare la radio, Lucreţiu Pătrăşcanu prezintă şi o statistică: într-o singură lună, 15 septembrie – 15 octombrie 1945, instanţele de judecată au pronunţat 2 048 de condamnări şi 608 achitări în procese de speculă; s-au respins 1 850 de cereri de recurs![188] Acesta este anul 1945, dar morile justiţiei comuniste vor măcina din plin şi în anii ce urmează.

În fiecare săptămână, spre deosebire de ceilalţi miniştri, ministrul Justiţiei organizează conferinţe de presă, comunicările şi activităţile sale fiind amplu mediatizate de *Scânteia* în această perioadă. Cu ajutorul noilor legi şi al propagandei, în România a fost declarat „război speculei". La una dintre aceste conferinţe de presă, Pătrăşcanu declară că „vom înăspri la maximum pedepsele existente", încunoştinţând auditoriul că „în Franţa s-a introdus pedeapsa cu moartea pentru speculă şi ea se aplică din plin".1 în octombrie 1946, *Scânteia* publică anteproiectul „Decretului-lege privitor la combaterea speculei cu produse alimentare", care prevede pedepse aspre – de la amenzi (între zece milioane şi zece mii de milioane lei) până la muncă silnică pe viaţă – pentru „cei care cu ştiinţă distrug în total sau în parte produsele care servesc ca hrană; cei care dosesc produsele pentru hrană; cei care îndeamnă la călcarea obligaţiilor legale cu privire la predarea produselor care servesc pentru hrană; cei care fără a fi comercianţi sau producători deţin produse ce servesc pentru hrană în cantităţi ce învederează infracţiunea de speculă prin vădita lor disproporţie faţă de nevoile deţinătorilor". Referitor la noua lege, Lucreţiu Pătrăşcanu mai declară: „Este o datorie cetăţenească de a ajuta la punerea ei în practică! Cetăţeni, controlaţi şi supravegheaţi aplicarea legii!"[189][190]

În decembrie 1946, „cazul Nelu Mihăilescu" este tratat de presa comunistă la fel ca un subiect de scandal în

188 Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit.y p. 104.
189 Scînteiat 15 octombrie 1946.
190 Idem, 19 octombrie 1946.

presa occidentală. Pentru că un anume Nelu Mihăilescu – proprietar de magazin acuzat de stocarea de mărfuri alimentare – fusese achitat, ministrul Justiţiei a suspendat şi a pus sub anchetă întregul complet de judecată de la Curtea de Apel, secţia a VIII-a.[191]

Zilnic, *Scânteia* publică în rubricile sale permanente „Palatul Justiţiei", „Cronica judiciară", „Din carnetul unui speculant" informaţii despre confiscările, amenzile şi pedepsele aplicate celor care încalcă legea. De fapt, spiritul legii (care s-a bucurat de o bună primire în rândul populaţiei sărăcite de război), declaraţiile ministrului Justiţiei şi campania propagandistică din presă conţin şi îndemnuri la denunţ.

Prin prevederile legii, denunţătorii urmau să primească o cotă-parte din valoarea mărfurilor descoperite cu ajutorul lor. Înscenările politice şi denunţurile vor fi, de altfel, formele de declanşare şi desfăşurare a *luptei de clasă* în ţările-satelit ale URSS.

Mediatizarea lui Pătrăşcanu nu s-a făcut însă de la sine. Chemat la ordine din cauză că nu paginase corespunzător importanţei sale cuvântarea ministrului Justiţiei despre reforma justiţiei din 1947, redactorul-şef al *Scânteii* a fost neplăcut surprins de vanitatea acestuia.1

Un eveniment al vremii a fost procesul mareşalului Antonescu şi principalilor săi colaboratori, cunoscut sub numele de „Procesul Marii Trădări Naţionale". Pe parcursul desfăşurării sale (6 – 12 mai 1946), ziarele au publicat ample relatări menite să inducă în opinia publică convingerea că acuzaţii sunt adevăraţii vinovaţi de dezastrul ţării, iar pedepsirea lor aspră va fi o dovadă a purificării sociale. Deşi potrivnic politicii şi autoritarismului mareşalului Antonescu, generalul Sănătescu notează revoltat în jurnalul său inadvertenţele de procedură judiciară. Impresionat de demnitatea mareşalului, notează că dezbaterile au durat mai puţin decât la celelalte procese deşi „acest proces este de o

191 Idem, 7 decembrie 1945.

importanţă capitală”. Apărarea s-a făcut noaptea de către apărători din oficiu care au pledat fără curaj. „Majoritatea condamnaţilor n-au absolut nicio vină”, scrie Sănătescu la aflarea sentinţei.[192][193]

La 1 iunie 1946, ministrul Justiţiei a prezentat regelui Mihai cererile de comutare a pedepselor celor şapte condamnaţi la moarte. Ele erau însoţite de două scrisori, semnate de Lucreţiu Pătrăşcanu, prin care „în numele şi din însărcinarea guvernului” ministrul Justiţiei are „onoarea de a propune Majestăţii Voastre, pentru înalte raţiuni de stat, respingerea cererilor de graţiere făcute de Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Constantin Vasiliu şi Gheorghe Alexianu şi comutarea în muncă silnică pe viaţă a pedepsei cu moartea aplicată condamnaţilor Constantin Pantazi, Radu Lecca şi Eugen Cristescu”. 1

Cât de limitată era puterea ministrului Justiţiei şi de ce tocmai în cazul lui Eugen Cristescu, fostul şef al serviciilor speciale, ceruse el comutarea pedepsei de condamnare la moarte în închisoarea pe viaţă, aflăm din declaraţiile lui Pătrăşcanu în faţa altor justiţiari: „Lista celor graţiaţi şi a celor ce urmau să fie împuşcaţi am arătat-o numai la doi oameni, la Comisia de Control, unde am fost întâi şi apoi la Partid, unuia dintre conducători.”[194] Dintr-o altă declaraţie aflăm că la Comisia de Control a fost la şeful acesteia, generalul sovietic I.Z. Susaikov. Când a vrut să-i detalieze motivele propunerii făcute regelui, Susaikov l-a oprit spunându-i că „aceasta este o chestiune care priveşte exclusiv guvernul român”.[195] „La partid” s-a adresat – după toate probabilităţile – Anei Pauker, care răspundea de „problemele de partid”, în acea vreme Gheorghiu-Dej având ca sarcină răspunderea pentru

192 Sorin Toma, Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, Editura Compania, Bucureşti, 2004, pp.280-281.

193 Sănătescu, op. cit., pp. 224-225.

194 Apud Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit., p. 144.

195 Idem, voi. 2, f. 176-277 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 18 iulie 1951).

problemele economice.

De ce a intervenit pentru comutarea de la pedeapsa cu moartea tocmai în cazul lui Eugen Cristescu este o întrebare stăruitoare în raporturile lui Pătrăşcanu cu anchetatorii, deşi de la prima declaraţie pe această temă, lucrurile par limpezi pentru o logică normală. Prin Radu Xenopol, soţia lui Eugen Cristescu intervenise la Pătrăşcanu cu această solicitare promiţând că, în schimbul vieţii, soţul ei îşi ia angajamentul să dea pe mâna organelor statului aparatul Intelligence Service-ului care activează în România. S-a întâmplat însă ca Pătrăşcanu să nu comunice nimănui acest angajament, nici măcar ministrului de Interne, Teohari Georgescu, „bănuind că Cristescu nu este la Interne, ci în alt loc" (explicaţie plauzibilă în contextul anchetării anterioare a principalilor condamnaţi în URSS).

Propunerea referitoare la Cristescu „am făcut-o din proprie iniţiativă, aşa cum am procedat şi cu ceilalţi", menţionează în 1951 Pătrăşcanu.1 Hărţuindu-l periodic cu întrebarea referitoare la motivele salvării de la moarte a lui Eugen Cristescu, anchetatorii insinuează tainice legături între activităţile celor doi. Bunăoară, în 1952, anchetatorul i se adresează astfel: „Ce a însemnat acest lucru când dumneata, ministru al Justiţiei în funcţiune, ai intrat în legătură cu criminalul de război Eugen Cristescu prin Radu Xenopol şi ai luat măsuri de a-l salva dintr-o situaţie peste capul Ministerului de Interne şi al organelor sale?" Exasperat, Pătrăşcanu răspunde: „Nu a însemnat nimic. Aşa am considerat că trebuie eu să fac şi am procedat excelent."[196][197]

Un alt fapt petrecut în 1946, pe marginea căruia *ancheta Pătrăşcanu* va zăbovi îndelung, se referă la prelungirea acţiunii legii pentru pedepsirea criminalilor de război. În timp ce atribuţiile ministrului de Justiţie au fost

196 Ibidem.

197 Idem, voi. 2, f. 290 (Proces-verbal de interogatoriu, anchetator I. Şoltuţiu, anchetat L. Pătrăşcanu, 10 septembrie 1952).

preluate de Teohari Georgescu, Pătrăşcanu se afla la Paris ca delegat la Conferinţa de Pace fără ca schimbarea să fi fost adusă la cunoştinţa opiniei publice. Acesta şi-a exprimat părerea că efectul respectivei legi trebuia prelungit. Mai târziu, Pătrăşcanu declară: „Eu am cercetat la Minister ce s-a judecat în lipsa mea şi am constatat că ultimul grup de miniştri importanţi de-ai lui Antonescu fusese judecat. Am ajuns la concluzia că restul – inclusiv saşii – poate fi lichidat pe căile obişnuite penale. Am făcut totuşi un proiect de prelungire a legii criminalilor de război, dar proiectul a fost respins de Petru Groza. În acele zile am avut o audienţă la ex-regele Mihai. Regele şi-a exprimat părerea contrară prelungirii legii criminalilor de război. Părerea mea intimă era contra prelungirii. Am început campania electorală, eu am plecat la Arad şi problema prelungirii legii de pedepsire a criminalilor de război nu a mai fost ridicată”. 1

Peste doi ani, la aceeaşi întrebare, răspunde cu convingerea că încercările sale de justificare în faţa anchetatorilor sunt inutile: „Adevărul este că eu nu am prezentat decretul-lege de prelungire a criminalilor de război, întrucât convingerea mea intimă era că după o mie opt sute de condamnări, România s-a achitat de obligaţiile Armistiţiului.”[198][199]

Cum văd apropiaţii interesele şi priorităţile ministrului Justiţiei în această tensionată perioadă politică? în toamna şi iarna lui 1944, Pătrăşcanu a fost preocupat de negocierile politice în vederea formării guvernului, succesul cărţilor sale şi activitatea ministerială, declară Belu Zilber. În iarna şi primăvara lui 1945 a muncit intens la scrierea cărţii *Curente şi tendinţe în filosofia românească*, a fost interesat de catedra de la Universitate şi foarte puţin de partid. În restul anului 1945, treburile de la Minister, discursurile, conferinţa

198 Idem, vol. 1, f. 332 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1950).
199 Idem, voi. 2, f. 365 (Proces-verbal de interogatoriu, 23 octombrie 1952).

partidului din octombrie şi intrarea în Biroul Politic au fost acaparatoare. Până în toamna lui 1946, pregătirea concursului pentru titularizarea ca profesor la Universitate, pregătirea pentru Conferinţa de Pace de la Paris şi pentru alegeri l-au absorbit.[200]

Greu de imaginat, dar în acest vacarm politic în care trăieşte, Pătrăşcanu a consacrat o mare parte a timpului preocupărilor intelectuale. În octombrie 1945 a finalizat cartea *Curente şi tendinţe în filosofia românească*, cu care şi-a propus să definitiveze ciclul de analize marxiste, ale fenomenului social românesc. Absenţa totală a unor asemenea lucrări, într-un timp care-şi propune să înlăture „cultura putredă burgheză", asigură cărţii lui Pătrăşcanu un extraordinar succes. Primele două ediţii s-au epuizat în mai puţin de două săptămâni, o a treia ediţie fiind tipărită de Editura Socec în aprilie 1946.1

Cărţile lui Pătrăşcanu nu sunt doar o chestiune de prestigiu pentru autorul care-şi ipostaziază astfel vocaţia de „doctrinar", ci şi o sursă de mari venituri băneşti prin vânzarea tirajelor masive în România şi din traducerile realizate în străinătate. În anchetă, Pătrăşcanu îşi contabilizează astfel veniturile lor: „În Octombrie-Noiembrie 1944 a apărut primul meu volum *Problemele de bază ale României*, a cărei primă ediţie de 5.000 exemplare s-a epuizat în trei săptămâni. A doua ediţie a fost pusă în vânzare încă în iarna anului 1944. Din drepturile de autor realizate am încasat în Noiembrie-Decembrie 1944 o sumă de cea trei sau patru milioane lei. Cum nu aveam să dau nicio întrebuinţare acestor bani, am subscris la împrumutul în aur, chiar atunci lansat, dispunând astfel de 60 sau 80 de monezi de aur. Când în 1945 am văzut că şi cel de-al doilea volum *Sub trei dictaturi* se vinde încă şi mai bine (şi mai aveam pregătite în manuscris încă alte două volume), am hotărât să-mi fac o casă de vară la

200 Idem, voi. 38, f. 321 (Declaraţia lui B. Zilber din 10 noiembrie 1950).

Snagov.”[201][202]

Iată, aşadar, cum contrar cutumelor lumii *revoluţionarilor de profesie*, Lucreţiu Pătrăşcanu devine un om bogat şi decide să-şi dezvolte proprietatea particulară, construindu-şi o vilă la Snagov! Contrar aceloraşi uzanţe, Pătrăşcanu acţionează şi în cariera profesională. „Fără a încunoştinţa partidul” se prezintă la concurs pentru ocuparea unui post de profesor universitar. „Printre candidaţi [scrie *Scânteia* fără a preciza câţi şi care au mai fost, *n.a.*] s-a prezentat şi tov. Lucreţiu Pătrăşcanu, ministrul Justiţiei. Domnia sa a fost admis la concurs pe baza titlurilor academice (doctor de la Leipzig, în 1925, cu specialitatea Economie politică şi obiecte secundare: statistica şi istoria filosofiei) şi a lucrărilor prezentate: *Problemele de bază ale României*, *Un veac de frământări sociale* şi altele”. 1 Juriul format din patru profesori universitari, sub preşedinţia prof. Constant Georgescu, a examinat candidatul în cadrul unui colocviu, după care acesta a ţinut două lecţii cu subiecte alese prin tragere la sorţi. „În unanimitate”, aflăm din *Scânteia*, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost declarat titular al catedrei de Economie Politică teoretică a Universităţii din Bucureşti. Mediatizat în continuare de ziarul partidului ca niciun alt om de cultură, la 1 martie 1947, Lucreţiu Pătrăşcanu şi-a deschis cursul la Facultatea de Drept din Bucureşti cu prelegerea „A încetat Economia politică să fie o ştiinţă economică?” Descriind entuziasmul studenţilor faţă de noul profesor şi participarea ministrului Educaţiei Naţionale, Ştefan Voitec, a subsecretarului de stat Miron Niculescu şi a rectorului Universităţii, Al. Rosetti, *Scânteia* publică pe prima pagină şi fotografia lui Pătrăşcanu.[203] Mai târziu, în anchetă, Pătrăşcanu îşi justifică aspiraţia către o carieră universitară prin „credinţa că aş face lucruri folositoare,

201 Scînteia, 22 mai 1946.

202 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 291 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 29 martie 1950).

203 Scînteia, 22 aprilie 1946.

pătrunzând, ca marxist, în focarul de reacţiune şi obscurantism reprezentat atunci de Facultatea de Drept”.[204]

Aceste performanţe îi asigură un mare prestigiu printre intelectualii vremii. Chiar dacă nu i se aprobă teoriile, opiniile lui Pătrăşcanu sunt temute: valoarea lor este asigurată de convingerea că reprezintă linia politică de urmat. Iată, bunăoară, ce reacţii stârneşte, la începutul anului 1945, o conferinţă ţinută de Pătrăşcanu pe tema filosofiei româneşti, Constantin Rădulescu-Motru comentând astfel evenimentul în jurnalul său:

„20 ianuarie 1945. Bucureşti. În împrejurări normale când există o judecată critică în atmosfera societăţii, părerile pe care un agitator politic, şi poate chiar un bărbat politic le are despre filosofie nu sunt prea mult luate în seamă. Cu câţiva ani în urmă, nimeni nu ar fi dat atenţie la părerile domnului Lucreţiu Pătrăşcanu bunăoară, cu toate că numele lui Pătrăşcanu are un oarecare răsunet în lumea intelectualilor noştri prin amintirea lăsată de Dumitru Pătrăşcanu, tatăl lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Astăzi însă lucrurile stau altfel. Lumea intelectualilor noştri, complet aiurită în urma schimbărilor de front a politicii noastre, nu mai are ochi şi urechi decât pentru agitatorii comunişti partizani ai Sovietelor. În condiţiile acestea, anunţarea conferinţei domnului Pătrăşcanu Lucreţiu, şeful comuniştilor şi ministru de Justiţie, despre filosofia românească a produs mare senzaţie. Amfiteatrul Fundaţiei Regale Carol I a fost plin cu vârf. A asistat şi domnul prim-ministru, general N. Rădescu. Conferinţa a fost, din punct de vedere filosofic, pe de-a-ntregul lipsită de seriozitate. Dl Pătrăşcanu şi-a propus să dovedească că filosofia românească este prevestitoare de o schimbare de regim. Că adică filosofii români, în mod inconştient bineînţeles, au pregătit atmosfera pentru schimbarea de front a României şi

204 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 105 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

pentru revoluţia bolşevică. Cum se dovedeşte această pregătire? Prin faptul că filosofia românească are un caracter mistic. (...) în conferinţa sa primă, de la 18 ianuarie, s-a ocupat de mine, de Blaga, de Nae Ionescu şi de P.P. Negulescu; în treacăt de I. Gherea. Pe mine m-a găsit idealist, în directă filiaţie cu Kant, şi cu concepţiile finaliste de personalism, deci mistic. Pe Blaga, cu drept cuvânt, ca metafizician, şi deci mistic. Pe Nae Ionescu, sceptic şi lipsit în genere de onestitate filosofică, deci tot un fel de mistic, deşi în formă degradată. Pe P.P. Negulescu, inconsecvent. Plecând de la pozitivism a căzut în scepticism. Deci, iarăşi o formă de misticism. (...) Nu ştiu dacă dl Pătrăşcanu va face corecturi în manuscrisul său citit la conferinţă. Probabil că nu. Nici nu va întârzia publicarea lui. (Publiciştii români sunt în genere nerăbdători să se vadă tipăriţi, dl Pătrăşcanu în special, în două trei luni de când este ministru a publicat două volume.) Va rămâne astfel de pomină caracterizarea filosofiei europene din secolul al 19-lea – secolul invenţiilor tehnice! – drept filosofie mistică". 1

Privit din exterior de către contemporani, Pătrăşcanu trăieşte în 1944 – 1946 un timp de glorie; toate ambiţiile par să i se împlinească nesperat de repede şi peste aşteptări. Căci, aşa cum va declara Belu Zilber, omul cel mai apropiat din acea vreme: „Pătrăşcanu avea ambiţia de a intra în istorie; de aceea a plecat la Moscova să semneze armistiţiul, de aceea a ţinut să plece prima dată la Paris, de aceea scria cărţi."[205][206]

CAPITOLUL IV „Neînţelegerile cu tovarăşii".

Relaţiile lui Lucreţiu Pătrăşcanu cu ceilalţi conducători ai Partidului Comunist cristalizează într-o imagine de ansamblu a *vieţii de partid* tulburată de continue disensiuni. „Neînţelegerile cu tovarăşii" – cum

205 Constantin Rădulescu-Motru, Revizuiri şi adăugiri. 1945, Editura Floarea Darurilor, Bucureşti, 1999, pp. 22-24.

206 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 37, f. 455 (Declaraţia lui B. Zilber din 12 octombrie 1949).

este desemnat acest aspect în ancheta ce urmează – se referă, în special, la ocuparea funcţiilor de conducere.

Interesante şi dificil de precizat sunt raporturile lui Pătrăşcanu cu conducerea comuniştilor din închisori (reprezentată de Gheorghiu-Dej) şi cu Secretariatul din ilegalitate (condus de Ştefan Foriş). În cele ce urmează consemnăm ca puncte de reper ultima misiune încredinţată de vechiul Secretariat lui Pătrăşcanu şi prima sarcină trasată de nucleul condus de Gheorghiu-Dej. Timp de trei săptămâni – la sfârşitul lui 1940 şi începutul lui 1941 –, Pătrăşcanu, avându-l ca *legătură superioară de partid pe* Teohari Georgescu, a îndeplinit sarcina de a reface organizaţia semilegală „Amicii URSS". Au urmat rebeliunea legionară, trimiterea sa în domiciliu obligatoriu la Poiana Ţapului şi pierderea *legăturii de partid*.[207] în cursul lui 1941 şi-a trimis soţia la avocatul Ion Gheorghe Maurer pentru refacerea legăturii. Neprimind niciun răspuns, înţelege că „CC a refuzat legătura" cu el.1 Evident că, fie şi numai în urma acestui fapt, Foriş nu putea să se bucure de simpatia lui Pătrăşcanu.

Dizolvarea Cominternului în 1943 îi pune, de altfel, în situaţii grele pe conducătorii filialelor Internaţionalei Comuniste, rămaşi în diferite ţări din Europa fără sprijinul Kremlinului şi chiar fără legături cu el. Evaluată în acest context politic, „debarcarea" lui Foriş nu poate fi apreciată ca o simplă şi reuşită manevră de culise a comuniştilor din închisori sprijiniţi de o fracţiune rămasă în ilegalitate, în 1943, în lagărul de la Târgu Jiu, Pătrăşcanu discută cu Gheorghiu-Dej despre înlăturarea lui Foriş. În urma acestor discuţii – subînţelese ca *sarcină de partid* –, eliberat din lagăr, Pătrăşcanu a strâns „mulţi bani" necesari găsirii de noi gazde şi *case conspirative* pentru

207 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 34 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 28 aprilie 1951).

schimbarea ce urma.[208][209]

„După cele discutate cu tov. Gheorghiu în 1943, în lagărul din Târgu Jiu şi după ce am luat contactul cu Bodnăraş şi Rangheţ, am fost foarte mulţumit că m-am întors la muncă, în rândurile Partidului", declară despre acel moment Pătrăşcanu. În continuare mărturiseşte surprinderea şi nemulţumirea că „în aprilie sau mai, Bodnăraş mi-a comunicat hotărârea transmisă de tov. Gheorghiu din lagăr, ca eu să nu fac parte din Secretariat". Înţelegem din cele declarate mai departe că în locul noului Secretariat compus din Pârvulescu, Rangheţ şi Bodnăraş, Pătrăşcanu propusese „un comitet central restrâns, alcătuit din cinci tovarăşi", din care voia să facă parte. Ceilalţi n-au fost de acord iar el s-a supus hotărârii lor.[210] După venirea Anei Pauker şi a lui Vasile Luca în ţară (septembrie 1944) s-a instituit o conducere de partid similară celei propuse de el („s-a făcut un CC restrâns alcătuit din cinci tovarăşi"), din care, iarăşi, el lipseşte. În cele declarate nu nominalizează membrii acestei conduceri, limitându-se numai la a aprecia măsura ca provizorie şi jignitoare pentru el.1

Curând se iveşte un alt motiv de nemulţumire. După 7 noiembrie 1944 – când şi la Bucureşti se aniversează cu mare fast „Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie" –, fără să i se comunice motivul, numele său nu mai este pomenit în *Scânteia*. Faptul îl determină să-şi declare nemulţumirea noii conduceri, în primele zile ale anului 1945. „Ana (Pauker) a încercat să-mi explice că este la latitudinea organelor de conducere pe cine să popularizeze şi în ce formă şi pe cine nu", relatează Pătrăşcanu finalul acestui episod, menţionând că după aceea lucrurile au

208 Idem, voi. 1, f. 390 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 15 aprilie 1951).

209 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 189 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 4 ianuarie 1950).

210 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 103 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

intrat în normal.[211][212]

Liniştea nu durează mult. La mijlocul lunii februarie, generalul Anton, comandantul jandarmeriei (alt fost elev al tatălui său), îl informează pe Lucreţiu Pătrăşcanu că „un om al Gestapoului" pregăteşte un atentat împotriva lui. Conform uzanţelor, generalul raportase, fără consecinţe, şi superiorului său, Teohari Georgescu, informaţia primită. În aceeaşi perioadă, bolnav de gripă, Pătrăşcanu a primit acasă vizita lui Emil Bodnăraş. O vizită pe care o consideră ciudată de vreme ce relaţiile dintre ei nu erau amicale. Corelând-o cu veştile primite, Pătrăşcanu a intuit „unele planuri fanteziste ale lui Bodnăraş şi la posibilitatea de a fi gândit că un atentat împotriva mea ar fi putut fi foarte bine utilizat împotriva reacţionarilor şi a duşmanilor noştri".[213] Stratagema şi efectele scontate sunt plauzibile. În aceeaşi perioadă, propaganda de partid prezenta împuşcarea, din greşeală, a lui Gheorghe Apostol de către comunistul Andrei Pătraşcu, într-o încăierare la Malaxa, ca fiind opera reacţiunii legionare.1

Temerile lui Pătrăşcanu că tovarăşii vor să-l sacrifice în folosul cauzei se amplifică în preajma mitingului din 24 februarie 1945. Cu puţin înainte, Ana Pauker l-a înştiinţat că „din însărcinarea CC" trebuie să vorbească mulţimii adunate în Piaţa Palatului. Imediat ce a luat cuvântul, a început să se tragă în demonstranţii care, cuprinşi de panică, au început să se împrăştie. A doua zi, în *Scânteia* a apărut o fotografie ce-l reprezenta vorbind, însoţită de un amplu text ce descria condiţiile dramatice în care şi-a ţinut discursul.[214] Din nou a conexat faptele cu amănuntul dat de generalul Anton că „este un organ de al nostru care stă

211 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 104.

212 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 86 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

213 Ibidem, ff. 123-124 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 12 noiembrie 1949).

214 Idem, voi. 203, f. 310 (Stenograma discuţiei cu Teohari Georgescu din 23 octombrie 1967).

în spatele acestei urmăriri”[215], bănuind că „organul” este Serviciul Special de Informaţii, coordonat pe linie de partid de Emil Bodnăraş.

De ce bănuielile cad asupra lui Bodnăraş, care în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944 apare ca apropiat colaborator al lui Pătrăşcanu? „Imediat ce am venit de la Moscova, în septembrie 1944” – declară Pătrăşcanu – „am aflat că Emil Bodnăraş a însărcinat pe tov. Didenco[216] să mă urmărească cu o maşină. […] Explicaţia am avut-o totuşi chiar de la Bodnăraş, care [, într-o conversaţie care avea loc chiar atunci, mi-a spus de faţă că, în două săptămâni, exact cât stătusem eu la Moscova, oricine putea deveni un trădător sau un spion”. 1

La rându-i, Lucreţiu Pătrăşcanu avea aceeaşi purtare „tovărăşească” faţă de Emil Bodnăraş. Astfel, în momentul în care înaintează regelui, spre semnare, lista cu membrii guvernului dr. Petru Groza – deşi cu certitudine propunerea venea din partea conducerii PCR –, Pătrăşcanu i-a solicitat să nu confirme numirea lui Emil Bodnăraş în funcţia de secretar de stat în Ministerul de Interne. A doua zi, în 7 martie 1945, i-a spus prietenului său, Belu Zilber, jubilând de bucuria succesului: „L-am ars pe Emil, nu vine la Interne”. Aceluiaşi Zilber îi spune, cu scârbă, despre Bodnăraş: „Unde lucrează, lasă în urma lui duhoare.”[217] Altă dată i-a reclamat pe Bodnăraş şi SSI condus de el Anei Pauker şi lui Teohari Georgescu pentru diverse motive: eliberarea unor deţinuţi în schimbul unor sume în valută, colaboratori şi informatori de proastă calitate (acuză la care Bodnăraş i-ar fi răspuns că „numai cu curvele se lucrează bine”), intervenţii în favoarea unui cumnat,

215 Ibidemy ff. 145-146 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu, nedatată).

216 Vanea Didenko, agent NKVD, arestat în timpul războiului pe teritoriul României. A evadat din lagărul de la Targu Jiu împreună cu Gheorghiu-Dej. După 23 august 1944 rămâne în România şi, sub numele de Gheorghe Vidraşcu, ocupă importante funcţii în serviciile speciale şi în Comisia Centrală de Revizie a partidului.

217 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 52 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 3 ianuarie 1949).

Ţabrea (magistrat „decorat pentru serviciile făcute naziştilor în Transnistria" care „a refuzat apoi să se reabiliteze" prin prezidarea tribunalului care a judecat primul lot de criminali de război).[218]

Sursă a neînţelegerilor lui Pătrăşcanu cu tovarăşii săi este şi necunoaşterea viitorului ce-i este destinat României de către conducerea URSS. La 7 martie 1945, un agent al Oficiului de Servicii Strategice (azi CIA) îşi informa superiorii despre „conferinţa de la Bucureşti" privind „planul de comunizare a României": în decursul a trei ani, instituţiile comuniste urmând să se dezvolte în cadrul a două planuri, fiecare cu o durată de cinci ani. Raportul precizează următoarea participare: Ana Pauker, Constantin Doncea şi Constantin Pârvulescu – partea română şi cinci reprezentanţi sovietici. Planul prevedea: „desăvârşirea reformei agrare prin confiscarea marilor moşii şi ruinarea moşierilor, desfiinţarea armatei în forma ei actuală [...] ca şi din toţi ofiţerii care activează pe teritoriul sovietic [...]; micile gospodării ţărăneşti trebuie desfiinţate pentru a-i lipsi pe ţăranii mici proprietari de pământ, de maşini şi de vite; abdicarea regelui şi exilul familiei regale [...]; suprimarea partidelor istorice prin arestarea, uciderea şi răpirea membrilor lor; crearea unei organizaţii politice, întemeiată pe o «miliţie populară» de tipul NKVDU şi alte asemenea „amănunte" care au devenit în chiar mai puţin de trei ani realităţi ale vieţii româneşti.1 Chiar dacă respectiva întâlnire nu a avut loc (în documentele de partid nefiind menţionată), ea se încadrează în directivele emise de NKVD pentru statele europene care urmau a fi sovietizate.[219][220]

---

218 Idemy voi. 1, f. 60 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu, „Despre SS", nedatată).

219 Apud Ion Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, Sovietizarea României. Percepţii anglo-americaney Editura Iconica, Bucureşti, 1993, pp. 135-137. („Planul de comunizare a României transmis de un agent al Oficiului de Servicii Strategice, 7 martie 1945, Bucureşti, Oficiul de Servicii Strategice").

220 „Directivele de bază ale NKVD pentru ţările din orbita sovietică,

Necunoscând directivele Moscovei, Pătrăşcanu făcea haz cu prietenii săi de intenţiile lui Vasile Luca de a înfiinţa soviete, în România, în decursul câtorva luni şi de planurile Anei Pauker de a copia regimul şi instituţiile din URSS în decursul a trei ani.[221] Bombardat de măruntele treburi ale zilei şi hărţuit de numeroasele obligaţii politice şi guvernamentale, Pătrăşcanu nu reuşeşte, în acea perioadă, să-şi reprezinte ansamblul schimbărilor postbelice şi să stabilească legăturile cauzale şi de similaritate între venirea Anei Pauker şi a lui Vasile Luca de la Moscova, în acelaşi timp şi în acelaşi mod cu viitorii conducători din statele vecine. În orgoliul său, Pătrăşcanu nu-şi poate imagina neplăcuta surpriză a Anei Pauker de a-l fi întâlnit în august 1944, la Moscova, ca reprezentant al comuniştilor din România. „Ce-a căutat ăla acolo? De ce l-aţi trimis?” îi va reproşa Ana Pauker la sosirea în Bucureşti lui Teohari Georgescu, referindu-se la Pătrăşcanu.1

Intelectualul Pătrăşcanu nu-şi reprezintă adecvat nici raporturile stabilite de Stalin în cadrul conducerii de partid. Socotindu-se îndreptăţit de cultura şi meritele sale revoluţionare, îndrăzneşte să propună o linie politică proprie. În noiembrie 1944, într-un document cerut de Secretariat pentru Vîşinski, Pătrăşcanu apreciase că vor fi necesari cel puţin cinci ani pentru „desăvârşirea revoluţiei burghezo-democratice în România”, iar în acest timp politica de colaborare cu o parte din burghezie trebuie continuată. Printre manevrele politice propuse de Pătrăşcanu era şi aceea a „utilizării din plin a guvernelor de colaborare pentru a pătrunde mai ales în masa micii burghezii săteşti, dar şi a celei orăşeneşti”. „Şi propuneam” – declară el în 1949 – „să se facă o distincţie în burghezie, izolând pe cei mai serioşi adversari ai noştri (serioşi prin aderenţa pe care o mai aveau în masa ţărănească, prin caracterul mai organizat al partidului): pe

Moscova 2-6-1947 (strict secret), K-AA/CC 113. Indicaţia NK/ oo3/47“, în revista Memoria, nr. 8/1993.

221 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 37, f. 458 (Declaraţia lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

Maniu şi acea parte a conducerii PNŢ care îl urmează. Am propus, deci, o colaborare temporară cu liberalii care să ducă, într-un stadiu, la izolarea şi slăbirea poziţiilor lui Maniu – pe atunci adversarul nostru Nr. I.”[222223]

În identificarea *tovarăşilor de drum* – strategie teoretizată de Lenin pentru cucerirea puterii –, altă neînţelegere a fost dezacordul cu Ana Pauker pe tema colaborării cu

„Tătărăscienii” în guvernul instaurat la 6 martie 1945. „Tătărăscu personal şi gruparea lui fiind formată din escroci, şantajişti şi cunoscuţi şperţari”, îşi motivează Pătrăşcanu refuzul prin această caracterizare, în anchetă. „Ce n-am înţeles eu, atunci?” îşi face el, cu întârziere, autocritica. „Că, în realitate, colaborarea cu o parte din burghezie trebuie redusă la o chestiune pur formală, că, dimpotrivă, interesul nostru este de a ne alia cu formaţia cea mai slabă şi lipsită de constanţă politică, că tempoul desfăşurării luptei de clasă este mult mai rapid, că faza desăvârşirii revoluţiei burghezo-democratice merge spre sfârşit”. El propusese o colaborare cu liberalii lui Dinu Brătianu şi înţelesese greşit „manevrarea” naţional-ţărăniştilor. Nu reuşise, se autoînvinuieşte el, să aprecieze corect rolul jucat de prezenţa Armatei Roşii în această parte a Europei.1

Aceste divergenţe sunt însă aduse la cunoştinţă sovieticilor de însuşi Pătrăşcanu, care manifestă iniţiativa informării asupra lor. La începutul lui decembrie 1944, locţiitorul şefului Secţiei Politice a Comisiei Aliate de Control informează Moscova că în conducerea partidului comunist „între Pauker, pe de o parte, şi Pătrăşcanu, pe de alta, există unele divergenţe teoretice”.[224225]

---

222 Ideniy voi. 203, f. 296 (Stenograma discuţiei cu Teohari Georgescu din 23 octombrie 1967).

223 Ideniy voi. 1, f. 328 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1950).

224 Ibidem, ff. 51-53 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 18 noiembrie 1949).

225 Misiunile lui A.I. Vîşinski în România, op. cit., pp. 101-102 (Nota de

Mai grav decât asemenea greşite aprecieri tactice, în timpul „crizei constituţionale” din 23 august 1945 – 8 ianuarie 1946, Lucreţiu Pătrăşcanu comite o veritabilă „crimă” din perspectivă stalinistă încercând „să negocieze”, direct cu regele, un nou guvern fără a avea aprobarea, fără măcar a-i încunoştinţa pe tovarăşii săi. Încurajat de reprezentanţii diplomatici ai SUA şi Marii Britanii la Bucureşti – care caracterizează guvernul Groza ca „nereprezentativ” – şi de sprijinul partidelor istorice, regele Mihai se retrage din viaţa politică şi se izolează la Palatul Elizabeta. În felul acesta urmărea să-l determine pe Petru Groza să demisioneze, declanşând prin „greva regală” o criză constituţională (conform constituţiei, regele avea dreptul de a numi şi demite guvernul).

În septembrie 1945, Pătrăşcanu se întâlneşte, în două rânduri, cu Victor Rădulescu-Pogoneanu şi cu Grigore Niculescu-Buzeşti, cu scopul de „a-l determina pe rege să reia legăturile cu guvernul prin însărcinarea sa ca ministrul cel mai vechi” cu preşedinţia Consiliului de Miniştri.1 întrevederile sunt mijlocite de Lena Constante şi au loc în casele lui Florin Teodoru şi Herant Torosian, utilizate anterior de Pătrăşcanu în întâlnirile pentru pregătirea înlăturării mareşalului Antonescu.[226] în acelaşi scop, se întâlneşte, în secret, cu Radu Xenopol, rugându-l să se intereseze prin Negel, mareşalul Palatului, cu care acesta era prieten, care este starea de spirit în anturajul regelui.[227] în vederea atingerii aceluiaşi scop – postul de prim-ministru –, Pătrăşcanu l-a contactat şi pe Gheorghe Tătărescu.[228] Ceea ce nu-l împiedicase pe Pătrăşcanu să-i

convorbiri din 6 decembrie 1944 a locţiitorului şefului Secţiei Politice a Comisiei Aliate de Control din România, S.P. Kirsanov, cu L. Pătrăşcanu despre formarea noului guvern condus de N. Rădescu).

226 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 202 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 9 aprilie 1951).

227 Idem, voi. 5, ff. 1-4 (Declaraţia lui R. Xenopol din 18 februarie 1950).

228 Idemy voi. 110, f. 220 (Declaraţia lui Gh. Tătărescu din 20 august 1953).

facă prim-ministrului Petru Groza următoarea dedicaţie pe cartea sa *Un veac de frământări sociale 1821 – 1907*: „Nu «domnului Prim-Ministru» – omului politic înţelept şi curajos, nu confratelui întru ale literaturii, cuvântătorului cu duh; ci iubitorului «frate mai mare» Pătru Groza, cu inimă bună şi suflet generos – în semn de toată afecţiunea şi prietenia pe care i-o poartă autorul. 28.V. 1945. tq

Conştient de încălcarea disciplinei de partid prin demersurile sale, Pătrăşcanu va nega la începutul anchetei întâlnirile sale secrete cu Victor Rădulescu-Pogoneanu şi Grigore Niculescu-Buzeşti (plecat clandestin din ţară, în 1946, cu sprijinul misiunii militare americane).[229] în momentul recunoaşterii, atenuează interesele sale personale cu justificarea: „În legătură cu zvonul care circula atunci că aş putea fi însărcinat – ca cel mai vechi ministru – cu preşedinţia Consiliului de Miniştri, ca o formulă provizorie, am discutat această formulă cu cei doi mai sus pomeniţi, arătând că ar putea fi o soluţie care să meargă pe linia tranşării crizei constituţionale în cadrul nostru intern – ceea ce eu credeam că ar fi însemnat un fapt politic pozitiv şi ar fi înlăturat amestecul anglo-americanilor în afacerile noastre interne.”[230] Motivaţia lui Pătrăşcanu este corelată cu răspunsurile ce i-au parvenit de la Palat: regele se menţine pe vechea poziţie, sperând ca anglo-americanii să intervină cu solicitarea unui guvern care să reprezinte partidele istorice; a înţeles însă, în cele din urmă, că totul depinde de sovietici şi că Petru Groza are acordul lor.[231] „Ce urma să se întâmple cu Petru Groza?” îl întreabă anchetatorul, urmărind stabilirea unei cât mai mari vinovăţii prin reuşita combinaţiei politice inventate de Pătrăşcanu. „Planul era ca dr. Petru Groza să plece bolnav la Deva, iar eu urma să preiau preşedinţia

229 Apud Dorin-Liviu Bîtfoi, Petru Grozay ultimul burghez, Editura Compania, Bucureşti, 2004, pp. 364-365.

230 Idem, vol. 1, f. 320 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 29 martie 1950).

231 Ibidem, f. 286 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 24 martie 1950).

Consiliului de Miniştri", răspunde Pătrăşcanu.1 A raportat partidului discuţiile purtate, cu excepţia părţilor referitoare la persoana sa, deoarece, motivează el, prin reuşita propunerii, „conducerea Partidului urma să nu ignoreze persoana şi activitatea mea".[232][233]

Consecinţă firească, demersurile lui Pătrăşcanu nu scapă observaţiei şi analizei reprezentanţilor Puterilor Aliate la Bucureşti. Anglo-americanii îl percep ca posibil exponent al unei fracţiuni în Partidul Comunist, raporturile cu această fracţiune şi, desigur, crearea disensiunilor între comunişti urmând a fi încurajate. În iulie 1945, un raport al unui înalt funcţionar al Misiunii SUA la Bucureşti semnalează „polemici" între „ministrul comunist de Justiţie Pătrăşcanu şi ministrul Comunicaţiilor Gheorghiu-Dej" (cel dintâi susţinut de „aripa română" a partidului, iar cel de-al doilea, de „cominternişti").[234] în 28 septembrie 1945, generalul Schuyler notează pe marginea unei conversaţii a lui Pătrăşcanu cu Sam Brewer, corespondent american de presă: „El [Pătrăşcanu, *n.a.*] afirmă că există disensiuni grave în interiorul guvernului şi că nici măcar Moscova nu este mulţumită de modul cum se desfăşoară lucrurile. [...] Este destul de limpede că el personal vânează postul de premier şi că, în cazul în care şi l-ar putea asigura, ar fi dispus să facă concesii serioase liderilor liberali şi naţional-ţărănişti."[235] Mai târziu, Schuyler notează în jurnalul său despre sfatul dat de Pătrăşcanu regelui de a solicita o audienţă la Susaikov1: Regele însă aşteaptă să primească „răspunsurile oficiale ale celor trei guverne la cererea sa de asistenţă în conformitate cu Convenţia de la

232 Idem, voi. 2, f. 402 (Proces-verbal de interogatoriu cu L. Pătrăşcanu din 20 octombrie 1952).

233 Ibidem, f. 366 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 9 aprilie 1951).

234 România, Viaţa politică în documente, 1945, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994, pp. 309-310 (Raportul lui Roy M. Melbourne, funcţionar diplomatic la Ambasada SUA din Bucureşti, din 30 iulie 1945).

235 Cortlandt V. R. Schuyler, op. cit., p. 179.

Ialta”.[236] De remarcat din asemenea observaţii că nici reprezentanţii Americii şi Marii Britanii la Bucureşti nu cunosc înţelegerile referitoare la zonele de influenţă stabilite de Stalin şi Churchill, şi nu se aşteaptă la sovietizarea României. Mai ales nu într-un ritm atât de rapid.

Din rapoartele trimise Moscovei de reprezentanţii sovietici în Comisia Aliată de Control de la Bucureşti reiese că aceştia erau mult mai activi în desfăşurarea unor acţiuni de influenţare şi manevre de culise în chiar anturajul regelui. În aceste vremuri tulburi, apropiaţii regelui (mareşalul Negel şi secretarul personal al acestuia, Ionniţiu) încearcă „să fie bine” cu noii stăpâni. Sovieticii exersaţi în astfel de manipulări nu se lasă induşi în eroare, manifestându-şi neîncrederea şi acţionând în funcţie de slăbiciunile umane ale fiecăruia dintre cei pe care vor să-i câştige. Pasiunea pentru maşini a tânărului rege Mihai, bunăoară, este speculată de ambele părţi – americanii i-au făcut cadou două automobile, iar sovieticii îi procură cauciucuri.[237]

În acest teren de înfruntare a influenţei marilor puteri, în rapoartele agenţilor infiltraţi în diverse cercuri politice apar diverse informaţii. Cu certitudine că şi rapoartele SSI (coordonat pe linia comuniştilor de către Bodnăraş) fac referiri la colaborarea lui Pătrăşcanu cu cercurile de la Palatul Regal şi la aprecierile reprezentanţilor anglo-americani din România cu privire la poziţia sa diferită de a celorlalţi lideri comunişti. Poziţia prietenului său, Belu Zilber (considerat de generalul Schuyler „legătura noastră neoficială cu Partidul Comunist de aici” 1, angrenat totodată în agentura sovietică de informaţii de pe teritoriul României), accentuează „neîncrederea” în Pătrăşcanu.

---

236 Ivan Susaikov, general sovietic, preşedintele Comisiei Aliate de Control la Bucureşti.

237 Misiunile lui Vîşinski..., pp. 180-181 (Memoriul locţiitorului preşedintelui Comisiei Aliate de Control, I.Z. Susaikov din 20 mai 1945).

Firească, după cele consemnate, este întrebarea cu privire la justificarea speculaţiilor pe tema diferenţelor de opinii şi convingeri comuniste dintre Pătrăşcanu şi ceilalţi tovarăşi ai săi. Relevante pentru găsirea unui răspuns sunt câteva episoade din trecutul său, rememorate nu de tovarăşii de partid, ci de adversarii lor politici. Astfel, declaraţiile, de o remarcabilă demnitate, date de fruntaşul ţărănist Ion Mihalache evocă momente trecute sub tăcere pentru neconcordanţa cu calităţile atribuite propagandistic, după 1968, lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Bunăoară, după 23 august 1944, ministrul comunist Pătrăşcanu i s-a adresat lui Ion Mihalache cu propunerea de a forma un guvern al muncitorilor şi ţăranilor („după modelul celui din URSS"), cerându-i să desprindă o fracţiune din PNŢ, fără Maniu. După ce a relatat propunerea lui Maniu, Mihalache a fost informat de acesta că Pătrăşcanu făcuse o propunere asemănătoare liberalilor. La a doua întâlnire cu Pătrăşcanu, Mihalache a primit explicaţia: „Practica politică cere a dezuni adversarii, iar nu a-i uni."[238] Referindu-se la întâlnirile din timpul crizei constituţionale, Victor Rădulescu-Pogoneanu declară că a rămas cu impresia că, în ideea de colaborare a lui Pătrăşcanu, condiţiile privind participarea partidelor istorice la o guvernare „ar fi putut fi chiar mai rele decât cele oferite de dl Groza în martie 1945, adică maximum două portofolii pentru partidele naţional ţărănesc şi naţional liberal". De aceea i-a şi răspuns că socotea exclusă o colaborare pe asemenea baze.1

În această tensionată atmosferă politică are loc Conferinţa Generală a PCR. Conferinţa începe în 16 octombrie 1945 şi se finalizează public cu alegerea CC al PCR (din care face parte şi Lucreţiu Pătrăşcanu) şi a Biroului Politic (în comunicatul dat de *Scânteia* numele său nu apare). Totodată se adoptă şi se dă publicităţii statutul PCR, „legea" după care vorbesc şi acţionează public comuniştii români. Reţinem din cuprinsul său articolul 7,

238 Cortlandt V. R. Schuyler, op. cit., p. 303.

în spiritul căruia Pătrăşcanu va fi anchetat în primii patru ani de după arestare: „PCR se călăuzeşte după principiul centralismului democratic, adică: toate hotărârile se iau în urma discuţiei libere. Dar din momentul în care o hotărâre a fost luată în unanimitate sau cu majoritate, toţi membrii partidului sunt obligaţi să o îndeplinească, minoritatea supunându-se majorităţii. Disciplina este deopotrivă obligatorie pentru toţi membrii de partid.”[239][240]

În plan propagandistic, Lucreţiu Pătrăşcanu apare ca bucurându-se din plin de încrederea tovarăşilor săi. Deşi mai târziu va recunoaşte ca motiv al „atitudinilor nepartinice” şi faptul de a nu fi fost „atras în pregătirea Conferinţei pe Capitală” ce avusese loc în vara lui 1945.[241] în octombrie, însă, Pătrăşcanu face parte din prezidiul Conferinţei pe ţară. În a treia zi de desfăşurare a luat cuvântul „dezbătând probleme economice şi a alegerilor”.[242] „Cuvântarea tovarăşului Lucreţiu Pătrăşcanu” este reprodusă integral de *Scânteia*[243], iar în ziua de 27 octombrie 1945, articolul de fond al ziarului, intitulat

„Noi apărăm poziţii teoretice şi practice de neînvins”, are ca subtitlu „Pe marginea discursului tov. Pătrăşcanu”.1

A doua zi, oficiosul CC al PCR publică lista membrilor Comitetului Central (unde Pătrăşcanu este pe poziţia a noua) şi a membrilor Biroului Politic.[244] Aici numele lui Pătrăşcanu lipseşte. „Ba se ştia, ba nu se ştia că este membru al Biroului Politic”, declară în 1968 un fost component al lui. Printre chestiunile discutate cu Stalin de către Ana Pauker şi Gheorghiu-Dej s-a aflat, la un moment

239 Ibidem, f. 251 (Declaraţia lui Victor Rădulescu-Pogoneanu din 21 aprilie 1951).

240 Scînteia, 29 octombrie 1945.

241 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 158 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 18 noiembrie 1949).

242 Scînteia, 26 octombrie 1945.

243 Ibidem.

244 Scînteia, 27 octombrie 1945.

dat, şi chestiunea prezenţei lui Pătrăşcanu în nucleul puterii comuniste din România. Verdictul lui Stalin fusese în favoarea cooptării lui Pătrăşcanu, pe motivul popularităţii sale.[245]

Interiorul şi culisele acestei „şedinţe istorice a Partidului [...] prima şedinţă a Comitetului Central în condiţiuni de legalitate" (cum o numeşte Teohari Georgescu) ne sunt dezvăluite de stenograma păstrată[246], document important în evaluarea raporturilor de putere. În anchetă (convins că anchetatorii nu au de unde cunoaşte amănuntele şedinţei), Pătrăşcanu declară sintetic: „Când cuţitul mi-a ajuns la os, am avut o ieşire, de faţă fiind Ana, Ghiţă, Teo şi Bodnăraş", făcându-l, în faţă, răspunzător pe Bodnăraş de atmosfera de suspiciune creată în jurul lui.[247]

Dintr-o altă declaraţie, aflăm că „ieşirea" s-a produs cu prilejul alegerii membrilor Comitetului Central. Minimalizând în mod evident meritele lui Pătrăşcanu.

Apostol l-a propus în CC al PCR cu recomandarea de „avocat", apărător al comuniştilor în procesele intentate lor. Cea de-a doua recomandare, a lui Gheorghiu-Dej, a conţinut şi critica „rămăşiţelor mic-burgheze din gândirea sa". După „ieşire", „Ghiţă a luat cuvântul, îndreptând în oarecare măsură atacul lui Gh. Apostol, apoi am luat şi eu cuvântul şi am accentuat asupra disciplinei şi unităţii partidului", declară Pătrăşcanu în anchetă.[248]

Conform stenogramei, în prima şedinţă plenară a CC al PCR, la punctul trei al ordinii de zi (primele două puncte fiind „Alegerea Biroului Politic şi a Secretariatului CC al PCR" şi „Alegerea Comisiei de Control") figurează ca temă

---

245 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 319 (Stenograma discuţiei cu D. Petrescu din 13 noiembrie 1967).

246 „Stenograma Şedinţei Plenare a CC al PCR din ziua de 22 octombrie 1945" (Arhiva Biroului Politic al CC al PMR), în Sfera Politicii, nr. 37, aprilie 1996.

247 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 58 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu nedatată).

248 Ibidem, ff. 85-91 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

de dezbatere „Atitudinea tov. Pătrăşcanu după critica făcută la Conferinţa Naţională a PCR (1945) de către tovarăşii Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Gheorghe Apostol”. În stenograma şedinţei sunt consemnate numele participanţilor astfel: Ana Pauker, Gheorghe Gheorghiu-Dej (pe poziţia a doua, deşi tocmai fusese ales conducătorul partidului), Vasile Luca, Teohari Georgescu, Constantin Pârvulescu (ales în aceeaşi şedinţă preşedintele Comisiei de Control), I. Rangheţ, Emil Bodnăraş, I. Gh. Maurer, Lucreţiu Pătrăşcanu, Miron Constantinescu şi restul de membri până la treizeci şi cinci, câţi numără primul CC al PCR. Conform protocolului *vieţii de partid*, poziţia în cadrul enumerării indică importanţa în ierarhia de partid (viitorul secretar al partidului, Nicolae Ceauşescu, fiind situat în 1945 pe a treizecea poziţie).

Discuţia referitoare la Pătrăşcanu se deschide, conform aceloraşi cutume, cu cuvântul acestuia. Contrar obiceiului, Lucreţiu Pătrăşcanu nu începe prin a-şi face autocritica, a mulţumi tovarăşilor pentru sprijinul critic acordat şi asumarea unor angajamente de viitor.

„Aţi fost toţi martori la ceea ce s-a petrecut cu ocazia propunerilor de candidaţi”, îşi începe el expozeul. „Nu este, tovarăşi, o simplă întâmplare cele afirmate de tov. Apostol, în al doilea rând, mai grav, că tov. Gheorghiu-Dej a manifestat lipsa de încredere a vechii conduceri faţă de mine ca membru de Partid [se referă la Secretariatul condus de Foriş, *n.a.*). Pentru că oricine poate afirma orice prostie sau infamie, dar faptul că nimeni din Prezidium n-a luat cuvântul să-l rectifice imediat pe tov. Apostol. […] Iar intervenţia tov. Gheorghiu-Dej a fost mai gravă, cu afirmarea că un membru cu 27 ani de politică continuă să fie o rămăşiţă burgheză în Partid. Tov. Gheorghiu-Dej a confundat ce înseamnă a fi intelectual şi a fi burghez. Sper că a fost o afirmare involuntară. Apoi, mai grav, că am încurcături teoretice. Când se afirmă de un tov. care are răspundere că are devieri teoretice, este un lucru deosebit de grav pentru noi. Şi nu am vrut să fac o situaţie dificilă

tov. Gheorghiu-Dej, dar l-aş fi întrebat care sunt aceste încurcături teoretice.

Tov. Gheorghiu-Dej: Ai fi făcut Conferinţei un mare serviciu, pentru că ai fi fost pus în situaţia de a răspunde.

Tov. Pătrăşcanu: Fără încredere nu poate exista colaborare nicăieri. Propunerea mea este în faţa acestei situaţii să fiu desărcinat de orice însărcinare în CC şi să mi se dea muncă de jos în celulă.[249] Nu este pentru prima oară că fac acest lucru. Vechea conducere a lui Foriş a luat o astfel de hotărâre şi am fost şase luni de zile la munca de jos. Nu este nicio dezonoare. [...] în ce priveşte Ministerul de Justiţie, iarăşi nu s-a protestat din partea Prezidiului. În această situaţie eu nu mai pot sta la Ministerul de Justiţie niciun ceas. Eu azi mă voi adresa lui Groza cu următoarea scrisoare: Din motive de sănătate... (citeşte). În condiţiile create când la prima Conferinţă a Partidului nostru mi se aduce o acuzare atât de gravă, că nu mi-am făcut datoria ca tovarăş şi ca om însărcinat, nu mai am autoritatea de a mă întoarce la Ministerul de Justiţie".

Vasile Luca[250] vrea să ia cuvântul. Imperturbabil, Gheorghiu-Dej îl împiedică, solicitându-i lui Pătrăşcanu să-şi motiveze absenţa din momentul când se dădeau rezultatele alegerilor în CC. „Pentru că m-am simţit foarte prost, tovarăşe, foarte prost moralmente", răspunde Pătrăşcanu. Pare că tocmai mărturisirea acestei slăbiciuni declanşează atacul celorlalţi:

„Tov. Vasile Luca: Apoi, tovarăşi, metoda, forma în

249 Celula de partid - unitate organizatorică de bază a PCR în ilegalitate şi până în perioada de consolidare a puterii.

250 Vasile Luca (1898-1963), participant, în Transilvania, la revoluţia bolşevică a lui Bela Kun (1919). în aceste împrejurări conjunctura- le devine agent cominternist. Printre misiunile sale au fost şi acelea de infiltrare a sindicatelor cu comunişti, organizări de manifestaţii şi greve. Arestat în 1939, la trecerea în URSS, cedarea Bucovinei de Nord (iunie 1940) îl surprinde în închisoarea din Cernăuţi. Devine unul dintre liderii sovietici ai oraşului. în timpul războiului se va ocupa cu recrutarea prizonierilor români pentru diviziile româneşti care vor intra cu Armata Roşie în ţară. Până la arestarea sa ca deviaţionist de dreapta (1952) este unul dintre cei mai importanţi lideri ai României.

care a ridicat tov. Pătrăşcanu aici această problemă, atitudinea, direct peste capul CC a adresat demisia din guvern – tocmai dovedeşte aceste rămăşiţe. Tovi, se poate să procedeze astfel un vechi comunist, să puie ambiţia sa personală deasupra intereselor partidului? Se poate să aibă asemenea manifestări după Conferinţă? Să se adreseze primului ministru care nu este comunist?

„Tov. Ana Pauker: Şi când?”

Vasile Luca preia urgent sensul întrebării Anei Pauker şi califică atitudinea lui Pătrăşcanu ca fiind o trăsătură a întregii sale activităţi: „Îl criticăm pentru a părăsi simţul acesta permanent de persecuţie care s-a manifestat permanent de la 23 August încoace”, spune el, pentru „forma în care a început să se manifeste această tendinţă de a forma grupuri în jurul său. u Vasile Luca mai acuză că „tov. Pătrăşcanu calcă disciplina de partid şi refuză activitatea în Partid” cu următoarele argumente: „Noi îi dădusem anumite însărcinări. Le-a refuzat, nu le-a pus în aplicare. Între timp a scos o serie de broşuri pe care noi le putem discuta şi putem găsi abateri ideologice, teoretice. Şi acestea le-a scos peste capul nostru care ne-am trezit cu aceste broşuri gata tipărite. […] Iar atitudinea tov. Pătrăşcanu este cea mai mare demonstraţie a rămăşiţelor intelectuale mic-burgheze în care pune «eul» deasupra Partidului”.

În acest punct al interpelării, la propunerea lui Bodnăraş, se supune la vot limitarea intervenţiilor vorbitorilor la maximum şapte minute. În partea imediat următoare a stenogramei avem posibilitatea să intrăm în contact cu subtilitatea dialecticii discursive a Anei Pauker, apreciată ca fiind cea mai pregătită ideologic dintre participanţi.[251] Critica la adresa lui Pătrăşcanu este de la început dură. Întâi pentru cele afirmate de curând (a folosit expresia „orice prostie şi infamie” pentru spusele lui Apostol şi Gheorghiu-Dej, precum şi comparaţia

251 Ion Chiper, Florin Constantiniu, „Modelul stalinist de sovietizare a României“, în Arhivele Totalitarismului, INST. nr. 3/1995, pp. 28-42.

nepotrivită dintre actuala conducere a partidului şi „conducerea ticăloasă” din timpul lui Foriş). îl critică, de asemenea, pentru schimbarea de atitudine faţă de ziua precedentă, când şi-a făcut autocritica („a fost o declaraţie de buze, cum spun bolşevicii”). „Mergi împotriva Partidului”, îl acuză ea direct, amintindu-i o întâlnire cu Mircea Durma, ministrul Finanţelor, neraportată partidului, şi reacţiile guvernelor englez şi american faţă de guvernul dr. Petru Groza. Semn că tovarăşii lui Pătrăşcanu erau mult mai bine informaţi decât credea el cu privire la lucrurile pe care voise să le ascundă!

Remarcabilă, în sensul caracterizării personajului, este luarea de cuvânt a lui Miron Constantinescu, care glosează pe marginea ideilor enunţate de Ana Pauker (mentorul său spiritual în acel moment) 1, agravându-i acuzaţiile. Întâi critică prestaţia de teoretician a lui Pătrăşcanu, care s-a pronunţat pentru „libertatea totală a presei” („Libertate pentru cine? Pentru fascişti, pentru reacţionari?”, clamează indignat redactorul-şef al *Scânteii*). Apoi pentru că a propus o linie economică burgheză („supraveghere la producţie, şi nu la comerţ”). Cu mai multă duritate, trece la critica activităţii de ministru al Justiţiei („este singurul Minister unde nu este celulă de partid”, „serveşte nu numai duşmanii Partidului nostru, dar şi duşmanii poporului nostru”). În concluzia lui Miron Constantinescu, Pătrăşcanu „are rămăşiţe puternic individualiste” care pe el, vorbitorul („element nou în conducere, un element nou în Partid”), îl umplu de indignare.

În continuare, Iosif Rangheţ evocă alte greşeli din lungul trecut de comunist al lui Pătrăşcanu, care, înainte de 23 august, „a propus un guvern cu Gigurtu, un bandit, un călău”. Reproşul putea fi adus şi altora, însăşi Ana Pauker, aflată în exil în URSS, fiind autoarea unui proiect de guvern prezidat de colonelul Nicolae Cambrea, comandantul Diviziei „Tudor Vladimirescu”.[252] „Tov.

252 Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu..., p. 91.

Pătrăşcanu este un tov. foarte învăţat, mai învăţat ca noi”, spune Rangheţ, „dar el se învârteşte zi şi noapte în mediul burghez şi suferă această influenţă”.

După Rangheţ, găseşte de cuviinţă să intervină, şi mai dur, Emil Bodnăraş. La început, Bodnăraş îi reproşează scrisoarea de demisie („prin critica ce i-au făcut-o, tovarăşii au dovedit tocmai încrederea în cel criticat”) şi absenţele de la „reuniunile” tovărăşeşti cu ajutorul cărora s-a încercat crearea unei apropieri. În esenţă, „atitudinea lui este foarte greşită şi nu poate avea decât aspect de duşmănie faţă de linia şi interesele Partidului azi”. Cel de-al treilea membru al triumviratului care a înlocuit Secretariatul condus de Foriş, Constantin

Pârvulescu, invocă, de asemenea, „greşelile” lui Pătrăşcanu în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944. Pe deasupra, Pârvulescu îl învinuieşte pe Pătrăşcanu că se declarase de acord cu guvernul prezidat de Sănătescu fără a fi cerut în prealabil acordul partidului, care „aprobase un guvern alcătuit din reprezentanţii BND”. Preşedintele Comisiei de Control a partidului se comportă deja ca şi cum adevărata istorie a lui 23 august se ştersese din mintea tuturor. Pârvulescu se declară revoltat şi de modul în care Pătrăşcanu răspunde „onoarei de a fi primul comunist în guvern”; cât despre „greşelile şi lipsurile de la Ministerul Justiţiei” – „prea puţin au arătat antevorbitorii!”

„La noi este un proverb”, preia ştafeta Gheorghe Vasilichi1. „Că dacă zece oameni îţi spun că arăţi rău şi eşti bolnav, chiar dacă eşti sănătos ca piatra, tot trebuie să te duci să te arăţi doctorilor”. După sfătoasa introducere, Vasilichi îl îndeamnă pe Pătrăşcanu, care se plânge că e persecutat ca intelectual, să-şi amintească de distincţia făcută de Lenin între „intelectualii care trec cu tot bagajul la clasa muncitoare” şi intelectualii care „vor ei să conducă Partidul, şi nu partidul pe ei”.

Din nou intervine Miron Constantinescu (în acel timp

socotit „copilul teribil al partidului”[253][254]), care doreşte să accentueze criticile făcute lui Pătrăşcanu de ceilalţi. „Tov. Vasilichi a calificat ca o dezertare purtarea tov. Pătrăşcanu”, spune el, dar în actualele împrejurări interne şi internaţionale „nu este o simplă dezertare”.

Este rândul lui Apostol, care aminteşte adunării atitudinea nepotrivită a lui Pătrăşcanu în lagărul de la Târgu Jiu. În critica sa se referă însă mai ales la calitatea de ministru a lui Pătrăşcanu, pentru că „la tov. Pătrăşcanu niciodată nu pot pătrunde delegaţii sindicali pentru că este înconjurat de secretari de cabinet”. Situaţia s-a schimbat în mai bine „pentru că am început să-l ameninţăm pe secretarul pe care îl ai acolo că dacă nu îşi bagă minţile în cap o să luăm atitudine publică contra lor”. Apostol „nu înţelege” supărarea lui Pătrăşcanu în urma criticii făcute, pentru că el s-a simţit „foarte bine” criticat de Gheorghiu-Dej.

Ca o insectă supărătoare, Miron Constantinescu intervine iarăşi făcând apologia „învăţăturilor din închisoare” (cu care Pătrăşcanu nu se poate lăuda): „Noi la închisoare aşa am învăţat: să ne simţim bine când ni se face critica”. Apostol îşi continuă discursul cu informaţia că „radio Londra vorbeşte de o aripă dreaptă a Partidului în frunte cu tov. Pătrăşcanu” şi îl critică pe acesta pentru „un fel de mentalitate aşa… fracţionistă […] când pune mai presus orgoliul lui decât interesele Partidului”.

Alexandru Moghioroş, care nu avusese în ilegalitate relaţii cu Pătrăşcanu, apelează în aprecierea lui la „instinctul de clasă”, argumentul infailibil care-i permitea lui Stalin să-i judece pe ceilalţi şi unul dintre principiile de aplicare ale *terorii roşii* în anii instalării puterii în Uniunea

253 Gheorghe Vasilichi (1902-1974), membru de partid din 1927, condamnat în urma grevelor din 1933 la 12 ani închisoare. Cu sprijin sovietic, evadează împreună cu Constantin Doncea şi Dumitru Petrescu, revenind în ţară împreună cu Divizia „Tudor Vladimirescu“. A ocupat importante funcţii guvernamentale.

254 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 37, f. 458 (Declaraţia lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

Sovietică. „Eu am instinct şi instinctul îmi spune că tov. Pătrăşcanu…”, se laudă Moghioroş. Ca şi cum n-ar fi fost suficientă această referinţă la *clasa conducătoare* în viziunea comunistă, Moghioroş reia: „Eu sunt muncitor, nu sunt atât de vechi membru de partid, dar vă spun: nu am făcut niciodată şi nu voi face niciodată astfel de lucruri”. Ceea ce a făcut Pătrăşcanu este calificat drept „crimă” deoarece „spiritul, conţinutul, limbajul, felul cum a pus chestiunea este străin de principiile Partidului”.

„Chestiunea demisiei este o chestiune necunoscută în Partid”, subliniază Iosif Chişinevschi alt principiu de bază al disciplinei *revoluţionarului de profesie* şi ulterior a activistului de partid. Pe finalul propoziţiei rostite de Chişinevschi, Pătrăşcanu iese din sală şi, din nou, acelaşi Miron Constantinescu încearcă să aţâţe spiritele cu întrebarea: „Dar cum iese tov. Pătrăşcanu, aşa?” Intervenţiile agresive ale tânărului Miron Constantinescu displac, probabil, comuniştilor cu mai vechi state de serviciu – Teohari Georgescu şi Vasilichi –, care-l scuză pe Pătrăşcanu („a fost chemat”, „tovarăşul are şi alte însărcinări”). Stenograma continuă cu momentul revenirii lui Pătrăşcanu. Chişinevschi reia chestiunea demisiei lui Pătrăşcanu, corelând-o cu episodul demisiei lui Zinoviev1 şi Kamenev[255][256], care „cu câteva zile înainte de Revoluţia din Octombrie […] şi-au dat demisia din CC şi au publicat în ziar o declaraţie că nu sunt solidari cu răscoala”, fapt apreciat ulterior de Lenin şi Stalin ca „trădare”. Într-un crescendo de acuzaţii, maestrul propagandei staliniste din România creează impresia că pregăteşte de pe acum

255 Grigori Zinoviev (1883-1936), preşedinte al Cominternului (1919—1926), considerat unul dintre „oamenii lui Lenin“, cu rol decisiv după moartea acestuia în preluarea puterii de către Stalin. Condamnat la moarte şi executat în 1936.

256 Lev Kamenev (1883-1936), revoluţionar de profesie, care după preluarea puterii de către bolşevici a îndeplinit înalte funcţii. După moartea lui Lenin a încheiat o înţelegere secretă cu Stalin şi Zinoviev care a dus la înlăturarea lui Troţki. Condamnat la moarte şi executat într-un proces politic din 1936.

rechizitoriul procesului lui Pătrăşcanu: „Cum poţi gândi astfel, în acest moment, când întreaga reacţiune este mobilizată pentru a răsturna guvernul, pentru a răsturna întreaga situaţie din Balcani? Când reacţiunea anglo-americană lucrează din plin la răsturnarea Frontului patriotic bulgar, când iar se fac presiuni asupra lui Tito prin demisia lui Subasici?” în asemenea împrejurări, afirmă Chişinevschi, problema demisiei lui Pătrăşcanu din guvern „întrece orice închipuire omenească”.

Remarcabil, în perspectiva viitorului, este şi discursul lui Alexandru Drăghici, care relatează despre neregulile constatate la Ministerul Justiţiei de către comisia de control din partea judeţenei de partid din care făcuse şi el parte. Deşi s-a constatat că vinovatul este Poulopol, secretar general în minister, logica partinică funcţionează imperturbabil: „dacă oamenii tăi, mâna ta dreaptă lucrează împotriva partidului”, Pătrăşcanu „desigur că face jocul reacţiunii”.

Tonul discuţiilor ajunse în acest punct critic şi gravitatea acuzaţiilor sunt calmate, în final, de Teohari Georgescu şi Gheorghiu-Dej. Se pare că atitudinea celor doi lideri comunişti, ca şi includerea acestui punct în ordinea de zi a importantei şedinţe s-au făcut la indicaţiile reprezentanţilor sovietici din România. Pătrăşcanu va declara mai târziu că „în legătură cu pasul ce voia să-l facă” (demisia din CC şi Ministerul Justiţiei) a fost la Susaikov1, dar nu mai ştie dacă a spus sau nu cuiva că a discutat cu el.[257][258]

În concordanţă cu uzanţele *vieţii de partid* şi cu cererile exprimate, Pătrăşcanu şi-a făcut în finalul şedinţei *autocritica*.

Remarcăm din sinteza stenogramei reproduse că niciunul dintre membrii noului CC nu a luat cuvântul în

257 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, ff. 103-111 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

258 Idem, voi. 2, f. 158 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 18 noiembrie 1949).

apărarea lui Pătrăşcanu. S-au întrecut unul pe celălalt în găsirea unor acuzaţii cât mai grave la adresa lui. Printre soliştii corului de acuzatori nu se află însă Nicolae Ceauşescu, a cărui tăcere ar putea fi interpretată, în contextul manipulărilor ce vor urma, ca semn de solidaritate cu cel acuzat. În realitate, tăcerea celui mai tânăr membru al CC se datorează criticilor dure cu care fusese primită propunerea intrării în CC. Cu puţină vreme mai înainte, Ceauşescu fusese aspru criticat pentru „atitudine neprincipială” în închisoare. Având însărcinarea de a gospodări alimentele primite de deţinuţii comunişti, Ceauşescu îşi însuşise, fără ştirea acestora, o parte. Prins asupra faptului, motivase că, fiind cel mai tânăr, dreptul lui de a supravieţui e mai mare decât al celorlalţi.1 Orice ar fi făcut sau spus Ceauşescu, de la nivelul său, în situaţia lui Pătrăşcanu de-atunci, n-ar fi contat!

„Profund jignit” după şedinţa în care tovarăşii nu s-au purtat cu el în „spirit tovărăşesc”, ci, ca „totdeauna”, l-au pus „în faţa unor atacuri care plesneau ca o bombă, pe neaşteptate”[259][260], timp de trei săptămâni, Pătrăşcanu nu a mai trecut pe la sediul CC. Dar nici nu l-a chemat nimeni, încearcă să urmeze, totuşi, sfaturile primite şi să se apropie de ai lui. Invită câţiva tovarăşi din conducere şi pe Susaikov la el acasă, dar atmosfera nu este cea dorită. De ziua lui Vasile Luca se duce neinvitat la petrecere, dar ceilalţi invitaţi tocmai se ridică de la masă, la venirea lui. O vreme a fost pus să ţină locul lui Gheorghe Vasilichi, plecat în concediu, în Biroul Politic. După asemenea încercări, orgoliosul Pătrăşcanu începe să facă „chestii pe cont propriu”.[261]

În rapoartele sovietice din această perioadă el este însă deja vizat. La începutul lui ianuarie 1946, Vîşinski are o lungă convorbire cu Gheorghiu-Dej despre tactica

259 Convorbire cu Gheorghe Apostol, noiembrie 1997.

260 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 159 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 18 noiembrie 1949).

261 Ibidem, f. 91 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

Partidului Comunist în guvern şi cu duşmanii acestuia – ţărăniştii şi liberalii. Conform notelor înaltului reprezentant sovietic, el îi semnalase lui Dej următoarele: „I-am mai arătat de asemenea, că lipsa de acţiune a Ministerului Justiţiei faţă de elementele profasciste, ceea ce a fost demonstrat prin încetarea activităţii Tribunalelor Poporului, din motive formale, precum şi prezenţa masivă în instituţiile de stat a elementelor fasciste şi profasciste (mai ales în astfel de organe precum

Poliţia, Justiţia, Ministerul de Externe) sunt inacceptabile şi nu contribuie la întărirea autorităţii partidului comunist şi a guvernului, în care partidul comunist are un rol hotărâtor. Gheorghiu-Dej a fost de acord". 1 Excluzând alte rapoarte către sovietici de care noi nu avem cunoştinţă încă, cea mai plauzibilă ipoteză privind motivaţia focalizării criticilor demnitarului sovietic asupra lui Pătrăşcanu ţine de personalitatea acestuia. Este firesc, aşadar, ca procurorul Vîşinski să fie interesat de justiţie şi s-o critice în raport cu succesele sovietice ale acesteia în instaurarea stalinismului deplin. Prins în vârtejul multelor sale preocupări, va fi avut Pătrăşcanu în vedere şi acest aspect?

Anul 1946 este un an plin: procese politice, epurări din aparatul administrativ şi judecătoresc, lupta împotriva *duşmanilor poporului* – sabotorii şi speculanţii. Două evenimente majore din viaţa politică a României, derulate în acel an, îl acaparează pe Pătrăşcanu: Conferinţa de Pace de la Paris şi primele alegeri postbelice.

În 11 august 1946, delegaţia României a plecat la Conferinţa de Pace de la Paris. O delegaţie extrem de numeroasă – alcătuită din şaptezeci şi trei de membri, treisprezece delegaţi principali, douăzeci şi doi de consilieri tehnici cărora li se adaugă secretarii şi multe soţii ale membrilor delegaţiei (printre care şi soţia lui Pătrăşcanu). Şi extrem de bine retribuită prin diurnele acordate.[262] Au fost constituite patru comisii, Pătrăşcanu

262 Misiunile lui Vîşinski..., p. 251. (Notele lui A.I. Vîşinski de

fiind şeful Comisiei teritoriale şi politice (în componenţa căreia intrau Ştefan Voitec, ministrul Educaţiei Naţionale, şi Richard Franasovici, ambasadorul României la Londra), iar Gheorghiu-Dej, şeful Comisiei economice.[263] în perioada 31 august – 5 septembrie.

Comisia politică şi teritorială pentru România a discutat problema graniţei româno-ungare.

Puţin interesaţi de aceste aspecte politice, anchetatorii au inclus în dosare doar o copie după dosarele de la Tratatul de Pace în care figurează şi discursul lui Pătrăşcanu, „în legătură cu cobeligeranţa". În preambul, Lucreţiu Pătrăşcanu remarcă „nejusta preţuire" a participării României pe frontul antihitlerist şi combate afirmaţia din documentele prezentate de Aliaţi conform căreia România s-a găsit cu Germania în stare de război abia din 12 septembrie 1944, data semnării Armistiţiului cu URSS. Toate datele din discursul lui Pătrăşcanu cu privire la efectivele, pierderile şi succesele armatei române pe frontul antihitlerist vor figura în manualele de istorie a României după retragerea trupelor sovietice din ţară. Partea care va fi întotdeauna trecută sub tăcere este „războiul cu Ungaria". „Tratatul de pace se ocupă de războiul pe care România l-a dus împotriva Germaniei hitleriste, dar ignoră faptul că România s-a găsit în stare de război şi a dus efectiv război împotriva Ungariei", declară Lucreţiu Pătrăşcanu adevărul în discordanţă cu principiile *internaţionalismului proletar.1*

Şeful comunist al întregii delegaţii este, în fapt, Gheorghiu-Dej, care îl supraveghează atent pe Lucreţiu Pătrăşcanu. În momentul în care este nevoit să se întoarcă în ţară pentru pregătirea alegerilor, Gheorghiu-Dej îl însărcinează pe Ion Gheorghe Maurer, eminenţa sa cenuşie, să-l urmărească îndeaproape.[264] De altfel,

---

conversaţie despre discuţia cu Gheorghiu-Dej din 9 ianuarie 1946.)

263 Scînteia, 12 august 1946.

264 ASRI, fond. P, dosar 40002, voi. 10, ff. 130-140 (Discursul lui L. Pătrăşcanu „în legătură cu cobeligeranţa").

Pătrăşcanu sesizează „atmosfera pe care unii dintre delegaţi o făceau în jurul meu chiar la Paris”, referindu-se la „Maurer, Dămăceanu şi unii delegaţi ca Neculce şi Moruzi”.1 Propria „neîncredere” a lui Gheorghiu-Dej părea a fi mascată de interesul unor activităţi comune. Bunăoară, în 27 august 1946, Gheorghiu-Dej şi Lucreţiu Pătrăşcanu au avut la sediul CC al Partidului Comunist Francez o întâlnire cu liderii acestuia, Maurice Thorez şi Jacques Duclos.[265][266]

Pe tot parcursul conferinţei, Pătrăşcanu a fost foarte mediatizat de *Scânteia*. Întors în ţară, la conferinţa de presă săptămânală cu care-i obişnuise ministrul Justiţiei pe gazetari, printre noutăţile din domeniul „reformei justiţiei”, Lucreţiu Pătrăşcanu îi mulţumeşte lui Teohari Georgescu, ministrul de Interne, „pentru sarcina grea pe care şi-a luat-o” – adică interimatul Ministerului Justiţiei în perioada în care titularul fusese la Paris. „Spiritul de colaborare care a caracterizat activitatea departamentelor noastre s-a dovedit şi de astă dată viu şi eficace”, declară public Pătrăşcanu.[267] Dincolo de gratitudinea adresată lui Teohari Georgescu prin *Scânteia*, din documentele anchetei de peste câţiva ani, aflăm că, în timpul în care a avut *sarcină de partid* să-l înlocuiască pe Pătrăşcanu la Ministerul Justiţiei, Teohari Georgescu a dat ordin de percheziţionare a birourilor şi a înlocuit aproape tot aparatul funcţionăresc din minister (angajat sau menţinut de Pătrăşcanu fără aprobarea cadrelor de partid) cu oameni de categoria lui Vasile Stoican, acuzator public după 1944.[268]

Din documentele anchetei mai aflăm şi că, la Paris,

---

265 ASRI, fond. P, dosar 40002, voi. 1, f. 262 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 31 ianuarie 1950).

266 ANIC, fond CC al PCR - Cancelarie, dosar 24/1946, ff. 3-4 (Notă asupra vizitei tov. Gheorghiu-Dej şi Lucreţiu Pătrăşcanu la sediul CC al Partidului Comunist Francez din 27 august 1946).

267 Scînteia, 16 octombrie 1946.

268 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 280 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 14 februarie 1950).

Lucreţiu Pătrăşcanu a avut o discuţie cu Gheorghiu-Dej în care i s-a plâns de atmosfera creată în jurul său. Din cele declarate în anchetă, înţelegem că Dej l-a sfătuit să încerce să recâştige încrederea tovarăşilor săi prin rezultatele din campania electorală. „Urmând cuvintele lui Ghiţă, m-am aruncat apoi în campania electorală" deoarece „munca în campania electorală va fi hotărâtoare pentru preţuirea unui membru de partid".1

Nu se ştie de ce, în campania electorală, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost trimis să candideze, împreună cu comuniştii Ion Vâneze şi Aurel Vijoli, pe listele Blocului Partidelor Democratice, la Arad. Preferinţa sa ar fi fost oraşul Ploieşti, oraş marcat pozitiv pe harta tradiţiilor revoluţionare muncitoreşti prin amploarea grevelor din 1929 – 1933.[269][270]

Timp de aproape două luni cutreieră judeţul Arad ţinând cuvântări sau stând de vorbă cu oamenii.[271] Relatările din presa locală de stânga[272] şi amintirile unor participanţi la mitingurile electorale îl prezintă ca un foarte bun orator, stârnind multă admiraţie printre femeile care în cadrul acestor alegeri aveau pentru prima dată în România drept general de vot.[273] „Am căutat să dau un caracter cât de larg, de masă acestei campanii, nu limitându-mă la simple întruniri, ci organizând adevărate discuţii de masă care durau ceasuri întregi şi luau uneori caracter deosebit de viu în tot judeţul Arad", relatează el în anchetă.[274] Cu ocazia deplasărilor în judeţ încearcă să câştige noi membri pentru Partidul Comunist, oameni ce vor avea ulterior de suferit pentru că au primit

269 Ibidem, f. 219 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 9 decembrie 1949).

270 Idem, voi. 60, f. 108 (Declaraţia lui H. Brauner din 22 februarie 1950).

271 Convorbire cu Adalbert Cercel, din Arad (fost secretar al Comisiei judeţene electorale Arad în 1946), februarie 1998.

272 Ziarul Patriotul, din Arad, octombrie-noiembrie 1946.

273 Convorbire cu Romulus Galu, din Arad, ianuarie 1998.

274 ASRI, fond. P, dosar 40002, voi. 14, f. 52 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 ianuarie 1950).

recomandarea de intrare în partid de la Lucreţiu Pătrăşcanu.1 Principala acţiune electorală este organizarea unei întruniri la „căminul cultural din Arad" (Palatul Culturii), unde Pătrăşcanu şi-a prezentat auditoriului biografia, insistând asupra misiunii sale de „cărturar" şi „legiuitor". „Mulţimea adunată [...] au simţit [şic!] că votul lor nu poate merge decât pe un asemenea luptător", conchide *Scânteia* în relatarea evenimentului.[275][276]

BPD obţine în judeţul Arad din cele 202 127 de voturi exprimate un număr de 117 041 de voturi, iar PNŢ – 38 588, scrie *Scânteia*.[277] Desigur că BPD a obţinut un număr mult mai mic de voturi decât cele declarate, spre marea deziluzie a lui Pătrăşcanu. „Cât de timorat era dl Pătrăşcanu, îmi amintesc, de alegerile din 1946" – declară în anchetă unul dintre însoţitorii săi de atunci –, „când conducând alegerile de la Arad şi la rugămintea unui membru al Comitetului Central ca să se prezinte în scris o situaţie reală a acestor alegeri – 12 sau 19 la sută obţinuserăm noi – m-a rugat să nu comunic deoarece aceasta îi face situaţia şi mai grea, socotindu-se că nu are o popularitate foarte mare chiar dacă nici în celelalte regiuni n-a fost mai mare procentul."[278] Pătrăşcanu crezuse sincer că va atrage în mod cinstit voturile alegătorilor datorită farmecului şi puterii sale de convingere.[279]

În realitate, ca pretutindeni în ţară, alegerile au fost măsluite prin aceleaşi metode ca în toate *ţările de democraţie populară*. Din declaraţiile celor ce l-au însoţit pe Pătrăşcanu reiese că, la Arad, au fost trimişi pentru

275 Convorbire cu Dan Ivan, din Arad, ianuarie 1998.

276 Scînteiay 16 noiembrie 1946.

277 Ideniy 25 noiembrie 1946.

278 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 79, f. 98 (Declaraţia lui N. Betea din 29 noiembrie, 1951).

279 îdemy voi. 38, f. 282 (Declaraţia lui B. Zilber din 9 noiembrie 1950).

organizarea campaniei electorale şi a alegerilor în favoarea BPD circa patruzeci de oameni: inspectori de la Controlul Economic (condus de

Mihai Levente), funcţionari de la Institutul de Conjunctură (condus de Belu Zilber) şi de la Institutul Central de Statistică (al cărui nou director devenise sociologul Anton Golopenţia). Alegerile trebuiau să pară libere, nimeni nu a fost oprit de la votare (declară unul dintre organizatori), dar măsluirea rezultatelor începea cu alegerea biroului electoral. Aceasta se făcea însă în faţa reprezentanţilor tuturor partidelor participante la alegeri.

Se puneau într-o căciulă bileţele cu numele celor propuşi pentru a fi preşedinţii secţiilor de votare. Dar după ce extrăgea biletele, indiferent de conţinutul lor, preşedintele Comisiei judeţene electorale (reprezentantul guvernului, prin urmare al BPD) rostea numele celor memoraţi anterior de pe listele cu oamenii BPD. După vot, procesele-verbale se întocmeau după cum voia preşedintele secţiei de votare, „ales cinstit, prin tragere la sorţi”.1

Cu toate acestea, prăpastia dintre Pătrăşcanu şi tovarăşii săi continuă să se adâncească. „Nu mă iubesc băieţii. Ce vrei să fac?” reflectează el, cu amărăciune, la starea de fapt. Nici el nu-i iubea însă pe ei. „Nu-i plăcea că înjură – mai ales Ana Pauker –, nu-i plăcea cum mănâncă, nu-i plăcea că erau băutori (el nu este), nu-i plăcea că au patimi politice”, îl pârăşte prietenul Zilber.[280][281]

Rupt de tovarăşii de partid, cât de singur se va fi simţit Lucreţiu Pătrăşcanu? Răspunsul compensaţiilor sale îl aflăm sintetizat cu întârziată luciditate de el însuşi: „Oamenii care deţin – într-o formă sau alta – putere găsesc admiratori şi devotaţi.”[282]

280 Anton Raţiu, Cumplita odisee a grupului Lucreţiu Pătrăşcanu. Adevăruri dureroase, Editura Gestiunea, Bucureşti, 1996.

281 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 37, ff. 454-455 (Declaraţia lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

282 Idem, voi. 1, f. 107 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

CAPITOLUL V Admiratori şi devotaţi

„Andrei a fost pentru mine în decursul a 14 ani de convieţuire tot ce am mai scump pe lume [...] chiar mai scump decât Partidul”, declara, în *autocritica* din anchetă, soţia lui Pătrăşcanu despre trecutul său.

În realitate, convieţuirea lor nu este nici romantic-sentimentală, nici „revoluţionară”, Pătrăşcanu lăsând cunoscuţilor din primii ani de căsnicie impresia de „bărbat sub papucul nevestei”.[283] Propulsaţi din postura de prigoniţi şi ostracizaţi în înalta societate politică, Pătrăşcanu, cu grijă de bărbat mai vârstnic, îşi protejează continuu soţia de evenimentele şi informaţiile ce puteau să-i producă neplăceri. Mândru de frumuseţea, tinereţea, cultura şi eleganţa ei, Pătrăşcanu pleacă aproape întotdeauna în ţară şi străinătate având-o ca însoţitoare. Calităţile acesteia şi mai cu seamă afişarea lor ostentativă displac celorlalţi tovarăşi şi soţiilor acestora care, în respectiva perioadă, erau aproape în totalitate foste *tehnice* sau tovarăşe de ilegalitate mândrindu-se cu anii de închisoare.

Eleganţa şi atitudinea Elenei Pătrăşcanu îi repugnă Anei Pauker încă de la prima întâlnire, petrecută în august sau septembrie 1944 la Moscova, în discuţiile cu referire la ea, numind-o – nu se ştie de ce – „vipera palidă”.1 Nu a plăcut-o, de la prima vedere, nici Gheorghiu-Dej, care, în discuţia purtată la Paris cu Pătrăşcanu, îi atrage acestuia atenţia că „spiritul de ambiţie mic-burgheză al Elenei îl împinge să cadă în greşeli”.[284] Elena Pătrăşcanu va simţi antipatia acestuia, punând-o pe seama originii sale evreieşti. Susaikov, auzise ea, îl sfătuise pe Gheorghiu-Dej să nu facă greşeala altor tovarăşi din conducerea partidului de a se căsători cu evreice.[285]

283 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 87, f. 49 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 26 ianuarie 1950).

284 Dina Cocea, „Aia sunt de-ai lui Pătrăşcanu“, în Dilema, 31 mai - 6 iunie 1996.

285 Idem, voi. 88, f. 58 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 25 aprilie 1951).

După principiile neuzitate de politicienii români până la comunişti, Pătrăşcanu îşi va trage după sine soţia în diverse funcţii. Directoare a Teatrului de păpuşi „Ţăndărică” – patroana lui, în fapt, până la naţionalizare[286] –, membră în diverse comitete şi comisii ca şi soţiile celorlalţi puternici ai zilei (membră a comitetelor de iniţiativă a Apelului către femei pentru încadrarea lor în Uniunea Patrioţilor[287], şi pentru constituirea Uniunii Femeilor Antifasciste[288], membră a nou înfiinţatului consiliu consultativ de pe lângă Ministerul Propagandei şi conducătoare a grupării artistice din Uniunea Patrioţilor[289]), meritele artistice ale Elenei Pătrăşcanu sunt elogiate cu diverse prilejuri de *Scânteia*, în al cărei colectiv redacţional se afla şi soţul ei.[290] Bucurându-se din plin de avantajele poziţiei de soţie de ministru, este, în acelaşi timp, puţin dispusă la concesiile „atmosferei tovărăşeşti” pentru care nu avusese cum şi când să se pregătească. În serile petrecute cu prietenii, când discuţiile erau mai deschise, Lucreţiu Pătrăşcanu o sfătuieşte să întreţină relaţii mai apropiate cu soţiile celorlalţi tovarăşi. Arhitecta licenţiată la Viena răspunde însă că „afinităţile” sale o conduc spre alţi oameni („ori artişti, ori foarte inteligenţi”), conversaţiile despre menaj, copii şi rochii plictisind-o de moarte.[291]

După ieşirea din ilegalitate, soţii Pătrăşcanu s-au mutat în strada Vasile Lascăr, numărul 100, într-un apartament moştenit de la profesorul D.D. Pătrăşcanu. Vor păstra aceeaşi locuinţă până la arestare, spre deosebire de

---

286 Idemy voi. 5, f. 17 (Declaraţia lui Radu Xenopol din 19 februarie 1950).

287 Scînteidy 4 septembrie 1944.

288 Idemt 10 aprilie 1945.

289 Idemy 6 aprilie 1946.

290 Idemy 6 decembrie 1947 (articolul „Ţăndărică cheamă pe copii la circ“).

291 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 64, f. 204 (Declaraţia Lenei Constante din 6 martie 1950).

tovarăşii ieşiţi din închisoare, care, din *revoluţionarii de profesie* ce fuseseră înainte, preiau repede obiceiurile şi condiţiile de viaţă ale lumii burgheze, atât de dispreţuite în vorbe. Celelalte relaţii de familie sunt însă nerelevante în viaţa lui Pătrăşcanu. Mama, care în urmă cu puţină vreme bătea la uşile sus-puşilor pentru a-i îndupleca în favoarea băiatului ei, nu mai poate intra în casa fiului devenit ministru din cauza antipatiei nurorii.

O scrisoare ce i-a fost adresată lui Pătrăşcanu în 20 aprilie 1945 de cumnatul său, avocatul Petre Pandrea, ca protest la afirmaţia că „face afaceri în numele lui Pătrăşcanu”, dovedeşte neîncrederea cu care este urmărită cariera acestuia de rudele sale, care până nu de mult, îl consideraseră un ratat definitiv. „Om lipsit de meserie şi de omenie”, „n-ai nici onoare, nici profesie, nici copii, nici familie, eşti singur cuc”, „nemernicule” sunt câteva dintre invectivele pe care i le aduce Pandrea cumnatului său. Amintindu-i că a fost un „avocat leneş, fără clientelă”, ajutat şi hrănit „în vremuri grele” de rudele sale, îşi avertizează profetic cumnatul: „Să nu mai dai automobilul brânzoiului Ministerial, soacră-mii şi nevesti-mii fiindcă nu vreau să le văd mai târziu în postura Veturiei Goga, la controlul averilor pentru conturi de benzine şi uleiuri. Tu le-ai învăţat cu milogiala, iar nu cu munca şi chiverniseala, bursier etern al familiei, Domnul Goie, mitocan de Bucureşti”. 1

Relaţiile cu tovarăşii de idei şi cu rudele apropiate fiind cele descrise, ce-i mai rămâne lui Lucreţiu Pătrăşcanu? După critica primită în Conferinţa CC al PCR din octombrie 1945 se apropiase de Belu Zilber, Lena Constante, Torosian, Hari Brauner şi Betea, care „îmi recunoşteau marile mele calităţi”, se autoironizează el mai târziu cu amărăciune.[292] „în loc să văd Partidul şi prin atitudinea şi activitatea mea concretă să caut eu să

292 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 10, ff. 410-411 (Scrisoarea lui P. Pandrea din 20 aprilie 1945 trimisă lui „Coca“, numele de alint al lui Pătrăşcanu din copilărie). (Am redat întocmai ortografia autorului.)

dovedesc tovarăşilor că se înşală în aprecierea pe care o făceau despre mine, eu am început din ce în ce să mă retrag în sinea mea şi în cercul unor prieteni ca Belu, Lena sau Torosian, să-mi consum aici necazul şi jignirile mele”[293], îşi face el *autocritica*. Aceşti prieteni, scrie altă dată, care „ofereau atmosfera călduţă a laudelor şi admiraţiei şi care constituiau un suport personal pentru neplăcerile pe care le sufeream în partid”. Regretă, în arest, că în alegerea lor a manifestat „totală lipsă de vigilenţă şi de atenţie, pe care eu ca membru al CC nu-mi era permis să o am.”[294]

Belu (Herbert) Zilber (Pătrăşcanu îi scrie numele Silber) a fost omul cel mai apropiat de el, din 1944 şi până în momentul arestării sale din februarie 1948.

Relaţia apropiată dintre ei datează din ianuarie 1944. Zilber activa în cadrul partidului ca om de legătură la „Ajutorul Roşu”. Atunci Pătrăşcanu a venit la el acasă, întrebându-l dacă vrea să fie *tehnicul* său.[295] După evenimentele din august 1944, care le-au schimbat soarta, Zilber venea aproape în fiecare seară acasă la soţii Pătrăşcanu. Dacă îi găsea cinând – amândoi se întorceau târziu de la lucru –, Zilber lua masa cu ei. Deseori petreceau serile împreună cu pictoriţa-scenografa Lena Constante şi prietenul acesteia, folcloristul Hari Brauner. Cuplul de prieteni Constante-Brauner ajunsese în anturajul lui Pătrăşcanu prin intermediul lui Zilber. Pe Lena Constante, Zilber o cunoştea din 1934. Ea, la rându-i, îl întâlnise pe Brauner în 1931, lucrând în aceeaşi echipă monografică a Institutului Social Român, condus de profesorul Dimitrie Gusti.1 Discuţiile dintre ei sunt sintetizate ulterior de Lucreţiu Pătrăşcanu drept conversaţii despre faptele zilnice, întâmplări, informaţiile

293 Ibidem, f. 103 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

294 Ibidem, f. 260 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 27 ianuarie 1950).

295 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 17, f. 42 (Interogatoriul acuzatului B. Zilber în proces).

gazetelor. Ascultau câteodată discuri, mai rar emisiuni la radio. Pentru că-l ştia pe Belu „limbut”, Pătrăşcanu se ferea să discute de faţă cu el chestiuni politice. Pătrăşcanu ştia şi că Belu e mai mult decât un vorbăreţ obişnuit („lucra pentru un organ sovietic de informaţii – lucru pe care mi l-a afirmat şi a cărui confirmare am avut-o în faptul că acest organ l-a trimis la Paris, la Conferinţa de Pace, şi l-a propus consilier economic în America”).[296] Ştia şi că legătura lui Belu Zilber cu agentura NKVD din România este Petea Goncearuk (Goncearіuc, în alte declaraţii), alias colonelul Petea Petrescu, „un vechi membru de partid, fost mulţi ani la Doftana”.[297]

Cunoştinţa lui Pătrăşcanu cu Zilber începuse în clasa a IV-a de gimnaziu, când fuseseră colegi. S-au reîntâlnit în 1918 – 1919 la sediul PSD, după care s-au văzut sporadic până prin 1928 – 1929, când Zilber i-a dat lui Pătrăşcanu o maşină de scris şi bani din partea partidului comunist. Faptul s-a repetat de câteva ori în 1936 – 1939, banii fiind transmişi prin soţia lui Pătrăşcanu.

Viaţa lui Zilber este un exemplu de existenţă plină de întâmplări cu deznodăminte greu de crezut ori de explicat şi arestări. Exmatriculat din ultima clasă de liceu (scrisese foiletoane despre greva tipografilor din 13 decembrie 1918, după cum declară el), după ce-şi dă examenele în particular, în toamna lui 1919 pleacă la Paris pentru continuarea studiilor. Un timp mai important decât cel acordat studiilor îl dedică activităţii politice de stânga: timp de doi ani a fost unul dintre conducătorii Federaţiei Iserului, iar în 1921 a fost delegatul Comitetului ilegal al Tineretului Francez la Congresul de la Jena. Lipsindu-i două examene, se întoarce acasă fără diploma de inginer.1 Ceea ce nu-l împiedică să-şi confecţioneze o merituoasă biografie ştiinţifică, prezentându-se până la moarte, chiar şi celor mai apropiaţi prieteni ai săi, ca licenţiat în matematică la Universitatea din Grenoble şi inginer

296 Ibidem, f. 80 (Interogatoriul acuzatei Lena Constante în proces).
297 Idem, voi. 37, f. 72 (Declaraţia lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

licenţiat al Institutului electrotehnic din acelaşi oraş.[298][299]

În contextul epurărilor corpului profesoral universitar şi ocupării locurilor vacante cu oameni fideli noului regim – atribut ce prevalează asupra calităţilor ştiinţifice –, Zilber devine cadru universitar. Faptul este semnalat şi în rapoartele misiunii americane la Bucureşti, care remarcă plasamentul celor doi comunişti Alexandru Graur şi Herbert Zilber la Facultatea de Litere, acţiune prin care comuniştii au pus mâna pe Universitate.[300] Cu puţină vreme în urmă, Zilber obţinuse doctoratul în filosofie la Universitatea din Bucureşti cu teza *Imperialismul unor ţări înapoiate*. Alegerea subiectului şi maniera de tratare (evident că România este statul imperialist înapoiat, în conformitate cu tezele defunctului Comintern) îi displac până şi lui Chişinevschi, care refuză să avizeze publicarea ei. Astfel, Zilber cel fără studii universitare încheiate devine, în 1947, profesor universitar, şef de catedră la Universitate, titular al cursului de Economie Politică şi Socială. O disciplină care, desigur, nu figurase vreodată în programele instituţiilor de învăţământ superior frecventate. Cu toate acestea, raportul comisiei universitare prezidate de Andrei Oţetea, care-i acordă titlul, menţionează, fără dubii, studiile şi competenţele pe care Zilber le probase numai verbal.[301]

Alte episoade conturează şi mai bine personalitatea şi ascensiunea personajului. În cursul anului 1927, un prieten de familie pe nume Iosif Stromingher îi încredinţase spre păstrare temporară un depozit de patru mii de dolari. Banii veneau din URSS, fiind destinaţi propagandei comuniste în România. Zilber a cheltuit pentru nevoile proprii o parte însemnată. În aceeaşi

298 Iderriy voi. 38, f. 35 (Declaraţia lui B. Zilber din 8 noiembrie 1950).

299 George Brătescu, prefaţă la Andrei Şerbulescu, Monarhia de drept dialectic, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 7-8.

300 România. Viaţa politică în documente. 1947, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994, p. 131 (B. J. Berry, „Raport din 5 noiembrie 1947 al Misiunii Statelor Unite din Bucureşti“).

301 Andrei Şerbulescu, op. cit., pp. 171-176.

perioadă a fost trimis în calitate de curier al CC al PCdR să ducă anumite documente din partea lui Sami Margulies (condamnat după 1948 ca fost agent al Siguranţei) lui Victor Aradi (condamnat pentru spionaj în „procesul Škoda"). La Viena i s-a comunicat că în contul banilor însuşiţi i se vor cere anumite servicii.

În timpul în care se afla în străinătate, cu banii primiţi de la un fost coleg de studii la Grenoble importă piese radio. Colegul ştia că vor deschide împreună un atelier la Bucureşti şi vor împărţi câştigul. Zilber deschide atelierul, câştigul de pe urma lui este bun, dar prietenului nu-i mai dă vreun semn de viaţă. În *autocritica* pe care şi-o face în relatarea pe sute de file a episoadelor de viaţă, Zilber se învinuieşte de „necinste materială şi morală". În partid nu ajunsese în calitate de „voluntar", ci de „hoţ care-şi expiază păcatul".1

După ce „organizaţia de spionaj Victor Aradi-Sami Margulies" a căzut sub acuzaţie de spionaj, în 1930 a fost arestat şi Zilber. Dus la Siguranţă recunoaşte – după propria-i relatare – că a făcut spionaj în favoarea URSS între anii 1927 şi 1930. Din cauza lui, la Siguranţă a fost adusă şi scriitoarea Henriette Yvonne Stahl (referindu-se la timpul petrecut în această iubire, Zilber se acuză de a fi trăit cinci ani „între o dugheană şi o femeie"). Condamnarea de doi ani pe care Zilber o primeşte la proces provoacă o dramă în familia sa. Tatăl moare din cauza unui atac de cord, asupra sa găsindu-se o scrisoare prin care anunţă că se va sinucide pentru a atrage atenţia asupra fiului său.[302] Memorabilă este şi drama lui Aradi. Achitat în 1933 de un tribunal militar, face greva foamei pentru a i se aproba plecarea în URSS. După împlinirea dorinţei, în 1952 şi-a găsit sfârşitul într-un lagăr sovietic.[303]

În timpul anchetei, Zilber l-a cunoscut pe Vintilă

302 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 38, f. 30 (Declaraţia lui B. Zilber din 8 noiembrie 1950).

303 Herbert (Belu) Zilber, Actor..., p. 146.

Ionescu (şeful brigăzii „comunişti” de la Siguranţa Statului, decedat în cursul anului 1944). De faţă la interogatoriu au fost şi Mihail Moruzov (şeful Serviciului Secret Român) şi Eugen Cristescu (directorul general al SSI). Despre relaţiile cu Moruzov, Zilber relatează: „O dată a cerut să fiu bătut iar a doua oară m-a întrebat câţi bani am luat pentru a vinde ţara”. Întrebare la care Vintilă Ionescu a comentat: „El nu a vândut ţara, a dăruit-o”. Ulterior, a mai vorbit („două-trei ore”) cu Moruzov pe când se afla la închisoarea Jilava.[304] Pentru că fusese eliberat după proces, fără să fi ispăşit nimic din condamnare, relaţiile lui Zilber cu agenţii Siguranţei vor fi îndelung cercetate în anchetă. Despre acestea a fost pus să dea o declaraţie şi Eugen Cristescu, care exprimă convingerea că între Zilber, Vintilă Ionescu şi Moruzov fuseseră strânse legături (cel din urmă caracterizându-l pe Zilber „periculos de deştept”).1

Eliberarea lui Zilber stârneşte suspiciunea tovarăşilor din conducerea PCdR, care, considerându-l informator al Siguranţei, întrerup legăturile de partid cu el. Zilber continuă să frecventeze cercurile intelectuale şi artistice bucureştene. Articolele sale din presa de stânga, semnate cu pseudonimul Andrei Şerbulescu, erau apreciate în lumea acestora.[305] Se angajează la Institutul de Conjunctură (creat de Malaxa), unde, după spusele sale, ajunsese foarte repede „din referent fără salariu” să fie considerat „conducătorul efectiv al Institutului”.

În miile de pagini pe care Zilber şi-a scris declaraţiile, nicăieri nu este menţionat anul primirii sale în partid. Spune chiar despre sine, referindu-se la alţi funcţionari comunişti sau simpatizanţi de la Institutul de Conjunctură (Petre Năvodaru, Ştefan Voicu, Gogu Rădulescu, Ilie Constantinovschi), că, intrând în cercul lor,

304 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 37, f. 29 (Declaraţia lui B. Zilber din 21 februarie 1948).

305 Idem, voi. 30, ff. 39-43 (Declaraţia lui E. Cristescu din 7 decembrie

.

ajunsese să fie „considerat comunist”.[306]

„Căzusem la partid”, spune despre sine şi fixaţiile sale, acoperindu-se, în spirit autocritic dus la extremă, cu noroiul altor invective: „declasat politic şi profesional”[307], „îmi place să par mai mult decât sunt, mai deştept decât sunt, mai capabil decât sunt” 1. În *autocriticile* şi *autocaracterizările* din arest se declară „abulic” şi „amoral”, învinuindu-se de a nu aparţine speciei „homo faber” (în patruzeci şi opt de ani de viaţă nu crease nimic: „nici copii, nici idei, nici lucruri”[308309]).

Acesta este omul ales de Pătrăşcanu pentru a-i fi *legătură de partid* în realizarea ambiţioaselor sale proiecte de pregătire a răsturnării lui Antonescu. De la prima întâlnire, din ianuarie 1944, ambii proscrişi fuseseră de acord că „partidul e condus de un nebun şi că în afară de bani, case şi *România Liberă* nu se face mai nimic”. Zilber a fost emisarul şi omul de încredere ieşit în calea lui Pătrăşcanu în acel moment când acesta avea nevoie de *case conspirative* şi întâlniri cu fruntaşii politici ce doreau scoaterea României din războiul în care intrase alături de Germania nazistă.[310]

După reuşită, foştii colaboratori rămân nedumeriţi să afle că „Belu nu este membru în Comitetul Central şi nici chiar în judeţeană, iar în guvern nici măcar secretar general”. De aici „nervozitatea lui Belu [...], lipsa de satisfacţii care a resimţit-o mai puternic ca reflex al sentimentului de inferioritate care îl dădea fizicul său”[311] (era mult sub înălţimea medie masculină). Prin comparaţie cu ascensiunea celorlalţi ilegalişti, Zilber pare nedreptăţit.

---

306 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 17, f. 40 (Interogatoriul acuzatului B. Zilber în proces).

307 Idem, voi. 38, f. 40 (Declaraţia lui B. Zilber din februarie 1950).

308 Idemy voi. 37, f. 470 (Declaraţia lui B. Zilber din februarie 1948).

309 Iderriy voi. 38, f. 97 („Autocritica“ lui B. Zilber din februarie 1949).

310 Ideniy voi. 17, f. 41 (Interogatoriul acuzatului B. Zilber în proces).

311 Idemy voi. 78, f. 260 (Declaraţia lui N. Betea din 4 decembrie 1950).

În raport cu meritele personale şi posibilităţile din vremurile de normalitate socială, cariera lui Zilber este însă uluitoare: în august 1944, Pătrăşcanu l-a numit în comisia de conservare a bunurilor sovietice, peste un an este consilier în Ministerul de Externe, apoi director al Institutului de Conjunctură, reprezentant al PCR la CEC şi totodată profesor universitar!

El este omul care rămâne cel mai mult în preajma lui Pătrăşcanu şi după 1944. În continuare, ministrul Justiţiei se înconjoară de oameni de încredere şi colaboratori pe care i-i prezintă Zilber. Unii sunt foste *gazde conspirative* din prima jumătate a anului 1944 (Lena Constante şi Herant Torosian), alţii (precum Nicolae Betea şi Anton Raţiu) provin din *celula de partid* de la Institutul Central de Statistică. Zilber se bucura de simpatia directorului Institutului, profesorul Sabin Manuilă, fost bursier Rockefeller, cunoscut fruntaş ţărănist, căruia îi luase apărarea printr-un articol din *Universul* atunci când a fost acuzat că falsificase datele recensământului din 1930 în favoarea evreilor.1

Relaţia cu Sabin Manuilă şi cu sociologul Anton Golopenţia se menţine şi în timpul războiului. În perioada premergătoare lui 23 august 1944, Institutul Central de Statistică ajutase pregătirea unei proiectate evadări a deţinuţilor politici din închisoarea de la Caransebeş. Acţiunea nu s-a finalizat din cauza refuzului comuniştilor din închisoare, care au considerat-o o *provocare*.[312] Casa lui Sabin Manuilă a fost folosită de Lucreţiu Pătrăşcanu pentru întâlnirea avută cu Maniu în dimineaţa zilei de 23 august 1944, persoana lui Manuilă nefiindu-i cunoscută liderului comunist până în septembrie 1944.[313]

Cunoştinţa cu altă fostă *gazdă conspirativă* găsită de Zilber, pictoriţa scenografa Lena Constante, s-a aprofundat

---

312 Idem, voi. 37, f. 360 (Declaraţia lui B. Zilber din 29 octombrie 1949).

313 Idem, voi. 1, f. 196 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 14 decembrie

.

prin angajarea ei la Teatrul „Ţăndărică” şi simpatia Elenei Pătrăşcanu. O „persoană cultă, săritoare, ajutătoare la nevoie, un om discret, vesel şi talentat”: este descrierea pe care soţia lui Pătrăşcanu o face Lenei Constante în primele declaraţii date în închisoare.1 Un portret caustic este însă rezultatul descrierii lui Belu Zilber (care de altfel recunoştea că „mâna sa nu poate scrie ceva laudativ, ca şi cum ar fi străin de funcţia ei naturală”): „Macedoneancă deşteaptă, harnică şi vitează (am văzut-o luptându-se cu legionarii). Pictoriţă? Nu. Un meşteşugar bun şi îndemânatic. [...] După 23 august a devenit comunistă harnică, pentru că nu voia să renunţe nici la prietenia Pătrăşcanilor, nici la maşina şi nici la trenul ministerial.”[314][315]

Lena Constante cunoaşte bine cercurile culturale cosmopolite din Bucureşti. Mama era evreică, iar tatăl un macedonean instruit care a străbătut drumuri lungi prin Europa, fiind unul dintre puţinii români martori ai naşterii „lumii noi” în Rusia, experienţă descrisă într-un jurnal de călătorie.[316] Deşi nu trăieşte în bunăstare, familia se îngrijeşte să le asigure celor trei fete o bună educaţie, la care vor contribui şi rudele răspândite în alte capitale europene. Strădaniile lor dau roade: una dintre surorile Lenei, Viorica, se va căsători cu matematicianul Grigore Moisil, ambasador al României la Ankara, în 1946. În ceea ce-o priveşte pe Lena, face două clase primare la Paris, urmează timp de şapte ani studiile la Belle Arte în Bucureşti, iar în decembrie 1932 este trimisă cu o bursă la Paris. În timpul studenţiei participă la cercetările monografice iniţiate şi coordonate de sociologul Dimitrie Gusti cu finanţarea Fundaţiilor Regale. Lena Constante a lucrat în echipele de cercetători care au întocmit

314 Idem, voi. 87, f. 49 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 26 ianuarie .

315 Idem, voi. 37, f. 399 (Declaraţia lui B. Zilber din 3 noiembrie 1949).

316 Constantin Constante, Colindând prin Rusia Sovietică. Note şi impresii de călătorie^ Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2004.

monografiile de la Drăguş, Runc, Conova, împreună cu Anton Golopenţia, Henri Stahl, Mircea Vulcănescu, Matei Socor. Se împrieteneşte acolo cu Hari Brauner, asistentul lui Constantin Brăiloiu, directorul Arhivei de Folclor.

Deşi conştientă de defectele lui Lucreţiu Pătrăşcanu („era reclamagiu”, „aplauzele îi făceau plăcere prea mare”, „nu găsea satisfacţie în lucru decât dacă acest lucru era public şi aplaudat” 1), atenţia specială pe care i-o acordă ministrul Justiţiei şi apropierea de el îi produc Lenei Constante o mare satisfacţie. „Eram extrem de măgulită” – declară ea – „pentru că eu, în genere, nu aveam succese şi nici nu le căutam […], în afară de Hari şi de două vagi flirturi, bărbaţii nu mă interesau”. Din perspectiva Lenei, relaţia cu Pătrăşcanu evoluează într-un mod special. „Toată viaţa am avut oroare de a trăi cu un bărbat însurat”, dar „Pătrăşcanu a fost singurul om pe care l-am iubit în felul ăsta”, declară ea. Din toamna lui 1945 şi până în primăvara lui 1948 au fost „trei ani de viaţă cu Pătrăşcanu, au fost trei ani de gelozie şi aşteptare. În starea de nervi în care eram veşnic, îmi ardea prea puţin de problemele lui politice. Eu nu doream decât un lucru, să ştiu dacă mă iubeşte, cât mă iubeşte, dacă îi e şi lui dor de mine… Cu Pătrăşcanu nu aveam nimic comun în afară de această veşnică dorinţă de a-l vedea, de a fi cu el, de a pune mâna măcar pe haina lui. […] Câteodată îmi spuneam cu mulţumire că cel puţin nu am trăit fără să ştiu ce înseamnă să iubeşti. Dar acum nu mai cred că asta era dragoste. Era o patimă bolnavă.”[317][318]

Puţin înzestrată cu forţă şi rezistenţă psihică şi fizică, Elena Pătrăşcanu este mereu bolnavă. Iar Lena Constante se amăgeşte cu gândul că între soţii Pătrăşcanu nu mai există decât relaţii platonice. Şi că în afara unor legături episodice determinate de avansurile admiratoarelor lui ca

317 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 64, f. 75 (Declaraţia Lenei Constante din 27 februarie 1950).

318 Ibidem, f. 71.

ministru al Justiţiei, ea îi este femeia cea mai apropiată. Scurtele concedii petrecute cu soţii Pătrăşcanu la mare şi la munte o vindecă de această iluzie. Neputându-şi uşura prin confesiune suferinţa provocată de gelozie („într-o relaţie cu un bărbat însurat, nu poţi nici să te lauzi, nici să te plângi"), în vara lui 1947, Lena Constante a avut chiar o tentativă de sinucidere.1 Din perspectiva lui Lucreţiu Pătrăşcanu, întâlnirile cu Lena Constante nu sunt pur şi simplu de dragoste. Bazându-se pe isteţimea şi curajul femeii puternice care s-a întreţinut singură încă din anii studenţiei, el îi cere diverse şi periculoase servicii: să-i schimbe lei în valută şi aur (după reforma monetară din 1947, deţinerea de aur şi valută devenise ilegală), să-i aranjeze întâlniri secrete şi să-i organizeze întrevederi cu anumiţi oameni politici. Garsoniera Lenei Constante, din strada Dionisie Lupu, numărul 12, prezenta avantajul de a fi situată într-un imobil cu 79 de apartamente, astfel că persoanele ce intrau în el erau greu de urmărit din cauza aglomeraţiei. I-a atras atenţia vreodată Pătrăşcanu la ce pericol o expune? în cererile adresate, niciodată nu a întrebuinţat termenul „întâlnire secretă". „De altminteri, când îmi cerea un serviciu", declară Lena, „o făcea întotdeauna cu aerul că cere un lucru foarte simplu şi uşor de făcut."[319][320]

În ceea ce-l priveşte pe folcloristul Hari Brauner, prietenia cu soţii Pătrăşcanu i-a facilitat ascensiunea socială. În 1948 era profesor la Institutul de Artă şi director al nou înfiinţatului Institut de Folclor. La îndemnul şi recomandarea soţilor Pătrăşcanu, cei doi oameni de artă deveniseră membri de partid, Brauner fiind în 1950 chiar secretarul organizaţiei de bază de la Uniunea Compozitorilor.

Folcloristul care înainte de 1944 făcuse călătorii de

319 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 60, f. 157 (Declaraţia lui H. Brauner din 2 martie 1950).

320 Idem> voi. 65, f. 138 („Autocritica" Lenei Constante din 22 martie 1950).

studii la Istanbul şi Londra şi păstrase legături cu cercetători de folclor din Europa şi America îşi recunoaşte, de asemenea, în declaraţiile date în anchetă multe „slăbiciuni”, printre care şi cea de a fi fost „afemeiat”. Afirmaţia corespunde întrebării anchetatorului, care-i cere „să precizeze cine i-a dat sarcina să seducă pe Elena Pătrăşcanu”. „Nu căutam un scop, îmi plăcea”, răspunde el. „Eu o consideram frumoasă, îmi plăcea statura ei, felul cum povestea din trecutul ei, mă impresiona cântecul ei grav. […] Nu s-a pus niciodată problema să o seduc, ea singură mi-a mărturisit că mă plăcea”. Relaţiile lor („legături intime”, numite în anchetă) au încetat curând pentru că ea se îmbolnăvise, dar au rămas „relaţii de prietenie şi de muncă” 1. Opiniile lui Brauner despre Pătrăşcanu conţin multe denigrări: „egoist, orgolios, afemeiat, foarte închis, cumpătat, aproape zgârcit cu banii, ambiţios” – acestea sunt câteva dintre epitetele cu care-l caracterizează.[321][322]

Nici Pătrăşcanu nu lasă soţiei sale impresia că ar avea o părere mai bună despre cuplul Lena Constante-Hari Brauner. Părea să-i tolereze doar ca prieteni ai ei. Drept care, Elena Pătrăşcanu („botezată” Saşa la sugestia Lenei Constante) credea că „Andrei nu ţinea deloc la Lena şi la Hari”, pe Lena considerând-o „intrigantă” şi „acaparatoare”.[323]

Acestea sunt „gravele abateri” de la morală ale soţilor Pătrăşcanu în acea perioadă. În 1945, serile, între prieteni, el părea foarte vesel, rememora amintiri din tinereţe presărate cu întâmplări cu multe iubite. Pe măsura trecerii timpului, seninătatea lui scade. În iarna lui 1946 – 1947 primeşte zilnic acasă telefoane de la Craiova, de la o anume Ileana Periş. Măgulit de admiraţia feminină

321 Idem, voi. 60, f. 82 (Declaraţia lui H. Brauner din 28 ianuarie 1950).

322 Ibidem, f. 158 (Declaraţia lui H. Brauner din 22 februarie 1950).

323 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 87, f. 48 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 26 ianuarie 1950).

astfel manifestată, se supără când soţia vrea să asculte declaraţiile ce i se fac.[324] Remarcăm aici că Pătrăşcanu, care se laudă, în 1945, cu vechimea de 27 de ani ca activist de stânga, nu are niciun fel de suspiciuni şi dubii asupra capcanelor ce-i pot fi întinse (în anchetă, prezumtiva Ileana Periş nu dă nicio declaraţie, semn că admiraţia sa faţă de Pătrăşcanu presupunea îndeplinirea unei misiuni de provocare).

La recomandarea aceluiaşi Belu Zilber, de mare utilitate în ultima perioadă a ilegalităţii i-a fost lui Pătrăşcanu avocatul de origine armeană Herant Torosian. Acesta a fost principala *gazdă* a lui Pătrăşcanu din aprilie 1944 şi până la plecarea la Moscova pentru semnarea Convenţiei de Armistiţiu. La Torosian şi mănâncă, iar automobilul şi serviciile de şofer oferite de avocat sunt preţioase în vremea respectivă. Înainte de 23 august, în casa lui Torosian s-a întâlnit cu Ioan Mocsonyi-Styrcea şi cu Grigore Niculescu-Buzeşti. La Torosian se vor organiza întâlniri deosebite şi de către alţi tovarăşi din conducerea partidului. Bunăoară, la o cafea, la Torosian s-a întâlnit şi „tovarăşul Ghiţa cu ofiţerul american Madison.1 Firesc era ca, după asemenea servicii, Pătrăşcanu să-i dea lui Torosian recomandarea de primire în partid ca şi altor apropiaţi ai lui (nepotului acestuia Emanuel Rupenian sau Luciei Flicher, utilizată ca *tehnică* în perioada ultimă de domiciliu obligatoriu la Poiana Ţapului). Firesc părea şi să-l recomande pe Torosian pentru postul de consul al României la Paris. Ca unui prieten apropiat, Pătrăşcanu i se confesează în timpul Conferinţei de Pace de la Paris despre nedreptăţile şi atmosfera proastă la care este supus de tovarăşii săi.[325][326]

Din avocatură în diplomaţie şi din diplomaţie în artă,

---

324 Idemy voi. 64, ff. 24-25 (Declaraţia Lenei Constante din 19 ianuarie 1950).

325 Idem, voi. 1, f. 232 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 30 decembrie 1948).

326 Ibidem, f. 262 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 31 ianuarie 1950).

traiectoria pare neobişnuită, dar… aceasta e direcţia pe care Torosian a urmat-o. La începutul anului 1947, sala Dalles găzduieşte o expoziţie de artă unde expun sculptură Herant

Torosian, şi pictură Lucian Grigorescu, Lena Constante şi Traian Baltic-Dăncuşi. Din cronica plastică, semnată de Miron Radu Paraschivescu (aflat şi el în mare ascensiune), aflăm că Torosian a expus statuete şi un nud de proporţii, precum şi portretele lui Gala Galaction şi N.D. Cocea („care, în treacăt fie zis, nu seamănă deloc", totuşi „demonstrează o concepţie bine închegată"). În ceea ce priveşte picturile Lenei Constante, pana şi interesul cronicarului le situează deasupra celorlalţi. Meritele Lenei Constante sunt mari, deoarece la ea „nu vom întâlni nici inconştienţa desenului, nici dispreţul faţă de subiect ca la Lucian Grigorescu".1

Alţi admiratori şi devotaţi Pătrăşcanu îşi câştigase printre rudele şi prietenii apropiaţilor săi. Astfel, Torosian i-a recomandat un nepot pentru postul de şef de cabinet la Ministerul Justiţiei. [327]Născut la Odessa, de profesie „inventator" (după cum se declară în fişa de interogatoriu fără precizarea meritelor sau studiilor ce l-au condus la o asemenea „profesie"), Emanuel Rupenian făcuse, la recomandarea unchiului său, oficiul de curier pe lângă Lucreţiu Pătrăşcanu în martieiunie 1944, după care a plecat să-şi satisfacă stagiul militar. În octombrie 1944, Pătrăşcanu l-a rechemat de la şcoala militară pentru a-şi prelua îndatoririle de şef de cabinet, deoarece predecesorul, Dan Duţescu, fusese trimis ca ataşat pe lângă misiunea militară americană din România. Până la sfârşitul anului 1947 – când şi-a dat demisia la sfatul lui Torosian, care înţelege că sfârşitul carierei politice a lui Pătrăşcanu este aproape –, în afara îndatoririlor de serviciu (şi de felul în care şi le îndeplinea se plânsese, în octombrie 1945, Gheorghe Apostol), Emanuel Rupenian i-a făcut lui Pătrăşcanu diverse servicii. A supravegheat

327 Scînteiciy 6 ianuarie 1947.

achiziţionarea materialelor pentru construcţia vilei de la Snagov, a redactat actul de vânzare a terenului moştenit de Pătrăşcanu la Poiana Ţapului (cumpărători fiind soţii Moisil prin negocierea Lenei Constante), a bătut la maşină cărţile scrise de Pătrăşcanu şi a încasat pentru el banii de la edituri şi diurnele de deputat.1

Lui Emanuel Rupenian îi succedă în funcţie procurorul Remus Mişca, care anterior avusese şi funcţia de procuror-şef pe lângă cabinetul ministrului Justiţiei. Având nevoie de un transfer în Bucureşti (fusese judecător la Deva), ajunge, recomandat de alt apropiat, în anturajul lui Pătrăşcanu. Mişca fusese şi în „campania din Maramureş", cu misiunea de a supraveghea distribuirea ajutoarelor „pentru populaţia nevoiaşă din această zonă".[328] Apreciat de Pătrăşcanu, Mişca a fost secretarul său în timpul campaniei electorale de la Arad. După alegeri a fost trimis „în teritoriu pentru ca să se ocupe de toate problemele Aradului" care veneau sub formă de cereri, reclamaţii şi sesizări adresate deputatului de Arad, Lucreţiu Pătrăşcanu.[329]

Un personaj-cheie din anturajul şi drama lui Pătrăşcanu este Nicolae Betea, referent la Institutul Central de Statistică, licenţiat în teologie (Blaj, 1933) şi în filosofie (Cluj, 1938). Caracterizările întâlnite cel mai des cu referire la Betea sunt „beţiv şi afemeiat" („eu sunt băutor şi curvar", declară şi Betea despre sine în anchetă).[330] Portretul psihologic al acestui apropiat al lui Pătrăşcanu mai trebuie întregit şi cu simptomele ce decurg din îmbolnăvirea de sifilis, fişele medicale ataşate dosarului său de penitenciar atestând faza terţiară a bolii.

Betea l-a cunoscut pe Lucreţiu Pătrăşcanu tot în casa lui Torosian în noaptea de 23 spre 24 august 1944. Printre

328 Iderriy voi. 86, f. 32 (Declaraţia lui E. Rupenian din 28 februarie 1950).

329 Idemy voi. 1, f. 109 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

330 Idemy voi. 78, f. 360 (Declaraţia lui N. Betea din 20 mai 1951).

„greşelile ca activist de partid” recunoscute de Pătrăşcanu sunt şi acceptările grabnice ale recomandărilor unor astfel de prieteni: „L-am luat pe Mişca – la Cabinet – după recomandarea lui Betea, ca să aflu aproape după un an că ar fi avut legături cu legionarii. Pe Betea l-am întrebuinţat după simpla recomandaţie a lui Belu, fără să cercetez nici trecutul lui, nici relaţiile lui, nici felul lui de viaţă”. 1 în detalierea temei faptelor şi atitudinilor sale „nepartinice”, Pătrăşcanu se căieşte de a-l fi folosit pe Betea „ca pe-un om devotat personal”, fapt pe care l-a ascuns partidului.[331] La aproape un an de la cunoştinţă, în vara lui 1945, Betea a venit să-şi ofere serviciile lui Pătrăşcanu. „N-a fost întâmplător că după prima cuvântare ţinută la Cluj”[332], constată cu amărăciune şi prea târziu Lucreţiu Pătrăşcanu. Atunci se lăsase sedus de aprecierile măgulitoare făcute de Betea discursului său naţionalist şi patriotic. Betea va deveni apoi „consultantul” cuvântărilor de la Cluj şi Sibiu ţinute de Pătrăşcanu în vara lui 1946. Treptat, Betea dobândeşte faima de a avea o mare influenţă asupra lui Pătrăşcanu. „Era cunoscut ca om al cărui cuvânt conta în faţa lui Lucreţiu Pătrăşcanu” – după cum declară Remus Mişca –, „chiar magistraţii ce aveau nemulţumiri se duceau la Betea la Institutul Central de Statistică.”[333]

Alt intelectual socotit om de încredere de Pătrăşcanu este Anton Raţiu, licenţiat al Facultăţii de Drept şi funcţionar la Institutul Central de Statistică. Legătură directă cu Pătrăşcanu a avut – ca şi ceilalţi comunişti de la ICS – în noaptea de 23 spre 24 august 1944, când Raţiu şi Ştefan Popescu au primit misiunea de a tipări primul număr legal al ziarului *România Liberă* (abia în septembrie redacţia ziarului a fost preluată de o nouă conducere alcătuită din Grigore Preoteasa şi soţii Traian şi Florica

331 Idem, voi. 1, f. 110 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

332 Ibidemy f. 107.

333 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 92, f. 122 (Declaraţia lui R. Micşa din 22 septembrie 1952).

Şelmaru). În aceeaşi noapte încheiată cu schimbarea regimului politic din România, ocuparea Radiodifuziunii a fost încredinţată sociologului Anton Golopenţia, şeful Oficiului de Studii de la ICS. Prin intermediul aceluiaşi Anton Golopenţia, Anton Raţiu şi Nicolae Betea fuseseră prezentaţi lui Belu Zilber în iunie 1944. După prezentare, Golopenţia se retrage, iar Zilber „fără cea mai mică introducere a spus: Lucreţiu Pătrăşcanu vă întreabă dacă sunteţi de acord să participaţi la unele acţiuni dificile şi de mare răspundere în folosul ţării".1 Intrat în martie 1945 „din însărcinarea partidului" în Corpul Detectivilor din MAI, lui Raţiu i s-au încredinţat diferite alte misiuni de răspundere, în toamna lui 1946 însoţindu-l pe Pătrăşcanu şi în campania electorală de la Arad.

Pe lângă aceşti apropiaţi, alţi tineri intelectuali ca Mihai Levente, soţii Ştefan şi Ileana Popescu, Constantin Pavel – majoritatea foşti şi actuali funcţionari la ICS – sunt socotiţi a face parte din cercul lui Pătrăşcanu. Sprijinul acestora se baza pe credinţa (împărtăşită celorlalţi întâi de Betea) că, în atmosfera „războiului rece", Pătrăşcanu este „omul politic care poate întruni consensul factorilor politici internaţionali, întrucât problemele României care formau preocuparea cercurilor internaţionale vor fi rezolvate în cadrul ONU-ului printr-o înţelegere între lumea occidentală şi URSS".[334][335]

Dincolo de admiraţia şi interesul pentru ascensiunea lui Pătrăşcanu, de care-şi leagă propriile lor speranţe de viitor, aceştia sunt legaţi prin câteva acţiuni comune din trecut. Datorită acestora vor fi prinşi în năvoadele dese ale *anchetei Pătrăşcanu*. În primul rând sunt legaţi de participarea la recensământul din Transnistria organizat de ICS în 1941 – 1942 la ordinul mareşalului Antonescu. Misiunea avea ca scop recenzarea românilor rămaşi în teritoriile româneşti ale Basarabiei şi Bucovinei, alipite la

334 Idem, voi. 82, ff. 170-171 (Declaraţia lui A. Raţiu din 10 aprilie 1948).

335 Idem, voi. 80, f. 31 (Declaraţia lui C. Pavel din 23 octombrie 1951).

URSS în urma pactului Ribbentrop-Molotov, şi evaluarea contaminării acestora cu ideile comuniste în răstimpul scurs până la intrarea trupelor române, alături de germani, în aceste provincii. Dornici să se sustragă încorporării şi implicit participării la războiul împotriva URSS (în concordanţă cu linia trasată de PCdR), tinerii funcţionari cu convingeri sau simpatii comuniste din institutul condus de Sabin Manuilă se grăbesc cu înscrierea voluntară la recensământ. Astfel, din echipa condusă de Anton Golopenţia fac parte: Mihai Levente, Mircea Biji (care mai târziu, căzând în mâinile Siguranţei, trădează), Tudor Stoianovici, Ştefan Popescu, Dan Duţescu, Nicolae Betea, Constantin Pavel, Anton Raţiu, Marin Mănescu-Dunăre, Gheorghe Retegan, Gheorghe Bucurescu, Nicolae Economu, Ioan Apostol, Traian Georgescu, Al. Vidican, Al. Nistor, Iuliu Malinaş, Eugen Seidel, Dumitru Corbea (viitorul autor de „povestiri istorice”), Corneliu Mănescu (viitor ministru de Externe al României), Gh. Popescu, Virgil Macca.[336]

Contactul direct cu oamenii care trăiseră din plin realităţile create de Stalin le zdruncină participanţilor la recensământ convingerile comuniste. Apropierea lor de Pătrăşcanu şi miza pe el se bazează pe speranţa că un intelectual de formaţia acestuia, în postura de prim lider al României, va acţiona cu discernământ în aplicarea ordinelor Kremlinului. „Cu formularele şi «darurile» care urmau să uşureze descoperirea românilor” – relatează, în anchetă, un fost participant – „întocmeam aceste rapoarte ordonate deşi pe placul lui Antonescu. [...] Nu întâmplător făceam acest lucru [...] cu nepăsarea ce mi-a dat-o educaţia formalistă burgheză, săvârşeam o mârşavă acţiune de trădare a Uniunii Sovietice, atunci când dam cifra membrilor de partid dintr-o comună, ori când generalizam într-o frază tipic fascistă-antonesciană starea de spirit a populaţiei cu asemenea afirmaţiuni deşănţate: «microbul comunismului nu a atacat populaţia»... sau «în

336 Ibidem, f. 295 (Declaraţia lui C. Pavel din 2 februarie 1950).

unanimitate locuitorii din… doresc să devină cetăţeni ai României» etc.”[337]

Al doilea moment care-i implică pe oamenii apropiaţi lui Pătrăşcanu şi care va dobândi conotaţii propagandistice şi sensuri diferite, în funcţie de momentul politic şi de cei aflaţi la conducere, este desemnat în anchetă prin sintagma „misiunea Caransebeş”. La propunerea lui Belu Zilber şi cu aprobarea conducerii PCdR (secretar general fiind Foriş), prin legătura făcută de Nuţu Fluxman (alias Ana Naum, viitoarea soţie a lui Zilber), lui Anton Raţiu şi Nicolae Betea li se încredinţează misiunea de a organiza evadarea deţinuţilor comunişti din închisoarea Caransebeş. Bani, maşină şi ordin de transport pentru deplasare primesc de la Institutul Central de Statistică. Deoarece comuniştii din închisori întrerupseseră, după desfiinţarea Cominternului, legătura cu Secretariatul lui Foriş, iar condamnaţii comunişti erau transferaţi după expirarea pedepsei din închisoare în lagăr pe toată durata războiului cu URSS, nu se mai ştia cu exactitate ce comunişti se aflau la Caransebeş. Sigur erau acolo – după ştiinţa celor din exterior – Teohari Georgescu, Ion Vâneze, Barbu Zevedei. Emisarii au reuşit să ia legătura cu gardianul-şef al închisorii şi i-au cerut o listă cu comuniştii deţinuţi. Dovadă a relaţiilor dintre gardieni şi deţinuţi, gardianul-şef i-a „raportat” deţinutului Teohari Georgescu cererea primită. Acesta îi „interzice” să dea orice informaţie despre comunişti. Fără ştirea lui Teohari Georgescu şi printr-un alt intermediar, Raţiu şi Betea au încercat să intre în legătură cu Barbu Zevedei. Deţinuţii refuză însă legătura şi propunerea de evadare, considerând-o o *acţiune de provocare* care putea avea drept consecinţă şi împuşcarea lor în timpul respectivei tentative de către poliţia şi gardienii informaţi de „provocatori”.1 Misiunea astfel eşuată, Zilber îi recheamă pe Betea şi Raţiu la Bucureşti. După amnistia generală a

337 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 7, f. 48 (Declaraţia lui Şt. Popescu din 28 ianuarie 1950).

deţinuţilor politici şi ascensiunea lor în lumea puterii, „misiunea Caransebeş” pare a fi intrat în uitare. Nu pentru multă vreme.

Alt episod bogat în interpretări care-l implică pe Pătrăşcanu este acţiunea de „ajutorare a Maramureşului”, coordonată în colaborare cu Emil Bodnăraş. Reprezentanţii numiţi de Pătrăşcanu, în 1945, în „comisia pentru ajutorarea Maramureşului” sunt Nicolae Betea şi Remus Mişca, comisia ocupându-se de distribuirea de ajutoare pentru populaţia nevoiaşă din această parte a ţării. Acţiunea survine în urma unei diversiuni puse la cale de prim-secretarul local de partid, ucraineanul Odoviciuc, cu sprijin sovietic. Datorită ei, guvernului român şi celui sovietic le-au fost trimise liste de adeziune semnate de locuitorii Maramureşului pentru anexarea Maramureşului istoric la Ucraina Subcarpatică. În realitate, se întocmiseră liste cu capii de familii sărmane din zecile de sate ale Maramureşului care semnaseră – fără a cunoaşte textul din capul listei – convinşi că vor primi bocanci pentru toţi membrii familiei.[338] în urma celor petrecute, liderii comunişti de la Bucureşti hotărâseră acţiunea de ajutorare, cercetarea celor întâmplate – fără a fi, bineînţeles, desemnat public sau pedepsit vreun vinovat – şi menţinerea de legături cu populaţia din regiunile de graniţă ale României.

Acestea şi alte momente legate de Pătrăşcanu şi oamenii săi vor fi mai târziu dovezi ale „trădării” lor.

CAPITOLUL VI Kio-Kogo

Puţine probleme ale istoriei contemporane au suferit o atât de mare falsificare ca aceea a *opoziţiei de partid*. Faptele şi semnificaţiile sunt cu atât mai greu de precizat cu cât ideologia momentului ocultează şi falsifică, de fiecare dată, etapele şi comandamentele ideologice precedente.

Iniţial, confruntările şi divergenţele teoretice au fost acceptate ca atribute fireşti ale întrunirilor comuniste. În

338 Idem, voi. 82, f. 170 (Declaraţia lui A. Raţiu din 10 aprilie 1948).

1904, Lenin scria: „În partid vor exista întotdeauna controverse şi lupte, numai că ele trebuie să fie îndrumate pe un făgaş partinic şi acest lucru îl poate face doar congresul.”[339] Mai târziu, la Conferinţa de la Praga a socialiştilor de stânga din Rusia (1912) s-a propus sistarea luptei între grupări în partid, dar Lenin, care-şi păstrează convingerile, se opune. A condamna lupta dintre grupări, în general, înseamnă a condamna şi lupta bolşevicilor împotriva lichidatoriştilor, argumentează el, propunând numai condamnarea luptei fără idei (*fracţionismul fără principiu* cum va fi denumit ulterior în limbajul propagandei comuniste).

Abia exerciţiul puterii îl va determina pe Lenin să-şi schimbe opiniile. În 1921, în perioada celei mai aspre crize a puterii sovietice, Lenin „a chemat” la încetarea temporară a luptei fracţioniste şi la dizolvarea tuturor grupărilor şi fracţiunilor care existau atunci în rândul bolşevicilor. La mijlocul deceniului trei însă, în unica ţară socialistă din lume, cea mai mare parte a activului de partid înţelege că, în cazul unor divergenţe serioase în problema principiilor, membrii de partid au dreptul să critice vârfurile conducătoare ale partidului şi politica lor, adică au dreptul la opoziţie.1 Mai târziu, Stalin a modificat radical principiul unităţii partidului. „Nu avem dreptate decât împreună cu partidul şi prin partid, căci istoria nu ne furnizează un alt mod de a avea dreptate”[340] este lozinca dictaturii de partid şi în interiorul partidului, lansată de Troţki.[341] O lozincă în concordanţă cu principiile

339 Vladimir I. Lenin, Opere complete, voi. 9, Editura Politică, Bucureşti, 1962, p. 8.

340 Roy Medvedev, Despre Stalin şi stalinism, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

341 Lev Troţki (1879-1940), revoluţionar de profesie. Deportat în Siberia, evadează şi se stabileşte la Londra. Revine în Rusia, e din nou deportat, evadează în Austria. Urmează un lung şir de exilări în Franţa, Cuba, Canada. La cererea Guvernului Provizoriu revine în Rusia, unde ia parte activă la instaurarea sovietelor, revenindu-i un mare merit în victoria bolşevicilor. Ulterior va avea un rol important în organizarea

Cominternului, care fundamenta, de data aceasta, relaţia membrului de partid cu tovarăşii săi.

Cu sprijinul unor teoreticieni ca Troţki, Buharin, Kamenev şi Zinoviev (ce vor cădea ulterior victime ale propriilor principii), Stalin a orientat semnificaţia conceptului *fracţionismului fără principii* împotriva dreptului membrilor de partid sau al CC la opoziţie. Disciplina conştientă a fost înlocuită cu supunerea oarbă faţă de voinţa *conducătorului*, astfel că orice opoziţie este taxată ca o agentură a cercurilor imperialiste, burgheze şi mic-burgheze în PC (b) US. Lozinca unităţii partidului i-a folosit lui Stalin ca mijloc important de consolidare a dictaturii personale şi de lichidare a oricărei forme incipiente de controversă şi opoziţie în partidul unic.

De pe această culme a atotputerniciei în lumea comunistă, Stalin va transplanta formele şi relaţiile sale de putere în statele din Europa Centrală şi Răsăriteană. În urma reîmpărţirii sferelor de influenţă ale Marilor Puteri, acestea vor deveni statele-satelit ale URSS. Prin impunerea eliminării instituţiilor şi mecanismelor democratice cu metodele experimentate cu succes înaintea celui de-al Doilea Război Mondial în URSS, prin subtile şi profunde diversiuni finalizate cu racordul şi subordonarea fiecărui segment din viaţa politică şi socială a *statelor de democraţie populară* faţă de omologul său din URSS, aproape pe nesimţite, cetăţenii României şi ai ţărilor din vecinătate se vor trezi în plină *dictatură proletară*. Voinţei conducătorului Kremlinului îi vor cădea victime şi unii dintre cei care, în viziunea impusă *maselor populare*, reprezintă, prin trecutul şi proiectele lor, *călăuze încercate* în drumul către *viitorul luminos*.

Astfel, în 1944 – 1947, pentru toţi cei aflaţi în exteriorul cercului puterii comuniste, poziţia şi ascensiunea lui Lucreţiu Pătrăşcanu par demne de invidie. Din publicitatea de partid făcută cu ajutorul persoanei şi

Armatei Roşii. După moartea lui Lenin intră în conflict deschis cu Stalin. în 1927, exclus din partid, va fi exilat din Moscova, expulzat din ţară şi în final ucis din ordinul lui Stalin, în Mexic.

acţiunilor lui, cunoaştem că, în iunie 1947, Pătrăşcanu ţine un discurs la festivitatea de înfiinţare a secţiunii române a Asociaţiei Internaţionale a Juriştilor Democraţi, prin care cere justiţiei române o „atitudine fermă, teoretic şi practic, împotriva reacţiunii”.1 Ca reprezentant al juriştilor români participă, în luna iulie a aceluiaşi an, la Congresul Internaţional al Juriştilor de la Bruxelles. [342]Părând a fi întru totul de acord cu spiritul vremurilor noi, în septembrie 1947, la întâlnirea cu reprezentanţii breslei sale profesionale, Pătrăşcanu afirmă că „vechiul cadru al justiţiei nu mai corespunde cerinţelor actuale” iar „o justiţie democrată se poate realiza numai prin fuziunea elementelor profesionale şi neprofesionale” 1 „în toată munca mea practică şi politică din 1947 se poate observa o schimbare”, declară el mai târziu. „Am păşit la înfăptuirea definitivă a reformei justiţiei în a doua jumătate a anului. [...] Am studiat, din nou, cu deosebită atenţie *Problemele Leninismului*, Istoria Partidului şi unele texte ale lui Lenin. [...] începând din 1947, am încercat şi în raport cu tovarăşii din conducerea partidului să-mi schimb atitudinea.”[343][344]

Urmărind din presa vremii evenimentele anului 1947, acesta poate fi socotit drept timpul de desăvârşire a planului comunizării României. În ianuarie-februarie, delegaţia economică prezidată de Gheorghiu-Dej încheie un nou acord economic cu URSS prin care se prevede realizarea de schimburi de mărfuri între cele două state, părţile acordându-şi reciproc clauza naţiunii celei mai favorizate.[345] Se semnează Tratatul de Pace la Paris şi foarte curând se conturează blocurile celor două sisteme politice opuse din Europa. Invitate la Conferinţa de la Paris din 12 iulie pentru redresarea economică a Europei,

342 Scînteiciy 19 iunie 1947.

343 Idem, 12 septembrie 1947.

344 ASRI, fond. P, dosar 40002, voi. 1, ff. 154-158 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Greşelile mele ca activist de partid“, datată 1948).

345 Lavinia Betea, Alexandru Bârlâdeanu..., p. 115.

organizată la iniţiativa secretarului de stat al SUA, George Marshall, România, Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia, Bulgaria şi URSS nu participă. Într-un comentariu al Agenţiei TASS se arată că această conferinţă serveşte „pentru a realiza constituirea Blocului occidental”, iar în nota de răspuns a guvernului român se specifică faptul că acceptarea ar însemna o „imixtiune în afacerile interne ale României”.[346] Refuzul semnifică supunerea deplină a politicii externe din ţările menţionate faţă de politica promovată de URSS.

Cu acest act se declanşează lupta finală pentru lichidarea oricărei opoziţii politice din interior. În iulie 1947, organele Siguranţei Statului îi arestează la orele şapte dimineaţa, pe aeroportul de la Tămădău, la 46 km distanţă de Bucureşti, pe fruntaşii PNŢ Ion Mihalache, Nicolae Penescu, Ilie Lazăr, Nicolae Carandino şi pe membrii familiilor lor care încercaseră să fugă în străinătate. Incidentul, supraamplificat de propaganda comunistă, va conduce la eliminarea, în câteva luni, a pluripartidismului din viaţa ţării, moment finalizat cu forţarea regelui Mihai de a abdica de la tronul României.

Pe tot parcursul anului, Ministerul Justiţiei coordonează o intensă campanie de reprimare a *duşmanilor poporului*: reprezentanţii vechii orânduiri, sabotorii, speculanţii, deţinătorii şi traficanţii de aur şi devize. Este anul în care se desfăşoară mari procese politice, cu unii dintre acuzaţi actualul ministru al justiţiei comuniste urmând a se întâlni nu peste multă vreme, la propriul proces, în calitate de martori. Astfel, în 7 martie 1947, Tribunalul Poporului a rejudecat procesul lui Sava Dumitrescu, fost şef al brigăzii Siguranţei din Poliţia Prefecturii, pe care îl condamnă la muncă silnică pe viaţă şi degradare civică.1 în aprilie, Parchetul Tribunalului Militar a încheiat referatul introductiv de trimitere în judecată a primului lot de nouăzeci şi doi de inculpaţi acuzaţi că au săvârşit masacrele de la Iaşi, Stânca-

346 Apud Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit., pp. 219-220.

Roznoveanu şi Mărculeşti-Soroca.[347] în octombrie este arestat Camil Demetrescu (diplomat de carieră din 1942, înalt funcţionar la Direcţia cifrului şi cabinetului, avansat după 23 august 1944 director adjunct al respectivului resort), care se ascunsese în localul Institutului Francez de înalte Studii din Bucureşti.1 în 13 noiembrie, tribunalul prezidat de colonelul Alexandru Petrescu pronunţă sentinţele în procesul intentat fruntaşilor PNŢ. Între ei: Iuliu Maniu şi Ion Mihalache – temniţă grea pe viaţă, Nicolae Penescu – cinci ani temniţă grea, Nicolae Carandino – şase ani temniţă grea, Ilie Lazăr – doisprezece ani temniţă grea, Grigore Niculescu-Buzeşti şi Alexandru Cretzulescu – muncă silnică pe viaţă (în contumacie), Victor Rădulescu-Pogoneanu – douăzeci şi cinci de ani temniţă grea, Camil Demetrescu – cincisprezece ani temniţă grea, Vasile Serdici – zece ani temniţă grea, Radu Niculescu-Buzeşti – zece ani detenţie riguroasă, Ioan Mocsonyi-Styrcea – doi ani închisoare corecţională, Ştefan Stoica (vărul lui Pătrăşcanu) – opt ani detenţie riguroasă.[348] După condamnare, implicaţi în alte procese – cum de altfel aproape toţi cei numiţi vor fi implicaţi în ancheta şi procesul lui Pătrăşcanu –, pentru majoritatea vor surveni noi condamnări, decesul sau amnistia politică generală din 1964 fiind singurele căi de ieşire din închisoare. În vremea aceasta, *Scânteia* publică telegramele adresate de colectivele de oameni ai muncii care felicită Tribunalul Militar pentru că „a apreciat vinovăţia fiecăruia în parte şi i-a pedepsit după faptele lor mârşave”, pentru că „şi-a făcut datoria faţă de popor, trimiţând la ocnă pe cei care au vrut să subjuge ţara imperialismului străin” şi exprimă „satisfacţia pentru condamnarea dreaptă şi necruţătoare dată complotiştilor, spionilor şi trădătorilor din procesul PNŢ”.[349]

În 15 august, Adunarea Deputaţilor votează Legea

347 Scînteia, 8 martie 1947.

348 Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit., p. 231.

349 Idem, 15 noiembrie 1947.

reformei monetare. În aceeaşi zi începe preschimbarea banilor în întreaga ţară: 20.000 de lei vechi pentru un leu stabilizat. Sumele de bani care pot fi schimbate sunt foarte mici, legea cu „net caracter de clasă” urmărea pauperizarea celor avuţi.1 Legea stipulează şi obligaţia persoanelor particulare de a preda Băncii Naţionale aurul şi valuta deţinute, în schimbul monedei naţionale, la un curs forţat. În timpul ce va urma, cei bănuiţi sau denunţaţi de nesupunere în faţa legii vor fi arestaţi. Sub lozinca „Leul la stabilizare, speculanţii la-nchisoare”, se desfăşoară mari manifestaţii în oraşe şi campanii de presă. La mai puţin de o săptămână de la intrarea legii în vigoare, *Scânteia* anunţă: „Predaţi autorităţilor de către cetăţeni, primii 117 speculanţi de alimente şi lei vechi au fost întemniţaţi în lagăr.”[350] Modelele sovietice de construire a noului regim sunt impuse în continuare. În aceeaşi lună august, *Scânteia* aduce la cunoştinţă că la Banca Naţională s-au organizat primele întreceri pentru urmărirea şi depistarea traficanţilor de aur şi devize. „Denunţătorii şi constatatorii vor primi anticipat până la 80% din valoarea primei cuvenite ce se va calcula în raport de valoarea devizelor confiscate, iar organele ce se vor distinge în acţiunea de descoperire şi constatare a infracţiunilor vor primi recompense însemnate pentru încurajare.”[351] Noutatea este urmată de un val de arestări, infracţiunea referindu-se şi la cei ce aveau aurul şi devizele depozitate în străinătate. Dacă, în conformitate cu litera legii, vor fi arestaţi şi condamnaţi mii de cetăţeni, unii lideri comunişti continuă să deţină şi să cumpere valută, pârându-se între ei, ori de câte ori se va ivi prilejul, că au încălcat respectiva lege.

La sfârşitul lui septembrie 1947 se ţine la Szklarska Porşba (Polonia) o conferinţă a partidelor comuniste şi muncitoreşti din Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Franţa, Polonia, România, Ungaria, Italia şi Uniunea

350 Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu..., pp. 104-105.
351 Idem, 27 august 1947.

Sovietică. Nimic în legătură cu această conferinţă nu a fost dat publicităţii. Abia la 5 octombrie, presa comunistă avea să publice un comunicat referitor la formarea unei organizaţii comune, denumită Biroul Informativ al Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti (Cominform). Sediul urma să fie la Belgrad, dar curând a fost mutat la Bucureşti deoarece în iunie 1948 liderii iugoslavi şi politica lor au fost contestaţi de Cominform.

S-ar părea că liderii comunişti din România aveau suficiente motive pentru a se socoti demni de felicitări. Presa care descrie manifestaţiile şi demonstraţiile din ţară, *Istoria României* scrisă de Roller, ce-i prezintă ca pe demnii urmaşi şi moştenitori ai ţării, „înaltele realizări" ale socialismului sovietic la care se străduiesc şi românii sub oblăduirea ruşilor să ajungă (până şi cozile din faţa magazinelor moscovite sunt prezentate de *Scânteia* ca dovezi ale disciplinei şi responsabilităţii „omului nou"![352]) par suficiente motive de automulţumire generală.

Documentele scoase din arhivele partidului redau însă grave tensiuni în nucleul puterii comuniste din România. Nemulţumiţi, în primul rând, puteau fi, şi erau, Ana Pauker şi Vasile Luca. În categoria emisarilor Moscovei debarcaţi în septembrie 1944 pe aeroporturile din capitalele ţărilor ce urmau a fi sovietizate, Pauker şi Luca reprezintă, prin poziţia ocupată la trei ani de la venire, un caz negativ. În Bulgaria, Dimitrov era, din 1946, preşedintele Consiliului de Miniştri, de la primele alegeri postbelice în partid (desfăşurate în 1945, ca şi în România); Mâtyâs Rákosi era prim-secretar al Partidului Comunist Ungar; din aceeaşi perioadă, Bolesław Bierut era conducătorul comuniştilor polonezi; Klement Gottwald şi Walter Ulbricht ocupau, de asemenea, primele poziţii în Cehoslovacia şi, respectiv, Germania de Est. În 3 noiembrie 1947, ministrul britanic la Bucureşti, Adrian Holman, transmitea Foreign Office-ului obişnuitul raport asupra personalităţilor politice din topul anului respectiv. În

352 Scînteia, 21 februarie 1947.

expunerea consideraţiilor sale asupra celor 117 personalităţi inventariate – de la Constantin Agiu la Romulus Zăroni diplomatul britanic conchide asupra Anei Pauker: „Ana Pauker este liderul intelectual al PCR şi vocea Cominternului. Aparent poziţia sa este similară cu aceea a unui trimis diplomatic care raportează şi face recomandări asupra situaţiei generale a Cominternului la Moscova, iar în schimb primeşte directive. În ceea ce priveşte puterea ascunsă în spatele Guvernului român, ea aparent împarte anume responsabilităţi cu Emil Bodnăraş, care a devenit mai influent şi care are legături mai puternice cu NKVD-ul”. 1

Va fi observat Lucreţiu Pătrăşcanu ascensiunea lui Bodnăraş? Probabil că nu. „Enigmaticul Bodnăraş”, pe care o retrospectivă inversă a biografiei sale ni-l prezintă ca susţinător loial al lui Ceauşescu, în calitate de reprezentant emblematic al foştilor ilegalişti şi încă mai înapoi, pionul de sprijin al lui Gheorghiu-Dej în eforturile de a determina Armata Roşie să se retragă de pe teritoriul românesc, ni se înfăţişează în vara lui 1947 ca aliat al Anei Pauker şi al lui Vasile Luca împotriva lui Gheorghiu-Dej. La 10 iunie 1947, generalul Susaikov i-a trimis lui M.A. Suslov[353] un raport al lui Bodnăraş. Raportul îl acuza pe Gheorghiu-Dej că se înconjoară de oameni ca Ion Gheorghe Maurer, Gaston Marin şi Simion Zeiger şi se apropie de reprezentanţii anglo-americani de la Bucureşti, îndepărtându-se de sovietici.

În urma „pârei la împărat”, la Bucureşti descinde V.I. Lesakov, cadru de conducere în Secretariatul CC al PC (b) al URSS şi ulterior referent al Cancelariei Cominformului. În 7 – 20 august 1947, Lesakov a purtat ample discuţii cu liderii marcanţi ai PCR, conchizând că la Bucureşti comuniştii se împart în două grupări rivale: de-o parte Dej, căruia i s-au alăturat cei numiţi de Bodnăraş, de cealaltă parte – Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu.

353 Apud Gheorghe Buzatu, „Ana Pauker; portret şi autoportret“, în Dosarele istoriei, nr. 8/1997, pp. 9-13.

Acuzaţiile aduse de Ana Pauker şi Vasile Luca grupării reprezentate de Dej şi desemnate ca fiind a „comuniştilor naţionali” o conţin şi pe aceea, de o deosebită gravitate din perspectiva ideologiei staliniste, că neagă rolul conducător al partidului în viaţa ţării. Luca îl pârăşte şi pe Pătrăşcanu lui Lesakov (la Ministerul Justiţiei, zice el, „există mulţi funcţionari care sabotează munca”). Mai mult decât atât, „G. Dej nu a întreprins până acum nimic împotriva lui Pătrăşcanu”. Raportul final, întocmit de Lesakov după discuţii, conţine şi caracterizarea personajelor mai importante din dispută. Dej este apreciat ca „bun organizator”, „se bucură de mare autoritate şi influenţă în ţară”, dar „este lipsit de pregătire teoretică”. Ana Pauker este „cea mai bine pregătită teoretic”, însă, ca şi Teohari Georgescu, nu are talent organizatoric şi manifestă lipsuri în selecţia şi pregătirea cadrelor. Raportul mai menţiona că „grupul Dej urmărea scoaterea din conducerea partidului a Anei Pauker şi a lui Vasile Luca pe motiv că sunt cetăţeni sovietici”.1 Bodnăraş însă, după propriile sale declaraţii, era la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial cetăţean sovietic[354][355], când şi cum a redevenit cetăţean român fiind greu de ştiut.

Dacă poziţia lui Gheorghiu-Dej pare puternic periclitată în urma unor asemenea raportări, va fi interesant de ştiut că, în aceeaşi perioadă, susţinătorii lui de la Kremlin sunt înşişi Vîşinski şi Stalin. Cum povesteşte ulterior Gheorghiu-Dej în şedinţa Biroului Politic din 29 noiembrie 1961 şi în confesiunile făcute şefului său de cabinet, Vîşinski i-a sugerat, în 1946, posibilitatea înlăturării Anei Pauker, care continua să ia decizii fără să-l consulte în calitatea sa de secretar general al CC.1

---

354 Apud Ion Chiper, Florin Constantiniu, „Modelul stalinist de sovietizare a României“ (II), în Arhivele Totalitarismului, INST, nr. 3/1995, pp. 37-38.

355 Apud Dan Cătănuş, Ion Chiper, op. cit., pp. 134-135 (Stenograma convorbirii dintre C. Pîrvulescu şi E. Bodnăraş privind pregătirea şi punerea în aplicare a planului de înlăturare a lui Şt. Foriş din conducerea PCR).

Cu certitudine, Lucreţiu Pătrăşcanu nu a fost informat despre aceste confruntări. El încearcă să se apropie de Gheorghiu-Dej. La Paris, după ce Dej lipsise o vreme fiind plecat în ţară, i-a propus să-i dea o listă cu oamenii pe care i-a văzut şi cu activitatea desfăşurată în lipsa lui, dar acesta l-a refuzat. La rându-i, Pătrăşcanu simte încercarea Anei Pauker, din aceeaşi perioadă, de a-l atrage în grupul ei. [356]După lămuririle pe care le-a primit la întoarcerea lui Gheorghiu-Dej de la Moscova în februarie 1947, după unele discuţii cu Susaikov şi mai ales după observarea „condiţiilor internaţionale create de crescută campanie a aţâţătorilor de război anglo-americani”, se declară convins de necesitatea unei „cotituri pentru adâncirea luptei de clasă” şi „lichidarea colaborării cu resturile burgheziei”.[357] Tovarăşii săi – şi mai ales superiorii de la Moscova – socotesc însă că este prea târziu.

Deşi „surprinderea” fruntaşilor PNŢ pe aeroportul de la Tămădău, ca şi pregătirile şi îndemnurile legate de fuga în străinătate s-au făcut cu concursul SSI, Lucreţiu Pătrăşcanu este lăsat să creadă în continuare că nici „colaborarea” cu burghezia nu se va încheia atât de repede. Despre cele petrecute la Tămădău ministrul Justiţiei a aflat, ca orice cetăţean de rând, din ziare. Era în acele zile la Bruxelles la Congresul juriştilor democraţi. N-a aprobat în forul său interior cele întâmplate („cursul grăbit al lichidării PNŢ şi PNLM) deoarece, aşa cum declară el în anchetă, „am socotit că această măsură nu va fi înţeleasă de mase pentru că nu a fost rezultatul unei campanii care să antreneze masele; ca atare va apărea ca o lichidare administrativă”. Cu toate acestea, a organizat la Bruxelles, din proprie iniţiativă, o conferinţă de presă în care explică arestarea celor pregătiţi de fugă de pe

356 Paul Sfetcu, 13 ani în anticamera lui Dej, Prefaţă, selecţie a textului şi note de Lavinia Betea, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, pp. 259-260.

357 Idemy voi. 14, f. 52 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Asupra atitudinilor mele nepartinice“, nedatată).

poziţiile tovarăşilor săi.1 Dacă pentru arestarea fruntaşilor PNŢ îşi poate spune că nu i s-a cerut părerea, fiindcă era plecat în străinătate, faptul că el – ministrul Justiţiei – nu a fost solicitat să participe la redactarea proiectului noii Constituţii şi că n-a fost înştiinţat de pregătirile ce se făceau în vederea abdicării regelui îl interpretează ca acte prin care „partidul şi-a arătat deschis neîncrederea” în el.[358][359]

„În perioada producerii actului de abdicare în Decembrie 1947”, declară el, „mă găseam la Păltiniş (Sibiu) împreună cu soţia mea, Lena Constante şi Hari Brauner. Discuţiile în jurul acestui eveniment nu le pot reface. Eu personal am fost foarte supărat că nu am fost înştiinţat la timp, din Bucureşti, pentru a putea participa la şedinţa adunării deputaţilor.”[360] Despre eveniment, între apropiaţi, Pătrăşcanu îşi declară din nou dezacordul cu modul acesta de a proceda, spunând că abdicarea regelui „e un pas către pierderea independenţei naţionale a ţării” căci „a avut loc nu printr-o participare a maselor în care ideea de Republică ar fi prins rădăcini, ci printr-o lovitură de Palat”. Momentul declanşează şi spaima lui Pătrăşcanu faţă de propriul său viitor: „Prin proclamarea Republicii mi-am dat seama că un hotărât drum spre stânga a fost luat şi eu nu avusesem vreme să dovedesc prin fapte că mi-am lichidat devierile mele de dreapta şi naţionaliste – ceea ce mi-am dat seama că va avea urmări asupra activităţii mele politice viitoare, imediate/”.

Speriat, îşi abandonează soţia şi prietenii la Păltiniş şi vine la Bucureşti să facă revelionul cu tovarăşii. „N-am fost invitat nicăieri, până la urmă, însă, aflând că toţi tovarăşii vor fi la Ana, m-am dus şi eu, fără invitaţie.”[361]

358 Idem, voi. 1, f. 328 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1950).

359 Idem, voi. 87, f. 118 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 7 februarie 1950).

360 Idem, voi. 14, f. 157 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 3 aprilie 1950).

361 Idetriy voi. 1, f. 389 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1951).

Toate relatările din anchetă făcute de Pătrăşcanu cu referire la acest episod se întrerup în acest punct. Niciun alt amănunt despre atmosfera „revelionului cu tovarăşii", ori despre felul în care a fost privită şi primită sosirea lui. Peste ani, după moartea lui Pătrăşcanu, Gheorghiu-Dej va povesti apropiaţilor episodul soldat cu eşecul încercării de apropiere făcute de Pătrăşcanu. Ieşită în întâmpinarea unui nou musafir, gazda a fost neplăcut surprinsă de identitatea nepoftitului. În timp ce acesta se afla în hol, s-a întors în încăpere să-i anunţe şi pe ceilalţi de apariţia lui Pătrăşcanu. „Ce caută trădătorul acesta printre noi?" ar fi spus Gheorghiu-Dej. „Dacă rămâne el, plec eu. ** Văzându-se astfel primit, jignit peste măsură de conduita tovarăşilor săi, Pătrăşcanu şi-a scos din buzunar demisia din partid. „Îmi pare rău că nu i-am luat-o, atunci, trădătorului", este încheierea versiunii lui Gheorghiu-Dej.[362]

Deosebit de tovarăşii săi, dar în alt fel, îl cred pe Pătrăşcanu şi reprezentanţii guvernelor american şi britanic la Bucureşti. Misiunea OSS din România îl consideră omul de contact cu comuniştii. Ofiţerii Louis Madison şi Henry Roberts – care se arătau, în general, foarte interesaţi de respectarea de către guvernul român a „intereselor legitime sovietice" – îl caracterizează pe Pătrăşcanu în anii 1944 – 1945 ca „prietenos, deschis şi rezonabil". Un comunist ce insista pe ideea că Partidul Comunist „nici măcar să nu facă aluzie la ameninţarea cu folosirea forţei", el declarându-se adeptul unei cât mai bune colaborări cu partidele naţional-ţărănesc şi liberal. Rapoartele menţionează, de asemenea, opiniile lui Zilber, care la sfârşitul lui 1944 pleda pentru o guvernare în care partidele istorice ar mai avea încă o majoritate reprezentativă. În 21 aprilie 1945, Zilber transmite americanilor opinia lui Pătrăşcanu că protestul Statelor Unite contra „bazei înguste" a guvernului Groza a fost folositor şi totodată bine primit, chiar în unele cercuri de stânga. Cum sovieticii nu doreau să intre în conflict cu

362 Paul Sfetcu, op. cit., pp. 202-203.

Aliaţii, probabil că în curând aveau să facă anumite concesii şi să permită „lărgirea” guvernului român prin includerea reprezentanţilor desemnaţi de partidele istorice.1

De altfel, în 1945 – 1946, contactele cu reprezentanţii americani şi britanici ai Comisiei Aliate de Control erau fireşti şi pentru liderii comunişti, cele două tabere din rândurile Aliaţilor nefiind, încă, percepute în lumina raporturilor conflictuale de mai târziu. În 1946, maiorul Hall, reprezentant al Foreign Office, a tradus în limba engleză cartea lui Pătrăşcanu *Sub trei dictaturi*întâlnirile dintre cei doi fiind necesare în contextul raportului autor-traducător.[363] La începutul lui 1946, Zilber îi spune că Madison, unul dintre americanii cu care avea el legătură ca informator al NKVD, urma să fie desconcentrat. Madison e membru al Partidului comunist din America – i-a comunicat Zilber lui Pătrăşcanu – şi pentru a întări opiniile favorabile ale americanilor despre regimul democrat din România, ar fi bine să se întâlnească cu el înaintea plecării. Ca să nu fie „bătător la ochi”, s-au văzut la Lena Constante acasă. Conversaţia a fost banală, la fel ca şi cea din întâlnirea următoare, acasă la Torosian, de faţă cu „tovarăşul

Ghiţă”.1 După cum doreşte şi el să evidenţieze în anchetă, nu era singurul care avea contacte directe cu americanii şi englezii, Gheorghiu-Dej putându-se face vinovat de aceleaşi păcate. De altfel, şi Ana Pauker avusese, în octombrie 1945, o întâlnire cu generalul C.V.R. Schuyler. La respectiva întâlnire, Ana Pauker făcuse afirmaţii care puteau fi considerate chiar mai periculoase decât opiniile lui Pătrăşcanu. („România nu e pregătită de comunism”, bunăoară.) După întâlnirea de două ceasuri şi jumătate, consumată la o ceaşcă de ceai în ceea ce Ana Pauker numise „o casă neutră”, Schuyler conchide: „Ne-am despărţit în termeni foarte amicali şi cred că vizita ne-a

363 Elisabeth Hazard, „Războiul rece a început în România“, în Magazin istoric, iunie 1996, pp. 37-42.

fost tuturor de mare ajutor.”[364][365]

În cazul lui Pătrăşcanu, se pare că serviciile speciale americane au depistat vulnerabilitatea poziţiei şi personalităţii sale, dominată de ambiţii politice neîmplinite, astfel că i-au făcut propuneri de emigrare în America. În 1950, după doi ani de anchetă abia, Pătrăşcanu va fi nevoit să admită că, în vara lui 1946, Vişoianu i-a transmis propunerea de a emigra în Statele Unite ale Americii. Propunere pe care o respinsese în termeni categorici deoarece „nu eram nici în panică, nici nemulţumit în măsura în care să fac asemenea pas”.[366] Adresându-se lui Dej din detenţie, afirmă că Schuyler, prin Vişoianu, îl invitase să plece în SUA „în orice condiţii doreşte”, dar el a refuzat „imediat, categoric şi fără discuţii această invitaţie”.[367] Pe aceeaşi temă, în timp ce se afla la Conferinţa de Pace de la Paris, Franasovici, ambasadorul României la Londra în acel moment, i-a făcut „o aluzie” că ar putea face „o ruptură în Partid”.1 Conform cutumelor *disciplinei de partidy* Pătrăşcanu ar fi trebuit să-i denunţe pe toţi aceia care-i făcuseră asemenea propuneri.

În cercul prietenilor de acasă, va fi discutat asemenea lucruri? Probabil că nu. Aproape simultan cu propunerile din exterior, aceştia îl îndeamnă însă să părăsească ţara. Primele îndemnuri vin de la soţia sa. Fiind comunist, nu poate trăi decât într-un regim comunist, i-a răspuns el. În străinătate ar urma să fie pus într-una din două situaţii: ori trădător, ori ratat, oricare dintre ele fiindu-i cu neputinţă de acceptat.[368] Altă dată, la aceleaşi

364 Idem, voi. 3, f. 123 (Scrisoarea lui L. Pătrăşcanu „Către Secretarul General al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej“, nedatată).

365 Cortlandt V. R. Schuyler, op. cit., p. 233.

366 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 317 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 29 martie 1950).

367 Idem, voi. 3, f. 123 (Scrisoarea lui L. Pătrăşcanu „Către Secretarul General al PMR, Gheorghe Gheorghiu-Dej“, nedatată).

368 Idertîy voi. 1, f. 361 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 7 aprilie 1951).

îndemnuri ale soţiei, Pătrăşcanu se supără: „Ce să fac acolo? Să mor de foame sau să mă fac cerşetor?” o întreabă el. Prietenul casei, Belu Zilber, reproduce surprinzătoarea soluţie oferită de soţia sa: „O să muncim, eu şi Lena şi o să te întreţinem.”[369]

Nu este doar părerea Elenei Pătrăşcanu că ar trebui să fugă din ţară. Încercând să-i deschidă ochii asupra pericolelor la care se expune dacă mai rămâne, intervin şi ceilalţi prieteni. În februarie 1947, pe când se află la Paris cu ocazia semnării Tratatului de Pace, soţii Pătrăşcanu primesc un telefon alarmant de la Lena Constante, care-i înştiinţează că în ţară se vorbeşte de arestarea lui Pătrăşcanu. Supărat, acesta îi spune soţiei sale că Lena dă telefoane „ca să se afle în treabă” şi „din invidie că sunt la Paris”.[370]

În aceeaşi lună, alt fapt cu urmări însemnate în viaţa lui Pătrăşcanu a fost excluderea prietenului său Belu Zilber din partid. În 8 februarie 1947, la o interpelare parlamentară în legătură cu activitatea CEC, Miron Constantinescu („canalia căţărată în partid pe umerii Anei Pauker”, cum îl numeşte

Zilber) declarase că directorul instituţiei fusese exclus din partid.1 Cuvântul „copilului teribil al partidului” a fost urmat de faptă. Excluderea n-a fost făcută în vreo şedinţă de partid, nici motivele excluderii nu i-au fost aduse la cunoştinţă, lăsându-se însă să se înţeleagă că e bănuit de-a fi fost agent al Siguranţei. Cu puţină vreme în urmă, agentura sovietică a NKVD din România, reprezentată de Petea Goncearuk, îl propusese pe Zilber consilier economic al ambasadei României de la Washington, dar conducerea de partid din ţară s-a opus plecării sale.[371][372]

---

369 Idem, voi. 61, f. 39 (Declaraţia lui B. Zilber din 1 martie 1950).

370 Idem, voi. 87, f. 52 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 26 ianuarie 1950).

371 Andrei Şerbulescu, op. cit., 1991, p. 97.

372 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 39, f. 65 (Declaraţia lui B. Zilber,

Acesta este momentul în care Lucreţiu Pătrăşcanu începe să ia seama că prietenii de care se înconjurase nu erau cei mai potriviţi pentru timpul şi locul în care se afla. Primul de care doreşte să se debaraseze este Nicolae Betea: declară că abia în decembrie 1946 a aflat amănunte despre „viaţa dezordonată pe care o ducea (beţii, lipsa unei profesii reale)”. Ceea ce l-a făcut să-şi revizuiască atitudinea faţă de el şi să-i observe „trăsăturile aventuriere”. În ianuarie 1947, Betea îl roagă pe Pătrăşcanu „să capete pentru el şi încă trei oameni – Raţiu, Pavel şi Retegan –, toţi de la Statistică, câte o bursă la Paris”, mărturisindu-i şi dorinţa de a rămâne în străinătate. Grăbit să scape de el, în februarie 1947, când se afla la Paris, Pătrăşcanu obţine bursele solicitate. Reuşeşte chiar una în plus pentru Ştefan Popescu, a cărui soţie, Ileana Popescu, lucrează împreună cu Elena Pătrăşcanu la Teatrul de Păpuşi.[373]

Bursele nu vor fi aprobate în ţară, dar Betea şi cei propuşi pentru bursă nu renunţă la plecare. Insistenţele lui Betea se înteţesc cu propuneri şi argumente ce urmăreau să-l determine şi pe Pătrăşcanu să fugă peste graniţă. În vara lui 1947, înaintea deplasării la Bruxelles, Betea insistă pe lângă Pătrăşcanu să nu se mai întoarcă în ţară, urmând ca mai târziu să vină şi prietenii săi, pe cale ilegală. Ca să scape de aceste discuţii, Pătrăşcanu a avut slăbiciunea de a-i promite că, în cazul în care se hotărăşte să rămână, îl va înştiinţa telefonic de la Bruxelles. Nu o va face, dar promisiunea rămâne.1 Propuneri de emigrare ilegală îi face şi celălalt apropiat, Anton Raţiu.[374] în octombrie 1947 s-a petrecut ultima întâlnire a lui Pătrăşcanu cu Betea. Din acelaşi motiv („ca să scap de insistenţele sale”), Pătrăşcanu se declară formal de acord cu ideea de a părăsi ţara. A fost singura dată când a făcut

nedatată).

373 Idem, voi. 14, ff. 182-183 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 decembrie 1949).

374 Idem, voi. 1, f. 177 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 30 noiembrie 1949).

această afirmaţie[375], după cum declară el, în repetate rânduri.

În ce scop spunea Betea prietenilor săi că le este utilă fuga lui Pătrăşcanu? „Ar fi o mare senzaţie ca un membru al Biroului Politic al CC şi ministru în funcţiune să dezerteze”, spusese el, făcând planuri de viitor legate de America şi de întâlnirea cu Sabin Manuilă, care emigrase tot pe cale ilegală. „Ideal ar fi ca Pătrăşcanu să accepte să plece, iar dincolo, împreună cu Manuilă, ar putea realiza lucruri mari”, declara în anchetă, cu câteva zile înainte de arestarea lui Pătrăşcanu, despre planurile lui Betea, prietenul său, Anton Raţiu. Cunoscându-l pe Betea ca fiind „un cetăţean cu mult spirit de aventură”, la început prietenii nu i-au dat crezare. Treptat însă, ideea a prins în mintea lor contur ca un bun proiect de viitor.[376]

Ca şi Belu Zilber, în asemenea vremuri tulburi, ceilalţi prieteni ai lui Pătrăşcanu îşi încercau norocul prin mai multe căi şi mijloace. Ceea ce Lucreţiu Pătrăşcanu apreciase a fi fost pure dovezi de prietenie, loialitate şi devotament din partea apropiaţilor se va întoarce ca un bumerang împotriva lui. „Îl vedeam foarte bine pe Betea, ajuns în străinătate, făcând nişte beţii – similare celor din ţară dar sub chipul de agent provocator, împotriva mea, nu l-am văzut”, mărturiseşte Pătrăşcanu cu amărăciune, doi ani mai târziu.1 Datoria de comunist îi cerea să-l denunţe, i se reproşează continuu. „Nu am luat drumul denunţului”, răspunde el, „pentru că am voit să ascund până la sfârşit legăturile mele cu Betea într-o epocă în care luptam din răsputeri ca să recâştig încrederea tovarăşilor prin munca pe care o desfăşurăm la Ministerul de Justiţie, socotind că plecarea lui Betea va încheia definitiv acest capitol, tocmai

375 Ibidem, f. 128 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 11 noiembrie 1949).

376 Idem, voi. 82, f. 7 (Declaraţia lui A. Raţiu din 10 aprilie 1948).

de atitudine nepartinică a mea.”[377][378]

Plin de asemenea „acţiuni criminale” – cum vor fi denumite astfel de fapte în finalul anchetei[379] –, anul 1947 se încheie cu eşecul revelionului cu tovarăşii. Una dintre „acţiunile criminale” comise de Pătrăşcanu în lumea comuniştilor în care intrase de bunăvoie în tinereţe era şi aceea de a fi admis ca apropiaţi oameni fără avizul serviciului de cadre, condus de Rangheţ în acea vreme. Nimic nu răzbate însă în afara acelei lumi închise iar din *Scânteia* ai impresia că unitatea de monolit a conducerii partidului era definitivă.

În 12 ianuarie 1948, Pătrăşcanu este ales preşedintele Institutului Economic Românesc. În şedinţa dedicată redactării regulamentului noii instituţii au luat cuvântul, printre alţii, Dimitrie Gusti, Anton Golopenţia, Ilie Zaharia.[380] în 27 ianuarie, ministrul Justiţiei, Lucreţiu Pătrăşcanu, depune la Adunarea Deputaţilor un proiect de lege referitor la modificarea unor dispoziţii din Codul Penal şi Codul de

Procedură Penală, prin aceste modificări ridicându-se inviolabilitatea membrilor familiei regale, ce puteau fi traşi la răspundere pentru faptele lor.1 Alte evenimente ale perioadei, consemnate de *Scânteiay* sunt vizita delegaţiei române de partid şi de stat la Budapesta, vizita unei delegaţii bulgare, condusă de veteranul Cominternului, Gheorghi Dimitrov, la Bucureşti[381][382], semnarea Tratatului de prietenie şi asistenţă mutuală între Uniunea Sovietică şi R.P. Romînă de către o delegaţie în frunte cu Petru Groza, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Lothar Rădăceanu şi

377 Idem, vol. 1, f. 107 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1949).

378 Ibidem, f. 184 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 decembrie 1949).

379 Idem, voi. 14, f. 593 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 29 iulie 1953).

380 Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit., pp. 245-246.

381 Scînteia, 29 ianuarie 1948.

382 IdetHy 15 ianuarie 1948.

Vasile Luca. Delegaţia petrecuse în vederea realizării acestui scop declarat un sejur moscovit cuprins între 31 ianuarie şi 9 februarie 1948.[383]

În 21 februarie, la Ateneul Român se deschide Congresul I al Partidului Muncitoresc Român, ce inaugurează instaurarea dictaturii comuniste în viaţa politică românească. În raportul politic prezentat, Gheorghiu-Dej declară că „învăţătura lui Marx, Engels, Lenin şi Stalin este acel far strălucitor ce va lumina drumul PMR, drumul ce duce spre noi victorii ale democraţiei populare, spre România socialistă”[384]. A doua zi, după ce expune principiile reformei administrative, Teohari Georgescu, secretar al CC şi ministru de Interne, atenţionează că în rândurile partidului sunt unii, „puţini la număr”, care „suprapreţuiesc forţele adversarilor şi subpreţuiesc forţele clasei muncitoare”. „Astfel de oameni”, precizează el, „cad sub influenţa burgheziei, devin exponenţii ideologiei burgheze sub diferite aspecte, se rup de masă [şic!] şi încetul cu încetul se înstrăinează complet de ideologia şi principiile Partidului clasei muncitoare, aşa cum s-a întâmplat cu tov. Pătrăşcanu”. De aceea „vigilenţa partidului trebuie să fie trează şi ascuţită în permanenţă, nu numai [şic!] de duşmanii deschişi sau ascunşi, ci şi faţă de oricare deviere de la linia politică a partidului”.1

În 23 februarie 1948 se alege CC al PMR, din care Lucreţiu Pătrăşcanu nu mai face parte. În cuvântul de închidere la lucrările congresului, Ana Pauker, căreia îi revine această onoare, declară: „Suntem hotărâţi să facem totul ca muncitorimea din România şi partidul ei să-şi îndeplinească cu cinste rolul de forţă conducătoare a poporului. [...] Firul care leagă România de imperialiştii apuseni, de tot felul de monopoluri şi trusturi capitaliste, care în trecut îşi dictau voinţa asupra guvernului

383 Idem, 10 februarie 1948.

384 Idemy 22 februarie 1948.

României, a fost rupt.”[385] Din momentul congresului, care consfinţeşte unificarea PCR cu PSD, lichidarea oricărei opoziţii politice, instaurarea *dictaturii proletariatului* prin „forţa politică conducătoare a PMR” şi totodată statuează apartenenţa României la lagărul socialist, Lucreţiu Pătrăşcanu încetează să mai existe pentru opinia publică vreme de două decenii. Conform cutumei disciplinei de partid, nimeni nu cere vreo explicaţie la afirmaţiile lui Teohari Georgescu, nimeni nu mai aminteşte numele lui Pătrăşcanu. Nici lui nu i se mai dă cuvântul.

În spatele scenei politice, în primele două luni ale anului 1948 s-au petrecut câteva întâmplări cunoscute exclusiv de protagonişti, de câţiva dintre experţii noilor servicii speciale şi de doi-trei lideri comunişti. La începutul lui februarie 1948, fusese arestat Belu Zilber, care, până în momentul începerii congresului PMR, înnegrise câteva zeci de pagini despre faptele şi gândurile sale şi ale prietenilor săi. „Spre sfârşitul anului 1947 nu mai puteam suporta să trăiesc cu sentimentul că sunt mort între vii”, relatează el. „Am făcut un ultim pas ca să pot trăi: i-am scris Anei Pauker, cerând să fiu anchetat cu biciul şi cu fierul roşu, sub stare de arest. Dorinţa mea a fost izbăvită: la 6 februarie 1948 am fost arestat”. 1

La începutul lui 1948 s-au petrecut şi alte fapte ce l-au tulburat profund pe Pătrăşcanu. În primul rând, rezerva Anei Pauker de a-i admite prezenţa în delegaţia românească guvernamentală trimisă la Budapesta să semneze Tratatul de prietenie, colaborare şi ajutor reciproc pe motiv că „tovarăşii unguri” vor fi deranjaţi de prezenţa sa, după „cuvântările naţionaliste” ţinute. Până la urmă a fost acceptat pe considerentul că la Bucureşti fusese, în delegaţia maghiară similară, şi Gere, membru al Biroului Politic al comuniştilor maghiari care ţinuse cândva o cuvântare antiromânească. Faptul că nu a fost admis în delegaţia românească ce urma să-l întâmpine pe Dimitrov la Bucureşti l-a jignit de asemenea profund, Pătrăşcanu

385 Apud Şerban Rădulescu-Zoner şi colab., op. cit., p. 250.

cunoscându-se cu liderul comuniştilor bulgari din 1922; lucraseră împreună la Berlin în 1930 – 1932 şi se reîntâlniseră la Moscova în 1934.[386][387]

Nemulţumit de cele petrecute, mai ales că nu fusese desemnat să facă parte din comisia de redactare a Constituţiei RPR, Lucreţiu Pătrăşcanu se adresează, fără ştirea tovarăşilor săi, ambasadorului URSS la Bucureşti, S.I. Kavtaradze. Georgian de origine, cunoscut din tinereţe al lui Stalin, Kavtaradze are el însuşi o biografie tulburătoare, fiind printre puţinii prinşi în angrenajul *epurărilor* care după ani de anchetă şi închisoare a fost reabilitat de Stalin.[388] Din înregistrarea întâlnirii din 29 ianuarie 1948 dintre Kavtaradze şi Pătrăşcanu (înregistrare făcută, evident, fără ştirea lui şi păstrată în arhivele sovietice) reiese că această discuţie a avut consecinţe tragice pentru comunistul român care se adresa „fratelui mai mare".

sovietic „ca unui tovarăş cu mai multă experienţă într-o foarte delicată problema* – poziţia sa în partid.

După cum afirmă Kavtaradze în raportul său către Moscova, Pătrăşcanu a început printr-o sinteză a activităţii sale de revoluţionar comunist de douăzeci şi nouă de ani, ceea ce i-a conferit o anumită popularitate, sporită de participarea la evenimentele de la 23 august 1944. Această popularitate a părut unor tovarăşi din conducere „un fenomen nesănătos". De aici iscându-se, în jurul lui, discuţii şi reticenţe ce l-au determinat să conchidă că i se apropie de sfârşit „cariera politică". A fost acuzat de naţionalism, se plânge Pătrăşcanu, învinuirea având la bază două fapte: discursul privind problema Transilvaniei, rostit la Cluj în iunie 1946, şi poziţia sa în problema evreiască după 23 august 1944. La Cluj s-a pronunţat nu împotriva poporului ungar, ci împotriva lui Nagy Ferenc,

386 Andrei Şerbulescu, op. cit., p. 46.

387 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 97 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

388 Roy Medvedev, op. cit.

prim-ministru al Ungariei în 1946, şi a lui Gyongyosi, ministrul de Externe de atunci. În ceea ce priveşte acuzele ce i-au venit în „problema evreiască”, după 23 august 1944 a fost nevoit să tergiverseze returnarea apartamentelor din care evreii fuseseră alungaţi printr-un decret al mareşalului Antonescu. Hotărârea pe care el, ca ministru al Justiţiei, a adoptat-o la câteva luni după arestarea lui Antonescu nu i-a putut satisface deplin pe evrei. Aceasta deoarece unele apartamente fuseseră ocupate între timp de funcţionari de stat care nu puteau fi scoşi de acolo în regim de urgenţă. A fost nevoit chiar să adauge o clauză la legea privind returnarea caselor către evrei, clauză prin care li se permitea funcţionarilor de stat – ca o excepţie de la prevederile legii – să rămână în casele ocupate. Faptul a provocat nemulţumirea cercurilor evreieşti, în principal a intelectualităţii, care-l acuză, pe baza acestui fapt, de antisemitism. Pătrăşcanu a mai amintit şi o altă cauză a îndepărtării sale: colaborarea cu regele în scopul înfăptuirii politicii Partidului Comunist a făcut să fie socotit regalist.

Atitudinea ostilă a tovarăşilor săi s-a manifestat încă din 1944, imediat după sosirea la Bucureşti a Anei Pauker şi a lui Vasile Luca. Atunci a început să se răspândească versiunea că el, Pătrăşcanu, nu joacă niciun rol în partid. În decembrie 1944 şi în ianuarie 1945, *Scânteia* a primit indicaţia să nu mai tipărească niciun rând despre activitatea lui. Evident că cercurile ostile comuniştilor au încercat în această situaţie o sciziune în rândurile partidului, adusă la cunoştinţa conducerii partidului de el, Lucreţiu Pătrăşcanu. În ciuda cererilor sale repetate, de mai bine de un an şi jumătate, nu i se încredinţează niciun fel de muncă în partid. Şi-a îmbunătăţit în ultima vreme, apreciază el, şi activitatea în Ministerul Justiţiei. În aparatul ministerului există aproximativ o mie de membri de partid, iar de la 1 martie intră în vigoare legea de reorganizare a tribunalelor, ministerul dispunând deja de circa patruzeci de mii de asesori populari aleşi. A încercat

să vorbească despre aceste nemulţumiri ale sale cu Gheorghiu-Dej şi cu Ana Pauker, dar discuţia cu aceasta nu l-a satisfăcut. „Ştie că principalul lui duşman în Biroul Politic este Ana Pauker, dar nu ştie cauza care a generat această atitudine, pentru că, până acum, nu i-a adus nicio acuzaţie directă”, subliniază ambasadorul sovietic. Kavtaradze raportează că „Pătrăşcanu a declarat deseori în timpul convorbirii că el îmi povesteşte toate acestea nu pentru ca eu să exercit vreo influenţă asupra Biroului Politic şi Secretariatului partidului, ci numai pentru a obţine de la mine un sfat ca de la un tovarăş cu multă experienţă”. De asemenea, Pătrăşcanu a insistat asupra caracterului confidenţial al întâlnirii: „I-am răspuns”, relatează Kavtaradze, „că nu pot să-i dau decât un singur sfat, şi anume ca Biroul Politic să dezbată situaţia şi să ia o hotărâre. Cât priveşte afirmaţia despre cariera lui care se apropie de sfârşit, eu o socotesc nedemnă de un comunist”. Raportul datat 19 februarie 1948 are drept concluzie următoarele consideraţii făcute de Kavtaradze superiorilor săi de la Moscova:

„Sunt deja câţiva ani de când în jurul lui Pătrăşcanu s-a creat o atmosferă de încredere limitată şi de prudenţă. Lucrurile au mers până la bănuieli privind legătura lui cu agentura anglo-americană. Dar date concrete, convingătoare nu s-au adus. «Prietenii» 1 lui au tratat cu meschinărie această situaţie. Discuţia descrisă mai sus reprezintă un amestec de tendenţiozitate, minciuni şi ambiţii. Mie Pătrăşcanu mi-a lăsat impresia unui om care nu are o conştiinţă prea curată. Recent MAI, respectiv Teohari Georgescu mi-a transmis o informaţie recentă primită de la o sursă demnă de încredere. Ea este ucigătoare pentru Pătrăşcanu. Potrivit acestei informaţii, Pătrăşcanu se plasează pe o poziţie antipartinică şi antisovietică şi are legături cu cercurile reacţionare ale emigranţilor români care i-au propus să intre în organizaţia lor.

În virtutea faptului că Pătrăşcanu ar putea deveni

membru al Partidului Muncitoresc Român iar congresul se deschide pe 21 februarie 1948, eu am pus imediat întrebarea privindu-l pe Pătrăşcanu în faţa Secretariatului CC (Dej, Pauker, Georgescu) şi am propus ca în sfârşit să se facă lumină în această «afacere sumbră» şi să se adopte o hotărâre. Secretariatul a fost întru totul de acord cu propunerea mea şi a hotărât ca până la începutul congresului să rezolve problema Pătrăşcanu.

Voi informa despre ce va urma."[389][390]

La data când ambasadorul sovietic la Bucureşti emite asemenea concluzii – cu putere de verdict asupra oricărui comunist din România –, Belu Zilber, Nicolae Betea şi Dan Duţescu scriseseră deja în camerele de anchetă declaraţii în care se fac referiri şi la Pătrăşcanu. Între timp, Comisia de

Control a partidului începuse temutele verificări ale membrilor de partid. Chemat la Moscova, în 1945, să dea socoteală despre activitatea comuniştilor români din timpul războiului1, la întoarcere, Pârvulescu interpretează astfel directivele primite: „acum e kio-kogo" (care pe care).[391][392]

În politica sovietică a lui „kio-kogo" cade strivit Lucreţiu Pătrăşcanu. După „spovedania" făcută lui Kavtaradze, „a doua zi seara", declară Pătrăşcanu, „în anchetă, am fost chemat la Secretariat şi acolo tovarăşul Gheorghiu m-a anunţat că cererea mea de a nu fi propus pentru CC a fost aprobată şi dacă va întreba vreun congresist ceva, se va răspunde că am comis abateri politice şi organizatorice". Nicăieri în anchetă nu se mai face vreo precizare la cererea de a nu fi propus în CC. Pătrăşcanu mai declară doar că formula propusă de

389 în corespondenţa trimişilor sovietici la Bucureşti cu Moscova sub numele de „prieteni" sunt desemnaţi comuniştii.

390 Apud Tatiana Pokivailova, „Tragica greşeală a lui Lucreţiu Pătrăşcanu", în Magazin istoric, august 1996, pp. 48-52.

391 Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu..p. 25.

392 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 37, f. 454 (Declaraţia lui B. Zilber nedatată).

Gheorghiu-Dej nu l-a mulţumit, dar fiind în ajunul congresului – unde avea deja mandat de delegat de Dâmboviţa – a tăcut.[393]

Şedinţa Biroului Politic ţinută în aceeaşi lună îl lasă, încă, să spere. Dar „atacul lui Teo" din congres, nepresimţit de el, îl interpretează ca pe „o condamnare definitivă, fără nicio legătură cu cele discutate în şedinţa Biroului Politic".[394]

Amintirile unei participante la congres, ilegalista Eva Hirsch, îl prezintă pe Pătrăşcanu „aproape singur în acele zile", „ocolit de multă lume care înainte se înghesuia să-l salute", iar „faţa lui era foarte răvăşită, se vedea pe el că-l macină gândurile".[395]

În 23 februarie, Pătrăşcanu – deşi încă membru al guvernului român – nu mai participă la recepţia de la Ambasada URSS în cinstea aniversării Armatei Sovietice. Prezent este, în schimb, Avram Bunaciu, în acel moment subsecretar de stat la Preşedinţia Consiliului de Miniştri.1 Peste o zi, întreaga presă înserează fără comentarii comunicatul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri prin care se fac cunoscute acceptarea demisiei ministrului Justiţiei, Lucreţiu Pătrăşcanu, şi numirea în această funcţie a lui Avram Bunaciu, ales cu o zi înainte membru supleant al CC al PMR.[396][397]

„Am fost pus să demisionez ca orice ministru burghez", declară Pătrăşcanu. „*Scânteia* a publicat demisia şi apelativul «tovarăş» a dispărut, fiind numit simplu, Lucreţiu Pătrăşcanu. A doua zi, după demisie, SSI a început să mă urmărească".[398]

393 Ideniy voi. 1, f. 79 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

394 Ibidem, f. 80.

395 Apud Cristian Popişteanu, „Un martor uitat", în Magazin istoric august 1996, p. 51.

396 Scînteia, 23 februarie 1948.

397 Idemj 24 februarie 1948.

398 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 80 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 2 noiembrie 1949).

CAPITOLUL VII

Dictatura proletariatului – dictatura a patra încă înainte de congresul partidului din februarie 1948, Pătrăşcanu îşi poate presimţi destinul prin semnificaţiile altor evenimente petrecute anterior eliminării sale din CC. Cel mai însemnat dintre ele a fost arestarea prietenului său, Belu Zilber. Despre circumstanţele şi efectele arestării acestuia va relata următoarele:

„Am aflat de arestarea lui Belu Zilber, de la soţia lui, prin Lena Constante la începutul anului 1948. După câteva zile, am vorbit cu Teohari Georgescu despre arestarea lui B. Zilber spunându-i că a fost arestat pentru legături cu străinii, dar se ştie că legăturile lui erau controlate. Teohari Georgescu şi-a notat cele spuse. Fiind în parlament, la începutul lunii februarie 1948, a venit la mine Jianu1, care mi-a spus că Zilber se referă la mine, dar că este un bandit.

Fiind încă ministru, tot în februarie 1948, a venit la mine Nathanson acasă, pe o chestie a lui personală şi anume că Nicolschi[399][400], dacă acceptă colaborarea cerută, îi rezolvă situaţia lui la partid. A venit la mine să mă întrebe, dacă să accepte sau nu şi dacă se poate baza pe cuvântul lui Nicolschi. Eu i-am spus să primească colaborarea propusă.

Cu acest prilej, el mi-a spus că are contacte mai vechi cu Nicolschi, trimiţându-l şi în străinătate pentru anumite servicii. Văzând că el are legătură cu internele, l-am întrebat dacă ştie ce declaraţii i se cer lui Belu Zilber. El mi-a spus că nu ştie, dar că se va informa.

După circa zece zile când eu nu mai eram ministru am primit un telefon de la Nathanson, în care îmi comunica că Belu Zilber a murit în arest. Peste câteva zile mi-a comunicat Lena Constante că a aflat de la nevasta lui

---

399 Marin Jianu, secretar general şi adjunct al ministrului de Interne (1948-1952).

400 Alexandru Nicolschi, pe numele său real Boris Griinberg (1914—1992), agent sovietic, arestat în România. Din 1945, ridicat la rangul

Zilber că i s-a trimis paltonul acasă de la arest.

Eu l-am chemat după aceea pe Nathanson la telefon, fixându-i o întâlnire la biblioteca Arlus, aceasta pentru ca să nu discutăm toată chestia prin telefon. [...] Nathanson mi-a spus că Zilber n-a murit, dar că a fost în greva foamei, dar pe care a încetat-o. Nathanson toate acestea le-a aflat prin Zaharia [, care era colaborator intim al lui Nicholschi."[401][402]

Dificil de precizat sunt asemenea relaţii la începutul anului 1948, când Direcţia Generală a Securităţii Poporului încă nu era legal înfiinţată. Foştii simpatizanţi comunişti ilegalişti şi agenţii NKVD, condamnaţi sub acuzaţia de spionaj pe teritoriul României în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, aveau diverse şi multiple misiuni şi funcţii în cadrul partidului. Şi totodată în structura serviciilor speciale sovietice, direct ori prin SSI, de a cărui conducere răspundea, pe linie de partid, Emil Bodnăraş. Colaborator al Siguranţei în timpul războiului, Samuel Nathanson (alias Alexandru Nuţă) primise la cercetarea făcută de Comisia de Control a partidului din 1946 un referat favorabil chiar din partea lui Pătrăşcanu. Ministrul Justiţiei atesta că acesta îi adusese la cunoştinţă, în ilegalitate, anumite relaţii cu Siguranţa de care poate profita (şi chiar a profitat) partidul.1 Celălalt ilegalist, Zaharia (Haimsohn), avea o situaţie asemănătoare. Deşi întreţin relaţiile cerute cu serviciile speciale, la fel ca şi Belu Zilber, vor fi arestaţi mai târziu sub acuzaţia de a fi fost colaboratori ai Siguranţei.[403][404]

Alt eveniment care determină – din punctul de vedere al serviciilor speciale – arestarea lui Pătrăşcanu şi asupra căruia el nu va avea niciodată o imagine integrală îl găsim

401 d e general. Până în 1961 a ocupat înalte funcţii de conducere în serviciile speciale române.

402 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 274 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 12 noiembrie 1950).

403 Idem, voi. 14, ff. 90-91 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 12 ianuarie 1950).

404 Ibidem.

descris astfel, în 1950, în dosarul de anchetă: „În luna noiembrie 1947, pilotul Max Manolescu a fost arestat la aeroportul Băneasa, de către organele Controlului Economic – pe atunci sub conducerea lui Levente – pentru încercarea de a scoate fraudulos din ţară o cantitate însemnată de bijuterii şi devize. Pus sub stare de arest în birourile Controlului Economic, Manolescu reuşeşte să fugă în seara aceleiaşi zile. În seara zilei de 10 noiembrie 1947, o echipă a Controlului Economic ce patrula în căutarea pilotului este sesizată de prezenţa unei maşini suspecte, cu număr CD. în urmărire, doi dintre pasagerii ei au reuşit să dispară, rămânând în maşină Dan Duţescu – fost funcţionar la Oficiul de Presă britanic [primul şef de cabinet al lui Pătrăşcanu, *n.a.*] – şi Vaughan Ferguson, al doilea secretar al legaţiei americane din Bucureşti şi şoferul. Duţescu este reţinut pentru cercetări de serviciile speciale. Din anchetă a rezultat că cei doi dispăruţi sunt Sabin Manuilă, directorul Institutului Central de Statistică [, şi Nicolae Betea. Duţescu a mai declarat că prezenţa sa în maşină se datora invitaţiei i-o făcuse Betea de a servi ca traducător între el şi Ferguson. Ştia, de asemenea, că aceste discuţii erau în legătură cu apropiatele schimbări în orientarea politică a ţării şi că Lucreţiu Pătrăşcanu era la curent cu aceste lucruri”. Între timp, se specifică în referat, Sabin Manuilă a reuşit să fugă, iar Betea să se ascundă. La începutul lui 1948, cu ocazia arestării membrilor unei „organizaţii legionare”, a fost depistată şi o anume Virginia Giurga, care a declarat, printre altele, că Betea se ascunde la o soră de-a ei din Cluj, în vederea trecerii clandestine peste graniţă pe aceeaşi cale pe care plecase şi Sabin Manuilă. Betea va fi arestat la Bucureşti şi va confirma declaraţiile lui Duţescu „precizând că obiectul discuţiei cu Ferguson era organizarea fugii din ţară cu un avion a unui grup din care trebuiau să facă parte şi el, Lucreţiu Pătrăşcanu, şi Sabin Manuilă, Ferguson fiind acela ce-şi luase angajamentul să organizeze ulterior transportul bagajelor”. „În legătură cu aceste probleme”,

sintetizează numitul referat, „au mai fost arestaţi, în martie 1948, Anton Raţiu – inspector la Controlul Economic, Pavel Constantin – director la ICS şi Remus Mişca – fost procuror la cabinetul lui Pătrăşcanu”. Astfel apare „grupul Betea”, ce va fi predat pentru continuarea anchetei organelor de partid şi ulterior DGSP-ului. „În baza declaraţiilor rezultate, organele de partid au dispus să se facă cercetări directe în cazul Pătrăşcanu”, este concluzia ce motivează arestarea lui Pătrăşcanu.[405]

Prin urmare, la sfârşitul lui februarie 1948, Lucreţiu Pătrăşcanu nu mai este membru al Comitetului Central al PMR, nici ministru al Justiţiei. Înainte de congres, încercase şi el o „diversiune” cu scopul probabil de a-şi atrage susţinători, după cum rezultă din memoriul adresat de

Grigore Preoteasa1 Secretariatului CC al PMR în 27 februarie 1948. Din memoriu reiese că Pătrăşcanu (pe care Preoteasa îl cunoştea din lagărul de la Târgu Jiu) îl chemase, înainte de congres, la Ministerul Justiţiei, „pentru a-şi da seama pe ce lume trăieşte”. Astfel, Pătrăşcanu l-a pus la curent cu acţiunea de izolare la care este supus, învinuindu-i pe Maurer şi Bodnăraş că îl împiedică să aibă explicaţii clare cu Gheorghiu-Dej. Mai spusese Pătrăşcanu şi că „tov. Ana este mâncată de Maurer şi de alţii”. În concluzie, Preoteasa era de părere că Pătrăşcanu voise „să-l atragă în crearea unei fracţiuni”, drept care el, ca bun comunist, a raportat CC.[406][407]

---

405 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 475-476 (Referat din 3 mai 1950 „Priveşte rezultatele cercetărilor făcute în perioada octombrie 1949 - aprilie 1950 în cazul Pătrăşcanu“).

406 Grigore Preoteasa (1915-1957), arestat în 1935 pentru activitate comunistă şi condamnat la doi ani şi jumătate închisoare. După expirarea condamnării va fi internat în lagărele de la Miercurea Ciuc, Caracal, Târgu Jiu. în septembrie 1944 devine redactor-şef al ziarului România Liberă, iar în 1956 ministru al Afacerilor Externe. A decedat într-un accident aviatic la Moscova.

407 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 183 (Sinteză generală asupra problemei Pătrăşcanu - iunie 1952).

După congres, Pătrăşcanu continuă să meargă la Universitate să-şi ţină cursurile. La zvonurile despre excluderea sa din CC, studenţii vor să-i facă o manifestaţie de simpatie. Convins fiind că atitudinea lor i-ar crea alte neplăceri, Pătrăşcanu reuşeşte, cu greu, să-i oprească.[408] Cei care îl întâlnesc, din întâmplare, în aceste zile – Gheorghe Zâne, de pildă, în sala de studiu a profesorilor de la Biblioteca Academiei – îl găsesc „palid şi îngrijorat", ocolit de cunoscuţi.[409] între timp i se făcuse şi o percheziţie acasă, unde nu s-a găsit nimic compromiţător.[410]

„Eu stăteam, pe atunci, toată ziua acasă, într-o stare de spirit proastă", declară Pătrăşcanu. „Eram fundamental trist şi abătut şi aşteptam – zile după zile – începutul discuţiei cu comisia care trebuia să rezolve cazul meu. Ieşeam pentru o jumătate de ceas – câteodată la prânz, la biblioteca Academiei –, dar asta numai ca să fiu văzut şi să infirm toate zvonurile care circulau: că aş fi arestat, trimis în Uniunea Sovietică etc. Serile mă duceam câteodată la Lena sau Hari – la ultimul ca să fac muzică – căutând să nu mă cufund în depresiunea în care mă găseam. Cel mai chinuitor lucru în acele zile era faptul de a aştepta răspunsul la cererile mele insistente, făcute şi lui Teo şi lui Ghiţă de a se începe discutarea şi cercetarea cazului şi situaţiei mele". 1

Chinuitoare sunt remuşcările privind trecutele greşeli, presupunerile privind viitorul. Cu o lună înainte de arestare, singur cu Lena Constante, la ea acasă, îi mărturiseşte că lucrurile se vor termina rău în ceea ce-l priveşte şi n-ar vrea să fie târâţi şi ei – prietenii lui – în această poveste.[411] Bănuielile sale sunt atât de sumbre, încât îi cere Lenei să-i procure otravă pentru a se sinucide

408 Idem, voi. 43, f. 179 (Declaraţia lui H. Torosian din 18 februarie 1950).

409 Gheorghe Zâne, op. cit., p. 165.

410 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 17, f. 84 (Depoziţia martorei Elena Pătrăşcanu în proces).

411 Idem, voi. 14, f. 36 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 11 noiembrie 1949).

în cazul excluderii din partid sau al arestării sale. Cianura adusă de Lena o pune într-un tub pe care-l coase în tivul pantalonilor, purtându-l asupra sa până în vara lui 1949, când constatând că, din cauza căldurii, conţinutul otrăvii s-a descompus, o aruncă.[412]

În acele zile de dinaintea arestării, Pătrăşcanu regretă amarnic prietenia cu Belu Zilber, de care începe a se convinge că fusese agent al Siguranţei. „Nu te arestează dacă n-ai făcut nimic”, este concluzia pe care o comunică soţiei sale cu privire la vinovăţia lui Zilber.1 Credinţa aceasta va fi împărtăşită curând apropiaţilor săi, despre propria-i arestare. Regretă, de asemenea, „spovedania” făcută lui Kavtaradze, pe care, neştiind celelalte fapte ale „grupului Betea”, o consideră „greşeala” ce a generat situaţia sa, conducerea partidului gândind astfel: „Dacă ne părăseşti, îţi arătăm noi ţie.”[413][414]

Într-adevăr, rapoartele sovieticilor cu munci de răspundere în România către Moscova dovedesc că nu se înşelase. După ce, la 29 ianuarie 1948, Pătrăşcanu se hotărâse să-i comunice lui Kavtaradze nemulţumirile sale, ambasadorul sovietic la Bucureşti cere Secretariatului PCR „să facă lumină” în acest caz.[415]

În tot acest timp, în care se crede, în exclusivitate, în puterea conducerii partidului, considerând, ca atâţia alţi vechi *revoluţionari de profesie* ajunşi în procesele staliniste, că „partidul e una, poliţia e altceva”[416], Lucreţiu Pătrăşcanu este urmărit. Rapoartele de urmărire ale unor

412 Idemt voi. 14, f. 179 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1950).

413 Idem, voi. 202, f. 203 (Stenograma declaraţiei date de Elena Pătrăşcanu în faţa comisiei de anchetă la 25 octombrie 1967).

414 Idem, voi. 43, f. 118 (Declaraţia lui H. Torosian din 13 ianuarie 1950).

415 Florin Şperlea, „Cazul Pătrăşcanu şi procesele staliniste din „democraţiile populare“, în Revista de istorie militară, 4-5/2004, pp. 60-64.

416 George H. Hodos, Interviu cu Stelian Tănase, în Sfera Politicii, nr. 35/1966, pp. 26-28.

posturi aparţinând „brigăzii speciale” – unul dintre ele fiind fixat chiar la Ministerul Justiţiei – încep din decembrie 1946.[417] La sfârşitul anului 1947 apar inovaţii şi perfecţionări şi în sistemul de supraveghere. Bunăoară, SSI nu se mai limitează doar la interceptarea telefonică a convorbirilor, ci introduce „ascultarea interioară” prin modificarea telefonului care, atunci când receptorul este aşezat în furcă, rămâne deschis, de la un alt capăt al firului putând fi ascultate conversaţiile şi zgomotele din interiorul încăperii. La începutul lui 1948, metoda transplantată, ca şi celelalte, din URSS în România este aplicată în cazul soţilor Pătrăşcanu („vila de la km. 12” care îi va adăposti imediat după arestare fiind special pregătită astfel pentru ei) iar mai târziu lui Ion Gheorghe Maurer, foştilor social-democraţi Lothar Rădăceanu şi Ştefan Voitec. Ordinul de ascultare a venit de la Teohari Georgescu, iar cel care l-a făcut posibil din punct de vedere tehnic (un oarecare Smelas) a fost decorat, mai apoi, pentru această realizare cu „Ordinul Muncii”.1

În perioada 1 – 11 martie 1948, fiecare drum, fiecare întâlnire şi conversaţie telefonică avute de Lucreţiu Pătrăşcanu sunt înregistrate sub genericul „Supravegherea lui Apolodor”. Agenţii care urmăresc familia Pătrăşcanu în schimburi de opt ore, fără întrerupere, raportează cu stricteţe tot ce fac şi spun „domnul şi doamna Apolodor” (unul dintre agenţi raportează chiar despre „domnul Polidor”).[418] în paralel cu aceşti agenţi de filaj care, de regulă, nu cunosc identitatea reală a celor urmăriţi, soţii Pătrăşcanu sunt supravegheaţi riguros de personalul de serviciu şi protecţie, care prezintă rapoarte mult mai amănunţite şi mai documentate. Bunăoară, în 4 martie 1948, şoferul maşinii de serviciu a lui Pătrăşcanu raportează: „Duminică 29 februarie a.c., domnul Lucreţiu Pătrăşcanu împreună cu doamna

417 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 10, f. 273-289.

418 Idem, voi. 203, f. 229-230 (Stenograma discuţiilor avute cu tov. colonel Golumbovici în ziua de 27 octombrie 1967 la tov. Gr. Răduică).

Pătrăşcanu şi dl Hari Brauner au făcut o plimbare pe şoseaua Bucureşti – piteşti. La ducere, în dreptul oraşului Griviţa şi la înapoiere, aproape de comuna Lunguleţu, jud. Dâmboviţa, cei trei ocupanţi au observat maşina de filaj şi au purtat o discuţie asupra acestui lucru". 1 Conversaţia purtată se referea la spaima lui Pătrăşcanu că va fi arestat imediat, la întoarcere.[419][420]

Această supraveghere putea fi oarecum controlată de soţii Pătrăşcanu, care, după cum se vede din cele relatate, era perceptibilă. Ceea ce le scapă sunt faptele şi proiectele oamenilor ce se aflaseră în anturajul lor. Planurile lui Nicolae Betea de a pleca, împreună cu Lucreţiu Pătrăşcanu, în emigraţie fuseseră împărtăşite de către acesta şi prietenilor săi de la Institutul Central de Statistică. Chiar în sensul că au deja acceptul lui Pătrăşcanu, fapt ce a scăpat de sub controlul ministrului Justiţiei. Relevant pentru descrierea hăţişului de relaţii şi interese, unde cu multă naivitate intrase, este dialogul reprodus în anchetă de Anton Raţiu, care, trimis de Betea la Pătrăşcanu, în decembrie 1947, este primit astfel:

„— Ce este cu dumneata, Raţiu? Ce doreşti?

— Sunt trimis de Betea.

— Ei! Ce vrea? Ce mai doreşte de la mine? (Era cam repezit şi s-a enervat când i-am pomenit de Betea.)

— M-a trimis să vă rog să-mi spuneţi dacă v-aţi hotărât să plecaţi peste graniţă.

— Nu! Nu plec! Ce, nu vă este bine? Cum o să plec? Vedeţi-vă de treabă! Ce, aţi înnebunit? (Era transfigurat şi de-abia putea vorbi de revoltat ce era. Nu ţin minte dacă l-a făcut pe Betea zănatec şi aventurier sau ne-a zis-o la plural – sunteţi nişte zănateci… nişte aventurieri.)

— Domnule ministru, Betea mi-a spus să vă transmit că în cazul acesta el pleacă şi să vă întreb dacă sunteţi de acord.

---

419 Ibidemy f. 302 (Notă 4 martie 1948).

420 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 17, f. 283 (Interogatoriul lui H. Brauner în proces).

— Să plece! îl priveşte! Vă priveşte! Să se ducă învârtindu-se ca ciocârlia! Nu mă interesează! Nu vreau să mă mai intereseze!

— Dacă eventual o să aveţi ceva să-i transmiteţi lui Betea, vă roagă să-i comunicaţi prin Mişca.

— Ce? Şi pe acesta l-aţi băgat? Nu am ce să-i comunic! Sunt sătul până peste cap. Tot târgul vorbeşte. Aţi umplut tot Bucureştiul cu prostiile lui Betea. Am destule pe cap. Ştie şi Siguranţa. Am auzit că dacă cade Max Manolescu, o să cad şi eu. Cine dracu' mi l-a adus pe Betea cu prostiile lui pe cap?" 1

Dacă prietenii lui Betea propuneau fuga cu un avion pilotat de Max Manolescu, pilot de linie TARS, cursa urmând a fi deviată spre Ankara, la începutul lui martie 1948, acasă la Pătrăşcanu, căzut în dizgraţie, vine Herant Torosian cu aceeaşi propunere de fugă în străinătate. Torosian propune însă o altă variantă, prin Oradea până la Budapesta, cu ajutorul unui evreu maghiar, şi de-acolo la Viena prin fratele acestuia, cale urmată cu succes şi de Sabin Manuilă.[421][422]

Toate propunerile sunt respinse de Lucreţiu Pătrăşcanu, care declară că aşteaptă cu încredere dreptatea justiţiei comuniste. Mai puţin idealişti decât el, apropiaţii săi încearcă să scape din *lumea nouă* în care visaseră să trăiască înainte de a o cunoaşte. Necunoscând decât imaginea ei propagandistică, nu bănuiau dialectica *terorii roşii* create de Lenin cu menirea precisă a impunerii *dictaturii proletariatului*. La 2 aprilie 1948 fusese emis mandatul de arestare pentru Nicolae Betea sub acuzaţia că „a organizat şi a ajutat la pregătirea pentru a fugi din ţară a lui Lucreţiu Pătrăşcanu pentru a scăpa pe acesta de a fi cercetat şi judecat pentru crimele săvârşite contra păcii".[423] Sub aceeaşi acuzaţie gravă, deşi fusese şi el

421 Idem, voi. 82, f. 25 (Declaraţia lui A. Raţiu din 12 aprilie 1948).

422 Idem, voi. 14, f. 572 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie 1952).

423 Idem, voi. 78, f. 1 (Mandat de arestare pentru N. Betea datat 2

arestat mai devreme, la 9 aprilie 1948 a fost emis mandatul de arestare pentru Anton Raţiu. Urmează emiterea mandatului de arestare pentru Constantin Pavel, la 21 iunie 1948. Un alt fost apropiat al *celulei de comunişti* de la ICS, Eugen Losniov va fi arestat la 23 octombrie 1948 pe când încerca să plece cu un vapor din portul Constanţa. La 24 iunie 1949, va fi arestat, la Oradea, şi Herant Torosian pentru „tentativă de trecere frauduloasă a frontierei”.

Exact în ziua emiterii mandatului de arestare pentru Betea, Belu Zilber, aflat în ancheta MAI, este dus la Marin Jianu, care-i cere să declare că e agent american. În camera de anchetă intră Alexandru Nicolschi, „care a început să înjure, a bâiguit o serie de inepţii de Sherlock Holmes de la Soroca, mi-a dat două palme şi a dat dispoziţie să fiu trimis în celula 35, o celulă ermetic închisă, fără ferestre şi aerisire, cu o simplă rogojină pe ciment”, declară Zilber.1 Deşi de două luni de zile deţinut, împotriva lui Belu Zilber nu se formulase până la acea dată – când i se cere să declare că e agent american – nicio acuzaţie explicită.

Cu Zilber vor fi inventariate o mulţime de metode de anchetă. La început nesiguranţa, foamea şi singurătatea. Răul care i se pare fără ieşire îl determină să declare greva foamei. După 18 zile de nemâncare i se promite că, dacă încetează greva, va fi dus la Teohari Georgescu. De aici derivă zvonurile ce se scurg în afara zidurilor închisorii că Zilber ar fi murit. După grevă nu este dus la ministrul de Interne cum i se promisese, dar îi va fi adus lui în celulă, cu rol de informator, un alt ilegalist deţinut ca fost agent de Siguranţă, tapiţerul Sami Margulies. După trei luni de convieţuire, Margulies declară anchetatorilor că Zilber va spune orice doresc aceştia deoarece consideră totul fără valoare de vreme ce curând vor veni americanii. „Într-adevăr”, declară Margulies despre Zilber, „a fost informator nu numai al Siguranţei ci şi al altor autorităţi,

---

aprilie 1948).

cu deosebire celor militare.”[424] După plecarea lui Margulies din celulă, un alt informator, legionarul Obreja, îi ia locul.1 în tot acest timp, Zilber vorbeşte cu anchetatorii şi dă declaraţii despre sine şi prietenii săi, în primul rând cu referire la Pătrăşcanu. În octombrie 1949, încă nu ştie pentru ce a fost arestat. Dintre ipotezele aşternute pe hârtie alege „ipoteza Pătrăşcanu[425]: „Da, dar eu habar n-am ce-a făcut Pătrăşcanu. [...] Dar dacă partidul crede util ca eu să-l acuz pe Pătrăşcanu?” – avansează el anchetatorilor o posibilă soluţie de viitor.[426][427]

În ultimele zile de libertate, Lucreţiu Pătrăşcanu gustă, de asemenea, din plin subtilităţile *provocatorilor* ce pot declanşa *teroarea roşie*. Fosta sa „tehnica* pentru legătura cu Bodnăraş, Lucia Flicher, îl vizitează de câteva ori, ea fiind cea care-i aduce vestea arestărilor lui Betea, Raţiu şi Mişca. Lui Lucreţiu Pătrăşcanu i se vor cere, în anchetă, declaraţii pe tema vizitelor şi convorbirilor purtate cu Lucia Flicher. În schimb, dosarele de anchetă nu conţin declaraţiile acesteia, semn că fusese trimisă la Pătrăşcanu cu misiune precisă. De altfel, ca şi Betea altă dată, şi ea îl îndeamnă să părăsească ţara (fapt ce ar fi simplificat mult arestarea) deoarece „toţi cei care au fost în Uniunea Sovietică i-au spus că pentru acuzările publice care mi s-au adus numai puşcăria mă aşteaptă”, după cum declară Pătrăşcanu.[428] Refuză în modul cel mai dur propunerea Luciei Flicher, dar, orice ar mai fi făcut de-acum încolo, soarta îi era pecetluită.

În 28 aprilie 1948, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost convocat la CC. Pleacă în maşina de la Ministerul Justiţiei şi cu omul de pază. I se lăsaseră maşina, şoferul şi garda de corp, desigur pentru o mai bună supraveghere.

---

424 Iderriy voi. 202, f. 20 (Declaraţia lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

425P ătrăşcanu „Lucia Flicher şi vizitele ei la mine“, din 11 noiembrie 1949).

426 îbideniy f. 156 (Declaraţia lui B. Zilber din 19 octombrie 1949).

427 Ibidemy f. 279 (Declaraţia lui B. Zilber din 18 octombrie 1949).

428 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 14, f. 36-37 (Declaraţia lui L.

Convocarea nu părea să aibă nimic neliniştitor pentru apropiaţi: el o solicitase cu insistenţă pentru „clarificarea situaţiei” sale. O oră mai târziu, garda de corp îi telefonează soţiei lui Pătrăşcanu la Teatrul de Păpuşi, că el şi şoferul îl văzuseră pe Lucreţiu Pătrăşcanu ieşind din clădire împreună cu doi oameni. Ca şi cum nu i-ar fi cunoscut pe cei cu care venise, Pătrăşcanu a urcat împreună cu noii săi însoţitori într-o altă maşină, care a pornit, cu mare viteză, într-o direcţie necunoscută. Speriată, Elena Pătrăşcanu i se adresează Lenei Constante. împreună se îndreaptă spre locuinţa celui de-al patrulea membru al cercului lor, Hari Brauner. De acolo, telefonează acasă la soţii Pătrăşcanu, dar nu răspunde nimeni. Lena o însoţeşte pe soţia lui Pătrăşcanu acasă, aşteptând să se întâmple ceva. Pe la ora patru după-amiază, cineva îi aduce Elenei Pătrăşcanu un bilet de la soţul ei prin care-i cere să vină să se întâlnească cu el. Să-i aducă rufe de schimb şi *Istoria diplomaţiei*, pe care tocmai o citea. Soţia lui Pătrăşcanu se duce împreună cu purtătorul biletului.

Lena Constante se reîntoarce la Hari Brauner. Când acesta pleacă pentru o înregistrare la radio, se îndreaptă singură spre locuinţa sa din apropiere. Ceea ce urmează să i se întâmple Lenei Constante pare desprins mai degrabă din ficţiune decât din realitate. La colţul străzii, un bătrânel cu şapcă îi face semn să urce într-o maşină care staţiona lângă trotuar. Maşina o duce într-un cartier cu vile şi grădini, oprind în faţa unei case cu etaj, în holul căreia este întâmpinată de doi agenţi. Gazda – o bătrână unguroaică – o va păzi dormind în aceeaşi cameră cu ea. Pe hol, prin uşa întredeschisă, se vede cum veghează, douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, câte un agent. „Victima unei răpiri oficiale” (căreia nu i se comunică nicio cauză a claustrării şi niciun preţ pentru răscumpărare) are mâncare din belşug. I se aduc ziare, reviste şi cărţi dintr-o casă alăturată despre care îşi dă seama (după notiţele din volume) că aparţin profesorului

Dimitrie Gusti. Seară de seară se repetă acelaşi ritual: doi bărbaţi intră în camera ei şi o întreabă: „Aveţi ceva de declarat?” „Nimic”, răspunde invariabil ostatica. După patruzeci de zile este mutată într-o altă vilă, unde la celălalt nivel îşi dă seama că este, în acelaşi fel ţinută, Elena Pătrăşcanu (o recunoaşte după o bucată din rochia ei, adusă de unul dintre agenţi). Va fi dusă, fără explicaţii, la închisoare. Printr-un perete, reuşeşte să comunice cu Belu Zilber, căruia îi povesteşte ce s-a mai întâmplat după arestarea lui. Eliberată în octombrie 1948 – fără vreun ceremonial –, Lena Constante va fi din nou arestată, după alte cincisprezece luni de libertate, în 17 ianuarie 1950.[429]

Ce se întâmplă cu soţii Pătrăşcanu în acest timp? în declaraţiile din anchetă, ambii vor face vagi referiri la „casa de la Băneasa” unde au fost duşi în 28 aprilie 1948. Două zile după arestarea sa, care în mod sigur nu ajunsese să fie numită „arestare”, în ziua de 1 Mai 1948, Lucreţiu Pătrăşcanu se adresează conducerii partidului („Tovarăşilor Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu – membri ai Secretariatului PMR”) astfel:

„Tovarăşi

Azi când muncitorimea şi cu ea întreg poporul sărbătoresc ziua de 1 Mai într-o Românie pe care am visat-o în tinereţe şi pentru înfăptuirea căreia, cu toate puterile mele [, am luptat o viaţă întreagă, eu măsor de la un capăt la altul camera mea închisă – exact cum o făceam cu ani în urmă la Văcăreşti, la Braşov sau Jilava.

Pentru ce?

Se împlinesc peste scurt timp 29 de ani de când am intrat în rândurile PC. în acest lung şir de ani, de neîntreruptă activitate! am putut de multe ori greşi, aveam slăbiciuni în muncă, chiar abateri, dar de nimeni şi niciodată n-au fost puse la îndoială cinstea mea de comunist, devotamentul meu faţă de PC, dorinţa şi

429 Lena Constante, Evadarea tăcută, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992, pp. 122-144.

strădania mea de a urma fără şovăire linia P [artidului] nostru.

Şi acum sub noianul unor informaţiuni [cuvânt indescifrabil, *n.a.*] de multă vreme încheiate – rezultatul 1 unei evidente provocări – sunt pus în situaţia de astăzi. Nu voiesc să-mi micşorez vina de a fi fost lipsit de vigilenţă faţă de oamenii cu care am venit în contact şi de a fi discutat unele chestiuni care mă priveau, dincolo de cadrele P [artidului]. Dar numai atât.

Eu vă rog, ca tovarăşi dintre care cu unii am început activitatea mea cu P [artidul], să judecaţi cu obiectivitate faptele, să întăriţi fără idei preconcepute materialul adus în discuţie şi să nu luaţi o hotărâre care ar avea ca urmare nu numai distrugerea mea morală, ci şi cea fizică. În Secretariat sunt tov. care în 1939 au împiedicat să se comită o nedreptate contra mea – ca membru de P [artid] – din partea unor oameni dovediţi apoi duşmani ai mişcării.

Grelele încercări din ultimele două luni şi mai ales din ultimele zile, plătite cu mari suferinţe şi morale şi fizice, precum şi întreaga discuţie care a avut loc m-au învăţat multe, foarte multe lucruri.

Am intrat în PC călăuzit de învăţăturile lui L [enin], care în împrejurările dificile prin care am trecut, nu o singură dată, mi-au dictat atitudinea şi mi-au stat în apărare. Aceste învăţături mă conduc şi astăzi, în ele cred nestrămutat şi în clipa de faţă. De aceea niciun moment nu m-am lăsat cuprins de demoralizare şi nimic din convingerile mele şi din tăria mea sufletească nu s-a clintit. După cum întreagă şi fără rezerve este încrederea mea în conducerea P [artidului] nostru.

Am cerut să mi se dea muncă de P [artid]. Aceeaşi cerere o fac şi acuma prin această scrisoare. P [artidul] şi conducerea lui au puterea să controleze activitatea mea nu după vorbe, ci după fapte. Este singurul lucru pe care îl cer.

ss. Lucreţiu Pătrăşcanu” 1

Soţii Pătrăşcanu rămân împreună la Băneasa circa

trei săptămâni, după care Elena Pătrăşcanu este dusă în locuinţa conspirativă unde se afla şi Lena Constante, cu acelaşi regim. Comisia numită de partid pentru cercetarea lui Pătrăşcanu este alcătuită din Teohari Georgescu, Iosif Rangheţ şi Alexandru Drăghici. În împrejurări trecute sub tăcere, fusese vizitat şi de Gheorghiu-Dej. Iată cum relatează, mai târziu, această etapă a anchetării sale Lucreţiu Pătrăşcanu:

„Când am fost dus în casa de la Băneasa, lucrurile s-au petrecut astfel: După ce Teo a vorbit despre autocritica mea – prima pe care i-o înmânasem cu o lună înainte – tov. Gheorghiu a scos declaraţia lui Betea şi Mişca din geanta lui şi i le-a dat lui Teo să le citească, indicându-i ce pasagii să citească şi ce nu. Am fost convins că acele documente proveneau de la SS şi că Teo nici nu le cunoştea". Nu bănuia, desigur, că, înainte de a se fi ajuns aici, conţinutul acelor declaraţii fusese făcut cunoscut ambasadorului sovietic la Bucureşti tocmai de către Teohari Georgescu. În casa de la Băneasa – relatează mai departe Pătrăşcanu – a avut discuţii cu Teohari Georgescu, Rangheţ şi Drăghici, dar „nimeni nu a pomenit niciun cuvânt despre chestia Betea, ca şi cum n-ar exista". La Băneasa a fost convins că este păzit de oamenii SSI, dar după discuţiile despre cantina partidului purtate de oamenii de pază şi-a dat seama că „nu este vorba de paza de la SSI, ci de paza de la Partid", ceea ce îl face să spună că a trăit „cele mai îngrozitoare ceasuri de viaţă"[430] („Să ajung la vârsta mea şi cu trecutul meu pe mâna lui Mişca Povstański?" 1) „Paza de la Partid" însemna, în fapt, NKVD-ul!

Aceste îngrozitoare ceasuri sunt relatate de Drăghici în faţa comisiei partidului din 1968, adresându-i-se lui Teohari Georgescu astfel: „Am fost chemaţi de urgenţă prin omul de pază al lui Pătrăşcanu – care trăieşte –, că Pătrăşcanu vrea să vorbească despre problema pe care o reconstituisem cu o seară înainte. Am ajuns acolo şi ne-ai spus mie şi lui Rangheţ: tovarăşe Rangheţ şi Drăghici, staţi

430 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 3, ff. 399-400.

puţin afară, eu mă duc să stau de vorbă cu el, să-l pregătesc. Dumneata ai intrat înăuntru, iar noi am rămas afară. Ai venit afară şi ai spus că nu se poate sta de vorbă cu el că se bate cu capul de pereţi”.[431][432]

În primele zile ale lui iulie, Pătrăşcanu îi face lui Teohari Georgescu o declaraţie verbală despre discuţiile sale cu Betea. „La această discuţie, Teohari Georgescu m-a liniştit spunându-mi să n-am niciun fel de griji”, că toată cercetarea va fi obiectivă; iar „clasa muncitoare niciodată nu ne va ierta dacă cineva s-ar atinge de un fir de păr din capul tău”, în urma discuţiei, optimist, „aşterne pe hârtie toată chestia Betea” cu convingerea că în curând va fi eliberat. După circa patru zile, revin cei trei tovarăşi numiţi pentru cercetarea sa, care-l întreabă de ce nu a recunoscut toate acestea când Gheorghiu-Dej i-a citit prima dată declaraţiile date de Betea. Sfidându-i, după cunoscutul său obicei, Pătrăşcanu răspunde că i-a dat lui Teohari Georgescu toate explicaţiile şi nu găseşte necesar să le mai repete şi celorlalţi (lui Rangheţ şi Drăghici).1

Declară greva foamei în urma întâlnirii, dar după două zile Teohari Georgescu vine la el. „Din felul în care mi-a vorbit Teo, din faptul că cu câteva zile, tov. Pantiuşa mi-a adus personal din partea Secretariatului răspunsul că «autocritica mea a fost luată în considerare [...] şi că cercetările urmează să se termine chiar în acea săptămână», am fost sigur că Secretariatul a hotărât să fiu eliberat şi cercetările să fie continuate în libertate. [...] Când deodată, în a doua noapte au venit Rangheţ şi Drăghici pentru confruntarea cu B.”[433] Este vorba de

---

431 Mişa Postanski, agent sovietic, condamnat pe teritoriul României, în anii ’50, sub numele de Vasile Posteucă, va fi directorul general al Canalului Dunăre-Marea Neagră.

432 Apud Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete 1944-1989> Editura Paideia, Bucureşti, 1999, voi. 1, p. 192 (Stenograma discuţiei avute cu Al. Drăghici în 20 mai 1968).

433 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, f. 440 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 1 noiembrie 1952).

Nicolae Betea. Iar confruntarea a avut loc în 9 iulie 1948[434], procesul-verbal de confruntare nefiind anexat la dosarul de anchetă. Rezultatul confruntării i-a provocat o imensă amărăciune. Datorată, desigur, şi faptului că se lăsase indus în eroare, nebănuind că acela pe care-l credea devotatul său admirator şi prieten fusese trimis de către SSI în preajma lui şi, conform misiunii primite, informa continuu asupra discuţiilor purtate, fără a cunoaşte însă nici el finalitatea acţiunilor sale. „Totul s-a prăbuşit", spune Pătrăşcanu despre sine. A doua zi a avut „o sincopă la inimă şi un nervenzusammembruch şi cele ce au urmat se cunosc".[435] Adică, o primă încercare de sinucidere.

La sfârşitul lui august este trimis împreună cu soţia sa la vila lor de la Snagov. Un domiciliu forţat, sub pază. Stau împreună şi îşi istorisesc unul altuia conţinutul declaraţiilor date aceloraşi membri ai comisiei de cercetare. Convin să nu declare în viitor anumite chestiuni (discuţiile despre plecarea în străinătate, banii primiţi de la Radu Xenopol pentru finanţarea campaniei electorale, relaţiile Lenei Constante cu Nicol Gross, un bogat evreu bucureştean emigrat în Anglia).[436]

Pătrăşcanu crede încă în posibilitatea de a ocoli pericolul mortal al cercetării sale. Dar Rezoluţia Plenarei a II-a a CC al PMR (10 – 11 iunie 1948) îl prezintă ca „duşman al partidului" pe următoarele considerente: „Un exemplu tipic de renunţare la politica luptei de clasă împotriva exploatatorilor şi de propovăduire a colaborării cu clasele exploatatoare îl reprezintă poziţia politică a lui Pătrăşcanu. Cu câteva săptămâni înainte de 6 martie 1945, acesta, în totală contradicţie cu linia partidului, releva lozinca colaborării cu întreaga burghezie sau cu părţi însemnate ale ei". Este, de asemenea, criticat că în 1946 a

434 Idem, voi. 2, f. 442 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 1 noiembrie 1952).

435 Idemy vol. 1, f. 62 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Atitudinea mea adoptată la primele cercetări, nedatată").

436 Idem, voi. 2, f. 441 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 1 noiembrie 1952).

apărat teza alianţei cu întreaga ţărănime, fiind prin aceasta „duşman al ţărănimii muncitoare”. A mai falsificat „istoria luptei eroice a muncitorimii din România şi a partidului ei” deoarece scrisese, „în mod calomnios”, despre „lipsa de influenţă şi neputinţa de influenţare din partea proletariatului”, despre „activitatea sporadică, lipsa de continuitate şi de profunzime” a partidului proletariatului. Prin urmare, „Pătrăşcanu caută să nege rolul conducător al proletariatului şi să atribuie acest rol burgheziei”. Nici în activitatea practică n-a fost mai bun („în plină luptă a partidului împotriva reacţiunii” el a dus o „politică de împăciuire faţă de reacţiunea burghezo-moşierească”; a mers „pe linia naţionalist-şovină”). În domeniul economic, „în cor cu burghezia”, a fost pentru libertatea comerţului, şi a propus ca „statul să arunce pe piaţă monede de aur, ceea ce ar fi dus la căderea înapoi în haosul inflaţiei şi la întărirea poziţiilor economice ale capitaliştilor” în concluzie, Pătrăşcanu devenise „purtător al ideologiei şi intereselor burgheziei în rândurile partidului nostru”. Partidul a respins însă cu hotărâre „teoriile contrarevoluţionare ale lui Pătrăşcanu, inspirate de ideologia şi interesele duşmanului de clasă”. Se consideră o greşeală de fond faptul că „aceste teorii n-au fost îndeajuns şi la timp demascate”.1 Discuţiile dintre participanţi subliniază că „slăbiciunile” sale sunt efectul originii burgheze.[437][438]

Acuzele publice ce i se aduc în textul sintetizat anterior reproduc referatele critice făcute cărţilor sale, anexate ulterior dosarului de anchetă. Referatele sunt, cu siguranţă, produsul gândirii Secţiei pentru propagandă şi cultură a partidului, condusă în acel moment de Iosif Chişinevschi. Anticipând acuzaţiile anchetei, cu

437 Rezoluţii şi hotărâri ale CC al PMRy voi. 1 (1948-1949), Editura PMR, Bucureşti, 1952, p. 14.

438 Stenogramele şedinţelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, voi. I, 1948, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2002, p. 19. (Plenara CC al PMR din 10 iunie 1948, Discuţii la documentul Biroului Politic.)

semnificaţia unei schimbări la nivelul ideologiei şi istoriei partidului – pe care Pătrăşcanu nu o sesizase –, referatul pentru *Problemele de bază ale României* îl acuză pe autor că „oglindeşte poziţia sa de naţionalist burghez şi ura sa faţă de Uniunea Sovietică”.[439] *Curente şi tendinţe în filosofia românească* este opera unui „ideolog al burgheziei” şi totodată „ignorant în domeniul filosofiei”.[440]

Alt eveniment al lumii comuniste, de asemenea necunoscut lui Pătrăşcanu, dar care-i va influenţa soarta, este şedinţa Cominformului ce-a avut loc la Bucureşti în 1949. La cererea lui Stalin, Gheorghiu-Dej a prezentat raportul „Partidului Comunist din Iugoslavia în mâinile unor trădători şi spioni”.

Ideile principale, redactate în birourile de la Moscova1, vor constitui o punte de legătură între *procesele staliniste* ce se vor declanşa curând în noile state-satelit ale URSS după modelul celor desfăşurate în deceniul patru.

Era la curent oare Lucreţiu Pătrăşcanu cu regia unor asemenea spectacole? Din cele relatate de apropiaţi reiese că intuia corect scopul real al acestora şi nevinovăţia „ţapilor ispăşitori”. În vara lui 1946, la Paris, împreună cu soţia sa şi cu Belu Zilber citiseră *Le zéro et Vinfini*, traducerea franceză a romanului lui Arthur Koestler *Darkness at Noon*.[441] Autorul, el însuşi fost cominternist, după ce s-a lecuit de idealurile comuniste, a sfârşit prin a se sinucide. Pătrăşcanu discutase cu Zilber despre eroul principal al cărţii – *revoluţionarul de profesie* Rubaşov, al cărui prototip fusese Buharin –, cei doi glumind pe tema că s-ar putea să-i pândească şi pe ei aceeaşi soartă.[442] Pătrăşcanu vorbise cu soţia sa şi despre *procesele*

439 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 10, ff. 186-198 (Referat asupra cărţii lui L. Pătrăşcanu Problemele de bază ale României, nesemnat, nedatat).

440 Ibidem, ff. 199-204 (Referat asupra cărţii lui L. Pătrăşcanu Curente şi tendinţe în filozofia românească, nesemnat, nedatat).

441 Paul Sfetcu, op. cit., p. 254.

442 Andrei Şerbulescu, Monarhia...

staliniste din URSS, împărtăşindu-i neîncrederea în propaganda făcută asupra lor: nu admitea că Zinoviev şi Kamenev au fost amestecaţi în uciderea prim-secretarului de partid de la Leningrad, Kirov; nu putea crede că Buharin şi Troţki deveniseră spioni.[443] Credea însă, cu naivitate, că războiul schimbase practicile staliniste.

Planul Marshall impune, în viziunea lui Stalin, întărirea controlului asupra ţărilor din Est, fapt ce va conduce la crearea Cominformului. Cu atât mai mult cu cât până şi staliniştii convinşi începuseră să se declare în favoarea unui *comunism naţional* confuzia fiind favorizată de însuşi Stalin la finele războiului. Din cauza aceleiaşi confuzii, liderul comunist ungur Rákosi declarase în septembrie 1946: „Socialismul nostru va fi creat exclusiv ca rezultat al istoriei maghiare şi al forţelor noastre economice, politice şi sociale, […] un socialism născut pe pământ unguresc şi adaptat condiţiilor ungureşti”. 1

În procesele politice postbelice declanşate de Stalin în ţările-satelit, Pătrăşcanu este primul lider comunist arestat. Dacă primele procese politice postbelice îi aveau ca acuzaţi pe duşmanii regimurilor comuniste, în valul al doilea de arestări (1948 – 1949) sunt lideri comunişti: Pătrăşcanu în România, Traicio Kostov, fostul secretar al comuniştilor bulgari ce-au acţionat în clandestinitate, László Rajk, fostul ministru de Interne al Ungariei, Vladimir Clementis, vice-ministrul cehoslovac al Afacerilor Externe, Koţi Xoxe, ministrul de Externe albanez.[444][445]

Despre aceste procese staliniste – şi cele care vor urma – Pătrăşcanu n-a aflat niciodată. În timpul în care soţii Pătrăşcanu se află în vila lor de la Snagov, se emite de către Parchetul Curţii Bucureşti mandatul de arestare împotriva lui Pătrăşcanu, datat 24 august 1948 şi semnat de procurorul Curţii Supreme, Rudolf Rossman: „Văzând

443 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 88, f. 58 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 25 iunie 1951).

444 Apud Jean-Francois Soulet, op. cit., p. 27.

445 Ibidem, p. 57.

actele care formează dosarul cercetărilor privind pe acuzatul Lucreţiu Pătrăşcanu – născut la 4 noiembrie 1900 în Bacău, căsătorit, fără copii, originea socială – mic burgheză, de profesiune avocat şi profesor universitar, domiciliat în Bucureşti, str. Vasile Lascăr, nr. 100, din care rezultă că, în calitate de agent al siguranţei burghezo-moşiereşti şi agent al serviciilor de spionaj englez, a dus o activitate criminală pentru paralizarea acţiunilor Partidului Comunist Român şi nimicirea din interior a Partidului, contribuind astfel la provocarea, susţinerea şi continuarea războiului împotriva URSS". Mandatul precizează că „din cercetările făcute în cauză şi din actele dosarului rezultă indicii grave de culpabilitate contra acuzatului". Drept care, pe temeiul unor articole şi alineate din Legea pentru urmărirea şi sancţionarea celor vinovaţi de crime de război sau împotriva păcii şi umanităţii (lege promulgată în 1947 de ministrul Justiţiei, Lucreţiu Pătrăşcanu!), „odată cu începerea urmăririi penale, acuzatul se menţine în stare de arest". Se dispune astfel „arestarea acuzatului Lucreţiu Pătrăşcanu" şi se ordonă „agenţilor forţei publice, ca în conformitate cu legea, să-l aresteze şi să-l conducă la Penitenciarul Jilava", administraţia penitenciarului urmând a-l primi şi reţine până la noi ordine, înaintând dovada de încarcerare".1

Menţionăm că documentul autentificat cu ştampila „Parchetul Curţii Supreme" este prima piesă a „dosarului Pătrăşcanu" aflat în Arhivele SRI[446][447]. Niciunul dintre documentele şi probele cercetărilor invocate în mandat nu există în dosarele de anchetă. După emiterea mandatului, Pătrăşcanu nu va fi dus la închisoarea Jilava, acuzatului nefiindu-i măcar adus la cunoştinţă că s-a emis un mandat de arestare împotriva lui.

De ce s-a emis, atunci, acest mandat de arestare care

446 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 1 (Mandat de arestare nr. 16203 din 24 august 1948).

447 Din arhivele SRI, Dosarul Pătrăşcanu a fost transferat în Arhivele CNSAS. Autorul nu are cunoştinţă de existenţa unui regulament privind stabilirea noilor cote arhivistice ale documentelor.

în planul acţiunilor propriu-zise nu pare să prezinte relevanţă? Răspunsurile vin din mai multe zone ale politicului. O sursă a originii sale se află în campania justiţiară lansată de Stalin pe fondul „războiului rece”, acuzele aduse lui Pătrăşcanu fiind similare cu cele referitoare la Tito. Febra desemnării de spioni şi complotişti accentuează disensiunile dintre membrii Biroului Politic ai PCR. în şedinţa din 12 septembrie 1947, Vasile Luca lansase un atac dur împotriva membrilor din conducerea partidului care au răspuns de pregătirea stabilizării monetare (Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ion Gh. Maurer, Aurel Vijoli). Într-o altă şedinţă din 1948, Gheorghiu-Dej este acuzat de Chişinevschi că primeşte scrisori de la Tito.1 Angoasa care-i stăpânea pe membrii conducerilor comuniste din ţările-satelit ale Moscovei, în acea vreme, este evidentă în *clarificările* ce se fac mai târziu. Astfel, chemată în faţa Comisiei de Control a partidului, în 9 iulie 1956, Anei Pauker i se cere socoteală pentru faptul că plănuia îndepărtarea lui Gheorghiu-Dej sub acuzaţia de *titoist*. „La ce te-ai gândit şi ce scop ai urmărit când i-ai afirmat lui Teohari Georgescu: «Ce, la noi nu sunt duşmani? Cum se poate aşa ceva? Peste tot s-au descoperit duşmani, numai la noi nu. Ce, noi am fost ocoliţi?»”[448][449]

Data emiterii mandatului de arestare pentru Pătrăşcanu nu este, desigur, lipsită de legătură cu înfiinţarea Direcţiei Generale a Securităţii Poporului, în cadrul Ministerului de Interne. Actul naşterii temutei instituţii este datat 28 august 1948, conducerea ei fiind încredinţată – cu două săptămâni înainte de apariţia sa! – gen-lt. Gheorghe Pintilie (alias Pantelimon Bodnarenko).[450] Adjuncţii săi sunt alţi foşti agenţi sovietici: Alexandru

448 Paul Sfetcu, op. cit., p. 308.

449 Apud Mircea Chiriţoiu „1956 - Ana Pauker la a doua judecată a partidului“, în Dosarele istorieiy nr. 8/1997, pp. 53-60.

450 Mircea Suciu, Robert Levy, Laurenţiu Panaite, „MAI şi Securitatea; documente inedite“, în Dosarele istorieiy nr. 5/1996, pp. 47-64.

Nicolschi, Vladimir Mazuru, Mişu Dulgheru. Şeful SSI era, de asemenea, un evreu basarabean, Sergiu Nicolau (alias Serghei Niconov). Are ca adjuncţi pe Gheorghe Vidraşcu (alias Vanea Didenko, însoţitorul lui Gheorghiu-Dej în fuga din lagărul de la Târgu Jiu[451]) şi Iosif Rangheţ. Funcţiile de răspundere din aceste instituţii – legate prin fire nevăzute de serviciile speciale sovietice – erau încredinţate, până în 1952, aproape în totalitate unor foşti agenţi sovietici ce petrecuseră ani de închisoare pe teritoriile româneşti: Piotr Gonciaruk (alias Petea Petrescu), Mişa Protopopov, Valerian Bucikov, Mişa Petruk, Iaşka Alexeev, Teodor Rudenko şi alţii, care vor acţiona sub diverse nume şi în diverse misiuni şi funcţii1, ca unii ce cunoşteau bine posibilităţile de aplicare a *terorii roşii* la realităţile româneşti. Din anii de închisoare la Doftana şi Caransebeş şi detenţia din lagărul de la Târgu Jiu erau cunoscuţi şi prieteni cu liderii români Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Emil Bodnăraş, Teohari Georgescu, Iosif Chişinevski, Alexandru Moghioroş.[452][453]

Greu de urmărit sunt şi etapele cercetării lui Lucreţiu Pătrăşcanu, între declaraţiile pe această temă fiind sensibile diferenţe, în funcţie de interesele semnatarului. În „Sinteza generală asupra problemei Pătrăşcanu", întocmită de organele de anchetă în 1952, sunt precizate următoarele prime etape: martie-aprilie 1948 – au fost arestaţi şi cercetaţi de către organele SSI cei care fac parte din „grupul Betea"; în mai 1948, ancheta a fost preluată timp de o lună de către organele de partid; iunie 1948 – Betea, Raţiu şi Pavel au fost predaţi organelor MAI; 6 octombrie 1949 – fostul SSI a reluat anchetarea cazului Pătrăşcanu, fiind cercetate până în mai 1950 un număr de douăzeci şi şase de „elemente" în frunte cu Lucreţiu

451 Paul Sfetcu, op. cit, pp. 92-93.

452 Neagu Cosma, Cupola. Din culisele Securităţii, Editura Globus, Bucureşti, 1994.

453 Pavel Câmpeanu, Ceauşescu, anii numărătorii inverse, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

Pătrăşcanu.[454] în 1967, fostul şef al SSI Sergiu Nicolau declară că Lucreţiu Pătrăşcanu a fost adus pentru cercetări la SSI în toamna anului 1949 şi a fost deţinut în închisoarea Bucureşti-Jilava având un regim preferenţial. Greutăţile întâmpinate de anchetatori: „Încercările lui de sinucidere au menţinut o tensiune permanentă, poziţia lui fiind interpretată ca poziţie de tăinuire cu orice preţ a anumitor secrete”. 1 Tot în 1967, fostul său anchetator Petea Goncearuk declară că în 1950, fiind şeful Direcţiei a II-a Contraspionaj din cadrul SSI, în baza ordinului verbal primit de la Nicolau, i-a preluat pe soţii Pătrăşcanu pentru continuarea anchetei. Soţii Pătrăşcanu îi fuseseră predaţi de col. Valerian Bucicov din MAI, dintr-o vilă de pe şoseaua Bucureşti – Ploieşti situată în apropierea Aeroportului Băneasa, de unde i-a transportat la sediul D II Csp din strada Maxim Gorki. Pentru anchetare a primit de la Nicolau un îndrumar „redat din memorie” astfel:

„1. Care dintre serviciile speciale inamice şi cum anume au acţionat asupra lui Pătrăşcanu; în urma cărui fapt dânsul a devenit agent al unei puteri imperialiste.

2. Ce fel de angajamente a luat Lucreţiu Pătrăşcanu la eliberarea din lagărul de la Caracal […].

3. Identificarea legăturilor lui Pătrăşcanu care au fost ascunse partidului, stabilirea exactă şi amănunţită a poziţiei şi rolului lui Pătrăşcanu în organizarea pregătirii fugii sale.

4. Identificarea legăturilor cu străinii, a lui Eva Pătrăşcanu[455][456], natura acestor relaţii, eventual oamenii de legătură între ea şi străini.”[457]

Din declaraţiile şi autocriticile scrise de Pătrăşcanu se pot urmări şi altfel etapele anchetei. Din compoziţia şi

454 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, ff. 810-811 (Sinteza generală asupra problemei Pătrăşcanu, iunie 1952).

455 Iderriy voi. 203, ff. 210-211 (Declaraţia lui Serghei Nicolau din 9 martie 1967).

456 în mod cert se referă la Elena Pătrăşcanu.

457 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 205-209 (Declaraţia lui Petea Goncearuk din 3 iulie 1967).

datarea lor, reiese că întâi anchetatul primeşte o temă, expunând liber ce are de declarat pe marginea ei. Declaraţiile olografe sunt apoi dactilografiate şi semnate de anchetat. Numele anchetatorului, întrebările sau observaţiile sale nu se regăsesc nicăieri. Această primă etapă de desfăşurare a anchetei poate fi comparată cu aruncarea unui năvod în valuri, lângă care se aşteaptă cu răbdare, în larg, să intre peştii. Dintre ochiurile sale se scot apoi alte personaje, subiecte, frânturi de vorbe ce vor fi reluate într-o altă etapă a anchetei, direcţionată de întrebările anchetatorilor. Atunci se vor organiza noi arestări ale „complicilor" anchetatului.

Lucreţiu Pătrăşcanu îşi începe declaraţiile – după cum reiese din dosarul de anchetă – cu tema „Despre SS" (Serviciul Special), acuzându-l pe Emil Bodnăraş de cele ce i se întâmplă.1 Continuă cu „Conversaţiile cu Belu Zilber"[458] şi „Atitudinea mea adoptată la primele cercetări aprilie-iulie 1948"[459], declaraţii nedatate aparţinând cu cea mai mare probabilitate anului 1948.

Anul de anchetă 1949 debutează pentru Lucreţiu Pătrăşcanu în 3 ianuarie cu un interogatoriu în care anchetatorul i se adresează cu „tu". Până în 2 noiembrie 1949 lipsesc orice urme care să dovedească vreo activitate desfăşurată de anchetatori în cazul Pătrăşcanu. Apoi sunt reluate aceleaşi teme, în aceeaşi manieră a declaraţiilor nedirecţionate: nemulţumirile şi greşelile sale ca activist de partid, divergenţele cu tovarăşii, discuţiile cu Betea, Zilber, Kavtaradze, cu membri ai Comisiei Aliate de Control – englezi şi americani –, declaraţii despre Golopenţia, Manuilă, relaţiile cu Siguranţa. În noiembrie şi decembrie 1949, Lucreţiu Pătrăşcanu scrie mai mult de treizeci de declaraţii şi *autocritici*, aşternute pe mai bine de o sută de file. După un an şi jumătate de chin, tonul lor nu mai păstrează nimic din orgoliul scrisorii adresate membrilor Secretariatului în 1 Mai 1948. Se

458 Idemy voi. 1, ff. 35-39.

459 Ibidem, ff. 57-67.

autoînvinuieşte, bunăoară, că a săvârşit două feluri de greşeli ca activist de partid: „Privind linia politică a partidului şi prin atitudinea greşită faţă de tovarăşii cu care am lucrat şi de prietenii personali sau de acei pe care i-am utilizat”. 1 îşi toarnă cenuşă în cap, în cel mai autentic spirit comunist al *autocriticii de partid*, detaliind şi căindu-se pentru atitudini, gânduri, conversaţii care într-o realitate normală n-ar avea nimic incriminator.

Lunile ianuarie şi februarie 1950 sunt, probabil, printre cele mai grele perioade din viaţa lui Pătrăşcanu. În 4 ianuarie 1950, Pătrăşcanu începe să răspundă întrebărilor puse de anchetator despre relaţiile sale cu fostul industriaş Alexandru Ştefănescu, serviciile făcute matematicianului Grigore Moisil sau primite de el din partea acestuia, despre fostul fruntaş ţărănist trecut în slujba comuniştilor, Mihai Ralea, despre criticul D.I. Suchianu, Torosian, Rupenian, Harry Brauner. Ancheta continuă centrându-se asupra persoanelor, legăturilor şi acţiunilor de realizare a loviturii de palat de la 23 august 1944. Întrebare-răspuns – în formularea anchetatorului –, cu semnătura anchetatului în josul fiecărei pagini.

În 18 ianuarie 1950, Lucreţiu Pătrăşcanu dă nu mai puţin de optsprezece declaraţii.[460] Alte treisprezece declaraţii semnează în 14 februarie 1950.[461] în 3 februarie 1950, tensiunea dintre anchetat şi anchetator depăşeşte, pentru cel dintâi, limitele suportabilului: „Declar că refuz să răspund la orice întrebare sau anchetă întreprinsă de anchetatorul Munteanu pentru motive care sunt gata să le arăt în scris, dar mi se refuză acest drept”. Numele anchetatorilor nefiind comunicate anchetaţilor – şi atunci când se prezintă, ei o fac cu identităţi fictive –, probabil că lui Pătrăşcanu i s-a cerut să declare de unde ştie cine este anchetatorul său. Astfel că declaraţia care urmează are următorul conţinut: „Părerea mea este că anchetatorul

460 Ibidem, ff. 151-159 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Greşelile mele ca activist de partid“, din 18 noiembrie 1949).

461 Ibidem, ff. 274-286.

care mă anchetează în această zi este Munteanu”. Rândurile aşternute de Pătrăşcanu curg în josul paginii, semn că omul care le scrie a ajuns aproape de capătul puterilor sale. Ce se va fi petrecut între anchetat şi „anchetatorul Munteanu”?... Nu vom şti niciodată. Declaraţiile se reiau cu angajamentul lui Pătrăşcanu de a răspunde în continuare întrebărilor puse.1

În 7 martie 1950 scrie alte nouă declaraţii.[462] întrebările se centrează pe pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944, relaţiile cu foşti ilegalişti arestaţi ca agenţi ai Siguranţei, legăturile cu industriaşii Auschnitt, Ştefănescu, Xenopol. Mobilurile anchetei sunt direcţionate de-acum în dovedirea naţionalismului, antisovietismului, a legăturilor cu Siguranţa şi reacţiunea burghezo-moşierească.

În pofida unor false opinii emise de Belu Zilber şi intens popularizate prin cele două cărţi apărute după 1990, cum că, în ancheta Pătrăşcanu, sovieticii nu s-au amestecat[463], conform documentelor de arhivă, conducerea de la Bucureşti s-a adresat în noiembrie 1949 Comitetului Securităţii Statului din URSS cu solicitarea de a trimite specialişti pentru a ajuta Securitatea din România. Folosind pseudonimul „Filipov”, însuşi Stalin i-a răspuns lui Gheorghiu-Dej menţionând şi numele „cadrelor cu experienţă” ce urmează a sosi la Bucureşti – Saharovski şi Patrikeev.[464] Cei doi specialişti, cu rang de consilieri ai Securităţii, vor coordona îndeaproape, după cum atestă mărturiile anchetatorilor români, cercetarea lui Pătrăşcanu.

De aici încolo, morile *dictaturii proletariatului*

462 Ibidem, f. 273.

463 Monarhia de drept dialectic (Andrei Şerbulescu, 1991) şi Actor în procesul Pătrăşcanu (Belu Zilber, 1997) au apărut la Humanitas, fiind prefaţate şi îngrijite de George Brătescu (soţul fiicei mai mari a Anei Pauker), consilier al editurii şi moştenitor prin testament al lui Belu Zilber.

464 Liviu Ţăranu, „Gheorghe Gheorghiu-Dej în istoriografia actuală“, în Dosarele istoriei, nr. 7/2005, p. 21.

macină implacabil viaţa unuia dintre promotorii ei.

CAPITOLUL VIII Antisovietism şi nationalism

J

La sfârşitul lui martie 1950, pentru Lucreţiu Pătrăşcanu ia sfârşit prima anchetă. Timp de un an, martie 1950 – aprilie 1951, raporturile dintre anchetat şi anchetatori par a fi întrerupte. În dosarele anchetei, pentru Pătrăşcanu acest timp pare aproape să nu fi existat.

Cum trăieşte el, aflăm din relatarea pe care o face în scrisoarea adresată lui Gheorghiu-Dej în iulie 1951: „Din martie 1950 până în septembrie 1950, timp de şase luni DUPĂ TERMINAREA PRIMEI ANCHETE mi s-au luat cărţile, refuzat hârtia şi creion şi paznicii au avut consemn sever să nu schimbe o vorbă cu mine. Aceste măsuri luate de anchetatorul Petea nu s-au oprit aici. Medicul, timp de şase luni [, a refuzat să-mi ia tensiunea şi să-mi dea ceva care să facă să-mi scadă, după o recomandaţie expresă, probabil, tot a lui P. Umflându-mi-se ambele mâini, care mi-au fost aproape paralizate – ca urmare a unui reumatism nervos contractat în timpul regimului celular –, medicul mi-a prescris un medicament pe care administraţia SSI mi-l suprima cu de la sine putere, la fiecare 5 – 6 zile. Aşa a fost timp de şase luni. În septembrie regimul s-a schimbat, am primit cărţi, hârtie şi creion, medicamente, pentru ca din aprilie 1951 din nou să se schimbe regimul, odată cu începerea noii anchete. Mi s-au luat cărţile şi materialul de scris, săpunul şi am fost mutat timp de o lună şi jumătate în una din cele mai murdare şi întunecoase celule. Odată cu aceasta am fost obligat ca timp de 17 ceasuri să stau pe scaun sau să mă plimb prin celulă, fără voie de a mă apropia de pat, deşi se ştia că sufăr de insomnii cronice şi că eram nevoit să dorm ziua. Din cele 45 de nopţi, noapte de noapte am fost ţinut cel puţin 4 ore la interogatoriu, aşa încât 45 DE NOPŢI ŞI ZILE, NOAPTE DE NOAPTE, ZI DE ZI, AM ADORMIT UN CEAS, MAXIMUM DOUĂ! Dar toate acestea s-au părut că nu sunt suficiente. Pentru că am protestat împotriva incalificabilei atitudini a anchetatorului

şi nepermisului lui vocabular (faptul că între anchetatorii mei se află şi un fost comisar regal şi director de puşcărie din timpul reacţiunii caracterizează cât se poate de bine cum a fost concepută şi aplicată ancheta cu mine) am fost pedepsit cu 48 ore de carceră. După 17 ore de stat în celulă, primele 25 de ore de carceră am fost împiedicat să dorm şi să stau jos. În a doua noapte am fost lăsat să dorm în carceră câteva ore, ca în ultimele 10 ore să fiu silit să umblu necontenit, în cuprinsul celor 2 m ai carcerei. Am făcut în cuprinsul carcerei exact distanţa Bucureşti – Ploieşti şi sunt sigur că am stabilit un record de «rezistenţă» care ar putea cu cinste figura într-o competiţie sportivă internaţională."[465]

De cealaltă parte a baricadei, anchetatorii îşi fac *autocritica* (solicitată, probabil, de către superiorii lor) de a-l fi tratat prea bine pe Lucreţiu Pătrăşcanu („ca un tovarăş care a greşit, şi nu ca un deli [n] cvent [sic]"). îl acuză pe anchetat de a fi uzat în raporturile cu ei de „diferite metode de autoapărare ca: digresiuni de la subiectul principal, amnezie, ieşiri nervoase şi gesticulări, să pozeze în victimă, să încerce inducerea în eroare a partidului prin autocritici făţarnice, să tatoneze posibilităţi de a ieşi din încurcătură, să propună condiţiunile în care să fie eliberat etc". 1 Cel mai grav: pentru inducerea anchetatorilor în eroare, a uzat de „tactica sinuciderilor"! Se menţionează că prima încercare „şi-a pregătit-o" în preajma arestării, bănuind că „se ştie tot". A doua încercare a fost în momentul când a fost transferat de la Snagov în arestul Serviciului. A treia, atunci când ancheta s-a fixat şi a insistat asupra legăturilor sale cu „reacţiunea" – industriaşii Auschnitt şi Ştefănescu. După fiecare încercare, văzând că „se ştie tot", „s-a calmat până la

465 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 3, f. 128 („Către Secretarul General al PMR, Gh. Gheorghiu-Dej", iulie 1951).

ivirea unui alt moment critic”.[466][467]

Peste aproape douăzeci de ani, fostul său anchetator Petea Goncearuk caracterizează atitudinea lui Pătrăşcanu din anchetă ca „nesinceră şi arogantă, iar uneori de-a dreptul neserioasă”. Încercările de „deviere” a discuţiilor, pretenţiile de a vorbi cu Gheorghiu-Dej sau Teohari Georgescu, refuzul de a da declaraţii despre foştii săi prieteni îi irită pe anchetatori. În ceea ce priveşte tentativele de sinucidere din detenţie, „Pătrăşcanu a încercat să se sinucidă tăindu-şi venele de la braţe şi înghiţind bucăţi de lamă sfărâmată şi în bucăţi mici”, în perioada convalescenţei nu a fost dusă niciun fel de anchetă, iar după aceea a fost mutat – la cererea anchetatorului – în clădirea Direcţiei Anchete SSI, din strada Plevnei. Unde pentru a doua oară a încercat să se sinucidă înghiţind cantităţi mari de somnifere. În cadrul anchetei reîncepute a dat, totuşi, câteva declaraţii scrise, care i-au fost predate lui Pintilie. „În toată perioada anchetelor ce le-au dus, soţii Pătrăşcanu nu au avut de suferit nicio constrângere fizică”, declară concluziv Petea Goncearuk.[468]

Într-adevăr, Lucreţiu Pătrăşcanu şi soţia sa n-au fost bătuţi în anchetă. Faptul reiese deopotrivă din declaraţiile lor şi ale anchetatorilor. În pofida zvonurilor colportate după 1968, nici o singură mărturie, provenită din interiorul acestei lumi închise, nu atestă violenţă fizică exercitată asupra soţilor Pătrăşcanu. Nu se poate spune însă că n-au fost torturaţi. Carcera, privarea de somn (reclamate de Lucreţiu Pătrăşcanu foştilor săi tovarăşi din conducerea partidului), frigul, cei şase ani de singurătate şi angoasă care l-au determinat la trei neizbutite încercări de sinucidere, cum pot fi numite altcumva decât chinuri fizice

466 Idem, voi. 12, f. 334 (Referat privind cercetările făcute în perioada octombrie 1949 - mai 1950).

467 Ibidem, f. 355.

468 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 209 (Declaraţia lui P. Goncearuk din 3 iulie 1967).

şi psihice?

Din aprilie 1951 şi până în septembrie 1952, Lucreţiu Pătrăşcanu va da foarte multe declaraţii în care temele anterioare sunt reluate, insistându-se asupra fiecărui amănunt ce-ar putea deveni o sursă de incriminare. Din dosarul de anchetă pe această perioadă reiese că, în 17 mai 1951, locuinţa soţilor Pătrăşcanu a fost percheziţionată. Din procesul-verbal de percheziţie rezultă că fostul ministru al Justiţiei se face vinovat de deţinere ilegală de aur şi valută.1 în 2 octombrie 1951 – după mai bine de o jumătate de an de la percheziţie –, valuta găsită de lt. Constantin Petrache este predată maiorului Nicolae Dumitrescu: patru mii franci elveţieni, zece franci francezi şi treizeci şi trei de monede de aur.[469] Conform documentelor anexate la dosar, mai trece încă un an şi jumătate (până la 28 iunie 1953) când aceste valori confiscate acuzatului Lucreţiu Pătrăşcanu au fost predate, conform legislaţiei în vigoare, Băncii RPR.[470] în realitate, cea mai mare parte a acestor bani proveneau nu din casa soţilor Pătrăşcanu – bine percheziţionată, ca şi fostele locuinţe conspirative de dinainte de 23 august 1944, fără a se fi găsit nimic incriminator –, ci din podul casei uneia dintre surorile Lenei Constante, Elizabeta.

Lena îşi rugase sora ca, într-o călătorie făcută la Ankara, să schimbe francii elveţieni aparţinând familiei Pătrăşcanu în „cocoşei”, aceştia rămânându-i ulterior în păstrare, împreună cu două cărţi ai căror autori erau Troţki şi Buharin. De frica urmărilor, după arestarea surorii şi fără ştirea ei, Elizabeta Constante a ars cărţile şi a predat banii cu declaraţiile de rigoare.1

Dintre toate acuzaţiile ce i-au fost aduse în anchetă şi au fost făcute publice prin sentinţa procesului, zvonurile vremii şi propaganda dintr-o altă etapă a istoriei contemporane au acreditat imaginea unui Lucreţiu Pătrăşcanu ale cărui convingeri comuniste se detaşau de

469 Idemy vol. 1, f. 7 (Proces-verbal de percheziţie datat 17 mai 1951).
470 Ibidemy f. 25 (Proces-verbal din 28 iunie 1953).

ale celorlalţi tovarăşi ai săi prin *antisovietismul* şi *naţionalismul* exprimate. Asemenea atitudini ce i-au atras popularitatea maselor şi totodată invidia lui Gheorghiu-Dej i-ar fi cauzat, în final, moartea. Cât de reale sunt aceste reprezentări sociale care persistă şi în istoriografia actuală putem conchide din declaraţiile lui Lucreţiu Pătrăşcanu, coroborate cu ideologia şi evenimentele epocii.

În deceniul cinci al secolului XX, *antisovietismul* era sinonim cu încălcarea principiului *internaţionalismului proletar*, principiu fundamental în elaborarea doctrinei comuniste. Conducătorul comuniştilor din acel moment, I.V. Stalin, îl exprimă astfel: „Internaţionalistul este acela care e gata să apere necondiţionat URSS-ul fără şovăială şi fără frică, pentru că URSS este baza mişcării revoluţionare mondiale şi această mişcare nu poate fi apărată şi promovată decât apărând URSS-ul. Oricine crede că apără mişcarea revoluţionară mondială, separat de sau împotriva URSS, se situează împotriva revoluţiei şi se alătură inevitabil duşmanilor revoluţiei.”[471][472]

Despre *antisovietismul* lui Lucreţiu Pătrăşcanu s-a acreditat ideea că a fost exprimat chiar în şedinţele de la Moscova cu prilejul semnării Convenţiei de Armistiţiu din septembrie 1944. În realitate, Constantin Vişoianu este cel care vorbeşte într-un mod care poate fi apreciat ca antisovietic. „România are toate dezavantagiile unei ţări ocupate şi toate obligaţiile unei ţări eliberate”, spune el delegaţiei sovietice în momentul în care se comunică textul actului. Pătrăşcanu este cel care rosteşte – în numele delegaţiei române – acceptul fără condiţii, angajându-se, în timpul lecturii documentului, cu pedepsirea tuturor criminalilor de război „aşa cum trebuie”.1 Ceea ce i se poate reproşa însă lui Pătrăşcanu este prezenţa lui Vişoianu în delegaţie. Chiar numirea acestuia în funcţia de

471 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 15, f. 471 (Proces-verbal de interogatoriu al Elisabetei Constante din 17 februarie 1953).

472 Apud Hélène Carrère d’Encausse, Imperiul spulberau Editura Remember, Bucureşti, 1993, p. 36.

ministru de Externe s-a făcut la propunerea lui.[473] în toate declaraţiile date, Pătrăşcanu afirmă că era pentru satisfacerea de către România a condiţiilor de armistiţiu.

I se mai reproşează că nu şi-a dat acordul ca douăsprezece kilograme de aur – „proprietatea" ambasadorului german la Bucureşti, Killinger – să intre în posesie sovietică. Aceasta deoarece, în conformitate cu textul Convenţiei de la Potsdam, bunurile confiscate de la germani urmau a deveni toate proprietate sovietică, indiferent de statul pe teritoriul căruia se făcea confiscarea. Aurul fusese găsit la Radu Lecca, şeful Centralei Evreilor, care spusese că provine din jaful evreilor bogaţi din România, declară Pătrăşcanu. Ca să se disculpe, Lecca declarase în timpul cercetărilor că aurul aparţine lui Killinger. „Această declaraţie nu am luat-o în consideraţie şi am cerut Comisiei de Control Sovietic să-mi aducă măcar un început de dovadă pentru a da un aviz afirmativ", relatează Pătrăşcanu episodul încheiat – în lipsă de dovezi – în favoarea statului român.1 „Pentru care fapte ai intrat în conflict cu anumite organe sovietice de la Comisia Aliată de Control?" este întrebat cu un alt prilej de către anchetator. După reluarea în repetate rânduri a discuţiilor privind aurul găsit la Lecca, Pătrăşcanu aminteşte şi „o discuţie în contradictoriu asupra pasivelor şi activelor germane", unde „felul în care a fost pusă chestiunea de către Comisia de Control Sovietică mi s-a părut neobişnuit şi am suspendat darea avizului".[474][475]

Toate acuzaţiile aduse de a fi „sabotat" prelungirea legii criminalilor de război – altă posibilă *dovadă de antisovietism* – sunt respinse de Pătrăşcanu. Singurii „duşmani ai regimului" ajutaţi de el „să scape din faţa organelor de stat" au fost Constantin Dănulescu (în cazul

473 „O minută românească a şedinţelor conferinţei Armistiţiului, 11-12 septembrie 1944", în Magazin istoric, oct./1990, pp. 12-16.

474 Idem, voi. 14, f. 222 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 23 octombrie 1952).

475 Idemy voi. 2, f. 53 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 7 mai 1951).

său făcându-le un serviciu lui Rupenian şi Raţiu), Nicolae Betea şi Sabin Manuilă, ale căror pregătiri de fugă nu le-a denunţat. Sabin Manuilă fusese, de altfel, şi cel care declanşase „scandalul cu falsificarea legii de epurare", textul legii fiind modificat cu concursul oamenilor săi din Ministerul Justiţiei (Maurer „ridicase chestiunea la partid", ca urmare Pătrăşcanu fiind aspru criticat).[476]

Singurul „fapt" real dovedit de anchetă în acuzele de antisovietism este o întâlnire neoficială cu Mircea Durma. Fost ministru de Finanţe în guvernul Groza până în august 1945 (contând ca *tovarăş de drum*, în preluarea puterii de către comunişti), Durma condusese delegaţia economică română, trimisă la Moscova în aprilie-mai 1945, pentru încheierea unui acord comercial cu URSS pe timp de un an şi a unui acord de colaborare ce va conta ca „izvor al Sovromurilor", semnat la 7 mai 1945.1 înaintea plecării la Moscova, Durma a fost invitat de Belu Zilber (pe care-l cunoştea dinainte de 23 august 1944, când Durma şi-a dat „obolul" pentru comuniştii internaţi la Targu Jiu) acasă la Torosian, unde se aflau şi soţii Pătrăşcanu. În relatarea lui Durma, conversaţia a avut un caracter anodin. Rămăsese în urma ei cu impresia că-l chemaseră pentru a-l atenţiona să nu se lase indus în eroare de sovietici semnând un acord care limitează comerţul românesc la exclusivitatea cu URSS.[477] Declaraţiile lui Belu Zilber – cel dintâi care dezvăluie această întâlnire secretă, cu mare greutate recunoscută de Pătrăşcanu – şi ale fostului ministru comunist confirmă impresia exprimată de Durma.

Celelalte fapte ce vor conta ca atitudini antisovietice, opinii, în fapt, despre lecturile şi lucrurile văzute, sunt detaliate de prietenii casei şi mai cu seamă de soţia lui Pătrăşcanu.

Astfel, comentând *Cursul scurt al Istoriei PC (b) US>*

---

476 Idem, voi. 1, f. 107 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 noiembrie .

477 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 100, f. 38 (Declaraţia lui M. Durma din 4 iulie 1951).

Pătrăşcanu i-a spus soţiei sale că istoria sovietică „este redată în mod falsificat şi tendenţios deoarece nu se vorbeşte despre rolul jucat de Troţki, Buharin, Kamenev, Zinoviev şi alţii”. Altă dată afirmase că „nu crede că rolul jucat de Stalin a fost dintru început atât de important” şi alte asemenea observaţii potrivite cunoscătorilor istoriei sovietice reale.[478] Mai grave sunt opiniile lui Pătrăşcanu despre actualităţile sovietice: URSS „ar fi condusă de o mână de oameni instalaţi la vârful conducerii şi care exercită o dictatură personală, răpind libertatea maselor”, spusese el odată. Iar altă dată afirmase că statul sovietic este „prin excelenţă poliţienesc”.1

Posibilitatea unei şi mai rapide falsificări a istoriei PCR după aceeaşi metodă sovietică îi scapă lui Pătrăşcanu din vedere. Pătrăşcanu, care ştia foarte bine cât de mic era capitalul de popularitate şi prestigiu al Partidului Comunist, nu bănuieşte că asemenea realităţi pot fi scoase atât de uşor din istorie. Că înşişi martorii lor, printre care se află şi el, pot fi suprimaţi. „Limbuţia” lui Zilber redă adesea mirarea şi îndoiala lor de foşti *ilegalişti* în faţa metamorfozelor româneşti. Mirat de mulţimea celor intraţi după 1944 în partid, Zilber rememorează în anchetă episodul „Memoriul academicienilor”, adresat în aprilie 1944 „dictatorului Ion Antonescu de 65 slujitori ai şcolii superioare româneşti şi membri ai Academiei Române”.[479] Nici măcar în acea perioadă, când finalul războiului era previzibil, PCdR nu se bucura de mai mult prestigiu, după cum dovedeşte relatarea lui Zilber despre întocmirea şi semnarea memoriului: „Textul pentru pace al universitarilor a fost făcut la propunerea profesorului de geometrie Vrânceanu (Moisil a refuzat, în final, să semneze spunând că i-e frică) ... Deşi am utilizat toate bateriile (Vişoianu, Al. Rosetti etc.), n-am reuşit să convingem să

---

478 Idem, voi. 88, f. 182 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 21 aprilie .

479 Idem, voi. 10, ff. 112-113 (Declaraţia lui H. Brauner din 4 august .

semneze pe cei de la Institutul Cantacuzino şi pe Mihail Sadoveanu (acesta pretextase că memoriul este greşit adresat lui Antonescu, trebuia adresat regelui), pe Guşti (acesta ne-a dat afară), Hulubei etc. […] Tov. acad. Stoilov a spus: «Am impresia că aici s-au amestecat comuniştii. Cu ăştia nu ştii niciodată ce iese.» […]."[480]

Şi mai contrastante cu evocările istoriei oficiale de partid sunt tratativele organizării „insurecţiei naţionale antifasciste şi antiimperialiste", teoretizată ca *revoluţie comunistă* într-o viitoare etapă ideologică. „Limbutul" Zilber rememorează bâlbâielile şi tărăgăneala oamenilor politici, printre care singurul comunist admis fusese Pătrăşcanu. Discuţiile purtate pentru viitoarea formulă de guvern sunt elocvente pentru haosul perioadei. Maniu, bunăoară, propusese un guvern „făcut cu Domnişoru [regele Mihai, *n.a.*], cu domnii militari şi domnii comunişti", el voind să se sustragă de la responsabilitatea unei guvernări nevoite să accepte înstrăinarea de ţară a unor provincii istorice. Raţionamentele politicianului ţărănist atrag comentariile sarcasticului Zilber: „Ăsta a îmbrăcat izmenele de bronz ale lui Mihai Viteazu şi vrea să rămâie în istorie ca ultimul român care a susţinut România de la Nistru până la Tisa". 1 în faţa acestei evidenţe, Pătrăşcanu şi Zilber ajunseseră la ipoteza formării unui guvern alcătuit aproape integral din intelectuali. Astfel, Pătrăşcanu şi Zilber s-au întâlnit cu academicienii Porfiri şi Nicolau. Întrebaţi dacă vor să intre în guvern, aceştia „s-au tăvălit de râs, dar au acceptat".[481] Nici măcar actul de la 23 august nu sporeşte încrederea în comunişti. Trimis în acea zi la Deva, să-l aducă pe Petru Groza la Bucureşti, poetul Beniuc este refuzat de preşedintele Frontului Plugarilor, care petrecuse o scurtă perioadă de închisoare în urma încheierii unui pact cu comuniştii.[482]

---

480 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 45, f. 98 (Declaraţia lui B. Zilber nedatată).

481 Idem, voi. 37, f. 367 (Declaraţia lui B. Zilber din 12 august 1949).

482 Belu (Herbert) Zilber, Actor..., p. 230

De menţionat însă că asemenea informaţii figurează în declaraţiile-fluviu scrise de Zilber, declaraţiile lui Pătrăşcanu fiind laconice şi sobre. Deşi cunoştea date mai precise decât Zilber despre puterea şi numărul comuniştilor la 23 august. Ştia, fără îndoială, că efectivele partidului aflate atunci în

Bucureşti nu depăşeau optzeci de oameni! 1 Cum să fi crezut, atunci, Pătrăşcanu că în numai doi ani, după alegerile din 1946, comuniştii vor conduce ţara?

„Toată puterea?" se întreba Belu Zilber, la începutul anului 1945, comentând lozincile strigate de coloanele de demonstranţi în favoarea BND. „Asta mi s-a părut imposibil! Tot partidul era încă o mână de oameni, grosul populaţiei se transformase vizibil dintr-o masă apatic reacţionară într-una activ reacţionară, iar muncitorimea era departe de a avea conştiinţa de clasă necesară cuceririi puterii politice."[483] Puterea sovieticilor, care în acele momente îşi căuta sprijin pentru aşezarea *curelelor de transmisie*, nu era vizibilă cu ochiul liber, încă. „Raportul intern de forţe în lipsa unui sprijin activ din partea URSS era atât de defavorabil nouă, încât nu vedeam posibilitatea unei victorii", recunoaşte Belu Zilber, pluralul incluzându-l şi pe Pătrăşcanu. „Spre surprinderea mea, la 6 martie 1945 s-a produs intervenţia URSS. [...] La 6 martie 1945, pumnul lui Vîşinski m-a trezit."[484]

Trezirea nu a fost deplină: intelectualii comunişti prevăd o realitate mai apropiată de *democraţiile burgheze* decât de *dictatura proletariatului*. Cercul lui Pătrăşcanu continua să comenteze defavorabil realităţile din URSS, copiate de români şi oamenii impuşi de forţa sovietică. Astfel, despre Petru Groza, premierul „guvernului de largă concentrare democratică", acelaşi Zilber declară (convins fiind că, oricum, părerile sale sunt cunoscute): „Nu-mi plăcea Petru Groza pentru factura lui morală... omul care

483 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 30/1945 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR din 23 aprilie 1945).
484 Ibidenty f. 430.

se laudă că a făcut avere cu p… […] monstruozitatea lui, totul îmi displăcea.”[485]

Spre deosebire de Zilber, în ale cărui declaraţii pulsează speranţa instaurării unui regim de democraţie în manieră occidentală, în toţi cei şase ani de anchetă nu există niciun moment în care Pătrăşcanu să se declare ostil ideologiei partidului. „Dacă ataşamentul sincer şi total faţă de Uniunea Sovietică este piatra de încercare a atitudinii internaţionale – această afirmaţie o fac iarăşi după o lungă şi sinceră cercetare a conştiinţei mele am rămas acelaşi comunist legat prin toate gândurile şi aspiraţiile mele, prin toate străduinţele mele la tot ce aparţine şi reprezintă URSS”, scrie el. Declaraţia o face pentru a se disculpa de acuzaţiile de *naţionalism*. „Scrutându-mi adânc conştiinţa”, afirmă el, „eu nu mă consider naţionalist sau ca unul care am părăsit internaţionalismul proletar”. 1 Deoarece discuţiile filosofice cu anchetatorii nu-şi au rostul, Pătrăşcanu îşi exprimă, de regulă, opiniile la nivelul simţului comun, deşi asupra curentelor de idei ale epocii se pronunţase faţă de prietenii săi. „El socotea” – declară Betea despre Pătrăşcanu – „că numai curentele naţionaliste exprimă un optimism al cunoaşterii, că numai ele proclamă direct sau indirect posibilitatea cunoaşterii adevărului”, în opoziţie cu intuiţionismul la modă în acea vreme.[486] O declaraţie de veridicitate discutabilă, având în vedere teoriile exprimate de Pătrăşcanu în cărţile şi conferinţele sale.

Ce fapte l-au consacrat pe primul ministru comunist din istoria României ca *naţionalist*, calitate îndelung speculată de ideologia PCR după asimilarea în compunerea ei a *patriotismului naţional*? în legătură cu acestea, Pătrăşcanu declară:

„Deviaţiile mele pe linie naţionalistă au început cu

485 Ibiderriy f. 431.

486 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 68 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu „Discuţiile cu tov. Kavtaradze referitoare la naţionalism“, din 2 noiembrie 1949).

prima cuvântare a mea de la Cluj, din iunie 1945. Aceste deviaţiuni n-au fost întâmplătoare şi m-au dus şi m-au situat pe o linie naţionalistă trădătoare. Având o situaţie şubredă în partid, am urmărit întărirea situaţiei mele în Partid prin crearea unei popularităţi personale – ridicând unele chestiuni pe care le-am ascuns Partidului.

În vara lui 1946, problema Ardealului de Nord era problema centrală care cuprindea atenţia întregii opinii publice româneşti şi am urmărit şi popularitatea mea personală, folosind cuvântarea de la Cluj din iunie 1946, ascunzând Partidului o parte din această cuvântare.

Am ocupat această poziţie naţionalistă trădătoare şi pentru că în mentalitatea şi ideologia mea au rămas unele rămăşiţe şi prejudecăţi mic-burgheze şi intelectualiste-individualiste. Datorită acestei poziţii ocupate de mine, am devenit purtătorul ideologiei duşmanului de clasă în rândurile Partidului.

Prin atitudinile şi manifestările politice, obiectiv şi în fapt, am servit interesele reacţiunii de la noi din ţară. De aici a urmat o serie de manifestări şi atitudini nepartinice pe care le-am ascuns Partidului”. 1

În alte declaraţii autocritice, Pătrăşcanu se căieşte, în consonanţă cu criticile făcute de tovarăşii săi, pentru faptul că atunci când a fost trimis de CC şi guvern pentru a ţine cuvântarea de la Cluj a arătat schema ei spre aprobare, dar a ascuns că „va ascuţi atitudinea antirevizionistă”. Regretă, de asemenea, afirmaţiile că în 1918 – 1940 – timpul în care Transilvania a reîntregit România – s-au făcut mari progrese deoarece prin aceasta a dat „un certificat de bună purtare guvernelor burghezo-moşiereşti care au guvernat în acest timp”.[487] Când recunoaşte asemenea „greşeli”, Pătrăşcanu nu face însă decât să reitereze cele exprimate în şedinţa Biroului Politic al CC al PCR cu activul de partid din 22 iunie 1946, convocată special pentru a lămuri „punctul de vedere principiar despre „problema naţionala4. O şedinţă care a

487 Idem, voi. 2, f. 88 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 mai 1951).

succedat ecourilor cuvântărilor lui Pătrăşcanu din iunie de la Cluj. Din ea reiese şi că fusese convocată datorită plângerilor făcute la *centru* de către activişti cu munci de răspundere în Transilvania1, precum Szilăgyi (viitorul general Leontin Sălăjan) [488][489], Vasile Vaida[490][491], Andrei Pătraşcu4.

Cum începuseră „devierile naţionaliste" ale lui Pătrăşcanu? Există, desigur, o „problemă a Transilvaniei" după cel de-al Doilea Război Mondial.5 Există şi problema „naţionalistă" ca doctrină opusă *internaţionalismului proletary* Stalin considerându-se un teoretician al problemei naţionalităţilor. În analizele româneşti pe tema „naţionalismului lui Pătrăşcanu" a fost, de asemenea, omis faptul că, în perioada ilegalităţii, comuniştii din Transilvania erau aproape în totalitate maghiari. Starea de fapt persistă şi după 1944. „La noi e o situaţie extrem de încordată", spune Leontin Sălăjan în 1946, când este prim-secretar regional la Satu-Mare. „În primul rând, în Ardeal oraşul şi proletariatul e maghiar."[492]

Ce-a făcut şi a spus Lucreţiu Pătrăşcanu în acest context? Prima manifestare taxată ca *naţionalistă* a fost discursul din vara lui 1945 ţinut la Cluj. În sala Colegiului Academic, în 13 iunie, ministrul Justiţiei, printr-un discurs construit după toate regulile retoricii, se adresează unui auditoriu alcătuit din intelectuali, astfel: „Tovarăşi,

---

488 Apud Florin Constantiniu, PCR, Pătrăşcanu şi Transilvania (1945-1946), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001, pp. 157-213 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR cu activul central de partid din 22 iunie 1946).

489 Leontin Sălăjan, pe numele său real Leontin Szilăgyi (1913-1966), membru de partid din 1939. După 1944, lider regional de partid la Timişoara, Oradea, Satu Mare. Până la moarte a ocupat funcţii ministeriale în diverse domenii.

490 Vasile Vaida (1909-1987), membru de partid din 1935, condamnat în 1941 la muncă silnică pe viaţă. Funcţii în domeniul agriculturii după 1944 şi al organizaţiilor judeţene de partid.

491 A se vedea în acest sens Florin Constantiniu, op. cit.

492 Apud Florin Constantinii!, op. cit., p. 169.

prieteni, doamnelor şi domnilor, timp de opt zile am vizitat Ardealul de Nord”; înainte de a pleca, a ţinut ca la Cluj („în inima Transilvaniei”) să expună observaţiile şi concluziile călătoriei. Se află în Ardeal „ca trimis al Guvernului pentru a strânge legăturile între acest colţ de ţară şi România, între guvern şi Ardeal”.

Prima constatare: a găsit în Ardealul de Nord „o stare de spirit plină de nelinişte şi nesiguranţă”, „o rezervă dusă până la adversitate faţă de aparatul administrativ şi faţă de Statul român, într-o parte a populaţiei maghiare şi în special în secuime”. A observat chiar „rezerve din partea populaţiei româneşti faţă de Guvernul Groza”. „Sunt dator”, accentuează el, „să spun aceste lucruri şi ca ministru şi ca comunist”. După această introducere, afirmă, în numele guvernului din care face parte, „definitiva încadrare a Ardealului de Nord între graniţele statului român”. Zvonurile că Transilvania „va deveni stat autonom” ori „de încadrare a Ardealului de Nord într-un stat sovietic federativ” le taxează „operă direct criminală”. Pentru „voinţa fermă şi generoasă a Guvernului Sovietic de a reda României Ardealul de Nord”, mulţumeşte Statului Sovietic şi Armatei Roşii.

S-a angajat în reforma justiţiei şi operaţia de epurare a aparatului funcţionăresc la toate departamentele. Pentru a nu mai repeta vechile stări de lucruri, sute de ani, populaţia românească şi cea maghiară „au fost frământate de curente şovine, exploatate, nu o singură dată, de minorităţi profitoare”.

Datoria guvernului actual este „să combată şovinismul, să transforme prietenia româno-maghiară în realitate”.

Faptul că în regiunea secuiască nu a găsit steagul tricolor românesc, ci doar steagul roşu sovietic, îl consideră un „mijloc de aţâţare la şovinism”. Într-un oraş transilvan a fost întâmpinat doar cu imnul sovietic, ceea ce îl face să adauge: „Îmi aduc aminte de o întâmplare petrecută acum trei luni la Cluj [la festivitatea care

consacra revenirea Ardealului sub administraţie românească, *n.a.*]. Excelenţa Sa, ministrul adjunct de externe al Uniunii Sovietice, tovarăşul Vîşinski, când s-a coborât din tren a fost salutat cu imnul sovietic, ascultat cu emoţie, respect şi dragoste de noi toţi cei prezenţi. Urma să treacă apoi în revistă trupele. Tovarăşul Vîşinski a cerut însă mai întâi să fie cântat şi imnul statului român. Gestul era mai mult decât o formulă protocolară, era un imbold şi o pildă".

Referindu-se la crimele săvârşite asupra populaţiei române sub regimul horthist, Pătrăşcanu afirmă că „s-a născut impresia că există o stare de complicitate între organele nou create şi elementele vinovate ale trecutului regim maghiar". „Pe străzile Clujului şi ale Oradei se plimbă nestingherite acele elemente care, instrumente ale regimului trecut, au pe conştiinţă crime şi fărădelegi comise împotriva românilor", în judeţul Trei Scaune, unde s-au comis cele mai multe asemenea crime, au fost condamnaţi doar trei făptaşi, în decursul a trei luni. Promite că îndată ce va ajunge la Bucureşti va forma un *tribunal al poporului* la Cluj.

Limba oficială în statul român este limba română, mai spune răspicat Pătrăşcanu. Populaţia maghiară poate folosi în contactul direct cu administraţia (petiţii, reclamaţii, mărturii în faţa justiţiei) limba maghiară; în instanţele de judecată urmând a fi înfiinţat un corp de traducători-juraţi. „Nu ne gândim să românizăm maghiarimea pe căi ocolite", afirmă oratorul, „dar legile statului sunt unice şi în mod unic şi uniform trebuie aplicate". Sunt atinse de Pătrăşcanu alte chestiuni care trebuie să fi displăcut multora. Se pronunţă pentru refuzul dreptului de şedere în Ardealul de Nord al „elementelor şovine, venite după 1940 în sprijinul lui Horthy" („de frica terorii pe care aceştia o exercită", unii români se gândesc să-şi părăsească ei locurile de baştină). Cere să nu se mai facă plăţi oficiale în *pengő*\ ci în moneda statului naţional român. Încheie, îndemnând la colaborare cu guvernul

Groza, pentru „crearea unei noi Românii, liberă, democratică, fericită”.[493][494]

Discursul (ce avusese ca idee iniţială problema trimiterii la locurile de baştină a maghiarilor care au venit în Transilvania după Dictatul de la Viena[495]) a fost „ovaţionat extraordinar” de participanţi. Printre acuzele care i se vor aduce însă se află şi aceea că „sala era populată prin excelenţă numai de reacţionari” (printre aceştia aflându-se episcopul Suciu al Oradei, Emil Haţiegan [u], dr. Lupaş).[496]

A doua zi, la Teatrul municipal din Sibiu, Pătrăşcanu a susţinut conferinţa „Ideea naţională şi democratică”. Printre reproşurile ulterioare va figura şi acela că nu şi-a ţinut discursul în cadrul ARLUS sau al „Apărării Patriotice”, ci al „societăţii reacţionare” ASTRA, unde activau mulţi ţărănişti.[497] Oratorul a fost prezentat auditoriului de profesorul D. Popovici, în numele grupării universitare democratice, „ca unul dintre cei mai profunzi cercetători, cu cea mai adâncă seriozitate a fenomenului naţional”. Ca şi la Cluj, discursul lui Pătrăşcanu de la Sibiu excelează prin logica expunerii, claritatea ideilor şi excelenta frazare. Se remarcă şi prin orizontul cultural diferit discursurilor mobilizatoare ale celorlalţi tovarăşi ai săi, încheiate, de regulă, cu chemarea: „La muncă şi la luptă, tovarăşi!”

După ce defineşte din perspectivă stalinistă naţiunea, operează distincţii între conceptele „naţiune”, „popor”, „solidaritate naţională” în viziunile diverselor curente de gândire românească: semănătorism, poporanism,

493 Pengo - monedă maghiară.

494 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 10, ff. 141-165 (Discursul tov. ministru Lucreţiu Pătrăşcanu rostit în ziua de 13 iunie 1945 în sala Colegiului Academic din Cluj).

495 Ideniy voi. 78, f. 97 (Declaraţia lui N. Betea din 29 noiembrie 1951).

496 Ideniy voi. 21, f. 71 (Depoziţia lui H. Brauner în proces).

497 Ideniy voi. 78, f. 95 (Declaraţia lui N. Betea din 29 noiembrie 1951).

gândirism, legionarism. Consideraţiilor filosofice, adecvate auditoriului format din intelectuali, le asociază îndemnuri ca acestea: „Întăriţi specificul naţional, luptând din răsputeri pentru ca şi cultura noastră naţională să fie cât mai rodnică, să fie cât mai amplă”, „îndemnăm la o atentă, susţinută cercetare a problemelor româneşti”.1

Revenit la Bucureşti, va fi criticat pentru cele spuse. Între prieteni, Pătrăşcanu declară că fusese criticat în CC din cauza lui Vasile Luca, „care îi susţine pe ungurii care vor să facă Stat în Stat”.[498][499]

În iunie 1946, înaintea semnării Tratatului de Pace de la Paris, care va reglementa definitiv apartenenţa Transilvaniei la statul român, Lucreţiu Pătrăşcanu va mai ţine un discurs la Cluj în care vor fi reluate aceleaşi idei.

Din nou contextul presupune un complicat nod de ipoteze datorate obiectivelor militare şi politice ale sovieticilor. În istoriografia comunistă au fost ocolite asemenea momente neconcordante sarcinii de a contribui la bunele relaţii între *ţările frăţeşti* ale lagărului socialist.[500] Unul dintre aceste momente este expulzarea administraţiei româneşti din nordul Transilvaniei pe fondul acţiunilor militare de cucerire a Budapestei şi al creşterii popularităţii comuniştilor în Ungaria. Momentul, ca multe altele din această perioadă, creează confuzii privind strategiile

PCR. „Expertul” partidului în „problema Transilvaniei” (element important în strategia de atragere a adepţilor de către comunişti) pare a fi Vasile Luca. În decembrie 1944, acesta trasase liniile după care urmau a se călăuzi conducerile locale de partid: 1. Transilvania de Nord nu aparţine în acest moment nici Ungariei, nici României, deşi armistiţiul încheiat de Aliaţi cu România nu

498 Idem, voi. 10, ff. 165-175 („Ideea naţională şi democratică“. Conferinţa domnului ministru Lucreţiu Pătrăşcanu ţinută joi, 14 iunie 1945, la Teatrul municipal din Sibiu).

499 Ibidem, f. 230 (Declaraţia lui H. Brauner din 24 februarie 1950).

500 A se vedea Florin Constantiniu, op. cit.

recunoaşte Dictatul de la Viena şi făgăduieşte Transilvania sau cea mai mare parte a ei României; faptul că guvernul de la Bucureşti nu a respectat condiţiile armistiţiului a dus la această situaţie; 2. administraţia românească trimisă de la Bucureşti, în loc să fie democratică şi să respecte drepturile naţionalităţilor, s-a dovedit „colonizatoare, reacţionară şi fascistă”, fapt intolerabil din perspectiva capilor armatei sovietice.1

În 28 mai 1946 au loc „incidentele de la Cluj”. În urma unor demonstraţii naţionaliste ale studenţilor români, căminele lor au fost atacate de muncitori maghiari de la fabrica „Dermata”, conflictul fiind stins pe moment cu focuri de armă de o patrulă sovietică. În atmosfera tensionată a oraşului, în 5 iunie soseşte ministrul de Interne, Teohari Georgescu, care stabileşte ca vinovaţi incitatorii din partidele liberal şi ţărănesc şi pe profesorii universitari care i-au educat prost pe studenţi.[501][502]

După trei zile de la vizita lui Teohari Georgescu (ale cărui opinii vor fi larg propagate de presa maghiară), Lucreţiu Pătrăşcanu (subliniindu-şi calitatea de profesor universitar) va susţine faimosul său discurs, „în numele guvernului român”. Remarcabil şi prin maniera tranşantă de exprimare a unor opinii care electrizau atmosfera timpului şi locului, şi prin talentul oratoric al vorbitorului. Ideile sale principale vor apărea subliniate de presa care ia act de senzaţionalul momentului şi evenimentului. „Transilvania a aparţinut şi va aparţine României”, „nimeni n-are drept să pună în discuţie graniţele noastre”, „revizionismul de azi al guvernului maghiar îl continuă pe cel de ieri”, „a cere revizuirea frontierelor este un amestec în treburile noastre interne”, „poporul român este un popor înţelegător” sunt câteva dintre ideile exprimate de Pătrăşcanu cu acest prilej. În final, Pătrăşcanu declară: „În numele guvernului şi al Partidului Comunist *mă ridic1*

501 Apud Florin Constantiniu, op. cit.y pp. 73-74.
502 Ibidem, pp. 91-92.

împotriva schimbărilor de frontieră.”[503][504]

Ziarele preiau ideile exprimate.[505] Pentru aceste cuvântări naţionaliste, Pătrăşcanu beneficiase chiar şi de laudele adversarilor. După prima cuvântare de la Cluj, ziarul *Dreptatea*, al cărui director era Nicolae Carandino, se grăbise să-şi exprime „toată consideraţiunea” faţă de orator.[506]

Speriat, Pătrăşcanu s-a grăbit să-i ceară lui Radu Xenopol să intervină la *Dreptatea* să nu-l mai laude, ştiind că asemenea aprecieri vor atrage noi critici din partea tovarăşilor săi. El însuşi percepuse elogiile aduse ca o încercare a lui Maniu de a-i dezbina pe comunişti.[507]

Riposta tovarăşilor de partid faţă de textul cuvântării nu întârzie să apară. În 22 iunie 1946 are loc şedinţa Biroului Politic cu activul central de partid în scopul de „a lămuri punctul de vedere principial al partidului nostru cu privire la problema naţională”.[508] Lipsiţi de acces la arhivele sovietice, nu ne putem pronunţa încă asupra vreunei intervenţii făcute de comuniştii maghiari la Kremlin.

După ce se dă citire materialului critic întocmit de Secretariat la adresa cuvântării lui Pătrăşcanu de către Miron Constantinescu, Gheorghiu-Dej pune în discuţie „devierile” acestuia. În primul rând aceea de-a fi pus în discuţie doar revizionştii şi naţionaliştii maghiari, nu şi pe „şoviniştii români”. Apoi faptul că acordă credit „regimurilor reacţionare” din trecut prin afirmaţia că

---

503 Subliniere în text.

504 Ibidem, pp. 143-156 (Cuvântarea rostită de Lucreţiu Pătrăşcanu, Ministrul Justiţiei, la Adunarea Publică de la Cluj din 8 iunie 1946).

505 Patriotul din Arad, 15 iunie 1946.

506 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 3, ff. 19-20 (Declaraţia lui N. Carandino din 3 noiembrie 1953).

507 Idem, voi. 5, ff. 1-4 (Declaraţia lui Radu Xenopol din 18 februarie 1950).

508 Apud Florin Constantiniu, op. cit.y p. 158 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR cu activul central de partid din 22 iunie 1946).

transilvănenii au cunoscut sub stăpânirea ungurească şi sub cea românească interbelică o anumită „stare”. Faptul că Pătrăşcanu a greşit este evident şi din sprijinul „cercurilor politice ale istoricilor”.1

Mai grav încă: „Secretariatul nu dăduse însărcinare tov. – ului Pătrăşcanu să facă declaraţii politice de asemenea anvergură cu poziţia internaţională a partidului şi a guvernului”. Dimpotrivă, fusese trimis „să ia atitudine împotriva dezordinelor de la Cluj, provocate [, după cum ştim cu toţii, de către şoviniştii români”. În consecinţă, Gheorghiu-Dej invocă responsabilitatea celor care favorizează asemenea „devieri”.[509][510]

După obicei, Pătrăşcanu îşi face *autocritica*. Din *autocritică* sunt de reţinut câteva dintre detaliile care conduc la percepţia mecanismelor vieţii de partid. Plecase la Cluj, zice Pătrăşcanu, „cu simple note, fără un text revizuit de Secretariat”, cuvântarea fiind „pe trei sferturi improvizată”. O greşeală, pe care promite să n-o repete.[511]

Urmează iarăşi atacul dezlănţuit al haitei de partid. Deschis de… Miron Constantinescu, şi temperat fariseic de Gheorghiu-Dej („fiecare dintre noi are o ţârucă de şovinism”, zice acesta).1 Vasile Vaida şi Leontin Sălăjan sunt cei mai nemulţumiţi de efectele cuvântării în plan local. Vaida, secretar al regionalei de partid Cluj, este nemulţumit şi de stilul de lucru al lui Pătrăşcanu, contrastant cu cel al lui Teohari Georgescu (care le-a dat „ajutor de nepreţuit” şi are autoritate deopotrivă în cercurile româneşti şi ungureşti din Ardeal). Când vine la Cluj, ministrul de Externe stă de vorbă cu conducătorii locali, ei îi „arată greutăţile”, pe când cu ministrul Justiţiei te întâlneşti la gară. În consecinţă, şi discursul din 1945, şi cel recent le-au creat „greutăţi foarte mari”.[512] Ca şi cum

509 Ibiderriy p. 159.
510 Ibiderriy p. 160.
511 Ibiderriy pp.162-165.
512 Ibidem, p.166.

n-ar fi fost de-ajuns, Aurel Vijoli[513] îl „scuză” pe Pătrăşcanu pentru greşelile făcute prin aceea că „a căzut victimă faptului că atunci când s-a dus în Transilvania a luat contact cu burghezia românească”.[514]

Desigur, criticile responsabilului propagandei comuniste Leonte Răutu nu puteau lipsi: acesta se concentrează pe reproşul că oratorul s-a adresat mulţimii în nume personal.[515] împotriva lui însă se întoarce Gheorghiu-Dej, care-i reproşează lipsa de vigilenţă în cele ce s-au petrecut. Reiese că în momentul în care discursul urma a fi paginat în *Scânteia*, Sorin Toma[516], redactorul-şef adjunct al ziarului, îl sesizase pe

Leonte Răutu1 că sunt „anumite pasagii care provoacă dubii”. „Vigilenţa” lui Sorin Toma este lăudată cu acest prilej de către cei prezenţi, viitorul redactor-şef al *Scânteii* reproducând episodul în memoriile publicate peste ani.[517][518]

---

513 Aurel Vijoli (1902-1981), membru de partid din 1943. Fiind unul dintre puţinii specialişti comunişti, a deţinut funcţii importante în domeniul finanţelor. Anchetat în stare de arest (1952-1954) în „ancheta Vasile Lucaw. Din 1956 repus în funcţii.

514 Apud Florin Constantiniu, op. cit. p. 184 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR cu activul central de partid din 22 iunie 1946).

515 Ibidem, p. 189.

516 Sorin Toma (1914-2014), membru de partid din 1933. în timpul războiului a fost în URSS. După război a fost redactor şef-adjunct (1946-1947) şi redactor-şef al ziarului Scînteia (1947-1960).

517 Leonte Răutu, pe numele său real Lev Oighenstein (1910-1993), profesor. Membru de partid din 1931, a fost închis pentru scurte perioade de mai multe ori. în 1940 a rămas pe teritoriul Basarabiei încorporate în URSS. Cetăţean sovietic în timpul războiului, a fost redactor responsabil al emisiunilor în limba română difuzate de Radio Moscova. Revenit în România (toamna lui 1944), a condus resortul „agitprop“. A fost folosit şi de Gheorghiu-Dej, şi de Ceauşescu în campaniile propagandistice şi de eliminare a adversarilor politici. După 1965 a deţinut funcţii precum secretar al CC al PCR, membru al CPEx, vicepremier, rector al Academiei „Ştefan Gheorghiu“.

518 Sorin Toma, Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist, Editura Compania, Bucureşti, 2004, pp. 278-279.

Şedinţa este închisă după luările de cuvânt ale Anei Pauker şi Gheorghiu-Dej. Nu rezultă sancţiuni pentru Pătrăşcanu. Dimpotrivă, Gheorghiu-Dej îi trasează ca sarcină (după elaborarea şi publicarea unui document privind poziţia partidului) să-şi pregătească „1 – 2 articole şi vreo două declaraţii”.[519] De nicăieri din acest document nu reies interpretările ce vor fi atribuite după 1968 poziţiei divergente dintre Pătrăşcanu şi Gheorghiu-Dej.

Urmează însă un alt episod, omis de propaganda de partid. După apariţia în *Scânteia* a articolului pe tema problemei naţionale semnat de Gheorghiu-Dej, în iulie are loc o altă şedinţă a Biroului Politic. Temele dezbătute nu dezvăluie însă direct presiunile contextului politic. Vara lui 1946 este un timp de pregătire a alegerilor parlamentare. La greutăţile de după război se adăugaseră efectele dezastruoase ale secetei. Războiul se terminase, dar izbucniseră neînţelegeri între

Aliaţi, fapt ce alimenta speranţele politicienilor că raporturile de forţe se vor regla în favoarea anglo-americanilor. Armatele sovietice staţionau în România ca armate de ocupaţie iar românii aveau de suferit în multe feluri din cauza lor. În acelaşi timp, populaţiei nu-i puteau fi trezite resentimentele dorite împotriva „criminalilor de război”: armatele germane fuseseră armate aliate pentru ei iar generalii români, acoperiţi de laude pentru campania din Est, nu puteau fi uşor discreditaţi pentru „crimele înfăptuite în Uniunea Sovietică”. Cum la Craiova tocmai fusese ucis un căpitan sovietic, printre altele Biroul Politic pune în discuţie situaţiile deosebite pe care le ridică acum exprimarea *naţionalismului*. Cel care pare doritor de vrajbă este Teohari Georgescu. Cu o seară în urmă, la Cercul Militar fuseseră discutate problemele ridicate de Pătrăşcanu în Ardeal. „Unul a spus că în Partidul Comunist nu sunt români. Altul a spus: «Dar ce, tov. Pătrăşcanu nu e

519 Apud Florin Constantiniu, op. cit., p. 210 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PCR cu activul central de partid din 22 iunie 1946).

român, Gheorghiu-Dej nu e român?» Altul a răspuns: «Pătrăşcanu e cel mai bun român. Dar Gheorghiu nu e aşa bun.»” 1

Este momentul în care Gheorghiu-Dej solicită să fie informat despre felul în care şi-a ţinut Pătrăşcanu angajamentul în şedinţa cu activul de partid ce dezbătuse discursul lui de la Cluj. El însuşi se angajase. „Tovarăşe Gheorghiu” – îl citează Dej pe Pătrăşcanu –, „aşteptăm până ce tu pregăteşti materialţul] şi pe baza aceasta luăm atitudine.”[520] Materialul, pregătit de Secretariat, apăruse în *Scânteia* la propunerea Anei Pauker (pentru testarea reacţiilor publicului şi pentru o popularitate sporită a secretarului general). Pătrăşcanu nu-şi ţinuse însă promisiunea, deşi Ana Pauker îi dictase telefonic ideile discursului.

„Pune o parte înainte care să dea o notă politică şi una ofensivă”, repetă Ana Pauker în şedinţă recomandarea telefonică. „În partea întâi pune: duşmanul speră în dezbinare. Se înşală. Noi numai nemuncind nu facem greşeli. Am făcut şi eu greşeli, cum a spus tov. Gheorghiu… şi apoi o frază pozitivă”. Dej îi reaminteşte decizia trecutei şedinţe: „Că trebuie neapărat luat atitudine în legătură cu problema naţională, discutată în cadrul partidului, şi de lovit cu toată puterea în istorici, recunoscând sub formă abilă greşeala. Nu înseamnă să-ţi tragi părul de pe cap, să-ţi faci harakiri, ci să arăţi cum spune tov. Ana că nouă nu ne e ruşine de o greşeală făcută…” 1

Pătrăşcanu motivează însă că expunerea nu fusese la o întrunire de partid, că el nu e obişnuit să-şi scrie conferinţele. Reiese însă că, de fapt, el îşi făcuse *autocritica* în faţa tovarăşilor de partid, dar public nu ţine să apară ca soldat al partidului. O atitudine contrară disciplinei de fier a comuniştilor în această perioadă.

În toate declaraţiile din timpul îndelungaţilor săi ani de anchetă, nici Pătrăşcanu nu va atribui discursurilor sale

520 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 42/1946, f. 12 (Stenograma şedinţei Biroului Politic din 26 iulie 1946).

considerate *naţionaliste* alte sensuri decât cele sintetizate astfel: „Scopurile urmărite: 1. Să răspund campaniei revizioniste; 2. Să iau arma Ardealului din mâna maniştilor; 3. Mi-a convenit să ridic chestia Ardealului de Nord pentru popularitate personală.”[521] Când a fost desemnat candidat de Arad în alegerile din 1946, nu a făcut altceva, declară el, decât să procedeze în conformitate cu indicaţiile transmise de Stalin prin Vîşinski: „Poporul român trebuie câştigat politiceşte.”[522]

Cine cercetează presa vremii observă că şi ceilalţi candidaţi comunişti au procedat fariseic, după aceeaşi lozincă. Astfel, Emil Bodnăraş îşi face campanie electorală participând la hramuri şi sfinţiri de biserici în Moldova.1 Miron Constantinescu relatează despre dilema politică a tinereţii sale: pentru a-şi alege calea – legionar sau comunist – s-a retras să mediteze timp de câteva săptămâni într-o mănăstire.[523] Vasile Luca face apel la instinctul de proprietate al ţăranilor, cerându-le votul pentru că guvernul Groza şi comuniştii le-au dat pământ.[524] Asemenea afirmaţii ar fi putut fi şi ele speculate „în caz de nevoie”, mai mult chiar decât cele făcute de Pătrăşcanu în discursurile sale.

Interesante sunt, de altfel, speculaţiile anchetatorilor şi anchetaţilor, preluate mai târziu de ideologia oficială de partid, despre efectele cuvântărilor lui Pătrăşcanu. După 1968, s-a afirmat oficial că Pătrăşcanu a dorit un *comunism naţional*, cu subtextul eliminării aservirii faţă de sovietici. Argumentul adus era fraza pe care ar fi rostit-o acesta la Cluj: „Înainte de a fi comunist, sunt român”. Menţionăm că aceeaşi propagandă de partid a ocultat contextul istoric, omiţând tulburările naţionaliste generate de apartenenţa Ardealului. În realitate, fraza citată nu

521 Ibidem, f. 15.

522 Idem, voi. 1, f. 51 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 18 noiembrie 1949).

523 Scînteiciy 30 octombrie 1946.

524 Idem, 16 noiembrie 1946.

există în textele cuvântărilor rostite de Pătrăşcanu în 1945 şi 1946 la Cluj şi Sibiu, anexate integral dosarelor de anchetă. Încălzit de succesul oratoric, Pătrăşcanu a rostit-o, probabil, spontan la sfârşitul discursului din 1946, ea fiind adusă la cunoştinţa conducerii partidului cu interpretări tendenţioase, după practicile vremii, printr-un denunţ. Prezenţa a doua declaraţii ulterioare despre efectele nocive ale cuvântărilor lui Pătrăşcanu, date de Pavel Apostol la Securitatea din Cluj în 1952 (într-una din ele aflându-se şi unica menţiune a afirmaţiei incriminate), ne îndreptăţeşte să credem că, în 1946, tocmai el a fost autorul denunţului.

Născut în Arad, etnic evreu, fost asistent al lui Lucian Blaga şi ulterior decan al Facultăţii de istorie din Cluj, Pavel Apostol a rămas în conştiinţa intelectualităţii clujene ca prototip al delatorului. Declaraţiile sale din 1952 (când se afla el însuşi anchetat sub acuzaţia de sionism) sunt un model de oportunism politic. Delatorul carierist a profitat şi de prilejul oferit de *ancheta Pătrăşcanu* pentru a lovi, încă o dată, în „elemente reacţionare" ca Lucian Blaga, D.D. Roşca, C. Daicoviciu, M. Kernbach, E. Petrovici, învinuiţi de entuziasmul cu care au primit cuvântările lui Pătrăşcanu. Recomandă, în schimb, pentru a-i întări spusele despre „naţional-şovinismul" imprimat în viaţa intelectuală a Clujului de Pătrăşcanu, pe Ştefan Pascu şi Teodor Bugnariu.1

Între vorbele şi atitudinile inventariate de anchetatori ca *naţionalist-şovine* sunt şi anumite declaraţii făcute de Pătrăşcanu acasă. Bunăoară, între prieteni, el dădea exemplul cehoslovacilor, care i-au scos pe unguri afară din ţară fără tratative la nivel internaţional. În schimb, românii n-au făcut-o, deşi ar fi fost mai bine.[525] Opinia aceasta însă se pare că era şi a lui Stalin, comunicată lui Gheorghiu-Dej cu prilejul unei întrevederi în care acesta i se plânge de greutăţile ce i le fac

525 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, ff. 163-174 (Declaraţia lui P. Apostol din septembrie 1952).

extremiştii maghiari din Transilvania. „De ce nu i-aţi scos afară din ţară împreună cu trupele horthiste?” ar fi spus Stalin, citat de un participant la întrevedere. „Dacă nu aţi scăpat de ei, în forţă, la timpul potrivit, acum nu vă rămâne decât să vă rezolvaţi conflictele pe cale diplomatică”, a închis el chestiunea.[526] Mult trebuie să-i fi deranjat pe tovarăşii lui Pătrăşcanu şi alte opinii personale exprimate de acesta. Astfel, în urma călătoriei pe care o făcuse în 1945 în Ardeal, însoţit de soţia sa, de Lena Constante şi de Harry Brauner, Pătrăşcanu opinase că „în Transilvania, Partidul este în mâna ungurilor”.1 între prieteni, Pătrăşcanu se declarase „împotriva numirii tov. Ana şi Luca ca miniştri, spunând că toată lumea ştie că ei au fost cetăţeni sovietici şi pentru că sunt de origine maghiară şi evreiască”. Tot „din motive şovine mai spunea că nu tov. Chişinevschi este cel nimerit să conducă viaţa culturală a României”, după cum s-a declarat şi împotriva numirii lui Bodnăraş ca secretar la interne în guvernul Groza pentru că „este ştiut că el a fost în serviciu la Informaţii Sovietice”. Soţia sa mai declară şi că activitatea *celulei de partid* de la Ministerul Justiţiei nu era încurajată de Pătrăşcanu pentru că „acolo dictează un grup de evrei afacerişti”.[527][528]

Colaborarea cu partidele istorice, în special cu PNŢ, în spiritul aceluiaşi *naţionalism* acuzat, are, de asemenea, semnificaţii complexe. În împrejurările formării coaliţiei politice ce a dus la înlăturarea regimului Antonescu, „partidele istorice se serveau de Lucreţiu Pătrăşcanu, pe care îl socoteau mai accesibil şi mai abil în găsirea unei formule de guvernare”, după cum a sintetizat situaţia Traian Borcescu, şeful secţiei de contrainformaţii din acea

526 Lavinia Betea, Maurer..., p. 260.

527 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 43 (Declaraţia Lenei Constante reprodusă în „Sinteza...“ din iunie 1952).

528 Ibidem, f. 26 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu reprodusă în „Sinteza...“ din iunie 1952).

vreme.[529] La rându-i, abilul Pătrăşcanu s-a servit mai târziu de fruntaşii politici pe care-i cunoştea, conduita lui, după Constantin Brătianu, fiind „tot timpul” una de „bun comunist”.[530]

Printre oamenii de care Pătrăşcanu s-a simţit susţinut şi care l-au preferat tovarăşilor săi au fost cei din cercurile de la Palat. Ca unul ce venea deseori în contact cu tânărul rege Mihai în calitate de ministru al Justiţiei, Pătrăşcanu i-a oferit fiecare carte a sa cu dedicaţie. Dedicaţiile sunt de strictă complezenţă şi reflectă pure raporturi de colaborare, ceea ce nu va împiedica ancheta să le considere dovezi ale trădării şi colaborării cu „reacţiunea”. Acasă, Pătrăşcanu îşi declara simpatia faţă de tânărul rege, deşi deseori îl ironiza pentru defectul de vorbire, numindu-l „bâlbâitul”.1

Cu fruntaşii ţărănişti, legăturile sunt mai multe şi mai nuanţate. De Sabin Manuilă ajunge să fie legat şi prin interese personale, închinând vila acestuia de la Snagov, până când soţii Pătrăşcanu şi-au construit propria vilă. S-a întâmplat, însă, ca în timp ce soţii Pătrăşcanu se aflau la Conferinţa de Pace de la Paris, Sabin Manuilă să organizeze acolo o petrecere cu „nişte americani”, unde se susţine că ar fi participat şi Maniu, Stoilov, Moisil, Mişca, Jan Nicolau (secretar în Ministerul Justiţiei). Scopul petrecerii au fost discuţiile privind posibilitatea românilor de a fugi din ţară. Faptul că Pătrăşcanu a ştiut acest lucru şi „l-a ascuns” partidului a echivalat, de asemenea, cu o trădare.[531][532]

Dintre vechii cunoscuţi, cel mai des a venit în contact, după 1944, cu Radu Xenopol, fruntaşul ţărănist, „prelucrat” de Gheorghiu-Dej în lagărul de la Târgu Jiu

529 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, f. 242 (Declaraţia lui T. Borcescu din 9 iunie 1952).

530 Ibidem, f. 295 (Declaraţia lui C. Brătianu din 9 iunie 1952).

531 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 37, f. 260 (Declaraţia lui B. Zilber, nedatată).

532 Idem, voi. 1, f. 351 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 6 martie 1951).

pentru a subvenţiona cu bani Partidul Comunist. Crezând că vechile relaţii nu vor înceta atât de curând şi că sunt încă utili *tovarăşii de drum* (al căror rol în preluarea puterii de către comunişti fusese teoretizat de însuşi Lenin), Pătrăşcanu a apelat la Xenopol pentru a-l susţine financiar în campania electorală de la Arad. Xenopol îi dă echivalentul a cinci sute de dolari, de care Pătrăşcanu nu încunoştinţează partidul.1 La rându-le, ţărăniştii se consideră îndreptăţiţi să-i ceară lui Pătrăşcanu servicii. Astfel că, în iulie 1946, la Pătrăşcanu s-a prezentat Xenopol cu următoarea ofertă din partea lui Maniu: ţărăniştii sunt gata să nu-i combată pe prietenii personali ai lui Pătrăşcanu care ar candida în diferite judeţe, prin urmare, aşteaptă să li se comunice numele lor. Ştiind bine semnificaţiile ofertei, Pătrăşcanu o refuză. Nici acest episod nu-l comunică tovarăşilor săi din conducerea partidului.[533] în februarie 1947, când a plecat la Paris, Pătrăşcanu a primit de la Xenopol un plic pentru a-l înmâna unui anume Ruleta. Deoarece i se păruseră suspecte mărimea şi forma sa, l-a deschis şi a găsit înăuntru treizeci de mii de dolari. A înapoiat plicul lui Xenopol, pe care nu l-a mai primit în casă, considerând că a abuzat de gentileţea sa. „Nu l-am dat pe mâna Parchetului" – declară Pătrăşcanu despre Xenopol – „deoarece am considerat că serviciile făcute Mişcării îndreptăţesc un gest de iertare din partea mea."[534]

Nu se poate spune însă despre comunistul Pătrăşcanu că a făcut servicii foştilor săi colaboratori. În 1944, Nicolae Penescu, secretar general PNŢ, care mijlocise înainte de 23 august legăturile lui Pătrăşcanu cu Maniu, îi cere ajutorul pentru a fi numit într-un post diplomatic. După propria-i declaraţie, a fost respins categoric „motivat în sensul că nu se va putea face decât politica externă a URSS, deci nu aş avea ce face în

533 Idem, voi. 5, f. 6 (Declaraţia lui R. Xenopol din 18 februarie 1950).
534 Idem, voi. 3, f. 397 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 17 aprilie 1951).

străinătate şi nu aş avea consimţământul Sovietelor ca să ies din ţară”.[535]

Ca bun comunist s-a comportat Pătrăşcanu şi în alte cazuri. A semnat, bunăoară, condamnarea la moarte a lui

Piki Vasiliu, care-l favorizase în timpul ilegalităţii. Altui protector al său, colonelul Ştefan Stoica, cu care era rudă, îi va trimite vorbă să se predea, să iasă din locul unde se afla ascuns (după „fuga de la Tămădău”). Apoi îl va îndemna să colaboreze cu anchetatorii, în felul acesta urmând a-şi uşura situaţia. A făcut aceasta deşi ştia bine că după aceea nu va putea interveni cu nimic pentru a-şi ţine promisiunea.1

A suferit Pătrăşcanu pentru faptul de a fi fost nevoit să nu respecte niciun fel de promisiuni şi angajamente în numele cauzei sale revoluţionare? Puţin probabil, de vreme ce el înţelegea amoralitatea ca o calitate a politicului. Prietenii îi cunoşteau preferinţa pentru o maximă atribuită generalului Nicolae Rădescu: „Cel ce vrea să facă politică trebuie să se deprindă să înghită, în fiecare dimineaţă, câte o şopârlă vie.”[536][537]

Aceleaşi tactici sunt, de altfel, aplicate în politica românească şi de reprezentanţii serviciilor speciale britanice şi americane când percep posibilităţi de divergenţe, în Partidul Comunist, cu ajutorul lui Pătrăşcanu. Astfel, la Paris, în timpul Conferinţei de Pace, Richard Franasovici, ambasadorul României la Londra, îi transmite că ar „putea provoca o spargere în partid”[538]. „Eu am avut deviaţii naţionaliste care m-au situat pe o poziţie naţionalistă, în Partid” – declară el într-o altă *autocritică* –, „dar nu am ajuns până acolo încât să-mi treacă prin minte măcar o clipă formarea unui partid

535 Idem, voi. 6, f. 257 (Declaraţia lui N. Penescu din 19 octombrie 1951).

536 Idem, voi. 3, f. 119-128 (Scrisoarea adresată de L. Pătrăşcanu lui Gheorghiu-Dej în iulie 1951).

537 Idem, voi. 87, f. 25 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu, nedatată).

538 Idem, voi. 1, f. 332 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 5 aprilie 1950).

naţionalist.”[539] De altfel, credinţa în *naţionalismul* lui Pătrăşcanu va fi dezminţită şi de foştii săi prieteni din opoziţie. În acele vremuri, cu deznodământ imprevizibil, „burghezia se ataşa de orice speranţe şi aparenţe pentru protejarea intereselor lor primejdioase”, recunoaşte mai târziu Radu Xenopol, iar Pătrăşcanu putea părea „o pistă”.1

Mulţi ani după moartea lui Pătrăşcanu, s-au făcut diferite speculaţii pe tema viitorului României condus pe „pista” sa.

Explicaţiile şi previziunile nu pot fi argumentate prin calităţile personalităţii unui lider într-o societate totalitară care impune imperative categorice de ordin militar. Cei care au priceput semnificaţiile reale ale *cazului Pătrăşcanu* în chiar momentele derulării lui se pare că au fost tocmai neştiuţii săi tovarăşi de detenţie din tabăra *duşmanilor de clasă*. Exprimate astfel de criticul D.I. Suchianu, aflat şi el în închisoare în 1951: „Dintre cei nu ştiu câte zeci de mii de deţinuţi ai Securităţii şi SSI-ului, niciunul nu-şi merită soarta mai just decât dânsul. A vrut comunism? Poftim comunism! Să ştie şi el ce e aia!”[540][541]

CAPITOLUL IX „Dragă tovarăşe anchetator…”

În iulie 1951, Lucreţiu Pătrăşcanu se adresează, printr-o scrisoare predată deschisă organelor de anchetă, secretarului general al CC al PMR, sintetizând rezultatele cercetărilor acuzaţiilor ce i s-au adus, astfel:

„«Bine cu englezii.» 1

După trei ani şi trei luni de arestare, dintre care un an şi zece luni sub cel mai strict regim celular, după două anchete, după cca. 800 de ore de interogatoriu, după cca. 250 de declaraţii, după audierea a zeci de martori – unii arestaţi, alţii liberi, după osârdia depusă de patru anchetatori, s-a stabilit, în sfârşit, că în toată viaţa mea, şi

539 Idem, f. 397 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 17 aprilie 1951).

540 Idem, voi. 5, f. 34 (Declaraţia lui R. Xenopol din 20 ianuarie 1950).

541 Idem, voi. 4, f. 201 (Declaraţia lui D.I. Suchianu din 10 martie 1951).

asta după 23 august 1944, am cunoscut UN ENGLEZ, pe care l-am văzut O SINGURĂ DATĂ, cu care am avut O SINGURĂ CONVERSAŢIE, timp de o SINGURĂ ORĂ. Acest englez este Le Rougetel, ministrul Angliei venit în România, imediat după încheierea armistiţiului. În luna octombrie 1944, Al. Ştefănescu, pe care l-am întâlnit întâmplător la recepţia dată de Externe, în onoarea armistiţiului, m-a invitat la el să-mi prezinte pe Le Rougetel. […] Timp de o oră am avut o banală conversaţie, cu subiect absolut general, aşa cum uşor îşi poate da seama oricine, fiind vorba de doi oameni politici care se vedeau pentru prima oară în viaţă. Participarea României la război, lichidarea nazismului, democratizarea ţării – au fost subiectele discutate. Al. Ştefănescu, întrebat CINSTIT şi răspunzând CINSTIT [, a relatat această conversaţie şi caracterul ei absolut general. Anchetatorul Petea este în posesiunea acestei declaraţii CINSTITE a lui Al. Ştefănescu, care a fost tot timpul prezent la conversaţia care a avut loc între mine şi ministrul Angliei. […] De ce m-am dus totuşi la Ştefănescu şi am acceptat invitaţia lui Le Rougetel? în OCTOMBRIE 1944, când cu câteva săptămâni înainte văzusem cu propriii ochi la Moscova, la gustarea dată în noaptea semnării armistiţiului, raporturile normale (nu cordiale dar normale) între miniştrii sovietici şi ministrul Angliei şi al St. Unite, când la Moscova am fost de două ori atât la ministrul Angliei cât şi la cel al St. Unite şi absolut nimeni n-a găsit acest lucru «suspect», când Anglia era totuşi aliata Uniunii Sovietice şi primul ministru englez făcea ruta Londra-Moscova mai abitir ca un comis voiajor, când România abia intrase în război împotriva Germaniei hitleriste iar eu eram nu numai ministru, dar şi cel care semnase armistiţiul care stabilea condiţiile acestei participări, în aceste condiţii M-AM SIMŢIT PUR ŞI SIMPLU OBLIGAT SĂ NU REFUZ INVITAŢIA LUI LE ROUGETEL, FĂCUTĂ PRIN ŞTEFĂNESCU. […] Recunosc că în timpul conversaţiei cu Le Rougetel n-am vorbit nici împotriva imperialismului britanic, nici n-am făcut aluzie la

India sau la Irlanda, ceea ce mi-a atras aspre mustrări din partea unor anchetatori, după cum nu i-am spus o vorbă despre drumul socialismului în România, nu i-am pomenit de dictatura proletariatului şi – dacă aş fi avut darul previziunii – nici că după trei ani, gazda şi cu mine vom fi arestaţi şi ţinuţi trei ani în puşcărie pentru că stăm de vorbă cu el. […] N-a fost nicio greşeală şi nicio crimă pentru că n-a trecut nici măcar o lună şi atunci când am fost TREI MINIŞTRI COMUNIŞTI [Gheorghiu-Dej, Pătrăşcanu şi Teohari Georgescu, *n.a.*] şi cinci ofiţeri superiori britanici, între care de astă dată se găseau chiar ŞEFI AI INTELLIGENCE SERVICE-ului, ne-au invitat la Capşa în «chambre séparée», NE-AM SIMŢIT OBLIGAŢI SĂ NU REFUZĂM ŞI TOŢI AM MÂNCAT, AM BĂUT ŞI AM DISCUTAT TREI CEASURI CU CEI CINCI OFIŢERI BRITANICI. NE-AM SIMŢIT OBLIGAŢI, EXACT PENTRU ACELEAŞI CONSIDERAŢII CARE M-AU DETERMINAT ŞI PE MINE SĂ ACCEPT INVITAŢIA LUI LE ROUGETEL. La cunoştinţa cu Le Rougetel, în condiţiile de mai sus, se reduc TOATE «LEGĂTURILE» mele cu englezii.

Ţin aici să mai amintesc un fapt. În toamna anului 1944, am cunoscut PE TOŢI miniştrii acreditaţi în România. Această cunoaştere mi s-a părut atunci un lucru atât de natural şi de normal – eu fiind ministru politic în guvernul Sănătescu – şi am socotit-o că face parte din obligaţiile mele oficiale, încât este adevărat că, cu o singură excepţie, nici nu am pomenit la Partid, nici când le-am primit, nici când le-am dat curs. Excepţia de care vorbesc se referă la Nunţiul papal. Atunci, această invitaţie mi s-a părut totuşi curioasă şi am întrebat la Partid, unde am primit un răspuns afirmativ, participând la dejunul Nunţiului, împreună cu Răcoasa. […]

Pe Al. Ştefănescu [, de care s-a vorbit atâta, l-am cunoscut exact în aceleaşi condiţii şi în acelaşi timp ca şi Emil Bodnăraş, adică în vara anului 1944. Al. Ştefănescu era de câtva timp cotizant la partid, a promis armament pentru formaţiunile patriotice, a cerut să activeze pe linia

Frontului antihitlerist. ATUNCI ERA MUNCA MEA DE PARTID SĂ IAU LEGĂTURA cu asemenea oameni, fie că era vorba de un industriaş, un popă, un rege, o moaşă comunală sau un general reacţionar cu condiţia că voiesc şi pot face ceva efectiv în lupta de răsturnare a regimului dictatorial. Înainte de 23 august, l-am văzut pe Ştefănescu de două ori, discutând EXCLUSIV participarea lui în Frontul antihitlerist; habar nu am avut că e «spion englez» sau că are legături cu Intelligence Service-ul şi sunt convins că nici Bodnăraş, care a luat legătura cu Ştefănescu după mine, nu a ştiut acest lucru, pentru că mă făcea atent.

Afirmaţia că pe Ştefănescu l-am cunoscut în 1942, că l-am văzut în 1943 de patru ori, că el m-a dus la Calmanovici sunt MINCIUNI PURE ŞI SIMPLE. Pe Ştefănescu l-am cunoscut în vara anului 1944 iar pe Calmanovici NU-L CUNOSC PERSONAL PÂNĂ ÎN ZIUA DE AZI. Cea mai superficială cercetare, făcută CU BUNĂ-CREDINŢĂ, poate stabili acest lucru şi înlătura toate minciunile.

După 23 august, pe Ştefănescu l-am văzut în octombrie 1944, ŞI DE ATUNCI NU L-AM MAI VĂZUT NICIODATĂ. Afirmaţia că Belu Zilber a fost spion englez, că Lena Constante a fost spioană engleză, că Ţăndărică şi păpuşile lui au «camuflat» spionaj englez – nici nu merită discuţie, aşa cum a reieşit din întreaga anchetă.

CARE A FOST ATITUDINEA MEA INTIMĂ, PERSONALĂ, NEDICTATĂ DE NIMENI ŞI NEIMPUSĂ DE NIMENI FAŢĂ DE ENGLEZI, DE INTELLIGENCE SERVICE, DE INFLUENŢA ENGLEZĂ ÎN ROMÂNIA?” (în continuare, Pătrăşcanu relatează ca elocvent cazul graţierii de la pedeapsa cu moartea a lui Eugen Cristescu în scopul deconspirării agenturii engleze din România.)

yy «Bine cu americanii.» 1

Prima anchetă, terminată în 1950, n-a putut scoate nimic din «acest bine cu englezii» că nu era nimic de scos. La a doua anchetă, începută în aprilie 1951, n-am mai fost

«bine cu englezii», ci am devenit – între 1950 şi 1951 – «bine cu americanii», iar unii dintre cei din jurul meu, care cu un an înainte fuseseră definitiv taxaţi şi categorisiţi drept spioni englezi [, au devenit şi ei automat spioni americani. […] Dar nici din acest «bine» n-a ieşit mai mult din ceea ce era cu un an înainte privitor la englezi. Cu Schuyler n-am schimbat, cât a fost în România, nici 30 de cuvinte, în afară de

Ethridge, n-am stat de vorbă personal cu niciun american şi discuţia cu acesta am raportat-o în întregime partidului; pe Madison, recomandat de Belu Zilber că este comunist, lucrător tipograf şi sincer aderent al regimului Groza, lucruri pe care LE-AM GĂSIT CONFIRMATE ÎN ÎNTREGIME de spusele anchetatorului Petea, întrucât el, Petea, a avut prin Belu Zilber legături cu Madison". (în continuare, Pătrăşcanu detaliază conversaţia avută cu Madison – înaintea plecării acestuia din România – acasă la Lena Constante, afirmaţiile că l-ar fi întâlnit pe Madison şi în februarie şi iulie 1947 declarându-le «mincinoase», indiferent dacă sunt sau nu susţinute de martori deveniţi mincinoşi. În ceea ce priveşte atitudinea sa personală, consideră manifestări exemplificatoare pentru spiritul ei, refuzul propunerii făcute de Schuyler prin Vişoianu de a pleca în America şi închirierea – la cel mai mare preţ din Bucureşti – a casei lui Mihai Antonescu pentru sediul Ambasadei SUA, chiria fiind plătită prin Banca Naţională tocmai pentru a evita contactele cu funcţionarii americani. Alt argument este conferinţa de presă susţinută în vara lui 1947 în străinătate, din proprie iniţiativă, în momentul arestărilor făcute în urma «fugii de la Tămădău». Printre cei şaisprezece ziarişti prezenţi se aflau şi cinci sau şase americani, în faţa cărora a susţinut şi argumentat, timp de un ceas şi jumătate, de ce „lichidarea agenturii principale americane în România a fost legitimă şi necesară".)

«Legăturile cu naţional ţărăniştii.» 1

„După 6 martie 1945 nu am mai văzut, vorbit sau avut legături – nici directe, nici indirecte – cu niciun

conducător naţional ţărănist”. (Relatează oferta lui Maniu după cuvântarea sa de la Cluj din iunie 1946 de a nu-i combate prietenii personali şi răspunsul dat.)

„Iarăşi las faptele să vorbească. Ştefan Stoica, cel condamnat în procesul Maniu, îmi este văr şi am avut totdeauna cele mai bune raporturi personale cu el. În primăvara anului 1947 a venit la mine cu o chestie personală. Cu acest prilej l-am determinat după o amplă discuţie să devină informatorul nostru şi să ia contact cu unul dintre organele noastre de informaţie. În cele din urmă a acceptat sfatul meu. Am comunicat lui Emil Bodnăraş cele discutate. ŞI ÎN CASA MEA, ÎN PREZENŢA MEA, TRIMISUL SSI-ului A LUAT CONTACT CU ŞTEFAN STOICA”. (Relatează mai departe cum, după arestările de la Tămădău, i-a trimis vorbă vărului său să se predea. Cum înainte de proces, în urma unei convorbiri cu Avram Bunaciu, l-a chemat «de jos» pe Stoica şi l-a sfătuit să urmeze întocmai dispoziţiile acestuia în timpul desfăşurării procesului, ceea ce vărul său a şi făcut.)

«Legăturile cu Auschnitt.» 1

„Tot grupul II din Lagăr ştie condiţiile când l-am cunoscut, în vara anului 1943, pe Auschnitt. Atunci când am vorbit pentru prima oară cu el, în lagăr, el aderase deja la Frontul antihitlerist constituit acolo. În discuţia cu el, a promis să sprijine acţiunea antihitleristă, atât în lagăr, cât şi în afară. Că colaborarea cu Auschnitt ÎN CONDIŢIILE DE ATUNCI era perfect normală o dovedeşte faptul că chiar a doua zi am fost înştiinţat, din partea conducerii politice a grupului comunist, că nu eu, ci Maurer are sarcina să discute ajutorul financiar pe care Auschnitt este gata să-l dea mişcării.

În aprilie 1944, l-am revăzut pe A. la Bucureşti, într-o scurtă întrevedere când a propus un depozit secret de arme, pe care îl avea la Reşiţa, şi legătura cu un general. Depozitul de arme l-am înregistrat şi am comunicat imediat lui Bodnăraş cum se poate ajunge la el. Generalul l-am refuzat însă, dându-mi seama că este un om de paie al

lui A. Am avut nevoie de maşină puternică, cu permis de provincie. Am cerut maşina lui A. Cu ea am trimis pe Mihai Beniuc la Deva să-l aducă pe R Groza la Bucureşti pentru constituirea Fr. [ontului] Antihit.

[lerist]. Înainte de a pleca din ţară, A. mi-a fixat o întâlnire, în care m-a întrebat dacă aveam de făcut vreo comunicare la Moscova, el declarându-se gata s-o transmită. Fără să întreb Secretariatul, am dat un răspuns negativ, ştiind că prin A. nu vom transmite nimic. (Mai ales că aveam legătura cu Moscova prin Stockholm.) La întrebarea lui ce poate spune în Apus despre lupta antihitleristă din România, i-am spus că poate comunica că şi în România există o mişcare de rezistenţă, sub conducerea PCR, mişcare care se întăreşte zi cu zi, afirmaţie pe care poate s-o facă căci nu va fi dezminţită de fapte. Acuzarea adusă de anchetă că astfel am «dezvăluit» secretele răsturnării lui Antonescu faţă de englezi şi americani apare în toată splendoarea ei, când se ştie că în comisia de pregătire a loviturii de stat erau oameni ca Buzeşti, Stârcea şi Mihai! Afirmaţia că am dat lui A. nu ştiu ce mesaj scris, DESCOPERITĂ EXACT ÎN 1951, ESTE O MINCIUNĂ, IAR DACĂ EXISTĂ UN ASEMENEA TEXT, EL ESTE UN FALS ORDINAR.

La acestea se reduc «legăturile» mele cu A. până la 23 august. Că în tot acest timp n-am avut niciun fel de legături personale, politice sau de altă natură, o dovedesc faptele mele proprii de după 23 august.

În 1944, A. a înaintat un memoriu în care cerea să i se retrocedeze, pe cale de decret-lege, acţiunile confiscate de Antonescu de la Reşiţa. CEREREA ERA PERFECT LEGALĂ. Ştiind însă că statul este cel mai mare client al Reşiţei, pentru a da putinţă statului sub conducerea noului regim să poată avea un ochi chiar ca acţionar la Reşiţa, am hotărât să resping memoriul lui A. Şi l-am respins. […]

Al doilea lucru m-a rugat A. personal. A. avea un proces cu Malaxa tot pentru un pachet de acţiuni de la Reşiţa. A. mi-a explicat că M. desfăşoară o acţiune de

corupere pe lângă magistraţi şi m-a rugat să previn acest lucru. Declar deschis că de astă dată am voit să-i satisfac cererea pentru că între doi bandiţi, cel puţin unul făcuse ceva în epoca dinainte de

23 august, pe când celălalt a fost totdeauna cel mai înverşunat duşman anticomunist. Două zile după discuţia cu A., doi funcţionari înalţi sovietici m-au chemat şi mi-au comunicat că interese superioare, în legătură cu aplicarea armistiţiului, tocmai la Reşiţa cereau ca A. să piardă procesul. În această situaţie nu am dat curs nici celei de a doua cereri a lui A. […]

Către sfârşitul anului 1945, Steinberg a venit la mine să mă întrebe, desigur pus de A., dacă sunt planuri de naţionalizare. A. avea bani şi nu ştia dacă să-i vâre în fabricile lui sau să-i trimită în străinătate. Cum ştiam dispoziţiile Ministerului Ec [onomiei]. Naţţionale]. ca toţi capitaliştii să fie îndemnaţi să investească capitalurile pe care le au în ţară – lucru foarte just ca la naţionalizare să nu preluăm o industrie ruinată –, i-am comunicat lui Steinberg că nici vorbă nu este de naţionalizare şi deci A. să repare Reşiţa şi Titanul. Lucru pe care A. l-a şi făcut. Ale cui interese le-am servit, procedând astfel?

Mă opresc aici. Toate celelalte acuzări sunt exact de natura şi «temeinicia» celor de mai sus cu excepţia chestiei cu Betea, unde sunt 100% vinovat. […] Dar între vinile mele şi «bănuieli» este o distanţă exactă de la cer la pământ". (Detaliind suferinţele îndurate, încheie cu concluzia ironică a „caracterului educativ" pe care le-au avut toate cele trăite şi toate măsurile luate.) „Cei care le-au luat au voit să mă convingă că în închisoare este foarte rău, că nu trebuie niciodată să ajungi în închisoare, că nu trebuie să fii naţionalist, nici să te abaţi de la linia Partidului, că nu e bine să ai cunoştinţe necurate ca Belu Zilber sau Betea, că nu e nici frumos, nici moral să faci infidelităţi conjugale, că dacă vorbeşti cu un englez să nu uiţi să-i pomeneşti de crimele imperialismului etc. în această situaţie şi date fiind bunele şi lăudabilele intenţii,

anume de a fi reeducat din punct de vedere politico-ideologico-moral, de a fi astfel făcut mai bun şi de a mi se asigura pe această cale un viitor personal mai fericit, o spun cu mâna pe conştiinţă că nici nu pot măcar să fiu supărat pentru cele îndurate. Dacă totul este pentru... binele meu!" 1

Fragmentele şi sintezele ce rezumă scrisoarea trimisă conducătorului partidului prin intermediul organelor de anchetă (nu ştim însă dacă a ajuns sau nu la destinaţie) reprezintă adevărul faptelor comise de Pătrăşcanu în raport cu cele patru capete de acuzare ale anchetei până în acel moment: relaţiile cu agenturile de spionaj engleză şi americană, raporturile cu opoziţia (în principal naţional-ţărăniştii) şi cu marea burghezie (Max Auschnitt).

În momentul în care Lucreţiu Pătrăşcanu i se adresează lui Gheorghiu-Dej din postura de *comunist reeducat*, el este o persoană oficial condamnată şi condamnabilă. În documentele de partid, Pătrăşcanu e deja un exemplu negativ. Astfel, în „Rezoluţia Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea naţională" din decembrie 1948 se specifică clar: „O manifestare a influenţei şovine o constituie cazul Pătrăşcanu, care a devenit purtător al ideologiei şi intereselor burgheziei româneşti, continuând vechea politică de învrăjbire faţă de naţionalităţi. Poziţia lui trădătoare a fost demascată şi respinsă cu hotărâre de partidul nostru."[542][543]

Peste un an, Pătrăşcanu este prezentat opiniei publice mondiale ca „agent al serviciilor secrete imperialiste", din „banda" celorlalţi protagonişti ai proceselor staliniste postbelice: „Faptele date la iveală în procesul de la Budapesta, în Republica Populară Bulgaria, în Republica Populară Română şi în celelalte ţări de

542 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 3, ff. 119-128 („Către Secretarul General al PMR, Gh. Gheorghiu-DejK, scrisoare adresată de L. Pătrăşcanu în iulie 1951).

543 Rezoluţia Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea naţională, Editura PMR, Bucureşti, 1949, p. 17.

democraţie populară au dovedit pe deplin că Tito, Rankovici [...] şi alţii, Rajk, Brancov, Traicio Kostov, Pătrăşcanu şi cei care împărtăşesc ideile lor sunt agenţi ai serviciilor de spionaj imperialiste anglo-americaneM, se spune în raportul prezentat de Gheorghiu-Dej despre „Partidul Comunist din Iugoslavia în mâinile unor asasini şi spioni" la şedinţa Cominformului din 1949.1 Afirmaţiile reproduc implicit poziţia sovietică în procesele staliniste postbelice desfăşurate în atmosfera „războiului rece", fiindu-i impuse liderului român de Kremlin.

Documentele oficiale de partid din 1950 îl prezintă pe Lucreţiu Pătrăşcanu „demascat" ca „agent al burgheziei şi imperialismului, strecurat în rândurile partidului"[544][545], şi „trădător în slujba burgheziei", „alături de Rajk, Kostov şi Koci Dodze [Koţi Xoxe, *n.a.*]"[546], al căror sfârşit tragic prefaţează destinul lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Fiecare ţară de *democraţie populară* şi-a oferit astfel „cota" destinată sacrificiului pentru întărirea *vigilenţei revoluţionare*.

La sărbătorirea a treizeci de ani de la înfiinţarea PCR, bilanţul însumează printre experienţele negative de la capitolul „neîmplinirilor" şi cazul Pătrăşcanu. După ce se referă la „banda lui Foriş", raportul prezentat de Gheorghiu-Dej conchide: „Experienţa mişcării revoluţionare arată, însă, că duşmanul nu aruncă deodată în luptă toate forţele lui de subminare. Noi am tolerat un timp în Comitetul Central al partidului pe Pătrăşcanu, deşi acesta avea ieşiri oportuniste şi un trecut dubios. În primăvara anului 1948 când Pătrăşcanu şi complicii săi au fost demascaţi, s-a dovedit că el constituia o rezervă ascunsă a duşmanului în conducerea partidului nostru". 1

În septembrie 1951, Lucreţiu Pătrăşcanu este

544 Scînteia, 6 decembrie 1949.

545 Plenara a V-a a CC al PMR din 23-24 ianuarie 1950 despre sarcinile partidului în domeniul muncii organizatorice, în Lupta de clasă, nr. 2/februarie 1950, p. 5.

546 Rezoluţia Plenarei CC al PMR cu privire la rezultatele verificării membrilor de partid şi la primirea noilor membri de partid, în Scînteiay 20 iunie 1950.

definitiv condamnat în lumea comunistă prin articolul publicat de liderul comuniştilor români în *Pravda*. În oficiosul sovietic este menţionat printre „trădătorii inveteraţi, provocatori şi agenţi plătiţi ai burgheziei ca Rajk, Kostov, Koci Dodze şi alţii, conduşi de agenţia de la Belgrad a spionajului american – banda lui Tito-Rankovici”.[547][548]

Cum a fost posibil ca realitatea demonstrată logic şi faptic de Pătrăşcanu să degenereze în afirmaţiile propagandistice amintite? Răspunsul îl găsim în metodele serviciilor speciale comuniste orchestrate în această perioadă de Moscova. Începând cu 1951 se declanşează al treilea val de procese-spectacol. După cele ale *duşmanilor de clasă*, urmate de procesele unor *naţionalişti* pe fondul schismei Stalintito, venise rândul unor cominterniști cu lungi stagii moscovite, majoritatea de etnie evreiască.[549] în România, *ancheta Pătrăşcanu* – cea mai lungă din istoria comunismului mondial – va împrumuta succesiv coloratura ideologică a momentului.

Aşadar, în octombrie 1949, fostul SSI reluase anchetarea *cazului Pătrăşcanu*până în mai 1950 fiind cercetate „un număr de 26 elemente, în frunte cu Lucreţiu Pătrăşcanu”. Cu începere din 24 ianuarie 1950 au fost, de asemenea, cercetate de către DGSS un număr de 36 „elemente”, în frunte cu

Alexandru Ştefănescu. Din februarie 1951 s-a desfăşurat o altă etapă a anchetei, fiind anchetate simultan trei grupuri: Pătrăşcanu, Remus Koffler şi Alexandru Ştefănescu, de către Serviciul I al DGSS.[550]

---

547 Gh. Gheorghiu-Dej, „30 de ani de luptă a partidului sub steagul lui Lenin şi Stalin“, Raport prezentat în 8 mai 1951 la Adunarea solemnă în cinstea celei de-a 30-a aniversări a întemeierii Partidului Comunist din România, în Scînteiay 11 mai 1951.

548 Gh. Gheorghiu-Dej, „Vigilenţa revoluţionară a popoarelor în lupta pentru socialism“, în Pravda (Moscova) din 4 septembrie 1951, articol tradus şi publicat în Scînteia, 6 septembrie 1951.

549 Jean-Francois Soulet, op. cit.y p. 57.

550 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 810-811 (Sinteză generală

Prin urmare, în februarie 1951, *cazul Pătrăşcanu* este alcătuit din trei grupuri de deţinuţi, după cum urmează:

1. „Grupul Lucreţiu Pătrăşcanu”, compus din Lucreţiu Pătrăşcanu – „reţinut în aprilie 1948 pentru activitate trădătoare desfăşurată în sânul Partidului”; Herbert (Belu) Zilber – reţinut în 7 februarie 1948, drept „complice cu Pătrăşcanu în desfăşurarea acţiunii trădătoare din sânul PCR” şi pentru că „sunt prezumţii că a fost informator al Siguranţei burghezo-moşiereşti”; Lena Constante – reţinută din nou în 17 ianuarie 1950, „complice cu Lucreţiu Pătrăşcanu în desfăşurarea activităţii contrarevoluţionare a acestuia” şi pentru „prezumţii că a fost agentă a Intelligence Service-ului prin Nicol Gross”; Elena Pătrăşcanu – „complice cu soţul său”; Harry Brauner – reţinut în 27 ianuarie 1950 pentru a da relaţii despre Pătrăşcanu, fiind unul dintre „intimii” acestuia; Herant Torosian – arestat la 5 ianuarie 1950; Emanuel Rupenian – arestat în 28 februarie 1950; Ştefan Popescu – reţinut în 20 iunie 1950 în calitate de colaborator al lui Pătrăşcanu şi participant la recensământul desfăşurat în 1941 în Transnistria; Ileana Mureşan – ziaristă, arestată în 22 decembrie 1951, folosită de conducerea anchetei „pentru a da relaţii despre Pătrăşcanu întrucât a fost amanta acestuia”.

2. „Grupul Koffler Remus”, constituit din: Remus Koffler – membru în Secretariatul PCdR condus de Foriş; Victoria Sârbu – membră în conducerea partidului până în 4 aprilie 1944 şi „tovarăşă de viaţă a lui Foriş”, arestată în aceeaşi zi cu Koffler (15 decembrie 1949) sub acelaşi motiv („activitate trădătoare desfăşurată în sânul PCdR în perioada 1941 – 1944”); Petrea Nicolae – reţinut la 31 septembrie 1951; Constantin Carp – reţinut la 19 septembrie 1951, ambii foşti ilegalişti şi membri ai CC condus de Foriş („având prezumţii că au desfăşurat activitate trădătoare în sânul PCdR împreună cu Foriş Ştefan şi Sârbu Victoria în perioada 1941 – 1944”).

---

asupra problemei „Pătrăşcanu“, nedatată).

3. „Grupul Ştefănescu”, alcătuit din: fostul industriaş Alexandru Ştefănescu – reţinut la 17 iunie 1948 pentru „spionaj în favoarea englezilor” şi „activitate contrarevoluţionară cu grupul Popp-Bujoiu”; Emil Calmanovici – fostul şef al Comisiei Centrale Financiare a CC al PCdR şi principalul cotizant al mişcării comuniste ilegale în 1943 – 1944, reţinut la 26 mai 1951; Alexandru Ionescu – reţinut la 20 octombrie 1949; Grigore Nălbanţu – reţinut la 28 iulie 1949; Radu Protopopescu – reţinut la 8 martie 1950; Veturia Meca – reţinută la 8 martie 1950; toţi cei numiţi făcându-se, în acel moment, vinovaţi de a fi „participat la activitatea grupului de spionaj în favoarea englezilor, în frunte cu Al. Ştefănescu”.

În legătură cu „fuga” lui Pătrăşcanu în străinătate a fost reţinut la 14 noiembrie 1949 şi pilotul Ion Zaharia. După arestarea lui Betea, urmează alţi funcţionari sau foşti funcţionari la ICS implicaţi în recensământul din Transnistria: Pavel Constantin şi Anton Raţiu – reţinuţi la 9 aprilie 1948; Eugen Losniov – reţinut la 23 octombrie 1948 pentru tentativă de trecere frauduloasă a frontierei; Ştefan Popescu – reţinut la 26 ianuarie 1950; Gheorghe Retegan şi Constantin Ştefănescu – reţinuţi la 21 martie 1950 pentru că au transmis de la ICS informaţii Biroului Internaţional al Muncii.

Pentru a stabili anumite relaţii şi amănunte referitoare la Pătrăşcanu, au mai fost arestaţi şi alţi oameni sau cercetaţi special alţi condamnaţi politici. Dintre ei, remarcăm pe: Mircea Durma – reţinut „în interesul anchetei” la 25 iunie 1951; Samuel (Sami) Margulies – reţinut din 1948 ca fost informator al Siguranţei; Jan Nicolau, fost secretar general în Ministerul Justiţiei – condamnat, cercetat pentru a da relaţii despre activitatea lui Pătrăşcanu din minister; Radu Xenopol – condamnat, cercetat pentru a da relaţii despre întâlnirile pe care le-a avut Pătrăşcanu prin intermediul său; Ioan Mocsonyi-Styrcea – condamnat, cercetat pentru a da relaţii despre raporturile lui Pătrăşcanu cu regele Mihai; Nicolae

Penescu – condamnat, cercetat despre întâlnirile de pregătire a evenimentelor de la 23 august 1944; Gh. Tătărescu – reţinut din 6 mai 1950; Constantin Rosin, fostul secretar al lui Auschnitt – reţinut la 5 mai 1948.

În legătură cu relaţiile lui Pătrăşcanu cu poliţia şi jandarmeria în timpul anilor de ilegalitate au fost cercetaţi: Emanoil Leoveanu, fost director general al Siguranţei în timpul dictaturii antonesciene – reţinut la 17 mai 1951; Alexandru Moraru, fost şef al postului de jandarmi de la Poiana Ţapului – reţinut la 18 octombrie 1951; Alexandru Mădârjac, fost şef de cabinet al fostului ministru de Interne Piki Vasiliu – reţinut la 31 august 1950; Alexandru Ghika, fost director al Siguranţei în timpul guvernării legionare – condamnat; Al. Băleanu – reţinut la 9 ianuarie 1952 şi Ştefan Stoica – condamnat.

Pentru relaţiile lui Belu Zilber cu Siguranţa au mai fost cercetaţi Gheorghe Filipovici şi Nicolae Turcu, foşti comisari. Osias Gross, fratele lui Nicol Gross, a fost reţinut pentru a da relaţii despre fratele său şi Lena Constante. De asemenea, fratele lui Remus Koffler, avocatul Romulus Jitianu, a fost arestat la 27 februarie 1950. Corelat cu anchetarea „grupului Ştefănescu" au mai fost cercetaţi: Alexandru Pop (condamnat la muncă silnică pe viaţă), foştii legionari Dumitru Chica şi Iosif Costea (condamnaţi pentru activitate contrarevoluţionară). La 25 august 1949 a fost arestat Ernest Dawyl, „folosit de conducerea anchetei pentru a da relaţii asupra lui Ion Gheorghe Maurer, deoarece sunt prezumţii că sus-numitul ar fi avut o contingenţă cu politica lui Pătrăşcanu" (toate declaraţiile date de acesta fiind retrase dintre materialele arhivate după revenirea lui Maurer în conducerea partidului).

Acesta este tabloul arestărilor şi cercetărilor legate de *cazul Pătrâşcanu*, prezentat de organele de anchetă în sinteza din iunie 1952.[551] Cele patruzeci şi opt de persoane anchetate despre diverse momente ce-au avut mai mult

551 Idem, voi. 5, ff. 3-9 (Sinteza generală asupra problemei „Pătrăşcanu" din iunie 1952).

sau mai puţin legătură cu Pătrăşcanu, în declaraţiile date până la data prezentării sintezei (declaraţii care însumează peste 30.000 de pagini!), nu fac altceva decât să confirme relatările lui Pătrăşcanu, aşa cum au fost ele anterior sintetizate.

Ce se întâmplă însă în afară şi între zidurile închisorilor, dincolo de declaraţiile aşternute pe hârtie? După tipicul NKVD, oamenii sunt arestaţi noaptea după o percheziţie care răstoarnă, sfâşie şi smulge obiectele din case. Încadraţi de doi agenţi, sunt scoşi apoi din locuinţa unde ceilalţi membri ai familiei, tulburaţi şi îndureraţi, se întreabă fiecare nu numai ce i se va întâmpla arestatului, ci care va fi în viitor propria soartă, de vreme ce un *duşman al poporului* a fost depistat în familia sau printre prietenii săi. În vremea aceasta (fără să li se comunice cauza sau scopul reţinerii), arestaţii sunt urcaţi în maşina neagră. La pornire li se pun ochelarii negri, de tablă, pe ochi. Lipsiţi de vedere, sunt coborâţi între zidurile celulei. Uneori zile, alteori săptămâni, câteodată luni întregi, arestaţii sunt lăsaţi să zacă în cel mai „strict consemn”. Temnicerilor care le aduc hrana ori „îi scot la program” le este interzis să comunice cu ei. Întâlnirea cu anchetatorul înseamnă un iluzoriu sfârşit al nesiguranţei şi neliniştii lor. Acest unic contact uman permis este primit cu uşurare de arestaţii privaţi între pereţii celulei de deprinderile unei fiinţe sociale. Ceea ce se întâmplă însă în timpul anchetei (care utilizează, de asemenea, cu stricteţe metodele şi tehnicile NKVD) face ca procesul şi condamnarea să fie aşteptate ca o poartă de trecere spre un loc mai bun. Sentinţa înseamnă finalul hărţuielii şi chinurilor anchetei, întâlnirea cu alţi deţinuţi, poate chiar drept de muncă. Se poate imagina în felul acesta spaima celor care-şi execută condamnările când li se cere să-şi ia „bagajul”: o nouă anchetă, poate chiar un nou proces îi aşteaptă.

O imagine asupra intensităţii presiunii psihice la care erau supuşi anchetaţii şi a groazei de a retrăi astfel de momente oferă o notă întocmită de anchetatorul lui Radu

Xenopol. Acesta din urmă fusese adus în februarie 1950 la Bucureşti, din locul unde îşi ispăşea detenţia începută la 24 decembrie 1947.1 Nota datată 25 octombrie 1951 dovedeşte epuizarea fizică şi psihică a anchetatului, care cu trei zile mai înainte nu a putut fi scos la anchetă deoarece, aşa cum a raportat ofiţerului de serviciu, era grav bolnav. „În ziua de 25 octombrie a.c. scoţându-l cu greu, deoarece nu este însănătoşit, nu am putut sta de vorbă cu el decât 15 minute, deoarece a început să plângă şi să mă roage să-l las să se ducă în celulă, neputând sta pe scaun din cauza ameţelii. […] Eu personal constat că de când am luat primul contact cu el şi faţă de cum se găseşte astăzi, precizez că este foarte slăbit, aproape chiar desfigurat la faţă din cauza aceasta, nu se mai poate ţine pe picioare şi se pierde pe zi ce trece […]. Propun, dacă este un element de care nu putem să ne lipsim în această anchetă, până la hotărârea definitivă a acestui grup, să fie internat în spital”. Propunerea a fost aprobată cu recomandări la paza şi supravegherea din spital.[552][553]

Fostul mare industriaş, licenţiat în drept, omul care cu numai câţiva ani înainte se bucura de respectul fruntaşilor politici ţărănişti şi al cercului de politicieni din jurul regelui Mihai, deportat pentru vederile sale democratice în lagărul de la Târgu Jiu şi cotizant al mişcării comuniste din ilegalitate, în urma înţelegerii avute tocmai cu cel care ajunsese între timp omul politic numărul unu din România, suferă datorită tratamentului de închisoare o inimaginabilă metamorfoză. Astfel, în 25 ianuarie 1952 – după externarea din spital –, subofiţerul de serviciu raportează despre Radu Xenopol – pe care-l numeşte, conform consemnului, „reţinutul X” – că a încercat să-l tragă de limbă despre ceea ce se întâmplă în afara zidurilor închisorii: „A început să plângă şi să ofteze că în ţară e război”. „Şi el, Hoţu, spune mereu că cine va

552 Ibiderriy f. 10 (Declaraţia lui R. Xenopol din 20 februarie 1950).
553 Ibidem, f. 144 (Notă din 25 octombrie 1951, semnată lt.-maj. de Sec. Ion Nicolau).

avea grijă de el şi el îi va face oameni când va ieşi de aici”, raportează plutonierul Grigore Munteanu. „El caută pe toate căile să ne atragă să spunem câte ceva, ne ia în toate felurile: îi este o zi două mai bine şi o zi două rău.”[554] în ceea ce-i priveşte pe anchetaţii în raport direct cu Pătrăşcanu, relevant pentru descrierea procesului de cedare psihică este cazul primului arestat din acest „grup”, Belu Zilber. După un an şi nouă luni de arestare, timp în care scrisese sute de pagini de declaraţii, fără a i se spune ce anume aşteaptă anchetatorii de la el şi de ce se află între zidurile închisorii, în 2 noiembrie 1949 compune o tulburătoare scrisoare cu titlul „Dragă tovarăşe anchetator”. „Iartă-mi şi titlul şi stilul epistolar. Picătura de apă chinezească «ai scris ceva?» a ajuns să-mi lichideze creierul. Dacă cauchemarul mai durează câteva zile, încep să simt caii apocalipsului pe bolta creierului. Trebuie lămurită, altfel înnebunesc”, îşi descrie Zilber angoasa cauzată de mecanismul anchetei. „Ca oricărui anchetator, ţi-e teamă să fii anchetat”, mai spune el, încercând o posibilă cheie către porţile minţii şi sufletului singurei fiinţe umane cu care este lăsat să vină în contact. Vrea totodată să tragă un semnal de alarmă în conştiinţa acestuia prin apelul la metodele patentate în regimul sovietic şi cel nazist, în care torţionarii devin, la rându-le, victime. Anchetatorul lui Zilber nu are însă cunoştinţele istorice şi politice care l-ar face să sesizeze pericolul. E imun şi la subtilităţile sale lingvistice. Neînţelegând sensul cuvintelor „donquijotism”, „mistagogie”, „deservea”, „quasi” din declaraţiile lui Zilber, le subliniază ori le ataşează semnul întrebării. Mai departe, Zilber îl îndeamnă: „Caută o metodă, ceva, prin care să-mi indici un drum ca să reconstitui păcatul... Nu se poate să nu se găsească o întrebare meşteşugită care să-mi arate calea, încearcă”. Semnează: „Al Dumitale H. Zilber”.1

O altă scrisoare, din aceeaşi zi, cu acelaşi titlu, scrisă

554 Ibidem> ff. 142-143 (Raport din 25 ianuarie 1952, semnat plut. Grigore Muntean).

probabil la câteva ceasuri distanţă, se încheie cu disperata implorare: „Adoptă ce metodă vei crede cu putinţă. Ţi-am scris şi nu m-am liniştit. […] Ajută-mă! Ajută-mă!”[555][556] Cu numai două săptămâni înainte, Zilber încercase o altă cale pentru a găsi răspunsuri la cauzele detenţiei sale. „Revoluţiile mănâncă oamenii”, conchise el, declarându-se înfrânt ca om, deoarece din partid a fost exclus, soţia a divorţat (pe motiv de părăsire de domiciliu conjugal!), catedra de la universitate îi fusese luată. „Îi doresc lui Miron [Constantinescu, *n.a.*] şi lui Ghiţă [Gheorghiu-Dej, *n.a.*] să sufere nedreptatea care o sufăr eu! Mama lor! Şi nu ai cum să te plângi, cui să reclami! […] Cum poate accepta Teohari? Eu ştiu că-i serios şi deştept. Cum de se poate lăsa influenţat de un puţoi ca Miron? […] Nu-i însă, el de vină, ci sistemul.”[557] Revolta sa declarată împotriva socialismului, ca şi declaraţiile de umilinţă şi supunere nu-i sunt de niciun folos, deoarece la acea dată nici anchetatorii nu ştiu cu mult mai mult decât Zilber la ce foloseşte anchetarea sa.

Scos mereu la anchetă, Zilber încearcă, în continuare, o ieşire din labirintul în care intrase. I se pare, la un moment dat, că anchetatorii sunt interesaţi de relaţiile lui Pătrăşcanu cu „reacţiunea”. Insistă asupra invitaţiei pe care i-a adresat-o, prin el, Pătrăşcanu lui Vişoianu de a intra în guvern: „Spune-i lui Vivi să vie la mine; dacă intră în guvern, noi doi îl vom conduce”. 1 Informaţia este importantă în contextul în care fondurile de şase milioane de dolari pe care Vişoianu le scosese din ţară pentru a susţine activitatea emisarilor lui Maniu ce încercau să desprindă România de Axă, bani depuşi într-un cont la o bancă elveţiană, deveniseră o sursă de discordie atât pentru grupurile româneşti din emigraţie, cât şi

555 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 37, ff. 557-558 (Scrisoare olografa, semnată Belu Zilber, datată 2 noiembrie 1949).

556 Ibidem, ff. 559-560 (Scrisoare olografa, semnată B. Zilber, datată 2 noiembrie 1949).

557 Ibidem, ff. 279-280 (Declaraţia lui B. Zilber din 12 octombrie 1949).

pentru membrii noii conduceri din România. Vişoianu susţinea că de vreme ce banii fuseseră destinaţi susţinerii politicii lui Maniu, doar el, Radu Niculescu-Buzeşti şi Alexandru Cretzianu aveau dreptul să-i folosească. Generalul Nicolae Rădescu afirma însă că toţi emigranţii români au dreptul să beneficieze de acest fond.[558] La aceşti bani dorea să ajungă şi noua putere din România, care a intentat, mai târziu, un proces pe care l-a pierdut.[559]

Luni de zile, Zilber inventariază în declaraţiile sale tot ce i se pare că a spus şi a făcut împotriva partidului ori a Uniunii Sovietice. Îşi face *autocritica* pentru vina de a fi predat lui Ion Christu, în timpul Conferinţei de Pace de la Paris, un memoriu asupra „capacităţii de plată şi transfer a României în perioada 1946 – 1952”. Datele respectivului memoriu au apărut în *New York Herald Tribune* cu comentarii defavorabile asupra relaţiilor stabilite prin armistiţiul URSS cu România, fapt ce-l determinase pe Maurer să sesizeze conducerea partidului de acea „scurgere de informaţii”, făcându-l pe Zilber vinovat.1 îşi face *autocritica* pentru „obiectivismul burghez” de care a dat dovadă în analizele sale economice (într-o şedinţă de la CEC, unde era director, a spus: „Vom învăţa de la Uniunea Sovietică nu numai cum se construieşte socialismul, ci mai cu seamă cum nu se construieşte”).[560] Declară alte fapte „necurate” în raport cu *morala proletară* (l-a ajutat pe Carol Neumann, fost luptător în *brigăzile roşii* din Spania, să vândă CEC-ului o casă, împărţind împreună comisionul; a tolerat ca prietenul său, scriitorul Mihail Sebastian, să încaseze de la Aristide Blank un comision pentru un împrumut luat de la CEC, şi altele).[561] Duplicitatea personajului reiese şi din relatarea altor fapte prin care recunoaşte că el a fost creatorul primului proiect Sovrom

---

558 Ibidem, f. 561 (Declaraţia lui B. Zilber din 16 decembrie 1949).

559 Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu..., p. 132.

560 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 38, f. 274 (Declaraţia lui B. Zilber din 8 noiembrie 1950).

561 Ibidemy f. 112 (Declaraţia lui B. Zilber din 7 februarie 1950).

(Sovrompetrol) şi tot el i-a propus lui Gheorghiu-Dej să facă naţionalizarea mai devreme.[562] în închisoare însă, Zilber meditează şi asupra ideologiei pe care singur o propovăduise, fără a ţine seama de faptul că, în noua societate, intelectualii nu ocupă locul destinat de Platon în *Republica* sa: „Cine nu este în întregime al Partidului" – cugetă el – „începe prin a fi puţin neutru, apoi puţin al duşmanului, apoi mai mult, apoi în întregime. Cine nu este în întregime cinstit cu Partidul începe prin a fi puţin necinstit cu duşmanul şi termină prin a fi total necinstit şi duşman Partidului. Cine nu respectă morala proletară, respectă pe a duşmanului. Legea luptei de clasă în perioada revoluţionară este fără cruţare faţă de indivizi şi faţă de colectivităţi". Finalul acestor concluzii de viaţă Zilber îl sintetizează astfel: „Sunt duşmani care merită să fie împuşcaţi cu un glonte după cum sunt duşmani care merită să fie împuşcaţi cu un scuipat. Mi-e ruşine, mă doare, dar fac parte din ultima categorie". 1

Uşurarea lui Zilber nu se petrece însă. „La 7 februarie [1950, *n.a.*] am încetat să fiu om", declară el mai târziu, despre ziua când a fost bătut pentru prima dată.[563] Se pare însă că rugămintea de a sta de vorbă cu anchetatorul i-a fost împlinită deoarece, aşa cum a povestit în memoriile sale, într-una din aceste discuţii anchetatorul i-a spus că Elena Pătrăşcanu şi Lena Constante ar putea şti mai mult despre Lucreţiu Pătrăşcanu.[564] Acesta trebuie să fi fost momentul (nerecunoscut însă niciodată de protagonist după ieşirea sa din închisoare) în care Zilber a povestit despre intimităţile soţilor Pătrăşcanu şi ale cuplului Lena Constante – Harry Brauner. Faptul a fost speculat apoi de anchetatori pentru „bunul mers al anchetei", în învrăjbirea celor două foste prietene.

În 1950, Elena Pătrăşcanu era grav bolnavă de Basedow, după cum arată rapoartele anchetatorilor, care-i

562 îbiderriy f. 505 (Declaraţia lui B. Zilber din 10 noiembrie 1950).
563 Ibidem, f. 11-5 (Declaraţia lui B. Zilber din 7 februarie 1950).
564 Andrei Şerbulescu, op. cit.

certifică, totodată, „atitudinea bună în cursul anchetei”.[565] De altfel, încă de la primele declaraţii, anchetatorii şi-au dat seama de inconştienţa cu care această femeie, interesată exclusiv de mediul artistic şi intelectual, ajunsese să aparţină – prin împrejurările create de măsurile rasiste adoptate de regimul nazist şi prin căsătoria cu Pătrăşcanu – unei zone politice de ale cărei comandamente ideologice era cu desăvârşire străină. Este evident şi că soţul ei (deşi în anchetă o numeşte continuu „tovarăşa mea”) socotise puţin potrivit s-o informeze şi asupra acestora, şi asupra acţiunilor sale. După ce de la primele declaraţii se străduise să-şi amintească şi să reproducă amănuntele vieţii sale conjugale, Elena Pătrăşcanu cere anchetatorului să-i indice „punctele” *autocriticii* solicitate. Prin aceasta vrea să recâştige „încrederea partidului spunând adevărul” şi să-şi dovedească ataşamentul faţă de partid, deoarece se află într-o „suferinţă de nedescris”.1

Pe acest fond, informaţia că Lena Constante – cea mai apropiată prietenă – a fost amanta soţului său spulberă şi ultima rezistenţă. Declaraţiile Lenei Constante despre relaţiile sale de dragoste cu Lucreţiu Pătrăşcanu – arătate, cu certitudine, soţiei – îi provoacă acesteia amare regrete faţă de „uşurinţa care m-a făcut să fiu oarbă şi faţă de relaţiile lui Andrei cu Lena, timp de trei ani”. Faptul i se pare cu atât mai condamnabil cu cât soţul ei părea să-i antipatizeze prietena, spunând despre Lena Constante că are cap de cal, pielea galbenă şi este „insuportabil de urâtă dimineaţa”.[566][567]

Dovezile unei asemenea perfidii din partea bărbatului iubit au avut rolul de a învinge şi rezistenţa curajoasei Lena Constante. Anterior acestor dezvăluiri ea rezistase cu

565 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 88, f. 160 (Referat din 29 martie 1952, semnat lt.-maj. de Sec. Anghel Mircea).

566 Idem, voi. 87, ff. 2-9 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu, nedatată).

567 Idem, voi. 64, f. 108 (Declaraţia Elenei Pătrăşcanu din 9 februarie 1950).

stoicism tuturor încercărilor făcute de anchetatori. În februarie 1950, sora Lenei, Elizabeta Constante, profesoară la Institutul de Prevederi Sociale, declarase că a găsit în podul casei sale („cu propria mână”) bani despre care ştie că aparţin lui Lucreţiu Pătrăşcanu.[568] La capătul rezistenţei psihice, Lena Constante renunţă să-l mai apere pe bărbatul care-i fusese atât de drag. Astfel, la întrebarea anchetatorului referitoare la Lucreţiu Pătrăşcanu: „De ce ţi-a dat bani spre păstrare?”, Lena Constante răspunde prin trei variante: „1. Nu ştiu; 2. De scârbă ce era; 3. Ca să nu fie la el.”[569]

Ca şi cu ceilalţi reţinuţi, cu Lena Constante fuseseră utilizate primele mijloace de înfrângere a rezistenţei: singurătatea, foamea, frigul, groaza de necunoscut. „Tot anul 1950, până în mai 1951, cât am stat la Malmaison, am fost supusă unui regim de totală subnutriţie”, povesteşte Lena Constante. „Am înţeles ce înseamnă «a muri de foame». La ora 14 ni se dădeau de mâncare o felie subţire de pâine cu exact trei linguri de supă. La ora 18, masa se repeta întocmai. Apoi urmau 20 de ore în care nu mai primeam nimic. Eram torturată de crampe la stomac. Nu mi se dădeau nici cele mai elementare obiecte sanitare”. 1 în aceste condiţii, la 13 mai 1950, la promisiunea anchetatorului că dacă recunoaşte că a făcut spionaj, a doua zi va fi liberă, Lena Constante dă o declaraţie în acest sens. Calvarul însă de-abia acum începe. Conform *moralei proletare*, promisiunea nu este ţinută. Lenei Constante i se cere, pentru început, să recunoască începutul „agenturii” în persoana lui Nicol Gross, directorul unei societăţi petroliere, cunoscut din 1937, care o ceruse în căsătorie. Datorită legislaţiei antievreieşti, în 1940, Gross emigrase din ţară împreună cu mama sa. Lena i-a însoţit în călătorie până la Istanbul, ajutându-i la transportul bagajelor. Cu Gross s-a mai întâlnit în 1946, la Praga. Venise cu acelaşi

568 Ibidem.

569 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 68, f. 92 (Declaraţia Lenei Constante din 4 februarie 1950).

avion cu soţii Pătrăşcanu, care plecaseră mai departe spre Paris. Şi de această dată relaţiile cu Gross au fost pur personale, acesta reînnoindu-şi cererea în căsătorie. În declaraţiile pretinse de anchetator, călătoria Lenei Constante la Istanbul se transformă într-un curs de instructaj pentru spioni, iar cea de la Praga, într-o întâlnire de spionaj.[570][571]

Anchetat a doua zi după arestare[572] (nu cum va declara, în ultima perioadă de viaţă, că a fost lăsat şase luni de zile în aşteptare1), Harry Brauner compune în primul trimestru al anului 1950 numeroase *autocritici* în care redă atmosfera „burgheză" din casa soţilor Pătrăşcanu, pe care o frecventase asiduu din toamna anului 1944. Acasă, scrie el, Pătrăşcanu dovedea ostilitate şi dispreţ faţă de tovarăşii săi: „În general, în toată vremea, se criticau toţi cei din conducerea Partidului, din biroul politic. Despre tov. Ana spunea că e rea, fără suflet, despre tov. Gheorghiu-Dej spunea că n-a avut niciun amestec în pregătirea lui 23 august şi că vrea să falsifice istoria, despre tov. M. Constantinescu spunea că e invidios că Pătrăşcanu e exponentul intelectual al Partidului şi că face intrigi pe lângă tov. Ana Pauker pentru a-l săpa şi a-i lua locul."[573] Mai târziu, Harry Brauner relatează relaţiile sale cu primul anchetator, lt.-maj. Mircea Anghel, astfel: „În toată vremea cât acesta m-a anchetat, a utilizat nenumărate mijloace de-a mă intimida. […] Când încercam să protestez, mă anihila repezindu-se la mine, repezindu-se cu pistolul, pe care-l încărca în faţa mea. Exasperat la un moment dat, neînţelegând ce urmăreşte ancheta, am declarat că am ajuns la capătul răbdării, că îmi dau seama că nu mai am nicio posibilitate de a mă apăra şi că sunt

---

570 Mihai Pelin, „Lena Constante şi Hary Brauner, deţinuţi politici", în Totuşi iubireciy nr. 33/august 1991.

571 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 68, f. 150-168.

572 Iderriy voi. 60, f. 5 (Declaraţia lui Hari Brauner din 28 ianuarie 1950).

573 Mihai Pelin, op. cit.

dispus să iscălesc orice declaraţie mi se aduce. Deşi Mircea Anghel a protestat vehement, spunând că nu doreşte falsificarea adevărului, în realitate, lucrurile se petreceau pe dos, căci chinuit şi epuizat, declaraţiile îmi erau sugerate, impuse”. Uneori trec săptămâni întregi fără a fi scos la anchetă, alteori este trezit în puterea nopţii şi dus la anchetator, care-i spune: „Te-am chemat să văd ce mai faci”, ca după aceea să-i ceară gardianului să-l ducă în celulă. Când anchetatorul era prietenos, spre drumul de întoarcere în celulă, gardianul îl izbea cu capul de ziduri. Ameninţările cu trimiterea în surghiun în Siberia ori într-o cameră de la subsol, plină cu guzgani înfometaţi, alternate cu şocul orbirii ochilor treziţi din somn cu puternice reflectoare şi-au făcut repede efectul.1

Din tot „grupul Pătrăşcanu”, singurul deţinut bătut în perioada 1948 – 1950 a fost Nicolae Betea, care în 1952 declară: „Am fost bătut grav (la picioare, la testicule, la cap etc.) … La câtva timp după ce am fost bătut, când aveam deja o atitudine pozitivă faţă de anchetă, am fost trimis undeva, în afară de Bucureşti şi ţinut într-o cameră complet lipsită de lumină, umedă, cu gândaci care îmi umblau pe corp. După aceea am fost ţinut într-o cameră unde am fost obligat să privesc tot timpul la o lumină electrică. Am fost dus apoi în arestul M.I., unde am fost ţinut într-o celulă de subsol, întunecoasă, rece şi la un regim de înfometare. Aici m-am îmbolnăvit de paralizie nevritică”. [574]Nicolae Betea nu este în această perioadă singurul bolnav psihic din cauza anchetei. Înfometat, singur şi îngrozit, Anton Raţiu ajunge să fie internat la spitalul de boli psihice sub numele de Anton Rădulea.[575]

După asemenea tratamente, apropiaţii lui Pătrăşcanu declară tot ce ştiu despre el, făcându-şi *autocritica* de a-i fi fost părtaşi la „crime”. Deocamdată, declaraţiile lor conţin faptele adevărate sau cele pe care ei le cred reale. Confruntat cu declaraţiile scrise de aceştia, în aprilie 1951,

574 Mihai Pelin, op. cit.

575 Ibidem, f. 40 (Declaraţia lui A. Raţiu din noiembrie 1952).

Pătrăşcanu este întrebat de anchetator: „În cine ai dumneata încredere şi pe ale cărui cuvinte poţi conta?” Răspunsul lui Lucreţiu Pătrăşcanu este o amară concluzie: „După experienţa făcută în ultimii doi ani, nu mai am încredere în absolut nimeni pe lume. Nici într-un fel de prieteni şi nici într-un fel de cunoştinţe şi chiar rude din cele mai apropiate.”[576]

CAPITOLUL X Principiul dominoului

Conferinţele de la Ialta şi Potsdam nu au reprezentat simple acorduri internaţionale, ci recunoaşterea de către ţările occidentale a extinderii de facto a puterii sovietice în Europa. Acapararea de către Stalin a Europei de Est e urmată de aplicarea metodelor care au condus în URSS la instaurarea puterii politice a *dictaturii proletariatului* şi a sistemului economic etatizat şi centralizat. Totodată, Kremlinul coordonează politica internă şi externă a acestor ţări.

Perioada 1948 – 1952 din istoria României este ilustrativă din această perspectivă. Este etapa în care se cristalizează distinct aparatul de represiune, al cărui scop propagandistic declarat era *apărarea poporului*. În urma decretului-lege din august 1948 prin care se desfiinţează Siguranţa Statului şi apare Direcţia Generală a Securităţii Poporului, sunt arestaţi mulţi dintre foştii funcţionari şi ofiţeri ce lucraseră în instituţiile anulate. Noua instituţie se află sub îndrumare şi coordonare sovietică. Cei care o dirijează sunt foşti agenţi sovietici arestaţi pe teritoriul României, rămaşi după 1944 în ţară. Fiecare direcţie regională şi centrală a Securităţii va avea în viitorul apropiat ataşaţi cel puţin doi „consilieri operativi”.

sovietici care vor trasa linia de activitate, vor viza şi controla îndeplinirea programelor propuse.1

Lupta de clasă se derulează prin comprimarea etapelor parcurse în URSS. După „lichidarea opoziţiei”, prin arestarea fruntaşilor *partidelor istorice*, la finele lui

576 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, f. 24 (Proces-verbal de confruntare între L. Pătrăşcanu şi Al. Ştefanescu din 24 aprilie 1951).

1947 şi în 1948 au loc procesele intentate marilor industriaşi. În mai 1948 sunt condamnaţi şase „fabricanţi” în frunte cu A. Dumitru şi Radu Xenopol, învinuiţi, în principal, de a-şi fi sabotat propriile mine carbonifere pentru a provoca o criză energetică în România. În octombrie acelaşi an, învinuiri similare celor din „procesele de sabotaj şi spionaj industrial” organizate în deceniul patru în URSS sunt utilizate în România împotriva „organizaţiei subversive de sabotare a economiei naţionale”. Printre acuzaţi şi condamnaţi este şi Max Auschnitt (plecat din ţară încă din 1944). În acelaşi an 1948 au fost condamnaţi, pentru spionaj, treizeci şi doi de înalţi funcţionari şi ofiţeri români. Mulţi dintre aceşti condamnaţi vor fi din nou cercetaţi în *ancheta Pătrăşcanu*.[577][578]

În vara lui 1948 se declanşează „criza Berlinului”, moment care determină întărirea *disciplinei de partid*. Moartea lui A.A. Jdanov[579] în august 1948 reprezintă un prilej pentru repetarea manipulărilor ocazionate de moartea liderului leningrădean Kirov. Sub pretextul unei conspiraţii puse la cale de duşmani din exteriorul ţării cu sprijinul „uneltelor” din vârfurile partidului, în Uniunea Sovietică reîncep procesele intentate unor înalţi *demnitari* de partid.1

În 1948, între *duşmanii de clasă* apare o nouă categorie, cea a „sioniştilor”, lupta împotriva lor desfăşurându-se simultan în URSS şi în ţările-satelit. În 1944 şi prima jumătate a lui 1945, Stalin sperase să folosească „problema evreiască”, acutizată de ideologia şi politica nazistă, drept obiect de negociere în încercarea de

577 Ion Mihai Pacepa, Moştenirea Kremlinului, Editura Venus, Bucureşti, 1993, pp. 61-62.

578 Colecţia Scînteia din 1948.

579 Andrei Jdanov (1896-1948), membru al Biroului Politic al PCUS, participant activ la Marea Teroare din anii 1936-1938, apoi la sovietizarea Ţărilor Baltice, autor al unor teze fundamentale ale propagandei sovietice. A avut o contribuţie esenţială la crearea Cominformului.

a aduce capital evreiesc în URSS. Ajutorul i-ar fi fost necesar în reconstrucţia ţării, distrusă de război, şi totodată în exercitarea influenţei în Orientul Mijlociu. Pentru a-şi intoxica adversarii politici, Stalin trâmbiţează ideea înfiinţării unei republici sovietice evreieşti în Crimeea. Noul „Eldorado evreiesc" urma a fi instalat în locurile depopulate prin deportarea tătarilor (acuzaţi de *colaboraţionism* în timpul războiului) în Asia Centrală. Proclamarea Statului Israel în 1948, care (dezamăgind Kremlinul) îşi orientează politica înspre America şi Occident, şi neîmplinirea planurilor cu creditele evreieşti, preconizate a atinge imensa sumă de zece miliarde de dolari, sunt cauze conjuncturale ale politicii staliniste antisemite. Li se adaugă dorinţa evreilor din URSS de emigrare în Israel, exprimată şi prin marea demonstraţie de simpatie făcută Goldei Meir[580] la Moscova în sărbătoarea de Yom Kippur a anului 1948. Scrisoarea lui Ilya Ehrenburg din 1948 este semnalul de începere a luptei împotriva sionismului, declanşată în URSS şi propagată în celelalte ţări din sistemul socialist.[581]

Eliminarea evreilor din structurile superioare ale serviciilor speciale sovietice atrage după sine căderea acestora şi din structurile similare create în ţările-satelit. În 1947, în Uniunea Sovietică s-a emis ordinul secret de a nu mai fi angajaţi evrei în serviciile speciale. În urma lui sunt eliminaţi din funcţii mulţi ofiţeri de rang superior, operaţie de mare amploare, dat fiind că încă de la înfiinţarea CEKA – conform ordinelor lui Lenin –, în funcţiile de conducere au fost preferaţi alogeni. Măsura se aplică şi în structurile superioare ale politicului. După eliminarea opoziţiei politice, se intensifică anihilarea categoriilor de *exploatatori ai poporului*, metoda desemnării de „ţapi ispăşitori" care polarizează nemulţumirile maselor pentru neîmplinirile economice şi

580 Edvard Radzinski, op. cit., pp. 612-615.

581 Pavel Sudoplatov, Misiuni speciale. Arhitectura terorii, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 1996, pp. 293-319.

sociale. Sunt incluse în noua categorie a *duşmanilor poporului* („spionii şi complotiştii"), pe lângă troţkişti, titoişti, şi sioniştii prezentaţi ca membrii unei conspiraţii mondiale, infiltraţi în chiar nucleele politice din lagărul socialist. În iunie 1951 este arestat V. Abakumov, conducătorul Ministerului Securităţii Statului, acuzat de împiedicarea demascării unor naţionalişti evrei infiltraţi la nivelul înalt al ministerului. Însăşi soţia puternicului Molotov va fi arestată în acest context al pericolului sionist. Punctul de vârf al *demascărilor* şi *vigilenţei revoluţionare* a poporului este atins de „descoperirea complotului medicilor evrei de la Kremlin". Anul 1952 este în acest sens o culme a *ascuţirii luptei de clasă* împotriva duşmanilor infiltraţi de puterile imperialiste în conducerea statelor socialiste. Atmosfera devine comparabilă cu cea din anii „Marii Terori" din 1936 – 1938.

Pe acest fundal se înscriu şi raporturile dintre Kremlin şi statele-satelit. Din sursele arhivistice publicate reiese că frământările care au cuprins toate partidele comuniste din ţările Europei de Est în perioada 1948 – 1949 au fost generate de modificarea strategiei mişcării comuniste internaţionale, în 1947, Kremlinul a renunţat la concepţia *căilor naţionale ce duc spre socialismy* popularizată după finele celui de-al Doilea Război Mondial. Prin înfiinţarea Cominformului, Stalin proclama experienţa sovietică drept unic criteriu al justeţei practicii politice pentru toate partidele comuniste, iar Kremlinul, drept centrul de comandă indiscutabil.

Informaţiile provenite din arhivele serviciilor speciale sovietice relevă orchestrarea proceselor politice de către Moscova cu ajutorul unor fruntaşi ai delaţiunii recrutaţi dintre liderii statelor-satelit. Astfel, Mâtyâs Râkosi1 poate fi considerat „izvorul prim" de informaţii expediate la Moscova despre pretinse reţele de spionaj în ţările cu *democraţie populară*. Numai în vara lui 1949, liderul maghiar a trimis liste cu 526 de persoane, acuzându-le de implicarea în *cazul Rajk*: 353 de cehi, 71 de austrieci, 40

de germani, 33 de români, printre cei din urmă figurând, evident, Lucreţiu Pătrăşcanu. În septembrie 1949, consilierul B. Feltev, adjunctul lui Iosif Chişinevschi – din împuternicirea „şefului" său –, a trimis părţii sovietice un material prin care informa că în jurul lui Pătrăşcanu, aflat în stare de arest la domiciliu, se poate forma un centru al nemulţumiţilor de politica partidului. În aceeaşi perioadă, Teohari Georgescu şi Ana Pauker au avut o discuţie cu L. Baranov, activist cu munci de răspundere în aparatul Cominformului, comunicându-i că deţin dovezi ce atestă legăturile lui Pătrăşcanu cu străinătatea. „Trebuie să luaţi măsuri eficiente pentru izolarea lui Pătrăşcanu şi urgentarea anchetei în cazul său", a decis reprezentantul Moscovei.[582][583]

Urmare a acestei corespondenţe poate fi socotită decizia care a condus la transferul lui Pătrăşcanu din stare de arest la domiciliu în închisoare. Într-o scrisoare trimisă la finele lui septembrie 1949 lui Gheorghiu-Dej, care se află în concediu medical, de către Ana Pauker şi Teohari Georgescu, cea dintâi scrie de mână: „«Pustnicul de la Snagov»" a fost mutat la Teo". 1 „La Teow însemnând subteranele Ministerului de Interne, pe care-l conducea Teohari Georgescu. Niciun alt comentariu nu luminează raţiunile pentru care s-a făcut acest lucru. Cert este însă că, în ciuda speculaţiilor ulterioare, transferul se efectuase în absenţa lui Gheorghiu-Dej, el fiind doar informat despre aceasta.

---

582 Mátyás Rákosi (1892-1972), ofiţer de carieră, comisar al poporului cu aprovizionarea în timpul revoluţiei lui Bela Kun (1919). Emigrat în URSS, a revenit după război în Ungaria ocupând funcţia de secretar general al Partidului Comunist (1945-1956). După revoluţia din 1956 a emigrat în Uniunea Sovietică.

583 Galina Muraşko, „Represiunile politice în ţările Europei de Est la sfîrşitul anilor '40: conducerea sovietică şi nomenclatura naţională de partid şi de statw, în Analele Sighet, Editura Fundaţiei „Academia Civică", 1998, pp. 339-349.

După procesul lui Rajk[584][585], a început o campanie de demascare a legăturilor acestuia cu partidele comuniste din străinătate. În cursul ei, la 3 noiembrie 1949, Gheorghe Gheorghiu-Dej i-a expediat lui A.A. Gromîko, locţiitor al ministrului de Externe al URSS, o scrisoare cu următorul conţinut: „Studiind materialele legate de procesul bandei lui Rajk, conducerea partidului nostru a adoptat hotărârea de a trece la analizarea situaţiei unor membri ai partidului cu activitate neclară şi suspectă. Deoarece nu deţinem experienţă suficientă în desfăşurarea cu succes a unor asemenea anchete, vă rugăm să ne trimiteţi unul sau doi specialişti în problemele respective pentru acordarea de ajutor partidului nostru pentru descoperirea şi nimicirea agenţilor serviciilor de spionaj imperialiste". Semnat: „Din împuternicirea Secretariatului CC – Gh. Gheorghiu-Dej". Cererea lui Gheorghiu-Dej – ca în toate cazurile similare – s-a rezolvat, la Moscova, cu maximă operativitate. La 9 noiembrie, în şedinţa Biroului Politic al PCUS a fost examinată „cererea CC al PMR" şi a fost adoptată hotărârea de a cere Ministerului Securităţii Statului să trimită în Republica Populară Română pe tovarăşii A.M. Saharovski şi V.S. Patrikeev pentru acordarea de ajutor în munca organelor de Securitate. Aceleaşi documente arată că, începând din 1949, sprijinindu-se pe asemenea cereri, partea sovietică a creat în fiecare ţară din lagărul socialist o nouă instituţie de control, sistemul consilierilor sovietici. Cu excepţia excomunicatului Tito, doar Klement Gottwald1 şi-a permis – la finele lui 1949 şi începutul lui 1950 – să exprime îndoieli asupra informărilor lui Rákosi despre agentura de spionaj din lagărul socialist. Stalin însă a exercitat asupra

584 Apud Ion Lăcustă, 1948-1952, Republica Populară şi Româniay Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2005, p. 108.

585 Lâszlo Rajk (1909-1949), născut în Transilvania, studii universitare la Budapesta. Comunist din 1929. Participant în Brigăzile Internaţionale în războiul din Spania. După 1944, ministru de Interne, respectiv de Externe al Ungariei. Arestat în 30 mai 1949 şi spânzurat în 15 octombrie 1949 după un spectaculos proces stalinist.

lui presiuni puternice soldate cu *procesul Slansky*. În ajunul anului 1951, sistemul consilierilor sovietici penetrase la vârf toate sferele vieţii politice şi economice din ţările-satelit.[586][587]

Acesta este fundalul pe care se derulează în 1948 – 1950 ancheta şi arestările în *cazul Pătrăşcanu*. Conform anchetei comandate de Ceauşescu peste aproape două decenii, Lucreţiu Pătrăşcanu a fost deţinut la SSI din toamna lui 1949 până în 1951, când a fost preluat de Securitate. La SSI era de fapt anchetat de agenţi sovietici. Director general al SSI era Serghei Nicolau (Niconov). Şeful direcţiei de contraspionaj din SSI, al doilea personaj ca importanţă, era Petea Goncearuk. Cel care răspundea pe linie de partid de SSI era însă Bodnăraş. Goncearuk (coordonatorul *anchetei Pătrăşcanu*) a declarat în ancheta din 1967 – 1968 că a pus accentul pe sarcina de a-l determina pe anchetat să recunoască faptul că ar fi vrut să fugă în străinătate.[588]

În aceeaşi anchetă, generalul Pintilie, directorul general al Securităţii, a declarat că sarcina anchetării lui Pătrăşcanu venise cu indicaţia să ia legătura cu consilierii sovietici (Saharovski, „Patriki" şi un al treilea, al cărui nume nu şi-l amintea). „Timp de două-trei luni după ce MAI a început ancheta, am fost îndrumaţi de aceşti consilieri sovietici fără ca ei să aibă vreo calitate oficială, după care Saharovski a fost numit consilier principal la MAI, ocupându-se în continuare de dirijarea anchetei iar ceilalţi doi au plecat din ţară", specifică Pintilie. „Menţionez că de această anchetă se mai ocupa în afara sovieticilor menţionaţi mai sus încă un sovietic care era al doilea secretar al Ambasadei URSS şi care, prin mijloacele

586 Klement Gottwald (1894-1953) deţinea încă din 1925 funcţii importante în Partidul Comuniştilor cehoslovaci, neinterzis în perioada interbelică. în 1929 a emigrat la Moscova. în 1945 este desemnat conducător al comuniştilor din Cehoslovacia, iar în 1948, preşedinte al Republicii.

587 Galina Muraşko, op. cit.

588 Grigore Răduică, op. cit.t p. 61.

ce le avea la dispoziţie (telegrame cifrate etc.) transmitea informaţii în Uniunea Sovietică despre desfăşurarea anchetei în grupul Pătrăşcanu. De la sovietici am aflat că ei informau cu regularitate şi pe unii tovarăşi din conducerea partidului nostru".1 Concluzia fostului coordonator al anchetei este aceea că „Gheorghiu-Dej le-a încredinţat sovieticilor misiunea de a dirija întreaga anchetă în cazul Pătrăşcanu şi tot de la ei aştepta, cu încredere, soluţia să scape aşa-zis legal de obsesia Pătrăşcanu".[589] în viziunea *comunismului naţional* din anii '70, sovieticii veniseră, aşadar, în România ca subordonaţi ai conducerii româneşti de partid de la care primeau misiuni precum *procesul Pătrăşcanu* ori *procesul Vasile LucaP*

Din documentele de arhivă privind ancheta reiese că în 1951, în urma unei reorganizări a MAI, SSI a trecut în structura acestui minister, iar problemele de anchetă au fost repartizate serviciului condus de maiorul Nicolae Dumitrescu. Printre anchetele preluate a fost şi cea a „grupului Pătrăşcanu". Această „problemă" a fost împărţită în două: o parte dintre arestaţi fuseseră în ancheta SSI, o alta îi avea Direcţia de Anchete a MAI. Arestaţii de care Dumitrescu îşi aminteşte, în 1967, că i-au fost predaţi de SSI sunt: soţii Pătrăşcanu, Lena Constante, Belu Zilber, Herant Torosian, Mihai Levente, Anton Golopenţia, Emil Calmanovici, Remus Koffler, Nicolae Betea, Victoria Sârbu, Anton Raţiu şi Mihnea Stroe. Dintre arestaţii de Direcţia de Anchete, principalul reţinut a fost Alexandru Ştefănescu. După luarea în primire a materialelor din anchetele anterioare şi a obiectelor arestaţilor (de la SSI au preluat asemenea materiale gen. – lt. Vasile Negrea, de la Direcţia de Anchete, şi maiorul Antoniu Samuel), colonelul Mişu Dulgheru a predat şi anchetatorii. Acţiunea s-a desfăşurat în cabinetul lui Dulgheru, unde colectivul de anchetatori a fost întrunit într-o şedinţă prezidată de gen. – mr. Vladimir Mazuru şi

589 Ibidem.

consilierul sovietic pe Direcţia de Anchete. „Ni s-a spus” – declară după şaisprezece ani Dumitrescu – „că coordonarea anchetei va fi făcută de consilierul sovietic pe minister, ajutat de general-maior Mazuru V., col. Dulgheru M. şi consilierul sovietic pe direcţie”. După această introducere, anchetatorii au fost conduşi în biroul consilierului sovietic pe minister, care le-a ţinut „un logos de o oră” asupra „perseverenţei în anchetă, vigilenţei şi conspirativităţii şi multe alte teorii”. După care a făcut repartizarea arestaţilor pe anchetatorii prezenţi. El l-a desemnat pe lt.-col. Ioan Şoltuţiu pentru a se ocupa de Pătrăşcanu, comunicând că „acesta va ţine legătura direct cu dânsul”. Şoltuţiu însă nu era de faţă, afirmă Dumitrescu. Industriaşul Ştefănescu i-a fost repartizat maiorului Samuel Antoniu, Teodor Staicu i-a primit pe Belu Zilber şi pe Lena Constante. Lui Dumitrescu i-au fost repartizaţi Mihai Levente, Mihnea (al cărui nume integral nu şi-l mai aminteşte) iar mai târziu Anton Golopenţia şi Emil Calmanovici.1

Prezent la şedinţă a fost şi anchetatorul Mircea Anghel, care va declara, în 1967, că nici după această nouă organizare „nu se concretizau fapte care să confirme învinuirile care au constituit temei de acuzare: activitatea de spionaj într-o conspiraţie organizată şi condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu împotriva partidului şi statului”. Ca urmare a acestei situaţii, după multe dezbateri, la diverse niveluri, *ancheta Pătrăşcanu* a ieşit din atenţia conducerii ministerului. Locul ei a fost luat de alte anchete, cea mai importantă fiind a „grupului de la Finanţe” în frunte cu Vasile Luca.[590][591]

De ce simplilor anchetatori ca Mircea Anghel li s-a părut că *ancheta Pătrăşcanu* stagnează şi că a ieşit din centrul atenţiei? La nivelul conducerii ministerului – după cum declară, în 1967, Gh. Pintilie –, timp de şase luni de la

590 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 190-191 (Informarea lui N. Dumitrescu din 15 septembrie 1967).

591 Ibidem, ff. 1-19 (Declaraţia lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

primirea acestui „grup” nu s-a putut începe ancheta, deoarece concepeau tot felul de planuri prin care să se găsească soluţia ca „anchetatorii să capete orientarea ca să ajungă la legarea celor anchetaţi, unul de altul, prin fapte”.[592]

Ce se preconiza în legătură cu cazul, în 1951, la nivelul deciziei politice, ne este imposibil să stabilim cu precizie. Conform Raportului Comisiei de partid din iunie 1968, adevărul este pentru totdeauna pierdut deoarece documentele Biroului Politic despre cazul Pătrăşcanu au fost distruse din ordinele lui Gheorghiu-Dej.[593] Dacă defunctul lider ordonase aceasta, ori succesorului îi aparţinea integral strategia modelării trecutului, nu putem cunoaşte. În 1968, în faţa Comisiei de Control a partidului, Teohari Georgescu afirmă că, în vara lui 1951, în timpul concediului consilierilor sovietici „am luat în mână tot ce se referea la Pătrăşcanu şi am ajuns la concluzia – nu numai eu, dar şi toţi cei cu care lucram (inclusiv Pintilie şi Dulgheru) – că nu avem nicio bază ca să-i judecăm. Eram convins că nu avem absolut nimic”. 1 O declaraţie întărită şi de mărturia lui Nicolae Dumitrescu, care precizează că, atunci când au revenit, consilierii sovietici au blocat încheierea unui raport final asupra constatărilor anchetei şi au confiscat documentele Ministerului de Interne referitoare la caz.[594][595]

Sunt acestea explicaţiile circumstanţiale ale unor oameni de decizie care s-au pus de acord pentru a-şi şterge vinovăţia ori este chiar adevărul? Din *reabilitarea* făcută de Ceauşescu, contribuţia sovietică e integral

592 Ibidem, ff. 264-265 (Informarea lui Gh. Pintilie din 11 mai 1967).

593 ANIC, Arhiva Executivă a Comitetului Central al PCR, pp. 43-44 (Raportul Comisiei de partid înfiinţate să clarifice situaţia lui Lucreţiu Pătrăşcanu, remisă conducerii de partid la 29 iunie 1968).

594 ANIC, Arhiva Executivă a Comitetului Central al PCR, nr. 264/18.02.1972, Voi. 7, pp. 9-13 (Declaraţia lui Teohari Georgescu, Transcrierea unei discuţii cu Alexandru Drăghici, 20 aprilie 1968).

595 ASRI, fond P, dosar 40 002, voi. 203, f. 185-186 (Declaraţia lui Nicolae Dumitrescu, 15 septembrie 1967).

omisă.

Între timp, seismul epurării evreilor din eşaloanele superioare ale NKVD se face simţit şi în România. Deşi nu era evreu, Teohari Georgescu[596] a fost eliberat la 27 mai 1952 din funcţia de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi din cea de ministru de Interne.[597] în structurile conexe se iau aceleaşi măsuri: în 26 iunie 1952, Al. Voitinovici se eliberează din funcţia de procuror general al RPR, iar în 28 iunie acelaşi an, gen. – lt. Pavel Cristescu (nume real Fifca Kleiman) îşi pierde funcţia de director general al Direcţiei Generale a Miliţiei.1 în mai 1952, sub pretextul *devierii de dreapta*, conducerea PMR suferă cea mai mare schimbare din 1944 încoace: trei dintre cei patru membri ai Secretariatului sunt eliminaţi, singur Gheorghiu-Dej se menţine şi îşi consolidează supremaţia. Mai târziu, la câţiva ani după moartea lui Stalin, când structurile superioare de partid vor avea în subordine serviciile speciale, Gheorghiu-Dej va declara despre victoria asupra celor trei: „Noi pe Teohari Georgescu l-am scos pentru că Ana Pauker, Luca şi Teohari Georgescu izolaseră acest minister şi nu permiteau nimănui să-i tragă la răspundere. Toate sectoarele de care ei se ocupau erau puse în afara controlului partidului.”[598] O explicaţie concordantă *destalinizării*, nicidecum realităţii în care serviciile speciale române erau subordonate în spiritul vremii celor sovietice. La fel cum liderii comunişti din România răspundeau în faţa lui Stalin, nu a poporului invocat propagandistic.

Cei înlăturaţi de la conducerea partidului în 1952 vor fi la rându-le anchetaţi. Teohari Georgescu este acuzat de defecţiuni în funcţiile deţinute. I se aduc şi acuzaţii care l-ar fi putut include în „lotul Pătrăşcanu” (printre altele că

---

596 Unii publicişti şi istorici afirmă, fără temei, că numele său real este Burăh Tescovici.

597 Mircea Suciu, Robert Levy, Laurenţiu Panaite, „MAI şi Securitatea: date şi documente inedite“, în Dosarele Istoriei, nr. 5/1996, p. 50.

598 Ibidem, p. 51.

hotărâse asasinarea lui Foriş fără anchetă pentru ca Foriş să nu-l deconspire ca turnător al Siguranţei), viaţă imorală şi deţinere de valută.[599]

Cazul lui Teohari Georgescu este ilustrativ pentru practicile utilizate în regimurile comuniste de transformare a foştilor torţionari în victime. Înlăturat din Secretariatul PMR şi anchetat în 1952, în perioada 1953 – 1956 a fost supus la noi anchete. Printre altele, acuzat de „atitudine lipsită de ură de clasă". S-a apărat astfel: „În cei şapte ani [1945 – 1952, cât a condus MAI, *n.a.*], peste 100.000 de bandiţi au fost arestaţi şi condamnaţi pentru că au uneltit împotriva regimului nostru [...]. Întreg aparatul de represiune al burghezilor, Siguranţa, Serviciul Special de Informaţii, au fost arestaţi [şic!]. De asemenea au fost arestate: toate elementele legionare – identificate – care au avut funcţii de răspundere, fostele conduceri centrale şi judeţene ale partidelor burgheze, fostele state majore ale Secţiilor militare naţional-ţărăniste, foştii miniştri, prefecţi, senatori, deputaţi din 1920 – 1944, elementele legate în trecut de serviciile de spionaj ale ţărilor imperialiste, conducătorii satelor duşmănoase regimului; precum şi alte categorii de elemente cu trecut duşmănos. Toate acestea nu puteau să fie rezultate fără ură de clasă". 1

Schimbările la vârf se prelungesc descendent în sistemul şi structurile ministerelor şi sectoarelor anterior conduse de anchetaţi. Vor fi îndepărtaţi şi Vladimir Mazuru şi Mişu Dulgheru (alias Dulberger), ambii evrei.[600] Dulgheru a fost un timp arestat. Arestarea s-a făcut la ordinul generalului Pintilie. Din biroul consilierului sovietic, acesta l-a trimis până la închisoarea Uranus, sub pretext că urmează să „cazeze" pe cineva foarte important. „Cazat" a fost chiar el. După paisprezece zile de detenţie, trei anchetatori de la Corpul de Control i-au comunicat că activitatea sa criminală este dovedită, el fiind chemat

599 Adrian Pop, „Iubirile lui Teohari Georgescu", în Dosarele Istoriei, nr. 7/1997, pp. 12-30.

600 ASRI, fond P, dosar 40009, voi. 32, f. 124-125.

numai s-o recunoască.[601] Este îndepărtat şi Samuel Antoniu, iar colonelul Petea Petrescu (Goncearuk), fostul şef al serviciului sovietic de contrainformaţii din România, va fi, de asemenea, anchetat. Printre învinuirile ce i s-au adus a fost şi aceea că „i-a dat motive de apărare lui Pătrăşcanu". I s-au reproşat şi „relaţiile neprincipiale" cu informatorii (pe Colette Bruteanu, „nepoata lui Maniu", Goncearuk „a folosit-o în pat tot timpul" 1).

În interiorul aparatului Securităţii, schimbările sunt percepute ca aparţinând, în exclusivitate, deciziei conducerii partidului din România. Tinerele cadre ofiţereşti, formate în noul spirit comunist al *patriotismului naţional* se străduiesc să promoveze. Salariile în branşă fiind mult mai mari decât în oricare sector economic sau administrativ, iar funcţiile atrăgând mari sporuri şi considerabile privilegii, ofiţerii încearcă să determine prin metodele tipice epocii şi profesiunii lor amplificarea *epurărilor*. Utilizează, desigur, metodele de compromitere experimentate, delaţiunea fiind bază. Din descrierea din interior a unor asemenea manevre, aflăm că fiecare membru al Biroului Politic primea câte un buletin informativ cu sinteza activităţilor desfăşurate de compartimentele serviciilor speciale. Din adnotările făcute pe marginea lor (singur Ceauşescu avea grijă să nu se lase vreo urmă a gândurilor sale), autorii buletinelor informative înţelegeau că reuşiseră să-i manipuleze pe membrii Biroului Politic în direcţia intereselor vizate. După cum va povesti viitorul general Neagu Cosma, autorii înţelegeau că bonzii partidului „s-au prins în joc şi că vor determina măsuri şi de alt ordin decât cel de urmărire informativă".[602][603]

Acesta este momentul şi cadrul ascensiunii

---

601 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 60 (Informarea lui Mişu Dulgheru din 24 aprilie 1967).

602 Idem, voi. 16, f. 9 (Sinteza semnată de I. Şoltuţiu, datată 1952).

603 Neagu Cosma, Cupola. Din culisele Securităţii, Editura Globus, Bucureşti, 1994, p. 261.

anchetatorului Şoltuţiu, care în prima jumătate a anului 1952 era locţiitorul lui Petea Petrescu (Goncearuk), şeful Direcţiei a II-a. Din această funcţie, Şoltuţiu, „neavând ce lucra pentru că nu ştiu din ce motive, şeful său, col. Petrescu nu-l angaja în probleme, a reuşit să obţină aprobarea noii conduceri a ministerului să reînceapă ancheta asupra grupului Lucreţiu Pătrăşcanu”.1 Explicaţia acoperă parţial mecanismul complex al deciziei, Şoltuţiu nevoind să dea niciun fel de lămuriri.[604][605]

Cine este Ioan Şoltuţiu, securistul care în conformitate cu principiile enunţate de întemeietorul poliţiei secrete comuniste, Feliks Dzerjinski, trebuia să aibă „o inimă caldă, un cap rece şi mâini curate”?[606] O parte a răspunsului îl aflăm în propriile sale declaraţii din 1967: „Subsemnatul Ioan Şoltuţiu în anul 1945 am fost adus din funcţia de secretar al Corn. judeţean PMR Cluj, de către tov. Ranghetz la SSI, unde am lucrat pe linia D II. După ce SSI a trecut la MAI, am fost încadrat la D ÎI MAI şi unde am lucrat până într-o zi când am fost chemat ori de tov. ministru (pe atunci) Pintilie ori Teohari Georgescu spunându-mi: (acum îmi aduc aminte) – că voi primi sarcina să anchetez personal pe Pătrăşcanu [...]. Cum am ajuns eu să fiu desenat a ancheta pe Pătrăşcanu, asta numai ştiu. Îmi aduc aminte că după ce am predat ce aveam eu în sarcină, la D II am fost dus la tov. Pintilie sau poate tov. Mazuru, la consilierul şef Mihailovici, unde era şi consilierul D II-a Ţiganov şi cred că şi tov. col. Dulgheru. Aici consilierul Mihailov care era de fapt şeful consilierilor sovietici mi-a spus că eu va trebui să anchetez personal pe Pătrăşcanu, care în momentul acela nu era anchetat de multă vreme, decât colaboratorii lui Pătrăşcanu.

---

604 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 3 (Declaraţia lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

605 L-am întrebat pe Ioan Şoltuţiu, în 1999, dacă s-a autopropus să demaşte „banda“ lui Pătrăşcanu din proprie iniţiativă sau în urma unui ordin, dar a refuzat să răspundă.

606 Nicolas Werth, „Félix Dzerjinski et les origines du KGB“, în L’Histoire, septembrie 1992, Paris, pp. 30-44.

Nu ştiu exact la câtă vreme, după ce tov. Mihailovici (consilierul sovietic) mi-a spus toată istoria cu Pătrăşcanu şi cu anchetele anterioare şi cu activitatea generală a lui

Pătrăşcanu, mi-a formulat întrebările *pe care trebuie* să le punem lui Pătrăşcanu şi cum trebuie să combat unele răspunsuri de care dânsul ştia de la început că *le va da*. Îmi aduc aminte că la B.J. în camera în care trebuia să fac ancheta sa instalat şi un microfon, înregistrându-se toată convorbirea mea cu el, pentru ca, consilierul, la ascultarea benzii să poată formula noile întrebări, precum şi să-mi facă observaţiile acolo unde eu n-am reacţionat bine la răspunsuri sau n-am sesizat şi exploatat vreun răspuns al lui Pătrăşcanu. *Ancheta aveam voie să o fac numai noaptea*. Acest lucru era pentru mine ceva extraordinar de greu, pentru *că eu eram bolnav de TBC* la ambii plămâni şi era chiar *contra indicat* a lucra noaptea. Menţionez că eu de la bun început am spus acest lucru, dar nu s-a luat în seamă […].

Al doilea lucru foarte important. Eu *niciodată* în viaţa mea nu am făcut *vreo* anchetă până la Pătrăşcanu şi nici după aceea. […] Tocmai pentru aceasta în ancheta lui Pătrăşcanu am urmat exact indicaţiile ce mi-au fost date de cei *doi consilieri sovietici*. Eu niciodată nici nu am pus de la mine şi nici n-am omis vreo instrucţiune a dânşilor, cum le-am primit aşa le-am executat.

Al treilea lucru foarte important. Eu am fost, într-adevăr, formal, şeful grupei de anchetatori. Dar, acei care au condus efectiv ancheta au fost cei doi consilieri sovietici. Fiecare am primit de cele mai multe ori direct de la dânşii cum să ducă ancheta, iar dacă eu le-am spus, ce trebuia să facă, atunci le-am comunicat exact numai ce mi s-a spus, că trebuie să facă unul sau altul din anchetatori.

Ţin să declar aici categoric că acest proces al lui *Pătrăşcanu a fost de la început şi până la sfârşit, condus şi organizat* efectiv de consilierii Mihailovici şi Ţiganov. Nimeni dintre noi nu ar fi cutezat a refuza sau a face altceva decât *ceea ce* au indicat dânşii că trebuia să se

facă. Acesta este purul adevăr”. 1

Fragmentul reprodus face parte dintr-o declaraţieautocritică unde fostul anchetator încearcă să relateze modest faptele „vitejeşti” săvârşite. Amnezia, greşelile de ortografie sunt zone comune eşalonului superior al categoriei. Practica de a se prezenta pe sine ca victimă, ce-a suportat grave traume psihice şi fizice datorită metodelor de schingiuire sau exterminare la care-l obligaseră superiorii, este şi ea comună torţionarilor secolului XX, fie ei nazişti sau comunişti.[607][608]

Acelaşi Şoltuţiu refuzase însă, în septembrie 1952, concluziile „Sintezei generale asupra problemei Pătrăşcanu”, document însumând 299 de pagini, datat „iunie 1952”[609]. Rezoluţia olografa pusă de Şoltuţiu în deschiderea ei este următoarea:

„Nu suntem de acord cu prezenta sinteză generală deoarece ea prezintă grupul «Pătrăşcanu» într-o formă falsă care nu corespunde cu realitatea.

Grupul Pătrăşcanu este o bandă contrarevoluţionară care împreună cu toate forţele reacţionare din interiorul şi din afara ţări [şic!], au luptat pentru răsturnarea regimului nostru şi a statului nostru.

Felul cum sunt redate aici lucrurile pare că Pătrăşcanu cu banda lui au numai «greşeli». Aici nu-i [şic!] vorba de «greşeli» ci de acţiuni criminale, împotriva statului şi a partidului”.

Semnează: „Colectivul anchetei grupului Pătrăşcanu, lt. col. Şoltuţiu”.[610]

În celulele lor, arestaţii nu ştiu nimic despre ce se petrece în lumea anchetatorilor şi a şefilor acestora. Nu le-a comunicat nimeni că în chiar ziua când Teohari

607 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 121-123 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 4 mai 1967). (Sublinieri în original.)

608 Ţvetan Todorov, Confruntarea cu extrema. Victime şi torţionari în secolul XX, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.

609 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, ff. 1-299 („Sinteza generală asupra problemei Pătrăşcanu, iunie 1952).

610 Ibidem, f. 1.

Georgescu a încetat să fie ministru de Interne, în locul lui a fost numit Alexandru Drăghici. Condamnat la nouă ani şi nouă luni închisoare în celebrul proces de la Craiova din 1936, Drăghici şi-a făcut „ucenicia politică" în închisorile din Jilava, Văcăreşti, Doftana, Caransebeş şi în lagărul de la Târgu Jiu, împreună cu Gheorghiu-Dej şi ceilalţi apropiaţi ai acestuia. Despre cunoştinţe şi experienţă în sectorul pe care-l va conduce din 27 mai 1952, ca şi în cazul predecesorului său, nu poate fi vorba. Absolvent a patru clase, în 1945 Drăghici devine *acuzator public* în Ministerul Justiţiei condus de Pătrăşcanu şi secretar al *celulei de partid* de la Tribunalul Poporului. După care cariera sa politică include o etapă de prim-secretar al Capitalei şi ia o traiectorie... militară. Deşi în tinereţe fusese, ca şi Ceauşescu, dispensat de serviciul militar. În decembrie 1950, Drăghici a fost trecut în trupele MAI cu gradul de general-maior şi numit şef al Direcţiei Generale Politice şi totodată adjunct al ministrului Afacerilor Interne. La mai puţin de un an şi jumătate de la numire a fost avansat ministru de Interne. „Calităţile" prin care s-a făcut remarcat printre subalterni sunt puţin măgulitoare. „Grosolan, primitiv şi destul de îngâmfat pentru posibilităţile sale intelectuale", îl caracterizează unul dintre ei, „manipulat în cele mai importante decizii de o soţie ahtiată după glorie, putere şi bani. [...] Brutal din fire, se spune că de cele mai multe ori discuta cu pistolul pe masă."[611]

Singur în celula în care e închis, Pătrăşcanu nu ştie că fostul *acuzator public* din subordinea sa devenise omul de a cărui voinţă îi atârna de-acum soarta. La mai mult de jumătate de an de la schimbare, el îi adresează lui Teohari

Georgescu (despre care nu are cum bănui că e închis într-o altă celulă!) următoarea scrisoare:

„Dragă Teo, nu în calitatea ta de ministru de Interne, nu în calitatea ta de secretar al Partidului... nu ca Teohari

611 Apud Mircea Chiriţoiu, „Mărirea şi decăderea lui Al. Drăghici", în Dosarele Istorieiy nr. 5/1996, pp. 39-46.

Georgescu, te rog în calitatea ta de Teo, ia-mă pe garanţia ta personală că nu voi părăsi vila de la Snagov fără cuvântul tău. Sunt efectiv la sfârşitul nervilor şi forţelor mele.

Salutări, Andrei" 1

Reîncepuse pentru Pătrăşcanu o nouă anchetă cu întrebări dictate direct de consilierul sovietic. Din declaraţiile lui Şoltuţiu reiese că prima sa întâlnire cu Pătrăşcanu începuse cu fraza: „A reînceput ancheta dumitale şi să vorbeşti de întreaga activitate criminală şi duşmănoasă dusă împotriva partidului şi statului..." Un început dictat de consilierul sovietic, zice Şoltuţiu în 1967. Fără ştirea lui Pătrăşcanu, întreaga anchetă a fost înregistrată: microfonul era instalat lângă masa anchetatorului iar butonul de pornire se afla la îndemână.[612][613]

Desigur că forma finală a proceselor-verbale de interogatoriu reprezintă o viziune sintetică a comunicărilor verbale şi nonverbale dintre anchetat şi anchetator. O dovadă în acest sens poate fi documentul încheiat în 15 octombrie 1952, după interogatoriul luat între orele 19.30 şi 21 de Şoltuţiu lui Pătrăşcanu. Din el reiese că, pentru prima dată în cei patru ani de anchetă, Lucreţiu Pătrăşcanu cere să fie trimis în judecată:

„Întrebare: De ce ai ieşiri duşmănoase faţă de organele de anchetă?

Răspuns: N-am nicio atitudine duşmănoasă faţă de organele de anchetă. Atitudinea pe care am adoptat-o nu este o atitudine duşmănoasă faţă de organele de anchetă. Găsesc că aceasta este singura cale pentru a obţine plecarea la Snagov – sub stare de arest şi acolo – pentru a putea până la 10 noiembrie să-mi refac sănătatea şi nervii.

Întrebare: Ancheta dispune de suficiente date, în

612 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 10, f. 400 (Scrisoare olografa datată 24 noiembrie 1952).

613 îderriy voi. 203, f. 117 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 21 octombrie 1967).

parte recunoscute chiar de dumneata, în privinţa activităţii dumitale criminale şi care se pedepsesc de legile Republicii Populare Române. Înţelegi dumneata acest lucru?

Răspuns: Nu există niciun fel de act criminal sau fapte criminale în activitatea mea. Dacă ancheta are asemenea acte – să mă trimită în judecată.

Întrebare: Ancheta te avertizează că ieşirile tale provocatoare sunt apreciate ca acţiuni duşmănoase; toate manifestările dumitale, precum şi atitudinea din prezent vor fi anexate în dosarul de anchetă.

Răspuns: Ancheta este liberă să facă orice fel de aprecieri doreşte.

Prezentul proces verbal de interogatoriu a fost citit de mine cuvânt cu cuvânt şi corespunde întru totul cu cele ce am declarat". Semnează: Lucreţiu Pătrăşcanu şi lt.-col. de Securitate, I. Şoltuţiu.1

În august 1952, anchetatorul-şef Ioan Şoltuţiu adresase superiorilor săi un referat în trei capitole: 1. Probleme pe care Pătrăşcanu le-a recunoscut în anchetă; 2. Materialul reieşit de la alţii şi din documentele ce le avem; 3. Planul de viitor.[614] La capitolul „Planul de viitor" sunt prevăzute, printre altele, următoarele puncte: alcătuirea unui grup de anchetatori format din zece tovarăşi sub conducerea lui Ioan Şoltuţiu; să se intervină la CC pentru a obţine permisiunea de contactare a unora care au fost în mijlocul evenimentelor; să se intervină la CC pentru acordarea unui sprijin în vederea alegerii candidaţilor completului de judecată pentru procesul Pătrăşcanu; încheierea definitivă a cercetărilor la 15 noiembrie 1952.1

În toamna lui 1952 se organizează un schimb de experienţă la *procesul Slansky* de la Praga. Conform declaraţiei lui Şoltuţiu, au fost trimişi „să înveţe din experienţa tovarăşilor cehi şi slovaci" Ronea Gheorghiu din

614 Ideriîy voi. 4, ff. 245-246 (Proces-verbal de interogatoriu din 15 octombrie 1952).

partea CC, generalul Mazuru de la MAI, procurorul Grigore Râpeanu şi el însuşi. Fiecare dintre cei prezenţi a informat, la întoarcere, colectivul pe care-l reprezentase despre cele învăţate.[615] Ce conţin informările emisarilor români despre procesul judecat la 20 noiembrie 1952 la Praga nu putem afla deoarece nu s-au păstrat alte documente despre aceasta. Nu ştim ce impresii a produs asupra ucenicilor români faptul că paisprezece lideri ai partidului şi statului cehoslovac au fost calificaţi „trădători, troţkişti, titoişti, sionişti şi burghezo-naţionalişti, inamici ai poporului cehoslovac, ai regimului democraţiei populare şi ai socialismului". Nici pronunţarea celor unsprezece sentinţe de condamnare la moarte şi trei condamnări la închisoare pe viaţă.[616] în dosarele de anchetă apare însă un nou plan de muncă ce prevede încheierea definitivă a cercetărilor cazului Pătrăşcanu la 1 martie 1953.[617]

Simultan acţiunii de documentare la *procesul Slansky*, apare memoriul adresat de Şoltuţiu noului ministru de Interne, Alexandru Drăghici. Semnatarul se declară „obligat" să aducă la cunoştinţa destinatarului, „precum şi a tov. Gheorghiu-Dej" lucruri de „o excepţională importanţă pentru Partidul nostru şi Statul nostru". În memoriu, Şoltuţiu aminteşte că în august 1952 i-a făcut generalului Pintilie şi „tov. consilier" propunerea ca întreaga problemă Pătrăşcanu să o scoată de la D 8, de sub conducerea col. Dulgheru şi a gen. Mazuru şi să o încredinţeze unui colectiv de zece anchetatori. Propunerea fusese aprobată de ministrul Drăghici, care i-a încredinţat cercetările. Cu acest prilej, Şoltuţiu enumeră din nou greşelile de organizare şi coordonare ale anchetei şi se angajează să demaşte „banda" condusă de Pătrăşcanu. Cât despre lipsurile din etapele anterioare ale anchetei,

615 Ibidem, f. 599.

616 Jakub Karpinski, op. cit.y p. 58.

617 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 719 (Plan de muncă în legătură cu problema „P", nedatat).

personal îşi exprimă convingerea că „mâna duşmanului s-a strecurat în organele Securităţii”.1 Logistica acţiunii conţine şi proiecte ce nu s-au realizat. Printre ele, un plan de anchetă ce urma să combine cazurile Pătrăşcanu şi Teohari Georgescu – Ana Pauker, poate chiar şi *ancheta de la Finanţe*, în frunte cu Vasile Luca. Procesul de la Praga, spre exemplu, corelase cazurile evreilor cominternişti, cu stagii în URSS, Slansky şi Geminder, cu cel al comunistului autohton Vladimir Clementis.[618] Cu puţină vreme înainte de moartea lui Stalin, unii anchetaţi din *grupul Pătrăşcanu* (Jac Berman şi Belu Zilber) dăduseră declaraţii despre Ana Pauker.[619]

În planul de muncă întocmit în toamna lui 1952, Şoltuţiu îşi propune să demonstreze că Pătrăşcanu împreună cu „banda contrarevoluţionară” au făcut parte din agentura serviciilor de spionaj anglo-americane, au dus o activitate complotistă şi antistatală, şi-au trădat patria (fuga în străinătate), au dus o activitate duşmănoasă şi au avut legături cu duşmanii. Planul menţionează, ca element de legătură între persoanele anchetate şi acuzaţiile aduse, declaraţiile lui Remus Koffler.1

În prima etapă a anchetei, Remus Koffler şi Victoria Sârbu (arestaţi la sfârşitul lui 1949) au fost repartizaţi anchetatorului Victor Vânătoru. În 1967, fostul lor anchetator declară că i-au fost indicate următoarele obiective: de a stabili dacă împreună cu Foriş au fost agenţi ai Siguranţei, provocând astfel căderi în rândurile partidului; ce activităţi de subminare au dus în ilegalitate; ce legături au existat între fostul Secretariat al CC al PCdR din perioada 1943 – aprilie 1944 cu Pătrăşcanu şi cu Alexandru Ştefănescu; dacă şi cum au acţionat aceştia pentru sprijinirea aplicării variantei Churchill (debarcarea în Balcani) la finele celui de-al Doilea Război Mondial. „Menţionez”, declară Vânătoru, „că la începutul acestei

618 Idem, voi. 16, ff. 2-16 (Memoriu adresat de I. Şoltuţiu, ministrului de Interne, Al. Drăghici).

619 ASRI, fond P, dosar 40002, volumele 37, 38,42.

anchete nu mi s-a pus la dispoziţie niciun fel de material, spunându-mi-se că obiectivele ce mi-au fost indicate au fost stabilite de Partid şi date conducerii MAI ca bază de anchetă pentru arestaţii respectivi”. N-a primit însă probe de la conducerea de partid sau din alte surse; nici el şi niciunul dintre anchetatori, deşi li se spusese că există. Într-o primă etapă, „Koffler şi Victoria Sârbu au adoptat poziţia de a atribui vina pentru problemele negative ivite în sânul Partidului până la 4 aprilie 1944, în special tovarăşilor din închisori şi unor cadre din afară, ca de exemplu: tovarăşii Constatin Pârvulescu, Petre Gheorghe cu întreg Comitetul Judeţean Ilfov şi alţii care ar fi generat lupta fracţionistă în Partid, abătându-se de la sarcinile sale”.[620][621]

Cine a fost şi ce-a făcut Remus Koffler? în 1950, când e subiectul unor asemenea planuri, Koffler se află internat la psihiatrie sub numele de Stănescu, petrecând, pe parcursul acestui an, un timp mai lung în spital („cu post fix”) decât în închisoare. Primit în PCdR în 1930, membru al Comisiei Centrale Financiare a PCdR între 1936 şi 1945, membru al CC din 1942 şi al Secretariatului CC între 1943 şi 4 aprilie 1944, Remus Koffler (nume conspirativ – Konrad Specht, Leonin, Sergiu, Conrad) este unul dintre puţinii *revoluţionari de profesie*, a cărui biografie poate fi reconstituită amănunţit din numeroase scrisori adresate CC al PCR după 1944. *Autobiografiile de partid* şi primele declaraţii de anchetă redau viaţa unui personaj care – întocmai ca şi Belu Zilber – din spirit de aventură a întrerupt tradiţia de negustori a familiei sale.

La şaptesprezece ani (în 1919), aflat cu familia la Paris, citise din întâmplare *Manifestul Partidului Comunist* al lui Marx şi o carte despre bolşevism scrisă de Troţki. Sub influenţa lor, revenit la Bucureşti, participă la mitingul de la „Dacia” (1920) şi se înscrie în Partidul Socialist. La

620 Idem, voi. 12, f. 697 (Plan de muncă în legătură cu problema „P“).
621 Idem, voi. 203, f. 26 (Declaraţia lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

aflarea acestei opţiuni politice, declară Koffler, „tata m-a luat la bătaie şi mi-a rupt carnetul de partid”.1 Trimis la Berlin pentru a studia chimia, obişnuieşte să citească în biblioteca universităţii reviste marxiste şi de psihanaliză, lecturi la modă în acel timp. „Cu banii am fost uşuratic”, mărturiseşte el, „cheltuind fără socoteală pe ţigări, daruri şi consumaţii în localuri, astfel că, cu toate că primeam bani suficienţi de la tatăl meu, adesea nu-mi ajungeau.”[622] Ca student la Berlin, frecventează cercul „Junimii”, unde este ales în funcţia de casier. „Prima mârşăvie”, cum o numeşte el, „se leagă de banii strânşi de Asociaţia Română «Junimea» pentru ajutorarea înfometaţilor din URSS de pe Volga, din 1921, din care am cheltuit o parte înainte de decontare, iar la decontare nu m-am dus, cheltuind după aceea şi restul”. În 1927 se întoarce în ţară, fără a-şi fi finalizat studiile. Ar fi preferat însă să rămână la Berlin şi să înceapă acolo o afacere pe cont propriu („nevăzând nicio contradicţie între principiile pe care le afişam şi acest plan care m-ar fi făcut un exploatator”).1

Deşi de doi ani este bolnav de sifilis (boală de care se tratează sporadic de-a lungul vieţii, chiar şi în închisoare), la douăzeci de ani se însoară cu Elsa Rosenthal. Pentru a o cuceri, simulează o încercare de sinucidere, fără a-i spune însă nimic despre boala sa. Relaţia maritală este dublată de alte legături amoroase ale căror consecinţe frizează, dacă sunt reale, criminalitatea. („Eu am fost atât de preocupat de chestiunile sentimentale, încât în 1937 am indicat fetiţei mele o doză de patru ori mai mare de medicament, ceea ce a dus la intoxicarea şi la moartea ei”, a declarat Koffler.[623][624])

Munca de partid o începuse la Berlin, în 1931, fiind trimis de Comintern la o „şcoală de instructori”. De două ori a făcut oficii de curier la Praga (cu „material şi bani din partea partidului”). În legătură cu asemenea servicii

622 Ideniy voi. 45, f. 39 (Declaraţia lui R. Koffler, nedatată).
623 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 45, f. 38.
624 Ibidem, f. 54.

declară că aproape întotdeauna şi-a însuşit „fără ştirea partidului anumite sume rezultate din anumite diferenţe”.[625]

Cu amănunte inedite şi contrastante propagandei oficiale, relatează şi despre ceilalţi comunişti din România în perioada 1940 – 1944. Aflăm astfel că în 1942 a izbucnit conflictul dintre Foriş, Ilona Popp (viitoarea Ileana Răceanu) şi Constantin Pârvulescu, care formau atunci Secretariatul PCdR. „Conflictul cu tov. Ghiţă [Pârvulescu, *n.a. Ţ* – declară Koffler în anchetă – „a fost în legătură cu o lucrare a tov. Ghiţă. […] Tot în vara lui 1942, Foriş a avut un conflict cu tov. Răceanu, membru în Biroul judeţean, soţul Ilonei Popp, căruia i-a scris o scrisoare în care îl ironiza şi insulta din cauza unei propuneri greşite a tov. Răceanu. Conflictul s-a «terminat» prin excluderea tov. Răceanu din Partid, astfel că el s-a alăturat celorlalte cadre excluse […]. Tot atunci s-a aflat de conflictul lui Foriş cu tov. Constanţa Crăciun şi el acum mi-a spus că atunci când au locuit împreună, el i-a propus să-i fie tovarăş şi dânsa a refuzat deoarece era «îndrăgostită» de tov. Vinţe şi s-ar fi culcat pe jos, nefiind decât un pat disponibil iar apoi a susţinut că s-a îmbolnăvit din această cauză. Eu am citit scrisoarea lui Foriş, dar explicaţia lui Foriş m-a mulţumit, eu însuşi [şic!] având musca pe căciulă în chestiuni de morală”. 1

Reiese şi că, în aceeaşi perioadă, comuniştii din închisoarea Caransebeş (unde se aflau atunci Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Iosif Chişinevschi, precum şi agentul sovietic Pantelimon Bodnarenko – viitorul general Pintilie) îşi procuraseră un aparat de radio prin intermediul Anuţei Toma (nume real Ana Grossman) pentru a fi informaţi în legătură cu situaţia frontului. Anuţa Toma (în acel timp soţia lui Sorin Toma, aflat în URSS, viitoarea „tovarăşă” a lui Pârvulescu şi mai târziu soţie a generalului Pintilie) l-a trimis lui Teohari Georgescu, întocmai cum îi fusese cerut: „fără ştirea lui Foriş”. La

625 Ibidem, f. 35.

iniţiativa „celulei din Caransebeş”, tot în 1943, comuniştii din închisori „rup legătura cu centrul”, acuzând de „fracţionism şi trădare” conducerea PCdR aflată în ilegalitate. Reiese că Pârvulescu este considerat adevăratul „autor moral al fracţionismului” de către foştii membri ai Secretariatului PCdR din 1943 – aprilie 1944.[626][627]

De menţionat sunt numeroasele *căderi* din anii 1936 – 1943. Acestea se datoraseră însă mai degrabă neglijenţelor conspiratorilor decât vigilenţei şi inteligenţei agenţilor Siguranţei. Remarcabil în acest sens este episodul ce-i are ca protagonişti pe Pârvulescu şi pe Anuţa Toma. Aceştia uitaseră într-un „taxi de piaţă” un plic cu documente din arhiva CC. Ucenicul care a spălat maşina le-a predat poliţiei, care din informaţiile aflate îl identifică pe Mircea Biji, funcţionar la Institutul Central de Statistică. Bătut, Biji spune ceea ce cunoaşte despre partid. În urma declaraţiilor sale au fost operate arestări în „celula de partid de la Universitate” (în frunte cu Miron Constantinescu) şi identificată casa conspirativă Wexler.

Nu doar Pârvulescu şi Anuţa Toma comit neglijenţe. Ilona Popp, care răspundea pe linie de partid de „legăturile cu provincia”, pierduse pe când se afla la croitoreasă biletul cu *evcile* (întâlnirile conspirative).1 Koffler va plăti o neglijenţă asemănătoare, prezentată în proces ca dovadă a colaborării sale cu Siguranţa. În 15 decembrie 1943, în urma declaraţiilor lui Mircea Biji (despre care ceilalţi ilegalişti nu ştiau nimic) „cade casa Wexler” (strada Crângului, nr. 15, din actualul cartier bucureştean Primăverii). Chiar în seara de dinaintea percheziţiei, Koffler părăsise această casă, după ce şezuse acolo timp de două zile, în „şedinţă cu tehnicii”. După percheziţie, Siguranţa ajunge în posesia unor materiale de arhivă (nedepozitate de Koffler conform uzanţelor stabilite), printre care se aflau şi procesele-verbale despre

626 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 45, f. 241.
627 Ibidem, f. 243.

colaborarea dintre PCdR şi Frontul Plugarilor, condus de dr. Petru Groza. În consecinţă, Groza a fost arestat. Colaborarea cu comuniştii care a dus la arestarea sa şi timpul, scurt de altfel, petrecut la Malmaison sunt relatate mai târziu de protagonist în cartea în *umbra celulei*, apărută în 1945, la Editura „Cartea rusă”, autorul mândrindu-se acum cu meritele sale revoluţionare. În carte sunt învinuiţi însă de *cădere* Foriş şi Koffler. „Miroase de la distanţă a provocare: şi-am mai spus-o – mirosul meu de om politic nu mă prea înşală”, scrie Petru Groza acuzându-i pe „şefii conspiraţiei” că au lăsat anume sub pat arhiva şi „cheia cifrului cu care reţinea anumite nume” şi au dispărut.[628] Episodul, căruia i se datorează substanţial strălucitoarea carieră politică în regimul comunist a lui Petru Groza, este catastrofal pentru conducătorii PCdR aflaţi atunci în libertate. Cel care se declara public martorul şi dovada colaborării lui Koffler cu Siguranţa era nici mai mult, nici mai puţin decât prim-ministrul „democrat” al României!

În realitate, comuniştii rămaşi în ilegalitate până la 23 august 1944 beneficiaseră de contextul politic extern şi de datele lor biografice, care nu-i recomandau ca potenţiali organizatori de atentate şi sabotaje. După cum declară şi Koffler, încă din 1943, „Maniu a intervenit chiar la Antonescu ca să nu mai aresteze intelectuali cu idei comuniste”.1 Afirmaţie confirmată de Ioan Prunescu, fost comisar în Direcţia Generală a Poliţiei, care, închis din 1948, declară că în decembrie 1943, „şeful brigăzii comunişti”, Taflaru, primise dispoziţie chiar de la Antonescu să nu mai facă arestări deoarece „nu e momentul politic”.[629][630]

Printre ultimele *căderi* a fost şi cea din 2 februarie

628 Ibidem, ff. 230-233.

629 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 17, f. 273 (Depoziţia lui R. Koffler în faţa completului de judecată).

630 Idem, voi. 6, f. 194 (Declaraţia lui I. Prunescu din 28 februarie 1953).

1943, când Siguranţa a percheziţionat „casa Weigl”. Faptul se produce în urma denunţului femeii de serviciu, ce se afla în legătură cu un agent de Siguranţă. Soţii Weigl, Egon (medic psihiatru) şi Lili (profesoară de muzică), alcătuiau împreună cu soţii Calmanovici, soţii Berman şi Remus Koffler Comisia Centrală Financiară a PCdR. La percheziţie s-a găsit un aparat de radio pentru care exista permis. În poşeta lui Lili Weigl se afla însă un buletin informativ al CC. Arestată şi condamnată la zece ani de închisoare corecţională, ea va fi eliberată împreună cu ceilalţi deţinuţi politici la 23 august 1944.

Lili Weigl (nume conspirativ „Vera”) este, de asemenea, un personaj cu o evoluţie reprezentativă pentru demitizarea panteonului comunist. Fiică de negustori braşoveni (născută în 1903), dispune de o bună condiţie materială pentru a face studii de muzică la Berlin şi Praga. Căsătorită cu psihiatrul Weigl, din 1936 devine *tehnica* şi amanta lui Koffler, cu care voia să se recăsătorească după divorţ. Scrisorile de dragoste dintre Remus Koffler şi Lili Weigl (Eleonora Revesz, pe numele de fată, cum va figura în proces), prezentate în faţa completului de judecată din 1954 ca „documente cifrate” şi „dovezi” de colaborare cu Siguranţa, permit şi corectarea reprezentării închisorii ca „universitate comunistă” din propaganda epocii.

Redăm câteva mostre din cele câteva zeci de scrisori de dragoste schimbate între cei doi: „Remus al meu”, scrie Lili din închisoare. „Tu îţi faci într-adevăr prea multe griji. Cufărul meu este momentan plin de mâncare. În ceea ce priveşte că eu aş putea eventual flămânzi, mă face să râd. […] Astăzi mi s-a gătit câte ceva la cantină şi eu am aranjat cu femeia să vină în fiecare dimineaţă să îmi gătească cele necesare […]. Ce fac toată ziua? O oră suntem zilnic afară. Altfel stau mai tot timpul în patul meu, citesc, scriu, dorm mult, mănânc şi fac exerciţii ca să am răbdare de care vom avea foarte multă nevoie. În fond, ceea ce trăiesc acum nu este cea mai grea încercare şi momentan noi nu avem niciun motiv să ne plângem”. 1 La observaţia că-i trimite

prea multă mâncare, prea din belşug trufandale, Koffler răspunde: „Nu ştiu ce vrei tu să înţelegi prin trufandale. Socoteşti şi supă printre altele? Şi brânză şi smântână? Şi căpşuni? Eu ţi-am trimis numai lucruri simple.”[631][632]

Nu numai amantei lui Koffler îi erau destinate alimentele şi banii proveniţi din fondurile partidului. După arestul de la Malmaison şi procesul din 1943, Lili Weigl a fost trimisă la închisoarea Văcăreşti, Koffler propunând-o ca *legătură de partid* cu celelalte deţinute comuniste. Conform indicaţiilor *celulei* de la Caransebeş (condusă de Gheorghiu-Dej), la instigarea Martei Csiko (viitoarea Marta Drăghici) şi a Ilcăi Waserman (ulterior Ilca Melinescu), *celula de partid* de la Văcăreşti refuză să ia prin Lili Weigl legătura cu conducerea partidului. Cu bani şi daruri (obiceiuri practicate de „sectorul apărare” al partidului în relaţiile cu avocaţii, procurorii, agenţii de Siguranţă şi paznicii de închisori), Koffler a putut petrece multe ceasuri de intimitate cu iubita sa Lili în camera ofiţerului de serviciu de la Malmaison. Din închisoarea Văcăreşti a putut-o scoate şi în oraş cu maşina fratelui său, avocat creştinat cu numele Romulus Jitianu. Pentru a nu-i fi rechiziţionat autoturismul, Jitianu îl trecuse pe numele prietenului său Liviu Dumitrescu, medicul-şef al Siguranţei.1

Singura activitate a lui Koffler din 23 august 1944 a fost drumul la închisoarea Văcăreşti pentru a o întâmpina pe Lili. Despre tot ce se petrecuse în acea zi aflase de la radio.

23 august 1944 înseamnă pentru Remus Koffler şi pentru ceilalţi foşti membri ai Secretariatului începutul calvarului. Fără muncă de partid, a aşteptat, ca şi Ştefan Foriş şi Victoria Sârbu, „clarificarea situaţiei”. După mai bine de cinci ani pe margine, timp în care a scris multe memorii noilor conducători, a fost arestat. Face opt zile greva foamei, scrie câteva declaraţii autobiografice şi

631 Idem, voi. 49, f. 71.

632 Ibiâem, f. 78.

autocritice, după care clachează psihic. Medicul psihiatru care-l consultă, sub numele de „Stănescu”, stabileşte diagnosticul de „psihoză de detenţie de tip Ganser”.[633] Depersonalizat, Koffler declară în anchetele ce se încearcă a fi reluate că el nu mai există, că vorbele pe care le aude anchetatorul sunt rostite de „dispozitivul partidului”. Internat în spital, bolnavul le cere paznicilor o întâlnire cu anchetatorul său. „L-am găsit pe Koffler într-o stare de alienat mintal” – declară despre acea întâlnire anchetatorul Vânătoru „noi crezând până atunci că el simulează boala pentru a se sustrage de la anchetă în eventualitatea reluării ei”. 1

În acea discuţie, Koffler spune că dacă „interesele Partidului cer ca el să dea declaraţii în sensul confirmării acuzaţiilor pentru el, Foriş, Pătrăşcanu şi alţii, a obiectivelor anchetei, el este dispus să o facă”.[634][635]

Acesta va fi nodul care-i va lega pe acuzaţi şi pe martorii din *procesul Pătrăşcanu*. Vânătoru a raportat discuţia avută superiorului său din acel moment, colonelul Dulgheru. Acesta, la rându-i, s-a consultat cu Gheorghe Pintilie şi Teohari Georgescu. În urma acestor demersuri, Vânătoru primeşte dispoziţia să ia la spital declaraţiile promise de Koffler („sub forma că noi le considerăm a constitui adevărul, şi nu că ar fi date de el în mod formal pentru că chipurile interesele partidului ar cere acest lucru”).[636]

În spital, scrie anchetatorul, Koffler declarase un fapt de mare însemnătate pentru drama ce va urma: „Mi-a spus că mai înainte fusese la el un tovarăş din CC al PCR care l-a sfătuit să declare despre Pătrăşcanu şi Foriş cum că ar fi fost trădători în slujba Siguranţei antonesciene şi a

633 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 54, f. 262 (Declaraţia lui R. Koffler, nedatată).

634 Idem, voi. 203, f. 26 (Declaraţia lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

635 Ibidem, f. 27.

636 Ibidem, f. 26.

spionajului englez.”[637] Koffler şi-a chemat anchetatorul şi pentru a se informa dacă acel tovarăş – care-l vizitase în 16 august 1950 – „îi transmite într-adevăr dorinţa partidului”. În toate declaraţiile în care face referire la misteriosul emisar al partidului, Koffler îl numeşte „tovarăşul Cohn”, iar din întrebările puse de anchetatori nu reiese identitatea acestuia. S-ar putea crede că misteriosul personaj este Constantin Pârvulescu, acesta fiind menţionat şi cu alte prilejuri că ar fi stat de vorbă cu Koffler pe timpul anchetei la cererea acestuia. Pârvulescu declarase însă că nu s-a putut înţelege cu Koffler din cauza tulburărilor psihice ale acestuia şi, de altfel, vizita lui Pârvulescu survine ulterior momentului consemnat.1 Cum documentele din arhivă nu lămureau situaţia, întâlnirea cu şeful primei comisii de anchetă instituite în 1966 pentru *reabilitarea* lui Pătrăşcanu mi-a permis şi stabilirea identităţii reale a „tov. Cohn”. Acesta fusese Simion Bughici (nume real Simon David), mi-a spus Grigore Răduică.[638] Cominternist cu stagii în URSS, precum şi în închisorile Galata, Doftana şi lagărul de la Târgu Jiu, după evenimentele din 23 august 1944, Bughici a condus comitetul regional de partid Iaşi. A fost trimis ambasador al României în URSS, funcţie în care se afla când l-a vizitat pe Koffler. Faptul explică şi alte canale sovietice de intervenţie în anchetă. De altfel, după debarcarea Anei Pauker din fruntea Ministerului de Externe, i-a urmat în funcţie Bughici.

Astfel apar primele declaraţii din care rezultă că Foriş, Pătrăşcanu şi Koffler constituiseră un grup în interiorul partidului, pus în slujba spionajului englez şi a Siguranţei. Declaraţiile sunt trimise imediat lui Gheorghiu-Dej. Momentul coincide cu comasarea grupului de anchetaţi la SSI cu cel din MAI, Victor Vânătoru fiind inclus în noul colectiv de anchetatori. Până atunci nu se

637 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 29-30 (Completare la declaraţia lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).
638 Ibidem, f. 29.

obţinuse însă nicio altă declaraţie care să confirme declaraţiile lui Koffler. Or, în conformitate cu practicile proceselor politice sovietice, pentru a obţine o condamnare era nevoie de două mărturii independente.[639]

Schimbările operate la nivelul conducerii ministerului şi preluarea anchetei de către Şoltuţiu aduc, conform declaraţiilor lui Victor Vânătoru, o modificare capitală în optica anchetei. „Mi s-a spus de către tov. col. Şoltuţiu că declaraţiile date de Koffler la spital au fost autorizate de conducerea partidului, că acestea constituie adevărul şi că trebuie să obţinem neapărat confirmarea lor prin anchetarea arestaţilor respectivi". Anchetatorii înţeleg, după spusele aceluiaşi Vânătoru, că trebuie obţinute aceste „confirmări" deoarece „acest lucru este dictat de interesele generale ale Partidului de a avea loc şi la noi procese asemănătoare cu cele din ţările vecine".1

Cum în urma presiunilor psihice nu se obţin „rezultate", se trece la constrângeri fizice. Paralel cu această etapă a anchetei („cu totul deosebită de cele anterioare"), Vânătoru este pus în legătură cu Comisia Controlului de Partid a CC al PCR pentru a discuta cu câteva ilegaliste „care să dea declaraţii de învinuirea lui Foriş-Koffler, declaraţii care să constituie probe de coroborare cu declaraţiile lui Koffler".[640] Şeful acestei comisii este nimeni altul decât Constantin Pârvulescu, considerat autorul *fracţionismului* dintre Foriş şi deţinuţii de la Caransebeş. Şi totodată neglijentul conspirator care condusese la arestarea „celulei de la Universitate" şi la deconspirarea casei Wexler, vină trecută în seama lui Koffler. La comisie vor fi chemaţi pentru declaraţii foşti ilegalişti care avuseseră conflicte cu Foriş, aceştia învinuindu-se reciproc de respectivele fapte.

Din declaraţiile date de Ileana şi Grigore Răceanu, Ivanka Rudenko, Ronea Gheorghiu, Ilca Waserman

639 Pavel Sudoplatov, op. cit.t p. 78.

640 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 28 (Declaraţia lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

(Melinescu) şi Ana Toma – care vor fi şi martori în proces – şi din interogatoriile lui Koffler şi Victoriei Sârbu, anchetatorul înţelege că adevărul este de partea celor aflaţi în celule.

Cu prilejul acestor investigaţii, din documentele păstrate în arhivă reiese şi adevărul despre „comunistul român Petre Gheorghe şi eroica sa jertfa pe altarul luptei comuniste a clasei muncitoare”. După atâtea nume conspirative, numele real al personajului este destul de greu de ştiut cu precizie, Petre Gheorghe fiind în realitate bulgar. Ajuns la un moment dat în dezacord cu conducerea din România, călcând disciplina de partid, s-a pus în legătură cu agentura comunistă bulgară şi a încercat să organizeze un sabotaj în Dobrogea. Prin reprezentanţii Gestapoului din Bulgaria, complotiştii au fost daţi în urmărirea omologilor lor români. Prinşi şi condamnaţi la moarte, în conformitate cu legile de război, capturarea, condamnarea şi execuţia lor s-au făcut de către ocupanţii germani.1 „Trebuie să mai arăt” – declară Vânătoru referitor la acest caz prezentat ca o altă dovadă a colaborării lui Foriş cu Siguranţa – „că tov. Ronea Gheorghiu şi Ivanka Rudenko şi relatările dânselor au dovedit şi multă patimă subiectivă împotriva lui Foriş, având convingerea neîntemeiată că acesta ar fi produs căderea lui Petre Gheorghe, soţul şi respectiv fratele acestor tovarăşe. În realitate însă, era cert stabilit cum a ajuns să fie arestat Petre Gheorghe împreună cu Nicolae Atanasov şi că Foriş nu a avut niciun amestec. Totuşi în proces aceasta şi celelalte arestări au fost puse în seama trădării lui Foriş-Koffler-Pătrăşcanu.”[641][642]

Fiecare anchetator (iar Victor Vânătoru nu face excepţie) cunoaşte exclusiv adevărul despre cei pe care-i anchetează. Nu şi despre ceilalţi anchetaţi.

Cum a fost posibilă sinteza globală în ciuda faptului

641 ASRI, fond P, dosar 40002, volumele 54 şi 58.

642 Idem, voi. 203, f. 28 (Declaraţia lui V. Vînătoru din 29 septembrie 1967).

că fiecare dintre ei este posesorul şi falsificatorul doar al unei părţi din minciuna generală? Ca explicaţie, reţinem răspunsul lui Vânătoru: „Fiind militari şi în primul rând membrii [şic!] de partid am înţeles că să executăm fără şovăire dispoziţiile date, fiindu-ne [şic!] prezentată situaţia că ceea ce [şic!] făceam era pe linia unei situaţii care existase într-adevăr. De altfel, însăşi cuvântarea Tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej din 8 mai 1951 [...] constituia pentru noi dovada că Partidul se situează pe poziţia de a accepta ca fiind adevărate cele declarate de Koffler."[643]

CAPITOLUL XI Dialectica *terorii roşii*

Lenin era de părere că înfrângerea Comunei din Paris în 1871 s-a datorat înclinaţiei spre reconciliere a comunarzilor, în locul utilizării forţei. Burghezia, opina Lenin, trebuie suprimată prin forţă. Aşa cum va proceda el însuşi prin crearea Comisiei Extraordinare pentru Combaterea Contrarevoluţiei şi Sabotajului – CEKA (abrevierea în limba rusă). Armele de luptă aprobate de Sovnarkom (Consiliul Sovietic al Comisarilor Poporului) în 20 decembrie 1917 pentru înfrângerea *contrarevoluţionarilor* erau „confiscarea proprietăţii, închisoare, publicarea listelor cu duşmani ai poporului". Principala misiune a noii instituţii era, de fapt, teroarea, numită în epocă *teroarea roşie* (acesta fiind şi numele publicaţiei profesionale a cekiştilor). Aşadar Lenin, şi nu Stalin, a decis chiar din primele zile ale revoluţiei că este necesară instituirea unui „sistem special de violenţă organizată" pentru instaurarea dictaturii proletariatului. Acelaşi Lenin încurajase prin discursurile sale cetăţenii să practice „justiţia stradală", adică linşajul, împotriva „speculanţilor" şi a „duşmanilor de clasă".[644]

Teroarea roşie devine astfel o formă specială de anihilare a duşmanului. În raport cu practicile şi mecanismele represive ale epocilor anterioare, metodele ei

643 Ibidem, f. 29.

644 Alain Besançon, Originile intelectuale ale leninismului, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993, pp. 239-262.

ignoră principiile de drept valabile în statul burghez. Acestea sunt subordonate, declarat, aceleiaşi *morale proletare*, a cărei valoare supremă rămâne, în oricare dintre etapele noii societăţi, victoria revoluţiei. „Mai bine să sufere zece nevinovaţi decât să scape un singur spion” era unul dintre dictoanele favorite ale lui Ejov, coordonatorul „Marii Terori” din 1936 – 1938.1 în anchetele CEKA nu funcţionează prezumţia de nevinovăţie. Iar apartenenţa la o clasă socială sau alta este considerată un criteriu de recunoaştere a duşmanului. Unul dintre primii comandanţi cekişti, Mânins Licis (victimă, la rându-i, a epurărilor practicate succesiv în serviciile speciale sovietice), îşi instruia astfel subalternii: „În timpul anchetei nu cereţi probe dacă acuzatul a acţionat în vorbă sau faptă împotriva puterii sovietice. Prima întrebare pe care trebuie să o puneţi este: «Din ce clasă socială face parte? Care-i este originea? Ce educaţie şi ce meserie are?» Aceste întrebări decid soarta acuzatului. Aceasta este semnificaţia şi esenţa *Terorii roşii*”[645] Conform cutumelor *terorii roşii*, „vorba sau fapta” pot fi dirijate de agenţii cu misiuni de provocare. Tehnicile de penetraţie ale acestora comportă gradaţii de la „capcana unsă cu miere” până la intimidare şi ameninţare. Reuşita misiunii agentului provocator însemna şi începutul anchetei pentru un nou *duşman*. După arestare, începea o intensă *prelucrare*. Mai întâi o convorbire „politicoasă” („Noi ştim totul, ar fi bine să ne ajuţi ca să-ţi uşurezi situaţia…”). Transformarea anchetatorului se producea într-un crescendo al brutalităţii greu de imaginat pentru neiniţiaţii în tainele breslei: strigăte, înjurături, anchetatul era scuipat în obraz, pălmuit şi batjocorit. Asemenea umilinţe îi sugerau victimei că este o nulitate de care cei în stăpânirea cărora se află pot dispune discreţionar.

Între metodele descrise de Aleksandr Soljeniţîn, în urma convorbirilor purtate cu un mare număr de foşti anchetaţi, aceasta este o primă etapă, în timpul căreia

645 Roy Medvedev, op. cit., p. 79.

puţini sunt cei care cedează şi semnează recunoaşterea „dovezilor” şi angajamentul de colaborare viitoare cu serviciile speciale. Dacă anchetatul nu cedează psihic, după prima etapă se aplică asupra sa metodele fizice dure: bătaia, „manejul”, ancheta în ture. Ancheta în ture, metoda prin care anchetatorii se succedă, fără întrerupere, zi şi noapte, anchetatul nefiind lăsat să doarmă până la 80 de ore consecutiv (timp în care i se sugerează versiunile fabricate de anchetator), este, de regulă, finalizată cu succes. Privat de somn, omul e frânt moral şi semnează orice i se cere doar pentru a fi lăsat să intre în pacea ritmului său biologic. Din punct de vedere psihologic, succesul acestui tip de anchetă este asigurat prin faptul că mecanismele de control ale conştientului sunt anihilate.

Urmează a treia etapă – consolidarea „succeselor” obţinute. Anchetatul începe să fie hrănit acceptabil, i se dau ţigări, pachete şi scrisori de la familie. Totodată i se sugerează că nu mai poate retracta cele declarate, „salvarea” sa fiind „căinţa sinceră”. În această etapă se recurge la confruntarea anchetatului cu alţii, aflaţi în aceeaşi fază cu el, pentru „influenţare reciprocă”.

Foştilor *revoluţionari de profesie* li se aplică în cele mai multe cazuri un tratament special, adecvat „codului onoarei” tagmei din care fac parte: li se aduce la cunoştinţă *sarcina de partid* de a semna, în interesul *cauzei*, declaraţiile cerute de anchetator. O *sarcină de partid* va fi apoi aceea de a-şi juca, în caz de proces public, rolul repartizat.[646]

Oricât a părut de paradoxal neiniţiaţilor în ideologia comunistă şi în metodologia serviciilor represive, cu rare excepţii, victimele *terorii roşii* se supuneau regiei anchetei. Acesta a fost şi cazul lui Ştefan (István) Foriş, secretarul CC al PCdR între 1941 şi 4 aprilie 1944. Nevinovat, sub ancheta propriilor tovarăşi, în 7 aprilie 1945, Foriş îşi scrie testamentul cu următoarea încheiere: „Mor cu încrederea

646 Alexandr Soljeniţîn, Arhipelagul Gulag., Editura Univers, Bucureşti, 1997.

neclintită că Partidul nostru în frunte cu Comitetul său Central [...] va trece la lupta victorioasă în fruntea poporului muncitor pentru eliberarea lui completă şi pentru desfiinţarea exploatării omului de către om şi creând România socialistă înaintând victorios spre societatea comunistă. Trăiască Partidul nostru în frunte cu Comitetul Central! Trăiască Uniunea Rep. Sov. Soc! Trăiască tovarăşul Stalin! Aceasta este ultima mea voinţă şi ultima mea dorinţă". 1

Biografia tipică de *revoluţionar de profesie* a lui Foriş[647] şi destinul său sunt, de asemenea, ilustrative pentru cutumele moralei comuniste. Foriş – căruia (după ce fusese asasinat fără judecată) i se cercetează trecutul în cadrul *anchetei Pătrăşcanu* – este unul dintre pilonii de care va fi ancorat nu numai destinul lui Pătrăşcanu, ci şi al celorlalţi membri din conducerea PCdR. Viaţa şi cariera sa au fost prilej de multe controverse. Însăşi desemnarea lui Foriş de către Comintern drept conducător al comuniştilor din România stârnise nemulţumirea comuniştilor din închisori. Aceştia îl considerau „trădător" deoarece în 1935 fusese eliberat din închisoarea Doftana după ce ispăşise doar patru din cei zece ani de condamnare. Intelectualul Foriş (ca şi Pătrăşcanu de altfel) suporta greu condiţiile de detenţie şi semnase un angajament de a înceta activităţile comuniste dacă va fi eliberat.1 Din raţiuni similare cu cele din cazul Pătrăşcanu, probabil, autorităţile vremii l-au pus în libertate, deplasările şi domiciliile lui Foriş în România şi URSS fiind, după aceea, greu de precizat.

În 1941 – după invazia Uniunii Sovietice de către trupele germane aliate cu trupele române –, majoritatea comuniştilor din ţară se află în închisori. Puţinii care vieţuiesc în clandestinitate sunt sprijiniţi financiar de evreii interesaţi de mişcarea ce se opune nazismului antisemit. Banii sunt cu atât mai necesari cu cât războiul

647 ASRI, fond D, dosar 9604, voi. 4, ff. 337-338 (Testamentul lui Foriş, datat 7 aprilie 1945).

se prelungeşte iar legăturile cu Cominternul sunt întrerupte din primăvara lui 1941.[648] Stalin a fost, de fapt, puţin preocupat de Comintern şi de sprijinul acordat susţinerii filialelor Kremlinului din celelalte ţări ale Europei. Cu atât mai puţin va fi interesat de susţinerea mişcării comuniste în timpul războiului, mai ales după crearea coaliţiei antinaziste.

A fost, aşadar, firesc ca noul secretar al PCdR să colaboreze îndeaproape cu Remus Koffler, Emil Calmanovici şi Jacques (Jac) Berman, ultimii doi fiind „stâlpii" financiari ai partidului în 1943 – 1944. *Tehnica* Victoria Sârbu – o institutoare din Soroca împovărată de nevoi materiale – i-a devenit „tovarăşă de viaţă" din raţiuni revoluţionare („pentru ca tovarăşul Foriş să nu mai aibă şi această preocupare şi să muncească mai bine").1 Aceşti ilegalişti vor deveni în *ancheta* şi *procesul Pătrăşcanu* „grupul de trădători din preajma lui Foriş" vinovaţi de „crime", precum şi de împiedicarea organizării sabotajelor şi mişcării de partizani.

Disputele pe această temă dintre comuniştii aflaţi în libertate sunt, în realitate, cele descrise de Koffler şi confirmate de Victoria Sârbu. Ultimele conflicte sunt între Secretariat (Foriş, Koffler, Victoria Sârbu) şi Iosif Rangheţ, criticat pentru „lipsuri în muncă". În urma *autocriticii*, acesta a fost înlăturat de la conducerea compartimentului „război" la începutul anului 1944 în favoarea lui Emil Bodnăraş. Disputa finală survine la sfârşitul lui martie 1944, datorită descoperirii de către autorităţi a armamentului destinat sabotajelor de război (procurat prin intermediul lui Alexandru Ştefănescu) şi depozitat în condiţii necorespunzătoare la Râşnov.[649][650]

După bătălia Stalingradului, comuniştii din închisori

---

648 Convorbire cu Gheorghe Apostol (1993), care a fost în respectiva perioadă deţinut la Doftana.

649 Idem, voi. 55, f. 320 (Declaraţia Victoriei Sîrbu din 7 februarie 1950).

650 Idem, voi. 45, ff. 98-141 (Autobiografia lui R. Koffler, nedatată).

rup legăturile cu „centrul”. Desfiinţarea Cominternului (1943) le permite şi contestarea conducătorilor numiţi de Comintern, în primul rând a lui Foriş. Planurile comuniştilor din închisori sunt în perfectă concordanţă cu ale unora din libertate. Cunoscând disciplina de fier a partidului, aceştia sunt conştienţi că în socoteala pe care vor trebui să o dea Moscovei, după restabilirea legăturilor, au nevoie de „ţapi ispăşitori”. Pe cei din ilegalitate îi vor învinui de slaba forţă a partidului şi de lipsă de activitate.

Consecinţele sunt descrise astfel de Victoria Sârbu în faţa anchetatorilor săi: „La 4 aprilie 1944, seara, a venit tov. Bodnăraş cu o dispoziţie bătută la maşină ca eu şi Tov. Foriş să predăm toate legăturile şi tot materialul aflat la noi iar noi să ne alegem o casă unde să stăm şi să aşteptăm noile dispoziţiuni pentru că e vorba de un control care va dura maximum câteva zile. Tov. Bodnăraş a spus că dispoziţia aceasta vine din Uniunea Sovietică”. Deşi ştia că legăturile cu URSS sunt întrerupte din cauza frontului, „eu şi Tov. Foriş ne-am supus fără nicio discuţie”, declară Victoria Sârbu – „am predat legăturile şi evcile şi pe «tehnicii centrului» care erau atunci la noi”. 1 După ani, Bodnăraş recunoaşte că „dispoziţia din Uniunea Sovietică” fusese un fals. Când i-o citise lui Foriş avea un pistol în mână, iar haina deschisă lăsa să i se vadă ciocanul de la brâu.[651][652]

În continuare, Foriş şi Victoria Sârbu primesc de la Bodnăraş dispoziţie să colaboreze la *România Liberă*. Din proprie iniţiativă, cei doi încep să studieze *Istoria Partidului Comunist (bolşevic) al URSS şi Despre bazele leninismului*. Din iunie 1944 nu mai primesc *sarcini de partid* şi sunt puşi sub pază. La 23 august, Victoria Sârbu este trimisă la Braşov „să ia legătura cu partizanii

651 Iderriy voi. 54, f. 13 (Autobiografia Victoriei Sîrbu din 7 februarie 1950).

652 Apud Dan Cătănuş, Ion Chiper, op. cit., pp. 131-155 (Stenograma convorbirii dintre C. Pîrvulescu şi E. Bodnăraş privind pregătirea şi punerea în aplicare a planului de înlăturare a lui Şt. Foriş din conducerea PCR).

sovietici”. Pentru triumviratul Bodnăraş-Pârvulescu-Rangheţ şi comuniştii ieşiţi din închisori în urma loviturii de palat de la 23 august 1944, lucrurile curg în albia cunoscută. Ştefan Foriş şi Victoria Sârbu sunt însă obligaţi să domicilieze într-o casă conspirativă. De aceea se vor adresa insistent noilor conducători pentru „lămurirea” şi „clarificarea” situaţiei lor. În urma acestor insistenţe, Emil Bodnăraş şi Vanea Didenco (alias Gheorghe Vidraşcu) „îl ridică” pe Foriş. Acesta a fost deţinut într-un loc necunoscut Victoriei Sârbu până la 24 decembrie 1944, când vine acasă „cu situaţia tot neclarificată”. La începutul lui ianuarie 1945, Bodnăraş şi Didenko revin, anunţându-i că au fost găsiţi nevinovaţi, că sunt liberi să locuiască unde vor şi că în curând vor primi muncă de partid la Cluj.

Foriş continuă să insiste pentru „clarificarea situaţiei” sale şi chiar mărturiseşte intenţia de „a trece cu munca la comuniştii din Ungaria” după nedreptăţile suferite aici. La 23 martie 1945, la domiciliul lor se prezintă doi agenţi care-l poftesc pe Foriş la sediul Ministerului de Interne („ca să dea nişte relaţii”), loc unde Foriş rămâne arestat. Din arest, Foriş a trimis mamei sale şi Victoriei Sârbu scrisori încurajatoare în care le sfătuieşte să nu mai facă demersuri pentru eliberarea lui şi să aibă încredere în justiţia partidului.[653]

Foriş şi Victoria Sârbu au mai avut prilejul să petreacă împreună câteva zile în lunile mai iunie 1945. La sfârşitul lui aprilie, Victoria Sârbu născuse o fetiţă pe care a numit-o Vera Victoria. Cu gândul că peste câteva ceasuri vor pleca la ţară, la unul dintre fraţii Victoriei, în 9 iunie 1945, Foriş a ieşit în oraş să cumpere cele necesare pentru drum. Din acel moment a dispărut definitiv din viaţa familiei sale.

Cât de aproape şi-a simţit sfârşitul? Din sutele de file pe care se aştern declaraţiile Victoriei Sârbu reiese că *revoluţionarii*, chiar „tovarăşi de viaţă” fiind, nu-şi

653 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, ff. 338-340 (Scrisori scrise de Foriş în 25 martie 1945 mamei şi soţiei sale).

împărtăşesc simţămintele legate de anumite fapte considerate *secrete de partid*. Tot ce ştie Victoria Sârbu despre detenţia tovarăşului său este că la un moment dat a făcut greva foamei, moment în care şi-a redactat şi testamentul.

În ce condiţii a fost ucis Foriş nu reiese cu exactitate de nicăieri, anchetatorii *cazului Pătrăşcanu* fiind însărcinaţi în 1950 să dovedească vinovăţia sa şi a apropiaţilor săi, nicidecum împrejurările în care a pierit. Mai târziu, în 1952, Teohari Georgescu îşi va asuma în propria anchetă responsabilitatea de a fi avut şi a fi propus Secretariatului ideea execuţiei lui Foriş. Faptul că printr-o asemenea mărturisire îşi ducea la capăt „misiunea" încredinţată de anchetatori reiese din motivaţia enunţată: teama ca nu cumva Foriş, odată anchetat, să dezvăluie, pe lângă propria sa activitate de agent al Siguranţei strecurat în rândurile partidului, poziţia similară a celui devenit ulterior ministru de Interne.1

Mai explicit prezentată este dispariţia mamei lui Foriş, relatată de Alexandru Nicolschi astfel: „În primăvara sau vara anului 1947, cu o ocazie oarecare am fost chemat la minister. În cabinet se afla şi Birtaş, care pe timpul acela conducea direcţia regională de poliţie din Oradea. Teohari Georgescu a relatat că la dânsul vine în audienţă în mod periodic (sau cere să fie primită) mama lui Foriş şi că doreşte să i se dea explicaţii – unde se află fiul ei. Birtaş a primit indicaţia să discute cu dânsa şi s-o determine să plece la Oradea şi acolo să fie internată într-o casă de bătrâni. Amănunte cum a îndeplinit tov. Birtaş misiunea nu cunosc."[654][655]

Gavrilă Birtaş are, de asemenea, o biografie deosebită. Membru al conducerii PCdR, în 1941 a fost arestat împreună cu Teohari Georgescu şi Iosif Chişinevschi, în ceea ce s-a numit „căderea

654 ASRI, fond D, dosar 40008, voi. 2, ff. 107-109.

655 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 207 (Declaraţia lui Al. Nicolschi din 31 octombrie 1967).

Secretariatului”. Cei trei, împreună cu Foriş şi Nicu Tudor alcătuiau conducerea PCdR numită de Comintern la finele anului 1940. În timpul cercetării făcute de Siguranţă, Gavrilă Birtaş nu avusese un „comportament bun”, astfel că după 1944 lui nu i se vor încredinţa funcţii de vârf. Ajunşi în închisoarea Caransebeş, Chişinevschi, Teohari Georgescu şi Birtaş vor declara conducerii de partid de acolo (din care făceau parte Gheorghiu-Dej şi Pantelimon Bodnarenko) că trădarea se datorase lui Foriş. Pe aceste bănuieli ale lor se va construi imaginea „trădătorului Foriş” care va conduce la ruperea legăturilor cu el de către deţinuţii din închisori şi înlăturarea sa din aprilie 1944. În realitate, adevăratul informator al Siguranţei fusese Nicu Tudor.1 Se înţelege că Gavrilă Birtaş, în acel moment ocupând importante funcţii la Oradea, nu putea să fie binevoitor faţă de Foriş sau mama lui. Concluziile Comisiei de partid din 1968 certifică faptul că mama lui Foriş fusese adusă la Oradea pentru a i se pierde urma. Fusese instalată în casa unui activist de partid cu numele de Adolf Vogel, unde a decedat la începutul anului 1947. În concluzie: „Întrucât fusese adusă la Oradea în condiţii deosebite (…) era necesar ca şi dispariţia ei să se producă la fel: pentru a şterge orice urmă, cadavrul a fost aruncat în râul Crişul Repede cu un pietroi legat de gât.”[656] De remarcat că, în încercarea de a-l găsi pe Foriş, Victoria Sârbu a fost trimisă de la unul la altul de către tovarăşii din conducerea partidului. Când Foriş dispare definitiv, Victoria Sârbu se adresează „Pantiuşei” (Bodnarenko, vechiul cunoscut care o ajutase, cu bani, şi înainte de naştere). Acesta o autorizează să se adreseze poliţiei şi să anunţe în ziar dispariţia lui Foriş din iunie 1945. „Când m-am dus a doua oară la Pantiuşa, el mi-a spus că tot ce povestesc eu este barbă, că Foriş a fugit şi eu l-am ajutat să fugă şi vin aici pentru mascarea acestui fapt. Revoltată

656 Apud Dan Cătănuş, Ion Chiper, op. cit. pp. 240-251 (Stenograma discuţiei avute de N. Goldberger şi Gh. Zaharia cu Teohari Georgescu şi Birtaş Gavrilă din 22 ianuarie 1966).

am cerut atunci să vorbesc cu Tov. Ana. […] Am fost la Tov. Ana, m-am întâlnit cu Tov. Bodnăraş, care m-a trimis să-l caut vis-à-vis la sovietici pe Foriş [în clădirea ambasadei, *n.a.*]. S-au petrecut o serie întreagă de lucruri – drumurile mele la sediul de la Legaţia

Sovietică, o serie de scrisori prin care am ajuns la Tov. Luca şi acesta m-a anunţat că Foriş este trădător". 1

Se adresează şi lui Gheorghiu-Dej. Printr-un curier trimite scrisoarea şi aşteaptă, la uşă, răspunsul. „Deodată a apărut tov. Gheorghiu-Dej şi a strigat la mine cum îndrăzniţi să scrieţi, cine v-a dat voie să scrieţi, te-ai agăţat de gâtul unui criminal şi mergi cu el în prăpastie", povesteşte Victoria Sârbu.[657][658]

După aceste zadarnice pelerinaje, pentru a se putea întreţine pe ea şi pe copilul lui Foriş, Victoria Sârbu se angajează curieră la o societate forestieră, unde face şi muncă sindicală. Se zbate singură cu bolile ei şi ale fetiţei, cu grijile traiului zilnic şi încearcă să se împace cu gândul că dispariţia tatălui copilului ei este definitivă. Aceasta, până în 15 decembrie 1949, când a fost arestată.

După angoasa de o lună de zile a prelucrărilor făcute de anchetatori, Victoria Sârbu cedează psihic. Din ianuarie 1950 începe să dea declaraţii despre „activitatea trădătoare" desfăşurată împreună cu Foriş.[659] Ca şi în cazul lui Koffler, presiunile anchetei apelează la cutumele moralei comuniste: „Recunosc" – îşi face Victoria Sârbu *autocritica* – „că atunci când tov. Maior mi-a vorbit de proces al troţkiştilor am avut momentul de laşitate când am preferat moartea decât ruşinea procesului pentru munca troţkistă, dar tov. Babenko a spus că trebuie să am curaj de a recunoaşte şi de a răspunde pentru faptele mele şi am revenit, gândindu-mă la obligaţia mea faţă de Partid

657 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 55, f. 13 (Declaraţia Victoriei Sîrbu din 12 aprilie 1951).

658 Ibidem, f. 22.

659 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 54, f. 48 (Declaraţia Victoriei Sîrbu din 27 ianuarie 1950).

de a răspunde şi a îndrepta greşelile făcute.”[660] Peste o vreme, disciplinata femeie se declară de acord nu numai cu procesul, ci cere chiar să-i „fie prelucrat cazul cu toţi tovarăşii pentru a fi feriţi de a cădea în greşeală”.1

Prin urmare, în 1951, din punctul de vedere al membrilor fostului Secretariat condus de Foriş, totul este pregătit pentru înscenarea unui proces politic după tipicul sovietic (troţkismul fiind eticheta pentru pronunţarea multor condamnări). Începând de la Iagoda[661] însă, din procesele politice sovietice reiese că duşmanul principal sunt guvernele şi serviciile speciale occidentale, iar troţkiştii apar ca simpli executanţi ai acestora („sclavii stăpânilor”).[662] Astfel că şi în România lanţul arestărilor se extinde la alţi ilegalişti sau simpatizanţi ai mişcării de stânga care prin anumite amănunte ale biografiei lor puteau fi distribuiţi în rolurile de „agenţi” ai unei puteri străine şi ostile victoriei revoluţiei proletare. Vor fi incluşi în această categorie foştii membri ai Comisiei Centrale Financiare a PCdR din 1943 – 1944 Jacques Berman şi Emil Calmanovici, ambii de etnie evreiască.

Inginerul Jacques Berman cotizase în 1943 cu şapte milioane lei, iar în 1944 (până la 23 august) cu 3 400.000 lei şi o mie de dolari.[663] Berman cotizase cu sume importante pentru PCdR din 1933, dar în partid s-a înscris abia în 1940, când bunurile aflate în proprietatea sa personală îl desemnau ca unul dintre „burghezii înstăriţi” din Bucureşti: un bloc de douăsprezece apartamente, alte şase apartamente într-un alt imobil, o casă de trei apartamente, douăzeci la sută din acţiunile Societăţii Banloc. Toate aceste proprietăţi le-a donat partidului în 1945 – 1947. După 1944 a fost utilizat de conducerea partidului, conform profesiei sale de inginer constructor,

---

660 Ibidem, f. 264 (Declaraţia Victoriei Sîrbu din 6 noiembrie 1950).

661 Ibidem, f. 310 (Declaraţia Victoriei Sîrbu din 4 martie 1951).

662 Christopher Andrew, Oleg Gordievski, op. cit., pp. 78-107.

663 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 50, f. 174 (Declaraţia lui R. Koffler nedatată).

printre alte funcţii de răspundere fiindu-i încredinţată şi aceea de inginer-şef al şantierului Combinatului Poligrafic Casa Scânteii „I.V. Stalin”. Arestat în 1951, Berman a fost destinat rolului de spion şi unealtă a capitalismului mondial.1

Emil Calmanovici reprezintă un caz deosebit în istoria din ilegalitate a PCdR şi în practicile serviciilor speciale comuniste. La 26 mai 1951, Calmanovici a fost arestat pentru că „în calitate de agent al serviciului de spionaj englez a transmis informaţii despre PCdR, luând parte la acţiunea criminală de distrugere a partidului şi de sprijinire a războiului antisovietic”.[664] Cu numai câteva zile înainte, neputând bănui un astfel de deznodământ, Calmanovici fusese în audienţă la Pârvulescu, cu un memoriu prin care solicita pentru sine o decoraţie. „Dl Pârvulescu” – relatează el episodul în anchetă – „mi-a spus că a fost 10 ani în URSS şi nu se obişnuieşte să vii la partid pentru aşa ceva. Numai când este vorba de alte persoane, nu de persoana ta.”[665] O precizare despre arestarea lui Emil Calmanovici va face, în 1967, fostul ministru de Interne Teohari Georgescu: a fost suficient ca într-o declaraţie să apară numele lui Calmanovici, ca mijlocitor al unei întrevederi între Ştefănescu şi Pătrăşcanu, ca Gheorghiu-Dej să scrie pe marginea hârtiei „să fie arestat”.[666] Acelaşi Gheorghiu-Dej, acum conducător al partidului, căruia, cu ani în urmă, Calmanovici îi trimisese un cojoc să-l protejeze de frigul Doftanei![667]

Ce resorturi psihice îl îndemnaseră pe bogatul inginer Emil Calmanovici să adere la marxism? Născut în 1896, fiul lui Mendel şi al Anei (comercianţi evrei din Piatra Neamţ), a devenit bogat datorită unei remarcabile

664 Idemy voi. 36.

665 Idemy voi. 188, f. 87 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului).

666 Idemy voi. 203, ff. 294-315 (Stenograma discuţiei cu Teohari Georgescu din 23 octombrie 1967).

667 Idemy voi. 188, f. 95 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului).

priceperi în afacerile din domeniul construcţiilor. Probabil că tocmai această reuşită, prin propriile eforturi, l-a determinat să se simtă înfrăţit cu proletariatul mondial descris de Marx şi Engels, citiţi în bibliotecile universităţilor din Berlin şi München pe care le-a frecventat. Principiile *luptei de clasă*, teoretizate şi aplicate de Lenin şi Stalin, le-a simţit pe propria-i piele, fiindu-i fatale.

Din declaraţiile date se poate deduce că Emil Calmanovici a avut cea mai substanţială contribuţie în subvenţionarea PCdR: „În 1937, când Partidul a cerut ca să-i dau 50.000 lei pentru o tipografie cu litere mici, dacă eu nu dădeam această sumă, tipografia se pierdea, *activitatea de propagandă suferea*. *Nu exista o altă sursă pentru obţinerea acestei sume*[668]. Cu creşterea nivelului meu politic şi a posibilităţilor mele obiective, am subordonat toată viaţa intereselor Partidului, dând sume din ce în ce mai mari şi declarând că sunt oricând gata să renunţ la existenţa burgheză spre a îndeplini orice alte sarcini. În anul 1939, dau Partidului *suma de 2 milioane lei* şi un apartament vândut în 1942 cu lei 5.500.000. În total am trecut Partidului în timpul de la toamna 1939 – 23 august 1944 *o sumă de peste 30 milioane leif socotiţi în valoarea banilor de la începutul anului 1942*. *Aceasta înseamnă că am trecut Partidului 75 – 80% din acumulări băneşti în mod succesiv*. O asemenea poziţie n-o poate avea niciodată un burghez faţă de un partid revoluţionar. În acest timp am păstrat rezerva de bani a Partidului în aur şi dolari, pe care am predat-o la 23 august CC. Nu ştiu ce sumă era în lei. Poate să fi fost 50 de milioane, poate şi 100 sau peste. Nu eram preocupat să-mi strâng titluri de merit pentru a-mi revendica ceva. Îmi făceam datoria. *Ştiu bine că cea mai mare contribuţie provenea de la mine*\ la o distanţă venea Berman, deşi situaţia lui materială era cu mult superioară, eu mă axasem complet, împreună cu soţia pe drumul Partidului. […] Evidenţa intrărilor şi a

668 Sublinieri în original.

distribuirilor o purta soţia mea.”[669] într-adevăr, conform declaraţiilor lui Koffler, în 1943, Calmanovici a donat partidului 8 400.000 lei (urmat de Berman şi Ştefănescu) iar în 1944 – până la 23 august, 12 200.000 lei, urmat de aceleaşi persoane în listele de subscripţie.[670]

„După 23 august 1944”, declară Calmanovici, în continuare, „am refăcut sediul Partidului [din] Ştefan Gheorghiu 16, Căminul Copiilor [din] Aleea Alexandru 42, lucrarea conspirativă – Post Radio pentru alegeri. *Am cheltuit 7 milioane lei din fonduri proprii. În 1946 y am predat 6 apartamente din Bulevardul Dimitrov* 44, unde s-au mutat activişti de partid. Precum am arătat mai sus, am predat în iarna 1946 – 1947 *întreprinderea cu averea imobilă şi mobilă Partidului cu suma de 1 miliard lei* numerar. Până la naţionalizare s-au mai scos sume pe care nu le ştiu.”[671] Aşa cum reiese şi din alte declaraţii, proprietăţile predate de bunăvoie partidului de Calmanovici, înainte de naţionalizare, constau din: două societăţi de construcţii, şapte apartamente, terenuri în Bucureşti, acţiunile de la fabrica de cherestea din Piatra Neamţ.[672]

Nu sunt singurele servicii pe care Emil Calmanovici le-a făcut Partidului Comunist, al cărui membru era din 1937. În toamna lui 1943, din însărcinarea CC al PCdR (CC din care făceau parte în acel moment şi Bodnăraş, Pârvulescu şi

Rangheţ), împreună cu Berman, a luat legătura cu Ştefănescu în scopul „ruperii de nemţi şi alăturarea la Uniunea Sovietică”. Din partea lui Ştefănescu, transmitea lui Koffler (*legătura sa superioară de partid*) „comunicări radiotelegrafice recepţionate de la Cairo, informaţii asupra

669 Subliniere în original.

670 Idem, voi. 50, f. 174 (Declaraţia lui R. Koffler nedatată).

671 Idem, voi. 175, f. 17 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului). (Sublinieri în original.)

672 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 168, f. 16 (Memoriu adresat de E. Calmanovici conducerii partidului).

convorbirilor cu Maniu, Brătianu, Ştirbei, Antonescu, copii după buletinele Siguranţei Statului, arme". În acelaşi timp exersa „influenţare asupra lui Maniu pentru aderare la Frontul Democrat".1 Bileţelele conţinând asemenea comunicări, păstrate de Koffler, au fost considerate în fazele finale ale anchetei şi în proces „dovezi" ale activităţii de spionaj desfăşurate de cei implicaţi.

Din ianuarie 1941 şi până la 23 august 1944, Calmanovici a mai avut şi *sarcina de partid* de a strânge bani pe baza muncii de lămurire duse cu „elementele mic-burgheze". După evenimentele de la 23 august va fi, de asemenea, considerat de noii conducători om de mare încredere, casa sa fiind sediul unde s-a organizat manifestaţia contra guvernului Rădescu. A fost numit director tehnic în Ministerul Construcţiilor şi profesor la Institutul de Construcţii. În calitate de director în minister a introdus primele norme de timp şi de producţie în construcţii „folosind larg material sovietic". A organizat în minister traducerea literaturii tehnice sovietice şi introducerea de inovaţii sovietice. Din devotament faţă de Uniunea Sovietică, şi-a trimis fiul la studii la Leningrad.[673][674]

Drumul de la arestare la proces este descris de Calmanovici în memoriile adresate conducătorilor partidului astfel: „La arestarea mea, mi s-a spus de către domnul maior anchetator [Dumitrescu, *n.a.*] că voi fi reţinut 2 – 3 zile pentru lămurirea unor chestiuni în legătură cu Istoria Partidului care se scrie. Timp de trei-patru luni mi s-a arătat continuu iminenţa eliberării. La cca. 5 săptămâni, în luna iunie 1951, mi s-a dat posibilitatea să mă adresez cu un memoriu Comitetului Central [...] Dar organele Securităţii n-au dat posibilitatea glasului meu ca să ajungă la Comitetul Central sub forma acestei întâmpinări şi am fost ţinut 15 luni fără nicio acuzare, spunându-mi-se mie doar de domnul anchetator

673 Ibidem.

674 Ibidem, ff. 91-92. Sublinieri în original.

din februarie 1952 că nu-mi poate spune decât că sunt reţinut într-o chestiune care constituie un secret de stat". 1 Declaraţiile date de Calmanovici în iunie-decembrie 1951 dovedesc anchetatorilor că în faţa lor se află un bun comunist. „În afara infidelităţilor conjugale, nu aveam ce ascunde", menţionează el în memoriile ce respectă totdeauna, după tipicul *vieţii de partidy* rolul *autocriticii* în formarea *omului nou*)

În consecinţă, maiorul Nicolae Dumitrescu înaintează în 21 decembrie 1951 un referat prin care propune punerea sa în libertate, arătând că Emil Calmanovici „prezintă prin trecutul său suficiente garanţii".[675] Cu situaţia de partid „lămurită" şi cu consolarea anchetatorilor („te-ai odihnit câteva săptămâni bune la noi"), Calmanovici se pregătea să-şi reia sârguincios preocupările anterioare. Spera chiar să-şi depăşească definitiv condiţia de burghez şi, în acest scop, se ocupase în detenţie şi de învăţarea limbii ruse.

În mecanismul instituţiilor represive intervin reorganizările şi schimbările de cadre din 1952, conjunctura având repercusiuni fatale pentru Calmanovici. Chiar foştii săi anchetatori (Dumitrescu, Bucicov şi Dulgheru) sunt criticaţi pentru „tergiversarea anchetei şi lipsă de vigilenţă" în cazul său.[676] Complicatele relaţii dintre Partidul Comunist şi serviciile speciale, dintre centrele acestora aflate la Moscova şi filialele din ţările-satelit sunt evidente în cazul Calmanovici, care comportă, în acest sens, anumite similitudini cu situaţiile a căror victimă fusese Pătrăşcanu. Astfel, după cum i se va reproşa în anchetă lui Teohari Georgescu, Pătrăşcanu fusese aproape de libertate după ancheta de partid. Transferarea lui la SSI se suprapune momentului reprezentat de *procesul Rajky* început la Budapesta în 16 septembrie

675 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 23, f. 60 (Declaraţia lui E. Calmanovici, nedatată).

676 Idem, voi. 12, ff. 224-228 (Sinteza generală asupra problemei Pătrăşcanu, iunie 1952).

1949. Apare ca determinată de declaraţia lui Lazar Brancov (inculpat şi el în proces şi condamnat la muncă silnică pe viaţă). Acesta afirmase că Pătrăşcanu „voia să ducă la îndeplinire planurile lui Tito în România" de creare a unei federaţii de „state democratice burgheze" prooccidentale în Balcani. Dacă serviciile speciale „înfrăţite" din lagărul socialist avertizau astfel PMR de existenţa „conspiratorului" din România, prin raportul prezentat de Gheorghiu-Dej la şedinţa Cominformului din noiembrie 1949, partidul este cel care avertizează, public, serviciile de Securitate ce sarcini au în *cazul Pătrăşcanu*. *1* în septembrie-octombrie 1952, după definitivarea schimbărilor operate în minister, Şoltuţiu reia anchetarea principalilor acuzaţi. După care compune un nou plan de muncă, aprobat în 6 februarie 1953 de Ministerul Securităţii Statului RPR, sub semnătura general-locotenentului Alexandru Drăghici.[677] „Din materialele obţinute de anchetă" – conchide Şoltuţiu – „rezultă că Pătrăşcanu, fiind un troţkist mascat în rândurile PCR, a stabilit legături criminale cu partidele burgheze din România, cu serviciile de spionaj străine şi ducea o activitate complotistă organizată urmărind doborârea regimului democrat existent în Republica

Populară Română. Dispunem de date că Pătrăşcanu încă înainte de 1936 a avut legături cu Siguranţa iar mai târziu cu serviciile de spionaj american şi englez". 1

Fără putinţă de tăgadă, aşadar, anchetatorul-şef îşi începe planul de muncă al viitoarei anchete cu concluzia vinovăţiei depline a anchetaţilor. „Argumentele de bază" sunt declaraţiile date de Belu Zilber. La rubrica „măsuri" sunt specificaţii de genul: „Pătrăşcanu să fie anchetat despre această chestiune (transmiterea de informaţii lui Madison). În caz că va nega să i se facă lui Pătrăşcanu o confruntare cu Zilber". Sau: „Zilber să fie reanchetat pentru concretizarea declaraţiilor lui despre informaţiile

677 Robert Levy, „Arhive secrete", în Sfera Politicii, an IV, iulie-august,1995, p. 40.

de la Pătrăşcanu şi ca să lămurească ce alte informaţii i-a mai transmis lui Pătrăşcanu”. Sau încă: „Să fie anchetat Pătrăşcanu în lumina declaraţiilor lui Zilber (numirea lui Zilber consilier economic în America).”[678] Finalizarea cercetărilor este prevăzută pentru data de 1 martie 1953.[679] Şoltuţiu mai solicită, pe temeiul timpului scurt prevăzut până la încheierea cercetărilor şi pe motiv „că nu se poate duce anchetă serioasă cu toţi cei 40 de arestaţi şi mulţi alţii care urmează să fie interogaţi în stare de libertate”, ataşarea a încă şase ofiţeri grupului său de anchetatori (îi solicită pe „Rujan şi Marin Constantin de la Direcţia 8, Dragu – inspectorat, Florea Eremia şi cpt. Dragnea – Dir. 3 şi maiorul Gligor de la Bârlad”).[680]

Ancheta coordonată de Şoltuţiu presupunea interogarea viitoare a unui mare număr de persoane („care ştiu despre activitatea criminală a lui Pătrăşcanu şi a complicilor săi”), arestarea persoanelor care figurează în declaraţiile celor aflaţi în arest („în privinţa cărora există materiale serioase şi compromiţătoare”), precum şi măsura de a fi luate „într-o lucrare informativă activă toate persoanele compromise de declaraţiile arestaţilor din grupul lui Pătrăşcanu”.1 Metodele se diversifică, „combinaţiile informative” fiind avute în vedere şi pentru cei aflaţi în celule, şi pentru alţii din afară. Astfel, „se proiectează o combinaţie pe sensul că pe lângă Pătrăşcanu să fie pus un agent din paznicii închisorii, care făcându-i lui Pătrăşcanu unele servicii mici va crea atmosfera că l-ar «simpatiza» şi că e «gata» să-i satisfacă orice cerere. […] Luând în consideraţie faptul că Pătrăşcanu a avut legături cu o serie de persoane suspecte care în prezent se află în libertate, să se elaboreze şi să se pună în practică o combinaţie informativă în sensul stabilirii unor legături între Pătrăşcanu şi persoanele ce ne interesează.”[681] Fie că

678 Ibidem, f. 699.
679 Ibidem, f. 719.
680 Ibidem, f. 718.
681 Ibidem, {.717.

n-au dat rezultate combinaţiile proiectate, fie că s-a considerat potrivit să se renunţe la ele, de vreme ce „metodele active” aplicate arestaţilor au dus la rezultatele preconizate, despre efectele lor nu mai sunt urme.

O situaţie deosebită prezintă Koffler. Cum în urma misterioasei vizite a emisarului partidului, în declaraţiile lui Koffler sunt foarte multe afirmaţii şi referiri la activitatea de spionaj şi trădare dusă „în sânul partidului” cu ajutorul lui Foriş, Ştefănescu şi Pătrăşcanu, după ce ancheta a fost preluată de MAI, în 1951, noii anchetatori i-au permis să retracteze declaraţiile anterioare. Fiindcă Remus Koffler se afla în spital în perioada de concepere a noilor planuri, Şoltuţiu plăsmuieşte verificarea şi continuarea anchetei, după ce se va „însănătoşi”.[682] Cum Şoltuţiu crede că anchetatul simulează nebunia, problema însănătoşirii devine o chestiune strict politică. Astfel că bolnavul este adus din spital şi supus unei diversificate metodologii din inventarul securiştilor. Anchetat de nou-venitul cpt. Dragnea şi de însuşi Şoltuţiu în 19 februarie 1953, lui Koffler i se cere în mod direct şi imperativ: „Arată dumneata răspunderea ce o porţi pentru activitatea criminală de distrugerea Partidului Comunist Român în perioada războiului antisovietic”. Koffler răspunde: „Dacă în rezoluţiile CC al PMR eu sunt demascat ca trădător al partidului, atunci sunt gata să recunosc că sunt un trădător al partidului, atunci eu voi arăta anchetei că eu cu adevărat sunt un trădător al partidului, atunci eu voi arăta partidului şi voi arăta în scris şi în ce constă activitatea mea trădătoare faţă de partid conform rezoluţiei CC-PMR”. 1

În mod curios, peste numai o zi lui Koffler i se prezintă „documentul respectiv” (fără alte precizări şi fără a fi anexat la dosar). Interogatoriul, la care participă aceleaşi persoane, decurge astfel conform scriptelor păstrate:

„Întrebare: Organele de anchetă îţi prezintă

682 Ibidem, f. 715.

documentul respectiv. Răspunde, deci, la întrebarea pusă de organele de anchetă?

Răspuns: Recunosc tot ceea ce [şic!] este prezentat în rezoluţia CC al PMR şi tot ce mia [şic!] fost prezentat în fragment adică că: Regimul fascist antonescian a căutat să descompună partidul dinăuntru prin mijlocirea agenţilor provocatori strecuraţi în organele de conducere ale partidului cum au fost Foriş, Cofler [şic!], Melinte, Schraer şi alţii. Criminala acţiune a acestor provocatori a împiedicat partidul să organizeze în ţara noastră o largă mişcare de masă împotriva războiului hitlerist-antonescian.”[683][684]

Ce se întâmplă în alte birouri de anchetă? Fostul ministru de Interne Teohari Georgescu este el însuşi anchetat. Printre altele i se reproşează că a stat de vorbă cu Pătrăşcanu „ca un tovarăş”, că i-a dat voie să scrie tot ce-a vrut, că i-a pus la dispoziţie cărţi şi reviste, i-a adus haine de schimb, i-a promis că va fi pus în libertate. Fostului anchetator Petea Petrescu, că, în timpul anchetei de partid, „îl roagă [pe Pătrăşcanu] să facă lecţii de marxism-leninism cu agenţii care îl păzesc şi să facă cu ei lecţii de limbă germană”. Pe deasupra, ca şi cum Pătrăşcanu n-ar fi ştiut, Petrescu i-ar fi împărtăşit „taina” că serviciul sovietic de informaţii pe care-l conduce „este un organ deasupra Partidului care poate orice”.1

În ceea ce-i priveşte pe anchetatorii aflaţi în misiunea actuală de anchetare a *grupului Pătrăşcanuy* iată cum va relata unul dintre ei cele întâmplate atunci:

„În fiecare săptămână se ţineau şedinţe de analiză şi se dădeau sarcini referitoare la problemele ce trebuiau discutate cu arestaţii şi probele ce urmau să fie administrate.

Se făceau planuri de muncă cu sarcini concrete.

Tov. Şoltuţiu aproape în fiecare zi spunea că trebuie

683 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 52, f. 115 (Proces-verbal de interogatoriu al lui R. Koffler din 19 februarie 1953).

684 Ibidem, ft. 117-118.

să strângem probe că este ordin «de sus». Aproape zilnic discuta cu Kişinevski Iosifii spunea «Ioşca» – sau mergea personal la el cu rezultatele obţinute sau pentru primirea de noi sarcini. De asemenea ştiu că tov. Şoltuţiu mergea foarte des la consilierul sovietic pe MAIF anume Mihailovici, căruia îi raporta toate rezultatele din anchetă şi primea sarcini pentru viitor.

În fiecare zi *tov. Şoltuţiu repeta că trebuie stabilit că Pătrăşcanu a fost trădător*; *agent al Siguranţei burgheze* etc.”[685] Din declaraţiile foştilor anchetatori se mai reţine şi că fiecare dintre ei cunoştea doar sarcinile proprii, discuţiile particulare despre „materialul obţinut” de colegi sau metodele administrate fiind interzise.[686] De altfel, anchetatorii care nu dăduseră randamentul scontat sau dovediseră o atitudine insuficient de „combativă” fuseseră îndepărtaţi (Mircea Anghel şi Teodor Staicu).1

Presiunea asupra anchetaţilor şi anchetatorilor era sporită prin repartizarea unor *sarcini de lucru* concrete. „Faptele erau astfel repartizate pentru fiecare arestat încât ele dădeau tabloul unei acţiuni organizate antisovietice, antipartinice şi antistatale în frunte cu Lucreţiu Pătrăşcanu. […] Şoltuţiu formula atât întrebările, cât şi răspunsurile pentru fiecare arestat în parte din birou în aşa fel ca să se încadreze în tabloul infracţiunii dinainte stabilit de el. Niciun anchetator nu avea voie să se abată de la acest sistem de muncă”, declară unul dintre foştii anchetatori.[687] Când unul dintre ei îşi exprimă nedumerirea în legătură cu acest sistem de anchetă, este acuzat că „nu-şi cunoaşte interesul” şi ameninţat de Şoltuţiu („cu mine să nu faci pe deşteptul”).[688]

„Ca prin minune”, anchetatorul Micle a început să

685 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 223 (Sinteza generală asupra problemei Pătrăşcanu, iunie 1952).

686 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 51 (Declaraţia fostului anchetator T. Drăghici din 19 aprilie 1968).

687 Ibidemt f. 14 (Declaraţia lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

688 Ibidem, f. 7.

obţină de la Lena Constante „declaraţii de recunoaştere de-a dreptul senzaţionale, strict în spiritul obiectivelor din plan”. Şoltuţiu îl felicită şi-l dă exemplu anchetatorilor nedumeriţi de succesul colegului. Misterul se dezleagă astfel: „Într-o zi la auzul unor ţipete înfiorătoare ce veneau din camera de anchetă alăturată, unde ancheta Micle, m-am dus să văd ce s-a întâmplat. Când am intrat, Lena Constante ţipa înnebunită de durere cu o declaraţie în faţă iar Micle o trăgea de păr disperat că nu vrea să semneze. Când a fost lăsată, Lena Constante ţipând mi-a arătat un smoc gros de păr, smuls din capul ei de Micle şi aruncat jos, pe ceva.”[689]

Peste ani, Lena Constante va povesti astfel episodul, stabilind începutul infernalei proceduri în data de 26 august 1952: „Anchetatorul a primit, fără îndoială, noi indicaţii. […] Reia problema crucială. Spionajul. El şi şeful lui s-au săturat de minciunile mele. Am făcut mărturisiri. Le-am negat. De două ori. Gata. El n-o să mă lase să-mi fac jocul. El are nevoie de o declaraţie. Limpede. Fără echivocuri. Da sau nu. Nu? Cu cel mai mare calm se apropie de mine. Sunt aşezată, ca de obicei, pe un scaun de lemn în faţa unei măsuţe. Trece în spatele meu. Apucă o şuviţă din părul meu. O învârteşte de mai multe ori pe arătător, căci părul meu e lung. […] Acum anchetatorul se distrează trăgând de şuviţa de păr. Uşor, apoi mişcarea se accelerează. Începe să mă doară puţin. Da sau nu? NU! Atunci deodată mă aud urlând. Durerea a fost violentă şi neaşteptată. Nu pot să cred că mi-a smuls părul. Totuşi şuviţa zace acum în coşul de hârtii. Da sau nu? Nu. Reîncepe. Cu mâinile încordate strâng marginea mesei. Durere şi ţipăt, încă o şuviţă. Încă una. Plâng. Mai curând de ruşine decât de durere. Pentru mine. Pentru el. Pentru noi toţi. Capul mi se bălăngăne. Poate că-mi smulge şi pielea capului odată cu rădăcina”. 1

Metoda lui Miele şi rezultatele ei erau cunoscute lui Şoltuţiu din anchetele anterioare. Lena Constante nu este

689 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 9.

singura din anchetă căreia i se smulge părul, alt anchetator fiind de faţă „când Miele a smuls începând de la urechi mai bine de o treime din părul alb al lui Koffler”. Koffler se afla atunci repartizat lui Victor Vânătoru. Dar „într-o tură de anchetă de 70 de ore la care participau doi-trei sau mai mulţi anchetatori”, ajunsese să suporte şi metoda smulgerii părului patentată de Miele.[690][691]

Din declaraţiile foştilor anchetatori aflăm că în această etapă au fost anchetaţi „în tură” Victoria Sârbu, Lena Constante, Jacques Berman, Emil Calmanovici. Unii, în ciuda metodelor dure, au revenit la vechile poziţii. Atunci, conform declaraţiei unui alt fost anchetator: „Şoltuţiu a fost nevoit să ceară conducerii ministerului aprobarea pentru punerea în probă a lui Calmanovici, Cofler, Berman, Zilber şi Sârbu. […] Astfel într-o noapte, Calmanovici a fost scos la anchetă – lucru obişnuit –, apoi i s-a cerut să se dezbrace până la indispensabili, după care cu ochelari opaci, sub ameninţarea că va fi împuşcat dacă nu recunoaşte activitatea sa criminală, dusă în complicitate cu Lucreţiu Pătrăşcanu, a fost dus în beciul bucătăriei închisorii. Aici a fost dezbrăcat la pielea goală şi bătut până la sânge de către fostul şef al arestului, Lomy Dinu, cunoscut pentru talentele lui în acest domeniu. Bătaia s-a făcut, desigur, după indicaţiile lui Şoltuţiu. De faţă la această bătaie a fost [şic!] Micle, Vânătoru şi cred Moraru Gheran.

L-am văzut pe Calmanovici când după cca. 2 ore de tortură era adus de cei amintiţi abia ţinându-se pe picioare. Era cu carnea ruptă şi plin de sânge şi urla cât îl ţinea gura. Şoltuţiu pretindea că bătaia şi anchetarea în pielea goală au un efect psihologic deosebit asupra acuzatului. Şoltuţiu trebuia crezut.”[692]

Peste ani, Berman îşi descrie astfel „punerea în

690 Lena Constante, op. cit., pp. 99-100.

691 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 10 (Declaraţia lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

692 Ibidem, ff. 13-14.

probă" datorită căreia a oferit „dovezi": „Eram interogat toată ziua: dimineaţa, după-masa, seara, noaptea. Eram bătut în fiecare zi: o dată, de 2 ori, de 3 ori pe zi, cu bastonul de cauciuc, cu pumnul, cu palma, cu picioarele [...]. După aceea mi-au spus că este arestată şi soţia mea şi eu am crezut, mai ales că mi-au dat unele detalii, fără însemnătate, de altfel, din viaţa mea particulară pe care nu le puteau şti decât de la dânsa. [...] în 17 decembrie 1952 am fost luat din celulă şi legat la ochi. Ca de obicei am fost coborât într-o pivniţă unde simţeam o lumină puternică, zgomote de lanţuri, căderi de greutăţi etc. Am fost dezbrăcat complet şi apoi instalat într-un fel de frigare, cu capul şi picioarele legate de nişte fiare iar mâinile legate cu nişte frânghii aspre, care provocau dureri la încheieturi. Am început a fi întors pe frigare, întoarceri care îmi provocau dureri groaznice apoi întors cu fundul în sus, mi s-au tras cu nişte lopeţi late, metalice, zeci de lovituri". 1

„Rezultatele pozitive" sunt consolidate de anchetator prin mici favoruri acordate anchetatului. Pentru a avea „moralul bun", Lenei Constante i se dau culori şi pensule. Munca i se pare o imensă fericire în singurătatea şi frigul celulei.[693] Anton Raţiu, după mai multe luni de spitalizare la psihiatrie, este dus pentru „refacere" într-o vilă a partidului, unde timp de trei luni este hrănit şi tratat „ca într-o clinică elveţiană".[694]

Relaţia anchetat-anchetator este una ce se sustrage, în aceste condiţii, relaţiilor lumii reale. „Că eşti vinovat sau nu, nu are nicio importanţă", îi sfătuiau pe anchetaţi anchetatorii. „Cazul Pătrăşcanu este o problemă de stat şi tu trebuie să susţii această problemă". Când Berman începe să „colaboreze", anchetatorii îl felicită: „Partidul apreciază tot ce spui şi este mulţumit de atitudinea ta, aşa că tu, care pretinzi că ai fost un bun comunist, trebuie să

693 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 180-181 (Declaraţia lui J. Berman din 25 octombrie 1967).

694 Anton Raţiu, op. cit.

fii mulţumit că în acest fel ajuţi partidul.”[695]

CAPITOLUL XII Spioni şi complotişti

Fără vreo legătură cu Lucreţiu Pătrăşcanu, în 1948 a fost arestat Alexandru Ştefănescu, unul dintre cei mai mari industriaşi români din ramura textilelor.1 în *procesul Pătrăşcanu* acesta urma să devină legătura de bază între agentura de spionaj din România şi Intelligence Service.

Cauzele arestării (aşa cum sunt ele înfăţişate în 1948): „În calitate de rezident al serviciului de spionaj englez în România a organizat o agentură de spioni în interiorul PCdR cu scopul de a-i paraliza acţiunile şi a-i nimici cadrele, sprijinind prin aceasta, precum şi prin colaborarea sa cu Ion Antonescu, monarhia şi comandamentul britanic din Cairo, provocarea, susţinerea şi continuarea războiului împotriva URSS.”[696] în conformitate cu anumite cutume ale *terorii roşii,* lui Alexandru Ştefănescu nu i s-au adus la cunoştinţă motivele arestării. Primele declaraţii ce i se cer sunt pe tema afacerilor sale şi a relaţiilor politice care au decurs din acestea. În ele îşi expune bănuiala că a fost reţinut din cauza lui

Vlădescu-Răcoasa – în acel timp ambasadorul României la Moscova care venise la el să-i ceară zece milioane pentru a scoate „o gazetă”. „Nu i-am dat şi probabil m-a încondeiat”, bănuieşte arestatul, care, plin de speranţe încă, îşi încheie declaraţia, conform obiceiului vremii, cu „Trăiască RPR!” 1

Cererea făcută de Vlădescu-Răcoasa i s-a părut firească industriaşului, care fusese unul dintre stâlpii financiari ai PCdR în ultima perioadă de ilegalitate. În evidenţele lui Koffler, inginerul Ştefănescu deţine poziţia a treia, după inginerii Calmanovici şi Berman, în categoria

695 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, f. 182 (Declaraţia lui J. Berman din 25 octombrie 1967).

696 Data reţinerii lui Al. Ştefanescu este inexactă. Mandatul de arestare nr. 16 205 este datat 25 august 1948 (ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 28, f. 11), în timp ce alte materiale indică arestarea sa în 17 aprilie 1948 (ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 174, f. 182).

creditorilor Partidului Comunist. În 1943 donase două milioane lei iar în 1944 (până la 23 august), şase milioane o sută de mii de lei.[697] Alte servicii făcute de Ştefănescu acestui partid sunt mai importante decât sumele de bani cotizate. Anglofil declarat (prima dată ajunsese în Anglia datorită unei burse de studii câştigate prin concurs), afacerile sale sunt legate de capitalul englez. Fabrica de postav din Craiova (după naţionalizare, întreprinderea textilă „Oltenia") se constituise bunăoară pe baza finanţării cu capitalul englez în proporţie de 70 la sută.[698] Al. Ştefănescu este, totodată, în legătură cu numeroşi politicieni ai vremii. În timp de război serveşte interesele utile afacerilor şi convingerilor sale de om care a ajuns prin propria pricepere printre bogaţi.

Astfel, în 1941, înainte de retragerea Legaţiei Britanice din România, conform declaraţiilor sale, „un domn Ellerington îmi prezintă pe dl de Chastelaine şi acesta m-a rugat să-i transmit orice informaţii aş crede că ar putea fi interesante pentru englezi despre activitatea politică şi militară din România". A transmis informaţii prin Mihăilescu, director general la „Textila"-Buhuşi, care pleca deseori în Turcia să cumpere lână.1 în 1942, inginerul Dragoş Popp, director general al întreprinderilor Generale Tehnice, alt cotizant al comuniştilor, îl întrebase dacă nu vrea să-i prezinte membri ai Partidului Comunist în vederea unei colaborări a tuturor forţelor democratice pentru sabotarea poziţiilor politice şi militare ale Axei prin toate mijloacele.[699] A acceptat, cunoscându-i în acest fel pe inginerii Calmanovici şi Berman prin intermediul cărora a dat bani partidului. Ca şi Auschnitt, a susţinut financiar scoaterea ziarului *România Liberă*. Nu o dată, Ştefănescu răspândise ziarul ilegal al comuniştilor aruncându-l în

697 Ibiderriy f. 26 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 26 iunie 1948).

698 Idem, voi. 17, f. 175 (Interogatoriul inculpatului Al. Ştefanescu în proces).

699 Idem, voi. 28, f. 118 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 27 octombrie 1949).

curţile oamenilor din Ploieşti.

Surprins că anchetatorii sunt interesaţi de viaţa sa particulară, în aşteptarea unor episoade despre „huzurul” burgheziei, Ştefănescu declară: „Din 1939, când a început războiul, eu cred că n-am fost de trei ori într-un cinematograf, niciodată la teatru şi la restaurant poate am fost de cinci-şase ori în total. N-am intrat în club timp de nouă ani. [...] Până acum n-am crezut că cineva s-ar ocupa de viaţa mea particulară”, conchide el referindu-se şi la interceptarea convorbirilor sale telefonice înainte de arestare.[700] Cu acest prilej, îşi declară şi opiniile despre marxism, considerându-l pe Engels adevăratul său creator: „Dacă n-ar fi fost Engels, n-ar fi fost nici marxismul deoarece Engels în calitatea sa de mare industriaş avea mijloace materiale pentru a susţine, tipări şi difuza lucrările inspirate de el şi scrise de Marx.”[701]

În iarna lui 1942 – 1943 l-a cunoscut pe Koffler, sub numele conspirativ „Sergiu”, în scopul „formării blocului de acţiune al partidelor de opoziţie: liberal, ţărănist, comunist şi socialist”. Ştefănescu a fost rugat de Koffler (nu-i ştia funcţia de partid) să-şi folosească influenţa pe care o avea pe lângă Maniu şi Brătianu pentru accelerarea înfăptuirii „blocului”. Din amănuntele relatate de Ştefănescu despre contactele sale cu comuniştii, remarcabil este un episod referitor la Bodnăraş (cunoscut de el ca „inginerul Ceauşu”), pe care urma să-l întâlnească la finele lui 1943 în casa Wexler. În seara întâlnirii, „inginerul Ceauşu” nu s-a prezentat. În aceeaşi noapte însă, casa Wexler a fost percheziţionată, urmând arestarea soţilor Wexler şi a altor persoane.1

La sfârşitul anului 1943, Ivor Porter, De Chastelaine şi Silviu Meţianu – membrii misiunii „Autonomous” – au fost paraşutaţi de către serviciile speciale britanice în România cu scopul de a-l informa pe Iuliu Maniu că

700 Idem, voi. 28, f. 32 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 26 iunie 1948).

701 Ibidemy f. 104 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 6 iulie 1948).

„România devenise o chestiune de resortul sovieticilor şi că singura cale ce-i mai rămânea era capitularea necondiţionată în faţa Armatei Roşii”, după cum va scrie peste decenii Ivor Porter, fost profesor de engleză, înainte de război, la Universitatea Bucureşti. Maniu, „anglofil îndârjit, a ignorat mesajul şi a continuat pregătirile pentru lovitura antigermană”. […] Nici măcar progermanul Antonescu nu credea că Occidentul a abandonat România, notează Porter, deoarece „a refuzat să ne dea pe mâna Gestapoului”.[702][703]

În ianuarie 1944 s-a decis să fie trimişi emisari români la Cairo pentru a lua legătura cu Aliaţii în vederea ieşirii României din războiul împotriva lor. În februarie, prinţul Barbu Ştirbey a plecat la Istanbul şi de acolo la Cairo, urmat ceva mai târziu de Constantin Vişoianu.[704] Cu ajutorul echipamentului misiunii „Autonomous” au fost înjghebate legăturile radio cu legaţia engleză din Cairo şi emisarii români trimişi acolo. În această activitate – menţionează despre sine Ştefănescu – a fost introdus de Rică Georgescu (ginerele fruntaşului ţărănist Sever Bocu şi fost director general la Societatea Româno-Americană). Deşi închis, cu ştiinţa lui Antonescu, putea fi vizitat în închisoare tocmai în scopurile arătate. „Toate informaţiile se transmiteau de mine”, declară Ştefănescu, „sau de dl Aurel Leucuţia, domnului ing. Alex. Ionescu, care le codifica şi le preda unui domn Costică Mugur, care le înmâna operatorului Popescu. Răspunsurile erau predate de mine domnului Maniu ca exponent al blocului încă neînchegat şi inginerului Emil Calmanovici pentru a ajunge la Comitetul Partidului Comunist”. 1

În virtutea acestui adevăr istoric, după declanşarea „războiului rece”, toţi cei amintiţi (cu excepţia lui Rică Georgescu, care emigrase în străinătate) vor fi arestaţi şi

---

702 Ibidem, f. 119 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din octombrie 1951).

703 Ivor Porter, op. cit.y p. 5.

704 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 28, f. 130 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 27 octombrie 1949).

„dovediţi” spioni englezi!

„La cererea lui Maniu, Brătianu şi a PCR”, în martie 1944, Ştefănescu îl vizitase pe mareşalul Ion Antonescu. Acesta însă a refuzat să întoarcă armele împotriva germanilor. Înainte de plecare, Ştefănescu l-a rugat să-i pună în libertate pe membrii misiunii „Autonomous”, dar Antonescu l-a trimis la Piki Vasiliu pentru a-şi prezenta cererea. Până în 4 aprilie 1944, trimis de aceiaşi emisari, Ştefănescu l-a vizitat pe Antonescu de trei ori („fără niciun rezultat”). La ultima întrevedere din 2 aprilie 1944, Antonescu a început să strige isteric că-l urăşte de moarte pe Hitler, dar nu se poate rupe de el. Revenindu-şi din criza de nervi, Antonescu s-a prăbuşit pe scaun, i-a întins mâna şi l-a rugat să-l lase şi să-şi vadă de afacerile sale. Toate convorbirile avute cu Antonescu, subliniază Ştefănescu, au fost transmise la Cairo şi, prin Calmanovici, prietenilor săi comunişti.[705][706]

În ceea ce priveşte întâlnirea lui Ştefănescu cu Pătrăşcanu (caracterizat de acesta din urmă drept „un om hotărât, un capitalist conştient” cu „o atitudine hotărât antihitleristă şi antiantonescian”), legătura s-a făcut din dispoziţia lui Bodnăraş însuşi.1 în 1943, când rezultatul războiului era previzibil, acelaşi Ştefănescu a îndemnat continuu la acţiuni de sabotaj şi de partizani. A cerut hărţi cu situaţia tactică a frontului pentru a se ocupa personal de organizarea lor. Emil Calmanovici i le-a procurat prin intermediul unui ofiţer al armatei germane, maiorul austriac Fritz Kabelaz.[707] Alt episod semnificativ din istoria neoficială a Partidului Comunist din ilegalitate se referă la faptul că ultima ceartă, înainte de debarcarea sa, Foriş a avut-o tocmai cu Rangheţ şi Bodnăraş pe tema a o sută de kilograme de explozibil procurate de Ştefănescu prin intermediul unui anume lt.-col. Mihăilescu („ce avea

705 Ibidemy f. 120.

706 Ibidem, f. 134.

707 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 228 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 23 decembrie 1949).

sentimente antinaziste”) în vederea organizării de sabotaje. Depozitat necorespunzător la Râşnov, explozibilul fusese descoperit de autorităţi.[708]

Bine reţinut şi speculat de anchetatori va fi şi faptul că, după întâlnirea cu inginerul Calmanovici – care îi transmisese şi indicaţiile vechii şi ale noii conduceri superioare de partid –, Ştefănescu a recomandat, prin cifru, emisarilor trimişi la Cairo bombardarea aeroporturilor militare germane, a depozitelor de armament şi combustibili. Despre existenţa şi amplasamentul lor fuseseră informaţi de acelaşi maior Kabelaz, „prelucrat” de Calmanovici. În chiar ziua de 4 aprilie 1944 „au început bombardamentele masive şi continue care au dus la încheierea blocului şi la 23 august”.1 După descrierea contemporanilor, „bombardamentele de teroare s-au succedat fără milă şi ziua şi noaptea” şi „au avut ca obiectiv şi oraşe fără nicio industrie de război”. În schimb, mulţi oameni politici părăsesc, datorită lor, starea de ezitare iar în discuţiile de constituire a blocului opoziţiei, Pătrăşcanu (crezut a fi conducătorul Partidului Comunist) „pune mult suflet”, „se oferă să plece la Moscova pentru a aranja clauzele armistiţiului”, lăsând impresia că „va fi de mare folos”.[709][710]

După 23 august 1944, Ştefănescu şi-a considerat misiunea de război încheiată şi a crezut că va reveni la vechile preocupări. Legăturile cu foştii prieteni comunişti devin „minimale” deoarece „erau foarte ocupaţi”.[711] La un moment dat, îl bate totuşi gândul să se facă ministru şi, prin Calmanovici, vechea sa legătură cu partidul, solicită o întrevedere cu Pătrăşcanu. Acesta însă îi spune „să facă ce

708 Idem, voi. 28, f. 140 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 30 octombrie 1950).

709 Ibidem> f. 135.

710 Constantin Sănătescu, op. cit.y p. 153 (însemnare datată 8 mai 1944).

711 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 28, f. 150 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 3 noiembrie 1949).

vrea”.[712] în octombrie 1944, i-a invitat pe Pătrăşcanu şi „pe unul dintre conducătorii partidului” să ia ceaiul la el, ca să-l prezinte pe ministrul Angliei la Bucureşti, Le Rougetel. Întâlnirea, acceptată de Pătrăşcanu, se rezumă la o simplă şi banală conversaţie la ceai.[713]

Ştefănescu fusese în 1948 condamnat circumstanţial la patru ani închisoare, datorită mărturiei a doi legionari, inginerul Dumitru Chica şi avocatul Iosif Costea. În stare de arest, aceştia declaraseră că Ştefănescu le-a vorbit despre un „moment psihologic bun” în organizarea unui atentat împotriva conducătorilor partidului, Ana Pauker şi Vasile Luca. Dat fiind zvonul disensiunilor dintre liderii comunişti, atentatul ar fi fost pus în seama lui Lucreţiu Pătrăşcanu.1 Nu a plănuit atentate împotriva nimănui – se apără creditorul partidului, Ştefănescu dar abia acum îşi dă seama că „în timp de revoluţii totul e posibil”.[714][715]

În ancheta preluată de Şoltuţiu se reia tema atentatului într-o variantă adaptată noilor realităţi politice: în loc să fie eliberat, Ştefănescu este învinuit de aceiaşi condamnaţi – la care se adaugă Silviu Crăciunaş[716], pe care acuzatul nu-l cunoaşte decât după nume[717] – de a fi

712 Ideniy voi. 23, f. 160 (Declaraţia lui E. Calmanovici din 9 iunie 1951).

713 ideniy voi. 2, f. 255 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 29 iunie 1951).

714 Ideniy voi. 28, f. 160 (Declaraţia lui I. Costea din 23 noiembrie 1949).

715 Ibidem, f. 44 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 26 iunie 1948).

716 După 1990 au apărut biografii ale personajului (una dintre acestea fiind realizată de către istoricul Denis Deletant la cererea familiei, alta prezentată de Dorana Coşoveanu în Silviu Crăciunaş, Reabilitareay Editura Vremea, Bucureşti, 2000), unde fostul client al Securităţii este prezentat ca un caz deosebit de curaj şi rezistenţă anticomunistă. Reuşise, în primul rând, să fugă din închisoare. Judecând după serviciile făcute în ancheta Pătrăşcanu, Crăciunaş a fost unul dintre agenţii cărora Securitatea le-a creat „legende“ corespunzătoare pentru a penetra organizaţii ale diasporei româneşti.

717 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 31, f. 145 (Declaraţia lui Al. Ştefanescu din 19 martie 1953).

încercat să-l asasineze pe dr. Petru Groza. „Ştefănescu şi cei din spatele lui ar voi să scoată castanele din foc cu mâinile noastre”, declară acelaşi Crăciunaş. Prin asemenea fapte, îşi argumentează el declaraţiile mincinoase, „legionarii şi-ar dovedi atitudinea anticomunistă şi se vor reabilita în faţa ţării şi a anglo-americanilor, urmând ca aceştia să-i ajute şi să-i ocrotească”.[718]

În paralel sunt anchetaţi membrii „agenturii lui Ştefănescu”. „Misiunea Autonomous” şi personajele care au venit în contact cu agenţii paraşutaţi în România sunt amănunţit cercetate, însuşi Eugen Cristescu fiind interogat despre cele întâmplate în 1943.1 Din închisorile unde-şi ispăşeau pedepsele ca „spioni” după declanşarea „războiului rece”, sunt aduşi pentru a fi anchetaţi ca „agenţi” ai lui Ştefănescu: Constantin Mugur, fost funcţionar la Legaţia britanică (condamnat deja la muncă silnică pe viaţă pentru spionaj), Nicolae Pârâu, telefonist, fost om de serviciu în aceeaşi instituţie, Ani Samueli, fosta secretară a lui Ivor Porter, inginerul Alexandru Pop (de asemenea condamnat la muncă silnică pe viaţă pentru „complot împotriva statului”). A fost arestat şi Alexandru Mureşan, fostul valet al lui Ştefănescu. O atenţie deosebită îi va fi acordată lui Alexandru Ionescu, de profesie geolog, român emigrat în America în 1928, revenit în ţară în 1938, când ocupă, până în momentul arestării din 1948, funcţia de administrator delegat la Societatea Româno-Americană. Era omul care codifica, în 1944, mesajele pentru Cairo. Scrisorile cifrate, transmise la Cairo, sunt fotografiate şi constituie tema a mii de ore de anchetă.[719] Anchetatorii studiază şi relaţiile personale întreţinute de anchetat înaintea arestării prin metoda sociogramelor, în vogă atunci în sociologia marxistă. Astfel, în ceea ce priveşte „studiul” făcut asupra „legăturilor” lui Alexandru

718 Ibidem, f. 176 (Proces-verbal de confruntare între Silviu Crăciunaş, Dumitru Chica şi Iosif Costea din 1953).

719 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 30, ff. 44-52 (Declaraţia lui E. Cristescu din 18 februarie 1950).

Ştefănescu, acesta relevă că dintre cele şaptezeci persoane frecventate, douăzeci şi două erau „engleji” [şic!]; alte opt persoane alcătuiau „grupul PCR” (început cu Emil Calmanovici şi încheiat cu Ion Gheorghe Maurer).[720]

Toate acţiunile întreprinse de Ştefănescu în sprijinul şi cu colaborarea Partidului Comunist sunt reinterpretate în funcţie de interesele anchetei. Despre perioada de colaborare cu comuniştii din ilegalitate, Berman declară: „Ştefănescu a cerut să se ducă o acţiune de distrugere a cadrelor devotate

Partidului Comunist şi să se domolească avântul revoluţionar al maselor muncitoreşti”. 1

Fostul cotizant al PCdR Dragoş Popp, devenit şef de sector pe şantierul Canalului Dunăre-Marea Neagră, va fi arestat în noiembrie 1952 pe baza unui referat semnat de Şoltuţiu „pe motiv că era prieten cu Calmanovici şi Berman şi l-a prezentat acestora pe Ştefănescu”.[721] în iunie 1953 ajunge să fie deplin „lămurit” pentru a declara că Ştefănescu propunea acţiuni de sabotare „pentru a opri înaintarea Armatei Roşii”.[722] Va ieşi dintre zidurile celulei abia după proces. Faptul că „a avut o comportare bună” ca martor al acuzării şi amănuntul că „este unul din cei mai buni ingineri” vor fi răsplătite cu punerea sa în libertate. Cu recomandarea expresă a aceluiaşi Şoltuţiu de a fi ţinut sub supraveghere.[723]

Opinia lui Ştefănescu, potrivit căreia „în revoluţii se poate întâmpla orice”, îi va fi confirmată de propria sa soartă. „Astfel” – relatează Belu Zilber la două decenii după evenimente –, „Alexandru Ştefănescu a aflat de abia la rechizitoriu că el a fost atât şeful lotului Pătrăşcanu, cât şi al lotului Cofler. Fiind grav bolnav, bătaia risca să-l omoare şi atunci procesul ar fi fost lipsit de reprezentantul

720 Idem, voi. 31, f. 62.

721 Idem, voi. 36, f. 88 (Declaraţia lui J. Berman din 9 ianuarie 1953).

722 Ibidemy f. 73 (Declaraţia lui D. Popp din 15 iunie 1953).

723 Ibidemy f. 266 (Referat datat 13 aprilie 1954).

Intelligence Service-ului. De aceea colectivul Şoltuţiu s-a gândit că e mai bine să nu i se spuie nimic iar la proces să i se tragă o cacealma.”[724]

Dacă Ştefănescu fusese distribuit pe rolul de *curea de transmisie* între imperialismul mondial (duşmanul din exterior) şi duşmanii din interiorul ţării, pentru realizarea complotului antistatal preconizat în urma acestor legături era nevoie de mai mulţi actori întruchipând „reacţiunea” şi „unealta strecurată” în conducerea partidului. Potriviţi pentru asemenea roluri sunt găsiţi *tovarăşii de drum* al căror reprezentant tipic în România a fost Gheorghe Tătărescu. Pe marginea unei file din sinteza întocmită de colectivul de anchetă din MAI ce-şi propune încheierea cercetării până în 15 septembrie 1952 se indică în creion notaţii atribuite ulterior lui Gheorghiu-Dej, „cercetarea lui Tătărescu în legătură cu Pătrăşcanu”.1 Referatul, ce conţine vulnerabila biografie politică a lui Tătărescu, fusese întocmit în birourile Securităţii în iulie 1951, iar mandatul de arestare pentru el fusese emis în mai 1950. Motivul: „Prin activitatea sa a contribuit la promovarea şi sprijinirea războiului antisovietic”. [725]Anchetatorii reţin din activitatea liberalului Tătărescu, doctor în drept, faptul că în 1924, ca subsecretar de stat în guvernul prezidat de I.C. Brătianu, în lipsa prim-ministrului, s-a remarcat prin „masacrul de la Tatar-Bunar”, iar în 1928, „prin organizarea pogromului de la Oradea Mare”, în 1934, Tătărescu fusese prim-ministru, în 1938 făcuse parte din guvernul prezidat de patriarhul Miron Cristea, iar în 1938 – 1939 era ambasadorul României la Paris. În 1940, ca preşedinte al Consiliului de Miniştri, acceptase intrarea trupelor germane pe teritoriul României. Semnase şi decizia prin care erau suprimate toate partidele, locul lor fiind luat de „partidul naţiunii”, avându-l pe regele Carol al

724 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 89-90 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

725 Idem, voi 12, f. 649 (Expunere rezumativă a sintezei generale asupra problemei Pătrăşcanu).

II-lea preşedinte. După 23 august 1944 va figura pe listele cu criminalii de război. După vizita lui Vîşinski la Bucureşti, în noiembrie-decembrie 1944, va fi scos de sub această acuzaţie. După cum precizează referatul, „la 6 martie 1945 îşi oferă serviciile guvernului Groza, care are nevoie de elemente burgheze care să poată acoperi absenţa partidelor liberal şi naţional-ţărănesc” 1. Va ocupa astfel funcţii însemnate – vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri şi ministru de Externe.

De altfel, Tătărescu începuse să fie anchetat în legătură cu Pătrăşcanu din iulie 1951. După obicei, declaraţiile prime sunt relatări libere din care aflăm că se cunoscuse cu Pătrăşcanu în primăvara anului 1944 prin intermediul profesorului Mihai Ralea (fost membru în colegiul de redacţie al *Vieţii Româneşti*) în scopul „alungării lui Antonescu şi constituirii blocului partidelor democratice”. Apoi la întrevederi au mai participat Titel Petrescu şi „reprezentantul partidului iorghist”. În urma celor convenite, s-a simţit trădat de Pătrăşcanu, care a renunţat la încheierea alianţei cu fracţiunea liberală reprezentată de Tătărescu, pactul fiind semnat cu Dinu Brătianu.[726] Ranchiuna împotriva lui Pătrăşcanu persistă. Nu-i iartă acestuia, bunăoară, faptul că la Conferinţa de Pace de la Paris „a vrut să se pună în evidenţă” citind răspunsul către delegaţia ungară, care formulase revendicări privind teritoriile româneşti. Cu prilejul relatării aflăm şi alte amănunte din culisele acestor însemnate evenimente politice. Astfel, la Paris, când se discutau chestiunile de frontieră, Pătrăşcanu fusese chemat la telefon de ambasada sovietică. La întoarcere a comunicat că Vîşinski i-a spus că ungurii fac un ultim efort de a câştiga conferinţa de partea lor, dar fără sorţi de izbândă.[727]

Din octombrie 1952, conţinutul declaraţiilor lui

726 Ibidemy f. 466 (Referat datat 4 iulie 1951).

727 Idem, voi. 110, ff. 54-56 (Declaraţia lui Gh. Tătărescu din 31 august 1951).

Tătărescu cu privire la Pătrăşcanu devine mai acid. Peste circa o lună, ceea ce scrie Tătărescu nu prea seamănă cu declaraţiile anterioare. Scopurile urmărite de Pătrăşcanu, declară el, au fost de a colabora cu burghezia şi Apusul, de a imprima o linie naţionalist-şovină în politica partidului şi o politică de moderaţie în magistratură.1 Acuzaţiile curg în crescendo, pline de exemplele unor „fapte concrete". Astfel, declară Tătărescu, „am discutat şi am ajuns cu Pătrăşcanu la un acord privind o acţiune care să ducă la răsturnarea guvernului şi a regimului din ţara noastră".[728] La Paris, cu colaborarea lui Franasovici, s-au pus bazele complotului. Întorşi în ţară, s-au pus de acord cu regele (a fost şi Negel de faţă, precizează anchetatul). De acord cu planul lor s-au declarat Berry şi Holman. El şi cu Pătrăşcanu au fost, totodată, „autorii conştienţi" ai crizei de guvern de la finele lui februarie 1945.[729] Acţiunile duşmănoase se amplifică. La sfârşitul lui 1952, în declaraţiile lui Tătărescu apare şi „un grup de parlamentari englezi care ne-au vizitat ţara".[730] Ca să facă asemenea declaraţii, „lui Tătărescu i se promisese cu certitudine ceva" – declară mai târziu fostul anchetator, Vânătoru – „deoarece petrecea ceasuri întregi stând cu Şoltuţiu de vorbă."[731]

Încă o dată, politicianul Tătărescu îşi dovedeşte imprevizibilitatea. Mustrări de conştiinţă ori convingerea că spusele şi faptele oamenilor politici sunt supuse, cu adevărat, judecăţii istorice tulbură bunele relaţii stabilite între anchetat şi anchetatori. Cum cele întâmplate n-au fost consemnate în actele oficiale ale anchetei, reţinem doar finalul: în decembrie 1953, Gheorghe Tătărescu, în vârstă de şaizeci şi şapte de ani, este considerat inutilizabil

728 Idem, voi. 15, ff. 271-280 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Gh. Tătărescu din 22 noiembrie 1952).

729 Ibidem, f. 291.

730 Ibidemy f. 318 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Gh. Tătărescu din 16 decembrie 1952).

731 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 37 (Declaraţia lui V. Vînătoru din 6 aprilie 1968).

în ancheta Pătrăşcanu, deoarece

„Medicul spune că orice şoc psihic sau fizic poate fi letal”.1 Cu toate acestea a apărut ca martor al acuzării în proces, declaraţia sa fiind considerată extrem de importantă în condamnarea lui Pătrăşcanu.

Într-o altă celulă, sub bagheta altor anchetatori, Belu Zilber, aflat în 1952 în cel de-al cincilea an de detenţie, fără a şti încă de ce este acuzat şi ce se aşteaptă de la el, încearcă răspuns aşteptărilor şi îndoielilor la care este supus. „După bătăile din septembrie 1952 şi chinul goanei cu picioarele umflate pe culoarele şi în curtea arestului Malmezon, m-am hotărât să scriu orice roman foileton”, povesteşte Zilber despre acel timp, în 1967. Zilber, care după îndelungata detenţie începuse să sufere de claustrofobie, face în prealabil un „târg” cu Şoltuţiu să-l mute din celula 35, închisă ermetic, împreună – anchetat şi anchetator – croiesc diverse variante ale activităţii de agenţi ai Siguranţei, spioni şi complotişti a lui Zilber şi Pătrăşcanu.[732][733]

Raţionamentele în urma cărora a făcut „pactul cu diavolul” vor fi descrise de Zilber în memoriile adresate noii conduceri de partid, după ieşirea sa din închisoare, astfel: „Probabil că excluderea grupului Ana-Luca-Teohari a produs o mare demoralizare în rândurile partidului şi ale simpatizanţilor. Acum vor să încerce redresarea situaţiei şi plata unor poliţe personale prin gloanţe după modelul proceselor din 36/37 la Moscova şi al celor de la Budapesta şi Sofia. Cu această ocazie va fi lichidat oricine a vorbit de rău sau a avut conflicte cu cei din Secretariat. Astfel, lumea ar vedea că, până în 1952, Partidul şi ţara fuseseră conduşi de o bandă de trădători criminali şi numai clica victorioasă rămasă la conducere este compusă din buni comunişti. Este deci procesul grupului Ana, Luca, Teohari şi al lui Pătrăşcanu. Într-un asemenea proces eu aş fi probabil destinat să joc rolul agentului de Siguranţă şi al

732 Idem, voi. 110, f. 468 (Referat datat 21 decembrie 1953).

733 Idemy voi. 202, f. 40 (Declaraţia lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

spionului, conform scenariilor imaginate de Stalin şi Vîşinski. Ce fac? Dacă rezist, mă aşteaptă bătaia până la moarte sau glonţul administrativ şi arestarea familiei. Cunosc, însă, prea bine pe Pătrăşcanu. Vrea să intre în istorie şi va prefera glonţul decât să repete scenele de la Moscova, Budapesta şi Sofia. La fel vor face probabil Ana şi Luca. Ori un proces ca acesta nu poate avea loc dacă principalii inculpaţi refuză să joace rolul trădătorilor, fiindcă fără recunoaşteri totale din partea lor, procesul nu poate fi public, deci nu poate avea efectul propagandistic dorit. [...] Eu voi compune cele mai fantastice romane, Pătrăşcanu le va refuza, apoi voi modifica iar le va refuza şi astfel vor tărăgăna lucrurile". 1

Într-adevăr, în dosarele anchetei au rămas „romanele" lui Zilber „cu un complot cu generalul Schuyler, Pătrăşcanu şi alţii". „Am arătat" – relatează Zilber – „cum m-am înţeles în 1946, la Paris, cu Mosha Plade ca Tito să trimită două unităţi blindate care să ocupe Sibiul şi Craiova, iar eu i-am dat în schimb Banatul, cum am vrut să răspândesc ciuma în cartierele muncitoreşti."[734][735]

Pe la mijlocul lunii noiembrie 1952, „anchetatorul Mişu" i-a dat a înţelege că ancheta este terminată: „Colectivul Şoltuţiu nu izbutise să pună pe picioare procesul cerut şi s-ar putea chiar ca ancheta să înceteze."[736] în ianuarie 1953 însă, a reapărut la Zilber Şoltuţiu, însoţit de anchetatorul Gheran Moraru, care i-a spus: „Apărătorii Dtale nu mai sunt. Acum Partidul este în mâini tari. Să ne spui toate crimele care le-ai făcut cu Lucreţiu Pătrăşcanu şi alţii!" Anchetat în continuare doar de Moraru, Zilber este rugat de anchetatorul său „să-l ajute să-şi ducă misiunea la bun sfârşit". „Atunci", relatează Zilber, „m-am aşezat la masă şi am scris cum ar trebui să sune un proces făcut după modelul moscovit. De

734 Ibidemy {. 71.
735 Ibidemy ff. 81-82.
736 Ibidemy f. 74.

astă dată a venit Şoltuţiu în persoană, a aruncat cu scârbă proiectul meu şi mi-a spus: «Noi nu ştim încă să facem asemenea procese, dar învăţăm.»” 1

La mijlocul lui februarie, Emil Calmanovici se află în plină creaţie de agenturi sioniste în care este implicată şi Ana Pauker. În ianuarie-februarie 1953, Cecilia Calmanovici, soţia sa, este obiectul celei mai ample acţiuni de filaj întreprinse în cazul *anchetei Pătrâşcanu*. Rapoartele şi fotografiile făcute de agenţii ce urmăresc obiectivul cu numele de cod „Privighetoarea” înfăţişează o paşnică femeie care iese din casă doar pentru a merge la serviciu şi după cumpărături mărunte. Fotografiile o arată mai în vârstă decât cei 44 de ani pe care-i are. Cunoştinţe şi prieteni nu pare a mai întâlni. [737]în timp ce fiecare pas al ei este urmărit şi fiecare conversaţie raportată – fără a se afla nimic suspect –, soţul ei inventează fantastice relatări despre activitatea sa de spion, începută în oraşul natal Piatra Neamţ, în organizaţia sionistă „Hasmanca”, pe când se afla în clasa a VI-a de liceu. La mijlocul lui februarie 1953, „agentura lui Calmanovici” însuma treizeci de persoane. Pe marginea declaraţiei anchetatorul scrie: „Persoanele arătate de Calmanovici în această declaraţie sunt fictive, trecându-se la verificare n-au fost identificate şi au fost date numai cu scop de provocare.”[738]

În 5 martie 1953 a murit Stalin, dar faptul pare a nu perturba intensa activitate desfăşurată de anchetatorii conduşi de Şoltuţiu. Aproape în fiecare zi a lunii martie 1953, Calmanovici a fost scos la interogatoriu. Ce chinuri va fi îndurat pentru a declara că în activitatea de spionaj desfăşurată cu

Ştefănescu foloseau un limbaj cifrat ce avea ca suport romanul lui Sadoveanu *Venea o moară pe Siret*, nimeni nu mai ştie! în aceeaşi lună, inventează o nouă reţea de spionaj, alcătuită din nu mai puţin de şaptezeci de

737 Ibidem, ff. 75-76.

738 Iderriy voi. 23, ff. 324-331 (Declaraţia lui E. Calmanovici din 13 februarie 1953; la f. 328 se află observaţia anchetatorului Gh. Rujan).

agenţi. Pe marginea listei, acelaşi anchetator intervine cu însemnarea: „alte 70 persoane fictive date cu scop de provocare”.1

În paralel, Şoltuţiu a reluat şi anchetarea politicienilor cu care Pătrăşcanu colaborase în pregătirea evenimentelor de la 23 august 1944, a unora dintre subalternii săi pe când îndeplinea funcţia de ministru de Justiţie şi a unor condamnaţi care puteau da relaţii despre raporturile lui Pătrăşcanu cu „reacţiunea”. Pentru a-l interoga pe Ion Mihalache despre relaţiile lui Pătrăşcanu cu fruntaşii PNŢ, la Sighet s-a deplasat însuşi Şoltuţiu! Declaraţiile lui Mihalache[739][740], Ioan Hudiţă[741], Ghiţă Pop[742], Nicolae Penescu[743] sau Constantin Titel Petrescu[744] sunt remarcabile în contextul responsabilităţii omului politic. Deşi toţi aceşti politicieni fuseseră condamnaţi de justiţia condusă de Lucreţiu Pătrăşcanu, mai presus de orice răzbunare ei au aşezat adevărul, cele declarate de ei restabilind, în fapt, istoria deceniului cinci, mistificată succesiv de ideologia comunistă. Decişi să plătească poliţe vechi se dovedesc, în declaraţiile date, Ion Cleante Gheorghiu şi Constantin Rosin.

Foştii secretari ai lui Auschnitt inventează relaţii şi servicii inexistente între omul de afaceri şi ministrul Pătrăşcanu.1 Aceeaşi conduită este adoptată şi de Radu Lecca, reprezentant al guvernului pe lângă Centrala

---

739 Ideniy voi. 24, f. 70 (Declaraţia lui E. Calmanovici din 11 martie 1953).

740 Idem, voi. 2, ff. 279-285 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Mihalache din 8 martie 1953).

741 Idem, voi. 4, ff. 322-323 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Hudiţă din 29 august 1953).

742 Idemt voi. 13, f. 293 (Proces-verbal de interogatoriu al lui G. Pop din
martie 1953).

743 Ibidemt f. 353 (Proces-verbal de interogatoriu al lui N. Penescu din februarie 1953).

744 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 15, ff. 196-242 (Proces-verbal de interogatoriu al lui C. Titel Petrescu din 11 februarie 1953).

Evreilor în 1942 – 1944. După legea talionului, opinează: „Pentru a ajunge un comunist într-o situaţie atât de privilegiată, atât de nemţi, cât şi de români în anii 1941 – 1944, Pătrăşcanu a trebuit să abdice cu totul de la ideile sale comuniste, punându-şi activitatea în serviciul guvernelor fasciste.”[745][746]

Modele de oportunism politic se dovedesc a fi magistraţii ce fuseseră în subordinea lui Pătrăşcanu. Avram Bunaciu, fost secretar de stat în Ministerul Justiţiei condus de Pătrăşcanu, devenit ministru după arestarea acestuia, cumulând în 1953 printre numeroase demnităţi şi pe aceea de profesor universitar, declară că în timpul ministeriatului său Pătrăşcanu a desfăşurat „o vădită activitate antistatală” (prin „acţiunea de încurajare a elementelor fasciste reacţionare” şi prin aceea că „interzicea direct arestarea unor criminali de război”).[747] Altă vedetă a justiţiei comuniste, acuzatorul public Vasile Stoican, îl învinuieşte că i-a silit pe magistraţi „să se ocupe de cazuri mărunte, împiedicând judecarea multor cazuri importante”, a menţinut în justiţie oameni din trecut, pe motiv că „nu magistraţii militari erau vinovaţi, ci legile lui Antonescu erau draconice […], ei nu făceau decât să le aplice aşa cum erau.”[748] Un caz deosebit în roiul de acuzatori căutaţi pentru Pătrăşcanu în această perioadă este Jan Nicolau, numit în decembrie 1944 secretar al Comisiei de epurare din cadrul

Ministerului de Justiţie. De fapt, aşa cum el însuşi declară, în toate funcţiile avute, începând cu aceea de delegat în Ministerul de Justiţie şi culminând cu cea de procuror general al Curţii de Apel Bucureşti, fusese promovat de Lucreţiu Pătrăşcanu.1 Arestat în februarie

745 Idem, voi. 13, f. 401 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Cleante Gheorghiu din 8 mai 1953).

746 Idem, voi. 6, f. 234 (Declaraţia lui R. Lecca din 1 octombrie 1953).

747 Idem, voi. 2, ff. 313-317 (Proces-verbal de interogatoriu al lui A. Bunaciu din 3 aprilie 1953).

748 Ibidem, ff. 300-303 (Proces-verbal de interogatoriu al lui V. Stoican din 27 februarie 1954).

1948 de organele SSI pe motiv că asupra unui „agent american” s-a găsit un document cu numirile viitoare ale unor magistraţi în diferite funcţii de răspundere, Nicolau (de pe biroul căruia fusese sustrasă respectiva hârtie) a fost condamnat la 30 mai 1949 la cinci ani închisoare pentru „neglijenţă în funcţiune faţă de Siguranţa Statului”. Nu se dovedise însă nicio legătură între cel condamnat şi prezumtivul agent. Deşi condamnarea sa expira în 8 mai 1953, Nicolau a fost reţinut pentru cercetările asupra grupului Pătrăşcanu. „Având o comportare bună în cercetări şi în procesul grupului Pătrăşcanu”, ulterior anchetatorii Vânătoru şi Şoltuţiu au propus eliberarea lui şi chiar să fie ajutat de către organele de Securitate în găsirea unui serviciu. Fapt ce semnifică fructuoasa colaborare a magistratului cu ei.[749] Sute de pagini de incriminare a lui Pătrăşcanu fuseseră scrise de Nicolau, în perioada 1950 – 1954. Fostul ministru e caracterizat ca „punct important de sprijin al burgheziei şi reacţionarilor pe care îi apăra de loviturile legilor şi ale politicii Guvernului şi Partidului”.[750]

Între actorii reapăruţi pe scena anchetei Pătrăşcanu, Ioan Mocsonyi-Styrcea joacă în ianuarie-aprilie 1953 rol principal. Născut la Cernăuţi în 1909, tânărul aristocrat este fiul lui Ion Styrcea, fost şambelan al Curţii Imperiale de la Viena. Luptător pentru unirea Bucovinei cu România, Ion Styrcea a fost membru al Consiliului Naţional Român din Cernăuţi.

După Unire a devenit maestru de ceremonii al Curţii Regale din Bucureşti, iar în timpul domniei lui Carol al II-lea, membru în Consiliul superior al Frontului Renaşterii Naţionale. Fiul său, Ionel Styrcea, a fost adoptat, la 16 ani, de baronul Antoniu de Foen-Mocsonyi. Licenţiat în limbi moderne la Universitatea din Cambridge şi totodată unul

749 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 3, f. 130 (Proces-verbal de interogatoriu al lui J. Nicolau din 1 octombrie 1952).

750 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 3, f. 145 (Proces-verbal de interogatoriu al lui J. Nicolau din 6 octombrie 1952).

dintre cei mai bogaţi oameni din România, tânărul aristocrat e numit în 1930 mare maestru de vânătoare al Curţii Regale, iar în timpul războiului, mareşalul aceleiaşi Curţi. La 1 mai 1944 este înlocuit din această funcţie cu generalul Constantin Sănătescu – pentru a camufla adevăratele scopuri cu care acesta se afla în anturajul regelui –, Styrcea redevenind mare maestru de vânătoare.1 Interogat amănunţit în 1951 în legătură cu relaţia dintre Pătrăşcanu şi ceilalţi complotişti de la 23 august 1944, Mocsonyi-Styrcea fusese lăsat în „conservare" până în această etapă a anchetei.[751][752]

În lumea închisorilor, cazul tânărului aristocrat este povestit astfel: arestat în legătură cu Maniu, a declarat tot ce ştia, fiind condamnat la numai doi ani închisoare. Trimis să-şi execute pedeapsa la Craiova, acolo a aflat că afară se ştie despre el că fusese acela care dăduse în vileag înţelegerea maniştilor cu americanii, aşa că, în 1952, când a fost adus la Bucureşti „pentru a fi recrutat ca eventual actor într-un proces Pătrăşcanu", propunerea constituise „o adevărată mană cerească".[753] Ulterior, Şoltuţiu va declara că „pentru a da acele declaraţii, Stârcea a fost dus la Drăghici, care i-a promis că îi va da voie să plece din ţară (Elveţia)".[754] în documentele anchetei, înţelegerea este mascată cu ajutorul altor actori care declară că la penitenciarul din Craiova, în timp ce erau „scoşi la aer", Styrcea ar fi mărturisit că la castelul său din Bulei era deseori vizitat de ofiţeri englezi şi americani. Aceştia îl instruiau în folosirea armamentului şi organizarea de acţiuni teroriste, cu ajutorul lor pregătindu-se un complot.1

Cu o zi înaintea acestei declaraţii ce vesteşte

751 Idem, voi. 69, f. 5 (Declaraţia lui I. Mocsonyi-Styrcea din 23 iunie 1951).

752 Ibidem, ff. 5-32.

753 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 76-77 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

754 Idemt voi. 203, ff 121-122 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 4 mai 1967).

„pregătirile de complot”, la 5 mai 1953, Belu Zilber fusese dus de Şoltuţiu în biroul ministrului de Interne, Alexandru Drăghici. Ministrul îi cere „să recunoască complotul din strada Arhitect Drăgoescu”, unde se afla locuinţa lui Octavian Neamţu, fostul director al Fundaţiilor Regale şi una dintre *gazdele conspirative* în organizarea întâlnirilor de pregătire a loviturii de palat de la 23 august 1944.[755][756]

În alte camere de anchetă, alţi anchetaţi realizează sarcinile de muncă stabilite săptămânal de Şoltuţiu pentru subordonaţii săi. Datorită acestora, diplomatul Camil Demetrescu, fost prim-secretar de legaţie, condamnat în 1947 la cincisprezece ani detenţie, se declara, de asemenea, în 1953, participant la complot „împotriva conducerii PCR a. Motivaţia declarată este năucitoare: aflat în aceeaşi celulă cu Victor Rădulescu-Pogoneanu, s-au felicitat reciproc că n-au spus totul în anchetă. Ce l-a determinat acum „să facă declaraţii de recunoaştere”? întreabă perfid anchetatorul. „Am văzut în urma anchetei precum şi a confruntărilor ce mi s-au făcut că adevărul este cunoscut de anchetă şi că Lucreţiu Pătrăşcanu, Belu Zilber, Alexandru Ştefănescu, Teohari Georgescu şi Bunaciu sunt descoperiţi ca complici ai noştri”[757] este incredibilul răspuns. Bunaciu (ministrul Justiţiei în acel moment) va fi însă repede exclus din postura de complice.

Interesantă este, de asemenea, manipularea relaţiilor lui Pătrăşcanu cu Victor Rădulescu-Pogoneanu, licenţiat în filosofie şi drept, consilier de legaţie iar după 23 august 1944, înalt funcţionar în Ministerul de Externe. În 1949, Pătrăşcanu declara că s-a întâlnit cu Pogoneanu de două ori. În toamna lui 1945, când se declanşase greva regală, Pătrăşcanu discutase cu Susaikov şi Ana Pauker – cu fiecare în parte şi având acordul amândurora – să-l

755 Ideniy voi. 13, ff. 328-333 (Proces-verbal de interogatoriu al lui E. Lăzărescu din 6 mai 1953).

756 Idettiy voi. 202, f. 42 (Declaraţia lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

757 Ideniy voi. 29, f. 351 (Proces-verbal de interogatoriu al lui C. Demetrescu din august 1953).

utilizeze pe Pogoneanu ca informator despre cele ce se petrec la Palat, evident fără ştiinţa acestuia. A doua oară la cererea lui, în vara lui 1946, când Pogoneanu l-a rugat să intervină la Bodnăraş să dea o viză de ieşire din ţară pentru soţia lui Niculescu-Buzeşti, bolnavă de cancer.1 Abia anchetarea lui Pogoneanu, aflat deja în închisoare, va releva şi interesele personale urmărite de Pătrăşcanu la prima întâlnire, când îşi dorea susţinerea politicienilor din anturajul regelui pentru desemnarea sa ca prim-ministru în locul lui Petru Groza.[758][759]

În „complot" va fi „cooptat" şi Radu Niculescu-Buzeşti, fratele diplomatului Grigore Niculescu-Buzeşti, aflat în emigraţie. În 1967, Radu Niculescu-Buzeşti va declara că pe Lucreţiu Pătrăşcanu nu l-a cunoscut decât din ziare, toate declaraţiile sale din această perioadă a anchetei fiind întocmite pe baza sugestiei anchetatorului.[760] în septembrie 1946 – declara Radu Niculescu-Buzeşti în martie 1953 –, împreună cu fratele său şi Ioan Mocsonyi-Styrcea s-au întâlnit, în secret, cu ofiţerii americani Hall şi Hamilton. Americanii le-au propus să treacă la organizarea unei mişcări clandestine împotriva guvernului. Cei trei participanţi români la întâlnire au fost investiţi conducătorii complotului, americanii cerându-le să asigure realizarea colaborării dintre grupul lor şi „grupul Pătrăşcanu". În octombrie 1946 s-a ţinut o nouă întâlnire în casa lui Octavian Neamţu („complotul din strada Arhitect Drăgoescu", a cărui recunoaştere i se ceruse lui Zilber!). Întâlnire la care ar fi participat şi emisarul lui Pătrăşcanu: nimeni altul decât Zilber! Urmează descrierea de către fiecare „complotist" separat (în procesele-verbale de interogatoriu) sau în mici grupuri (în procesele-verbale de confruntare) a numeroase alte

758 Idemy voi. 1, f. 233 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 30 decembrie 1949).

759 Idemy voi. 3, f. 251 (Declaraţia lui V. Rădulescu-Pogoneanu din 22 aprilie 1951).

760 Idem, voi. 202, f. 215 (Declaraţia lui R. Niculescu-Buzeşti din 7 noiembrie 1967).

întâlniri secrete. În ele s-ar fi organizat, în amănunt, complotul antistatal, serviciile sale de informaţii, s-ar fi făcut aprovizionarea cu arme şi muniţii şi ar fi fost ales conducătorul suprem. Nimeni altul decât Lucreţiu Pătrăşcanu! 1

Ce anume urma să rezolve acţiunea complotistă rămâne însă imprecis stabilit. În iunie 1953, Zilber scrie declaraţii despre organizarea unei lovituri de stat cu ajutor american şi iugoslav. Pentru aceasta, declară el, s-a stabilit ca Lucreţiu Pătrăşcanu să asasineze „în primul rând pe Dej, apoi pe Emil Bodnăraş şi alţii, după ocazie". Ocaziile se întrevedeau la minister sau în şedinţele Biroului Politic căci „în toate aceste locuri se bea apă, în care el ar fi putut pune la un moment potrivit «apă grea» din sticluţa ce-ar fi purtat-o la el" (poveste inspirată, probabil, de „complotul medicilor ucigaşi de la Kremlin"). Urmează explicaţiile cu privire la „apa grea" ce i-a fost dată de Hall ca ultima noutate utilizată de serviciile secrete americane: „Distruge celulele roşii din sânge, provocând moartea sigură, însă moartea nu este instantanee, iar cauza morţii este imposibil de descoperit."[761] în declaraţiile ulterioare se menţine ideea complotului, dar se renunţă la „apa grea". În plină campanie antititoistă, Zilber declară că

Alexandru Ştefănescu a adus din Iugoslavia „700 pistoale mitralieră şi 100 mitraliere grele cu muniţiile necesare, precum şi 3.000 revolvere". Alte depozite de armament se află la ambasada SUA, a Marii Britanii, a Franţei şi a Iugoslaviei din Bucureşti. „Grupul Pătrăşcanu" – al cărui purtător de cuvânt şi om de legătură se declara a fi Zilber – îşi propunea: „1. Formarea unui grup de acţiune în munţii Cerna care să ţină legătura permanent cu Iugoslavia; 2. Să intervenim ca guvernul iugoslav să trimită instructori specializaţi în luptele din munţi şi în acte diversioniste; 3. Să creăm focare de ciumă şi alte boli

761 Idem, voi. 3, ff. 166-171 (Proces-verbal de interogatoriu al lui R. Niculescu-Buzeşti din 31 martie 1953).

infecţioase pentru a produce panică în populaţie.”[762] în vara lui 1953, declaraţiile anchetaţilor plasează la castelul Bulei, din apropierea Săvârşinului, aparţinând lui Ioan Mocsonyi-Styrcea, „centrul PNŢ de instrucţie militară”. Mica aşezare din Valea Mureşului devine astfel, în birourile Securităţii, un nucleu al terorismului internaţional. Din materialele păstrate în arhivă, se pare că arestările şi anchetările unor localnici se datorează denunţului lui Iulian Ciucă (în 1953, în vârstă de 29 de ani, aflat la Drăgăşani) împotriva soţiei sale, Livia Ciucă (în vârstă de 55 ani, domiciliată în comuna Bată, raionul Lipova, judeţul Arad). Din amintirile localnicilor reiese că Iulian Ciucă fusese un tânăr securist, trimis în zonă cu o misiune încadrată în manipulările de categoria „capcanei unse cu miere”. După arestarea baronului Ioan Mocsonyi-Styrcea şi percheziţia efectuată la domiciliile celor ce fuseseră în slujba sa, sub acoperirea de tehnician silvic, în zonă şi-a făcut apariţia „Ciucă”. A reuşit repede s-o convingă pe Livia Işfanescu („cocoana Livia ce rămăsese domnişoară”), cumnata administratorului moşiei Bulei, să-l ia de bărbat. Într-o zi, băieţii din satele învecinate ce se angajaseră sezonieri la plantat puieţi i-au observat pistolul în buzunarul hainei aruncate neglijent pe-un butuc.

Până seara, tot satul a aflat că fata popii Işfanescu se măritase cu un securist, drept care, deconspirat, acesta a părăsit satul.1

Din declaraţiile din 1953 aflăm că, la naţionalizare, baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea dăduse spre păstrare administratorului său, Mircea Birtaş, anumite bunuri, unele dintre ele (tacâmuri cu monograma familiei, o armă de vânătoare, câteva duzini de sticle cu vin şi optzeci de monede de aur) fiind depozitate în casa cumnatei sale, Livia. În 1950, aurul şi vinul se terminaseră datorită „soţului” Iulian Ciucă, care mai vânduse şi alte bunuri din casă, ameninţând familia cu denunţul.[763] în 7 mai 1953, în

762 Ibidemt f. 540 (Declaraţia lui B. Zilber din 15 iulie 1953).

763 Convorbire cu Ioan Lupescu, din Bata (Arad), martie 1998.

satele Bată şi Bulei îşi fac apariţia cpt. Ludovic Weiss, lt.-maj. Victor Vânătoru şi alţi trei sublocotenenţi de Securitate, care percheziţionează casa Liviei Ciucă şi o arestează pe proprietară pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare”.[764] în 22 mai 1953, pentru „crimă de înaltă trădare” este arestat Mircea Birtaş, în acel moment referent tehnic la Direcţia Regională CFR Cluj, fost administrator (din 1924) pe moşia Mocsonyi din Bulei.[765] Pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare” va fi arestată şi soţia sa, Aurora Birtaş, funcţionară la Institutul de perfecţionare a medicilor din Cluj.[766] în urma naţionalizării, Mircea Birtaş fusese concediat, casa fiindu-i naţionalizată şi ulterior transformată în sediul CAP Bată. Până în 1949, soţii Birtaş vor locui la socrii Işfanescu împreună cu „familia Ciucă”. După ce s-a auzit că foştii slujbaşi şi administratori ai marilor domenii sunt arestaţi cu proprietarii sau deportaţi, încercând să li se piardă urma, s-au stabilit la Cluj.

În vara lui 1953 sunt interogaţi alţi localnici din zona Bulci-Săvârşin. Printre ei, Gheorghe Andruhov1 şi Iosif Heleport[767][768], cu ajutorul cărora Securitatea vrea să afle unde se ascunde tehnicianul pomicol Adolf Iavorschi. O anchetă ce pare lipsită de sens deoarece Iavorschi era deja arestat de aceeaşi instituţie. Este interogat şi Petru Adrescu din Ţela, fost pădurar la Bulei, condamnat în 1950 pentru participare la „organizaţia subversivă banda din Birchiş”.[769] în cele din urmă este anchetat Adolf Iavorschi, angajat pe domeniul din Bulei din 1943 şi arestat pentru

764 Ibidem, f. 1 (Mandat de arestare nr. 120 din 17 iunie 1953).

765 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 95, f. 1 (Mandat de arestare nr. 118 din 22 mai 1953).

766 Idem, voi. 96, f. 1 (Mandat de arestare nr. 121 din 17 iunie 1953).

767 Idem, voi. 13, f. 168-170 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Gh. Andruhov din 7 iulie 1953).

768 Idem, voi. 97, f. 29 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Heleport din 7 iulie 1953).

769 Idem, voi. 13, f. 191 (Proces-verbal de interogatoriu al lui P. Udrescu din 29 iunie 1953).

„crimă de înaltă trădare” la o dată greu de precizat.[770] De la prima declaraţie dată, Iavorschi recunoaşte că a săvârşit „contra Securităţii Statului” fapta de a ascunde, în 1947, arme într-o şiră de paie din curtea fermei unde locuise.[771]

În 12 iunie 1953, în zona Bulei debarcă o altă echipă de experţi ai Securităţii, condusă de acelaşi anchetator, Weiss, din care mai fac parte alţi doi subordonaţi ai colonelului Şoltuţiu, Toma Drăghici şi Alexandru Danciu. Misiunea are scopul de a descoperi depozitele de arme descrise de baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea. Ficţiunile acestuia nu au, desigur, vreo acoperire în realitate.[772] Singurele capturi sunt cele făcute cu prilejul percheziţiei efectuate la locuinţa lui Adolf Iavorschi: „un pistol Walter cu o încărcătură plină, o armă de vânătoare, şase încărcătoare pline, un pistol automat Daimler şi o maşină de scris”.1 Deoarece „capii complotului” declaraseră că fuseseră aduse şi depozitate la Bulei căruţe întregi de arme, investigaţiile continuă. La încercarea de a lărgi cercul suspecţilor de participare la pregătirea „complotului antistatal” sunt anchetaţi, în continuare, cetăţeni din Bulei şi Bată despre Iavorschi. În final însă, anchetatorii conchid că „persoanele audiate au căutat să prezinte pe Iavorschi ca pe un element excepţional de cinstit şi de bun”.[773][774]

Presiunea percheziţiei şi anchetei provoacă o altă dramă, descrisă astfel în documentele de constatare: „În urma verificărilor făcute în Bulei, soţia lui Iavorschi s-a urcat a doua zi în podul casei, unde s-a spânzurat fără să fi lăsat vreo scrisoare”. Nimic despre cei doi copii al căror tată se află în închisoare, rămaşi orfani de mamă, fără

770 Idemy voi. 97, f. 1 (Mandat de arestare nr. 122 din 30 martie 1954).

771 Ibidem, f. 3 (Proces-verbal de interogatoriu al lui A. Iavorschi din 27 mai 1953).

772 Ibidem, f. 54 (Proces-verbal de percheziţie datat 12 iunie 1953).

773 Ibidem, f. 87 (Raport datat 8 iulie 1953).

774 Ibidem.

bunici sau alte rude în apropiere, familia Iavorschi fiind refugiată, din părţile Sucevei, în timpul războiului. „În satul Bulei, investigaţiile şi-au atins scopul”, conchide căpitanul de Securitate Ludovic Weiss.[775]

Fără a şti ceva despre Lucreţiu Pătrăşcanu, fără a cunoaşte că au vreo legătură cu el, soţii Birtaş, Livia Ciucă şi Adolf Iavorschi scriu declaraţii despre „complotul antistatal” cu centrul la castelul din Bulei, unde pentru pregătiri veniseră şi ofiţeri americani. Ca să poată organiza „rebeliunea împotriva Statului”, declară Aurora Birtaş, urmau să primească aur şi ajutoare pentru înarmări iar clădirile grajdurilor urmau să fie transformate într-o fabrică de salam pentru a hrăni „cetele” recrutate de pădurari. Faţă în faţă, la confruntări, soţii Birtaş povestesc anchetatorilor despre „conferinţele şi şedinţele” conduse de Ioan Mocsonyi-Styrcea, Radu Niculescu-Buzeşti şi Victor Rădulescu-Pogoneanu pe tema „rebeliunii” plasate într-un timp imprecis: când vor veni americanii.1

La Bulei îşi face apariţia „un colonel american Zaitz, ce fusese paraşutat în timpul războiului în Iugoslavia cu scopul instruirii trupelor lui Mihailovici[776][777]”. În declaraţii apare un nou personaj – Gheorghe Ionescu-Bălăceanu, fost secretar al mareşalului Palatului Regal din 1937 până în 1944, apoi şef al cancelariei Regelui. În 1947, acesta fusese angajat de baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea administrator la succesiunea Styrcea. Fusese arestat în primăvara lui 1953 pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare”, deşi pe-atunci era contabil la o moară din Bucureşti. După propriile declaraţii, din noiembrie 1944, când plecase de la Palat, nu mai avusese contact cu oamenii politici, deoarece toţi îl evitau.[778] Cum ajunsese

775 Ibidem.

776 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 95, f. 101 (Proces-verbal de confruntare între Mircea şi Aurora Birtaş, datat 10 iunie 1953).

777 Draga Mihailovici, adversarul lui Tito, lider al rezistenţei anticomuniste. Executat ulterior de Tito.

778 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 93, f. 7 (Declaraţia lui Gh. Ionescu-Bălăceanu din 4 martie 1953).

„implicat în complotul de la Bulei”, relatează Belu Zilber: „Acesta [Ionescu-Bălăceanu, *n.a.*] fusese şoferul complotului de la 23 august 1944, s-a purtat admirabil şi este unul din cei care l-au arestat pe Antonescu. Cum însă şi în complotul din str. Arhitect Drăgoescu era necesar un şofer, Styrcea l-a imaginat tot pe Ionescu-Bălăceanu, iar eu, convins că Ionescu-Bălăceanu acceptase să joace rolul şoferului, am confirmat spusele lui Styrcea. În realitate, Ionescu-Bălăceanu [, deşi a fost bătut de Moraru până a început să aibă discuţii cu «Sfântul Duh», refuzase să confirme libretul. A declarat o grevă a foamei care a durat 90 de zile şi deşi era alimentat artificial, ajunsese muribund. A fost dus la spitalul Văcăreşti acoperit de muşte cadaverice.”[779]

Lectura declaraţiilor făcute de anchetaţi în vara şi toamna lui 1953 lasă impresia că nimic nu se schimbase în *lagărul socialist* după moartea lui Stalin şi înlăturarea lui Beria. Despre influenţa „proceselor sioniste” din Uniunea Sovietică asupra *anchetei Pătrăşcanu* s-au făcut numeroase speculaţii. Din arhivele partidului, reiese că într-adevăr, în 1952, avusese loc un număr impresionant de arestări în urma cărora evreii urmau a fi prezentaţi ca agenţi ai imperialismului anglo-american şi sabotori. Spre exemplu, o stenogramă a Biroului Politic menţionează că în 1952 fuseseră arestaţi peste o sută de oameni de la Competrol, cei mai mulţi dintre ei muncitori şi membri de partid. În memoriul adresat partidului, Constantin Ştefănescu, fostul director la Competrol, declară că fostul anchetator i-a spus: „Nouă ne trebuie ceva politic de înscenat, cu sabotaj”. În acest scop i se cerea să declare că fusese indus în eroare de doi dintre evreii care lucrau în sectorul vânzare (Goldstein şi Bercovici), urmând ca după asemenea declaraţii mincinoase să fie repus în postul său de conducere.1 Fapt deosebit, după moartea lui Stalin, un procuror venise şi anchetase cele petrecute. În şedinţa

779 Idem, voi. 202, ff. 83-84 (Declaraţia lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

Biroului Politic din 14 ianuarie 1953, a doua zi după ce *Pravda* publicase comunicatul privind întemniţarea medicilor evrei din „afacerea halatelor albe”, se discută probleme ale politicii faţă de minorităţile naţionale, şedinţa conturând strategia epurării evreilor din funcţii importante. Totodată este subliniat pericolul politic pe care îl prezintă aceştia, fapt dovedit şi de „procesul Slansicy”.[780][781]

După moartea lui Stalin, la intervenţia lui Molotov a încetat anchetarea Anei Pauker. Ca şi Polina Molotova, eliberată din lagăr datorită morţii lui Stalin, la aflarea evenimentului care i-a prilejuit libertatea, Ana Pauker a început să plângă.1 Cum a primit vestea Teohari Georgescu nu cunoaştem. Campania justiţiară lansată după moartea lui Stalin – întâi la nivelul serviciilor speciale – a avut pentru fostul ministru de Interne din România imprevizibile urmări, Teohari Georgescu fiind reanchetat în stare de arest, în perioada februarie 1955 – aprilie 1956.[782][783]

De moartea lui Stalin a beneficiat însă şi Ion Gheorghe Maurer. În 1952 şi începutul lui 1953, acesta apare în declaraţiile anchetaţilor din *lotul Pătrăşcanu* ca „element indicat” de Ştefănescu lui Pătrăşcanu, cu sugestia că trebuia „câştigat pentru cauză”.[784] în februarie 1953, fără să ştie ceva, Maurer „acceptase” propunerea, astfel că apare „grupul de trădători Pătrăşcanu-

780 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 29/1953, f. 7 (Stenograma convorbirii cu delegaţia de muncitori şi funcţionari de la Competrol care s-a prezentat la CC al PMR în problema arestării lor din data de 23 aprilie 1953).

781 Liviu Rotman, Evreii din România în perioada comunistă, 1944-1965, Editura Polirom, Iaşi, 2004, pp. 45-49.

782 Convorbire cu Tatiana Brătescu, septembrie 1998.

783 Denis Deletant, România sub regimul comunist, Editura Fundaţiei „Academia Civică“, 1996, pp. 28-29.

784 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 35, f. 39 (Declaraţia lui J. Berman din 7 decembrie 1952).

Maurer”.[785] Din aprilie şi mai 1953, cei care declaraseră despre participarea lui Maurer sunt reanchetaţi. Iar Maurer… dispare, pe marginea vechilor declaraţii făcându-se de către anchetatori adnotarea „nu se verifică”. Rămân, în continuare, necunoscute modalităţile şi instanţele la care a apelat şi în faţa cărora a pledat Gheorghiu-Dej în favoarea ajutorului său în ucenicia puterii.

CAPITOLUL XIII Peşti în năvoadele dese în 1945 se instituise Comisia de Control a partidului. Printre primele misiuni ale acesteia este *verificarea* foştilor ilegalişti şi deopotrivă a noilor membri de partid. După declanşarea „războiului rece”, episoadele pasibile de interpretări tendenţioase din trecutul vechilor comunişti vor fi speculate în raport cu comandamentele ideologice ale fiecărui moment. „Purificarea partidului” prin eliminarea „elementelor descompuse” în condiţiile ascuţirii *luptei de clasă* este însă o lozincă a vremii. În alambicatele maşinării ale sistemului represiv, cei eliminaţi ilustrează propagandistic pericolele timpului.

Un episod supus acestui tip de prelucrări şi manipulări este „recensământul din URSS”, efectuat de Institutul Central de Statistică în 1941 – 1942. Acesta avusese ca scopuri înregistrarea familiilor de români de dincolo de Bug, distribuirea de pachete acestora din partea „Consiliului de patronaj” condus de Maria Antonescu şi a materialelor de propagandă antonesciană. Totodată şi întocmirea de studii sociologice după metoda monografică introdusă de Dimitrie Gusti cu privire la organizarea economică, socială şi culturală a regiunii.[786]

Numit în 1949 „creaţie bazată pe fondurile Rockefeller” (Sabin Manuilă şi sociologul Anton Golopenţia fiind bursieri Rockefeller) 1, ICS protejase în timpul războiului comunişti cunoscuţi în istoria partidului din ilegalitate sub denumirea de „grupul de la Statistică”.

785 Ibidem, f. 195 (Declaraţia lui J. Berman din 27 februarie 1953).

786 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 204, f. 28 (Declaraţia lui M. Levente din 21 ianuarie 1950).

Intelectuali proveniţi, în genere, din mica burghezie rurală din diverse zone ale ţării, printre angajaţi erau deopotrivă simpatizanţi ai stângii şi ai dreptei. Constantin Pavel, Nicolae Betea, Anton Raţiu, Mircea Biji, Bucur Şchiopu, Corneliu Mănescu, Dumitru Corbea, Mihai Levente, Ştefan şi Ileana Popescu, Mircea Tiriung, Ioan Oancea, Gheorghe Micle erau consideraţi comuniştii de la Direcţia Oficiului de Studii de la ICS. Gravitau „din afară", în jurul cercului lor, Miron Radu Paraschivescu, Miron Constantinescu, Mihai Beniuc, Eugen Jebeleanu, Geo Bogza.[787] Mobilul protejării tinerilor comunişti de către conducătorii ICS va fi prezentat în anchetă ca determinat de interese personale („şefii şi-au făcut socoteala că dacă războiul se termină cu victoria armatei sovietice, fiecare din ei să aibă în apropiere un băiat care era consacrat ca democrat", Golopenţia „ridicându-l" în acest scop pe Constantin Pavel).[788]

Documente ale anchetei şi materialele procesului plasează „grupul de la Statistică" în lanţul agenturii de spioni înfiinţate de americani în România încă din 1945. În interogatoriul din proces, Zilber a declarat că pentru acţiunile de spionaj şi complotiste i-i indicase lui Pătrăşcanu pe Golopenţia şi Manuilă, precum şi pe tinerii funcţionari de la Statistică cu care colaborase înainte de 23 august 1944.[789] Tatonările în vederea înnodării acestor legături mincinoase au început în 1949, când lui Lucreţiu Pătrăşcanu i s-au cerut declaraţii despre Golopenţia şi Manuilă. În casa celui din urmă Pătrăşcanu avusese ultima întâlnire secretă cu Iuliu Maniu în dimineaţa zilei de 23 august 1944.1

Cazul sociologului Anton Golopenţia continuă să fie o

787 Ibiderrij f. 340 (Raport din 5 noiembrie 1949).

788 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 103, f. 51 (Declaraţia Matildei Ştefanescu, nedatată).

789 Idem, voi. 17, f. 36 (Interogatoriul acuzatului H. Zilber).

enigmă pentru familia sa[790][791], ca şi pentru cercetătorul care încearcă o încadrare a ultimei sale perioade de viaţă într-o logică a cauzalităţii. Pe scurt, în dosarele întocmite de Securitate, cazul Golopenţia începe în 5 octombrie 1949 cu notele de supraveghere pentru obiectivul „Tibiu, „fost director general al ICS”, întocmite de agenţii de filaj pe parcursul a peste o sută de zile.[792] Obligat să părăsească ICS la începutul anului 1948, Anton Golopenţia a fost reţinut la finele lui ianuarie 1950, fără mandat de arestare. La percheziţia de dinaintea arestării îi sunt confiscate sute de pagini de lucrări de specialitate, rapoarte de serviciu şi corespondenţă personală.[793]

Primele declaraţii ce i se cer se referă la relaţiile sale cu Pătrăşcanu şi Zilber, deşi abia în mai înţelegem că i s-a adus la cunoştinţă că fusese reţinut pentru „vinile” sale în „cazul Pătrăşcanu”.[794] Pe Pătrăşcanu, declară el, l-a cunoscut prin Belu Zilber, care îl contactase în iunie 1944 pentru a-i comunica o schimbare a regimului politic într-un viitor apropiat. S-a întâlnit cu Pătrăşcanu în locuinţa lui Florin Teodoru şi a acceptat propunerea acestuia „de a da o mână de ajutor la radio”.1 Acelaşi Belu Zilber i-a spus apoi că deţinuţii comunişti din Caransebeş n-au mai primit de multă vreme sprijin, că Raţiu şi Betea sunt gata să-şi asume sarcina de organizare a evadărilor dacă primesc ajutor de la ICS. A acceptat, le-a dat o maşină şi o misiune pentru eşalonul instituţiei evacuat în judeţul Arad, camuflând astfel, în faţa autorităţilor, scopul real al deplasării. Raţiu şi Betea i-au povestit după aceea că deţinuţii au refuzat să ia legătura cu ei, hotărârea lor fiind

790 Idem, voi. 1, ff. 196-200 (Declaraţiile lui L. Pătrăşcanu din 4 decembrie 1949: „Despre Golopenţia“ şi „Despre Manuilă“).

791 Convorbire cu Sanda Golopenţia (fiica lui A. Golopenţia), iunie 1998.

792 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 113 (Note de supraveghere pe perioada 5 octombrie 1949 - 16 ianuarie 1950).

793 Idem, volumele 112 şi 113.

794 Idemy voi. 111, f. 70 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 18 mai 1950).

determinată de Teohari Georgescu („actualul ministru de Interne”).[795][796]

În după-amiaza zilei de 23 august 1944, Sabin Manuilă i-a comunicat că schimbarea de regim politic se produsese, în aceeaşi zi, Nicolae Betea l-a invitat să se prezinte acasă la avocatul Herant Torosian. La prima întâlnire avută cu Lucreţiu Pătrăşcanu, acesta i-a recomandat să se apropie de Partidul Comunist.[797] A evitat să intre în PCdR deoarece voia să rămână „liber pentru ştiinţă” şi totodată de teamă că vor fi introduse şi în România schimbările din URSS.[798] „Faceţi ce vreţi” – i-ar fi spus el mai târziu lui Zilber –, „naţionalizaţi industria, naţionalizaţi băncile, colhozuri, nu.”[799]

Din observaţiile directe (un moment important al lor fiind participarea la Conferinţa de Pace de la Paris ca statistician al delegaţiei României) şi din studiul relaţiilor istorice şi politice, Golopenţia trăsese concluzia că va fi un război între anglo-americani şi sovietici. Vor învinge cei dintâi iar în România se va instaura un regim susţinut de ei. În ceea ce priveşte relaţiile sale cu Pătrăşcanu, voia să-l ajute „din raţiuni de etică personală”, nu politice („văzusem omul şi mă întrebam ce resorturi îl mişcă şi cărora li se datorează faptul că avea dificultăţi în politică”).1 I-a trimis, prin Betea, documentări despre relaţiile dintre românii şi ungurii din Transilvania pentru cuvântările sale. Din aceleaşi considerente psihologice s-a străduit să obţină, cu ajutorul lui, cinci burse de studiu la Paris pentru Betea, Pavel, Raţiu, Ştefan Popescu şi Gh.

795 Idem, voi. 113, ff. 208-209 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 26 ianuarie 1950).
796 Ibidem, ff. 220-230 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 31 ianuarie 1950).
797 Ibidemy ff. 210-219 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 30 ianuarie 1950).
798 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 111, ff. 30-40 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 4 mai 1950).
799 Idemy voi. 37, f. 362 (Declaraţia lui B. Zilber din 12 august 1949).

Retegan, în primăvara lui 1947.[800] în aceeaşi perioadă, când Betea a venit la el spunându-i că Pătrăşcanu pleacă la Bruxelles la un congres internaţional al juriştilor, de unde s-ar putea să nu se mai întoarcă, şi l-a rugat să-i dea adresa unor cunoscuţi din străinătate care l-ar putea ajuta, i-a scris două scrisori de recomandare: una pentru un profesor de la Universitatea din Bruxelles, alta pentru Oxford. N-a pomenit în ele că recomandatul s-ar putea să nu mai revină în România. „I le-am dat lui Betea" – afirmă anchetatul – „şi am spus că dl Pătrăşcanu e poate mai la locul său într-o bibliotecă şi că plecând va deveni o rezervă a comunismului din România pentru eventualitatea că într-un conflict viitor se vor impune anglo-americanii."[801] Mai puţin încunoştinţat despre aceste proiecte a fost tocmai Pătrăşcanu, care declarase că biletul de la Golopenţia pentru Bruxelles i-a fost trimis destinatarului prin legaţie iar despre recomandarea pentru Oxford nu ştie nimic.[802] Asemenea gânduri şi fapte, continuarea relaţiilor cu oameni de ştiinţă americani şi occidentali, trimiterea la Biroul Internaţional al Muncii a unor anuare şi buletine ale ICS, considerate de noul regim date cu caracter secret, sunt singurele amănunte „incriminatoare" din viaţa lui Anton Golopenţia.1

După mai puţin de trei luni de detenţie crede despre sine că va fi condamnat la moarte ca „duşman al poporului" deoarece s-a declarat împotriva colectivizării agriculturii, socializării întreprinderilor şi înlăturării sociologiei din ştiinţele sociale.[803] Sunt greu de imaginat frământările sufleteşti şi regimul fizic ce l-au dus la moarte. În 11 mai 1950 îşi roagă anchetatorul să-l ajute să-

800 Idem, voi. 113, f. 342 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 10 februarie 1950).

801 Idem, voi. 113, f. 310 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 5 februarie 1950).

802 Idem, voi. 2, f. 230 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 15 aprilie 1951).

803 Idem> voi. 113, ff. 350-362 (Declaraţia lui A. Golopenţia din 30 martie 1950).

şi redacteze *autocritica* cerută („sunt acum la punctul unde ori reuşeşti, ori pieri"). Dincolo de tiparul pretins, răzbat deznădejdea („văd esenţialul: patria, munca, familia"), dorinţa de a fi lăsat să-şi continue munca ştiinţifică („sunt ca o mamă care n-ar vrea să piară înainte să nască pruncii pe care-i poartă în pântece") şi încercarea de a convinge că e nevinovat („dacă aş fi reabilitat, aş dori să încep cu un stagiu ca muncitor necalificat la Canalul Dunăre-Marea Neagră sau în orice întreprindere spre a mă apropia de muncitori").[804]

Din sumarele referate despre starea deţinuţilor aflăm că, în 14 august 1951, Anton Golopenţia fusese internat în spitalul Penitenciarului Văcăreşti cu diagnosticul TBC, unde „a sucombat" în 9 septembrie 1951.[805] în subteranele Securităţii însă, nici despre morţi nu se vorbeşte de bine. Fără a aminti ceva despre decesul acestuia în închisoare (poate chiar în necunoştinţă de cauză), Betea depune mărturie în proces că

Anton Golopenţia îl ajutase pe Pătrăşcanu în pregătirile sale pentru pretinsa fugă în străinătate.1

Firele care duc spre „grupul de la ICS" au fost înnodate încă din 1948 de experţii în manipulări ai Securităţii. Rezultatele se datorează „muncii informative" dirijate în scopurile propuse şi prin presiunile aplicate celor anchetaţi în stare de arest. În regimul „strict confidenţial", pe adresa „Tov. Serghei", lui Sergiu Nicolau i s-a trimis, de către o altă direcţie a menţionatei instituţii represive, întregul material produs de echipele de recensământ în Transnistria. Protocoalele de recensământ din vremea războiului erau însoţite de recente observaţii că funcţionarii de la ICS „şi-au depăşit sarcinile", „au primit mari sume de bani drept prime de deplasare" şi de concluzia că „pe baza datelor furnizate de aceste echipe s-au făcut deplasări de populaţie şi bunuri din URSS în

804 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 111, ff. 42-44 (Autocritica lui A. Golopenţia din 11 mai 1950).

805 Ibidem, f. 352 (Referat datat 12 septembrie 1951).

ţară”.[806] Simultan, alţi anchetaţi şi condamnaţi sunt obligaţi să facă declaraţii în spiritul voinţei anchetatorilor. Astfel, în 9 aprilie 1948, Silviu Crăciunaş declară că Sabin Manuilă, care plecase clandestin din ţară în toamna lui 1947 cu sprijinul său, îl rugase să-l ajute şi pe Betea să treacă graniţa deoarece „îi este primejduită viaţa din cauza legăturii ce o avea prin el Lucreţiu Pătrăşcanu cu Misiunea Americană”. Mai târziu, Betea însuşi i-ar fi mărturisit că a fost omul de legătură dintre ministrul Justiţiei, Sabin Manuilă şi „americani”.[807] Sunt reluate interogatoriile întregii reţele clandestine ce organizase emigrări. Printre cei reanchetaţi se află şi Florica Fărcaşu, fostă desenatoare la ICS, condamnată în 1950 la zece ani temniţă grea pentru că îi găzduise în casa ei pe Horaţiu Comăniciu, Sabin

Manuilă, Romulus Boilă şi George Manu, cu concursul ei urmând în acea perioadă să fie pregătită şi fuga lui Betea.1

Alte arestări din „grupul de la ICS” dau seamă de amploarea pericolului reprezentat de acţiunile lui Pătrăşcanu. În aprilie 1948 fusese reţinut Constantin Pavel, licenţiat în litere şi filosofie, în momentul arestării director la Oficiul de Studii al ICS. Membru de partid din 1935, a fost exclus în 1942 pentru „acte de indisciplina[808] tipice relaţiilor ilegaliste („dl Maurer, la care fusese în ziua arestării acestuia, ar fi socotit că el a pus poliţia pe urmele lor”[809][810]). În dezacord cu politica guvernului comunist şi profund dezamăgit de realităţile socialiste după contactul direct cu cei care le-au trăit în timpul recensământului din

806 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 17, f. 268 (Interogatoriul martorului N. Betea).

807 Idem, voi. 80, f. 419 (Declaraţia din 9 aprilie 1948 semnată „Grigore Silviu Crăciunaş“).

808 Ibidem, f. 310 (Declaraţia lui C. Pavel din 22 octombrie 1951).

809 Ibidem, f. 246 (Proces-verbal de interogatoriu al Floricăi Fărcaşu din 23 septembrie 1952).

810 Ibidem, ASRI, f. 121 (Proces-verbal de interogatoriu al lui A. Golopenţia din 1 februarie 1950).

Transnistria, Constatin Pavel nutreşte alte iluzii. Spune că Pătrăşcanu – pe care nu-l cunoscuse personal niciodată – va fi „omul politic care poate întruni consensul factorilor politici internaţionali”. „În lumina acestor considerente”, declară el, „apreciam că este bine ca Betea să plece în străinătate să ducă un punct de vedere politic al lui Pătrăşcanu.”[811] Va afla însă mult prea târziu că Betea nu primise niciodată asemenea mandat de la Pătrăşcanu. Idealismul convingerilor lui Pavel este evident din mesajul pe care încercase să-l transmită lui Pătrăşcanu, prin Golopenţia, în primăvara lui 1948: în timpul în care Pătrăşcanu se crede singur, prieteni necunoscuţi se gândesc la el şi doresc să-l ajute.4 La curent cu pregătirile plecării lui Betea şi cu sprijinul dat de Crăciunaş, Pavel a pus la dispoziţia celui din urmă, prin Betea (crezut a fi „mesagerul” lui Pătrăşcanu), buletine demografice şi analize statistice întocmite de ICS în perioada 1940 – 1948 pentru a fi transmise în străinătate.1 Pe parcursul anchetei, faptul a fost amplificat şi coroborat cu acuzaţia de spionaj.

Arestările operate în preajma lui Pătrăşcanu, cu prilejul „fugii grupului Betea”, sunt urmate de stabilirea de noi legături cu „acţiunile duşmănoase” ale unor foşti şi actuali funcţionari de la ICS. Astfel, în octombrie 1948, a fost arestat în portul Constanţa profesorul de educaţie fizică Eugen Losniov, care lucrase o singură lună la ICS, în 1941, în timpul recensământului Capitalei.[812] Amănuntul va fi speculat după o vreme, în sensul că Losniov va fi manipulat să declare, în legătură cu tentativa sa de trecere frauduloasă a frontierei, alte amănunte ce-o relaţionează cu „grupul de la ICS”. Încă din 1947 – declară anchetatul în 1952 –, Constantin Pavel i-a făcut propunerea de fugă din ţară cu un avion pilotat de Max Manolescu la Paris. Acolo urma să se reunească „grupul de la Statistică” şi să ia legătura cu reprezentanţii „partidelor istorice” din

811 Ibidem, f. 296 (Declaraţia lui C. Pavel din 2 februarie 1950).

812 Ibiderriy f. 369 (Declaraţia lui C. Pavel din 16 martie 1953).

străinătate. Cu acelaşi prilej i s-a comunicat că „şeful disidenţei" este Pătrăşcanu.[813]

În 5 decembrie 1949 a fost arestată Matilda Ştefănescu (fostă Demetrescu), licenţiată în geografie-istorie, funcţionară la ICS. Obligată să facă „manej" şi bătută de „anchetatorul Sandu", ea declară că a distrus o lucrare „ce se referea la problema colhozurilor şi sovhozurilor din URSS" care-i fusese dată spre păstrare de fostul ei iubit, Mihai Levente, după întoarcerea de la recensământul din Transnistria. Matilda Ştefănescu a fost eliberată în martie 1950, cu posibilitatea de „reabilitare" prin activitatea de informatoare. „Anchetatorul Sandu" (Alexandru Dumitraşcu) – legătura din noua misiune – o obligă însă la relaţii sexuale în timpul „întâlnirilor de lucru". Oripilată de pretenţiile de amant ale celui care o bătuse în închisoare, i se confesează soţului, în împrejurări nedeclarate în scris, Matilda Ştefănescu va fi reanchetată la începutul anului 1953, prilej cu care îşi mărturiseşte regretele că datorită afirmaţiilor sale mincinoase fusese arestat Levente.1 în consecinţă, fostul ei anchetator, maiorul de Securitate Alexandru Dumitraşcu, este pus să dea o declaraţie despre cele întâmplate, declaraţie în care îşi scuză comportamentul prin „educaţia burgheză" primită. Abaterea maiorului Dumitraşcu şi a superiorului acestuia, Filipescu, care-i recomandase măsuri dure în cazul Matildei Ştefănescu, sunt „sancţionate pe linie de partid"[814][815], nicio altă tulburare neprimejduind viitoarea lor activitate.

Cât despre Mihai Levente, acesta a plătit declaraţia mincinoasă a fostei sale iubite cu aproape doi ani de detenţie şi anchetă. Orfan de război, licenţiat în litere şi filosofie, specialitatea sociologie, încadrat la ICS din 1941,

---

813 Idemy voi. 13, f. 101 (Proces-verbal de interogatoriu al lui E. Losniov din octombrie 1952).

814 Idem, voi. 103, ff. 142-143 (Declaraţia M. Ştefanescu din 7 ianuarie 1953).

815 Ibidemy f. 373 (Raport din 27 ianuarie 1953).

căsătorit o vreme cu fiica generalului Palade, după 23 august face o carieră strălucită. A fost consecutiv: secretar general al Poliţiei Capitalei, secretar general al ICS (aprilie 1945 – martie 1946), secretar general al subsecretariatului de Stat în Ministerul Aprovizionării, secretar general în Ministerul Cooperaţiei, apoi aceeaşi funcţie în Ministerul Agriculturii şi în Ministerul Industriei, iar din 1 martie 1949 activist al CC al PCR. Din declaraţiile proprii şi cercetarea făcută asupra sa, aflăm alte interesante amănunte despre Partidul Comunist în ilegalitate, Mihai Levente fiind cel care răspundea de munca de partid şi Uniunea Patrioţilor din ICS în timpul războiului. Fusese atras în mişcarea comunistă de Tasia Petrovici (Tatiana Bulan), prima soţie a lui Foriş. Până în 1942, *legătura superioară de partid* a lui Levente fusese Constantin Pârvulescu iar după aceea, până în 4 aprilie 1944, Petrea Nicolae şi Victoria Sârbu i-au intermediat legătura cu Koffler. Despre plecarea „grupului de la Statistică" la recensământul din Transnistria, Foriş fusese încunoştinţat de Levente prin Ilona Popp (Ileana Răceanu). Comuniştii de la ICS, care scăpau astfel de mobilizarea pe frontul antisovietic, au primit acordul conducerii partidului şi o serie de sarcini secrete de informare şi propagandă pe linie de partid, de care, de asemenea, s-au achitat.1 Levente mai recunoaşte că instrucţiunile pentru aceste sarcini le-a primit prin Petrea Nicolae şi Saşa (Alexandra) Sidorovici („pe atunci foarte apropiată – ca şi soţie"[816][817]), viitoarea *acuzator public* în nou înfiinţatele *tribunale ale poporului* şi soţie a lui Silviu Brucan[818].

816 Ibidem, f. 215 (Proces-verbal de interogatoriu al Victoriei Sîrbu din 16 ianuarie 1953).

817 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 102, f. 243 (Declaraţia lui M. Levente din 31 octombrie 1950).

818 Silviu Brucan (1916-2006), fost redactor-şef adjunct al ziarului Scînteia şi ambasador al României la Washington. După 1990, în cartea Generaţia irosită (Editura Univers 8c Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992), a colportat numeroase teorii şi informaţii bazate pe zvonuri, prezentându-le însă ca trăiri şi amintiri personale. Printre altele, se

Sutele de pagini de declaraţii şi materiale adunate de anchetatori din locurile pe unde a trecut Levente şi de la oamenii cu care a avut de-a face în diferite împrejurări relevă caracteristicile anchetei.[819] Printre alţii a fost anchetat şi fostul comisar Taflaru, care atestă că după căderea casei Wexler, în urma trădării lui Mircea Biji, când s-a dus la ICS să-l aresteze pe Levente, acesta a reuşit să fugă de agenţi. Aşadar, în niciun caz, nu fusese informator al Siguranţei.1 De altfel, în februarie 1944, Curtea Marţială a Capitalei îl condamnase pe Levente, în contumacie, la douăzeci şi cinci de ani muncă silnică.[820][821]

Conduita lui Levente în anchetă este ilustrativă pentru limitele de nebănuit ce pot fi atinse, în asemenea împrejurări extreme de viaţă, de oameni a căror normalitate şi respectabilitate par de netulburat în condiţii obişnuite. Astfel, în februarie-martie 1950, Levente adresează umilitoare scrisori de implorare în care-şi exprimă patetic adeziunea la comandamentele ideologice ale timpului. Destinatarii sunt Serghei Niconov (Sergiu Nicolau), Teohari Georgescu, Ana Pauker, Gheorghiu-Dej, Bodnăraş, Chişinevschi, Vasile Luca, Alexandru Moghioroş.[822] La sfârşitul lui martie 1950 se adresează anchetatorului, rugându-l să-i permită să-şi dovedească nevinovăţia în „lanţul provocărilor" ce-a început cu Matilda Ştefănescu. „Pentru proba sinuciderii" solicită să i se pună la îndemână un pistol iar el, înainte de a se împuşca, va striga „Să trăiască Partidul, să izbândească Revoluţia

---

prezintă ca un cunoscut personal al lui Foriş, pe care îl avusese în perioada războiului ca legătură superioară de partid. Se subînţelege că dacă faptul ar fi fost real, Brucan ar fi fost anchetat ca toţi ceilalţi care aveau vreo legătură cu Foriş. De fapt, numele lui Brucan nu apare nicăieri în declaraţiile foştilor ilegalişti în calitate de cunoştinţă a lor sau de executant al unor sarcini de partid.

819 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 104 şi 105.

820 Idem, voi. 103, ff. 60-62 (Declaraţia lui Taflaru din 5 ianuarie 1953).

821 Idem, voi. 105, f. 260 (Sentinţa din 28 februarie 1944).

822 Idem, voi. 102, ff. 40-67.

Proletară!” „Teatru”, notează pe marginea cererii sale o mână necunoscută![823] Comunistul ilegalist Mihai Levente a fost pus în libertate abia în 9 iulie 1951, cu sau fără scuze, din partea celor care l-au arestat şi anchetat fără a fi avut vreo vină.

Arestat pentru „omisiune de denunţ şi activitate trădătoare împotriva Partidului şi Uniunii Sovietice” a fost, la sfârşitul anului 1949, şi Ştefan Popescu, fost funcţionar la ICS, ca şi soţia sa, Lena Popescu. Aceasta fusese în perioada ultimă de ilegalitate a partidului una dintre *tehnicele* lui

Pătrăşcanu. În 1948, Ştefan Popescu era redactor la ESPLA şi subşef la secţia de tipărituri de la centrul de statistică al Comitetului de Stat al Planificării. Soţia sa lucra, împreună cu Elena Pătrăşcanu şi Lena Constante, la Teatrul de Păpuşi „Ţăndărică4. În legătură directă cu Pătrăşcanu era, pentru Ştefan Popescu, şi episodul scoaterii primului număr legal din *România Liberă*, în 24 august 1944, moment în care cei doi s-au cunoscut personal. Prin Belu Zilber, Popescu primise oferta de a fi şeful de cabinet al lui Lucreţiu Pătrăşcanu la Ministerul Justiţiei, dar a refuzat.

După rapoartele de supraveghere de la începutul anului 1948 – în urma cărora se stabileşte că obiectivul „Pop” are relaţii cu Pavel, Betea, Raţiu, Rupenian, Duţescu, Levente, Petre Năvodaru, Lucreţiu Pătrăşcanu – sunt conspectate rapoartele întocmite de acesta în vremea recensământului din Transnistria în satele Moldovanca şi Lozvata (raionul Gruşca). Sunt subliniate consideraţii de genul „Comunismul este un lucru de care puţini au auzit […] şi de câte ori a fost vorba am auzit numai consideraţii peiorative, susţinute de exemplificări bogate şi grăitoare”. 1 Din concluzii reieşea că românii deveniţi cetăţeni sovietici în urma cedării Basarabiei din vara lui 1940 nu sunt ataşaţi de comunism şi doresc să revină la România.

823 Idem, voi. 204, f. 249 (Declaraţia lui M. Levente din 22 martie 1950).

Pentru asemenea constatări făcute în 1942 în împrejurările şi cu scopurile descrise, Ştefan Popescu a fost arestat.

Din 3 ianuarie 1950 şi până aproape de sfârşitul lunii scrie declaraţii despre trecutul său de comunist ilegalist (fusese primit în partid în 1938, Mirón Constantinescu fiind cel care i-a comunicat evenimentul pe stradă, şi exclus în 1941, pe baza unui bilet înmânat de Saşa Sidorovici[824][825]). În 27 ianuarie este anchetat în două rânduri, în intervalul dintre cele două interogatorii fiind confruntat cu propriile rapoarte din

Transnistria. După această lectură, anchetatorul îl întreabă cu duritate dacă a avut crize de somnambulism, nebunie sau fusese sub hipnoză în URSS, ţară faţă de care anchetatul îşi declarase, în repetate rânduri, ataşamentul şi iubirea. După acest rechizitoriu (combinat probabil cu agresări fizice şi verbale), urmează *autocritica* anchetatului cu fraze de genul: „Cultura burgheză a liceului şi apoi idealismul Universităţii m-au făcut laş, trădător, fără curaj. Această cultură îmi dă amnezii ciudate şi inexplicabile”. 1

În continuare sunt descrise pe placul anchetatorilor „faptele mârşave” săvârşite. Răspunzător de expediţia din Transnistria fusese Anton Golopenţia. După 23 august 1944, declară Popescu, atmosfera burgheză din casa soţilor Pătrăşcanu („sofale”, „coniacuri de trei stele”, „vin vechi”) i-a tulburat minţile. „Prin culorile unui coniac vechi mai poate vedea scânteia de muncă scoasă de ciocan pe nicovală?” întreabă retoric, cu referire la Pătrăşcanu, Ştefan Popescu, învinuindu-l că astfel a dovedit „trădarea intereselor proletariatului”.[826] Printre fanteziile despre sine şi alţi foşti ilegalişti, declaraţiile lui Ştefan Popescu conţin descrieri şi observaţii revelatoare pentru perioada

824 Idem, voi. 7, f. 7.

825 Ibidem, ff. 123-130 (Declaraţia lui Şt. Popescu din 3 ianuarie 1950).

826 ibidemy ff. 47-69 (Proces-verbal de interogatoriu al lui Şt. Popescu din 27 ianuarie 1950).

1945 – 1950. Astfel, scrie el, la aflarea veştii că Titel Petrescu a fost arestat, Sabin Manuilă comentase: „Toţi cei care au făcut 23 August trebuie să dispară. Ascultă ce-ţi vorbesc eu, vine matematic… rândul lui Pătrăşcanu.”[827]

Fără alte dovezi de infidelitate faţă de revoluţia proletară decât conţinutul rapoartelor din 1942, după zeci de declaraţii şi angajamente patetice despre persoana sa şi răuvoitoare despre cercul soţilor Pătrăşcanu, după doi ani de detenţie.

Ştefan Popescu a fost eliberat la sfârşitul anului 1951, cu indicaţia de a fi folosit „martor în libertate”.1

În decembrie 1949 a fost pus sub supraveghere un alt membru al „grupului de la ICS”, Corneliu Mănescu (fost student al Facultăţii de Drept, pe care a abandonat-o înainte de absolvire). Declaraţiile date de foştii colegi de muncă îl prezintă ca pe un paşnic funcţionar la ICS care nu avusese legătură de partid în timpul dictaturii antonesciene.[828] O explicaţie referitoare la norocul viitorului ministru de Externe al României care a reuşit să scape de ghilotina cercetărilor şi anchetei ca participant la recensământul din Transnistria o prezintă peste mulţi ani Anton Raţiu: fosta soţie a lui Corneliu Mănescu se recăsătorise cu maiorul Filipescu, „şeful anchetelor” din SSI. Ea i-a fost pavăză în vâltoarea arestărilor foştilor funcţionari de la ICS.[829] De reţinut pentru neprevăzutul pericol al acelui timp este amănuntul că protagonistul n-a aflat niciodată despre primejdiile la care fusese expus în acei ani, nici de protecţia pe care i-o asigurase prima sa soţie.[830]

Legăturile de rudenie directe sau prin alianţă şi mai ales relaţiile de căsătorie au adus însă altora multă nenorocire. Fratele lui Remus Koffler, avocat creştinat sub

827 Ibideniy f. 185 (Declaraţia lui Şt. Popescu din 5 martie 1950).

828 Ibidem, f. 260 (Referat datat 2 noiembrie 1951).

829 Anton Raţiu, op. cit.

830 Corneliu Mănescu în dialog Lavinia Betea. Convorbiri neterminate. Editura Polirom, Iaşi, 2001, pp. 25-30.

numele de Romulus Jitianu, a fost arestat în 27 februarie 1950, la puţină vreme după reţinerea fratelui său. Deşi a fost interogat în repetate rânduri în lunga sa detenţie, a declarat că până în 1943 – când l-a rugat pe medicul-şef de la Siguranţă, Liviu Demetrescu, cu care avea legături de prietenie şi afaceri, să intervină în favoarea fratelui său – nu ştiuse nimic despre activitatea comunistă a acestuia. Deşi faptul a fost confirmat de toate investigaţiile anchetatorilor, abia înainte de finalizarea *procesului Pătrăşcanu* se recomandă punerea sa în libertate pentru că „nu poate fi utilizat în niciun fel”. De altfel, în conformitate cu informaţiile culese de anchetă, interesele lui Jitianu erau orientate în altă direcţie. În perioada iunie 1947 – martie 1948 făcuse carieră într-o lojă masonică, reuşind să parcurgă în acest interval drumul de la discipol la maestru.1

Complicatele şi dificilele relaţii din familia lui Lucreţiu Pătrăşcanu reies din ancheta la care a fost supus cumnatul său Petre Pandrea (Petre Marcu). Arestat în 1948 – înaintea lui Pătrăşcanu –, avocatul Pandrea, care se visa după 1944 reputat scriitor şi academician, a fost „uitat” în celula 42 de la Malmaison timp de aproape cinci ani. Conform declaraţiilor date în 1952, înainte de 23 august 1944, Pandrea îşi ajutase cumnatul să scape de condamnare în urma grevelor de la Griviţa. Îi procurase multe din cărţile cerute de acesta când se afla în domiciliu obligatoriu la Poiana Ţapului şi îi pusese la dispoziţie trei dintre locuinţele conspirative utilizate în întâlnirile de pregătire a înlăturării lui Antonescu. După aceea l-a atacat în ziarul *Timpul* („Andrei Moldoveanu, faimosul opozant, devenit ministru imbecil”), „ifosele” şi „aerele de actriţă ratată ale Hertei” (Elena Pătrăşcanu) stârnind, de asemenea, multă discordie în familia lui Pătrăşcanu.[831] Privită din afară, atmosfera din familia lui Pătrăşcanu se nuanţează cu descrierea încercărilor mamei, surorii şi cumnatului de a profita de cariera lui Coca (numele de

831 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 122.

alint, din copilărie, al lui Lucreţiu Pătrăşcanu), luând alimente şi alte produse, fără plată, de la diferite fabrici. Pentru a scăpa de „insuportabilele lor cusururi”, Pătrăşcanu făcuse diverse intervenţii pentru a-şi trimite cumnatul ministru plenipotenţiar la Bruxelles.1 în fapt, aceste favoruri se datorau Anei Pauker, în semn de recunoştinţă pentru serviciile lui Pandrea din ilegalitate. După ce Pătrăşcanu ajunsese „la putere”, mama, fratele şi sora sa, împreună cu familiile lor, se ţinuseră (şi fuseseră ţinuţi de soţia lui Pătrăşcanu) departe de el. Datorită acestei situaţii, niciun alt membru al familiei nu fusese anchetat după arestarea lui.[832][833]

Pandrea a încercat să-şi trimită rugăminţile şi protestele puternicilor zilei, prin scrisori adresate în termenii cunoştinţei personale cu aceştia şi în calitate de avocat ce-a adus servicii mişcării comuniste în ilegalitate: cu „Dragă Fănică” i se adresează lui Teohari Georgescu, „Ma chère Anne” este Ana Pauker, „Dragă Avrame, am alergat şi eu pe vremuri pentru tine destul”, îi scrie lui Avram Bunaciu, în timp ce lui Petru Groza i se adresează ca „tizului” care a fost deţinut în aceeaşi celulă la Malmaison.[834] A fost pus în libertate, în cele din urmă, după preluarea anchetei de Şoltuţiu. Cazul său este prezentat de noul anchetator-şef ca o altă neregulă a anchetei precedente. Din referatul întocmit de Şoltuţiu în noiembrie 1952 aflăm că Pandrea „a fost găsit într-unul din penitenciare, neştiind nimeni cauzele arestării lui”, „arestat de aproape cinci ani şi nefiind cercetat absolut de nimeni până la această anchetă”.[835] Anchetat pe parcursul lui noiembrie 1952, Pandrea declară cele prezentate mai sus, fiind eliberat la sfârşitul lunii, după ce semnează

832 Idem, voi. 4, ff. 194-205 (Declaraţia lui D.I. Suchianu din 10 martie 1950).

833 Interviu cu Nadia Marcu (fiica lui Petre Pandrea şi a surorii lui Lucreţiu Pătrăşcanu), septembrie 2005.

834 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 128, ff. 90-111.

835 Ibidem, f. 155 (Referat datat 1 noiembrie 1952).

angajamentul de a nu vorbi despre cele petrecute în arest.

Mult mai tragică este soarta cumnatului lui Emil Calmanovici, Mirel Costea (Nathan Zeider), care s-a sinucis după arestarea acestuia. Costea fusese, după schimbările petrecute în conducerea partidului la 4 aprilie 1944, legătura dublă a lui Calmanovici cu Bodnăraş, pentru „verificarea" lui Koffler, care îndeplinea acelaşi rol de *legătură superioară* a fostului şef al Comisiei Centrale Financiare a partidului.1 împrejurările, cauzele şi efectele morţii lui Mirel Costea sunt investigate de anchetatori, pentru familia Calmanovici ele rămânând necunoscute.[836][837]

Soţiile celor arestaţi sunt, de asemenea, condamnate, reţinute sau interogate succesiv în stare de libertate. Pentru ca reţeaua de martori şi complici ai „agenturii de spiona)" să fie cât mai impresionantă, a fost arestată, anchetată şi în final condamnată soţia lui Victor Rădulescu-Pogoneanu, Cecilia. Aflată în arest preventiv din 10 august până în 14 noiembrie 1947 şi anchetată în legătură cu soţul ei, după condamnarea acestuia va fi lăsată o vreme în pace. După „implicarea" lui Victor Rădulescu-Pogoneanu în „reţeaua de spioni şi complotişti condusă de Pătrăşcanu", originea socială şi necesităţile anchetei vor conduce la o nouă arestare a Ceciliei Rădulescu-Pogoneanu. Acum va fi obligată (nu ştim în ce condiţii) să se declare martor la multe din „întâlnirile conspirative" ale complotiştilor.[838] Anchetată în stare de libertate va fi şi sora lui Victor Rădulescu-Pogoneanu, Anina, profesoară care, epurată din învăţământ, din 1953, trăia din lecţii particulare.[839]

Cu resemnare şi demnitate şi-au asumat soarta soţiile lui Berman1 şi Calmanovici, ele însele membre ale

836 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 23, ff. 60-70 (Declaraţia lui E. Calmanovici din 28 mai 1951).

837 Convorbire cu Gad Calmgran şi Geta Calmanovici (fiul şi respectiv nora lui Emil Calmanovici), iulie 1998.

838 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 91.

839 Idetrij voi. 13, ff. 168-170 (Proces-verbal de interogatoriu al Aninei Rădulescu-Pogoneanu din 24 februarie 1953).

Comisiei Centrale Financiare a partidului în anii ilegalităţii. Periculoasa conjunctură în care au evoluat cei ce fuseseră apropiaţi de membrii *lotului Pătrâşcanu* poate fi înţeleasă din „combinaţia" propusă de Şoltuţiu şi aprobată de ministrul de Interne, Alexandru Drăghici, cu privire la Cecilia Calmanovici. În ianuarie 1953, Şoltuţiu raportează că soţia arestatului Emil Calmanovici, deşi a fost interogată în stare de libertate, „nu a spus nimic nou care ar putea să ne folosească nouă în ancheta lui Emil Calmanovici sau pentru a o putea folosi ca martoră". Cum legăturile soţilor Calmanovici şi Berman pe linie de partid recomandă ca persoane de încredere şi apropiate pe inginerul Emil Hârştein (alt creditor al PCdR) şi dr. Egon Weigl. Acesta contribuise, printre altele, la determinarea soţiei lui Nicolae Rădescu să ofere informaţiile necesare comuniştilor în 1945 pentru a-l obliga pe general să demisioneze.[840] Şoltuţiu propune reinterogarea soţiei lui Calmanovici. Cu acest prilej, urma să fie influenţată să ia legătura cu cei doi şi să-i anunţe că sunt în mare primejdie, pentru a o putea astfel „compromite". De asemenea, să-i fie interceptat telefonul, iar la întreprinderea de construcţii unde lucrează ea, în măsura posibilităţilor şi dacă sunt condiţii deosebit de prielnice, să se recruteze un om în care are ea încredere, ca informator. Notele de filaj şi cele rezultate din interceptarea telefonului să fie înaintate zilnic.[841] „Privighetoarea" a fost filată, notele telefonice interceptate, prietenii menţionaţi au fost interogaţi. Chiar fiul ei, Gad Calmanovici, proaspăt licenţiat în inginerie la Leningrad, a fost anchetat, dar rezultatele finale nu sunt cele scontate de anchetatori.1

Spectaculoasă şi în sensul dorit de anchetă este însă evoluţia soţiei lui Belu Zilber, Ana Naum (Nuţu Fluxman). Membră de partid din 1938, internată o vreme în lagăr în perioada războiului, şefa sectorului literar la Editura de

840 Ibidem, ff. 143-150 (Proces-verbal de interogatoriu al Silviei Berman din 9 aprilie 1953).

841 Idem, voi. 24, ff. 276 -277 (Notă din 8 ianuarie 1953).

Stat după 1944, la puţină vreme după arestarea soţului, a fost dată afară din serviciu şi exclusă din partid. A fost apoi anchetată, în stare de arest, în septembrie-octombrie 1951. După ce-şi discreditează soţul, îşi denunţă prietenii şi cunoscuţii (printre altele „demască" favoritismele practicate de soţul ei la CEC, de care ar fi profitat şi fosta lui iubită, scriitoarea Henriette Yvonne Stahl) şi-şi reclamă foştii subalterni şi colegi de lucru (pe Vera Călin şi Henri Wald, spre exemplu), este pusă în libertate. Pe parcursul anului 1953 s-a manifestat prin declaraţiile date – cu sau fără voie – ca o fidelă colaboratoare a anchetatorilor în descoperirea „adevărurilor" dorite de aceştia.[842][843]

Divorţul dat de soţia sa „pe motiv de părăsire de domiciliu conjugal", ca şi declaraţiile scrise de aceasta în anchetă au fost aduse la cunoştinţa lui Zilber de către anchetatori, aceasta fiind una dintre metodele tipice de demoralizare a anchetaţilor. Amărăciunea trădării soţiei sale l-a urmărit pe Zilber peste ani, cu mult mai mare intensitate decât amintirea propriilor sale trădări. „Stalinistă născută, iar nu făcută" – scrie Zilber despre ea –, „a calomniat totul numai ca să poată reintra în singura casă pe care o iubea cu adevărat, partidul". Cu toate eforturile făcute, Ana Naum a rămas cincisprezece ani exclusă din partid.[844]

Şi foştii ilegalişti care l-au sprijinit pe Foriş au fost anchetaţi. Petrea Nicolae (nume conspirativ Dan), de profesie funcţionar, în urma conflictului dintre Foriş şi Petre Gheorghe, secretar al Comitetului judeţean de partid Ilfov cu începere de la sfârşitul anului 1941, a fost readus în atenţia Comisiei de Control a partidului printr-o notă semnată de Gheorghe Pintilie, în mai 1951. În notă se solicită chestionarea fostului ilegalist „pentru lămurirea completă asupra Victoriei Sârbu" şi se propune „ţinerea în strictă supraveghere a numitului Petrea Nicolae şi

842 Ibidem, ff. 278-320.

843 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 127.

844 Andrei Şerbulescu, op. cit., p. 42.

organizarea unei munci informative în jurul acestuia”.1 în conformitate cu chestionarul dat partidului de Securitate, în legătură cu Petrea Nicolae (alt fost „tovarăş de viaţă” al Victoriei Sârbu) au fost adunate sute de pagini de declaraţii şi materiale informative.[845] în consecinţă, la sfârşitul lui august 1951, pentru Petrea Nicolae a fost emis un mandat de arestare pe motiv că „a participat împreună cu Foriş şi Victoria Sârbu la activitatea criminală de nimicire a PCR, provocarea şi susţinerea războiului împotriva URSS”.[846] Condamnat în două rânduri în ilegalitate pentru activitate comunistă (şapte luni a făcut închisoare în 1935 şi un an în 1940), altceva în afară de faptul că s-a informat asupra biografiilor ilegaliştilor pe care-i avea în subordine nu i s-a putut imputa.[847] Cu toate acestea, ancheta l-a găsit vinovat. Desele şi diferitele schimbări în regimul de detenţie ce i-au fost aplicate ne oferă posibilitatea unei imagini asupra multiplelor posibilităţi de manipulare ale anchetaţilor: supliment de hrană, drept la pat în timpul zilei sau dreptul de a-şi acoperi ochii cu o batistă în timpul nopţii pentru a-i proteja de lumina becului ce ardea necontenit în celulă – asemenea

„Privilegii” la propunerea anchetatorului i se aprobă şi i se retrag în multe rânduri, aparent fără motiv.1

Alt fost ilegalist, Constantin Carp (nume conspirativ Matei), de profesie lăcătuş mecanic, a fost arestat în septembrie 1951. [848]Bun cunoscător al vieţii de partid în ilegalitate (cu activitate începută în 1927, iar din 1939 până în aprilie 1944 – membru al CC al PCdR), în anchetă a fost acuzat de alţi foşti ilegalişti că l-a predat Siguranţei pe Petre Gheorghe. Acuzaţiile au fost luate în considerare

---

845 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 73, ff. 1-2 (Notă din 26 mai 1951).

846 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 73, f. 3 (Mandat de arestare datat 30 august 1951).

847 Idem, voi. 200 A, f. 5 (Adresă a Procuraturii Generale către Tribunalul Suprem datată 17 februarie 1968).

848 Idem, voi. 160.

ca adevărate, deşi din documentele oficiale deţinute de aceiaşi anchetatori reiese nevinovăţia sa. Dar şi posibilitatea implicării altor foşti ilegalişti ce deţineau în acel moment al anchetei importante funcţii de stat şi partid. Astfel, aflăm că „eroul comunist" Petre Gheorghe îi propusese lui Foriş să-l ucidă pe Anton Moisescu (la data declaraţiei lor, guvernator al Băncii Naţionale) deoarece devenise „turnător" la Siguranţă. Carp a fost reţinut în arest până în 1954, când a fost pus în libertate pentru că „s-a stabilit că a avut o serie de abateri", nu „crime" ca aceia care vor fi judecaţi. În anchetă şi la proces, ca martor împotriva Victoriei Sârbu şi a lui Remus Koffler, a avut o „comportare bună".[849]

Membru de partid din 1945, exclus în 1947 în urma verificărilor de partid, Florin Teodoru, unul dintre oamenii ale cărui casă şi maşină fuseseră utilizate de Pătrăşcanu în pregătirea evenimentelor din august 1944, a fost arestat, conform mandatului, în 20 noiembrie 1952. Motivul specificat în mandat: „A organizat şi a ajutat la pregătirea pentru a fugi din ţară a lui Lucreţiu Pătrăşcanu pentru a scăpa pe acesta de a fi cercetat şi judecat pentru crimele săvârşite contra păcii."[850]

A ajuns în postura de gazdă conspirativă datorită lui Zilber, cunoscut din 1937 de la ICS, unde Teodoru era atunci contabil. După 1944 a îndeplinit funcţia de director în Ministerul de Finanţe, dar fusese „comprimat în vremea lui Vasile Luca". Vinovat de a-l fi găzduit şi pe Sabin Manuilă în locuinţa sa înaintea emigrării acestuia, Florin Teodoru va deveni în proces unul dintre „complotiştii" lui Pătrăşcanu.1

Pus sub urmărire împreună cu întreaga familie din decembrie 1947, Ion Zaharia, comandant de aeronavă la Societatea TARS Bucureşti, a fost arestat în mai 1949. Personaj controversabil care, după afirmaţiile lui Zilber,

849 Ibidem, f. 236 (Referat datat 15 aprilie 1954).

850 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 129, ff. 1-2 (Mandat de arestare preventivă datat 26 noiembrie 1952).

„nu era numai pilot, ci era şi informatorul Serviciului Secret de Informaţii condus de Bodnăraş”[851][852], Zaharia declară la început că l-a cunoscut pe Pătrăşcanu datorită lui Betea şi Mişca. Aceştia îl sfătuiseră să i se adreseze cu un memoriu, în 1947, pentru că fusese disponibilizat de TARS. Metodele combinate la care recurg anchetatorii îl conving să declare faptele scontate de ei. Din categoria practicilor de anchetă utilizate cu Zaharia ne-au rămas doar dovezile recompenselor de întărire a rezultatelor obţinute. Aprobarea de a primi haine de acasă, de a-i trimite bilete soţiei şi uneori câte un supliment de mâncare (în septembrie 1951, anchetatorul Victor Vânătoru redactează o notă prin care solicită să i se aprobe anchetatului „de două ori câte o salată de roşii cu ceapă”[853]), plus practicile neconsemnate îl conving pe Zaharia să declare în ancheta preluată de Şoltuţiu cele dorite. Printre altele, că el indicase „fugarilor” să se folosească de pilotul Max Manolescu, el neputând fi util de vreme ce fusese „comprimat” de TARS.[854] Informator al SSI sau nu, pilotul Ion Zaharia a fost deţinut până după proces, fiind pus în libertate abia în 7 mai 1954, după ce şi-a îndeplinit misiunea de martor mincinos şi şi-a scris angajamentul de tăcere.

Rolul jucat de întâmplare în destinul unui om este vizibil din cazurile altor doi foşti ilegalişti – Carol Neumann şi Ilie Constantinovschi (Leon Bercovici). Director la Editura Tehnică, Neumann, fost luptător în Brigăzile Internaţionale din Spania, a fost arestat în decembrie 1952 pentru a da declaraţii despre trimiterea sa – la intervenţia lui Pătrăşcanu – la un congres al inginerilor la Belgrad. Misiunea sa fusese, conform scenariului impus de anchetă,

---

851 Idem, volumele 129 şi 153.

852 Andrei Şerbulescu, op. cit., p. 69.

853 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 85, f. 108 (Notă din 25 septembrie 1951).

854 Idem, voi. 15, f. 600 (Proces-verbal de interogatoriu al lui I. Zaharia din 26 septembrie 1952).

de a lua legătura cu Tito în vederea „retragerii Iugoslaviei din rândul ţărilor democrate”. A mai fost – declară Neumann – şi la Budapesta, trimis, de asemenea, de Pătrăşcanu pentru a lua legătura cu troţkişti. Berman, conform aceloraşi declaraţii, fusese ajutorul său în „opera de sabotare” a Editurii Tehnice. Convins că poate conta pe colaborarea sa în orice împrejurare, Şoltuţiu a dispus eliberarea sa în septembrie 1953.1

„Prieten nedespărţit cu Belu Zilber” până când a plecat la Chişinău, motivând că în „România nu sunt elemente revoluţionare, ci numai figuri ca în operele literare ale lui I.L. Caragiale”, activitatea lui Ilie Constantinovschi este relaţionată în dosarul întocmit de Securitate cu cea a lui Gogu Rădulescu.[855] Ambii intraseră în dispute cu Miron Constantinescu, pentru conducerea Frontului Studenţesc Democrat. Gogu Rădulescu, mobilizat pe frontul de

Răsărit, a avut şi neşansa de a fi tratat ca spion de sovieticii cărora li se predase. Prietenii s-au regăsit la Taşkent, unde Constantinovschi lucra în cinematografie, tandemului alăturându-i-se Dorina Rudich (soţia lui Gogu Rădulescu). Nu ştim dacă dosarul bine garnisit cu incriminări a fost luat în considerare de serviciile speciale sovietice, Ilie Constantinovschi domiciliind la data întocmirii lui la Moscova.1 Gogu Rădulescu a fost însă (o perioadă de timp nedeterminată în dosare) închis şi anchetat în „grupul Vasile Luca”.[856][857]

Alţi oameni sunt arestaţi şi anchetaţi pentru relaţii cu cei implicaţi în *lotul Pătrăşcanu* şi pentru fapte fără legătură cu politica. În august 1952 a fost anchetat „în legătură cu mişcarea legionară”, din care s-a constatat subit că făcuse parte plutonierul de Securitate Grigore Munteanu. Tânărul se făcuse vinovat de întreţinerea de

855 Idem, volumele 108 şi 109.

856 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 196.

857 Idem, voi. 203, ff. 294-318 (Stenograma declaraţiei date de T. Georgescu în 23 octombrie 1967).

relaţii sexuale, în vara lui 1951, cu una dintre anchetatele de bază ale *lotului Pătrăşcanu*. În concluzie, comisia de anchetă condusă de lt.-col. T. Dincă propune ca deţinutele să fie păzite de femei, iar fostul paznic (care ar fi cedat propunerilor amoroase ale deţinutei) să fie trimis douăsprezece luni într-un batalion de pedeapsă.[858]

O altă dramă s-a consumat fără ştirea lui Pătrăşcanu, dar datorită cunoştinţei cu el, în viaţa bucătăresei sale, Victoria Hâra. Anchetată în 1949 şi 1950 despre cele văzute în casa soţilor Pătrăşcanu, în 1952, Victoria Hâra devine victima denunţului fostului ei concubin, Traian Ionescu. Denunţul, încheiat cu lozinca „la luptă pentru pace", arată că „ori de câte ori mă jucam cu ea în casă, totdeauna găseam scrisori în sânul ei". Acesta este locul misterios de tranzitare a ordinelor lui Pătrăşcanu către complicii săi şi de comunicare cu ambasadorii străini. Femeia e arestată în perioada 8 iunie – 1 iulie 1952, alţi cinci oameni fiind interogaţi pentru verificarea conţinutului denunţului. Însăşi sora denunţătorului declară în favoarea Victoriei Hâra şi confirmă „caracterul mizerabil" al fratelui ei.1

Pe urmele „agenturilor" declarate de Emil Calmanovici s-au făcut, de asemenea, mari cercetări. Toate persoanele care îi stătuseră în preajmă – oameni cu care lucrase în calitate de antreprenor în construcţii sau de responsabil al Comisiei Centrale Financiare a partidului – au fost anchetate. În stare de arest, în perioada martie-noiembrie 1950, a fost anchetat Mihnea Stroe, în momentul arestării preşedinte al Băncii de Stat din Bucureşti. Deşi ancheta nu a putut dovedi fapte compromiţătoare despre legăturile acestui creditor al partidului din anii ilegalităţii cu *cazul Pătrăşcanu*, în 1951 s-au reluat cercetările asupra sa.[859][860]

Anchetat şi reanchetat în repetate rânduri, în

858 Idem, voi. 66, f. 85-166.
859 Idem, voi. 124.
860 Idemy voi. 125.

perioada iulie 195 l-iulie 1953, a fost şi ing. Osias Gross, reprezentant pentru România al unei firme cehoslovace, fratele lui Nicol Gross, „dovedit” în anchetă ca legătură a Lenei Constante cu Intelligence Service.[861]

Şi oamenii care au lucrat pentru Auschnitt au fost îndelung anchetaţi pentru a se stabili relaţii incriminatoare între bogatul industriaş şi Lucreţiu Pătrăşcanu: Maximilian Gutmann[862], Gabriel Steinberg[863], Ion Cleante-Gheorghiu[864], Constantin Rosin[865]. Nu numai aceşti foşti angajaţi ai industriaşului au avut de suferit, ci şi oameni ca Liviu Orban (arestat între februarie 1950 – martie 1951), care înainte de război prelua cotizaţiile date de Auschnitt partidului de la secretarul acestuia, Rosin, pentru a le preda mai departe direct lui Bodnăraş.1

Datorită declaraţiilor diverse, ancheta reuşeşte să construiască şi alte categorii de învinuiri. Astfel, Adolf Grossmann declară în 1953 că a reuşit să se sustragă condamnării din „procesul Centralei Evreilor” datorită florilor şi prăjiturilor date Lenei Constante, unor scaune de grădină şi unui serviciu de cafea dăruit soţilor Pătrăşcanu. Alţii, afirmă el, au dat daruri şi mai mari (fratele său, Leon Isac, îi făcuse cadou lui Teohari Georgescu un Buick).[866][867]

Dumitru Furnică-Minovici, membru al PSD, aripa Titel Petrescu, reţinut în aprilie-iunie 1950, arestat din nou în februarie 1952-decembrie 1954, fără să se fi stabilit vreo legătură cu „problema Pătrăşcanu”[868], pensionarul Vasile Dorobanţu, arestat în februarie 1950 datorită unei confuzii de nume[869], Sache Bogosian, funcţionară la

861 Idem, voi. 126.
862 Idemyvol. 119.
863 Idemy voi. 3, ff. 175-307.
864 Ibidemy ff. 384-420.
865 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 30, ff. 114-125.
866 Idem, voi. 123.
867 Idem, voi. 139.
868 Idem, voi. 155.
869 Idem, voi. 121.

Uniunea Compozitorilor, reţinută în cursul lunii mai 1951 pentru a da relaţii despre Harry Brauner[870], profesoara Maria Gheorghiu, reţinută în mai 1950 datorită denunţului unui anume Mihalache Vrabie[871], şi încă alţii au îndurat umilinţe, nopţi de nesomn, fără să fi ştiut vreodată că în dosarele Securităţii drama lor intră în componenţa *cazului Pătrăşcanu*.

De la şoferii şi însoţitorii lui Lucreţiu Pătrăşcanu (Ioan Tudose, Gheorghe Petcu) şi şoferii lui Radu Xenopol (Mihai Hricinic, Vasile Ghircuţa) până la Valentina Goldenberg (medicul care i-a procurat Lenei Constante otrava cerută pentru Pătrăşcanu, înaintea arestării lui) 1, de la jandarmii, agenţii şi funcţionarii cu înalte demnităţi în instituţiile poliţieneşti din perioada interbelică până la Charlota Rapală, fosta şefa de cabinet a lui Mihai Antonescu[872][873], zeci de oameni care au părut numai a avea legături cu Pătrăşcanu şi „complicii săiM au fost puşi sub supraveghere, anchetaţi, unii arestaţi, chiar condamnaţi în cea mai lungă şi ramificată anchetă din istoria proceselor politice comuniste – *cazul Pătrăşcanu*.

Unii dintre cei care avuseseră legături cu Pătrăşcanu au fost arestaţi şi anchetaţi în alte loturi, cum este cazul sociologului Gheorghe (George) Retegan, ce făcuse parte din grupul de la ICS pentru care Pătrăşcanu obţinuse în 1947 burse de studii la Paris. Arestat în 1950 sub acuzaţia de înaltă trădare, Retegan a fost judecat şi achitat de orice penalitate în 1954, lotul din care a făcut parte şi etapele anchetării fiind necunoscute, până în prezent, familiei sale.[874]

CAPITOLUL XIV Procesul

Momentele şi mecanismele finale ale regiei prin care

870 Idem, voi. 116.

871 Idem, voi. 118.

872 Idem, voi. 13, ff. 382-420.

873 Idem, voi. 6, ff. 230-242.

874 Convorbire cu istoricul Mihai Retegan (fiul sociologului Gheorghe Retegan), septembrie 1999.

acuzatul este obligat să-şi joace rolul ce i se cere într-un proces politic au fost descrise de către unul dintre „actorii” *procesului Pătrăşcanu* în felul următor:

„1. Mai întâi bătaie şi chin ca să accepţi orice sugestie, dar se cere «numai adevărul!»;

2. Pacientul scrie romane foileton pe care ancheta le acceptă;

3. Martorii falşi (aduşi în genere din puşcării) şi coacuzaţii află din cauza unor «greşeli de anchetă» (lectura declaraţiilor acuzaţilor sau aşa-zise confruntări în care un actor află de la celălalt actor) textul imaginat de fiecare. Până la urmă se cade de acord asupra textului final;

4. După ce s-a stabilit textul, acuzatul şi martorul (sau coacuzatul) apar în faţa a doi «anchetatori» diferiţi, care se prefac că ei nu ştiu nimic de modul cum s-a ajuns la textul final şi fiecare pune întrebări ca şi cum atunci s-ar fi început ancheta. Astfel apar două sau mai multe procese verbale de interogatoriu diferit datate şi semnate de «doi anchetatori» diferiţi. *În tot dosarul de proces, lipseşte bineînţeles tot materialul anterior acestor interogatorii.*[875] Ageamiul în ale înscenării de procese, când citeşte un asemenea dosar, vede numai piese concludente şi declaraţii perfect concordante. Vorba lui Moraru «cu dosarul dumitale pot să mă duc în faţa oricărei justiţii din lume!» Totuşi este demn de remarcat că nu mi s-a dat voie să citesc dosarul!” 1

Acelaşi Belu Zilber descrie regia confruntărilor din vara lui 1953: „Contrar dispoziţiilor obişnuite ale conducerii Securităţii, care interzicea anchetatorilor să facă confruntări, de astă dată s-au făcut zeci şi zeci de confruntări. Astfel, eu am fost «confruntat» de două ori cu Pătrăşcanu, de două ori cu Lena Constante, odată cu Torosian, de două ori cu Filipovici, odată cu Elena Pătrăşcanu, odată cu Sylvia Placa şi o dată sau de două ori cu Styrcea. Obişnuit, la o confruntare, confruntaţii

875 Sublinieri în original.

semnează după răspunsul la fiecare întrebare. *La «confruntările Şoltuţ» procedeul era altul. Cineva lua note şi după câtva timp se aduceau spre semnare procesele verbale bătute la maşină*.[876] întrebările urmau în chipul următor. «Anchetatorul» întreba pe unul dintre noi ce crime a făcut. După răspunsul acestuia, punea aceeaşi întrebare partenerului. Dacă acesta era de acord, îl punea să repete. Astfel îi cerea şi lui să-şi spuie «crimele». Cum romanele imaginate de fiecare erau cu totul diferite, începea târguiala până când «părţile» cădeau de acord. Totul se petrecea cu voie bună, «anchetatorii» nu se supărau. Bineînţeles că nimic nu se potrivea cu realitatea, dar sfârşitul era un «proces verbal de confruntare». A doua sau a treia zi, fiecare anchetator îşi chema clientul la interogatoriu ca şi cum confruntarea n-ar fi avut loc şi-i punea întrebări ca şi cum l-ar fi anchetat prima oară cu privire la crimele comise asupra cărora căzuseră de acord la «confruntare». Dacă actorul uita textul asupra căruia convenise, fără jenă se proceda la o nouă confruntare sau i se arătau declaraţiile partenerilor". 1

Belu Ziber se înşală însă atunci când crede că din dosarele anchetei au fost sustrase „încercările nereuşite". Toate declaraţiile din etapele anterioare ale anchetei ca şi procesele-verbale de confruntare au fost îndosariate. Categoria celor care urmau să nu se ia în considerare poartă menţiunea „nu se dă la tradus" (prin urmare consilierii sovietici nu aveau ştiinţă de ele). Astfel că în dosarele anchetei figurează nu mai puţin de 39 de procese-verbale de confruntare.[877] Protagoniştii celor mai multe dintre ele sunt principalii actori care (contrar declaraţiilor lor ulterioare) au contribuit şi la reuşita regiei: Belu Zilber şi Ioan Mocsonyi-Styrcea, prezenţa lui Zilber fiind semnalată în 17 asemenea documente, iar a lui Mocsonyi-

876 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 46-47 (Declaraţia lui B. Zilber din 5 aprilie 1967).

877 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 78-79 (Declaraţia lui B. Zilber din 1 aprilie 1967).

Styrcea, în zece. Confruntările încep în 24 februarie 1953, între Belu Zilber şi Gh. Filipovici, fost comisar de Siguranţă, care „confirmă” calitatea de agent al Siguranţei avută de Zilber încă din anii ’30.[878] în aceeaşi zi, Zilber este confruntat cu Sylvia Placa, fostă funcţionară la Legaţia americană, condamnată pentru spionaj, cu ajutorul acesteia fiind „confirmate” legăturile lui Zilber, de după război, cu spionajul american.[879] După ce sunt astfel „dovedite” legăturile lui Zilber cu duşmanii comuniştilor din interior şi cu cei din exterior, în zilele imediat următoare, „acţiunile duşmănoase” ale acestuia sunt extinse la nivelul Elenei Pătrăşcanu[880] şi al lui Ioan Mocsonyi-Styrcea1. Ziua de 26 februarie 1953 este o zi maraton pentru Zilber: în aceeaşi zi a fost confruntat cu baronul Mocsonyi-Styrcea, cu Harry Brauner[881] şi Herant Torosian[882], după ce cu o ziânainte fusese confruntat cu Emil Calmanovici[883]. Pentru „întărirea dovezilor”, în aceleaşi zile, Elena Pătrăşcanu este confruntată cu Lena Constante[884], cu Herant Torosian[885] şi Harry Brauner[886]. Oamenii care-i fuseseră cei mai apropiaţi lui Pătrăşcanu

878 Ibidem, ff. 68-73 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber şi Gh. Filipovici din 24 februarie 1953).

879 Ibidem, ff. 73-80 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber şi Sylvia Placa din 24 februarie 1953).

880 Ibidem, ff. 81-86 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber şi Elena Pătrăşcanu din 25 februarie 1953).

881 Ibideniy ff. 90-98 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber şi I. Mocsonyi- Styrcea din 26 februarie 1953).

882 Ibideniy ff. 380-390 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber şi H. Torosian din 26 februarie 1953).

883 Ibideniy ff. 280-285 (Proces-verbal de confruntare între B. Zilber şi E. Calmanovici din 25 februarie 1953).

884 Ibideniy ff. 320-328 (Proces-verbal de confruntare între Elena Pătrăşcanu şi Lena Constante din 26 februarie 1953).

885 Ibideniy ff. 391-398 (Proces-verbal de confruntare între Elena Pătrăşcanu şi H. Torosian din 26 februarie 1953).

886 Ibideniy ff. 270-279 (Proces-verbal de confruntare între Elena Pătrăşcanu şi H. Brauner din 27 februarie 1953).

„confirmă” astfel intenţia şi pregătirile sale de fugă în străinătate, convingerile şi acţiunile sale anticomuniste, implicarea în acţiuni complotiste şi de spionaj.

Astfel, prin Zilber, prin soţia şi bunii prieteni ai lui Pătrăşcanu se realizează racordul între cele două grupuri de complotişti: agentura din conducerea partidului (ce-şi începuse activitatea criminală încă din ilegalitate) şi cea alcătuită de reprezentanţii „reacţiunii”, avându-i ca „stâlpi” pe Mocsonyi-Styrcea şi Al. Ştefănescu – agentură a spionajului anglo-american.

Ultimele amănunte se stabilesc în septembrie 1953 cu ajutorul Victoriei Sârbu şi al altor doi foşti ilegalişti – Constantin Carp1 şi Petrea Nicolae[887][888]. În acest timp fusese pus la punct, cu ajutorul celorlalţi protagonişti, întregul scenariu ce urma a fi prezentat în rechizitoriile procesului şi ilustrat de depoziţiile acuzaţilor şi ale martorilor în proces.

Aşadar, la sfârşitul lui februarie 1953, Lucreţiu Pătrăşcanu era fixat ca într-un insectar de declaraţiile făcute în confruntări. Cum în conformitate cu practicile proceselor politice staliniste iniţiate de Vîşinski, pentru condamnarea unui om sunt suficiente două mărturii independente, soarta sa este de-acum pecetluită. Înainte de a se trece la spectacolul procesului, se încearcă totuşi confruntarea personajului principal cu viitorii pioni ai acţiunii scenei şi culiselor – Zilber şi Styrcea. Câte trei confruntări cu fiecare. În 24 iulie 1953, Pătrăşcanu este supus la prima confruntare cu Styrcea[889] şi apoi cu Zilber[890]. Nereuşite, încercările sunt repetate în 28 iulie 1953, când Pătrăşcanu va fi din nou confruntat (de două

887 Ibidem, ff. 340-350 (Proces-verbal de confruntare între Victoria Sîrbu şi C. Carp din 16 septembrie 1953).

888 Ibidem, ff. 351-360 (Proces-verbal de confruntare între Victoria Sîrbu şi P. Nicolae din 16 septembrie 1953).

889 Ibidemy ff. 1-29 (Proces-verbal de confruntare între L. Pătrăşcanu şi I. Mocsonyi-Styrcea din 24 iulie 1953).

890 Ibidemy ff. 59-63 (Proces-verbal de confruntare între L. Pătrăşcanu şi B. Zilber din 24 iulie 1953).

ori) cu Styrcea[891] şi apoi cu Radu Niculescu-Buzeşti[892]. La toate afirmaţiile acestora, Pătrăşcanu va replica: „minciuni conştiente”, „minciună totală şi conştientă”, „minciuni de la A la Z”. Răspunsurile pe care le dă anchetatorilor la întrebările puse în confruntare reproduc declaraţiile sale anterioare.

După şase ani de închisoare, fapt probabil fără precedent având în vedere presiunile psihice la care fusese în tot acest timp supus, Pătrăşcanu rămâne de neclintit.

Demersuri ce anunţă finalul anchetei se făcuseră asupra lui Pătrăşcanu încă din octombrie 1952. Dovada lor sunt procesele-verbale de interogatoriu în care Pătrăşcanu cere să fie trimis în faţa justiţiei dacă – aşa cum afirmă anchetatorul – există probe ce-i dovedesc „activitatea criminală”.1

Ce se întâmplă în celula unde se află închis este greu de imaginat. Între procesele-verbale de interogatoriu s-a păstrat o scrisoare a sa adresată, probabil, ministrului de Interne în noiembrie 1952 cu menţiunea „strict confidenţial” scrisă de expeditor şi o altă menţiune – „la dosar” – aparţinând nu se ştie cui. Chinul lui Pătrăşcanu poate fi dedus din rândurile ce urmează:

„Domnule Ministru.

Am cedat rugăminţii care mi-a fost adresată şi am încetat greva foamei şi a setei cu speranţa că după 7 Noiembrie cercetările se vor termina. Dar *cercetările nu vor să se termine* şi ancheta, pentru a suta oară, a fost luată de la început. Cu acest sistem, ancheta poate dura la infinit.

Dacă pentru a pune capăt aşa-ziselor «cercetări» care, în realitate, în ultimii 2 ani şi 8 luni, sunt o farsă sinistră, trebuie să stropesc cu creării mei pereţii celulei, sunt hotărât să o fac şi să ţin să vă previn, exact aşa cum v-

891 Ibidemy ff. 63-68 şi 120-129 (Procese verbale de confruntare între L. Pătrăşcanu şi I. Mocsonyi-Styrcea din 28 iulie 1953).

892 Ibidemy ff. 130-136 (Proces-verbal de confruntare între L. Pătrăşcanu şi R. Niculescu-Buzeşti din 28 iulie 1953).

am prevenit personal şi înaintea încercărilor mele de sinucidere. *Refuz să devin o zdreanţă omenească în urma menţinerii, fără termen, la regim celular*.

Rog, totuşi, domnule Ministru, după 4 ani şi 4 luni de arest pe temeiul unor bănuieli *în întregime* inventate, după ce două anchete au ajuns la concluzii *în întregime*[893] favorabile mie, dar în cursul cărora am fost împins de 2 ori la sinucidere şi de 2 ori la greva foamei şi setei să dispuneţi încheierea cercetărilor.

Repet totodată cererea făcută verbal în Octombrie a.c.: dacă din motive mie necunoscute şi *absolut neînţelese*\ prezenţa mea la Bucureşti este inutilă sau dăunătoare, să fiu trimis la Snagov, în condiţiile pe care le vor socoti necesare organele în puterea cărora mă aflu.

13 nov. 1952 Cu stimă.

Lucreţiu Pătrăşcanu"[894][895]

Se subînţelege că scrisoarea a rămas fără răspuns şi fără efect. De la data scrisorii şi până la confruntările din februarie 1953, nu ştim nimic despre cele făcute sau spuse de Pătrăşcanu. Din februarie şi până la confruntările din iulie 1953 – un alt hiatus în existenţa lui, aşa cum este ea păstrată în documentele Securităţii. Menţionăm şi că în perioadele în care a fost supus confruntărilor i s-au luat şi interogatorii. Timpul lung specificat ca durată a confruntărilor ne îndreptăţeşte să credem că Pătrăşcanu a fost anchetat „în ture", la supliciul interogatoriilor fiind supus noaptea.

În 25 iulie 1953, în interogatoriul luat lui Pătrăşcanu, anchetatorii Victor Vânătoru şi Gheran Moraru i se adresează astfel: „Organelor de cercetare le sunt în întregime cunoscute acţiunile dumitale criminale îndreptate împotriva regimului şi în vederea răsturnării

893 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 2, ff. 391-392 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 15 octombrie 1952).

894 Sintagma e subliniată de două ori în original.

895 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 10, f. 401 (Scrisoarea lui L. Pătrăşcanu din 13 noiembrie 1952).

regimului nostru popular. Eşti dumneata hotărât să arăţi sincer, cinstit, fără ocol şi fără frică aceste acţiuni?” „Nu am desfăşurat niciodată şi sub nicio formă niciun fel de acţiune criminală îndreptată împotriva regimului şi în vederea răsturnării regimului popular”, răspunde Pătrăşcanu.1

În 28 şi 30 iulie 1953 au loc ultimele două confruntări cu Lucreţiu Pătrăşcanu. Atitudinea faţă de Radu Niculescu-Buzeşti şi Ioan Mocsonyi-Styrcea este aceeaşi ca în întâlnirile precedente. Între cele două confruntări, în 29 iulie, Pătrăşcanu este supus unui interogatoriu de aceiaşi Moraru şi Vânătoru. Interogatoriul păstrează ameninţările şi promisiunile făcute, doar în această formă: „Organelor de anchetă le este cunoscut din cercetări şi caracterul dumitale de laş, fricos şi mincinos şi deoarece te previn că aceste însuşiri urâte ale dumitale nu atrag după sine sancţiuni penale [şic!]. O dare pe faţă cu curaj a acţiunilor dumitale criminale în ultimul moment, organele de anchetă o vor ţine în seamă, considerând că ascunderea adevărului până în prezent se datorează acestor urâte însuşiri ale dumitale şi deci va aprecia ca atare. Arată deci fără ocol activitatea dumitale criminală desfăşurată în vederea răsturnării regimului nostru democrat-popular.”[896][897]

Amintind de relatarea biblică a judecăţii lui Hristos, din nou Pătrăşcanu se leapădă de povara vinovăţiei cu care voiesc să-l încarce anchetatorii, reluând – pentru a câta oară? – adevărurile mărturisite în cei peste cinci ani de detenţie. Din acest moment şi până la proces, despre Pătrăşcanu nu mai aflăm nimic din dosarele de anchetă. O singură mărturie, ce pare veridică în contextul celorlalte declaraţii despre deţinuţii politici din acea vreme, indică un episod nicăieri înregistrat din viaţa lui Pătrăşcanu. În 1990, fostul comandant al închisorii din Sighetu Marmaţiei

896 Idemy voi. 2, f. 467 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 25 iulie 1953).

897 Ibidem, f. 473 (Proces-verbal de interogatoriu al lui L. Pătrăşcanu din 29 iulie 1953).

povesteşte că în „temniţa miniştrilor” („parcă în 1953”) a fost adus şi Lucreţiu Pătrăşcanu. Cum la respectiva închisoare nu se făceau niciun fel de înregistrări scrise, pentru întregul personal al închisorii fiinţând consemnul de a nu sta de vorbă cu deţinuţii – consemn valabil şi pentru comandant –, rapoartele către Bucureşti fiind, de asemenea, cifrate, nici în respectivul caz nu s-a procedat altfel. Pătrăşcanu fusese adus „de o gardă, într-o maşină mică, legat la ochi şi a rămas câteva luni la Sighet”. La întrebarea dacă i s-a cerut ceva anume în legătură cu el de către superiorii de la Bucureşti, fostul comandant răspunde: „Nimic. Eram întrebaţi ce e în camera nr. şi raportam că «becul» arde foarte bine. Era mult mai tânăr decât ceilalţi deţinuţi, dar tare abătut. Părea un om energic, deştept, dar trist...” La plecare, a venit o gardă specială să-l transporte la Bucureşti. Comandantul penitenciarului, ce primise ordin să-l îmbrace în vederea călătoriei, a rămas un timp oarecare singur cu el în celulă, vreme în care au schimbat câteva cuvinte. „Au venit după mine?” ar fi întrebat Pătrăşcanu. „Nu e bine, domnule comandant, nu e bine”, a comentat el răspunsul afirmativ. „Poate vă eliberează...”, a încercat să-l încurajeze acesta. „Nu. [...] O să auziţi. Nu e bine. O să auziţi” – au fost ultimele lui cuvinte, după amintirile lui Vasile Ciolpan. Acelaşi martor afirmă că atât cât a stat la Sighet, Pătrăşcanu nu a fost interogat de nimeni.[898] Episodul ar putea fi încadrat în misiunea lui Şoltuţiu la Sighet în februarie şi martie 1953, deplasare din care au rezultat în documentele anchetei interogatoriile luate foştilor demnitari implicaţi în scoaterea României din războiul împotriva Aliaţilor.

Recuzita spectacolului solicita eforturi speciale din partea anchetatorilor. Care au fost probele puse la dispoziţia completului de judecată? Două exemplare din

898 V. Caraman, interviu cu Vasile Ciolpan (1990), reprodus în închisoarea din Sighet acuză, 1950-1955, Editura Gutinul, Baia Mare, 1991, p. 28.

cartea lui Pătrăşcanu *Un veac de frământări sociale*, unul dintre ele cu o dedicaţie pentru regele Mihai, datată 15 august 19451; un exemplar din *Sub trei dictaturi* cu dedicaţie către fostul rege, datată 31 ianuarie 1945[899][900]; o carte de Leo Valiani[901], comunist italian, cunoştinţă apropiată a Elenei Pătrăşcanu din anii studenţiei. Prezentat lui Pătrăşcanu de soţia sa când se aflau la Conferinţa de Pace la Paris, Valiani (cotat în anchetă ca troţkist) fusese traducătorul lui Pătrăşcanu în italiană.[902]

Alte „probe", în circa două sute de pagini[903]: cererile şi angajamentele făcute de Pătrăşcanu pentru eliberările din detenţie şi lagăr, fotocopii după materialele referitoare la Pătrăşcanu din arhiva poliţiei şi Siguranţei (care-i confirmă declaraţiile şi pledează, în fapt, pentru nevinovăţia sa în acuzaţia de agent infiltrat în mişcarea comunistă), o expertiză grafologică datată 16 august 1953 care atestă că Pătrăşcanu scrisese respectivele angajamente, colecţii de legi şi decizii promulgate în timpul cât a fost ministru al Justiţiei.

Şi un număr din revista *Paris Match* apărut în 23 decembrie 1951 la Paris! „Proba" e un interviu acordat publicaţiei de Adriana Georgescu, fosta şefa de cabinet a generalului Rădescu, emigrată în Franţa. În relatarea procesului[904] şi detenţiei sale iar după aceea a fugii în străinătate, Adriana Georgescu afirmă că devenise şefa de cabinet a lui Rădescu la propunerea lui Pătrăşcanu. Declaraţia Adrianei Georgescu fusese în repetate rânduri temă de interogatorii pentru Pătrăşcanu. La vremea apariţiei articolului, Pătrăşcanu fusese acuzat de

899 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 134.

900 Idem, voi. 137.

901 îdemy voi. 136.

902 Idem, voi. 2, ff. 226-227 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 15 iulie 1951).

903 Idem, voi. 132 („Lucreţiu Pătrăşcanu - Documente").

904 Procesul a fost judecat începând din 10 septembrie 1946 de secţia a IV-a a Curţii marţiale (procesul „primului lot din organizaţiile teroriste «T» şi «Tinerimea Liberă»", cum îl anunţă Scînteia).

anchetatori că a dispus graţierea ei din motive politice.1 Astfel, în ultima declaraţie pe tema motivelor determinante ca să aprobe cererea de graţiere a tinerei avocate, fostul ministru spune că a fost informat că în timpul anchetei s-au întâmplat fapte ce contravin *moralei proletare* de care-ar trebui să dea dovadă paznicii şi anchetatorii. Cât despre afirmaţia făcută de Adriana Georgescu în *Paris Matchy* la întrebarea anchetatorului (cu ce scop a plasat-o şefa de cabinet la Rădescu?), răspunsul lui Pătrăşcanu este ferm: el nici măcar n-o cunoscuse personal; a văzut-o o singură dată.[905][906]

Alte asemenea „probe" se referă la ceilalţi inculpaţi. Din arhiva CC al PCR au fost aduse „Scrisorile către tovii din închisori" trimise de Foriş şi Koffler în 1943. Sunt la dosar scrisorile de dragoste dintre Lili (Eleonora) Revesz (fostă Weigl) şi Remus Koffler din decembrie 1943-august 1944, cu menţiunea „aceste scrisori conţin directive formulate într-un limbaj convenţional privitoare la acţiunea de spargere a unităţii comuniştilor".[907] Sunt anexate expertize grafologice pentru Emil Calmanovici şi expertize medicale pentru Remus Koffler, consultat cu identitatea de „Stănescu Gheorghe". Comisia medicală conchidea în 1952 că „bolnavul prezintă risc". Prin urmare „nu pot fi folosite mijloace de coerciţiune care ar putea să ducă în mod deschis la demascarea simulării sale". „Probele psihiatrice care s-ar fi putut administra pentru a-l demasca complet (narcoanaliză, şoc electric şi torpilaj)" pun în discuţie pericolul unui „sfârşit mortal". În concluzia comisiei medicale conduse de dr. Constanţa Ştefănescu-Parhon, al cărei limbaj ştiinţific medical seamănă bine cu limbajul „de specialitate" al anchetatorilor, „numitul Gheorghe Stănescu, cu multă probabilitate un simulant, poate fi

905 Adriana Georgescu, Au commencement était la fin. Editura Hachette, Paris, 1951; La început a fost sfîrşitul Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

906 ASRI, fond P, dosar 40002, vol. 2, ff. 362-364 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 10 martie 1952).

907 Idemy vol. 132, f. 214.

reluat în anchetă, putând fi considerat complet responsabil".1 Documente de la CEC privitoare la modul în care a condus instituţia Belu Zilber şi un întreg volum cu mesajele trimise şi recepţionate de la Cairo la începutul anului 1944[908] sunt „probele" care, coroborate cu declaraţiile inculpaţilor şi martorilor, vor conduce la sentinţele finale.

Din declaraţiile date peste mai bine de un deceniu de autorii scenariului şi actorii ce-au evoluat în spectacolul procesului în rolul de justiţiari ce întronează dreptatea şi adevărul reiese că procesul se prefigura din octombrie 1952. Atunci, declară ulterior Ilie Moisescu (preşedintele completului de judecată în *procesul Pătrăşcanu*, în 1967, şeful Direcţiei tribunalelor militare), fusese chemat prin ministrul Justiţiei la Chişinevschi, care i-a comunicat că va prezida *procesul Pătrăşcanu*.[909] Moisescu este un om cu legături speciale. Până la data numirii lui ca preşedinte al completului de judecată în acest proces fusese şef al Direcţiei secretariat juridic la cabinetul lui Emil Bodnăraş de la Ministerul Apărării Naţionale. Pentru proces fusese recomandat de Bodnăraş şi de Ceauşescu, care era în acel moment prim-adjunct al lui Bodnăraş şi şeful Direcţiei superioare politice a armatei. Din discuţiile purtate cu membrii comisiei de partid în 1967 reieşea că Moisescu fusese chemat la Chişinevschi (desigur la propunerea lui Bodnăraş şi Ceauşescu), care i-a adus la cunoştinţă misiunea pentru care trebuia să se pregătească în sediul Ministerului de Interne. La obiecţia lui Moisescu (nu are pregătirea pentru asemenea sarcini), Chişinevschi a invocat sarcina de partid şi faptul că „aici nu e nevoie de cine ştie ce experienţă şi pregătire deoarece totul va fi pregătit şi apoi vei fi permanent ajutat, sprijinit în

908 Ibidem, ff. 348-355 (Raport de expertiză medicală asupra bolnavului Stănescu Gheorghe).

909 Idem, voi. 203, f. 218 („Stenograma discuţiilor avute cu tov. Moisescu în ziua de 25 octombrie 1967 la tov. Patilineţ").

îndeplinirea misiunii”.[910]

Alţi membri ai completului de judecată au fost însă înştiinţaţi mai târziu. În vara lui 1953, Ion Pohonţiu, procuror-şef al oraşului Bucureşti, a fost chemat la secţia organizatorică a CC al PMR, unde i-a găsit şi pe procurorul Grigore Râpeanu şi pe colonelul de Securitate Şoltuţiu. „Din însărcinarea partidului” – i s-a spus – vor lucra la „o cauză foarte importantă” pentru îndeplinirea căreia vor ţine, în exclusivitate, legătura cu Şoltuţiu. Cei doi procurori au fost duşi, imediat după acea comunicare, la sediul MAI, unde li se pregătise o cameră. Au fost, de asemenea, atenţionaţi că nu au voie să vorbească nimănui despre sarcina primită. După un timp a fost adus „să studieze dosarul” şi colonelul Ardelean. Ulterior, procurorii i-au comunicat lui Şoltuţiu că va fi nevoie de probe suplimentare. Acesta a promis anchete şi confruntări la care cei trei procurori au asistat fără ştirea anchetaţilor şi fără a avea voie să intervină pe parcursul interogatoriilor. Neputând fi adunate alte probe, Pohonţiu a avut la un moment dat impresia că se va clasa cauza. În iarna lui 1953 – 1954, Şoltuţiu l-a adus şi pe Rudolf Rossman (în acel moment şeful Procuraturii Militare). Toate documentele ce veneau de la Şoltuţiu pentru a fi ataşate la dosar fuseseră mai înainte traduse în limba rusă pentru a fi vizate de Gheorghe Pintilie şi de consilierii sovietici. La celelalte materiale de anchetă – după cum declară Pohonţiu –, procurorii şi judecătorii n-au avut acces. Din cele ce se spuneau fragmentar în unele discuţii se subînţelegea că în decursul celor şase ani de anchetă se adunase un volum foarte mare de dosare. Ei n-au cunoscut însă decât dosarele pregătite pentru proces.[911]

Ceilalţi membri ai completului de judecată au fost înştiinţaţi despre cele ce urmează să se întâmple cu puţină vreme înainte de proces.

---

910 Grigore Răduică, op. cit., p. 154.

911 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 236-249 (Declaraţia lui I. Pohonţiu din 10 aprilie 1967).

Între ei se ivesc divergenţe. „Văzând că nu ajungem la înţelegere în ceea ce priveşte organizarea sălii de şedinţe şi a procedurii de audiere a martorilor şi a inculpaţilor” – declară Ilie Moisescu în 1967 „am solicitat să fiu primit de către Chişinevschi. M-am dus să-i prezint întreaga situaţie, între timp – după cum îmi amintesc – au intrat în cabinet şi tovarăşii Moghioroş şi Drăghici. Cu această ocazie Şoltuţiu a afirmat că eu aş fi spus că nu vreau să fiu «om de paie» şi să joc după cum trag sforile cei de la MAI. […] Am observat că tovarăşul Drăghici era puţin enervat şi mi-a spus că eu nu am încredere în anchetatorii penali. Am arătat că nu pot să fiu învinuit de aşa ceva, ci doar vreau ca lucrurile să meargă bine şi am cerut din nou să fiu înlocuit cu alţi tovarăşi. Chişinevschi mi-a spus să-mi văd mai departe de treabăf apoi a stabilit în linii generale cum va trebui să se desfăşoare procesul. La acestea cred că au mai asistat şi tovarăşul Drăghici şi Moghioroş.

Am luat prima dată contact cu inculpaţii la locul de detenţie cu câteva zile înainte de începerea procesului pentru efectuarea procedurii prevăzute de art. 236 e.p.m. Cu această ocazie Pătrâşcanu a declarat că nu crede că eu şi cu secretarul completului de judecată suntem din partea justiţiei şi că totul este o înscenare. A mai arătat că faptele ce i se impută nu sunt de competenţa tribunalului ci numai a conducerii Partidului şi că numai acolo va da socoteală de faptele sale. Am adus acest lucru la cunoştinţa lui Chişinevschi, arătând că Pătrâşcanu va refuza să vorbească în faţa completului de judecată. Şoltuţiu, care era prezent, a arătat, însăf că el a stat de vorbă cu Pătrăşcanu şi că garantează că acesta va vorbi cu ocazia interogatoriului în faţa instanţei de judecată.

Unii dintre inculpaţi au propus martori pe tovarăşi din conducerea Partidului. Niciun inculpat nu a indicat apărător ales. Li s-au numit apărători din oficiu după lista de avocaţi prezentată de Şoltuţiu.

Apărătorii numiţi au luat legătura cu inculpaţii cu o zi

sau două înainte de începerea dezbaterilor”.

Cum s-a ajuns la proces rămâne, în continuare, o întrebare fără un răspuns cert. Mulţi dintre deţinuţii politici sovietici au fost eliberaţi după moartea lui Stalin din lagăre şi închisori. La finele lui 1953, Beria a fost condamnat şi executat de „tovarăşii de luptă”, ai săi şi ai lui Stalin, iar soţia şi fiul celui astfel „căzut” au fost trimişi, la rându-le, în închisoare. Lupta pentru putere începe între cei ce fuseseră „oamenii lui Stalin”, iar în statele-satelit, conducerile de partid se fisurează în bucăţi ce vor fi atrase magnetic de diferitele nuclee intrate în competiţia supremă a Kremlinului. Cert este că până la „raportul secret” prezentat la Congresul al XX-lea al PCUS din 1956 nu s-a gândit şi acţionat în termenii „destalinizării” şi „dezgheţului”.

În România, ca şi în celelalte state-satelit, schimbările de la Kremlin înseamnă posibilităţi de mişcare şi în conducerile proprii. „Schisma” din conducerea românească devine evidentă abia în 1957, când Gheorghiu-Dej îi elimină pe Chişinevschi şi Miron Constantinescu, pedepsindu-i, cu întârziere, pentru fapte ce-şi au începutul mult mai devreme. Dorea careva dintre membrii Biroului Politic al CC al PMR să-i ofere lui Pătrăşcanu şansa de a lua conducerea partidului, ca unul ce avusese de suferit de pe urma lui Stalin şi a „acoliţilor” numiţi de acesta în celelalte ţări din lagărul socialist? Deşi după 1968 s-au făcut speculaţii asupra instalării lui Pătrăşcanu la conducerea partidului după moartea lui Stalin, ca şi în 1944, ipoteza aceasta nu poate fi susţinută cu argumente concrete.

Ce aflăm din arhivele Cancelariei CC al PCR despre decizia *procesului Pătrăşcanu*? Mişcările de protest şi greve ale muncitorilor est-germani, cehi şi polonezi ce-au urmat după moartea lui Stalin determină închiderea şantierului Canalului Dunăre-Marea Neagră şi adoptarea unui „nou curs” al politicii economice cu accent mai pronunţat pe îmbunătăţirea aprovizionării şi condiţiilor de

viaţă ale populaţiei.1 în paralel se iau măsuri represive care să conducă la descurajarea oricăror mişcări de revoltă. Cele două mijloace clasice ale domesticirii sălbăticiunilor şi gloatei – recompensa şi pedeapsa – sunt puse în aplicare la scară naţională de către nucleul politic de decizie condus cu prudenţă şi perfidie de Gheorghiu-Dej.

Moartea lui Stalin a determinat însă şi ofensiva serviciilor speciale din frontul capitalist al „războiului rece”. Spectaculoase capturi de paraşutişti spioni a făcut Securitatea în iunie şi iulie 1953. Capturi senzaţionale de acelaşi gen anunţau agenţiile de presă ale URSS, Chinei şi Bulgaria, soldate cu condamnări la pedeapsa capitală.[912][913]

Având în vedere amintitele speculaţii, sintetizăm în cele ce urmează respectivele discuţii. Dej conduce şedinţa. El informează că „sunt câteva procese de agenturi imperialiste care urmează să fie terminate”. Agenţi ai serviciilor de spionaj francez, american, englez, austriac, ai Vaticanului şi francmasoni. Iar despre ultimii: „Ne gândim că n-ar fi bine ca aceştia să apară ca francmasoni pentru că ei nu pentru francmasonerie au fost arestaţi, ci pentru muncă de spionaj în favoarea unuia sau altuia din statele imperialiste”; apoi sunt şi în „comitetele de luptă pentru pace”. Şi tot Dej propune: „O parte dintre ei asupra cărora nu s-au stabilit suficiente dovezi nu îi vom condamna. Însă propun să se termine cu toate aceste procese. Să fie procese închise, nu publice. Despre unele sau altele – dacă ne convine – putem să scriem, despre unele mai mult, despre altele mai puţin, după importanţă”. Intervine Chişinevschi cu propunerea unui comunicat

912 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 43/1953 (Stenograma şedinţei Biroului Politic din 3 august 1953).

913 Idem, Dosar 47/1953, f. 1 (Stenograma şedinţei Biroului Politic al CC al PMR din 2 septembrie 1953). Primul punct al ordinii de zi se intitulează „Probleme legate de pregătirea unor procese privind grupuri de spioni“. (Au participat Gheorghiu-Dej, Iosif Chişinevschi, Gheorghe Apostol, Miron Constantinescu, Chivu Stoica, Petre Borilă, Constantin Pîrvulescu, Dumitru Coliu.)

asupra proceselor care urmează să se ţină cu uşile închise.1

Toţi merită „pe baza legilor Republicii noastre” – zice Dej – să fie împuşcaţi. Dar sunt prea mulţi şi „ar putea să arate ca un fel de măcelărire”. Prin urmare vor trebui administrate şi pedepse cu închisoare. Numai în cazuri excepţionale (unul două cazuri, specifică el fără nominalizare) să fie condamnaţi la moarte. Constantinescu intervine cu propunerea condamnării la moarte a „conducătorilor” şi celor care „au activizat şi pe alţii”. Şi mai intransigent, Borilă cere condamnarea la moarte pentru „doi-trei în fiecare proces, altfel îi încurajăm”. Toţi sunt de acord.[914][915]

Ca şi în cazul discuţiilor privind greşelile politicii economice, vina este aruncată pe *deviatorii de dreapta*, Teohari Georgescu fiind acuzat pentru tergiversarea lucrurilor mai ales în *cazul Pătrăşcanu*.[916]

Urmează informarea şi propunerile lui Dej referitoare la Pătrăşcanu:

„Avem aproape terminată ancheta în legătură cu banda de duşmani Pătrăşcanu”, spune el. „Materialul este extrem de bogat, organele de anchetă au reuşit să stabilească aproape complet activitatea criminală a celor implicaţi. Este vorba de o acţiune nu numai de spionaj, diversiune, ci este vorba de o bandă organizată, cu ramificaţii în străinătate, în slujba străinătăţii, care avea ca scop lovitura de stat, acte de asasinate şi alte lucruri din acestea, deci răsturnarea prin violenţă şi cu ajutorul străinătăţii a regimului popular stabilit în ţara noastră. Pătrăşcanu recunoaşte parţial că s-a întâlnit cu diverşi reprezentanţi ai spionajului american şi englez, că a avut întâlniri secrete cu anumiţi complici, dar că toate acestea reprezintă lucruri de a se informa, de a se documenta, legături întâmplătoare, oficiale, în dosul cărora se ascunde

914 Ibidem, f. 12.

915 Ibidem, f. 13.

916 ANIC, Arhiva Cancelariei CC al PCR, Dosar 47/1953, f. 2.

că ar fi primit dispoziţii de încolo şi încoace şi are atitudinea unui duşman, unui mare bandit, unui vechi contrarevoluţionar înrăit şi nu recunoaşte că a făcut spionaj. Are o atitudine obraznică. La confruntări care au avut loc, care au conturat şi au dat greutate materialului, el a avut o comportare obraznică. Nevasta, ibovnica, Tătărescu, toţi bandiţii cu care a fost legat recunosc întâlnirile, şedinţele secrete, problemele care au fost discutate; au fost restabilite documente, tot. Stârcea recunoaşte. A fost pus faţă în faţă cu ei, iar Pătrăşcanu tuturor a le spune că mint. El spune că adevăr este numai ceea ce spune el, că n-are ce să spună «acestei anchete» şi spune «veţi cunoaşte punctul meu de vedere la proces». El se pregăteşte pentru proces. Nu putem să stăm până la calendele greceşti cu această bandă din cauză că Pătrăşcanu are această atitudine. Tovarăşii de la Interne propun ca să aibă loc o convorbire între Drăghici şi unul din membrii Biroului Politic în legătură cu unele lucruri. Propun pe tov. C. Pârvulescu. Să încerce a-l determina să recunoască. Sigur trebuie întocmit un plan, întrebări, pentru a preciza mai bine lucrurile. Să mai facem o încercare. Eventual să fie doi tovarăşi cu Drăghici”.

Borilă intervine cu observaţia că sunt suficienţi Drăghici şi Pârvulescu („Nu e bine să fie şi alţii”).

Şedinţa continuă:

„Tov. Gheorghiu-Dej: Nu e bine că el o să latre la proces. Lucrurile vor fi gata spre sfârşitul lunii septembrie. Pentru acest proces va trebui pe linie de partid – tov. Chişinevschi, tov. Borilă, cu încă câţiva tovarăşi care cunosc bine – să daţi o mână de ajutor, în special pentru partea politică.

Tov. M. Constantinescu: Nu va fi un proces uşor.

Tov. Gheorghiu-Dej: Trebuie să ştim încotro ne îndreptăm vârful. Să fie o lovitură de graţie dată încercărilor imperialiştilor de a restabili vechea orânduire prin asemenea mijloace, să le arătăm că n-a fost Iran aici, să demascăm cercurile burgheze din străinătate şi

activitatea acestora în continuare împotriva ţării noastre, politica imperialiştilor americani îndeosebi şi să ridicăm vigilenţa poporului, a partidului, a clasei muncitoare. Aceasta o să întărească încrederea oamenilor în regim, în forţa regimului, în organele regimului. Are o importanţă mare acest proces. Deci suntem de acord? (Da).

Tov. Chişinevschi şi Borilă vor lua contact cu materialul, vor studia şi lucra împreună. Tov. Pârvulescu va sta de vorbă cu Drăghici, va întocmi planul întrebărilor şi va face o încercare de a sta de vorbă cu Pătrăşcanu. Este foarte frumos într-un proces când acuzatul vine şi recunoaşte tot. El ştie bine că nu se poate aştepta la nicio milă din partea noastră şi de aceea vorbeşte aşa. Este un duşman feroce.

A ieşit un material aşa de bogat, bun şi pentru istorie, pentru piesă de teatru şi cinematograf, cu fapte reale, nu lucruri imaginate. Şi reprezintă o perioadă foarte lungă, cea mai zbuciumată, de formaţie [şic!] a regimului". 1

Toţi sunt de acord. „O să stârnim frica la toţi..." este concluzia jubilatoare a conducătorului partidului despre rostul viitoarelor procese.[917] Un scop politic, fără legături cu adevărul, dar în spiritul „eticii comuniste". De altfel, conform informaţiilor oferite de istoricii serviciilor speciale, după moartea lui Stalin s-au intensificat acţiunile de paraşutare în lagărul comunist a unor imigranţi în scopul unor misiuni de diversiune.1

Absenţa din discuţie a cazului Vasile Luca este demnă de remarcat. Contrar ideii susţinute insistent în multe studii istorice, Pătrăşcanu nu a fost singurul lider comunist condamnat după moartea lui Stalin. Procesul lui Vasile Luca a avut loc în toamna lui 1954, pedeapsa cu moartea fiind comutată însă în muncă silnică pe viaţă. La aproape un an după moartea lui Stalin se vor produce şi procesele comuniştilor cehoslovaci Maria Sermova şi Gustáv Husák; acuzaţi de „naţionalism burghez slovac", ei au fost

917 Ibidem, ff. 13-15.

condamnaţi la închisoare pe viaţă.[918][919]

Desigur că Pătrăşcanu nu putea fi executat fără măcar o încercare de testare a Kremlinului în privinţa acestei hotărâri. Lipsite de suportul unui document oficial, opiniile sunt împărţite. De-o parte, se spune că hotărârea a aparţinut în întregime conducerii de la Bucureşti. Contactat, Malenkov[920] ar fi spus: „Vă priveşte, faceţi ce vreţi!”[921] Unica sursă de prim rang ce-a putut fi consultată, Gh. Apostol – singurul în viaţă dintre membrii Biroului Politic ce-a hotărât trimiterea lui Pătrăşcanu în justiţie – relatează, în esenţă, că „Dej a fost pus în faţa faptului împlinit”. La şedinţa Biroului Politic din 14 martie 1954, unde a fost luată decizia procesului lui Pătrăşcanu, cazul a fost prezentat de Al. Drăghici, ministrul de Interne, şi Iosif Chişinevschi, care răspundea, pe linie de partid, de justiţie şi procuratură. Membrii Biroului Politic au avut la dispoziţie un dosar ce conţinea procese-verbale de interogatoriu şi de confruntare şi extrase de declaraţii din care reieşea vinovăţia lui Pătrăşcanu şi a celorlalţi inculpaţi. Fără vreun vot de împotrivire sau abţinere s-a luat hotărârea referitoare la Pătrăşcanu în acea şedinţă a Biroului Politic.1

Unica declaraţie păstrată în Arhivele SRI referitoare la decizia privind condamnarea lui Pătrăşcanu, făcută în timpul anchetei din 1967 – 1968, este în spiritul afirmaţiilor lui Gh. Apostol. Fost organizator al grevelor de la Griviţa, ministru de Finanţe după Vasile Luca, Dumitru Petrescu[922][923], ale cărui relaţii cu Gheorghiu-Dej după

---

918 Cristian Troncotă, Torţionarii, Editura Elion, Bucureşti, 2006, p. 205.

919 Florin Şperlea, „Cazul Pătrăşcanu şi procesele staliniste din democraţiile populare“, în Revista de istorie militară, 4-5/2004, pp. 60-64.

920 Gheorghi Malenkov (1902-1988), preşedintele Consiliului de Miniştri al URSS (1953-1955).

921 Versiunea acreditată de surse orale fără susţinerea vreunui document până în prezent.

922 Convorbire cu Gheorghe Apostol, octombrie 1997.

923 Dumitru Petrescu (1906-1969), membru de partid din 1932.

preluarea puterii de către comunişti nu se poate spune că au fost foarte apropiate, a relatat astfel evenimentele ce-au dus la *procesul Pătrăşcanu*: „În ianuarie 1954 a plecat o delegaţie guvernamentală la Moscova, din care făceau parte Gheorghiu-Dej, M. Constantinescu, Al. Bârlădeanu şi eu. Acolo am discutat şi probleme de stat şi probleme de partid. Pe vremea aceea prim-secretar era Malenkov, iar Hruşciov era secretar.

În vremea aceea eu eram în conflict cu Miron Constantinescu. Am declarat de o mie de ori şi declar şi acuma: am făcut şi eu greşeli, dar cu M. Constantinescu n-am avut nimic de împărţit. Când am fost şeful Direcţiei organizatorice, cu M. Constantinescu am lucrat bine, dar în martie 1951, când am trecut la aprovizionare, am început să intru în conflict cu M. Constantinescu. Pe vremea aceea el era preşedintele CSP-ului. De ce aveam conflicte? Pentru că dezinforma, făcea planuri nereale şi eu trebuia să asigur toată aprovizionarea şi mă trezeam cu 30 – 35% materiale deficitare.

[...] în 1954, când am ajuns la Moscova, sovieticii ştiau probabil de aceste conflicte dintre mine şi M. Constantinescu. După ce am terminat discuţiile cu ei, trebuia să rămână cineva ca să semneze nişte acorduri. Eu nu voiam să rămân pentru că ştiam că sovieticii nu aveau părere bună despre mine, pentru că eu am avut conflicte şi cu ei. Totuşi a trebuit să rămân şi am semnat nişte convenţii. împreună cu mine a rămas şi M. Constantinescu şi eu am rămas mirat de ce a rămas şi el. El făcea pe atunci nişte gesturi de nabab; nu din punct de vedere bănesc, dar moral...

Într-o zi îl întreb: Ascultă, tu de ce stai aici? îmi spunea ba că se duce la Comitetul Central, ba în altă parte.

Condamnat în urma grevelor de la Griviţa la 15 ani închisoare. Evadează cu ajutor sovietic. Luptător în Brigăzile Internaţionale din Spania. Revine în ţară cu diviziile româneşti încorporate în armata sovietică. După 1944, diverse funcţii înalte, în special, pe linie militară. în 1956 este sancţionat pe linie de partid, după venirea lui Ceauşescu la putere fiind repus în funcţii.

La urmă mi-a spus că este aşteptat de Malenkov. L-am întrebat de ce să te duci la Malenkov, pentru că acolo s-au discutat toate problemele. Atunci scoate un dosar de 50 pag. bătute la maşină în ruseşte care cuprindea actul de acuzare împotriva lui Pătrăşcanu. Când mi-a dat să citesc actul de acuzare al lui Pătrăşcanu, am avut un sentiment de emoţie, de tulburare pentru că ştiam că Pătrăşcanu este arestat şi bănuiam că acolo nu se vor scrie lucruri plăcute. Am început să citesc şi am văzut că acolo se scriu atâtea lucruri. Am citit 5 – 6 pagini, m-am uitat la sfârşit, am văzut că se cere condamnarea lui la moarte şi i-am spus lui M. Constantinescu: «Ia-l înapoi, eu nu citesc documentul acesta, nu mă bag în chestiunea aceasta» şi i-am dat documentul înapoi. […] El mi-a cerut să-mi spun părerea. I-am spus că nu mă bag în chestiuni din astea. Apoi Miron a plecat la Malenkov iar când s-a întors mi-a spus că a rezolvat problema. În ce sens nu mi-a spus, dar eu am înţeles «rezolvat» adică că sovieticii şi-au dat acordul pentru executarea lui Pătrăşcanu.

Iată ce pot eu să vă spun, ce ştiu eu.”[924]

Din dosarele ce conţin declaraţiile şi stenogramele discuţiilor privind *reabilitarea* lui Pătrăşcanu din 1967 – 1968 lipseşte urma oricărei discuţii pe această temă cu Miron Constantinescu, tema deciziei procesului lui Pătrăşcanu părând, de altfel, a nu intra în preocuparea comisiei de anchetă.1

Despre cum au receptat pregătirile de proces viitorii inculpaţi, reţinem din declaraţiile supravieţuitorilor că după confruntări a urmat o perioadă de acalmie. „Prin mai 1953, interogatoriile s-au rărit, bătăile au încetat, regimul de celulă şi mâncarea s-au îmbunătăţit.”[925] După care se

924 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 320-321 (Stenograma discuţiei avute cu tov. D. Petrescu).

925 Discuţia cu Tatiana Pokivailova (Moscova), istoric specializat pe tema relaţiilor dintre Kremlin şi statele-satelit, confirmă vizita lui Miron Constantinescu la Malenkov. Din arhivele ruse consultate de cercetătoare reiese înregistrarea datei şi temei audienţei, nu şi verdictul lui Malenkov.

resimte o nouă perioadă de intensă activitate în care anchetaţii, împreună cu anchetatorii lor sunt puşi să-şi înveţe rolurile, promiţându-li-se că dacă le vor interpreta bine, după proces vor fi puşi în libertate. „Mi-a cerut să le învăţ pe de rost şi m-a chemat a doua zi să mă asculte”, declară Lena Constante referindu-se la răspunsurile întrebărilor ce-i vor fi adresate în proces. „Mi-a declarat [anchetatorul, *n.a.*] din nou, dându-şi cuvântul că voi fi liberă dacă mă port bine la proces.”[926]

În 27 martie 1954 se întocmeşte referatul de încheiere a cercetărilor lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Şeful organului de anchetă, Şoltuţiu, şi anchetatorul Moraru dispun „încheierea cercetărilor şi transmiterea dosarului de acuzare la instanţa de judecată” deoarece au constatat că „activitatea criminală a arestatului Pătrăşcanu Lucreţiu este dovedită prin materialul rezultat din cercetările preliminare”. Actul nu a fost semnat de luare la cunoştinţă de Pătrăşcanu.1

Procedura juridică îşi urmează cursul cu Actul de acuzare nr. 3/1954 emis de Tribunalul Suprem, Colegiul Militar, „împotriva grupului de spioni şi complotişti în frunte cu L. Pătrăşcanu şi complicii lui”. Prin el, locţiitorul procurorului militar şef al Forţelor Armate, colonelul de justiţie Rudolf Rossman, „văzând actele de anchetă efectuate de către organele Securităţii MAI”, trimite în instanţa de judecată pe:

„1. Lucreţiu Pătrăşcanu, fost avocat;

2. Herbert Zilbert, fost director al Institutului de Conjunctură Economică;

3. Ion Mocsonyi-Styrcea, fost mareşal al Curţii Regale şi mare latifundiar;

4. Alexandru Ştefănescu, fost mare industriaş;

5. Remus Koffler, funcţionar;

6. Jac Berman, antreprenor;

7. Emil Calmanovici, antreprenor;

8. Victoria Sârbu, fără profesiune;

926 Ibideniy f. 171 (Declaraţia Lenei Constante din 1 decembrie 1967).

9. Lena Constante, pictor scenograf;

10. Herant Torosian, fost consul al României la Paris;

11. Hari Brauner, fost director al Institutului de folclor.”[927][928]

Urmărind în documente compoziţia socială şi naţională a acuzaţilor, observăm că toţi sunt încadraţi la originea socială burgheză sau mic-burgheză. Dintre ei, cinci sunt de naţionalitate română, patru sunt evrei şi unul armean. Acuzaţiile aduse sunt foarte grave: crimă contra păcii, crimă de înaltă trădare sau complicitate la crimă de înaltă trădare, infracţiuni al căror conţinut larg şi imprecis permite interpretările politice dorite.[929]

În 6 aprilie 1954 începe procesul prezidat de Colegiul Militar al Tribunalului Suprem al RPR compus din col. Ilie Moisescu (preşedinte), col. Alexandru Demeter şi col. Ion Ciulei (membri), lt.-maj. de justiţie Varga Vasile (judecător asistent) şi procurorii militari col. de justiţie Rudolf Rossman, col. Aurel Ardelean, col. de justiţie Grigore Râpeanu şi maior de justiţie Ion Pohonţiu.1

Judecata a avut loc în clădirea din strada Ştirbei Vodă, clădire inclusă în respectiva perioadă printre locaţiile cu circuit închis aparţinând MAI. În zilele procesului, MAI a asigurat paza, administrarea şi accesul în sediu. De organizarea detaliilor s-au ocupat anchetatorii. Printre pregătiri a fost şi aceea a instalării unui telefon scurt, astfel ca prin el să poată da dispoziţii Chişinevschi. În sală a fost introdusă tehnică de ascultare cu legătură la cabinetele lui Drăghici, Chişinevschi şi („probabil”) Gheorghiu-Dej. S-au luat măsuri de înregistrare a principalelor mărturii din care în 1967 mai rămăsese doar aceea a lui Belu Zilber.[930][931]

---

927 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 721 (Referat de încheierea cercetărilor).

928 Ibidem, f. 722 (Act de acuzare).

929 Ibidemy ff. 866-867 (Proces-verbal - Minuta).

930 Ibidem, f. 874.

931 Grigore Răduică, op. cit.y p. 159.

Din procesele-verbale încheiate la sfârşitul fiecărei zile reiese că, după ce preşedintele a deschis şedinţa, a ordonat să fie introduşi acuzaţii, care „fiind arestaţi s-au prezentat sub pază şi asistaţi de apărători din oficiu”. Bunăoară, avocatul Constantin Paraschivescu-Bălăceanu i-a reprezentat pe Pătrăşcanu, Koffler şi Torosian.[932] După ce-a fost stabilită identitatea acuzaţilor, judecătorul asistent a făcut apelul martorilor propuşi şi citaţi. Din documentele anterioare reiese că acuzaţilor nu li s-a spus că martorilor propuşi de ei pentru apărare trebuie să le indice adresa exactă, pe acest motiv (al neindicării adresei) fiind absenţi martorii apărării. Chiar dacă unii dintre aceşti martori aveau menţionată alături şi adresa (Lascăr Goldenberg, Goldâna Katz, Marcu Rotman.

David Rotman, Wilhelmina Lengyel, Gabriel Barbu, Teodor Klappholtz), ei au lipsit din proces. Organizatorii aveau tot interesul de a restrânge cât mai mult cercul spectatorilor şi a-l limita la oameni de încredere – ofiţeri de Securitate şi activişti de partid.

Din optzeci şi şapte de martori propuşi de acuzare s-au prezentat şaizeci şi trei. Dintre ei au lipsit Aurora Birtaş, Constantin Brătianu, Livia Ciucă, Elizabeta Constante, Camil Demetrescu, Constantin Dinu, Sava Demetrescu, Cleante Gheorghiu, Valentina Goldenberg, Nicolae Guşe, Ioan Hudiţă, Gheorghe Ionescu-Bălăceanu, Emil Lăzărescu, Samuel Margulies, Imperio Mateescu, Ion Mihalache, Gheorghe Mihail, Ana Naum, Constantin Pavel, Titel Petrescu, Dumitru Popescu, Victor Rădulescu-Pogoneanu, Dumitru Secară, Ion Stănescu şi Radu Xenopol.[933]

Martorii se aflau fie în închisori (foşti oameni politici, agenţi ai Siguranţei, ilegalişti, informatori ai Siguranţei ori acuzaţi ce urmau să fie judecaţi în lotul II al *procesului Pătrăşcanu*), fie în libertate. Absenţa lor este o consecinţă a aceluiaşi interes de reducere a cercului iniţiaţilor în

932 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 876.

933 Ibidemy f. 877.

misterul acestui spectacol.

După constatarea faptului că nu s-a produs niciun incident ce-ar fi dus la amânare, Tribunalul „a dispus desfăşurarea dezbaterilor şi chemarea cu mandate de aducere a martorilor lipsă”. S-a ordonat, apoi, ca martorii prezenţi să părăsească sala. În absenţa lor, judecătorul-asistent a citit actul de trimitere în judecată, după care s-a dispus interogarea, pe rând şi separat, a acuzaţilor.

Primul interogat a fost Belu Zilber. Printre probele prezentate se află şi o „notă informativă” scrisă de acuzat Siguranţei care nu figurează în anchetă. Nota fusese confecţionată, probabil, de Zilber, în prezenţa şi cu concursul anchetatorilor, în faza finală de pregătire a procesului. Acuzaţiile ce şi le-a adus sie însuşi Zilber sunt reluate şi întărite de martorii acuzării: Gheorghe Filipovici, Radu Lecca, Sylvia Placa şi Coleta Bruteanu. De asemenea, martorii au fost audiaţi separat, fiecare martor fiind lăsat în sală doar pe timpul depoziţiei sale.[934]

A urmat interogarea Lenei Constante, însoţită de „proba” fotocopiei adeziunii de intrare în partid, acuzata fiind recomandată pentru primirea în rândul comuniştilor de Lucreţiu Pătrăşcanu.

La ora 22, dezbaterile sunt suspendate până a doua zi.

În 7 aprilie, la ora 9, spectacolul continuă cu interogarea martorei Elena Pătrăşcanu, în prezenţa acuzatei Lena Constante. Urmează interogatoriul lui Harry Brauner, însoţit în instanţă de aceeaşi probă materială – adeziunea de intrare în partid cu recomandarea lui Pătrăşcanu. În prezenţa lui Brauner a fost interogat martorul Petru Vulpescu, fratele primei soţii a lui Brauner, care „confirmă” legăturile acuzatului cu spionajul britanic.

Se procedează apoi la interogarea acuzaţilor Torosian, Berman şi Ştefănescu. Singura probă specificată: „un carnet cu scoarţe negre care conţine o parte din radiogramele trimise şi primite de biroul de informaţii al

934 Ibidem, ff. 879-880.

Comandamentului Britanic din Cairo”. În prezenţa acuzatului Alexandru Ştefănescu au fost interogaţi martorii Iosif Costea, Dumitru Chica, Nicolae Pârâu şi Constantin Mugur. La ora 22 dezbaterile sunt întrerupte.

A treia zi a fost interogat acuzatul Emil Calmanovici, procedându-se şi la o confruntare cu Ştefănescu. În prezenţa lui Calmanovici au fost audiaţi martorii: Nicolae Marcu, Ioan Moga, Gheorghe Popescu-Craiova şi Avram Stoian. În continuare se trece la interogatoriul lui Remus Koffler, în prezenţa căruia se interoghează martorii: Eleonora Revesz (Lili Weigl), Alexandru Solomon, Suzana Kun, Ana Solomon şi Ivanka Rudenko (toţi foşti ilegalişti).

Ziua a patra debutează cu interogatoriul Victoriei Sârbu. În prezenţa ei şi a lui Koffler au fost interogaţi martorii Ileana Răceanu, Ioan Meţiu, Grigore Răceanu, Ilca Melinescu, Petrea Nicolae şi Constantin Carp (alţi foşti ilegalişti, printre care nu se află menţionată Ana Toma, soţia şefului Securităţii, generalul Pintilie, deşi a fost martor al acuzării în acest proces, iar depoziţia ei figurează printre documente).

Apoi, „procedându-se la interogarea acuzatului Lucreţiu Pătrăşcanu şi faţă de refuzul acestuia de a răspunde la întrebări, tribunalul dispune să se citească declaraţiile acestuia de la primele cercetări” (*autocriticile* prezentate când cercetarea era făcută de partid). „Numeroasele documente în legătură cu activitatea acuzatului” sunt însă numai cele amintite anterior, la care se adaugă numărul special din *România Liberă* din 23 august 1945 (datorită căruia lui Pătrăşcanu i s-au reproşat laudele care-l prezintă drept „omul ce-a făcut 23 august”), articolul elogios apărut, în 1946, în *Dreptatea* despre discursul de la Cluj, fotocopii ale sentinţelor criminalilor de război condamnaţi în anii 1945 – 1952, *autocritica* acuzatului înaintată CC al PMR în iunie 1948. În prezenţa sa au fost audiaţi martorii: Ion Zaharia, Gabriel Steinberg, Marin Coropiţă, Ovidiu Şandru, Şerban Leoveanu, Alexandru Mădârjac, Traian Borcescu, Cosma Crizostomu,

Constantin Ristoiu şi Emanoil Leoveanu.

Ziua a cincea a continuat cu audierea martorilor acuzării lui Lucreţiu Pătrăşcanu: Radu Niculescu-Buzeşti, Iorgu Popescu, Anton Raţiu, Nicolae Betea, Mircea Durma, Emanuel Rupenian, Gheorghe Tătărescu, Jan Nicolau şi Remus Mişca. În continuare, până la ora 23 (nu 22 ca de obicei) a fost interogat şi acuzatul Ioan Mocsonyi-Styrcea.

În ziua a şasea au fost introduşi martorii acuzării lui Styrcea: Adolf Iavorschi, Mircea Birtaş, Ioan Bujoiu, Cecilia Rădulescu-Pogoneanu. Este ziua în care se face joncţiunea între foştii agenţi ai Siguranţei şi spionii imperialişti, printr-o nouă procedură a regiei. Aceasta constă în introducerea mai multor acuzaţi în sală (B. Zilber, Ştefănescu, Calmanovici şi Koffler), în prezenţa cărora sunt audiaţi martorii Octavian Neamţu, Ana Samueli, Alexandru Pop, Dragoş Popp, Alexandru Ionescu, Alexandru Mureşan, soţii Eta şi Paul Wexler. La amiază se suspendă dezbaterile.

Ziua a şaptea începe cu hotărârea Procuraturii Militare de a renunţa la audierea martorilor despre care se anunţase la deschiderea dezbaterilor că nu s-au prezentat. Se renunţă şi la Paul Bacalu, Alexandru Brătăşanu, Cecilia Calmanovici, Emil Hârştein, Alexandru Nuţă, Ioan Stoian şi Egon Weigl. Se consemnează că mărturiile lor „nu sunt esenţiale cauzei întrucât împrejurările ce urmau a fi dovedite prin depoziţiile acestora au fost deja elucidate cu ajutorul probelor administrate”. Un alt artificiu cu care sunt manipulaţi spectatorii procesului şi cititorii documentelor rămase este menţionat astfel: „Totodată Procuratura Militară a cerut să se dea citire declaraţiilor de la primele cercetări ale martorilor: Eugen Cristescu, Ion Antonescu-Pravcu, Tobescu Constantin, Constantin Brătianu, Camil Demetrescu, Constantin Dinu, Sava Dumitrescu, Nicolae Guşe, Margulies Samuel, Imperio Mateescu şi Titel Petrescu, martori ce nu au putut fi admişi în instanţă din motive justificate, însă a căror depoziţii sunt esenţiale cauzei”.

Între apărare şi acuzare, între declaraţiile martorilor şi cele ale acuzaţilor – aşa cum dovedesc rezumatele interogatoriilor –, consensul este deplin, excepţie făcând neconcordanţa între răspunsurile acuzaţilor Koffler, Calmanovici şi Ştefănescu şi ceea ce declară martorii acuzării. În această a şaptea zi s-a dat cuvântul procurorilor militari, care „după ce au făcut o analiză a stării de fapt, în lumina probelor administrate şi verificate în instanţă, au cerut condamnarea acuzaţilor la pedepsele maxime prevăzute de lege pentru infracţiunile săvârşite de aceştia, dezbaterile orale confirmând învinuirile ce li s-au adus”.

În 13 aprilie 1954 s-a dat cuvântul apărării. Avocatul Marcel Valentin – ce reprezintă pe acuzatele Victoria Sârbu şi Lena Constante „după ce a arătat că faptele au fost dovedite şi recunoscute, că acestea au fost corect încadrate, a cerut ca la proporţionalizarea şi individualizarea pedepselor să se ţină seama de influenţa exercitată de mediul în care au lucrat acuzatele precum şi de sinceritatea cu care au recunoscut faptele”. Şi apărătorii din oficiu ai lui Berman şi Brauner accentuează asupra sincerităţii acestora. Iar apărătorii lui Mocsonyi-Styrcea, Ştefănescu şi Torosian au solicitat ca în pronunţarea pedepselor să se ţină cont de influenţele exercitate de mediul şi anturajul în care acuzaţii au fost educaţi şi au trăit. Prin avocatul său, Belu Zilber a declarat că nu cere circumstanţe atenuante întrucât „este convins că s-a prezentat pentru a da socoteală de faptele comise”.

Pătrăşcanu, Koffler şi Calmanovici au declarat în instanţă că renunţă la apărare.

După ce apărarea a avut cuvântul, preşedintele tribunalului i-a întrebat pe acuzaţi dacă mai au ceva de adăugat în apărarea lor. În sinteză, aceştia au declarat: Lena Constante că „înainte de judecată se simţea vinovată”, dar la sfârşitul dezbaterilor constată că „vinovăţia ei este şi mai mare”; Harry Brauner că „îşi dă seama că a înşelat clasa muncitoare” şi pentru aceasta

„orice pedeapsă o consideră deplin justificată”; Torosian „a ţinut să mulţumească pentru imparţialitatea desfăşurării dezbaterilor”; Berman „a recunoscut în totalitate faptele săvârşite” şi „solicită posibilitatea să se reabiliteze şi să muncească”; Victoria Sârbu „este conştientă de răul cauzat poporului prin faptele ei trădătoare”; Mocsonyi-Styrcea „îşi menţine în totul declaraţiile” şi „înţelege să răspundă de faptele grave comise”. Din cuvântul lui Calmanovici se consemnează doar cererea „să i se dea posibilitatea să muncească”; din cuvântul lui Koffler se reţine mărturisirea vinovăţiei „de a nu fi împiedicat acţiunile duşmănoase ale lui Foriş”; Zilber „şi-a manifestat încrederea în justeţea hotărârii pe care o va pronunţa tribunalul suprem” iar Al. Ştefănescu şi Pătrăşcanu „nu au avut nimic de adăugat în apărarea lor”.1

Ce altceva putea înţelege asistenţa din aceste recunoaşteri şi autoincriminări ale marii majorităţi a acuzaţilor şi martorilor ce confirmau acuzaţiile aduse, decât faptul că totul ilustrează „perversitatea şi caracterul josnic al acuzaţilor” în frunte cu Lucreţiu Pătrăşcanu? „Duşman înverşunat al poporului muncitor”, „întotdeauna cunoscut în mişcarea muncitorească ca un oportunist şi imoral”, „trădător şi duşman al clasei muncitoare”, „capital politic al agenturii imperialiste” – „iată deci cine a fost comunistul Pătrăşcanu”, conchide justiţia comunistă românească despre acela care-i pusese temelia.[935936]

În proces au fost prezentate două rechizitorii, unul referitor la „crimele” comise de acuzaţi înainte de 23 august 1944 şi cel de-al doilea, după această perioadă. Primul rechizitoriu „demonstrează” pe patruzeci de pagini că aceşti „criminali”, „asasini ordinari”, „lachei bine plătiţi ai serviciului de spionaj englez” în frunte cu „vulpoiul Pătrăşcanu” au fost agenţi provocatori ai Siguranţei burghezo-moşiereşti şi fasciste şi au făcut „o agentură imperialistă în sânul mişcării democratice antifasciste din

935 Ibidem, f. 764.

936 Ibidem, ff. 760-776.

ţara noastră”. Pătrăşcanu dusese „o intensă acţiune de destrămare a PCR, de paralizare a luptei împotriva fascismului” alături de „trădătorul Foriş”.[937]

Al doilea rechizitoriu reiterează „crimele înfăptuite” începând „în chiar ziua de 23 august 1944”. Acuzaţii „cu mâinile pătate de sângele nobil al celor mai buni fii ai poporului muncitor” au fost „coloana a V-a în sânul Partidului”, care „a sprijinit activ războiul antisovietic”. Astfel, „Pătrăşcanu şi Ştefănescu au contribuit la masacrul bestial în contra Capitalei, dând posibilitatea trupelor hitleriste să-şi ia tot armamentul, să se împacheteze în voie, cu scopul de a se putea regrupa şi a bombarda Bucureştiul” şi „a stăvili înaintarea armatei sovietice”. Bombardamentul din 4 aprilie 1944 „a fost cerut anglo-americanilor de către oficina de spionaj” ajutată de „hoarda legionară”. După evenimentele din august 1944, „uneltirile josnice” au continuat. „Niciunul din planurile trădătoare n-au fost concepute şi realizate fără ca acuzatul Lucreţiu Pătrăşcanu să nu-şi fi adus contribuţia determinantă”, subliniază documentul. Pătrăşcanu şi Zilber „n-au fost în fapt delegaţi români la Conferinţa de Pace de la Paris, ci agenţi americani”. Şeful reţelei ce-şi propusese organizarea unui „complot de răsturnare a regimului democratic” era Pătrăşcanu.1

Din conţinutul rechizitoriilor a fost eliminată acuzaţia de „naţionalism şovin” (care în manipulările practicate după 1968 a fost prezentată ca acuză centrală). Procesul îl prezintă pe Lucreţiu Pătrăşcanu ca agent infiltrat de duşmanii din interiorul şi deopotrivă din exteriorul ţării în mişcarea comunistă.

Rechizitoriile pot fi model de studiu pentru mijloacele şi efectele manipulărilor politice. Imprecaţii retorice de mare efect oratoric, deşi fără legătură cu realitatea, desăvârşesc construcţia verbală menită să inducă efecte hipnotice asupra mulţimii. Spre exemplu, lamentaţii precum următoarea: „Ce trist este să constaţi că există

937 Ibidem, ff. 764-807.

printre oameni asemenea monştri, ce respiră acelaşi aer cu noi şi sunt încălziţi de aceleaşi raze binefăcătoare ale soarelui!” sau: „Printre miile de victime prin inaniţie provocate de ei, prin groaznicele lor uneltiri, nu-i mai acuz eu, procurorul, ci-i acuză umbrele scheletice ale copiilor ucişi de ei, care-i ţintuiesc pe vecie la stâlpul infamiei”[938] sunt numai două dintre fantasmagoricele acuzaţii, cu ajutorul cărora se manipulează, prin vraja cuvântului, mimicii şi pantomimei, mulţimea amorfa. Sub puterea acestei magii negre, gloata din sala tribunalului ajunge în final să clameze şi să preseze, sincer entuziasmată şi revoltată, pentru condamnarea la moarte a unor nevinovaţi.

Organizatorii procesului scontează însă efecte de durată şi de mai mare consistenţă propagandistică. Prin acelaşi discurs se amplifică teza puterii de neînvins a regimului comunist şi a anihilării oricui ar încerca să i se opună: „Vigilenţa organelor noastre de stat le-a divulgat planurile”, astfel că „uneltirile lor ticăloase s-au prăbuşit” iar pentru duşmanii dovediţi „nu poate fi vorba de circumstanţe uşurătoare”. Îndoieli în privinţa judecăţii şi pedepselor nu există deoarece „faptele incriminate prin actul de acuzare au fost pe deplin dovedite”. Şi în sfârşit, „poate exista dubiu doar asupra unui singur lucru şi anume că acuzaţii n-au spus tot ce-au săvârşit”.1

În concluzie, „în numele poporului”, procurorul cere „aplicarea sancţiunilor maxime pentru toţi acuzaţii”. „Cer să stârpiţi această bandă de năpârci veninoase, făcând astfel un act de dreptate socială pe care întregul nostru popor îl aşteaptă cu nerăbdare” este imperativul său. Sentinţa „va da satisfacţie milioanelor de oameni ai muncii” şi va fi „un mare prilej de mobilizare a tuturor forţelor vii ale poporului român, ferm decis să zdrobească fără cruţare pe oricine ar îndrăzni să-l stânjenească din

938 Ibidemy ff. 808-865.

marşul său nestăvilit către socialism”.[939][940]

Rechizitoriile din 12 aprilie 1954 sunt urmate, peste două zile, de pronunţarea sentinţelor. Contrar previziunilor anchetatorului-şef, Ioan Şoltuţiu, în consonanţă, însă, cu aşteptările lui Gheorghiu-Dej, Pătrăşcanu nu şi-a asumat rolul destinat de acuzatori. Spre deosebire de ceilalţi lideri comunişti condamnaţi în procesele staliniste din perioada „războiului rece”, Lucreţiu Pătrăşcanu a rezistat demn mascaradelor proiectate.

Fragmentul de irealitate reală conţinut de „ultimul cuvânt” al lui Lucreţiu Pătrăşcanu a rămas astfel inscripţionat în documentele procesului:

„Preşed.: Acuzat Pătrăşcanu, ai ultimul cuvânt, ce-ai de spus în apărare?

Pătrăşcanu: N-am de spus nimic, decât că scuip pe acuzaţiile ce mi se aduc.

Preşed.: Stai jos atunci. Acuzatul Pătrăşcanu spune că n-are de spus nimic.

Pătrăşcanu: Şi că scuip pe acuzaţiile ce mi se aduc.

Preşed.: Acestea sunt insulte.

Pătrăşcanu: Nu sunt insulte.

Preşed.: Te dai în spectacol.

Pătrăşcanu: Da, lasă să mă dau, viaţa mea e scurtă, dar sunt oameni care o să urmărească această porcărie.”[941]

CAPITOLUL XV

Revoluţionarul – capital destinat sacrificiului

Documentele procesului redau, în bună măsură, imaginea dreptei judecăţi a „criminalilor”, care, în cea mai mare parte, îşi recunosc vina şi o regretă. Pe deasupra, mulţumesc justiţiei comuniste şi Securităţii Poporului că n-au fost lăsaţi să-şi ducă până la capăt monstruoasele planuri.

După cum se ştie, butaforia este rezultatul

939 Ibidem, f. 865.

940 Ibidem.

941 Ibidem, f. 720 (Ultimul cuvânt al acuzatului L. Pătrăşcanu).

manevrelor şi efectelor de culise. Lena Constante este unul dintre actorii *procesului Pătrăşcanu* care au sintetizat noile raporturi ale anchetatorilor cu anchetaţii în zilele de dinaintea procesului. Anchetatorul îi promisese că va fi pusă în libertate după proces (ca şi toţi ceilalţi care şi-au jucat rolul), în caz contrar aşteptând-o condamnarea la moarte. „Mi-a mai spus că toţi acuzaţii şi-au recunoscut ca şi mine vinovăţia", relatează ea în 1967. „La proces, încadrată între doi militari, *neavând voie nici să întorc capul pentru a privi pe ceilalţi acuzaţi* sau publicul, *am rămas năucită de acuzaţiile pe care Silber i le aducea* lui Pătrăşcanu. Atitudinea acestuia, starea lui şi rarele lui *izbucniri de furie contra* lui Silber, *înfricoşătorul rechizitoriu* al procurorului, atitudinea duşmănoasă a sălii m-au îngrozit. *Când mi-a venit rândul să răspund, am făcut-o ca un papagal, recitând atât de iute răspunsurile încât am fost oprită şi mi s-a spus să vorbesc mai rar şi la două întrebări m-am zăpăcit şi am inversat răspunsuriley dar acest fapt nu a dat nimănui de gândit*".

Momentele tensionate din „dezbateri" sunt greu de imaginat doar cu ajutorul documentelor oficiale. Bunăoară, în „ultimul cuvânt" al lui Zilber, când acesta pomeneşte numele lui Pătrăşcanu, lepădându-se de prietenia cu el, se iscă un dialog neprevăzut, transcris de stenograf astfel:

„Pătrăşcanu: Canalie, nu-mi lua numele în gură, nu-mi lua numele în gură. Să nu-mi ia numele în gură că mi-l spurcă.

Preşed.: Te scot afară.

Pătrăşcanu: Să mă scoţi, dar îmi spurcă numele ăsta.

Preşed.: Nu te-a întrebat nimeni. La cuvântul care ţi s-a acordat, nu te-ai apărat şi atunci.

Pătrăşcanu: Nu mă apăr într-o ticăloşie, nu mă apăr.

Preşed.: Te acuză marile crime.

Pătrăşcanu: Nu este de demnitatea mea să mă apăr într-o ticăloşie.

Preşed.: Am terminat.

Pătrăşcanu: Vă rog să mă scoateţi afară că nu-i dau

voie acestei canalii să-mi ia numele în gură.

Preşed.: Ce eşti aici?

Pătrăşcanu: Acuzator.

Preşed.: A propriilor crime.

Pătrăşcanu: Cred că să se treacă acolo.

Preşed.: Da.

Pătrăşcanu: Minciuni inventate, bătute la maşină.”[942][943]

Pătrăşcanu nu a fost singurul actor ce-a refuzat să joace rolul repartizat. Din documentele păstrate în arhivă nu putem însă recompune manevrele organizatorilor şi reacţiile personajului principal. Nici perioada integrală în care acesta a participat la interogarea celorlalţi acuzaţi şi martori. Alţi trei acuzaţi – Alexandru Ştefănescu, Remus Koffler şi Emil Calmanovici – nu şi-au asumat sarcina de „ţapi ispăşitori”. În „ultimul cuvânt” ei au încercat să convingă tribunalul şi auditoriul că tot ceea ce declaraseră martorii împotriva lor sunt inventţii şi că declaraţiile lor de „recunoaştere” sunt rezultatele chinurilor la care-au fost supuşi în anchetă. Dialogul purtat cu preşedintele tribunalului de Ştefănescu este elocvent:

„Ştefănescu: S-a vorbit mereu despre o persoană Foriş, cu care eu aş fi plănuit nu ştiu ce asasinate cu el şi că mai nu ştiu care cu dl Koffler sau nu ştiu cum îl cheamă aş fi plănuit nu ştiu ce asasinate ale muncitorilor de la închisoarea din Caransebeş. […] Dar de unde sunt eu amestecat în aceste chestiuni intestine de partid, că nu mă priveşte şi niciodată nu m-au interesat. Uite sunt aici persoane cu care am avut contact, dl Calmanovici, dl Berman, mincinosul. […] Sunt calificat, mă rog că nu ştiu ce, ca un Dalai Lama al spionilor, cum vine chestiunea aceasta? Se mai spune, iarăşi, că eu i-aş fi recrutat pe d-lor. Nu, d-lor m-au recrutat pe mine şi m-au stors de bani şi

942 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, f. 171 (Declaraţia Lenei Constante din 1 decembrie 1967). (Sublinieri în original.)

943 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 17, ff. 370-371 (Ultimul cuvânt al acuzatului Herbert Zilber).

ai mei şi ai unor prieteni de ai mei. […]

Preşed.: Acuzat Ştefănescu, alte fapte, scurteaz-o.

Ştefănescu: Bine, d-le preşedinte, am s-o scurtez fiindcă în fond, totul e acelaşi, n-am fost la nicio întâlnire cu niciuna din aceste persoane, nici în casa domnului Torosian, parcă aşa îl cheamă pe dl, că s-a vorbit de această casă, totuşi s-a spus că eu am fost în casa lui Torosian, n-am fost nici în casa lui Neamţu, n-am fost condus de nimeni nici colo, nici colo, nici colo. N-am văzut pe niciun Pătrăşcanu şi pe niciun Zilber şi dacă spune aşa, spune dl Zilber că i-am citit declaraţiile lui că se întâlnea cu mine, este un sinistru mincinos. Sinistru mincinos.

Preşed.: Fără aprecieri.

Ştefănescu: Spre ruşinea lor că şi-au trădat partidul din care pretindeau că au făcut parte.

Preşed: Fără aprecieri.

Ştefănescu: Sunt dator că aceasta este o chestiune umană, sinistru mincinos, sinistru pus pe capul unui om. […] Puteţi să mă condamnaţi şi la un milion de… n-are nicio importanţă, niciun fel de importanţă, eu nu cer niciun fel de milă, de ce, fiindcă n-am de ce […]

Preşed.: Am terminat, am auzit.

Ştefănescu: Dar nu s-ar putea să spună dl Pătrăşcanu.

Preşed.: Am terminat, eşti la ultimul cuvânt.

Pătrăşcanu: Sinistru mincinos este Zilber.

Preşed.: Fără să răspunzi, nu te-am întrebat.

Pătrăşcanu: Este o scârnăvie.

Preşed.: Nu te-am întrebat, nu ţi-am dat cuvântul.

Pătrăşcanu: Nu te-am întâlnit niciodată, ai dreptate, acesta este un ticălos. Un Zilber care mă acuză, sigur că minte.

Ştefănescu: Eu mint.

Pătrăşcanu: Zilber minte.”[944]

Să se apere cu ajutorul adevărului a încercat şi Remus Koffler, căruia preşedintele tribunalului i-a cerut

944 Ibidem, ff. 372-373 (Ultimul cuvânt al acuzatului Al. Ştefanescu).

continuu să nu amestece numele partidului în chestiunile sale. Ca şi cum nu în legătură cu partidul şi în calitatea pe care o avusese în Partidul Comunist era acuzat în proces. Faptele pentru care este judecat – se apără Koffler – sunt de competenţa comisiei de control a partidului. „Crima contra păcii”, spune el, „adică de a fi fost în serviciul spionajului britanic, o resping cu cea mai mare hotărâre pentru că nu corespunde faptelor în niciun fel şi nicio dovadă nu s-a adus, nu se va putea aduce niciodată”. Declaraţiile date în august 1950 – se justifică în continuare Koffler – sunt false, scrise pentru că a crezut că „partidul ar avea interese” să scrie declaraţii mincinoase. În întreaga sa viaţă nu-l văzuse niciodată pe comisarul de Siguranţă Vintilă Ionescu. Căderile de partid de care este acuzat au fost clarificate imediat după august 1944 prin arestarea lui Melinte1 şi demascarea lui Şraer. „Nu acuza, dumneata eşti acuzat”, îl întrerupe preşedintele în câteva rânduri. Dar Koffler vorbeşte şi declară alte fapte petrecute în anii ilegalităţii de care noii conducători n-ar vrea să-şi mai aducă aminte. Declaraţiile adevărate contravin mărturiilor mincinoase făcute de foştii ilegalişti Ana Toma, Ileana şi Grigore Răceanu[945][946], Ivanca Rudenco, Ilca Melinescu. „Ştim despre asta, mai departe” sau „Ce vrei, să influenţezi dezbaterile?” sunt întreruperile brutale ale preşedintelui când Koffler încearcă să se disculpe de acuzaţiile de a fi provocat *căderi* în partid. Când solicită să se dea citire articolului apărut în *Scânteia* din 9 iunie 1945 care apreciază ca pozitivă linia partidului din 1943 de a constitui un front popular împotriva nazismului în colaborare cu alte partide, primeşte replicile „Nu dăm citire, este un timp mort” sau „Iarăşi vii cu lecţii,

945 Petru Melinte (?), comunist ilegalist, agent al Siguranţei care a provocat căderea Anei Pauker şi Dimităr Ganev, membri ai Secretariatului PCdR (1936). A fost ucis după 1944 la fel ca Foriş, dar moartea sa nu a mai fost investigată de Ceauşescu.

946 Grigore Răceanu (?), comunist ilegalist care a ocupat funcţii de mai mică importanţă după 1944. Semnatar al „Scrisorii celor şase“ din martie 1989.

să ne ţii aici”. În final lui Koffler i s-a retras cuvântul.[947]

Dramatică este şi ultima depoziţie a lui Emil Calmanovici, care reiterează promisiunea ce i s-a făcut în momentul interogatoriului că în „ultimul cuvânt” i se va oferi posibilitatea „să spun tot şi să dezvolt apărarea”. Când face referiri la Bodnăraş, Pârvulescu sau aminteşte că tot ceea ce a făcut în 1944 – 1945 a raportat Anei Pauker („secretara partidului”), preşedintele tribunalului îl întrerupe pe motiv că spusele sale nu se referă la faptele şi acuzaţiile proprii. Relevant pentru caracterul judecăţii este şi următorul dialog.

„Preşed.: Iar amesteci numele de partid.

Calmanovici: Vă lămuresc, onorată curte.

Preşed.: Ţi-am atras atenţia să nu mai amesteci numele partidului.

Calmanovici: Dar cum să spun, să spun.

Preşed.: Fără numele partidului. […] Nu interesează, nu-i la obiect. Ce ceri dumneata tribunalului?

Calmanovici: Cer în primul rând să-mi dea voie să arăt clar viaţa mea şi activitatea mea.

Preşed.: […] Ce ceri în concluzie, că altfel îţi iau cuvântul?

Calmanovici: Cer să se examineze pe ce temeiuri mi se conferă titlul de spion şi agent britanic, căci n-am fost. Pe ce temeiuri se spune că i-am cunoscut, că am fost în legătură cu Pătrăşcanu, că n-am fost. Pe ce temeiuri se spune că am avut relaţii cu Ştefănescu, după, decât altele ce le-am comunicat CC, că nu există acest lucru. Acest lucru cer, acesta e unul. […] Daţi-mi voie, vă rog, după 14 ani de muncă, să nu am voie să vă vorbesc.

Preşed.: Ia loc, am terminat”. 1

Din păcate, scenariştii n-au respectat întru totul regulile genului dramatic. Din documentele păstrate nu reies toate personajele prezente la actele şi scenele reprezentate. Nici indicaţiile dramaturgului. Procesul este

947 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 17, ff. 374-383 (Ultimul cuvânt al acuzatului R. Koffler).

şi pentru anchetatori prilej de „noi învăţăminte”. „În timpul procesului am aflat multe probleme pe care nu le-am cunoscut în timpul anchetei”, declară Toma Drăghici, „uimit de poziţia” lui Pătrăşcanu, care nu a recunoscut niciuna din învinuirile aduse, şi de apostrofările pe care i le-a făcut lui Gh. Tătărescu („panglicar” şi „om care minte înainte de a vorbi”).[948][949]

Corelând atitudinea acuzaţilor care au încercat să se apere în proces de învinuirile ce li s-au adus cu atitudinea şi retorica celorlalţi, publicul prezent şi-a întărit însă convingerea vinovăţiei acestor „mari criminali care nici în ultimul ceas nu vor să recunoască adevărul”. Sugestionat şi de propaganda vremii, chiar şi după decenii, un asemenea martor a rămas cu impresiile dorite de organizatorii procesului. Pătrăşcanu stăruie în mintea lui ca „agresiv, sfidător faţă de completul de judecată, persifla martorii acuzării, nega orice acuzaţie chiar şi atunci când i se prezentau probe”.[950]

Cum au ţinut păpuşarii firele marionetelor ce şi-au interpretat atât de bine rolurile a relatat, în 1967, fostul preşedinte al completului de judecată, gen. – mr. (r) Ilie Moisescu: „În cursul interogatoriilor inculpaţii au răspuns la întrebările puse, dar nu au răspuns la alte întrebări puse separat de completul de judecată. Am fost avertizat prima dată prin telefon, apoi când m-am prezentat la Chişinevschi spre a expune unele probleme că să nu mai pun alte întrebări deoarece încurc buna desfăşurare a procesului.

Nici martorul Tătărescu Gheorghe nu a răspuns la întrebările puse de Tribunal sub pretext că nu aude şi a ţinut să-şi facă expunerea mai departe.

Telefonic Chişinevschi mi-a spus să-l las în pace pe

948 Ibiderriy ff. 384-391 (Ultimul cuvânt al acuzatului E. Calmanovici).

949 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 50 (Informarea lui T. Drăghici din 27 aprilie 1967).

950 Paul Sfetcu, 13 ani în anticamera lui Dej, Prefaţă, selecţie şi note Lavinia Betea, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 203.

Tătărescu să vorbească ceea ce a declarat că ştie în legătură cu Pătrăşcanu şi ceilalţi inculpaţi.

În cursul anchetei judiciare a intervenit mereu Şoltuţiu cerând suspendări de şedinţă, în timpul cărora eram pus să vorbesc la telefon cu Chişinevschi, care îmi făcea observaţii şi îmi dădea îndrumări asupra conducerii şedinţelor. […]

După terminarea anchetei judiciare, am amânat pronunţarea sentinţei cu 2 – 3 zile. În acest timp am deliberat cu cei doi [cuvânt indescifrabil în text, *n.a.*] *asupra culpabilităţii inculpaţilor şi a pedepselor ce urma să li se aplice. Tov. Demeter a declarat de la început că el este pentru pedeapsa capitală a tuturor inculpaţilor. Tov. Ciulei era mai moderat şi îmi făcea impresia că nu-l prea interesează toată problema. Am ajuns apoi la o hotărâre comună în ceea ce priveşte condamnarea la moarte a lui Pătrăşcanu, Cofler şi Zilber sau Ştefănescu după câte îmi amintesc.*

Am mers apoi la Chişinevschi cu proiectul de hotărâre unde am găsit din nou pe Şoltuţiu. Am raportat că am adus proiectul de decizie care cuprinde concluziile la care a ajuns completul de judecată. Fără să mai dorească să afle ce conţine proiectul de decizie, Chişinevschi a spus că hotărârea este luată de către conducerea partidului şi mi-a dictat pedepsele pe care trebuia să le pronunţăm.

Am redactat apoi [cuvânt indescifrabil, n.a.] deciziei şi am condamnat pe inculpaţi la pedepsele dictate de Chişinevschi.

Sentinţa a fost pronunţată în şedinţă publică fără prezenţa inculpaţilor1, cărora le-a fost citită fiecăruia în parte de către un procuror şi secretarul completului de judecată la locul de deţinere. […]

După pronunţarea sentinţei, am fost chemaţi la Chişinevschi să ne spună că va trebui să judecăm, în continuare, şi alte loturi şi că după terminarea procesului vom ţine toţi o şedinţă de analiză, cu care ocazie fiecare dintre noi va trebui să arate cum au decurs lucrările şi să

facă propuneri care să fie analizate pentru a fi aplicate în viitor.

Această şedinţă nu a mai avut loc, nu cunosc motivele."[951][952]

În 14 aprilie 1954, Colegiul Militar al Tribunalului Suprem, alcătuit din colonel Ilie Moisescu – preşedinte, coloneii Alexandru Demeter, Ion Ciulei şi Aurel Ardelean – membri, procurorii militari: col. de Justiţie Grigore Râpeanu, col. de Just. Rudolf Rossman, maior de just. Ion Pohonţiu şi judecător asistent lt.-maj. de just. Vasile Varga, cu unanimitate de voturi, prin sentinţa nr. 49 a hotărât următoarele pedepse pentru inculpaţi:

1. Lucreţiu Pătrăşcanu – pentru „crimă contra păcii" şi „crimă de înaltă trădare", condamnat la moarte şi confiscarea averii.

2. Herbert Zilber – muncă silnică pe viaţă, confiscarea averii, 10 ani degradare civică şi 1.000 lei cheltuieli de judecată.

3. Ioan Mocsonyi-Styrcea – 15 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea întregii averi şi 800 lei cheltuieli de judecată.

4. Alexandru Ştefănescu – muncă silnică pe viaţă (condamnatul având 66 ani, pedeapsa se transferă în temniţă grea pe viaţă), confiscarea averii, 10 ani degradare civică şi 1.000 lei cheltuieli de judecată.

5. Remus Koffler – condamnat la moarte şi confiscarea averii.

6. Emil Calmanovici – muncă silnică pe viaţă, confiscarea averii, 10 ani degradare civică şi 1.000 lei cheltuieli de judecată.

7. Victoria Sârbu – 8 ani muncă silnică, confiscarea averii, 10 ani degradare civică, 500 lei cheltuieli de judecată.

8. Jac Berman – 10 ani muncă silnică, confiscarea

951 Sublinieri în original.

952 ASRI, fond P> dosar 40002, voi. 203, ff. 205-207 (Declaraţia lui Ilie Moisescu din 24 aprilie 1967).

averii, 10 ani degradare civică, 500 lei cheltuieli de judecată.

9. Lena Constante – 12 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 500 lei cheltuieli de judecată.

10. Herant Torosian – 15 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 500 lei cheltuieli de judecată.

11. Hari Brauner – 12 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 500 lei cheltuieli de judecată.[953]

Când îşi auzeau condamnările, ce le-au fost citite în celule – după promisiunile mincinoase făcute anterior procesului de către anchetatori cei mai mulţi dintre condamnaţi cădeau jos, leşinaţi.1

În ceea ce-i priveşte pe cei doi condamnaţi la moarte – Pătrăşcanu şi Koffler –, conform procesului-verbal întocmit în cadrul formalităţilor oficiale prevăzute, lucrurile au decurs astfel: „Sentinţa de faţă s-a citit condamnaţilor de noi, Judecătorul asistent al Tribunalului Suprem Colegiul Militar, în prezenţa Procurorului Militar, care i-a încunoştinţat că hotărârea este definitivă. S-a pus în vederea celor condamnaţi la pedeapsa capitală: L. Pătrăşcanu şi R. Koffler că în termen de 48 ore pot formula cereri de graţiere adresate Prezidiului Marii Adunări Naţionale. În faţa noastră, condamnatul L. Pătrăşcanu a declarat că nu formulează cerere de graţiere iar condamnatul R. Koffler a declarat că se prevalează de acest drept". Semnează procurorul militar, colonel de Justiţie Grigore Râpeanu, şi judecător asistent, lt.-maj. de Justiţie Vasile Varga.[954][955]

Şi în numele lui Pătrăşcanu a fost formulată, de către

953 Idem, voi. 12, ff. 866-873.

954 Idem, voi. 203, f. 222 (Stenograma discuţiei avute cu tov. Moisescu în ziua de 25 octombrie 1967 la tov. Patilineţ).

955 Idem> voi. 12, f. 953 (Proces-verbal datat 14 aprilie 1954).

procuror, o cerere de graţiere, care a fost respinsă.[956] Cererea cu respectivul refuz nu se mai află însă îndosariată între celelalte documente din arhivă. A rămas cererea de graţiere a lui Remus Koffler, respinsă de Prezidiul Marii Adunări Naţionale, reprezentat de un obscur secretar.[957] „Mirosul de om politic" cu care se lăuda Petru Groza în 1945, în cartea sa *în umbra celulei*, unde-i învinuieşte pe Foriş şi pe Koffler de arestarea sa în decembrie 19431, l-a determinat, probabil, ca, în calitate de preşedinte al Prezidiului MAN, să încredinţeze altuia sarcina neplăcută a semnării refuzului graţierii.

Între data pronunţării sentinţei şi cea a procesului-verbal de execuţie sunt exact trei zile. Ce vor fi făcut şi gândit cei doi condamnaţi la moarte în acel interval nu putem şti din documentele arhivei. Stăruie întrebarea dacă îşi vor fi amintit, cumva, de tinereţea în care, singuri şi nesiliţi de nimeni, au aderat la codul eticii *revoluţionarului de profesie*, conceput de Neceaev, din care Lenin s-a inspirat în crearea cultului *revoluţiei proletare* şi al soldaţilor ei. După cum gândiseră fondatorii comunismului mişcarea, execuţiile *revoluţionarilor de profesie*, soarta lui Pătrăşcanu şi Koffler se încadrează în preceptele „catehismului lui Neceaev"[958][959], care, printre altele, prevăd următoarele:

„Indivizii aleşi în cercuri pentru a face parte dintr-o secţiune îşi iau la prima reuniune angajamentul:

a) de a acţiona indisolubil în mod colectiv, supunându-se în totul părerii generale şi de a nu părăsi

---

956 Idem, voi. 203, f. 256 (Informare prezentată de G. Rîpeanu în 25 decembrie 1967).

957 Idem, voi. 17, f. 838.

958 Dr. Petru Groza, op. cit., pp. 224-225.

959 „Catehismul lui Neceaev" a fost publicat în Rusia în 1871, în timpul procesului discipolilor anarhistului Neceaev. Textul, împreună cu „Scrisoarea lui Neceaev" (1836) şi romanul Ce-i de făcut? (1860), de Cernîşevski, i-au fost lui Lenin surse de inspiraţie în crearea şi organizarea partidului bolşevic şi a ordinului revoluţionarilor de profesie.

secţiunea decât pentru a trece, la ordinul comitetului, la un nivel mai tainic al organizaţiei;

b) de a nu avea în vedere decât interesul societăţii [secrete, *n.a.*] în toate relaţiile sale cu lumea exterioară.

Fiecare camarad trebuie să aibă în subordine câţiva revoluţionari de categoria a doua şi a treia, adică incomplet iniţiaţi. Pe aceştia el trebuie să-i considere ca o fracţiune a capitalului revoluţionar total pus la dispoziţia sa. El trebuie să cheltuiască cu economie partea sa de capital, străduindu-se totdeauna să obţină cel mai mare profit posibil. El însuşi se consideră ca un capital destinat a fi pierdut pentru triumful cauzei revoluţionare, dar un capital de care nu poate dispune singur şi după voinţa sa, fără acordul întregii Societăţi a camarazilor iniţiaţi. […] Toate sentimentele duioase care efeminează […] trebuie să le înăbuşe sub unica şi recea pasiune pentru cauza revoluţionară. Nu există pentru el decât o singură bucurie, o singură consolare, recompensă şi satisfacţie: victoria revoluţiei.”[960]

Pentru *revoluţionarii de profesie*, ca şi pentru criminalii de drept comun, procesul-verbal care consemnează executarea condamnărilor la moarte este încheiat pe baza unui formular tip. Singurele deosebiri între procesul-verbal care sintetizează execuţia lui Pătrăşcanu şi cel al lui Koffler sunt numele condamnaţilor şi diferenţa de o jumătate de ceas între mecanismele actului de curmare a vieţilor celor doi revoluţionari ce doriseră să schimbe rânduielile lumii în care au trăit.

Din cele două aproape identice documente aflăm că, în 17 aprilie 1954, colonelul de justiţie Grigore Râpeanu şi judecătorul asistent Vasile Varga s-au prezentat la Penitenciarul Jilava la orele 1.30. Acolo erau prezenţi lt.-col. Ilie Bădică, comandantul Penitenciarelor, maiorul Ilarion Savenco, din partea autorităţii administrative, maiorul Moise Cahane, medic legist MAI, şi căpitanul Nicolae Andronache, comandantul plutonului de execuţie.

960 Apud Alain Besançon, op. cit., pp. 119-128.

Textul procesului-verbal tip redactat cu acest prilej este următorul:

„La orele 2 [în cazul Pătrăşcanu, respectiv 2.30 în cazul lui Koffler, *n.a.*] *y* adică cu o oră înainte de ora fixată pentru execuţie, ne-am deplasat în celula condamnatului, încunoştinţându-l că a sosit timpul să expieze faptele săvârşite şi întrebat fiind dacă are ceva de mărturisit sau vreo dorinţă ce i-ar putea fi îndeplinită, la care a răspuns negativ.

Executarea sentinţei fiind fixată pentru astăzi 17 aprilie 1954 orele 3 [respectiv 3.30 pentru Koffler, *n.a.*] a fost condus condamnatul Lucreţiu Pătrăşcanu sub escortă la locul execuţiei, unde a fost identificat.

După ce s-a făcut raportul de către comandantul plutonului de execuţie, Judecătorul asistent al Tribunalului Suprem, Colegiul Militar a dat citire sentinţei de condamnare, care a rămas definitivă, oamenilor din plutonul de execuţie.

Condamnatul Lucreţiu Pătrăşcanu [respectiv Remus Koffler, *n.a.*] a fost condus la stâlpul execuţiei, fiind legat la ochi, după care sentinţa de condamnare la moarte a fost executată prin împuşcare, astăzi 17 aprilie 1954, orele 3 [respectiv 3.30 pentru Koffler, *n.a.*].

După ce condamnatul a fost executat, medicul legist, maior Cahane Moise, a constatat moartea condamnatului prin împuşcare, constatare verificată şi de procurorul militar.

După aceasta, la orele 4, adică la o oră de la execuţie, cadavrul condamnatului a fost predat comandantului penitenciarului pentru a dispune înmormântarea lui, conform legii”.

Procesul-verbal – încheiat la Jilava – a fost semnat de toţi cei mai sus-menţionaţi.[961]

În 1967, Grigore Râpeanu descrie sec, în cincisprezece rânduri, execuţia celor doi lideri comunişti,

961 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, ff. 954-955 (Proces-verbal, 17 aprilie 1954).

răspunzând, probabil, întrebării comisiei de anchetă referitoare la prezenţa generalului Gheorghe Pintilie la Jilava în timpul execuţiei. „Pintilie nu era acolo”, declară Râpeanu. „Nu l-am văzut nici la Malmezon [şic!], unde noi am stat într-un birou”. În ceea ce priveşte execuţia propriu-zisă, „s-a făcut la nivelul organelor de executare” după ce „s-au făcut formalităţile cu Koffler şi cu Pătrăşcanu”. Râpeanu declară că şi-a îndeplinit obligaţia de a aduce la cunoştinţa condamnaţilor respingerea cererilor de graţiere, apoi s-au deplasat la Jilava, cu Koffler şi Pătrăşcanu în maşini separate. Întâi a fost executat Pătrăşcanu, şi apoi Koffler, focul fiind tras „exclusiv de organe de executare”.1

Tragismul execuţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu (despre moartea lui Remus Koffler comisia de anchetă din 1967 – 1968 nu a fost interesată să consemneze nimic) este dezvăluit într-o declaraţie a lui Vasile Varga, judecătorul asistent, menţionat în procesul-verbal de execuţie că a dat citire sentinţei de condamnare la moarte în faţa plutonului de execuţie. Deoarece relatarea contravine intenţiilor noilor anchetatori, nici măcar nu a fost dactilografiată (ca şi declaraţiile prime ce conţin adevărul, scrise de către anchetaţi în 1948 – 1952). Mai mult decât probabil, aşadar, faptele s-au petrecut în conformitate cu descrierea ce urmează:

„Atunci când în prezenţa mea i s-a adus la cunoştinţă [lui Pătrăşcanu, n.a.] hotărârea de condamnare la moarte, nu s-a exteriorizat deloc surprins, nu l-a zguduit perspectiva morţii, lăsând impresia unui om care, credincios unui ideal simte o satisfacţie de a termina, chiar şi în acest mod cu suferinţele.[962][963]

Punându-i-se în vedere că are dreptul să ceară comutarea pedepsei, a declarat fără ezitare că nu înţelege să uzeze de un astfel de drept.

---

962 Idem, voi. 203, f. 256 (Informarea prezentată de G. Rîpeanu în 25 decembrie 1967).

963 Sublinieri în original.

Menţionez că în discuţiile ce au avut loc, după pronunţarea hotărârii între procurori, anchetatori şi completul de judecată s-a desprins că trebuie stăruit pentru a-l determina să facă cerere de graţiere.

Părerea mea este că o astfel de stăruinţă nu se justifică decât de interesul de a se putea conchide că cerând clemenţă, implicit a recunoscut şi vinovăţia.

Cu aceeaşi indiferenţă şi tărie, L. Pătrăşcanu a primit şi comunicarea, la Jilava, că urmează a fi executat şi, deşi perfect lucid, nu a avut nimic de spus.

După câte îmi amintesc, în aceeaşi seară când a avut loc execuţia, a fost transportat de la închisoarea din Calea Plevnei, la Jilava.

Împuşcarea acestuia au executat-o personalul de pază de la închisoarea din Calea Plevnei.

Aceştia au exteriorizat o profundă ură şi duşmănie faţă de L. Pătrăşcanu, materializată nu numai în vorbe, dar şi în dorinţa de a contribui la provocarea morţii lui.

Astfel „după primul glonţ, L. Pătrăşcanu s-a mai văitat şi s-a zvârcolit şi atunci cei din personalul de pază se înghesuiau să mai tragă şi au mai tras efectiv”.[964]

În ancheta din 1967 – 1968, nimeni nu l-a căutat pe Nicolae Andronache, căpitanul plutonului de execuţie menţionat. Concluziile au reieşit după declaraţiile unor persoane de rang înalt şi cu „simţ de orientare” implicate. Sintetizând declaraţiile verbale făcute de Bădică şi Râpeanu, execuţia este descrisă de Grigore Răduică astfel: „Cei ce trebuiau să participe la execuţie au mers în celula condamnaţilor la moarte, unde erau închişi Pătrăşcanu şi Koffler, şi s-a pus întrebarea lui Pătrăşcanu dacă are să exprime vreo dorinţă. La aceasta, Pătrăşcanu a răspuns sfidător şi demn: «Hai, terminaţi mai repede ceea ce aţi început!». După care i s-au pus la ochi ochelarii de penitenciar (ochelari speciali care să vadă pe unde şi încotro este dus), s-a ieşit apoi din celulă şi s-a mers pe un

964 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 234-235 (Declaraţia lui Vasile Varga din 27 noiembrie 1967).

culoar, la capătul căruia se intra într-un spaţiu – un fel de curte interioară unde se găsea depozitat nisip – şi unde, în timp ce Pătrăşcanu era împins să meargă în continuare, i s-a pus pistolul în ceafa şi a fost împuşcat. După ce a căzut, văzându-se că mai mişcă, s-a mai tras de câteva ori în el. La fel s-a procedat şi cu Koffler, cu deosebirea că acesta, când a fost luat din celulă, aproape că îşi pierduse cunoştinţa, şi a fost nevoie să fie dus târâş de doi inşi, iar după ce s-a ajuns în încăperea cu nisip a fost împuşcat în ceafa, în timp ce era ţinut de sub braţe de către cei care l-au târât până acolo. La el a fost suficient un singur glonţ pentru că a murit imediat".1

Metoda glonţului în ceafa este, de asemenea, tipică breslei cekiste. În jargonul sovietic al practicienilor ei era numită cinic „şutul în fund". Aşa se-nfăptuia la propriu, lămurea un fost cekist în mărturiile sale. Condamnatului întors cu spatele i se apropia revolverul de ceafa şi, când se apăsa pe trăgaci, în acelaşi timp i se dădea un şut în fund, ca să nu fie stropită de sânge haina militară.[965][966]

Anunţul apărut a doua zi după execuţie în *Scânteiay* sub titlul „De la Tribunalul Suprem al RPR. Comunicat", cu referire doar la Pătrăşcanu, nu şi la Remus Koffler, informează că Lucreţiu Pătrăşcanu a fost acuzat de constituirea „în perioada dictaturii fasciste, în preajma şi în timpul războiului antisovietic" a unui „grup trădător care a desfăşurat acţiuni criminale în vederea slăbirii şi paralizării forţelor democratice şi patriotice împotriva fascismului şi a criminalului război antisovietic". Iar „după eliberarea ţării noastre de către forţele armate ale Uniunii Sovietice" a constituit „un grup complotist antistatal [...] pentru organizarea unei lovituri militaro-fasciste". Tribunalul l-a găsit vinovat de „trădare de patrie, de acţiuni de paralizare a luptei forţelor patriotice, dezorganizare a luptei forţelor patriotice împotriva fascismului, de organizare a unui grup complotist

965 Grigore Răduică, op. cit.y p.168.

966 Edvard Radzinski, op. cit.y pp. 250-252.

contrarevoluţionar, antistatal, în scopul acaparării puterii şi restabilirii regimului burghezo-moşieresc şi a dominaţiei imperialiste asupra României”.[967]

Tribunalul nu-şi terminase însă misiunea. În 22 aprilie începe judecarea „lotului 11” din *procesul Pătrăşcanu*, după aceleaşi proceduri, pregătiri şi metode. Astfel că unii dintre condamnaţi nici după pronunţarea sentinţei nu şi-au dat seama că au avut vreo legătură cu Pătrăşcanu. Cei care fuseseră folosiţi ca martori ai acuzării pentru inculpaţii din primul lot n-au aflat nici sentinţele celor pe care-i acuzaseră, nici sentinţele celor cu care, împreună, au fost judecaţi.

În 6 mai 1954, Tribunalul Suprem, Colegiul Militar, compus din aceiaşi membri, a pronunţat pentru alţi optsprezece nevinovaţi următoarele pedepse:

1. Nicolae Petrea – 5 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, confiscarea averii, 200 lei cheltuieli de judecată.

2. Eleonora (Lili) Revesz – 5 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, confiscarea averii, 200 lei cheltuieli de judecată.

3. Alexandru Ionescu – 15 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, 500 lei cheltuieli de judecată.

Tribunalul a hotărât că aceşti trei inculpaţi s-au făcut vinovaţi de „complicitate la crimă contra păcii”.

4. Elena Pătrăşcanu – 14 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 500 lei cheltuieli de judecată.

5. Octavian Neamţu – 5 ani muncă silnică, trei ani degradare civică, 100 lei cheltuieli de judecată.

6. Cecilia Rădulescu-Pogoneanu – 3 ani muncă silnică, 3 ani degradare civică, 100 lei cheltuieli de judecată.

7. Mircea Birtaş – 10 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, 100 lei cheltuieli de judecată.

8. Adolf Iavorschi – 6 ani muncă silnică, 3 ani

967 Scînteiay 18 aprilie 1954.

degradare civică, 100 lei cheltuieli de judecată.

Aceşti cinci inculpaţi au fost declaraţi vinovaţi de „complicitate la crimă de înaltă trădare”.

9. Nicolae Betea – 10 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, 300 lei cheltuieli de judecată pentru „complicitate la crimă de înaltă trădare şi încercare de trecere frauduloasă a frontierei”.

10. Constantin Pavel – 10 ani muncă silnică, 5 ani degradare civică, confiscarea averii, 300 lei cheltuieli de judecată pentru „crimă de înaltă trădare şi încercare de trecere frauduloasă a frontierei”.

11. Ion Zaharia – 4 ani închisoare corecţională, 100 lei cheltuieli de judecată pentru „încercarea de trecere frauduloasă a frontierei”.

12. Remus Mişca – 2 ani închisoare corecţională, 100 lei cheltuieli de judecată.

13. Anton Raţiu – 6 ani închisoare corecţională pentru „încercarea de trecere frauduloasă a frontierei”, 100 lei cheltuieli de judecată.

14. Florin Teodoru – 3 ani închisoare corecţională, 100 lei cheltuieli de judecată pentru „favorizarea infractorului”.

15. Nicolae Pârâu – 3 ani temniţă grea, 100 lei cheltuieli de judecată pentru „favorizarea infractorului”.

16. Emanuel Rupenian – 2 ani închisoare corecţională, 100 lei cheltuieli de judecată.

17. Livia Ciucă – 10 luni închisoare corecţională, 50 lei cheltuieli de judecată.

18. Aurora Birtaş – achitată de orice penalitate.

Tribunalul a mai stabilit comutarea detenţiunii preventive a acuzaţilor şi inculpaţilor de la data arestării lor, hotărând astfel punerea imediată în libertate pentru Emanuel Rupenian, Livia Ciucă, Ion Zaharia, Anton Raţiu şi Aurora Birtaş.[968]

---

968 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 129, ff. 37-42 (Proces-verbal - minuta din 6 mai 1954, Tribunalul Suprem, Colegiul Militar, dosar nr. 80/1954).

Odată terminată şi această treabă, Prezidiul Marii Adunări Naţionale a RPR a emis, la 22 mai 1954, Decretul nr. 198 „privind decorarea unor tovarăşi din cadrul Ministerului Afacerilor Interne”. „Pentru merite deosebite în muncă” sunt decoraţi cu Ordinul „Steaua Republicii Populare Române”, clasa a IV-a: maior Ludovic Weiss, lt.-maj. Gheorghe Rujan şi lt. Teodor Micle. „Pentru contribuţia însemnată în lupta pentru apărarea patriei şi a poporului muncitor” se conferă Ordinul „Apărarea patriei”, el. a II-a, lt.-colonelului Ioan Şoltuţiu şi el. a III-a, căpitanilor Gheran Moraru şi Victor Vânătoru. „Pentru serviciul ireproşabil în muncă” se conferă Medalia „Pentru servicii deosebite aduse în apărarea orânduirii de stat” lt.-maj. Toma Drăghici şi lt.-maj. Alexandru Gorun. „Pentru merite deosebite în muncă” a fost decorată cu „Medalia muncii” şi dactilografa Elena Suditu. Decretul este semnat de preşedintele Prezidiului MAN, dr. Petru Groza, şi secretarul Prezidiului MAN, Avram Bunaciu.1

Recompensele nu s-au oprit aici. Anchetatorului Toma Drăghici i-a fost repartizată şi locuinţa lui Lucreţiu Pătrăşcanu din str. Vasile Lascăr, nr. 100, el. II, ap. 7, locuită de acesta încă înainte de pronunţarea sentinţei de confiscare a averii soţilor Pătrăşcanu.[969] De altfel, primele hotărâri ce s-au pus în aplicare în urma pronunţării sentinţei sunt cele privind inventarierea şi confiscarea averilor celor condamnaţi. Din listele de inventariere întocmite cu acest prilej aflăm bunurile deţinute de foşti comunişti ilegalişti. Prin situaţia sa materială, Remus Koffler era un *revoluţionar de profesie* tipic: nu avea nici măcar locuinţă. La nr. 15 din str. Pieţari Mirea din Bucureşti (după adresa din buletinul de identitate „tip vechi”) „nu există niciun imobil”, specifică procesul-verbal întocmit cu această ocazie. Pe spaţiul unde putea fi nr. 15 era un teren viran. Pe stradă Remus Koffler era necunoscut, iar MAI nu-i ştia un alt domiciliu.[970] Averea

969 Idem, vol. 12, f. 330.

970 Idem, vol. 25/11, f. 80 (Proces-verbal).

care a putut fi confiscată de la Koffler se rezumă la buletin, două fotografii, diferite hârtii, 1 177 „lei vechi”, două bonuri semnate de arestat pentru primirea unui palton, a unei perechi de ciorapi şi a unui pulover (probabil îmbrăcămintea trimisă în vederea prezentării la proces).1

În locuinţa Victoriei Sârbu, compusă dintr-o cameră şi o bucătărie, în momentul inventarierii se aflau deja instalaţi alţi chiriaşi. Din inventarul cu treisprezece poziţii reiese sărăcia în care a trăit. Cele mai valoroase bunuri personale sunt: „o dormeză de una persoană, în bună stare”, „o măsuţă rotundă cu un picior”, „două scaune şi o banchetă tapiţate”. Celelalte obiecte descrise, haine de vară sau de iarnă: un pardesiu, un fulgarin, două fuste, patru rochii, un capot şi câteva piese de lenjerie.[971] Nicio referinţă despre fetiţa ei şi a lui Foriş, în vârstă de aproape nouă ani la data condamnării mamei sale, rămasă însă din 1949 în grija nu se ştie cui.

Inventarul bunurilor soţilor Pătrăşcanu se întinde pe 139 de poziţii, pe ultima fiind trecute „1754 cărţi diferite”. Menţiuni precum „un ciocan fără coadă”, „o vază de sticlă”, „un ibric electric (defect) ”[972] ne lasă să înţelegem că, în 1948, ministrul Justiţiei trăia modest. Conform proceselor-verbale întocmite, bunurile au fost preluate, după inventariere, în custodie de lt.-maj. Toma Drăghici. Unele au fost valorificate prin Academia RPR, Muzeul Militar Central, Fondul de Stat al Cărţii, Ministerul de Finanţe, Banca Naţională, altele prin OCL Consignaţia iar cele apreciate ca „fără valoare” au fost distruse.[973] Instituţiilor de Cultură le-au fost donate tablouri, stampe, hărţi şi cărţi, iar Ministerului de Finanţe i-au fost date spre valorificare „o pereche butoni manşetă cu plăci de aur” estimată la valoarea de 50 lei1 şi „o verighetă aur marcat 14 ki, format îngust cu inscripţie interioară, gr. 4, 50, lei 1

971 Idem, voi. 145, f. 64 (Proces-verbal datat 17 iunie 1954).

972 Ibidem, f. 139 (Proces-verbal de inventariere).

973 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 161, f. 50 (Raport cu menţiunea „strict secret“, nr. 00512364/8.03.1971).

IO”.[974][975]

Dintr-un raport întocmit de MAI, în 1971, mai aflăm, referitor la bunurile soţilor Pătrăşcanu, următoarele:

„Dintre obiectele valorificate prin Consignaţie, un număr de 100 poziţii au fost cumpărate de lt.-maj. Drăghici Toma, care arată că în prezent mai posedă: vitrina din lemn de nuc (poziţia 13), masa birou din lemn de nuc (poziţia 14) şi 3 scaune cu tăblii (poziţia 9).

Ofiţerul a mai precizat că dormeza pentru 2 persoane (poziţia 1), trei perine fantezii (poziţia 2), una cuvertură (poziţia 4), un ceas de bronz ornamentat (poziţia 8), două fotolii tapisate cu stofa gri (poziţia 85), una plapumă şi două perine (poziţia 99) figurează pe actele sale încheiate cu Consignaţia, dar în realitate acestea au fost cumpărate de fostul lt.-col. Şoltuţiu, el fiind doar intermediar pentru efectuarea plăţii. De asemenea raportează că în acelaşi mod şi pe baza aceloraşi documente a cumpărat unele bunuri şi pentru fostul maior Moraru Gheran (în prezent decedat), dar nu mai reţine ce anume.”[976]

Pentru toate bunurile cumpărate prin consignaţie şi inventariate în cele o sută de poziţii cumpărate de lt.-maj. Toma Drăghici, cumpărătorul a plătit suma totală de 5 458 de lei. Pentru cele mai scumpe obiecte ce-au intrat în posesia lui Şoltuţiu, fostul anchetator-şef al „lotului Pătrăşcanu” a achitat sume derizorii: dormeza soţilor Pătrăşcanu a cumpărat-o cu 100 de lei, plapuma şi perinde folosite de aceştia, cu 260 de lei. El s-a folosit – conform declaraţiilor foştilor săi subalterni – şi de alte obiecte din gospodăria soţilor Pătrăşcanu, dobândite cu preţuri simbolice: un coş pentru hârtii (poziţia 96) cumpărat cu 1 leu; o cratiţă albastră de 4 litri (poziţia 24) cumpărată cu 2 lei şi „9 figurine de os pentru copii” (poziţia 78) cumpărate cu câte un leu bucata. Misterul preferinţei lui Şoltuţiu

974 Ibideniy f. 38 (Adresă către Ministerul de Finanţe).

975 Ibideniy f. 39 (Adresă către Ministerul de Finanţe).

976 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 161, ff. 50-51 (Raport cu menţiunea „secret“ semnat de col. Brahna Iordache).

pentru jucării de copii poate fi dezlegat cu ajutorul declaraţiilor date de Elena Pătrăşcanu în faţa comisiei de anchetă din 1967 – 1968. Aceasta reclamă dispariţia celor nouă statuete de Tanagra moştenite de Lucreţiu Pătrăşcanu de la tatăl său, obiecte de artă preţioase, care, în spiritul legii, ar fi trebuit să intre în colecţiile muzeale de stat după confiscarea averii soţilor Pătrăşcanu.1

Locuinţa soţilor Pătrăşcanu a devenit cuibul unei familii de securişti, categorie proaspăt înnobilată de noua orânduire socială. „Din documentele existente şi verificările efectuate pe teren” – consemnează acelaşi raport – „rezultă că primul locatar căruia i s-a repartizat apartamentul ce a aparţinut familiei Pătrăşcanu a fost lt.-maj. Drăghici Toma, în prezent lt.-colonel, care în raportul său menţionează că a intrat în apartament către sfârşitul lunii mai 1954. După câteva luni, cu consimţământul acestuia s-a mutat în acelaşi apartament şi Rădulescu Maria (în prezent Bistran Maria) cu fostul său soţ, ambii fiind la acea dată salariaţi ai MAI. Familia Rădulescu a locuit în apartamentul respectiv până în noiembrie 1958, iar Drăghici Toma a locuit în continuare până în anul 1960, când s-a mutat, după care locuinţa a fost repartizată colonelului Mahuleţ.”[977][978]

În locuinţa Lenei Constante din str. Dionisie Lupu, nr. 12, s-a mutat „cu forme legale”, înainte de condamnarea acesteia, alt ofiţer de Securitate, căpitanul Serghie.[979] Domiciliul lui Harry Brauner se afla, în 1950, în incinta căminului de zi al Ministerului Finanţelor, la data condamnării constatându-se că „numitul nu mai are avere mobilă sau imobilă”.1 La domiciliul indicat de Ştefănescu, în 1948, la data arestării sale, în 1954 se afla sediul Comitetului de Stat al Planificării. Unde fusese evacuată, între timp, familia condamnatului, n-a mai vrut nimeni să

977 Ibidem, ff. 53-55.

978 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 25/11, f. 28 (Referat datat 17 iulie 1954).

979 Ibidem.

ştie.[980][981]

Din „căruţele şi depozitul de arme” destinate complotului antistatal cu sediul la Bulei (Săvârşin) au fost valorificate două pistoale, „o armă de vânătoare ruginită”, şase încărcătoare, găsite la percheziţia efectuată la domiciliul lui Adolf Iavorschi, şi trei arme vechi, 30 cartuşe, şase vergele de curăţat arma şi un porthart de piele, găsite la locuinţa din Bată a Liviei Ciucă.[982]

Seria minunilor săvârşite de noii arhangheli ai justiţiei sociale nu se sfârşeşte aici. În dosarele personale ale condamnaţilor la confiscarea averii se află adrese ale MAI („serviciul special”) către Ministerul Finanţelor („sectorul valorificării unor bunuri ale statului”), în care sunt menţionate ca trimise spre valorificare fragmente dentare placate cu aur şi platină. Astfel de la Belu Zilber a fost expediat „un fragment dentar aur de cca. 18 krt. cu un dinte de porţelan, gr. 2”[983], de la Elena Pătrăşcanu „patru îmbrăcăminţi de dinţi metal gălbui”[984], de la Emil Calmanovici „proteză la o măsea de aur”[985]. Lista obiectelor valorificate în acest mod de la Al. Ştefănescu conţine următoarele:

„1. un ceas mână metal comun, cadru galben uzat, lipsă minutar, capac uzat, coroana galbenă;

2. un pod dentar aur cca. 20 krt., format din 2 coroane şi dinţi turnaţi, o coroană plină cu ciment;

3. doi dinţi simpli met. comun cu un dinte alb şi plăcuţe aur;

4. una verighetă aur marcat 18 krt. ruptă cu inscripţie;

---

980 Ibidem, f. 14 (Referat datat 11 iunie 1954).

981 Ibidem, f. 63 (Referat datat 11 iunie 1954).

982 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 161, f. 47 (Proces-verbal datat 3 iunie 1954).

983 Idem, voi. 148, f. 5.

984 Idem, voi. 151, f. 12.

985 Idem, voi. 165/11, f. 22 (Inventar cu lucrurile de valoare ridicate de la deţinutul E. Calmanovici, nedatat).

5. una pereche butoni argint nemarcaţi, forma octogonal cu placaj aur cu aplicaţii;

6. doi butoni metal comun, forma rotundă, pentru guler;

7. un şirag mărgele albastre şi albe intercalate cu metal lanţ având o cruciuliţă metal cu un medalion sticlă cu capac metal figuri religioase.”[986]

În acelaşi timp, propaganda comunistă făcea apologia cărţilor publicate despre ororile regimului nazist învins de glorioasa Armată Roşie. Ample capitole erau consacrate lagărelor de exterminare şi monstruozităţilor săvârşite în incinta lor. Ca o culme a inumanului era prezentată practica de a scoate, pentru a fi valorificat, aurul conţinut de lucrările dentare ale deportaţilor gazaţi. Sub dictatura comunistă – după cum dovedesc asemenea documente –, dinţii şi fragmentele dentare din aur ale condamnaţilor erau extrase spre valorificare încă înainte ca posesorii lor să fi murit.

CAPITOL XVI
Morţi vii în celule

Într-adevăr, baronului Ioan Mocsonyi-Styrcea i se promiseseră, în schimbul rolului jucat în *procesul Pătrâşcanu*, eliberarea din închisoare şi dreptul de a emigra în Elveţia la soţia sa. Însă, ca şi în cazul celorlalţi condamnaţi cărora li se promisese că în schimbul mărturiilor mincinoase vor primi condamnări formale, slujbaşii Securităţii şi oficialităţile nu s-au ţinut de cuvânt.

Încă înainte de a avea loc procesul fusese elaborată „combinaţia” pentru nerespectarea angajamentului faţă de Mocsonyi-Styrcea. Astfel, dintr-o notă semnată de Şoltuţiu aflăm că în cursul *anchetei Pătrâşcanu*, „încolţit”, „Styrcea a declarat că într-adevăr ştia, dar nu va declara nimic cu privire la Pătrâşcanu decât numai condiţionat şi că dacă vom accepta condiţia pusă de el, ne va da într-adevăr lucruri uimitoare şi pe care noi nu le cunoaştem şi nici nu

986 Idem, voi. 150, f. 6 (Adresă datată 21 ianuarie 1955).

le putem cunoaşte fără el”.

Condiţiile puse de Styrcea lui Şoltuţiu au fost următoarele:

„1. Ancheta să procedeze în aşa fel ca nimeni din cei anchetaţi să nu-şi dea seama că de la el au pornit lucrurile.

2. După proces să-i dăm voie să scrie o scrisoare în străinătate soţiei lui prin care să ceară prietenilor lui din afară să determine unul din guvernele imperialiste spre al [şic!] cere guvernului român, şi în cazul când va fi cerut, guvernul român să-l cedeze”.

Ca şi cum cei cărora li se adresează ar fi străini de regia, mecanismele şi repetiţiile spectacolului care a fost *procesul Pătrăşcanu*, Şoltuţiu relatează următoarele fapte, subliniate de superiorii cărora le este adresată nota: „Noi neavând niciun material referitor la cele cunoscute de Styrcea, am acceptat propunerea lui şi el (Styrcea) ne-a dezlegat întreg complotul lui Pătrăşcanu cu conducătorii reacţiunii şi palatul – lucru confirmat apoi de toţi cei cercetaţi de noi. a Fariseismul continuă: „Având în vedere – şi fiind convinşi – că Styrcea nu ne-a dat pe faţă întreg complotul, că el mai ştie şi alte persoane cu care au colaborat complotiştii (generali, oameni politici etc.), propun să procedăm cu el în aşa fel încât să-l putem ancheta încontinuu şi asupra acestor lucruri pentru a dezlega până la capăt acţiunile lor. M

Prin urmare, lui Styrcea i se proiecta un angajament permanent pentru un rol de marionetă, scoasă pe scenă şi mânuită ori de câte ori Securitatea avea nevoie de prelungirea detenţiei unor condamnaţi ori de arestarea şi condamnarea altora. Pe nota lui Şoltuţiu, ministrul Alexandru Drăghici pune următoarea rezoluţie ologrefa: „Se aprobă. Angajamentul ns. [nostru, *n.a.*] faţă de un astfel [şic!] de crinal [criminal, *n.a.*] nu contează [şic!] atunci când este făcut pentru a descoperi crimele sale [cuvânt indescifrabil].”[987]

987 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 70, ff. 327-328 (Notă nedatată semnată de lt.-col. I. Şoltuţiu).

La câteva zile după proces, planul „combinaţiei” este raportat de anchetatorii Şoltuţiu şi Vânătoru ca fiind deja realizat. Reiese din raport că Mocsonyi-Styrcea i-a scris surorii sale cerându-i să vină la vorbitor. Conform târgului încheiat cu anchetatorii, i-a predat acesteia o scrisoare ce urma a fi transmisă soţiei sale „prin însărcinatul cu afaceri al Elveţiei, Parodi”. Styrcea a fost lăsat şi probabil manipulat pentru a scrie soţiei sale două scrisori: una autorizată şi alta „neoficială”. În timpul vorbitorului, anchetatorul Victor Vânătoru a părăsit încăperea pentru a-i oferi lui Styrcea prilejul de a strecura scrisoarea neaprobată de Securitate. Capcana prevedea percheziţionarea femeii la plecare şi confiscarea scrisorii clandestine. „Acest lucru va determina pe tov. cpt. Vânătoru să sisteze trimiterea oricărei scrisori […] pentru faptul că Styrcea a abuzat de favorul ce i s-a făcut de organele noastre”. La 4 mai 1954, „combinaţia” aceasta reuşise. Rămânea de realizat „punctul 6”, care prevedea trimiterea lui Styrcea la Penitenciarul Aiud, fără drept de corespondenţă şi vorbitor cu familia. După vreo două luni, ar fi urmat ca Vânătoru să meargă şi să stea de vorbă cu el, să-i spună că guvernul Elveţiei l-a cerut. Nu se va da însă curs acestei cereri până când Styrcea „nu va declara organelor noastre toate crimele săvârşite”, „de asemeni [şic!] şi despre depozitele clandestine de arme care nu au putut fi descoperite până în prezent de către noi”. Astfel, soarta baronului era de-acum pecetluită: „După ce va obţine de la Styrcea tot ceea ce nu cunoaştem, misiunea Tov. cpt. Vânătoru în această problemă va fi terminată iar Styrcea va rămâne la penitenciar spre a-şi executa pedeapsa.”[988]

Aşa se face că baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea a fost trimis la Aiud ca şi ceilalţi condamnaţi din „lotul Pătrăşcanu”. Ce-a fost Aiudul în acea vreme au descris

988 Ibidem, ff. 329-330 („Planul luării scrisorii către Elveţieni din partea lui Ioan Mocsonyi-Styrcea“, datat 4 mai 1954, semnat lt.-col. I. Şoltuţiu şi cpt. V. Vînătoru).

elocvent înşişi ofiţerii însărcinaţi cu respectarea regulamentului special care domnea acolo. Din declaraţiile acestora aflăm că, în Penitenciarul Aiud, „deţinuţii C.R”. (deţinuţii „contrarevoluţionari”, cum erau denumiţi deţinuţii politici) erau împărţiţi după „gradul de periculozitate ce-l prezentau” şi după „originea socială avută înaintea arestării” pe mai multe secţii. Cele mai cumplite privelişti erau oferite de secţia a V-a împărţită în trei părţi – „deţinuţi alienaţi mintal, deţinuţi bolnavi (inapţi) şi izolatorul de pedeapsă” – şi de corpul de clădire numit „Zarcă”. Acesta avea o capacitate de aproximativ două sute de deţinuţi şi era destinat regimului de strictă izolare. „În Zarcă nu aveau acces decât ofiţerii şi patru subofiţeri bine pregătiţi ce făceau serviciul în tură, *subofiţerii având ordin de la comandantul unităţii, tov. col Crăciun Gheorghe să nu discute cu deţinuţii decât strictul necesar legat de program. De regulă, între camerele deţinuţilor mai periculoşi era o cameră goală pentru a se prevenii* [şic!] *încercările deţinuţilor de a lua legătura între ei. Camerele* [şic!] *de la Zarcă nu aveau lumină direct din afară ferestrele fiind astupate cu scândură, înluminatul* [şic!] *fiindfăcut în continuare de la un bec electric ce se afla în cameră.1* […] Deservirea cu hrană a deţinuţilor din Zarcă, curăţenia coridoarelor precum şi bărbieritul era executat [şic!] de către 1 – 2 deţinuţi D.C. [drept comun], foşti ofiţeri MAI care fuseseră condamnaţi pentru fapte mai puţin grave (accidente de circulaţie, neglijenţă etc.) dar şi aceştia erau supravegheaţi [şic!] în timpul activităţii lor. Pt. abaterile săvârşite deţinuţii erau pedepsiţi cu izolator pe secţia 5 a, pentru cei recalcitranţi folosindu-se şi cămaşa de forţă.”[989][990]

În Zarcă nu se făceau nici măcar acţiuni de reeducare, cei închişi acolo fiind consideraţi definitiv pierduţi pentru societate. O comparaţie efectuată de

989 Sublinieri în original.

990 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 201, ff. 46-47 (Notă raport semnată de lt.-maj. V. Nenciulescu în 8 noiembrie 1967).

organele de anchetă ale MAI referitoare la regimul deţinuţilor din Zarea Aiudului, având ca niveluri de referinţă anii 1942, 1952, 1955 şi 1962, scoate în evidenţă continua lui înrăutăţire. Dacă în 1942, deţinuţii aveau dreptul la vorbitor de trei ori pe lună, în 1955 îl aveau de două ori pe an, iar în 1962 această posibilitate exista doar cu aprobarea MAI. De asemenea, dreptul la corespondenţă în vremea „burghezo-moşierimii" era reglementat la o dată pe lună, dreptul la pachet era nelimitat, iar banii primiţi de deţinuţi în urma muncii lor variau de la un sfert până la trei pătrimi din valoarea muncilor prestate. Pe măsură ce „cuceririle revoluţionare" avansează, aceste drepturi se reduc, astfel că în 1962 oricare dintre ele este posibil „doar cu acordul MAI".1

Belu Zilber povesteşte, de asemenea, despre „regimul de izolare totală în faimoasa Zarcă cu numai o rogojină pe jos şi o pătură ruptă pentru acoperit". În primele săptămâni de după sosirea la Aiud, a fost scos pentru analiza Wasserman sau la baie „cu şervetul sau pătura pe cap". Deoarece în cazul acestui deţinut, măsurile de izolare depăşesc consemnele obişnuite în secţie, gardianul se miră, întrebându-se cine poate fi misteriosul condamnat pentru care primise ordin să nu lase pe nimeni să-l vadă la faţă şi căruia nu-i ştie nici numele. În august 1954, Zilber a fost scos, din nou, la anchetă, anchetatorii săi fiind ofiţeri veniţi de la Bucureşti. Pe motiv că n-a spus totul la proces, în acea perioadă a fost reanchetat şi Herant Torosian. În iunie 1956, Zilber a fost pus în lanţuri (aşa cum se făcea cu toţi deţinuţii socotiţi periculoşi în momentul în care erau transportaţi dintr-un loc de detenţie în altul) şi trimis la Bucureşti. O dată a fost dus la închisoarea Malmaison, a doua oară la Uranus, în ambele ocazii fiind anchetat în legătură cu alt fost ilegalist, Petre Năvodaru (Peter Fischer). Anchetatorul său era mai vechea cunoştinţă, căpitanul Gheran Moraru, avansat între timp la gradul de maior. Pentru Zilber, ca şi pentru toţi bărbaţii condamnaţi la pedepse mari în *procesul*

Pătrăşcanuy izolarea în Zarea Aiudului durează până în august 1957, când sunt transportaţi cu un vagon-dubă la închisoarea Piteşti.[991][992]

Conform practicilor utilizate în închisorile româneşti în acel timp, deţinuţii nou sosiţi într-o închisoare sunt ţinuţi, o vreme, împreună „în carantină”. Întâmplarea a făcut ca această întâlnire a condamnaţilor din *lotul Pătrâşcanu* în „libertatea” unei celule să aibă un martor în persoana lui Ion Ioanid. Uitat de gardian în W.C., în timpul „programului” de dimineaţă, din grabă, Ioanid a fost introdus într-o altă celulă decât aceea unde fusese anterior repartizat. Astfel nimereşte împreună cu Zilber, Mocsonyi-Styrcea, Constantin Pavel, Harry Brauner, Betea, Birtaş, Iavorschi şi Torosian. Şi în 1991, când îşi publica amintirile din închisori[993], Ioanid continuă să aibă impresia că Remus Koffler decedase în închisoare. În 1957, cei opt supravieţuitori ai „lotului Pătrăşcanu” nu ştiau că şi Koffler fusese condamnat la moarte şi executat în aceeaşi noapte cu Pătrăşcanu. Nu cunoşteau nici sentinţele lui Emil Calmanovici şi Alexandru Ştefănescu, decedaţi între timp în Penitenciarul Aiud.

Cum îi apar unui condamnat din exteriorul cercurilor comuniste membrii *lotului Pătrăşcanu*? Lui Ioanid cea mai bună impresie i-a produs-o Constantin Pavel. L-a impresionat prin ţinuta morală şi prestigiul printre ceilalţi. Brauner îi apare ca total distras de interesele politice. Povestea că şi la Aiud găsise posibilitatea de a avea preocupări muzicale, compunând muzică pe versurile poeţilor Nichifor Crainic şi Radu Gyr. Muzica şi versurile circulau de la o celulă la alta, fiind ascultate cu ajutorul căniţei pentru apă, aplicată pe perete.

Nicolae Betea, despre care ceilalţi povesteau că

991 Ibidem, ff. 167-168 (Direcţia a X-a MAI Notă cu regimul deţinuţilor din Zarcă).

992 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 94-96 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

993 Ion Ioanid, Închisoarea noastră cea de toate zilele, voi. III, Editura Albatros, Bucureşti, 1991, p. 139.

fusese în tinereţe un bărbat foarte frumos şi inteligent, ajunsese, în momentul cunoştinţei cu Ioanid, „o epavă”. „Slab, fără dinţi în gură, cu o pareză aproape totală a ambelor picioare şi cu mişcările nesigure şi sacadate ale braţelor, Betea zăcea tot timpul în pat”, relatează Ioanid. „Vorbea cu mare dificultate şi era greu de înţeles. Privirea şi expresia figurii, însă, pledau mai degrabă pentru idioţenie decât pentru inteligenţă [...] aceste simptome fiind consecinţa unui sifilis netratat”. 1

Torosian apare ca „departe de a fi un om de stânga, după cum nici de dreapta”, „extrem de inteligent” şi „un perfect oportunist”, trăsătură de personalitate foarte pronunţată în relaţiile cu personalul închisorii. „Marele rafinament intelectual” al avocatului Torosian se topea în faţa personalului închisorii, în faţa căruia acesta „se înjosea din toată fiinţa”. Cu oricare dintre gardieni, Torosian „devenea brusc alt om, dezgustător de umil şi slugarnic”. Celorlalţi deţinuţi, Torosian le face apologia procedeului său, susţinând că prin el îşi asigură o şansă de supravieţuire, în timp ce demnitatea despre care vorbesc alţii îi poate costa viaţa în asemenea locuri. Cu complicitatea celorlalţi deţinuţi din celulă, Torosian a simulat că ar fi grav bolnav, reuşind prin ploconirile şi linguşirile în faţa personalului administrativ şi de pază să obţină aprobare pentru a fi trimis la Spitalul Văcăreşti.[994][995]

Zilber îi displace şi mai profund martorului. „Foarte mic de talie [avea 1, 57 m înălţime, *n.a.*]. Cu trăsături foarte pronunţate evreieşti. Nu mai avea niciun dinte în gură” este portretul lui Zilber cel din 1957.[996] Şi în închisoare, în faţa tovarăşilor săi de detenţie, Zilber continuă să persevereze în ambiţia de a-şi impresiona interlocutorii cu inteligenţa şi cultura sa. Se prezintă, în continuare, ca posesor al mai multor diplome universitare

994 Ibidemy p. 138.
995 Ibidemy pp. 157-158.
996 Ibidemt p. 139.

(„de inginerie, matematician şi economist”). Zilber le povesteşte colegilor de celulă amintiri de la Conferinţa de Pace de la Paris, îi descrie şi caracterizează pe actualii conducători ai partidului cu dispreţ şi sarcasm, dar continuă să facă elogiul comunismului şi metodelor de impunere forţată a *dictaturii proletariatului*. De tăişul criticilor sale nu este cruţat nici Pătrăşcanu, care „nu avusese statura potrivită, pe măsura rolului ce-i fusese hărăzit de împrejurări”. Poseda anumite „calităţi de cinste şi bună credinţă”, dar „ambiţia lui nemăsurată nu era justificată nici de personalitatea lui de dimensiune modestă şi nici de inteligenţa lui mediocră”.1 Neplăcut surprins de manifestările lui Zilber, Ioanid îi încheie astfel portretul: „Adăugând la aceste trăsături morale şi aspectul fizic de gnom respingător, cu gura ştirbă şi strâmbă şi cu figura schimonosită de ticuri nervoase, Zilber întrunea toate calităţile pentru a fi considerat un corp străin în mijlocul deţinuţilor, urmând să fie tratat cu tot dispreţul şi izolat.”[997][998]

Pentru prima dată de la arestarea lor, membrii *lotului Pătrăşcanu*, în componenţa sa masculină, aveau ocazia să stea de vorbă între ei şi să recompună mecanismele anchetei şi procesului cărora le-au căzut victime. Faptul degenerează în ceea ce Ion Ioanid numeşte „spălarea rufelor murdare”, care „erau într-adevăr foarte murdare”. Ceilalţi îl consideră pe Zilber singurul autor al scenariului în care au fost siliţi să joace, fără să bănuiască aportul baronului Ioan Mocsonyi-Styrcea. În comunitatea acelei celule, acuzatorii principali ai lui Zilber sunt Mocsonyi-Styrcea şi Harry Brauner. Nici aristocratul nu atrage simpatia martorului. „Neastâmpărul fizic, firea capricioasă şi labilitatea caracterului păreau a fi principalele lui trăsături”[999], l-a portretizat Ioanid. Din cauză că vociferează, fredonează şi are aparenţa de individ puţin

997 Ibidemyp. 150.
998 Ibidem, p. 153.
999 Ibidemy p. 161.

responsabil de actele sale, Styrcea va ajunge să lase şi personalului închisorii impresia că e nebun. Desele certuri dintre Zilber şi Styrcea sunt deseori pe punctul de a sfârşi în încăierări. În ajutorul „domnului baron” săreau, de fiecare dată, foştii săi slujbaşi, Birtaş şi Iavorschi, ce se ruşinau de lipsa de demnitate a fostului stăpân. îl respectau însă mai curând datorită tatălui său adoptiv, baronul Antoniu de Foen-Mocsonyi, decât pentru meritele lui. În certurile care au loc în celulă, Zilber ajunge cu cinismul până la a afirma că nu are de ce să-şi reproşeze mărturiile mincinoase din anchetă şi proces împotriva lui Pătrăşcanu. Căci după un „calcul lucid”, concluzia lui era că Pătrăşcanu ar fi fost oricum condamnat la moarte.1

După câteva săptămâni petrecute împreună cu membrii „lotului Pătrăşcanu”, Ion Ioanid a fost despărţit de ei, fără posibilitatea de a cunoaşte prea multe despre viitorul lor. După cum lesne se poate observa din cele relatate, şocul condamnării şi al tratamentului de după proces a fost mare pentru fiecare dintre aceşti oameni. În anii ce urmează, soarta lor va fi foarte diferită. În declaraţiile şi memoriile adresate autorităţilor după eliberare, Zilber afirmă că după „carantina” din închisoarea Piteşti a stat în comun cu deţinuţi condamnaţi pentru „înaltă trădare”.[10001001]

„La Piteşti am avut acelaşi regim care-l avea toată «înalta trădare»”, scrie el în 1967. „Un infern dezorganizat, însă cu acelaşi sistem de izolare şi pedepsire […] cu lipsa oricărei legături cu familia, cu zece minute de preumblare pe zi ş.a.m.d. În mai 1960 am fost pus în lanţuri odată cu întreaga înaltă trădare şi trimis la Penitenciarul Dej. Aici era regim cu mâncare relativ mai bună, cu aşternut, dar cu bătaie şi izolare în lanţuri pentru cea mai mică inadvertenţă (aţipire)”. În ianuarie 1963, Zilber a fost dus la Penitenciarul Gherla, împreună cu

1000 Ibidem, p. 155.

1001 ASRI, fond P, dosar 40002, voi 202, f. 91 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

ceilalţi condamnaţi pentru „înaltă trădare”. Numai că, în timp ce „restul înaltei trădări lucra şi se plimba prin curte”, comunistul Zilber a fost din nou trecut la regim de izolare, într-o aripă a închisorii construită în secolul al XV-lea.1

În august 1954, Nicolae Betea s-a adresat printr-un memoriu conducerii MAI cerând să-i fie reconsiderat cazul.[1002] Urmează alte cereri adresate aceluiaşi minister, în acelaşi scop, rămase toate fără răspuns. Cuprins de disperare, se adresează „ministrului Securităţii URSS” (rămasă în dosarul său de penitenciar ca şi celelalte). Roagă să se revină asupra anchetei, deoarece organele de Securitate româneşti „au acoperit” anumite fapte potrivnice URSS. îl acuză pentru aceasta, în primul rând, pe Iosif Rangheţ (decedat la acea dată), anchetatorul său şi al lui Lucreţiu Pătrăşcanu, din partea partidului, în prima etapă a anchetei.[1003] în martie 1958, Nicolae Betea a fost eliberat din închisoare. Referatul medical ce însoţeşte actul său de punere în libertate îl prezintă ca suferind de grave boli psihice.[1004] „Libertatea” pentru acest martor nedorit al mecanismelor anchetei şi procesului ce l-au avut ca protagonist principal pe Lucreţiu Pătrăşcanu înseamnă fixarea unui „domiciliu obligatoriu” în comuna Lăţeşti (Bărăgan) într-o primă etapă, cu o durată de şaizeci de luni. La 30 martie 1963, dintr-un alt referat, aflăm că i-a fost prelungit „domiciliul obligatoriu” cu încă douăzeci şi patru de luni. După declararea amnistiei deţinuţilor politici din 1964, în 24 iunie acelaşi an, lui Betea i s-a adus la cunoştinţă că i s-a ridicat pedeapsa. Captivitatea în care trăieşte de şaisprezece ani îl face însă să declare că doreşte să se stabilească definitiv în Lăţeşti. Din documentele îndosariate nu putem deduce ce anume l-a determinat să-şi modifice hotărârea, dar ştim că în 22

1002 Ibidem, f. 98.

1003 Ibidem, f. 90 (Cerere a lui N. Betea, datată Aiud, 26 septembrie 1954).

1004 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 175, f. 156 (referat medical).

octombrie 1964 solicită stabilirea de domiciliu în Bucureşti.1

În aprilie 1958 a fost pus în libertate şi Constantin Pavel. Libertatea înseamnă şi pentru el fixarea de „domiciliu obligatoriu" pe timp de şaizeci de luni în comuna Răchitoasa, raionul Feteşti, regiunea Constanţa.[10051006]

Pentru relaţiile de colaborare stabilite de la începutul anchetei şi, evident, pentru nevinovăţia totală în raport cu faptele pentru care au primit condamnările ştiute, alţi condamnaţi au fost eliberaţi înainte de termen ori folosiţi de Securitate ca „agentură informativă" în închisori. Astfel, ilegalistul Constantin Carp a fost eliberat imediat după proces, în schimb „a fost lucrat informativ" şi după 1960.[1007] Pedeapsa lui Remus Mişca pentru „încercarea de trecere frauduloasă a frontierei" urma să expire în 17 septembrie 1954. Dintr-o adresă a unui serviciu de securitate către departamentul superior, datată cu circa trei luni înainte de data prevăzută pentru eliberare, aflăm că Mişca este „în prezent folosit de noi", sintagma având semnificaţia utilizării sale ca „agent informativ de cameră".[1008]

Conform decretului pentru graţierea unor pedepse şi amnistia unor infracţiuni, publicat la 27 septembrie 1955, au fost graţiaţi de restul pedepsei Petrea Nicolae (imediat după publicarea decretului) iar în 5 octombrie 1955, Florian

Teodoru1 şi Octavian Neamţu[10091010], ambii aflaţi pentru ispăşirea condamnării în Penitenciarul Aiud.

Şi Jac Berman a fost eliberat înainte de termen, în 26

1005 Idem* voi. 184.
1006 Idem, voi. 175, f. 156.
1007 Idem, voi. 191.
1008 idem, voi. 160.
1009 Idem, voi. 152, f. 15.
1010 Idem, voi. 156, f. 25.

iulie 1956.[1011] Graţierea sa pare determinată de memoriul adresat Prezidiului Marii Adunări Naţionale prin care solicită eliberarea deoarece ar putea fi încadrat „în categoria elementelor utile Republicii”. Ca dovadă, anexează memoriului „70 lucrări originale” ce totalizează 1 084 de pagini text şi separat 211 figuri şi planşe „elaborate în detenţie”.[1012]

Deosebit e cazul soţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu. După condamnare a fost dusă pentru executarea pedepsei la Penitenciarul Dumbrăveni. Câteva săptămâni de la data sosirii, îi adresează comandantului penitenciarului o cerere prin care solicită dreptul de a munci, promis de anchetatori şi procurori înainte şi după proces. Protestează faţă de regimul de izolare în care este ţinută la Dumbrăveni. Condamnarea, motivează ea, nu conţine „regimul de detenţie grea pe care îl execut în prezent întrucât sunt singură în celulă, fără niciun alt drept şi aceasta în al şaptelea an de detenţiune, în cursul căruia am fost supusă, de asemenea, acestei groaznice singurătăţi care în scurt timp mă va duce la nebunie”.[1013] Nemaiputând suporta singurătatea, urlă în celulă sau bate cu pumnii în pereţi. La întrebarea gardiencei „de ce baţi?”, răspunsul femeii, după şapte ani de singurătate, este: „Pentru că nu am ce face altceva.”[1014]

Mutată la Penitenciarul Miercurea Ciuc, ca şi Victoriei Sârbu şi Lenei Constante (ţinute în celule separate), Elenei Pătrăşcanu i se permite în martie 1956 să scrie familiei o carte poştală. Cererea ei de a fi lăsată să muncească este „satisfăcută” prin aceea că i se aduce lut în celulă pentru a putea modela.1 în martie-aprilie 1956 i

1011 Idem, voi. 164, f. 12.

1012 Idemy voi. 180, f. 80 (Memoriu adresat de J. Berman Prezidiului Marii Adunări Naţionale la 12 iulie 1956).

1013 Idem, voi. 170, f. 22 (Cererea Elenei Pătrăşcanu din 22 iulie 1954).

1014 Ibidem, ff. 30-31 (Rapoarte ale gardienelor de serviciu din 20 iulie şi 4 august 1954).

se aprobă dreptul de a primi de acasă trei colete.[1015] în 26 mai 1956, printr-un decret al Prezidiului Marii Adunări Naţionale, Elena Pătrăşcanu a fost graţiată de restul de pedeapsă privativă de libertate, ca şi de restul pedepselor complementare la care fusese condamnată.[1016] Abia înainte de eliberare i s-au adus la cunoştinţă sentinţa de condamnare la moarte şi execuţia soţului ei. Şi pentru ea eliberarea va însemna trimiterea în domiciliu obligatoriu în „raionul 100”, măsurile legate de păstrarea secretelor *procesului Pătrăşcanu* fiind în cazul ei mai dure decât în cazul celorlalţi deportaţi.[1017]

După proces, şi Victoria Sârbu a fost dusă la Dumbrăveni, unde „a avut o comportare bună, nu s-a abătut de la reguli, nu a creat greutăţi şi nici pedepsită disciplinar nu a fost”. „Sunt însă momente” – după cum aflăm din raportul datat martie 1955 – „când deţinuta prezintă simptome de alienaţie mintală, vorbind mult despre lucruri aiurea.”[1018] I se dă voie să-i scrie comandantului penitenciarului, iar prima scrisoare conţine rugămintea de a i se permite să muncească. „Rog să fiu pusă la munca pe care credeţi că o voi putea îndeplini”, scrie ea. „Această muncă îmi este necesară din toate punctele de vedere: trebuie să recuperez măcar cât voi putea din răul făcut, în al doilea rând este groaznic de greu şi distrugător să stai între patru pereţi numai cu gânduri ca într-un mormânt izolat complet de viaţă şi fără nicio treabă. Voi fi foarte fericită să merg la uzină”. Solicită, de asemenea, învoirea de a trimite rudelor sale o carte poştală ca să anunţe că este în viaţă şi se va reîntoarce la fetiţa ei. Singurul lucru de care declară că ar avea nevoie este „o pereche de pantofi solizi de lucru”.

1015 Ibiderriy f. 16 (Adresă MAI către Penitenciarul Miercurea-Ciuc din martie 1956).

1016 Ibidemy f. 4.

1017 Ibidemy f. 5.

1018 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 157, f. 10 („Notă“ din 28 martie 1955).

„Nu se aprobă” este rezoluţia unui slujbaş anonim al Securităţii peste aceste implorări.1 în aceeaşi vreme, cărţile de citire ale şcolarilor o prezentau pe sora Victoriei Sârbu, comunista Elena Pavel, decedată în închisoarea Piteşti în urma bombardamentelor din aprilie 1944, ca pe o eroină a luptei revoluţionare. Cealaltă soră, Maria Sârbu, logodnica lui Dej în închisoare, fusese, după eliberare, în graţiile şi în apropierea cercului puterii. De menţionat şi că în chiar perioada procesului, Pavel Ştefan[10191020], cumnatul Victoriei Sârbu, era ministrul Afacerilor Interne.[1021]

O fişă medicală din septembrie 1954 dovedeşte starea gravă a sănătăţii Victoriei Sârbu, suferindă de afecţiuni nervoase, renale şi pulmonare. Urmare a decretului emis în toamna lui 1955, şi Victoria Sârbu a fost graţiată în 10 octombrie 1955, în momentul eliberării condamnata aflându-se la Miercurea Ciuc.1

Tragică a fost soarta Lenei Constante, condamnată la doisprezece ani muncă silnică şi la o lungă perioadă de „domiciliu obligatoriu” pentru singura vină de a-l fi iubit şi de a se fi aflat în apropierea lui Lucreţiu Pătrăşcanu. Spre deosebire însă de soţia lui Pătrăşcanu, Lena Constante nu a beneficiat de clemenţă din partea autorităţilor. Ca şi alţi deţinuţi din lot, Lena Constante a avut convingerea că i s-a dorit moartea. „De fapt, toţi acei ani de singurătate au fost doar o luptă crâncenă de supravieţuire”, povesteşte ea evocând regimul de singurătate, suferinţele provocate de foame, frigul reumatic şi hemoptiziile organismului

1019 Ibidem, f. 15 (Cerere a Victoriei Sîrbu din 22 iulie 1954).

1020 Pavel Ştefan (1914-1984), membru al PCdR din 1938. Exclus din partid în 1942, va fi reîncadrat în 1945. Funcţii în domeniul agriculturii şi în organizaţii de partid teritoriale. în 1952 are grad de gene- ral-maior şi este până în 1957 ministrul Afacerilor Interne. Pentru discuţii fracţioniste a fost exclus din partid în 1958. Reprimit în 1965 şi repus în funcţii.

1021 în septembrie 1952, în urma unei reorganizări care o reproduce pe cea din URSS, departamentul Securităţii Statului devine un minister aparte, al cărui ministru este până în 1957 Alexandru Drăghici. Când se ve reveni la reîncadrarea sa în MI, Drăghici va reocupa funcţia de ministru de Interne, pe care o deţinuse şi în mai-septembrie 1952.

devitalizat de privarea de hrană, mişcare şi vitamine.[1022] „Fiecare zi compusă din cel puţin 18 ore, fiecare oră din 60 de minute şi fiecare secundă o simţeam trecând. Nu aveam scăpare, trebuie să simt scurgerea timpului. Cred că în asta consta şi pedeapsa. De aceea era interzis somnul peste zi ca şi oricare ocupaţie. Eram nevoită să nu fac nimic."[1023] în ianuarie 1956, Lena Constante primeşte în închisoare primul şi unicul pachet cu alimente din partea familiei.[1024] Abia în Penitenciarul Miercurea Ciuc va fi ţinută „în comun" cu alte deţinute. Amintirile acestora despre Lena Constante stăruie peste ani. Ele evocă optimismul resimţit în urma povestirilor ei, admiraţia pentru inteligenţa şi curajul femeii pe care ele o credeau „fosta secretară a lui Pătrăşcanu".[1025] Diferite sunt caracterizările ofiţerului politic la eliberarea ce survine la termen, în 14 iulie 1961: „În timpul detenţiei a avut o comportare nesatisfăcătoare, refuzând colaborarea cu organele de Securitate. Disciplinar, a fost pedepsită cu 35 zile izolare cu regim sever pentru diferite abateri", consemnează colonelul Mihai Nedelcu. Şi propune trimiterea Lenei Constante în „domiciliu obligatoriu" de treizeci şi opt de luni, la Rubla, raionul Brăila, regiunea Galaţi. Unul dintre superiorii acestuia, cu semnătură indescifrabilă, refuză propunerea: „Nu. Să fie pusă în libertate". 1

Din dosar nu reies şi motivele pentru care Lena Constante nu a fost pusă în libertate, dar nici trimisă la Rubla. Din „notele de supraveghere" datate în diferite momente din perioada 1962 – 1966, cunoaştem că atunci se afla în „domiciliu obligatoriu" la Breaza, „fără

1022 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 157, f. 3 (Proces-verbal din 18 octombrie 1955).

1023 Ibidem, f. 130 (Declaraţia Lenei Constante din 10 decembrie 1967).

1024 Ibidemy f. 120 (Declaraţia Lenei Constante din 9 noiembrie 1967).

1025 Convorbire cu Maria Hui, din Ghioroc (Arad), fostă deţinută politic în Penitenciarul Miercurea Ciuc, februarie 2000.

ocupaţie”, trăind din ceea ce-i trimiteau rudele sale.[1026] în ianuarie 1963, una dintre surorile Lenei Constante solicită MAI-ului să-i aprobe trei luni de şedere în Bucureşti pe motiv de boală, cererea fiind respinsă.[1027] Abia la 25 ianuarie 1966, Lena Constante a primit aprobarea de a reveni cu domiciliul în Bucureşti.[1028]

Cu Harry Brauner, lucrurile au decurs oarecum asemănător. După penitenciarele Aiud, Piteşti, Dej (unde primeşte multe pedepse la izolator din cauza încălcării prevederilor regulamentului[1029]) a fost eliberat din închisoare la 25 ianuarie 1962, data expirării termenului său de condamnare. Nu s-a bucurat nici el complet de libertate, fiind trimis în „domiciliu obligatoriu” în localitatea Viişoara, raionul Slobozia.[1030] Abia în 4 septembrie 1963 i s-a ridicat „domiciliul obligatoriu” pe motiv de boală.1

Cu totul diferit se prezintă situaţia lui Lili (Eleonora) Revesz (fostă Weigl). După arestarea ei din 1952 şi până la proces, reiese din documentele păstrate în dosarele de arhivă că deţinuta a fost deseori folosită în interesul celor ce-o aveau în cercetare. Pe parcursul anchetei, „în interesul cercetărilor”, anchetatorul Ludovic Weiss solicită aprobare de „regim special” pentru Lili Revesz: uneori pat permanent, alteori ţigări, somn zilnic sau alimente deosebite.[1031] Imediat după proces, Şoltuţiu se adresează ministrului Securităţii Statului, Alexandru Drăghici, cu solicitarea ca „lucrurile ei stricte de îmbrăcăminte să fie exceptate de la confiscare pentru ca în timpul cât face închisoare să aibă ce îmbrăca” deoarece „în timpul cercetărilor şi la proces a avut o atitudine bună”. „Pe

1026 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 177, ff. 149-150 (Referat datat 4 iulie 1961).
1027 Idem, voi. 181, f. 16.
1028 Idem, voi. 193, f. 62.
1029 Idem, voi. 183. f. 16-18.
1030 Idem, voi. 180, f. 24.
1031 Idem, voi. 183, f. 16.

această bază” – raportează Şoltuţiu – „a fost recrutată ca agentă de cameră pentru D VIII.”[1032] Ca în niciun alt caz, în urma aprobării ministrului, din cele 552 de poziţii conţinute de lista inventarierii bunurilor lui Lili Revesz, obiectele inventariate în 52 poziţii au fost exceptate de la confiscare.[1033]

Alte note referitoare la fosta tehnică şi „soţie” a lui Koffler ne informează cum era aceasta utilizată ca „agentă de cameră”. Cu ajutorul ei, noii anchetaţi erau „traşi de limbă” nu doar în camerele de anchetă, ci şi în celulele unde se simţeau în siguranţă. Citǎm spre exemplificare o notă din aprilie 1955, cu următorul conţinut: „Azi, 15 aprilie la orele 16, Lili Revesz să fie scoasă din celula 5/ÎI şi să fie pusă într-o celulă singură. Noaptea (16 aprilie) la orele două, Revesz Lili să fie introdusă în celula 5/II, însă lucrurile să-i rămână mai departe în celula unde a stat singură. Dimineaţa la orele 6, 30 să-i fie duse lucrurile la celula unde rămâne definitiv. În celula 5/ÎI nu va mai purta numele ei, ci se va numi Reiser Lori”. Semnează un anume căpitan Avram.1 Printr-un decret al Prezidiului Marii Adunări Naţionale, Lili Revesz a fost pusă în libertate la 25 iulie 1955, menţinând relaţiile stabilite cu organele Securităţii.[10341035]

La 13 iunie 1961 a fost graţiat şi Herant Torosian. În conformitate cu propriile declaraţii, la data eliberării se deplasa în cârje şi spera să găsească un serviciu cu ajutorul Securităţii.[1036]

În 17 aprilie 1964 a expirat şi pedeapsa lui Mircea Birtaş, iar în 30 mai, acelaşi an, pedeapsa lui Adolf Iavorschi. În 23 aprilie 1964, Amnesty International, printr-o adresă către Consiliul de Miniştri al RPR,

1032 Idem, voi. 163, f. 89.
1033 Idem, voi. 163, ff. 90-91 (Notă datată 26 mai 1954).
1034 Idem, voi. 159, f. 13 (Notă datată 15 aprilie 1955).
1035 Idem, voi. 163, f. 1.
1036 Idemy voi. 194, f. 80.

solicitase eliberarea celor doi din închisoare.[1037] Ce răspuns diplomatic a primit organizaţia mondială pusă în slujba drepturilor omului nu putem cunoaşte din arhivele fostei Securităţi. Aflăm din ele, în schimb, că, după eliberare, Adolf Iavorschi s-a angajat bucătar la colonia Periprava. Într-o caracterizare ce îi este făcută se specifică faptul că „nu poate lucra în aparatul de stat sau în întreprinderi de importanţă deosebită”, ci numai „ca muncitor GAS [Gospodărie Agricolă de Stat] sau şantiere de construcţii”.[1038] Şi ceilalţi, eliberaţi mai demult, se aflau, în continuare, sub supravegherea Securităţii. Astfel, dintr-o notă informativă din 1963 referitoare la Livia Ciucă, în acel moment femeie de serviciu la Cooperativa de Consum din Bată, raionul Lipova (Arad), aflăm că „are o comportare bună” şi „nu discută cu nimeni” (evident că despre anchetă şi la proces). Aceleaşi bune aprecieri primeşte şi Emanuel Rupenian, „electrobobinator la IIS Nicolae Bălcescu”.1

Din dosarul de penitenciar al lui Gheorghe Ionescu-Bălăceanu aflăm că după proces acesta a făcut greva foamei în repetate rânduri. În 1955, medicul închisorii l-a declarat suferind de „alienaţie mintală”.[10391040]

Baronul Ioan Mocsonyi-Styrcea a fost, de asemenea, bine ţinut la conservare. Din notele şi rapoartele aflate în dosarul său de detenţie aflăm că „o sursă” îl declară homosexual. Acelaşi „agent de cameră” semnalează faptul că baronul consideră regimul actual ca „un intermez [z] o „în care „răsculaţii pot stăpâni”, după care lucrurile vor reveni la starea anterioară.[1041] Datele prezentate în documentele de arhivă despre punerea în libertate a lui Ioan Mocsonyi-Styrcea nu coincid: dintr-o notă aflăm că în 28 noiembrie 1962 a fost eliberat („pedeapsa fiind

1037 Idem, voi. 181, ff. 243-244.

1038 Ibidemy f. 266 (Caracterizare datată 15 aprilie 1964).

1039 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 194, ff. 10-18 (Note informative).

1040 Idem, voi. 181, ff. 75-80.

1041 Idem, voi. 185, ff. 80-86.

expirată”[1042]), iar într-un alt dosar este specificat că la 2 februarie 1964, preşedintele Consiliului de Stat, Gheorghe Gheorghiu-Dej, l-a graţiat.[1043]

În faţa comisiei de reabilitare, în 1967, generalul Neagu Cosma din MAI declara că în vara lui 1964 a fost chemat de lt. – gen. Vasile Negrea, care i-a prezentat pe Ioan Mocsonyi-Styrcea, ce urma să plece din ţară, la soţia sa, în Elveţia. Conform ordinelor primite, Cosma s-a ocupat de plecarea baronului, înmânându-i şi suma de 4.000 lei. Pe parcursul discuţiilor legate de formalităţile de emigrare, Styrcea l-a întrebat pe ofiţerul de Securitate „de ce a trebuit să fie împuşcat Pătrăşcanu”.1 Străin de caz, după cum clar reiese din declaraţia dată, Neagu Cosma nu avea ce răspunde. După 1990 însă va da publicităţii, ca sursă de prim-rang, versiuni fanteziste despre *ancheta şi procesul Pătrăşcanu*. În 1967, în faţa superiorilor săi, Neagu Cosma declara însă şi propunea: „Alte date în legătură cu cazul Pătrăşcanu nu cunosc [referindu-se la episodul plecării lui Styrcea, *n.a.*]. Din câte cunosc comportarea lui Styrcea după ce a plecat în Elveţia, apreciez că poate fi întâlnit şi angajată o discuţie cu el pe această temă, discuţie care să fie înregistrată cu ajutorul unui microfon.”[1044] Alt ofiţer de Securitate, lt.-col. Aurel Fleancu, anchetat în 1967 pe tema cunoştinţelor pe care le are despre baron (şi cunoscând tot atât de puţin despre *lotul Pătrăşcanu* ca şi Neagu Cosma), crede că sub pretextul cazului Styrcea se încearcă debarcarea generalului şi consideră potrivit să-i ajute pe noii anchetatori. După ce declară cum a dus la capăt formalităţile eliberării paşaportului pentru Styrcea, conform ordinului primit de la Neagu Cosma, Fleancu propune anchetarea lui Cosma „pentru că i-a dat drumul

1042 Idem, voi. 180, f. 169.

1043 Idem, voi. 185, f. 49.

1044 Idem, voi. 201, f. 98 (Declaraţia gen. Neagu Cosma din MAI din 29 octombrie 1967).

pripit” baronului.[1045]

„Legăturile” lui Neagu Cosma cu *procesul Pătrăşcanu* se referă şi la Alexandru Ionescu, fost administrator delegat la Societatea Româno-Americană, arestat în octombrie 1949 şi condamnat pentru „crimă contra păcii” la cincisprezece ani muncă silnică. În urma decretului 421/1955, lui Alexandru Ionescu i se reduce pedeapsa la jumătate, urmând să fie pus în libertate la puţină vreme de la apariţia decretului.[1046] în loc să fie eliberat, a fost trimis în „domiciliu obligatoriu” la Lăţeşti, termenul de deportare prelungindu-se succesiv. Dornic de a se face remarcat prin *vigilenţă revoluţionară*, maiorul Neagu

Cosma propunea, în 14 septembrie 1962, prelungirea „domiciliului obligatoriu” cu încă cinci ani, propunere respinsă de superiorii săi, care reduc cei cinci ani propuşi de Cosma la douăsprezece luni.1 „Spionul american” Alexandru Ionescu va fi, însă, pus în libertate abia la 24 iunie 1964.[10471048]

Nu toţi condamnaţii şi martorii în *procesul Pătrăşcanu* au scăpat vii din închisori. Victor Rădulescu-Pogoneanu, bunăoară, a fost deţinut în 1947 – 1952 la Galaţi, după care a fost închis în „închisoarea miniştrilor” din Sighet. Bolnav fiind, de acolo a fost transportat în arestul de pe Calea Plevnei din Bucureşti pentru a declara „crimele” lui Pătrăşcanu. În 1955 a fost trimis în închisoarea de la Râmnicu Sărat, apoi a fost mutat în închisoarea Văcăreşti, unde a decedat „de distrofie” în martie 1962.[1049] Soţia sa, Cecilia Rădulescu-Pogoneanu, condamnată în al doilea „lot Pătrăşcanu” la trei ani

---

1045 Ibidemy f. 100 (Declaraţia lt.-col. Aurel St. Fleancu din 29 iulie 1967).

1046 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 169.

1047 Idem, voi. 182, f. 42 (Adresă datată 14 septembrie 1962).

1048 Ibidem, ff. 60-70.

1049 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 201, f. 150 (Direcţia X MAI - Notă privind pe Victor Rădulescu-Pogoneanu din 17 noiembrie 1967).

temniţă grea, a fost graţiată în 1955.[1050]

Nici industriaşul antifascist Alexandru Ştefănescu, poreclit în lumea închisorilor „Mosorel”, nu le-a supravieţuit, în 15 februarie 1956 a decedat la Aiud cu diagnosticul „asistolie cardiacă”.[1051]

Cazul Emil Calmanovici ar putea figura într-o antologie a crimelor politice. Condamnat la muncă silnică pe viaţă – nu la trei-patru ani, cum îi promiseseră anchetatorii, Calmanovici a fost dus la Aiud pentru executarea pedepsei la 20 aprilie 1954. Ca toţi condamnaţii din *procesul Pătrăşcanu*, a fost total izolat de ceilalţi deţinuţi. Din închisoare a început să scrie memorii: şapte memorii a adresat CC al PMR, altele le-a adresat personal lui Gheorghiu-Dej, Bodnăraş.

Pârvulescu, Vidraşcu, Chivu Stoica, memorii prin care solicită stabilirea adevărului în cazul său şi al *procesului Pătrăşcanu*. „Jur pe fericirea fiului meu că pentru Partid eram gata oricând să-mi dau viaţa”, scrie el. „Gândiţi-vă ce-ar spune Marx şi Engels dacă ar vedea ce se face în numele măreţei lor învăţături! Restabiliţi unitatea dintre teoria şi practica comunistă. Altfel sabotaţi lupta U.S. pentru micşorarea încordării între popoare, sabotaţi eforturile ce se fac prin Mişcarea Partizanilor Păcii. Învăţaţi de la I.V. Stalin de-a atrage elementele progresiste ale micii burghezii şi marii burghezii la lupta pentru pace”. 1 Imploră pentru sine „îndurare, milă, înţelegere în spiritul umanismului proletar”. „Sunteţi aşa de fericiţi în înalta muncă de răspundere pe care o aveţi”, li se adresează Calmanovici foştilor tovarăşi, ajunşi conducători ai României. „Vai, cât invidiez fericirea măturătorului de stradă din Aiud şi a vizitiului de la serviciul barometric din Aiud”, scrie despre sine clamându-şi nevinovăţia şi implorându-i pe foştii săi tovarăşi să-l elibereze.[1052]

1050 Idem, voi 177, f. 29.

1051 Idem, voi. 162, f. 14.

1052 Idem, voi. 175, f. 372 (Scrisoare nedatată, cu titlul „Stimate tovarăşe“, concepută pentru a fi transmisă clandestin în Occident).

Promite că va fi fericit să primească orice muncă, poate locui „sub numele Andrei Blându, bunăoară, în orice cămăruţă de la subsolul vreunei clădiri”. „Sunt convins că dacă mâine m-aş plimba liber pe străzile Bucureştiului, nimeni nu mă va întreba ani şi ani nimic. Şi aş putea eu să am alt răspuns decât acela că în afară de ceea ce a scris *Scânteia* nu am nimic de spus?”[1053] Aceste „întâmpinări” şi faptul că a reuşit să intre în legătură cu alt deţinut aflat „în tranzit” la Aiud i-au cauzat moartea. În 1967, fostul agent sovietic Valerian Bucicov a declarat că, în 1955, generalul Evghenie Tănase i-a cerut să caute o vilă unde putea fi ţinut cineva în strict secret. A ales „vila

Săftica” de la km 24 de pe şoseaua Bucureşti – Ploieşti, unde a fost adus Calmanovici.1 în condiţii foarte bune de cazare, hrănit cu mâncare adusă de la cantina CC, Calmanovici a fost anchetat după circa treizeci-patruzeci de zile de la sosirea sa de Vasile Posteucă (Vasili Postański), din partea CC al PMR. Fostul spion sovietic declară că primise sarcina aceasta de la Gheorghiu-Dej, în momentul respectivei discuţii fiind singuri în cabinet.[10541055]

Special instruit pentru a-i câştiga încrederea lui Calmanovici, Antal György, din serviciul de pază, a început să comunice cu deţinutul.[1056] Misiunea a fost bine îndeplinită şi „fiorosul bandit” i-a încredinţat pazniculuiu „omenos” două scrisori scrise pe pânză de cearşaf şi cârpe de bucătărie[1057], în scopul transmiterii lor fostei sale femei de serviciu şi unui prieten, inginerul Hârştein. Ei urmau să le transcrie şi să le trimită, prin Ambasada Suediei, în Occident cu rugămintea de a se interveni prin liderii social-democraţi din străinătate în favoarea eliberării sale

1053 Ibidem, f. 60.

1054 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 201, ff. 73-76 (Declaraţia lui V. Bucicov din 8 noiembrie 1967).

1055 Ibidem, f. 94 (Declaraţia lui V. Posteucă din 27 octombrie 1967).

1056 Ibidem, ff. 92-93 (Declaraţia lui A. Gyorgy, nedatată).

1057 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 175.

şi a cunoaşterii adevărului despre *procesul Pătrâşcanu*.[1058] Bineînţeles că la „paznicul de încredere" sunt „surprinse" scrisorile. „Demascat", Calmanovici a fost pus în lanţuri şi trimis, cu forţa, la Aiud.

Ceea ce a urmat poate fi circumscris tehnicilor de manipulare utilizate de serviciile speciale din regimurile totalitariste prin care asasinatele pot fi prezentate ca „decese naturale". Sub acest aspect, „cazul Calmanovici" prezintă multe similitudini cu „cazul Oggins", relatat de fostul general NKVD Sudoplatov (cel care a coordonat şi asasinarea lui Troţki). Oggins, alt evreu comunist cu stagii cominterniste, membru al Partidului Comunist din America, fusese arestat pe teritoriul URSS şi condamnat din greşeală la opt ani detenţie, pe care începuse să-i execute în 1938. Soţia sa – membră a reţelei NKVD ce răspundea de casele conspirative din Franţa – soseşte sub o identitate falsă în URSS pentru a solicita sprijin în găsirea soţului. Deoarece Molotov devenise îngrijorat în legătură cu posibilitatea ca, după eliberare, Oggins să fie folosit drept martor împotriva PC din America, s-a dispus lichidarea sa. În 1947, în timpul unui examen medical de rutină, Oggins a fost otrăvit cu o injecţie. „Privind acum în urmă la acest episod, îmi este milă" – declară Sudoplatov în memoriile apărute după 1990 –, „dar în acei ani ai Războiului Rece nu ne preocupam prea mult de metodele folosite pentru lichidarea oamenilor care ştiau prea multe". 1

Cazul Calmanovici e şi mai subtil. Oficial, Emil Calmanovicia decedat în 12 martie 1956 din cauza unei „insuficienţe cardiace" (acelaşi diagnostic fiind pus şi în cazul decesului lui Oggins). Cunoscându-se însă angajamentele repetate ale lui Calmanovici că, în cazul în care nu va fi reabilitat sau cel puţin trimis la muncă, va face greva foamei până la moarte, a fost adus în starea de respectare a ameninţărilor sale. După cum declară, în 1967, în faţa comisiei de anchetă, V. Bogăţean, fost medic-

1058 Ibidem, ff. 368-373.

şef la închisoarea din Aiud, în februarie 1956, Calmanovici a intrat în refuz de hrană. L-a ţinut 42 – 47 de zile, timp în care a fost alimentat forţat.[1059] Din declaraţiile acestui medic, coroborate cu cele ale colonelului V. Tiriachiu (şef al serviciului D din MAI între 1953 şi 1958, serviciu care avea misiunea „să lucreze informativ" pe toţi deţinuţii din închisori), reiese că Emil Calmanovici a decedat din cauză că fusese anume hrănit cu un regim contraindicat după greva foamei. Faptul a cauzat perforarea intestinelor.1 Ambele surse afirmă, explicit, provocarea intenţionată a decesului. Rapoartele care maschează faptul confirmă, de fapt, ipoteza asasinatului. Ca în niciun alt caz, în dosarul de penitenciar se află şi declaraţia lui Emil Calmanovici de încetare a grevei foamei, cu dovada că a fost înaintată de urgenţă – înainte de decesul deţinutului – Procuraturii Militare a regiunii Cluj.[10601061]

Consemnăm că în 1955, în ancheta făcută de Posteucă, ajutat de Petre Lupu (Pressman), Calmanovici l-a învinovăţit de tragedia sa pe Emil Bodnăraş. „Aduci acuzarea că Bodnăraş a zdrobit viaţa dumitale?" a fost întrebat de emisarii partidului. „Vă dau argumente serioase", a răspuns Calmanovici. „Printre altele şi acela că pentru lichidarea lui Pătrăşcanu şi Koffler voia să facă o figură mai bună prin lovirea în burghezii Calmanovici şi Berman."[1062]

Bodnăraş a continuat „să facă figură bună" în conducerea partidului. Până la moartea sa, în 1974, a reprezentat emblematic glorioasa mişcare comunistă din ilegalitate.

CAPITOLUL XVII Anchetatori anchetaţi y

De la condamnarea la moarte şi până la *reabilitarea* din 1968, numele lui Pătrăşcanu a fost rareori pomenit în discursurile oficiale şi în presa de partid. În discuţiile

1059 Pavel Sudoplatov, op. cit., pp. 287-290.

1060 Ibidem, f. 57 (Declaraţia lui V. Tiriachiu din 1 noiembrie 1967).

1061 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 140, ff. 2-9.

1062 Idem, voi. 168. f. 173.

neoficiale, foştii săi tovarăşi evitau, de asemenea, să-i pronunţe numele.1

Mai des apare numele „trădătorului" Foriş. Poziţia oficială a partidului în acest caz („La 4 aprilie 1944, cadrele de bază ale partidului în frunte cu Gh. Gheorghiu-Dej înlătură o parte din elementele agenturii duşmănoase, fapt care a dat luptei forţelor patriotice un avânt mai puternic"[10631064]) este reiterată şi detaliată de foştii actori. Astfel, Emil Bodnăraş declara, în 1955, că înlăturarea din conducerea partidului a „grupului de trădători Foriş şi Koffler şi desemnarea unei noi conduceri provizorii a fost rezultatul unei îndelungate şi metodice pregătiri cu ajutorul cadrelor de conducere ale partidului ce se găseau atunci în închisori şi lagăre, în frunte cu tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, ajutat de tovarăşii Iosif Chişinevschi, Chivu Stoica şi Gheorghe Apostol".[1065]

Înlăturarea *grupului fracţionist* Iosif Chişinevschi-Miron Constantinescu, în 1957, după căderea fracţiunii Malenkov-Kaganovici în PCUS, amplifică victoria lui Gheorghiu-Dej. De asemenea, documentele şi dezbaterile de la Şedinţa plenară lărgită a CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961 reafirmă viziunea „justă şi clarvăzătoare" a conducătorului partidului şi a celor ce i-au fost fideli susţinători. Deşi scopul declarat al plenarei a fost de „a condamna încă o dată acţiunile antipartinice ale grupării fracţioniste Pauker-Luca, ajutaţi de Teohari Georgescu, cât şi ale grupării fracţioniste Chişinevschi-Constantinescu" 1, în darea de seamă prezentată şi în luările de cuvânt ce-au urmat sunt ample referiri la lichidarea lui Ştefan Foriş şi „demascarea" lui Pătrăşcanu. Reţinem din discuţiile purtate, neprelucrate pentru publicare, afirmaţiile lui Gheorghiu-Dej despre Pătrăşcanu:

1063 Lavinia Betea, Alexandru Bârlădeanu..., p. 69.

1064 în ajutorul celor ce urmează cursurile serale de partid, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1954, p. 168.

1065 Emil Bodnăraş, „Cuvîntare la Adunarea comemorativă a eroilor de la Doftana", în Scînteia, 11 noiembrie 1955.

„L-am potcovit aşa cum trebuia să fie potcovit. […] în ziua când acest Pătrăşcanu a ieşit, cum se spune, pe ring şi a trebuit să boxăm cu el, am boxat aşa cum a trebuit să boxăm. Nimeni n-are să poată nega sau să pună la îndoială sau semn de întrebare că acest Pătrăşcanu ar fi fost reprimat ca rezultat, ştiu eu, a [şic!] cultului personalităţii. Era o luptă împotriva unui duşman, era de fapt un agent al burgheziei strecurat în conducerea partidului nostru.”[10661067]

Printre cei cărora le-au fost publicate cuvântările sunt Petre Lupu, Chivu Stoica, Gheorghe Stoica, Emil Bodnăraş, Ana Toma, Gheorghe Apostol, Ghizela Vass. Ca un duşman înverşunat al lui Foriş se manifestă Anton Moisescu, ilegalistul pe care tocmai Foriş îl apărase cu ani în urmă de cei care voiau să-l lichideze ca turnător al Siguranţei.1 în 1961, Anton Moisescu o acuză vehement pe Ana Pauker că şi-a manifestat nemulţumirea la înlăturarea lui Foriş, când acestuia i se datorau arestarea şi execuţia lui Petre Gheorghe. Foriş îl predase autorităţilor – afirmă Moisescu – pentru că Petre Gheorghe începuse să-l bănuiască de trădare.[1068] La aceeaşi plenară, Nicolae Ceauşescu, ca unul ce fusese în închisoare, detaliază „activitatea trădătoare” şi motivele înlăturării lui Foriş: „Trebuie subliniat că însuşi planul de măsuri în vederea înlăturării lui Foriş şi a complicilor săi a fost întocmit în lagăr de către activul de partid în frunte cu tovarăşul Gheorghiu-Dej, tovarăşii din afară având meritul că au activat bine pentru realizarea lui, a indicaţiilor precise ce le-au fost transmise. […] Multe lucruri se pot spune despre acest Foriş, al cărui profil moral este bine ilustrat de comportarea pe care a avut-o la Doftana, unde a dat declaraţii de renunţare la convingerile politice. Este, de

1066 Scînteiciy 1 decembrie 1961.

1067 „Stenograma de la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie - 5 decembrie 1961“, fragment reprodus de revista Dilema, 31 mai - 6 iunie 1996.

1068 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 106, ff. 27-35 (Declaraţia lui C. Carp din 4 octombrie 1951).

asemenea, semnificativă eliberarea lui, după arestarea din 1939, pe motivul că s-ar fi înţeles cu directorul general al Siguranţei să lupte împreună împotriva legionarilor. În fond, atunci a început el să desfăşoare o acţiune perseverentă de distrugere a activului şi cadrelor de partid, cu o perfidie diabolică urmărea compromiterea unora, coruperea altora, izolarea şi darea pe mâna Siguranţei a celor mai buni activişti ai partidului."[1069] Ca unul ce nu avusese cum să-l cunoască şi nici cum să se facă remarcat de acesta, Ceauşescu nu pomeneşte nimic despre Pătrăşcanu. Gaston Marin este cel care aminteşte şi laudă raportul prezentat de Gheorghiu-Dej la Plenara CC al PCR din vara anului 1946, unde acesta „a arătat clar linia partidului nostru în problema naţională" şi „a demascat acţiunile provocatoare naţionaliste" ale lui Pătrăşcanu.1 Ion Gheorghe Maurer, devenit mâna dreaptă a lui Gheorghiu-Dej, afirmă în evocarea celei de-a doua întâlniri pe care a avut-o cu Dej în lagărul de la Târgu Jiu că „datorită activităţii desfăşurate de trădătorul Pătrăşcanu, comuniştii se găseau într-o situaţie extrem de grea, organizaţiile de partid fuseseră deconspirate".[1070] Cum fiecare trebuia să vorbească despre faptele la care fusese martor, conferind astfel greutate acuzelor aduse, Valter Roman, care în 1944 era în URSS, o învinuieşte pe Ana Pauker de a nu fi luat poziţie în septembrie 1944 la Moscova, când Pătrăşcanu afirmase într-un interviu că în înfăptuirea evenimentelor de la 23 august rolul principal i-a revenit regelui.[1071]

În ceea ce-l priveşte, în cuvântarea sa, Bodnăraş îl introduce şi pe Pătrăşcanu în grupul *deviatorilor* Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu. „Uitase" şi-i obliga şi pe ceilalţi să omită că Pătrăşcanu fusese arestat cu

1069 Nicolae Ceauşescu, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie - 5 decembrie 1961", în Scînteia, 13 decembrie 1961.

1070 Gaston Marin, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie - 5 decembrie 1961", în Scînteia, 12 decembrie 1961.

1071 Valter Roman, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie - 5 decembrie 1961", în Scînteia, 12 decembrie 1961.

patru ani înaintea celorlalţi, pe vremea când tocmai Teohari Georgescu era ministru de Interne.[1072]

În cuvântările date publicităţii, Pătrăşcanu este prezentat ca un caz aparte, fără să se facă referiri la acuzaţia capitală ce i-a fost adusă în proces, cea de organizator al unui complot antistatal. Concluziile şedinţei îi aparţin lui Ion Gheorghe Maurer, devenit preşedintele Consiliului de Miniştri.

Referindu-se la toţi cei care au fost înlăturaţi din conducerea partidului „pe motive întemeiate", Maurer afirmă că, datorită lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, „partidul nostru nu are de reabilitat pe nimeni", teză la care subscriu toţi cei prezenţi.1

Până în 1968, oficial nu se va mai vorbi despre „trădătorii" Foriş şi Pătrăşcanu. Între timp, între zidurile închisorilor, viaţa se târăşte în acelaşi ritm egal pentru victimele *procesului Pătrăşcanu* rămase acolo. În aprilie sau mai 1962 – declară Zilber –, în timp ce se afla închis în Penitenciarul Dej, a fost anunţat că are voie să scrie „o întâmpinare pe an, către orice for doreşte". Astfel, se adresează CC al PMR cerând „reconsiderarea cazului său". Invocă faptul că aşa se face şi în ţările vecine cu cei condamnaţi în procesele staliniste în perioada „războiului rece" după raportul prezentat de Hruşciov la cel de-al XX-lea Congres al PCUS. După nouă luni de zile, comandantul penitenciarului i-a comunicat că memoriul său nu s-a aprobat.[10731074]

În iunie 1963, aflat la Gherla, Zilber face o nouă „întâmpinare" către Comisia Centrală de Control a partidului în care aminteşte faptul că Rajk, Gomułka, Kostov, iar la noi Vijoli, au fost reabilitaţi. Datorită informaţiilor aduse de nou-veniţi în închisori, Zilber aflase

1072 Emil Bodnăraş, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie 5 decembrie 1961", în Scînteia, 17 decembrie 1961.

1073 Ion Gh. Maurer, „Cuvîntare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie - 5 decembrie 1961", în Scînteia, 17 decembrie 1961.

1074 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, f. 69 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

şi că Miron Constantinescu a fost înlăturat din conducerea partidului. Zilber consideră, aşadar, potrivit să-l învinuiască pe acesta de excluderea sa din partid şi de acuzaţiile că a fost agent al Siguranţei, spion englez şi american. „Până astăzi am făcut 15 ani şi 4 luni de temniţă neînchipuit de grea chiar şi pentru noi cei care am stat închişi în temniţele burghezo-moşiereşti”, scrie Zilber. „Opt ani am stat izolat de unul singur, ani de-a rândul n-am fost scos la aer sau am fost scos noaptea câte 10 – 15 minute, nu ştiu nimic de familia mea de 15 ani etc. […] Multă vreme am crezut că interese superioare de partid cer sacrificarea mea. De când însă am aflat că în toate statele socialiste au fost verificate şi revizuite procesele politice din vremea cultului personalităţii, m-am hotărât să vă rog să reconsideraţi cazul meu”. Deşi memoriul poartă antetul „rezolvat” pe prima filă (adică a fost trimis destinatarului) 1, la Gherla, unde se afla expeditorul, nu soseşte niciun răspuns.

Într-adevăr, după celebrul „raport secret” citit de Hruşciov la Congresul XX al PCUS încep *reabilitările* foştilor condamnaţi în procesele staliniste. În Uniunea Sovietică sunt reabilitaţi foştii revoluţionari de profesie şi tovarăşi ai lui Lenin condamnaţi în anii „Marii Terori”. În lagărul comunist, în octombrie 1954 au loc funeraliile oficiale ale celor cinci lideri condamnaţi la moarte şi executaţi în „procesul Rajk” în prezenţa lui János Kádár, fost condamnat la închisoare. De fapt, la puţină vreme după moartea lui Stalin, prefigurând denunţarea *cultului personalităţii*, Imre Nagy (care va fi în 1958 victima altui proces conceput în stil stalinist) ţinuse un fulminant discurs de condamnare a trecutului apropiat. În Polonia, victimă a aceluiaşi tip de proces, Gomułka preia conducerea partidului. Mai precauţi, cehii declară abia în 1963 reabilitarea parţială a victimelor „procesului Slansky”.[1075] în România însă, în 1964 se decide amnistia

1075 Ibidem, ff. 1-3 (Memoriul lui B. Zilber „Către Comisia Centrală de Control PMR“ din 8 iunie 1963).

deţinuţilor politici, considerându-se că niciunul dintre ei nu se află în situaţia de a fi reabilitat public.

Între iunie 1963 – când e datat memoriul lui Zilber – şi până în 1965, condamnaţii din *procesul Pătrăşcanu* par să nu existe. Moartea lui Gheorghiu-Dej şi înscăunarea noului conducător al partidului amplifică mişcările de redistribuire a activiştilor de partid în funcţii. Ca o răsplată pentru ajutorul dat în jocurile de culise ce l-au adus la putere, Nicolae Ceauşescu îl face pe Alexandru Drăghici secretar al CC al PCR. Postul de ministru de Interne îl încredinţează unui fost instructor al CC, Cornel Onescu, provenit din noua generaţie de *revoluţionari de profesie*, formaţi în *academiile de partid*, dependenţi în urcuşul spre putere de fidelitatea şi zelul exprimate faţă de noul conducător, căruia îi datorau promovarea.[1076] Din biografia lui Ceauşescu, sub raportul relaţiilor acestuia cu *procesul Pătrăşcanu*, reţine atenţia faptul că în 1954 a devenit secretar al CC cu probleme organizatorice, funcţie din care nu numai că avea posibilitatea să selecteze şi să promoveze activişti de partid, ci deţinea şi coordonarea Ministerului de Interne, Ministerului Forţelor Armate şi problemele de cadre. De la acest nivel şi din relaţiile prieteneşti cu Drăghici din acea perioadă, Ceauşescu putea şi trebuia să cunoască mecanismele regiei şi deznodământul *procesului Pătrăşcanu*. Înlocuirea posibilului său rival, Alexandru Drăghici, din fruntea Ministerului de Interne şi prima funcţie în partid pe care o deţinea acum îi permiteau să afle mai mult cu scopul de a-i înlătura pe foştii apropiaţi ai lui Gheorghiu-Dej şi a-şi compromite predecesorul.

Astfel poate fi explicată existenţa documentului, datat 27 octombrie 1965, cu menţiunea „strict secret” şi antetul MAI, intitulat „Notă privind pe Lucreţiu Pătrăşcanu” – o sinteză elaborată cu certitudine la cererea unui resort superior Ministerului de Interne.

În preambulul documentului se face referire doar la

1076 Lavinia Betea, AL Bârlădeanu...»op. cit., pp. 182-183.

primul lot din *procesul Pătrăşcanu* şi numai la condamnarea lui Pătrăşcanu la pedeapsa capitală. Ancheta grupului – se spune – a durat şase ani. În urma ei s-a obţinut un material voluminos (144 de volume se găsesc în arhiva MAI) şi s-a desfăşurat în trei etape: prima efectuată de organele

CC al PCR, a doua de către organele Serviciului Secret de Informaţii iar a treia „care a început în aprilie 1951 de către organele Securităţii sub îndrumarea directă a fostului consilier sovietic Ţiganov”.1

Sentinţa de condamnare a lui Lucreţiu Pătrăşcanu s-a făcut pe baza acuzaţiilor:

1. Agent de Siguranţă şi a colaborat cu autorităţile antonesciene. La baza învinuirii au stat declaraţiile lui Herbert Zilber (fost profesor universitar), Traian Borcescu (fost şef al serviciului de contrainformaţii al armatei). Constantin Tobescu (fost director al Siguranţei), Marin Coropiţă (fost poliţist), Ovidiu Şandru (fost activist de partid) şi 34 de documente (memorii, referate şi adrese). După ce remarcă faptul că pe întregul parcurs al anchetei, Lucreţiu Pătrăşcanu a negat acuzaţiile, dar a recunoscut contactele avute cu Alexandru Ghika, Piki Vasiliu şi Emanoil Leoveanu, care „n-au fost de natură informativă”, concluzia notei este că „nu există niciun document din care să rezulte în mod cert că a fost recrutat ca agent sau că ar fi furnizat informaţii organelor de siguranţă”.[10771078]

2. Agent al serviciilor de spionaj englez şi american furnizând informaţii spionilor Madison, Hall, Roberts, Le Rougetel, Schuyler, Burton Berry, Nicol Gross, Cleante Gheorghiu şi Byrnes. Învinuirile s-au bazat pe declaraţiile lui Herbert Zilber, Herant Torosian, Jac Berman, Lena Constante, Elena Pătrăşcanu şi Harry Brauner. „Faptul că Lucreţiu Pătrăşcanu a fost în anturajul spionilor englezi şi americani cu care s-a întâlnit în secret, fără ştirea

1077 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 188, f. 1 („Notă privind pe Lucreţiu Pătrăşcanu“ cu antetul MAI, datată 7 octombrie 1965).
1078 Ibidem, f. 3.

partidului, atât în ţară cât şi în străinătate, este dovedit în mod cert", specifică nota. Cât despre furnizarea de informaţii, aceasta rezultă doar din declaraţiile celor arătaţi, declaraţii care au „conţinut incert şi unilateral". De altfel, aceste referiri „sunt prezentate în diferite versiuni, sunt confuze, vagi şi la general, limitându-se doar la afirmaţia că acesta a furnizat informaţii spionilor englezi despre situaţia politică şi economică din România, dar fără să arate în mod concret ce anume informaţii a transmis". Aceste contraziceri „sunt esenţiale şi n-au fost elucidate nici de anchetă, nici de instanţa de judecată". În ceea ce-l priveşte pe acuzat, „a calificat faptele ca simple greşeli sau devieri determinate de starea lui sufletească de nemulţumire".1

3. A încercat să organizeze o lovitură de stat, să acapareze puterea politică şi să se autoimpună ca prim-ministru în fruntea unui nou guvern cu o compoziţie reacţionară. La baza învinuirii au fost declaraţiile lui Zilber, Ioan Mocsonyi-Styrcea, Gh. Tătărescu şi Radu Niculescu-Buzeşti. Referindu-se la aspectele cunoscute din proces, nota remarcă faptul că „sunt prezentate numai de unii martori şi ca simple discuţii purtate între ei". Pătrăşcanu „a recunoscut în anchetă numai faptul că într-una din întâlnirile cu Pogoneanu şi Niculescu-Buzeşti le-a sugerat acestora ideea de a-l determina pe rege să-l numească preşedinte al Consiliului de Miniştri".[10791080]

4. A organizat acţiuni de sabotaj la Casa de Economii şi Consemnaţiuni şi la Ministerul de Finanţe sub directivele spionajului englez şi prin intermediul lui Zilber şi fostului ministru de Finanţe, Alexandrini. Capul de acuzare „se bazează exclusiv pe declaraţia lui Zilber Herbert, care în afară de faptul că nu este confirmată şi de alte surse, este şi contradictorie în conţinut", iar „acuzatul a negat categoric aceste învinuiri".[1081]

1079 Ibidem, ff. 4-5.
1080 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 188, f. 6.
1081 Ibidem, ff. 6-7.

5. A împiedicat pedepsirea criminalilor de război şi democratizarea aparatului judecătoresc. Învinuirea fusese recunoscută de Pătrăşcanu în „memoriul său adresat Secretariatului CC al PCR din 22 iunie 1948” (aceasta fiind, de fapt, *autocritica* solicitată). Se arată ca fiind dovedit faptul că a intervenit în favoarea „criminalilor de război” Eugen Titeanu, Stavrescu şi Lupu, aceştia din urmă foşti colonei, şi s-a opus epurării din aparatul judecătoresc a unor magistraţi ca Tuliu Dante, Coman Negoescu („fost consilier intim al lui Antonescu”), Mihail Moscos, Traian Lăzărescu.1

6. A întreprins acţiuni naţionaliste, fiind purtător al ideologiei duşmane, şi a sprijinit totodată guvernele cu majoritatea reacţionară. Dovezi au fost declaraţiile lui Herbert Zilber, Lena Constante, fotocopii din publicaţiile *Dreptatea* şi *Paris Match*, cărţi scrise de Pătrăşcanu (în special *Problemele de bază ale României*) *y* pe care a vrut să le răspândească la Paris prin „agenţii” Barbu Zevedei, Torosian şi Bretzel. Este „dovedit cert” că: Pătrăşcanu a afirmat public că „mai înainte de a fi comunist este român”; discursurile de la Cluj şi Sibiu „nu au fost prevăzute în tematica pe care a prezentat-o, în prealabil, conducerii de partid”; în cărţile sale „a menţinut un punct de vedere nemarxist” trimiţând şi regelui, cu dedicaţie, câte un exemplar la fiecare apariţie. În concluzie, „faptele au fost recunoscute de Pătrăşcanu, care, însă, nu a recunoscut că a sprijinit guvernele cu majoritate reacţionară şi nici că a pus la cale masacrele săvârşite de Rădescu la 24 martie 1945”.[10821083]

7. A făcut pregătiri pentru a fugi din ţară. Sunt amintite declaraţiile Lenei Constante, lui Herant Torosian, Anton Raţiu, Nicolae Betea, Remus Mişca şi Ion Zaharia. Pătrăşcanu a negat faptul că ar fi intenţionat să fugă, declarându-se formal de acord cu propunerea lui Betea în

1082 Ibidem, f. 7.

1083 Ibidem, f. 9. (în realitate, guvernul Rădescu căzuse înaintea acelei date.)

speranţa că acesta va pleca singur. De asemenea, a recunoscut că ştie de acţiunile de pregătire a fugii lui Sabin Manuilă, dar nu a informat despre aceasta organele de partid şi de stat.

8. Fapte de afaceri şi trafic cu valută. Declaraţiile date de Radu Xenopol, Herant Torosian, Elena Pătrăşcanu şi Emanuel Rupenian l-au învinovăţit de asemenea fapte. La acest cap de acuzare, concluziile notei afirmă că Pătrăşcanu „a transferat la Paris un plic cu 30.000 dolari din partea lui Xenopol" şi i-a adus acestuia din partea „traficantului de aur şi bijuterii" Artin Bogosian „2 kg de obiecte de aur". De asemenea a dat spre păstrare valută Lenei Constante şi a schimbat, în Elveţia, prin Torosian, 150.000 de franci francezi.1

9. Atitudini, manifestări şi fapte calificate ca acţiuni antisovietice şi antipartinice: din declaraţiile date de Elena Pătrăşcanu, Lena Constante, Harry Brauner, Herbert Zilber şi din „recunoaşterile" lui Pătrăşcanu despre nemulţumirile pe care le-a sesizat în septembrie 1944 în URSS privind evenimentele petrecute în România la 23 august precum şi la propriile sale nemulţumiri pentru condiţiile grele de armistiţiu şi anumite realităţi din Uniunea Sovietică (procesele staliniste, încălcări grave ale legalităţii în această ţară).[10841085]

După detalierea acestor acuzaţii, concluzia generală a analizei este aceea că dovezile certe împotriva lui Pătrăşcanu se referă, în primul rând, la întâlniri secrete „cu unii conducători ai partidelor burgheze, cu care a plănuit să lupte împotriva guvernului dr. Petru Groza, să preia puterea politică şi să devină prim-ministru în fruntea unui guvern cu o compoziţie reacţionară". În ceea ce priveşte acuzaţiile că a fost agent al Siguranţei şi al serviciilor secrete străine, precum şi cele referitoare la iniţierea de acţiuni de sabotaj, „nu există niciun corp delict" iar „din analiza şi compararea materialelor nu

1084 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 188, f. 10.
1085 Ibidem, f. 11.

rezultă probe suficiente”. „Defecţiunile” procesului constau în contradicţii şi insuficiente dovezi şi se datorează faptului că ancheta „s-a făcut succesiv în trei etape, de organe diferite”, şi „unor influenţe şi procedee nejuste ale consilierilor sovietici sub îndrumarea cărora s-a făcut ancheta. „Despre aceştia” – specifică nota – „se cunoaşte din relatările unor anchetatori că au prezentat uneori chestionare cu întrebări dinainte întocmite de ei, cu acest procedeu şeful colectivului de anchetă lt. colonel Şoltuţiu fiind de acord, deşi unii dintre anchetatori au ridicat obiecţii cu privire la acest mod de lucru”. Se menţionează şi că unele dintre părerile lui Pătrăşcanu (despre relaţiile dintre ţara noastră şi URSS şi cultul personalităţii lui Stalin) „au fost confirmate de viaţă”.1

La cel de-al doilea lot din *procesul Pătrăşcanu* nu se fac referiri, singura victimă la care se extinde analiza fiind Elena Pătrăşcanu. „Din nicio probă nu rezultă ca ea să fi întreprins acţiuni concrete de uneltire împotriva partidului şi statului nostru”, se afirmă despre aceasta, cu specificarea că după doi ani de la condamnare a fost graţiată prin Decretul 267/1956.

Nota nu poartă nicio semnătură. Şi iarăşi, peste victimele *procesului Pătrăşcanu* în arhivele fostei Securităţi şi în viaţa politică din România se aşterne liniştea. Următorul „semn” care precedă *reabilitarea* poate fi socotit scrisoarea adresată de Belu Zilber lui Ion Gheorghe Maurer, preşedintele Consiliului de Miniştri. „Personal, strict confidenţial” se specifică pe plicul în care a fost trimisă misiva datată 2 martie 1966. „Dragă Jean”, i se adresează condamnatul Zilber prim-ministrului României, amintindu-i de anii ilegalităţii. „Eşti un om drept, generos şi înţelegător, încearcă să faci ceva pentru dreptatea mea”, scrie Zilber continuând cu detalierea suferinţelor sale. Scrisoarea se reîntoarce la MAI cu rezoluţia prim-ministrului: „M. Interne să-mi facă

propuneri.”[10861087]

Se pare că acesta a fost momentul declanşării cercetării a cărei răspundere a fost încredinţată – în cel mai strict secret – colonelului Grigore Răduică, şef al Secţiei Militare a CC pentru controlul activităţii în armată, MAI, justiţie şi procuratură.1 în 1998, gen. – lt. (r) Grigore Răduică îşi aminteşte că în primăvara lui 1966 fusese chemat de Vasile Patilineţ (secretar al CC al PCR şi predecesorul său în funcţie).[1088] Acesta i-a spus că Nicolae Ceauşescu hotărâse alcătuirea unui colectiv pe lângă secţia sa, „care să se ocupe îndeaproape de lămurirea cazului Pătrăşcanu; ce-a fost adevărat şi ce n-a fost adevărat acolo”. Colectivul condus de Răduică urma să beneficieze de un timp de studiu nelimitat. Potrivit indicaţiilor lui Ceauşescu, grupul a fost alcătuit nu din şefii sectoarelor menţionate (Colegiul Central de partid, Justiţie, Procuratură, MAI şi MAN), ci din adjuncţii lor, superiorii nefiind informaţi despre sarcina încredinţată subordonaţilor. Materialele scoase din arhivele Securităţii au fost depozitate în dulapuri de fier în biroul lui Răduică. Au fost studiate, în acelaşi loc, de cei cinci membri ai colectivului după metodele şi precauţiile recomandate de Patilineţ: „Atacaţi fiecare un dosar, le schimbaţi între voi, faceţi un scurt schimb de păreri; caietele nu ies, este secret deosebit, nimeni din CC nu ştie de luarea acestor măsuri”. În felul acesta a lucrat comisia în prima etapă, până în primăvara lui 1967, când au început să fie chemaţi pentru discuţii şi declaraţii foste victime şi foşti anchetatori.[1089]

De ce luase Ceauşescu o astfel de decizie şi mai ales de ce acţiona în secret? însuşi Răduică a declarat că nu

---

1086 Ibidem, f. 13.

1087 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 4-6 (Scrisoarea lui B. Zilber către I.Gh. Maurer, datată 2 martie 1966).

1088 Grigore Răduică, fişă biografică în Dosarele istoriei, nr. 10/1997, p. 64.

1089 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

ştie. Va fi fost o decizie determinată de anumite sesizări primite ori pur şi simplu pentru că ştia ce se întâmplase şi venise momentul să acţioneze – se întreba el în 1999.1 Din nou, ca şi în cazul înalţilor demnitari de partid, frapează absenţa oricărei conexiuni făcute de şefii Securităţii cu ceea ce se întâmplase în Uniunea Sovietică şi în celelalte ţări din sistem, atât în timpul procesului, cât şi în momentul *reabilitărilor* poststaliniste.

În toamna lui 1967 a fost constituită o comisie de partid, de înalt nivel, alcătuită numai din membri CC – Gheorghe Stoica (şeful comisiei), Vasile Patilineţ, Ion Popescu-Puţuri, Nicolae Guină, Ion Stănescu. Acestora le-a fost ataşat Grigore Răduică, singurul la curent cu conţinutul documentelor din arhivă şi care avea sarcina „să prezinte toate problemele comisiei”.[1090] în nucleul puterii, cercetarea efectuată în prima etapă va fi amânată până în data de 21 noiembrie 1965, când „pe baza hotărârii Secretariatului CC al PCR un colectiv condus de tov. Vasile Patilineţ şi format din Cornel Onescu – membru al CC al PCR, ministrul afacerilor interne, Grigore Răduică – şef de secţie la CC al PCR, Ion Medrea – membru al Colegiului Central de Partid, Teodor Vasiliu – adjunct de şef de secţie la CC al PCR, Lefter Buru – adjunct al Procurorului, general Evghenie Tănase – şef de Direcţie la MAI, a demarat cu studiul documentelor de arhivă”[1091]

Propagandistic, aceste demersuri vor fi astfel prezentate în 1968: „În paralel cu cercetările din interiorul Ministerului de Interne, comisia de partid formată din Gheorghe Stoica, Vasile Patilineţ şi Ion Popescu-Puţuri, toţi membri ai CC al PCR, a cercetat [...] învinuirile pe baza cărora a fost condamnat şi executat Lucreţiu Pătrăşcanu.”[1092] în realitate, membrii Prezidiului CPEx –

1090 Grigore Răduică, op. cit., p. 12.

1091 ASRI, fond D, dosar 9604, voi. 4, f. 229 („Informare cu privire la cazul Lucreţiu Pătrăşcanu“, nedatată).

1092 Nicolae Ceauşescu, „Raport la Plenara CC al PCR din 22-25 aprilie 1968“, Scînteiay 26 aprilie 1968.

înalta instanţă cu care Ceauşescu înlocuise vechiul Birou Politic – au aflat abia în 1968 despre constituirea şi rolul acestei comisii, despre ea fiind informaţi doar cei ce-o alcătuiau şi noua „garda* a lui Ceauşescu.1

Din documentele aflate în Arhivele SRI reiese că abia în primăvara lui 1967 au demarat cercetările asupra persoanelor implicate, momentul fiind marcat de o primă şi amplă declaraţie dată de Zilber în 5 aprilie.[1093] Urmează cercetarea foştilor anchetatori, a unor membri ai completului de judecată şi a unor cadre de conducere care au lucrat în „problema Pătrăşcanu”.

Majoritatea anchetatorilor folosiţi în *ancheta Pătrăşcanu* fuseseră între timp trecuţi în rezervă sau plasaţi în alte domenii de lucru. Cel dintâi anchetator anchetat a fost lt.-col. (r) Mircea Anghel, ca unul ce avusese de „suferit” din partea lui Şoltuţiu. Declaraţia sa de 19 pagini scrisă în 28 aprilie 1967 relatează pe larg metodele anchetatorilor „fruntaşi” Teodor Micle, Gheran Moraru (decedat), Victor Vânătoru, Teodor Staicu şi Ludovic Weiss.[1094]

În mai a fost convocat şi Victor Vânătoru, maior (r) MAI, încadrat în 1967 economist la fabrica de produse zaharoase din Bucureşti. Printre numeroasele informări şi declaraţii scrise de acesta se păstrează şi o scrisoare adresată generalului Grigore Răduică. Din conţinutul ei reiese că a fost scrisă după *reabilitarea* din aprilie 1968. Scrisoarea este ilustrativă pentru profilul moral al „eroilor” care au fost anchetatorii: nici prototip al soldatului curajos şi victorios pe frontul din interior al luptei cu duşmanul, nici monştri sadici; ci pur şi simplu jalnice caricaturi ale tipului conformist, gata să fie de folos oricărui scop şi oricărei puteri pentru profitul propriu. Dându-şi seama abia după prelucrările cazului, la toate

1093 Convorbiri cu Gheorghe Apostol şi Alexandru Bârlădeanu, membri ai Prezidiului Comitetului Politic Executiv al CC al PCR în perioada 1965-1968.

1094 Idem, voi. 203, ff. 1-19 (Declaraţia lui M. Anghel din 28 aprilie 1967).

nivelurile politice şi propagandistice, despre „cum se pune problema”, Vânătoru declară că fusese „împins” să săvârşească „anumite greşeli” datorită „acţiunii de demoralizare” la care a fost supus, fiind „înconjurat de o plagă a carierismului”. După ce citise Hotărârea Plenarei CC al PCR şi ascultase cuvântarea lui Ceauşescu la Adunarea activului de partid din Capitală – se „scuză” Vânătoru –, „aflând despre unele situaţii ce nu îmi erau cunoscute, în special faptul că era vorba de o acţiune proprie a lui Gheorghiu-Dej şi nu a întregii conduceri de partid, regret profund că am fost folosit ca o unealtă în această mârşăvie”. Vânătoru profită de prilejul *autocriticii* pentru a-şi etala meritele („membru de partid cu o vechime de 22 ani”; „de la vârsta de 22 ani în Securitatea Statului”), greutăţile (tată a cinci copii, singur salariat în familie) şi plângerile în faţa „nedreptăţilor” la care este supus („stau de câţiva ani de zile ca economist în fabrică sub conducerea unui şef de serviciu care nu numai că nu este membru de partid şi nu prea are nici în clin cu noi – fiu de popă –, dar, în ciuda cerinţelor actuale, este şi un om cu studii inferioare mie” 1).

În schimb, Teodor Micle (torţionarul lui Remus Koffler, Emil Calmanovici şi al Lenei Constante) respinge acuzaţiile pe care i le-au adus foştii anchetaţi. Le consideră „fantezii” („asupra niciunuia nu s-au exercitat constrângeri”). Simţind cum „se pune problema”, îl învinuieşte apoi pe Gheorghiu-Dej, despre care Şoltuţiu ar fi spus că „a dat indicaţii preţioase” şi „a lămurit o serie de aspecte apărute în materiale”.[1095] Ajuns în acest important moment al conştientizării faptului că fusese desemnat un nou „ţap ispăşitor”, Micle recunoaşte că a greşit „grav”. Totodată îşi declară încrederea „în justeţea liniei partidului”, „în interesul căruia s-a străduit şi se va strădui să muncească”.1

Pe aceeaşi „filiaţie morală” se înscriu şi declaraţiile

1095 Ibidem, f. 35 (Memoriu adresat „Tovarăşe general“ de V. Vînătoru, nedatat).

celorlalţi anchetatori anchetaţi. Gheorghe Rujan, bunăoară, consideră că nu şi-a făcut decât strict datoria executând ordinele primite. Iar declaraţiile foştilor anchetaţi despre suferinţele la care au fost supuşi sunt „fantasme”. Teodor Staicu (lt.-colonel şi locţiitor de şef de direcţie la data cercetării, absolvent a numai patru clase elementare) afirmă, după mai bine de zece ani de la proces, că „am avut şi am şi astăzi convingerea că arestaţii principali sunt vinovaţi”.[1096] Mişu Dulgheru, ce fusese în 1948 şef de direcţie cu gradul de colonel în nou înfiinţata Securitate a Statului, arestat şi anchetat el însuşi în 1952, îşi aminteşte că „Alexandru Mihailovici a manifestat un interes deosebit pentru această anchetă căutând cu orice preţ să dovedească vinovăţia lui Pătrăşcanu şi a celorlalţi arestaţi în legătură cu ancheta Pătrăşcanu”. „Am simţit acest lucru” – mai declară el – „şi pe pielea mea, în timpul anchetei mele când a vrut cu orice preţ să mă scoată spion.”[1097]

Primele declaraţii date de Şoltuţiu îi desemnează pe Chişinevschi şi pe consilierii sovietici drept coordonatori ai anchetei: „Am convingerea că întreaga anchetă nu numai că a fost influenţată, dar direct orientată de consilierii sovietici în scopurile şi interesele lor şi de care nu a fost străin, cred, nici Chişinevschi [la acea dată decedat, *n.a.* \. Cred că Chişinevschi a fost şi interesat de lichidarea lui Pătrăşcanu, văzând în Pătrăşcanu întotdeauna un rival al său pe chestiune de competenţă ideologică şi intelectuală. Şi astăzi îmi pare cu atât mai clar acest lucru, cu cât ştiu că el a fost acolo, cu consilieri [şic!] sovietici care au hotărât şi facerea procesului şi rezultatul său”. 1 Consilierii sovietici – afirmă Şoltuţiu în următoarea declaraţie – indicau şi întrebările, şi răspunsurile. La un moment dat Mihailovici a plecat la Moscova. Ţiganov i-a spus că scopul plecării ar fi de a aduce dovezi incriminatoare privind activitatea lui Pătrăşcanu din

1096 Ibidem, f. 120 (Informarea lui T. Micle din 30 iunie 1967).

1097 Ibidemy f. 67 (Informarea lui M. Dulgheru din 24 aprilie 1967).

vremea când lucra la Comintern ca reprezentant al PCdR. Nu a adus nimic, însă tot Mihailovici a motivat că nici nu este necesar. Nu este nevoie nici ca Pătrăşcanu să recunoască faptele de care este acuzat „de vreme ce de la ceilalţi sunt adunate suficiente materiale compromiţătoare”. În ceea ce priveşte sentinţa de condamnare la moarte a lui Pătrăşcanu – pentru că numai despre el este întrebat –, Şoltuţiu afirmă că aceasta a fost stabilită de Mihailovici, Chişinevschi şi Rossman[1098] (de asemenea decedat).

Peste numai o zi – în cea de-a treia de când i se cer declaraţii! –, Şoltuţiu îl învinuieşte pe Gheorghiu-Dej de condamnarea lui Pătrăşcanu. A crezut – afirmă el – că însemnările de pe marginea documentelor de anchetă trimise Comitetului Central aparţin lui Chişinevschi, însă „acum am confirmarea că este scrisul lui Dej”. Confirmarea nu a dobândit-o în urma vreunei expertize grafologice – după cum reiese din cele afirmate ulterior –, ci datorită unei „intuiţii a momentului”: „Ştiam că Pătrăşcanu este un caz mai mult decât de competenţa ministrului de Interne.”[1099]

Aceste „adevăruri” fiind stabilite pe parcursul a trei declaraţii date în trei zile consecutive – 4, 5 şi 6 mai 1967 –, Şoltuţiu este lăsat să-şi vadă nestingherit mai departe de treburile sale. În octombrie 1967 este rechemat (de data aceasta în faţa comisiei reprezentând CC al PCR) pentru noi declaraţii şi discuţii.

În noile declaraţii, Şoltuţiu povesteşte cum a fost trimis la Praga să asiste la „procesul Slansky”.1 Relatează cum fusese chemat, în 1951, de Teohari Georgescu, de la Cluj, pentru a participa la anchetarea lui Pătrăşcanu şi afirmă pentru prima dată vinovăţia fostului ministru de Interne Alexandru Drăghici: „Toate îndrumările în cele mai mici amănunte eu le-am primit de la consilierul [şic!] Mihailovici şi Ţiganov, iar pe de altă parte de la tov.

1098 Ibidenîy f. 130 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 4 mai 1967).
1099 Ibidenîy f. 144 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 6 mai 1967).

ministru Drăghici, care se ocupa personal de mersul anchetei în cazul Pătrăşcanu."[1100] în februarie 1968, cu puţină vreme înainte de *reabilitare*, Şoltuţiu este rechemat pentru a reconfirma faptul că a condus „formal" ancheta, care era „concret dirijată de cei doi consilieri şi de tov. ministru Drăghici".[1101]

În martie 1968, Sergiu Nicolau (Serghei Niconov) întăreşte viitoarele concluzii declarând că Gheorghiu-Dej a dat dispoziţie ca Lucreţiu Pătrăşcanu să fie mutat de la închisoarea Bucureşti-Jilava la SSI şi că, în general, acorda „mai multă atenţie şi preocupare acestei probleme decât acorda în general problemelor SSI".[1102]

Declaraţiile foştilor membri ai completului de judecată redau atmosfera şi regia procesului. În privinţa stabilirii responsabilităţii sentinţei se opresc însă la Chişinevschi, care răspundea pe linie de partid de justiţie şi procuratură. În această calitate a organizat procesul şi a dat indicaţii, în timpul desfăşurării lui, prin „telefonul scurt".[1103] în ceea ce priveşte stilul şi stereotipurile motivaţionale, oamenii legii nu sunt mai prejos decât anchetatorii. Astfel, Alexandru Demeter, fost ilegalist, aduce „scuza" cuvântărilor lui Gheorghiu-Dej, pe care „nu le-a pus la îndoială". „Izbucnirile" lui Pătrăşcanu din timpul procesului au fost taxate de membrii completului de judecată ca „poziţie recalcitrantă", iar declaraţia lui Gh. Tătărescu, socotită cea mai importantă în învinuirea lui. Abia revizuirea procesului Rajk a trezit semne de îndoială.1 Asemenea minţi flexibile oferă idei şi soluţii eficiente noilor anchetatori. Procurorul Aurel Ardelean este primul care declară (fără alte detalii) că Lucreţiu Pătrăşcanu a fost împuşcat de generalul Gheorghe Pintilie

---

1100 Ibidem, ff. 165-166 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 20 octombrie 1967).

1101 Ibidemy f. 173 (Declaraţia lui I. Şoltuţiu din 22 februarie 1968).

1102 Ibidemy ff. 210-211 (Declaraţia lui S. Nicolau din 9 martie 1968).

1103 Ibidemy f. 260 (Informarea lui G. Rîpeanu din 25 decembrie 1967).

cu un glonţ în ceafă.[11041105]

Fără a se face vreo referire la procesul-verbal de execuţie semnat în 1954 şi de comandantul-şef al penitenciarelor, lt.-col. Ilie Bădică, în martie 1968 acesta a fost chemat în faţa comisiei instituite de Ceauşescu. Întrebat în legătură cu regimul din lagăre şi închisori din timpul în care Alexandru Drăghici a fost ministru de Interne, la un moment dat în discuţie intervine tema execuţiei lui Lucreţiu Pătrăşcanu, astfel:

„Tov. Gh. Stoica: Din câte am auzit, ai fost la ancheta lui Pătrăşcanu, ai fost în ultimul moment al vieţii lui acolo. Ce rol ai avut?

Tov. Bădică: Din partea Securităţii statului a fost col. Savenco. Seara eu am primit ordin să pregătesc totul. Am fost chemat la tov. Drăghici, care mi-a adus la cunoştinţă că, conform procesului trebuie să fie executaţi Kofler şi Pătrăşcanu, să mergem acolo, să luăm toate măsurile, să învăţăm oamenii ce trebuie să facă, să păstreze acest secret, să se facă groapa, execuţia să se execute în prezenţa procurorului şi altele [...]. Pătrăşcanu şi Kofler se găseau la o celulă a Securităţii statului, de la Jilava. Oamenii lor au venit de i-au ridicat, adică a [şic!] Securităţii, să-i ducă pentru execuţie. I-au luat de la celula asta, le-au scos cătuşele şi după aceea, procurorul l-a întrebat pe Pătrăşcanu: «Mai aveţi ceva de spus?» şi acesta a răspuns că nu are nimic de spus şi să termine odată cu această parodie. «Să mă lăsaţi în pace şi terminaţi odată cu parodia asta.» Au fost duşi în fund şi din culoar trebuia să intre într-o cameră. Când au intrat înăuntru, aceşti ofiţeri i-au împuşcat în ceafă. După ce au murit, a venit medicul Securităţii de a constatat moartea şi au fost luaţi pe targă. [...] Acolo unde s-a făcut execuţia au

1104 ASRI, fond D, dosar 9604, voi. 4, ff. 34-44 (Scrisoarea lui Alexandru Demeter din 9 aprilie 1968).

1105 Ibidem, f. 290 („Informare cu privire la cazul Lucreţiu Pătrăşcanu“, nedatată).

fost doar aceşti doi ofiţeri şi procurorul.”[1106] în acest punct, interesul membrilor comisiei de anchetă pe tema execuţiilor lui Pătrăşcanu şi Koffler se întrerupe brusc. Nu-i interesează numele ofiţerilor de Securitate presupuşi a-i fi executat pe cei doi (procurorul Rossman, la care se face referire, fiind decedat la acea dată).

O altă versiune asupra morţii lui Pătrăşcanu, amplu mediatizată, a fost cea lansată de Ion Mihai Pacepa. Tânăr ofiţer de Securitate în 1954, Pacepa nu avusese cum să vină în contact direct cu un caz de asemenea însemnătate precum ancheta grupului Pătrăşcanu. Intoxicat de *reabilitarea* din 1968, Pacepa va construi ulterior un scenariu în care-l introduce pe liderul comunist în atmosfera familiei sale (Pătrăşcanu este prezentat ca prieten al tatălui său, pe care-l determină să devină membru al Partidului Comunist, admirator al filosofiei lui Blaga şi adversar direct al politicii partidului). Ficţiunea continuă cu introducerea unui inexistent – în arhivele *anchetei Pătrăşcanu* – anchetator Iosif Moldoveanu. Iată cum sunt relatate faptele în viziunea Pacepa: „La scurt timp după reabilitarea sa [a lui Pătrăşcanu, *n.a.*] *y* un funcţionar al Ministerului de Externe, Iosif Moldoveanu, şi-a împuşcat întreaga familie şi apoi s-a sinucis, aparent fără motiv. În realitate, el a lăsat o scrisoare detaliată în care justifica actul său disperat. Iosif Moldoveanu era un colonel al DIE ce lucra acoperit ca şef al direcţiei consulare din MAE şi, din acest motiv, scrisoarea ce s-a găsit lângă cadavrul lui mi-a fost prezentată personal. În ea Moldoveanu relata că între 1948 – 1954, pe vremea când lucra la Direcţia de Cercetări Penale a Securităţii, el a fost implicat în interogarea lui Pătrăşcanu, pe care l-a torturat personal pentru a-i smulge declaraţii incriminatorii. Ceea ce însă l-a împiedicat să cadă la pace cu sine însuşi, a scris Moldoveanu, era faptul că el l-a asasinat pe Pătrăşcanu. Conform celor relatate în acea scrisoare, Dej n-a avut curajul să-l trimită pe Pătrăşcanu în

1106 ASRI, fond P, dosar 10844, vol.3, f. 89-90.

faţa plutonului de execuţie, temându-se că el ar putea da în vileag detalii în legătură cu înscenarea împotriva sa. În noaptea de 16 aprilie 1954, Moldoveanu l-a scos pe Pătrăşcanu din celula sa de la Jilava, sub pretextul că îl duce la o plimbare în interiorul închisorii şi, pe drum, l-a împuşcat în ceafă. […] Am predat scrisoarea lui Ceauşescu, care nu mi-a mai dat-o înapoi şi a ordonat ca existenţa ei să nu fie dezvăluită. Cele întâmplate cu Pătrăşcanu l-au vindecat pe tatăl meu de comunism, dar, până la urmă, i-au cauzat moartea. La câteva luni după ce a aflat că Pătrăşcanu a fost arestat, tata a «demisionat» din partid în semn de protest – demisie care, bineînţeles, nu a fost acceptată. În schimb, tata a fost exclus din partid…" şi aşa mai departe.[1107]

Interesante şi pline de enigme sunt discuţiile membrilor comisiei de anchetă cu fostele cadre de conducere ale serviciilor speciale române. Conform amintirilor gen. – lt. (r) Grigore Răduică, la asemenea discuţii, plenul comisiei nu a fost niciodată întrunit. „Din lipsă de stenograf", multe discuţii au rămas neconsemnate. La prima întâlnire cu Gheorghe Pintilie din partea comisiei erau prezenţi Patilineţ, Onescu şi Răduică. Fostul oştean în „cavaleria roşie" a lui Budionnîi s-a scuzat că îi tremură mâinile şi scrie greu. „Daţi-mi pe cineva care să aştearnă pe hârtie ce trebuie să spun, iar eu să semnez", ar fi spus el.[1108] Stenograma discuţiilor cu Gheorghe Pintilie din 19 octombrie 1967, la care sunt menţionaţi ca participanţi Gheorghe Stoica, Vasile Patilineţ, Grigore Răduică şi Nicolae Guină, dovedeşte puţinul interes şi ciudata amnezie a celui ce-a fost unul dintre cele mai temute şi puternice personaje din istoria fostei Securităţi. „În legătură cu Pătrăşcanu" – declară Pintilie despre şedinţele pe această temă – „nu ştiam ce aveau anchetatorii. Se citeau numai contrazicerile care aveau loc […]. Lupta lui Şoltuz [Şoltuţiu, *n.a.*] a fost să facă un grup de monolit […]

1107 Ion Mihai Pacepa, op. cit., pp. 125-127.

1108 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

toată bătălia a fost să-i lege, să facă un grup”. În concluzie, „material pentru trimiterea în justiţie nu era”, dar „chiar dacă ei nu spuneau nimic, procesul tot era”. Pintilie recunoaşte şi relaţiile apropiate pe care le-a avut cu Gheorghiu-Dej: „De fapt îi spuneam şi despre alte procese de care eram convins că nu există material dar nu lua în seamă. Cea mai mare parte a materialelor mergea la Chişinevschi care avea justiţia şi procuratura. Acesta se ducea la Ghiţă cu ele şi Ghiţă punea rezoluţii pe ele sau le restituia pentru a fi completate. Noi după ce terminam materialele le duceam la Chişinevschi şi el le vedea, spunea ce trebuie introdus sau ce trebuie scos dar nu punea rezoluţii pe ele. Ghiţă făcea observaţii iar Chişinevschi ni le arăta ce trebuie făcut”. Aceasta a fost într-o primă etapă („grupa lui Butica”), în timp ce „în grupa lui Şoltuz [Şoltuţiu, *n.a.*] *y* acesta le prezenta tovarăşului Drăghici, care mergea direct la Ghiţă”. Deşi a fost prim-locţiitor al ministrului de Interne şi director general al Securităţii (şi în timpul lui Teohari Georgescu, şi al lui Alexandru Drăghici), Pintilie declară că subordonaţii săi, Francisk Butica, în prima etapă, Ioan Şoltuţiu apoi, „nu veneau la mine, ci aşteptau pe ministru să raporteze”.

Trecute sub tăcere vor fi ulterior raporturile cu sovieticii despre care agentul sovietic Pintilie afirmă: „De la noi legături strânse cu sovieticii a avut Chişinevschi prin ambasada sovietică şi cu timpul ei l-a discreditat pe Nicolau”. Reiese din declaraţia lui Pintilie că în privinţa lui Pătrăşcanu „era aceeaşi atmosferă şi din partea lui Ana şi a lui Ioşca”. „Aş vrea să mai adaug ceva” – spune el în final. „Părerea mea este că Ioşca [Chişinevschi, *n.a.*] în multe ocazii l-a împins pe Gheorghiu-Dej, a băgat multe fitile.”[1109]

În ceea ce priveşte discuţiile cu Teohari Georgescu, fostul ministru de Interne în primele etape ale *anchetei Pătrăşcanu*, acestea impun şi alte concluzii decât cele

1109 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 260-269 (Stenograma discuţiilor avute cu Pintilie Gheorghe în ziua de 19 octombrie 1967).

dorite de Ceauşescu. Neconcordanţele cu ceea ce se va afirma ulterior în propaganda de partid încep chiar din perioadele anterioare arestării lui Pătrăşcanu: „Când s-a pus problema lui Pătrăşcanu, respectiv scoaterea lui – vă spun aici pentru că este vorba de istorie nu a fost discutat în niciun colectiv, nici în secretariat. […] îmi reamintesc că m-am întâlnit cu tov. Gheorghiu mergând la sediul CC şi i-am spus că Pătrăşcanu a fost scos şi că eu eram secretar al CC”. În 1948, la congres, „motivul principal a fost abateri la problema naţională”. Discuţiile s-au purtat în Biroul Politic în absenţa lui Pătrăşcanu. „M-a chemat Gheorghiu-Dej şi mi-a spus să iau poziţie la congres faţă de Pătrăşcanu, că prin atitudinea pe care a avut-o a dat apă la moară naţionalismului atunci când a arătat că Transilvania a fost asuprită de imperialismul maghiar”. Arestarea lui Pătrăşcanu s-a făcut în urma informaţiei date de Betea la SSI „că Pătrăşcanu s-a pregătit de fugă din ţară”. Iar „din moment ce s-a auzit de plecarea în străinătate”, „hotărârea a fost a Secretariatului” ca Pătrăşcanu să fie arestat şi dus „într-o casă pe Şoseaua Kiseleff, unde avea toate condiţiile omeneşti”. Cât timp el şi soţia sa au fost ţinuţi în domiciliu forţat, Pătrăşcanu „era foarte dărâmat şi plângea tot timpul”, iar ea era „tot aşa de fiartă”. În 1950, consilierii sovietici „pe linie de interne” care „au văzut materialele ce nu aveau nicio valoare” au spus că „atâta timp cât o să-i mai ţinem în condiţiile acestea nu obţinem nimic de la ei şi s-a pus problema să fie luaţi de la partid şi aduşi la interne pornind pe linia de a găsi ceva”, între timp, în materialele care au apărut în 1949 cu Rajk în Ungaria s-a declarat că imperialiştii au agenţi şi în conducerea partidului din România, iar „în materialele noastre s-a băgat exact cum s-a luat de la Rajk”. Scrisorile adresate de Pătrăşcanu conducerii partidului nu mai erau luate în seamă, deoarece „era considerat de-acum spion”.

Faptul că nu descoperise duşmani l-a pus pe el, Teohari Georgescu, într-o situaţie grea în 1951. Cum se desfăşurau lucrurile reiese din relatarea cazului lui Aurel

Vijoli, „împotriva căruia consilierii erau cu sabia în dinţi”. La şedinţele Biroului Politic ce-au dezbătut cazul său, s-a pus problema ca şi Vijoli să fie de faţă, dar consilierii „au sărit în sus spunând că nu are ce căuta”. „A doua zi mă pomenesc la minister cu o listă unde era Vijoli şi toţi ceilalţi economişti”, continuă Teohari Georgescu relatarea. „M-am dus la tovarăşul Gheorghiu şi i-am arătat lista primită prin Ana. M-a întrebat ce părere am şi am spus că îi arestăm fără nicio bază. M-a întrebat că în afară de arestare pot face altceva? Şi oamenii au fost luaţi”.

Nici arestarea lui Emil Calmanovici – după relatarea lui Teohari Georgescu – nu este uşor de elucidat. „În urma arestării lui s-a sinucis Mirel Costea şi a venit la mine o rudă de a lui Kalmanovici şi mi-a spus că dacă e vorba de făcut lumină, facem pe dracu’ în patru, însă lucrurile sunt curioase: era amestecat în problemă de spionaj pe linie sionistă”.

Cum celelalte victime „nu sunt interesante” pentru comisie, Teohari Georgescu este readus la tema Pătrăşcanu. Înainte de congresul partidului din 1948 – mai spune el – a primit sarcină de la Gheorghiu-Dej să-l pună sub supraveghere pe Pătrăşcanu „şi pe linie de informaţii şi tehnică”. Fostul ministru de Interne îi reproşează, încă, lui Pătrăşcanu ideile pe care şi le-a promovat prin publicarea cărţilor („nu înţeleg cum de au putut să apară asemenea cărţi”). În final, Teohari Georgescu conchide: „Un singur lucru: ştiu că atunci când venea o brigadă de consilieri să organizeze un proces, făcea să iasă apă din piatră şi au fost procese. Îi vedeam că vin cu nişte probleme care nu erau reale şi îi împingea să semneze lucruri ireale, provocări. De ce acest lucru când nu sunt fapte concrete? spuneau că nu putem cere asemenea fapte, dar s-a ajuns până acolo să-i spună «dă-i să pipăie raţa că i-o fac pe varză dacă recunoaşte»”. 1 După cum reiese din sinteza relatării lui Teohari Georgescu, nici acesta nu găseşte potrivit, în noul context, să amintească propriile informări şi dispoziţii pe care le făcea sau le

primea direct din partea sovieticilor. Direcţionarea şi coordonarea anchetei şi procesului de către consilierii sovietici vor fi declarate de fostele cadre de conducere ale serviciilor speciale române, dar faptul nu va fi făcut public în 1968. Tot astfel cum nu s-a făcut public nici că din cercetarea celor ce s-au ocupat de „supravegherea tehnică” a comuniştilor cu funcţii de conducere a reieşit că primul pus sub ascultare a fost Gheorghiu-Dej.[11101111]

În ceea ce priveşte discuţia cu Alexandru Nicolschi, informaţiile solicitate acestuia se referă, în principal, la Foriş. În legătură cu aceasta, Nicolschi se declară la curent cu faptul că într-o vreme Foriş se afla închis, împreună cu fostul director al închisorii Doftana, în Aleea Alexandru. A fost, de asemenea, de faţă, când Teohari Georgescu i-a povestit lui Birtaş – şeful Direcţiei Regionale a Miliţiei din Oradea – despre mama lui Foriş, care-l deranjează cu insistenţele ei de a-şi găsi fiul. După respectiva convorbire, Birtaş urma să o ducă la Oradea şi să o interneze într-un azil de bătrâni.

Cât despre acuzaţia de agent al Siguranţei adusă lui Foriş şi Pătrăşcanu, din cercetările asupra foştilor poliţişti, Nicolschi şi-a format părerea că „organele de represiune burgheze în perioada războiului (1940 – 1944) nu au posedat informaţii de ansamblu asupra partidului”. Din cele cercetate ştie că fuseseră recrutaţi ca agenţi provocatori Zaharia Haimson şi Nuţă Alexandru (Nathanson).1 De la Nicolschi, membrii comisiei au vrut să afle cine a dat dispoziţie să fie pus sub urmărire Maurer, prim-ministru al României în momentul cercetării. „Eu mă feresc să dau amănunte despre o dispoziţie dată acum 20 de ani”, spune el, recunoscând totuşi că primise sarcina de a se informa asupra celei de-a treia soţii a lui Maurer.

1110 Ibidem, ff. 294-315. (Stenograma declaraţiei date de Teohari Georgescu în faţa comisiei la data de 23 octombrie 1967).

1111 ASRI, fond D, dosar 9604, voi. 4, f. 13 (Sinteză cu antetul CC al PCR, Secţia pentru controlul muncii la MFA, MAI şi Justiţie - strict secret).

Comisia nu mai insistă.[1112][1113]

Nimănui nu-i pasă de suferinţele lui Koffler, de condamnările nedrepte ale ilegaliştilor Constantin Pavel sau Victoria Sârbu. Iar de tragedia familiei Iavorschi, nici măcar aceia care „au atacat” dosarele în biroul lui Răduică se pare că n-au aflat. Puţin interesaţi sunt membrii înaltei comisii de restabilire a adevărului şi de identificare a vinovaţilor de execuţia lui Pătrăşcanu. Faptul reiese şi din declaraţia lui Dumitru Petrescu (ce conţine relatarea vizitei lui Miron Constantinescu la Malenkov în scopul aprobării sentinţei de condamnare la moarte a lui Lucreţiu Pătrăşcanu). În discuţia cu Dumitru Petrescu, membrii comisiei sunt interesaţi, în exclusivitate, de noile posibilităţi de acuzare a lui Gheorghiu-Dej. Astfel, Petrescu este informat de membrii comisiei că Anton Moisescu declarase că în timpul când fusese director al Băncii Naţionale a primit dispoziţie din partea sa – în calitate de ministru de Finanţe, după înlăturarea lui Vasile Luca – să transfere valută, pentru o dată anterioară, într-un cont Pătrăşcanu. Conform declaraţiei lui Moisescu (din care nu există vreo urmă între documentele de arhivă), Petrescu i-a prezentat dispoziţia dată ca venind din partea lui Gheorghiu-Dej. Pentru că nu se strânseseră suficiente dovezi în legătură cu Pătrăşcanu, acesta ar fi cerut înregistrarea unor lire sterline pe numele lui, cu o dată anterioară arestării. „Dacă mie mi-ar fi ridicat Dej aşa o problemă, eu aş fi mers la Biroul Politic să informez”, neagă Dumitru Petrescu acuzaţia, prezentată ca „fantezie a lui Moisescu” 1 (spulberată, în fapt, de înseşi recunoaşterile lui Pătrăşcanu de a fi deţinut, în mod ilegal, valută).

Nu a fost deloc interesată comisia să afle adevărul despre condamnarea lui Pătrăşcanu? – a fost întrebarea pe

---

1112 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 286-288 (Declaraţia lui Al. Nicolschi din 22 mai 1967).

1113 Ibidem, ff. 291-293 (Stenograma declaraţiei lui Al. Nicolschi în faţa comisiei la data de 31 octombrie 1967).

care am adresat-o singurului supravieţuitor al ei, după 1990, gen. – lt. (r) Grigore Răduică. Răduică afirmă că n-a fost de faţă când a făcut Dumitru Petrescu relatarea despre vizita lui Miron Constantinescu la Malenkov (declaraţia este însă scrisă şi se păstrează în dosar). A fost prezent când Miron Constantinescu a fost chemat în faţa comisiei. Acesta ar fi relatat că Gheorghiu-Dej i-a dat o sinteză care reda faptele grave comise de Pătrăşcanu, sinteză în finalul căreia se menţiona că, în conformitate cu legile româneşti, aceste fapte se pedepsesc cu moartea. Conform dispoziţiei primite de la Gheorghiu-Dej la reîntoarcerea acestuia în ţară, Miron Constantinescu a prezentat documentul lui Hruşciov. După ce a răsfoit materialul, Hruşciov i l-a restituit cu rezoluţia verbală: „E treaba voastră, a românilor, voi s-o rezolvaţi, noi nu o rezolvăm”. Dar la altcineva nu v-aţi mai dus? ar fi fost întrebat Miron Constantinescu de Gheorghe Stoica. Interlocutorul a negat cu încheierea că, întors în ţară, îi restituise lui Gheorghiu-Dej materialul cu mesajul verbal transmis de Hruşciov.[1114] Un amănunt ce reduce din veridicitatea presupusei declaraţii a lui Miron Constantinescu se referă la calitatea pe care şi-o atribuie acesta de şef al delegaţiei trimise la Moscova în iarna lui 1953 – 1954. În realitate, delegaţia fusese condusă de Gheorghiu-Dej. Iar problema execuţiei lui Pătrăşcanu deriva din atribuţiile funcţiilor lui Chişinevschi şi ale lui Dej, nicidecum din cele ale lui Miron Constantinescu, în acel moment preşedintele Comitetului de Stat al Planificării, după cum a afirmat Alexandru Bârlădeanu, fost membru în respectiva misiune. „Dar nu este singura dată când Miron a trecut peste Dej”, şi-a încheiat acesta din urmă relatarea.1

Între documentele aflate în Arhivele CC al PCR se găsesc şi declaraţiile date de Miron Constantinescu în faţa comisiei în data de 13 martie 1968. În stenograma

1114 Ibidem, ff. 318-329 (Stenograma discuţiei avute cu Dumitru Petrescu în 13 noiembrie 1967).

întocmită cu acest prilej, relatarea acestuia începe cu un episod inedit. La cabinetul lui Gheorghiu-Dej a venit în timpul *procesului Pătrăşcanu* procurorul Alexandru Voitinovici. Acesta a spus că, într-una din pauzele procesului, Pătrăşcanu i-a adresat „propunerea să fie lăsat în viaţă, să i se dea o locuinţă, la Snagov sau în altă parte, cu domiciliul obligatoriu şi dacă se doreşte, să se ocupe de literatură, filosofie, angajându-se să nu facă politică”. Gheorghiu-Dej nu a fost de acord.[1115] O relatare cu suport şubred în realitate, Voitinovici însuşi negând faptul că ar fi participat la procesul lui Pătrăşcanu.[1116] La întrebarea despre prezentarea „dosarului” la Moscova, Miron Constantinescu afirmă că nu a cunoscut conţinutul lui şi că l-a dus la solicitarea lui Gheorghiu-Dej unui anume şef de sector Molocikov. „Nu putem să vă dăm în această privinţă nicio părere”, ar fi spus partea sovietică. Cea mai mare parte a conţinutului declaraţiei lui Miron Constantinescu este constituită în 1968 din acuze la adresa lui Gheorghiu-Dej. Printre altele afirmă despre fostul lider: „În fiecare seară viaţa lui nocturnă era dezagreabilă, nu o puteam suporta. În fiecare seară ne lua la ştrandul Florească la restaurant şi până dimineaţă o ducea în băutură şi mâncare; nu mai aveam timp de altceva. […] Se cunoaşte că şedinţele de Birou Politic, cam de prin 1952 au început să devină nişte monoloage la care noi mai interveneam din când în când”. Mai mult chiar, Gheorghiu-Dej este prezentat ca fostul sergent ce-a comandat soldaţii care au tras în greviştii de la Adjud, episod plasat în timpul efectuării stagiului său militar.1

Menţionăm că relatarea despre „propunerea lui Pătrăşcanu” va fi reluată de Voitinovici însuşi (fost procuror general al RPR în 1948 – 1952), într-o notă adresată Comitetului Central în 1974. Voitinovici (care n-

1115 Apud Lavinia Betea, Al Bârlădeanu..., pp. 74-75.

1116 Principiul bumerangului..., pp. 882-883 (Al. Voitinovici, „Notă asupra unor împrejurări extrajudiciare legate de procesul înscenat lui Lucreţiu Pătrăşcanu“).

avea cum să-l întâlnească pe Pătrăşcanu în pauzele procesului) plasează propunerea ca venind prin sora acestuia, Lilica Pandrea (în realitate Zizica, diminutiv de la Elise).[1117] Naratorul nu cunoaşte aşadar nici numele adevărat al surorii lui Pătrăşcanu. Nu-şi imagina măcar că relaţiile lui Pătrăşcanu cu fratele şi sora sa fuseseră inexistente nu numai în toţi anii anchetei, ci chiar în anii puterii sale. Cu atât mai puţin erau posibile în timpul procesului, despre care membrii familiei Pătrăşcanu au aflat din comunicatul privind execuţia lui Lucreţiu Pătrăşcanu, publicat în *Scânteia*.

Dilematică în context este poziţia lui Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi în şedinţa Biroului Politic al CC al

RPR din 3, 4, 6 şi 12 aprilie 1956, care a dus la îndepărtarea celor doi. Cum se face că *fracţioniştii* Chişinevschi-Constantinescu, fiind în posesia unor asemenea argumente, nu l-au atacat atunci pe Gheorghiu-Dej cu ele? Au tăcut deşi ştiau bine că pentru implicarea în „cazul Rajk", fostul lider al comuniştilor unguri, Rákosi, a fost în 1956 debarcat din funcţii şi forţat să emigreze în URSS?[1118] Şi cum se face că de dovada adnotărilor făcute de Gheorghiu-Dej pe marginea documentelor de anchetă nu s-a folosit Chişinevschi în acţiunea iniţiată pentru înlocuirea lui Gheorghiu-Dej de la conducerea partidului?

Care au fost raporturile lui Gheorghiu-Dej cu desfăşurarea *procesului Pătrăşcanu7* Dincolo de feluritele presupuneri şi ipoteze, între documentele ce consemnează discuţiile avute pe tema condamnării lui Pătrăşcanu, există o singură declaraţie scrisă pe această temă ce-i aparţine lui Dumitru Petrescu: „În timpul procesului, fiind membru în prezidiul guvernului, m-am dus la Chişinevschi să rezolvăm unele probleme. El, ca să mă flateze, mi-a spus:

1117 Apud Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op. cit. (Stenograma declaraţiei date în faţa Comisiei de partid la data de 13 martie 1968 de către tovarăşul Miron Constantinescu).

1118 Christian Duplan, Vincent Giret, op. cit., 1997, voi. 2, pp. 49-50.

vino să asculţi ceva. Problema cu care eu venisem nu o putea rezolva Chişinevschi şi am mers împreună la Dej în cabinet. Uşa de la camera de odihnă era deschisă şi Dej asculta procesul imprimat pe bandă de magnetofon. Întâmplător am nimerit tocmai când vorbea Pătrăşcanu. Vă mărturisesc cinstit că vorbea omul acela cu atâta tărie că nu este vinovat încât te impresiona. Am stat două-trei minute, am spus hai să rezolvăm problema cu care am venit şi am plecat. […] Cu o ocazie, referindu-se la Pătrăşcanu, Dej mi-a spus: şti [şic!] ce am suferit noi la siguranţă, e mizilic, ce au suferit aceştia e groaznic. L-am întrebat: dar de ce s-a făcut asta?" în mod cu totul paradoxal, Gheorghe Stoica, în conformitate cu stenograma păstrată, îi întrerupe în acest punct relatarea cu observaţia: „El avea posibilitatea să împiedice asta". „Eu cred că el a dat ordinul acesta" este replica lui Dumitru Petrescu, din nou întrerupt de Stoica cu observaţii aproape fără legătură cu importanţa temei. Aminteşte-ţi – îi cere Stoica lui Dumitru Petrescu – că una dintre acuzele aduse Anei Pauker şi lui Vasile Luca a fost „atitudinea împăciuitoristă" faţă de Pătrăşcanu. „Este posibil, Dinule, să fi uitat problema aceasta cu valuta", îi spune lui Dumitru Petrescu acelaşi Gheorghe Stoica în încheierea discuţiei, dorind probabil să-l disculpe pe Lucreţiu Pătrăşcanu de acuzaţia că ar fi deţinut aur şi valută.1 Acuzaţie cu totul nepotrivită imaginii de „comunist luminat" sacrificat, din invidie, de Gheorghiu-Dej, cum urma a fi prezentat, în ansamblu, execuţia lui Koffler ori condamnările hotărâte pentru ceilalţi sunt socotite fără importanţă.

Astfel decurg discuţiile pe baza cărora „s-a stabilit adevărul". Dintre cei chemaţi în faţa comisiei, singur Şoltuţiu a suportat o „prelucrare". În temeiul moralei proletare, s-a apelat la conştiinţa sa de comunist. „Dumneata ai schingiuit?" îl întreabă la un moment dat Stoica pe Şoltuţiu. „La mine veneau gata schingiuiţi" este răspunsul acestuia, adevărat şi cinic. Nu a existat „un grup

de spioni, de trădători ai ţării, de duşmani ai partidului", „totul a fost o minciună", recunoaşte fostul anchetator-şef. Dar „sunt cu conştiinţa împăcată că de la mine nu a pornit nimic" – afirmă comunistul dintr-o nouă generaţie de *revoluţionari de profesie* –, „nu am fost decât un simplu executant", deoarece „în momentul în care am fost pus la treabă, nu am avut decât să execut".[11191120]

În faţa comisiei de anchetă, fostul ministru de Interne Alexandru Drăghici declară: „În ceea ce priveşte schingiuirea, subsemnatul n-a dat dispoziţii de schingiuire. […] Aceasta nu înseamnă că eu credeam că oamenii vin ca oile şi dau declaraţii. Nu, ştiu că aici e o luptă, o luptă foarte serioasă care se dă în condiţii deosebite. De aceea este omul reţinut, toată presiunea aceasta care se face de către anchetă". 1

Modul strict formal în care a decurs cercetarea ar fi dezminţit speranţele lui Lucreţiu Pătrăşcanu, care, în primele faze ale anchetei sale, ameninţase, probabil cu gândul la o dreaptă măsură, că „poate mâine anchetatorul va fi la rându-i anchetat".[11211122]

Dar conduita comisiei partidului şi cea a foştilor anchetatori, acum anchetaţi, apar ca juste din perspectiva *moralei proletare* exprimate de generalul NKVD, supranumit „mâna dreaptă a lui Beria", Pavel Sudoplatov, astfel: „Părerea mea despre oameni şi faptele lor este totdeauna în concordanţă cu linia partidului."[1123]

CAPITOLUL XVIII „Aceste mult prea triste şi urâte fapte".

1119 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 318-329 („Stenograma discuţiei avute cu Dumitru Petrescu în 13 noiembrie 1967").

1120 Ibidem, ff. 153-163 („Stenograma discuţiilor avute cu I. Şoltuţiu", nedatată).

1121 Apud Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op. cit., p. 224 (Stenograma discuţiei cu Al. Drăghici din 3 iunie 1968).

1122 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 12, f. 354 („Referat - priveşte rezultatul cercetărilor făcute în perioada octombrie 1949 - mai 1950 în cazul Pătrăşcanu" - cu menţiunea „strict secret").

1123 Pavel Sudoplatov, op. cit., p. 313.

În primăvara lui 1967 fusese deci chemat şi Belu Zilber să informeze asupra celor întâmplate. Toamna se vor cere relaţii de la Lena Constante, Elena Pătrăşcanu, Jac Berman, Remus Mişca, Radu Niculescu-Buzeşti, Nicolae Betea, Harry Brauner şi Anton Raţiu. După 1964 emigraseră în străinătate Ioan Mocsonyi-Styrcea, pilotul Ion Zaharia, Herant Torosian şi nepotul său, Emanuel Rupenian.

Şederea oamenilor politici în închisori nu a rămas fără urme. Baronului Ioan Mocsonyi-Styrcea îi fuseseră create condiţii speciale pentru a-şi scrie memoriile. În acelaşi scop, Gheorghe Tătărescu fusese dus în timpul detenţiei sale la cabana Pârâul Rece, din zona Predeal. Şi Emanuel Rupenian îşi încercase puterile de creator încercând să inventeze un „perpetuum mobile".1

Nici emigrarea nu a însemnat ruperea legăturilor cu „organele", după cum dovedeşte informarea predată Securităţii în iulie 1969 de fostul pilot Ion Zaharia, devenit „informatorul Zamfir" din San Francisco (California).[11241125]

Între documentele *anchetei Pătrăşcanu* nu există declaraţii sau stenograme care să ateste în vreun fel prezenţa Victoriei

Sârbu, a lui Mircea Birtaş sau Adolf Iavorschi la ancheta din 1966 – 1968. Grigore Răduică îşi aminteşte însă că Victoria Sârbu a răspuns convocării de a se prezenta în faţa comisiei. Lucra „pe undeva", părea sănătoasă, dar din cele relatate reieşea că fiica ei şi a lui Foriş rămăsese cu tulburări psihice în urma traumelor din copilărie. De ce nu s-au consemnat discuţiile? „Aici am învăţat câte ceva despre anchete, dar n-am ştiut că trebuie întocmite documente care să rămână", a fost răspunsul din 1998 al gen. – lt. (r) Grigore Răduică. Cum a murit sociologul Anton Golopenţia? „Nu s-a cercetat", a răspuns

1124 ASRI, fond D, dosar 9604, voi. 4, f. 99 (Declaraţia mr. Alexandru Gorun din 18 aprilie 1969).

1125 Idem, f. 106-115.

acelaşi „martor angajat” în *reabilitarea* lui Pătrăşcanu.1

Din declaraţiile foştilor condamnaţi în *procesul Pătrăşcanu* reiese, în primul rând, convingerea pe care au avut-o, în timpul detenţiei, că prin regimul la care au fost supuşi şi datorită unor împrejurări deosebite, autorităţile le-au dorit moartea. Când a declarat greva foamei pentru că nu era lăsată să muncească – relatează Lena Constante –, contrar procedurilor utilizate cu ceilalţi deţinuţi, ce erau mai întâi sfătuiţi să nu recurgă la această măsură de protest, ei i s-a adus imediat hârtie ca să scrie declaraţia de refuz de hrană. [1126]Zilber povesteşte că în 1 august 1964 a fost anunţat, în Penitenciarul Aiud, de comandantul închisorii, colonelul Crăciun, că fusese graţiat. Lt.-col. Enoiu, venit special de la Bucureşti pentru această ocazie, i-a pus două întrebări: ce atitudine va avea faţă de proces când va fi liber (la care a răspuns că nu-şi ia niciun angajament) şi dacă are de gând să plece din ţară (nu, a fost răspunsul). După aceasta, Zilber a fost lăsat în aşteptare. Rând pe rând au plecat ceilalţi deţinuţi, în toată această vreme de tensionată aşteptare – întreruptă fără a şti vreodată din dispoziţia cui –, Zilber a fost convins că în întunericul de pe străzile Aiudului, în drumul spre gară, îl aşteaptă vreun „glonte rătăcit” sau un camion va urca „din greşeală” pe trotuarul pe care va merge.1 Despre tentative de asasinat asupra lui cu ajutorul unor medici ce i-au pus greşit diagnosticul relatează şi Nicolae Betea.[11271128]

Şi anchetarea victimelor este direcţionată de comisie în aşa fel încât în plan central să rămână continuu Lucreţiu Pătrăşcanu, iar în plan periferic, asasinarea lui Foriş. Vinovăţia şi execuţia lui Koffler n-au fost niciun moment în discuţie. Focalizarea pe Pătrăşcanu se face însă în scopul investirii sale cu calităţile propagandistice potrivite etapei *comunismului naţional* Astfel, Pătrăşcanu devine „patriotul

---

1126 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

1127 Ibiderriy ff. 102-103 (Declaraţia lui B. Zilber din 7 aprilie 1967).

1128 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 201, f. 139 (Declaraţia lui N. Betea din 9 noiembrie 1967).

luminat”, „comunistul român” ale cărui acţiuni sunt restrânse în perimetrul confuz al luptei pentru independenţa ţării şi în slujba clasei muncitoare. Victimele manipulării practicate în *ancheta Pătrăşcanu* cad uşor în plasa unei noi manipulări acreditând calitatea de precursor a lui Pătrăşcanu în filiaţia revoluţionară pe care şi-o compune noul conducător al partidului. Relevante în această direcţie sunt declaraţiile lui Anton Raţiu, ce dovedesc rapida însuşire a istoriei rescrise în folosul secretarului general al PCR. „Lucreţiu Pătrăşcanu” – declară el cu referire la cercul de prieteni – „a ţinut la noi întrucât ne-a apreciat şi ne-a preţuit pentru curajul nostru, pentru devotamentul nostru şi pentru dăruirea noastră integrală în toate acţiunile mari puse în slujba clasei muncitoare prin reprezentanţii ei autentici, cel de azi fiind, fără îndoială, tovarăşul Nicolae Ceauşescu”. În declaraţiile lui Raţiu, Ceauşescu este prezentat ca o figură importantă a mişcării comuniste ilegale şi a pregătirii evenimentelor de la 23 august 1944 pentru care „a evadat înainte din lagăr împreună cu Gheorghiu-Dej şi Grigore Preoteasa”. În încheiere: „Rămân la dispoziţia partidului. Trăiască lupta pentru pace”. 1 După cum în lupta dintre noii lideri politici şi cei vechi se încearcă folosirea aceloraşi victime, reacţiile lor de apărare se rezumă la încercarea de discreditare tocmai a foştilor tovarăşi de suferinţă. Acuzat de a fi fost agent SSI – cu ajutorul căruia a fost „organizată” tentativa de fugă a lui Pătrăşcanu Raţiu declară că a fost ofiţer de Securitate până în 1945 (deşi Securitatea nu fusese atunci înfiinţată) când „a demisionat” din MAI. Se declară „şocat” de „atitudinea de neîncredere” manifestată de comisia de anchetă. Spre deosebire de „cei care au slujit interesele SSI” şi care sunt favorizaţi („Brauner a fost la Paris, Lena Constante este membră UAP, Belu Zilber are o locuinţă de şase camere deşi e singur”), el „trage la şaibă 10 ore pe zi”. Într-adevăr, după ieşirea din închisoare a practicat diverse meserii, printre care gablonţar, cofetar, învăţător

etc.[11291130]

Declaraţiile Lenei Constante (căsătorită între timp cu Harry Brauner) şi ale Elenei Pătrăşcanu (recăsătorită cu regizorul Ianis Veakis, de la Teatrul de Păpuşi din Sibiu, unde lucrau împreună) denotă voinţa celor două femei de a întări cu amintirile lor opiniile şi concluziile dorite de comisie. Astfel, Lena Constante („care s-a prezentat foarte bine", după impresia lui Grigore Răduică) îl prezintă pe Lucreţiu Pătrăşcanu drept un „patriot luminat", care „credea în partid", „ştia să-şi facă prieteni" şi „întruchipa ideea de partid". Cu puţin înainte de arestare, Pătrăşcanu i-ar fi spus: „Chiar dacă aş sta şi 10 ani închis, aş accepta liniştit aceşti 10 ani pentru că ştiu că peste 10 ani adevărul va fi mai puternic decât minciuna, lumina va străbate peste neguri. Nu i-a fost dat să se bucure de această lumină."[1131] Comandamentele ideologice ale deceniului şapte o determină să afirme că Pătrăşcanu vedea în ansamblul politicii comuniste „neatârnarea". Ca şi Raţiu, relaţionează această imagine cu împlinirea promisiunilor ei prin Ceauşescu: „Am auzit o chestie: că la ţară se vorbeşte că Nicolae Ceauşescu este o nouă apariţie a lui Lucreţiu Pătrăşcanu. [...] Când am auzit că a murit Gheorghiu-Dej, am spus soţului că de-acum sper [...] Când a venit tovarăşul Nicolae Ceauşescu, i-am spus soţului că fruntea dânsului seamănă cu a lui Pătrăşcanu". 1 Reiese din declaraţiile Lenei Constante şi că foştii condamnaţi nu fuseseră informaţi despre *reabilitare*, înainte de a fi chemaţi în faţa comisiei. „După ce a apărut *Magazinul istoric*, toată lumea care mă cunoaşte şi a citit această revistă îmi spune: «vă reabilitează». Pe urmă mi s-a spus că lui Pătrăşcanu i-a apărut fotografia la Muzeul de istorie a partidului."[1132] Reiterează şi zvonurile că Pătrăşcanu n-ar

1129 Idem, voi. 202, ff. 280-316 (Declaraţia lui A. Raţiu, nedatată).

1130 Ibidem, ff. 317-337 (Declaraţia lui A. Raţiu din 6 aprilie 1968).

1131 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 152-164 (Declaraţia Lenei Constante din 1 decembrie 1967).

1132 Ibidem, ff. 143-145 („Stenograma discuţiilor avute cu Lena

fi fost executat ori că la proces avea un picior amputat din cauza torturilor la care a fost supus. Aminteşte în discuţia cu membrii comisiei că întregul proces a fost filmat şi înregistrat sonor… „Nu avem film, ci avem imprimat pe bandă de magnetofon toate cuvântările”, precizează Patilineţ.[1133] Benzile au fost, probabil, distruse în *reabilitare* datorită neconcordanţei cu concluziile dorite. Tot astfel cum fusese distrusă, după proces, pelicula filmată, Răduică fiind cel care relatează că ascultase înregistrarea procesului în care se auzea şi zgomotul caracteristic funcţionării unui aparat de filmat. Cu toate căutările, în 1968 filmul nu a fost găsit. La secţia de documentare a Arhivei Naţionale de Filme s-a găsit o casetă pe care scria „procesul Pătrăşcanu”. Caseta însă era goală.[1134]

Elena Pătrăşcanu îşi menţine miopia politică din tinereţe. Relatează, cu numeroase confuzii de date şi interpretare, momentele prin care a trecut în calitate de soţie a liderului comunist. Reafirmă, de altfel, nepriceperea sa în chestiuni politice şi economice şi este de părere că Pătrăşcanu nu se temea de nimeni altcineva din conducerea partidului decât de Gheorghiu-Dej. Faţă de acesta numai soţul ei „a simţit o neîncredere […] şi o spunea tot timpul” în timp ce „personal, ştia că Ana nu poate crede, dar ea este exponenta Uniunii Sovietice şi nu poate fi decât împotriva lui”.1 Nimic rău despre Emil Bodnăraş, primul personaj învinuit de Pătrăşcanu pentru ceea ce i se întâmplase, Bodnăraş fiind în 1968 printre puternicii zilei!

Între cele două foste prietene persistă animozitatea iscată de anchetatorii care le-au învrăjbit, dezvăluindu-le fiecăreia intimităţile despre cealaltă în relaţiile cu Lucreţiu Pătrăşcanu. Şi în mod cert sentimentul că în pedeapsa pe care au executat-o – deşi ambele nevinovate –, Lena

---

Constante la data de 27 octombrie 1967“).

1133 Ibidemy f. 149.

1134 Grigore Răduică, op. cit.t p. 163.

Constante avusese mai mult de suferit decât Elena Pătrăşcanu. Nu se mai vizitează, după cum declară Lena Constante, care, aflând despre căsătoria Elenei Pătrăşcanu, şi-a spus: „Să fie sănătoasă şi la ea acasă.”[1135] Ambele îl acuză vehement pentru cele întâmplate pe prietenul de altă dată – Belu Zilber.

În memoriile şi declaraţiile date comisiei, Zilber dovedeşte, de asemenea, că şi-a însuşit optica noilor anchetatori. Când face apel la amintirea dăţilor în care a solicitat reconsiderarea cazului său, Zilber afirmă: „Ştiam că asta nu se poate atâta vreme cât în fruntea Partidului era Gheorghiu-Dej şi toţi cei care au subscris sau colaborat la asasinarea lui Pătrăşcanu”. „Ruşii n-au avut niciun amestec în asasinarea lui Pătrăşcanu” este o altă aserţiune a lui. Pe Pătrăşcanu l-au ucis „ranchiuna, invidia şi răzbunarea lui Dej, acoperită cu alte semnături”.1 închipuindu-şi că vor fi reabilitaţi şi Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, Zilber construieşte un nou scenariu, conform căruia aceştia ar fi fost apărătorii lui Pătrăşcanu, abia după căderea lor fiind posibil procesul.[1136] Pentru a atrage simpatia puternicilor zilei, Zilber relatează pe larg pregătirile făcute pentru un nou proces politic ce urma să-i aibă ca actori pe Ştefan Voitec, Lothar Rădăceanu şi Ion Pas.[1137]

După ce încearcă să se disculpe de acuzaţiile de a fi fost agent al Siguranţei, agent NKVD şi de învinuirea că din cauza mărturiei lui a fost condamnat Lucreţiu Pătrăşcanu (fiind singurul căruia îi sunt reproşate mărturiile mincinoase de către membrii comisiei), Zilber recunoaşte că a fost agent NKVD. „Da, este adevărat”, spune el, „totdeauna am făcut tot ce mi-a stat în putinţă

1135 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 202-208 („Stenograma declaraţiei date de Elena Pătrăşcanu în faţa comisiei la 25 octombrie 1967“).

1136 Ibidem, ff. 105-110 (Memoriul lui B. Zilber către V. Patilineţ, nedatat).

1137 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, f. 89 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

pentru a apăra Uniunea Sovietică, deşi aveam oroare de climatul politic şi spiritual de acolo, fiindcă Armata Roşie a adus socialismul în România, fiindcă fără Uniunea Sovietică, cu toate racilele ei, nu poate exista socialism.”[1138]

După ce argumentează că şi cu, şi fără mărturia lui, Lucreţiu Pătrăşcanu ar fi fost executat, Zilber încearcă să se disculpe de acuzaţia de a fi fost agent de Siguranţă evocând cazul lui Emil Bodnăraş, care ar putea fi acuzat de aceleaşi fapte pe baza unora dintre datele biografiei sale: „Ofiţer de artilerie a dezertat în 1932 în URSS după ce luase din casa de fier a regimentului plicul H. Întors în 1933 ca spion sovietic a fost condamnat de Curtea Marţială la numai 8 ani închisoare şi a fost eliberat exact în ziua de 22 iunie 1941. Pentru ajutorul care i l-a dat să scape atât de uşor, a mulţumit col. Radu Ionescu, comisar regal”. 1

Deşi în dosarul de penitenciar al lui Zilber nu există vreo copie, în dosarul ce conţine declaraţiile şi stenogramele discuţiilor cu victimele *procesului Pătrăşcanu* se află o notă datată 16 septembrie 1963 şi semnată de maiorul Petrache Constantin. Ofiţerul raportează că, la data întocmirii actului, deţinutul Herbert Zilber a cerut să-i vorbească. I-a comunicat că, deşi a refuzat continuu să recunoască, el a fost agent de Siguranţă. „Mergeţi să comunicaţi”, i-ar fi spus, după 16 ani de detenţie, condamnatul Zilber ofiţerului, fără să-şi fi precizat scopul ori motivaţia unei asemenea declaraţii. Din notă lipseşte orice altă informaţie cu referire la consecinţele evenimentului descris.[1139] Pentru noii justiţiari contează, sigur, ca „dovadă” împotriva unei viitoare *reabilitări*.

Conform amintirilor aceluiaşi martor care a făcut

1138 Ibidem, f. 199 (Memoriu adresat de B. Zilber lui V. Patilineţ, nedatat).

1139 Ibidem, f. 115 (Memoriu adresat de B. Zilber lui Gr. Răduică în 2 august 1967).

parte dintre organizatorii *reabilitării*-Zilber „a venit plin de sine”, dar a fost nevoit „să recunoască” şi alte fapte în măsură „să dovedească” vinovăţia sa. Bunăoară a trebuit să fie de acord cu faptul că în perioada interbelică, în timpul când fusese referent la Institutul de Conjunctură, s-a folosit de această funcţie pentru a-i şantaja pe unii patroni şi funcţionari cu munci de răspundere despre care aflase că făceau lucruri necurate.[1140]

Astfel sunt spulberate speranţele lui Zilber, care în aprilie 1967 îşi plângea suferinţele îndurate în închisoare şi greutăţile prin care trece după punerea în libertate. După eliberare, în decembrie 1964, a început să primească de la Prevederile Sociale o pensie lunară de trei sute de lei. Ca să se poată întreţine, încercase să revină în publicistica economică în care-şi făcuse, sub pseudonimul Andrei Şerbulescu, un bun renume, înainte de arestare. Adresându-se prin petiţii mai-marilor zilei, îi fusese dat să constate că noua conducere nu este de acord cu revenirea sa în viaţa publică. Costin Murgescu a propus crearea unei rubrici pentru el în revista *Viaţa economică*, iar Alexandru Bârlădeanu (vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri pentru coordonarea problemelor economice) i-a semnat cererea pentru un ajutor de trei mii de lei şi s-a interesat pentru crearea unui post la Institutul de Cercetări Economice al Academiei, unde să fie angajat. Cu excepţia ajutorului financiar, celelalte propuneri nu s-au aprobat.[1141]

Fostul condamnat într-un proces politic ajunge să fie acuzat şi moralizat de membrii „comisiei de reabilitare” mult mai dur decât foştii anchetatori şi fostele cadre de conducere ale serviciilor speciale. Astfel, după cei şaptesprezece ani de închisoare şi toate pătimirile nedrepte suferite de comunistul Zilber, Gheorghe Stoica îi oferă ca exemplu conduita lui Alexandru Ştefănescu în anchetă şi la proces:

1140 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

1141 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 202, ff. 103-104 (Declaraţia lui B. Zilber din 11 aprilie 1967).

„Nu a fost comunist, dar a avut o tresărire. De multe ori m-am întrebat: oare în partidul nostru să nu fie comunişti care să nu aibă nicio tresărire?” „La ce i-a folosit?” este răspunsul lui Zilber, urmat în stenogramă de punctele de suspensie care arată că n-a fost integral consemnat. „Uite că-i foloseşte”, replică Stoica. Din nou răspunsul lui Zilber din acest dialog al absurdului nu este consemnat integral, ci se rezumă la o singură propoziţie: „… Am făcut douăzeci de ani de puşcărie”. Şi mai departe:

„Tov. Gh. Stoica: Ce folos dacă uiţi folosul moral. Dar Pătrăşcanu, în numele cărei idei, cărui folos a spus: «îi scuip pe toţi că vor veni oameni care vor stabili adevărul»… Tocmai în acest moment a avut încredere în partid.

Tov. Zilber H.: De ce nu ai venit să spui a doua zi că nu este adevărat?

Tov. Gh. Stoica: Nu s-a putut pentru că tu ai construit toate aceste minciuni şi i-ai pus în spinare lui Pătrăşcanu atâtea lucruri. Iată Calmanovici cu câtă tărie a pus problema, la fel Lena Constante, care este femeie şi a suferit atâtea, nu avea educaţie de partid, cu toate acestea a retractat de atâtea ori. Tu, în schimb, ai făcut declaraţii în mod voluntar, pe când ei i s-a pus în faţă: că este spioană şi altele. La tine însă a fost o declaraţie politică şi morală de a micşora autoritatea morală a declaraţiei lui Pătrăşcanu, care a demascat situaţia respectivă”. 1

Aceasta e maniera de lucru a comisiei de restabilire a adevărului, comisie condusă de Gh. Stoica (alias Moscu Kohn), cel care, în calitatea sa de membru fondator al PCdR, a fost mentorul spiritual şi ideologic al lui Gheorghiu-Dej în ceea ce s-a numit „universitatea Doftanei”.[1142] A ajuns în relaţii apropiate şi probabil asemănătoare cu Ceauşescu în primăvara lui 1946, când tânărul activist a fost numit secretar cu probleme organizatorice la Comitetul Regional PCR Constanţa, unde

1142 Ibidem, f. 137 („Stenograma discuţiei cu Herbert Zilber din 20 octombrie 1967“).

Stoica era prim-secretar.[1143] Reamintim că în componenţa aceleiaşi comisii intra şi Ion Popescu-Puţuri, care avea şi interesul propriu de a nu săpa prea mult în căutarea adevărului conţinut de documentele de arhivă: acolo se aflau propriile sale declaraţii de acuzare a lui Pătrăşcanu în timpul anchetei.1

Niciunuia dintre membrii „comisiei de reabilitare" pare să nu-i treacă prin minte să ceară socoteală foştilor ilegalişti, deveniţi oameni cu funcţii însemnate în România, care apăruseră ca martori ai acuzării în *procesul Pătrăşcanu*. Ana Toma (în momentul procesului, nevasta directorului-general al Securităţii, Gheorghe Pintilie, şi ministru adjunct al Comerţului Exterior) falsificase în aşa fel realitatea, încât neglijenţa ei şi a lui Constantin Pârvulescu (şeful Comisiei de Control a Partidului în 1954), pe baza căreia se produseseră căderile în partid, să devină o „dovadă" că Remus Koffler fusese agent al Siguranţei. Acuzaţie care îi adusese aceluia moartea. Acelaşi lucru îl făcuseră soţii Ileana şi Grigore Răceanu[1144][1145], precum şi Ronea Gheorghiu. Mărturiile false ale unor activişti de rang înalt care au condus la condamnarea la moarte a lui Koffler şi la anii de închisoare ai Victoriei Sârbu n-au deranjat pe nimeni.

Cu duritate a fost abordat şi Nicolae Betea, despre care membrii comisiei de reabilitare ajunseseră la concluzia că a fost agentul plasat de SSI în scopul provocării lui Pătrăşcanu de a-şi declara intenţia de fugă în străinătate, pe baza căreia fusese arestat. Calitatea de agent SSI şi de „provocator" a lui Betea fusese confirmată

1143 Ion Petcu, Ceauşescu, un fanatic al puterii, biografie neretuşată, Editura Românul, Bucureşti, 1994, p. 134.

1144 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 4, ff. 233-237 (Declaraţia lui I. Popescu-Puţuri din 25 aprilie 1953).

1145 Asemenea „pete" au fost apoi bine ascunse până şi de cei apropiaţi, după cum dovedesc memoriile lui Mircea Răceanu, Infern '89, Editura Silex, Bucureşti, 2000. Autorul este fiul Ilonei Popp şi al lui Andrei Bemath (decedat într-un lagăr din Transnistria în anii războiului), adoptat după căsătorie, de Grigore Răceanu.

de Gheorghe Pintilie[1146], de Teohari Georgescu1, şi de însuşi fostul şef al SSI, Sergiu Nicolau.[1147] „înseamnă că mergem pe anchetă” este replica lui Betea în faţa acuzaţiilor ce i se aduc. „Există dovada lucrurilor? Până în clipa când nu există, vă rog să mă scutiţi de acuzaţia că aş fi o canalie în legătură cu vreo agentură. Nu are rost să mi se facă imputări.”[1148]

Siguranţa fostului „provocator” şi „organizator” (cum va fi numit în limbajul Securităţii de fostele cadre de conducere) provine din faptul că informările sale, în calitate de agent SSI, erau date cu alt nume. Primele sale declaraţii după arestare fuseseră semnate Dan Demetrescu.[1149] Din discuţiile purtate de membrii comisiei cu foştii şefi ai serviciilor speciale reiese şi că misterioasa „dovadă” pe care Gheorghiu-Dej i-a arătat-o lui Teohari Georgescu, după vizita pe care i-au făcut-o împreună lui Lucreţiu Pătrăşcanu în prima sa perioadă de detenţie din 1948, era o informare adresată SSI de Betea şi semnată cu alt nume.

Chestiunea „agentului provocator” Nicolae Betea va genera o nouă dramă, de data aceasta în rândul foştilor torţionari. Interogat în legătură cu rolul lui Betea a fost astfel Gheorghe Filipescu, fostul şef al Direcţiei II (contrainformaţii) a SSI în 1948. Discuţiile cu el n-au putut fi, însă, finalizate din cauza misteriosului său deces. Conform relatărilor lui Grigore Răduică, „poliţia” a conchis că, în timp ce se afla într-o maşină, portiera acesteia s-a deschis din mers. Filipescu a căzut, decesul survenind în urma loviri lui de asfaltul drumului. Evenimentul s-a consumat după ce Filipescu recunoscuse verbal în faţa

1146 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 260-269 („Stenograma discuţiilor avute cu Gh. Pintilie în ziua de 19 octombrie 1967“).

1147 Ibiderriy ff. 294-315 (Stenograma declaraţiei date de Teohari Georgescu în faţa comisiei la data de 23 octombrie 1967).

1148 Ibidem, f. 249 (Stenograma declaraţiei date de N. Betea în faţa comisiei la 23 octombrie 1967).

1149 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, ff. 260-269 (Stenograma discuţiilor avute cu Gh. Pintilie în ziua de 19 octombrie 1967).

comisiei că „l-a avut pe Betea pe lângă Pătrăşcanu”, urmând să aducă declaraţia scrisă comisiei.1

În informările şi discuţiile anterioare, Filipescu refuzase să recunoască faptul că l-a avut în cadrul serviciului său în subordine pe Betea. Din relatările sale reieşea însă şi rolul confuz jucat de Remus Mişca (care-i frecventa casa) în raporturile dintre SSI şi Pătrăşcanu. Relevant este, de asemenea, faptul, amintit în aceste discuţii, că după ce dă declaraţii despre pregătirile de fugă în străinătate ale lui Pătrăşcanu, pilotul Ion Zaharia, care, în acel moment, nu avea serviciu, nu numai că nu fusese imediat arestat, dar peste o lună fusese angajat, arestarea sa survenind mult mai târziu.[1150] Interesante sunt şi informaţiile oferite de Filipescu cu privire la modul în care serviciile speciale reţin în zona lor de interes persoana liderului comunist. „În iarna 1945 – 1946, după discursul lui de la Cluj” – informează Filipescu – „conducerea partidului a însărcinat pe Teohari Georgescu – ministru de interne, de a se deplasa la Cluj să ia contact cu studenţii. Eu, fiind locţiitorul politic al jandarmeriei, mi-am însoţit ministrul la Cluj şi am constatat la faţa locului că Pătrăşcanu, mânat de dorinţa de a-şi face propagandă personală, crease – prin discurs – o atmosferă nesănătoasă în sânul studenţimii clujene.”[1151]

Consecinţa acestei constatări va fi concluzia amară şi târzie a lui Pătrăşcanu că nu din întâmplare şi admiraţie a venit Betea în apropierea sa, nu fără interes îl lăudase şi îl sfătuise în compunerea „discursurilor naţionaliste”…[1152] în realitate, denunţurile şi supravegherea lui Pătrăşcanu începuseră mai devreme, după cum dovedesc alte documente păstrate în arhivă. Astfel, în mai 1945, acuzatorul public Z.L. Şerban (alias H. Leibovici) îl

1150 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

1151 Ibideniy f. 86 (Notă informativă dată de Gh. Filipescu în 7 iulie 1967).

1152 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 1, f. 110 (Declaraţia lui L. Pătrăşcanu din 18 noiembrie 1949).

denunţă „tovarăşei Ana” că „urmăreşte împiedicarea pedepsirii unor criminali de război, împiedicarea arestării altor criminali de război şi eliberarea unor criminali de război deja arestaţi”, precum şi că a dispus eliminarea funcţionarei Gabi Wexler pentru că aflase că dă informaţii SSI despre Tribunalul Poporului.1

În 1967 sau 1968, cadavrul lui Pătrăşcanu a fost deshumat. Într-o notă nedatată şi nesemnată, faptul este astfel consemnat:

„În legătură cu găsirea osemintelor lui Lucreţiu Pătrăşcanu, precizăm următoarele:

1. S-a identificat locul în care a fost îngropat. Acesta a fost stabilit pe baza declaraţiilor date de cei doi subofiţeri care au făcut groapa şi au aruncat în ea cadavrul lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi al lui Remus Koffler după executarea acestora. Subofiţerii au declarat că în groapa pe care o săpaseră au fost găsite osemінte de la trei-patru cadavre îngropate anterior, că peste acestea au aruncat cadavrele lui Pătrăşcanu şi Koffler împreună cu targa pe care au fost transportaţi. Toate acestea s-au confirmat, întrucât la locul indicat de ei au fost găsite osemінte de la şase cadavre, dintre care două schelete complete.”[11531154]

Ce ştia în acest timp conducerea superioară a partidului despre activitatea comisiei de *reabilitare*? Deşi Grigore Răduică susţine că din toamna lui 1967 nu s-a mai păstrat secretul asupra existenţei comisiei, în nucleul puterii comuniste (Prezidiul Permanent al CC al PCR), cu excepţia unor oameni foarte apropiaţi de Ceauşescu în primii săi ani de putere, ceilalţi nu ştiau nimic. Ceauşescu era informat direct de Stoica şi Patilineţ asupra rezultatelor comisiei. Sinteza finală a cercetărilor acesteia a fost refăcută în repetate rânduri, probabil pe baza consultărilor verbale pe care le aveau cu el cei doi membri ai comisiei. În final, Ceauşescu a cerut să-i fie prezentată

1153 Idem, voi. 11, f. 266 (Scrisoare cu titlul „Tovarăşă Ana“, datată 15 mai 1945).

1154 ASRI, fond D, dosar 9604, f. 4 (Notă scrisă de mână, nedatată).

sinteza sub forma unui exemplar identic cu cele primite de ceilalţi membri ai Prezidiului CPEx în momentul şedinţei consacrate temei.1

Din relatările unor foşti membri ai Prezidiului reiese că despre activitatea şi constatările comisiei instituite de Ceauşescu au aflat într-un mod inedit şi surprinzător. Evenimentul fusese declanşat de cearta dintre nevestele lui Drăghici şi Ceauşescu. „Iată cum a venit la ordinea de zi chestiunea revizuirii procesului Pătrăşcanu”, povesteşte Alexandru Bârlădeanu, fost membru al Prezidiului Permanent al CC al PCR în 1968. „Se punea problema unor schimbări administrative, desfiinţarea regiunilor şi înlocuirea lor cu judeţele ş.a.m.d. În această problemă, Lenuţa Ceauşescu, care nu ocupa nicio funcţie în partid sau în guvern, a intrat în conflict cu Marta Drăghici, care era şi ea în aceeaşi situaţie. Marta Drăghici, fiind evreică unguroaică, susţinea crearea unor judeţe ungureşti, după principiul Regiunii Autonome Maghiare. Acuitatea disputei era sporită şi prin caracteristicile feminine ale oponentelor şi era firesc ca la un moment dat să fie antrenaţi în discuţie şi bărbaţii. Cearta celor două femei a avut loc într-un restaurant din Poiana Braşov, în faţa consumatorilor ce se aflau acolo. Dimineaţa a fost convocat Prezidiul, iar Ceauşescu a început cu întrebarea: «Cine e Marta Drăghici să se amestece în politică?»[1155] Iar Drăghici i-a răspuns pe acelaşi ton: «Dar Lenuţa Ceauşescu cine e?»

După acest schimb de întrebări, Ceauşescu se ridică de la masă, se duce la o casă mare de bani şi o deschide. Revine cu un plic mare, sigilat, în care se afla un dosar. îl pune pe masă şi spune spre stupefacţia celor prezenţi: «Uite acesta e dosarul comisiei care a anchetat ce ai făcut tu în cazul Pătrăşcanu». Mărturisesc că primul meu gând – şi sunt convins că şi al celorlalţi – a fost: «Oare câte dosare mai are acolo?» Şi apoi: «Cine a înfiinţat comisia că noi nu ştiam nimic de ea?». Sigur, cearta de care vorbesc a fost scânteia: Fondul stătea în intenţia lui Ceauşescu de a se

1155 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

descotorosi de Drăghici şi de a-i ţine în lesă pe acei membri ai Biroului Politic care semnaseră la vremea respectivă hotărârea de condamnare a lui Pătrăşcanu. Normal ar fi fost atunci să întrebăm cine a constituit acea comisie de anchetă asupra lui Drăghici, al cărei rezultat era dosarul din faţa noastră. Dar n-a întrebat nimeni acest lucru. Toate cele ce au urmat – revizuirea procesului lui Pătrăşcanu, reabilitarea lui, scoaterea lui Drăghici din funcţie sunt cunoscute, au devenit publice. Lumea însă nu ştie că ele au pornit de la cearta nevestelor lui Ceauşescu şi Drăghici". 1

Astfel apar lucrurile pentru unii dintre cei aflaţi în nucleul puterii. Şi într-adevăr, între documentele păstrate în arhivă se află şi informări ale unor ofiţeri de Securitate referitoare la poziţia Martei Drăghici privind zonele cu populaţie maghiară.[11561157]

Nebuloasa este şi mai mare în opinia publică. A urmat Plenara CC al PCR din 22 – 25 aprilie 1968, care „a cercetat [...] învinuirile pe baza cărora a fost condamnat Lucreţiu Pătrăşcanu". Raportul consemnează că „Lucreţiu Pătrăşcanu a fost arestat în mod abuziv în 28 aprilie 1948 şi cercetat iniţial de o comisie din care au făcut parte tov. Teohari Georgescu.

Iosif Rangheţ şi tov. Alexandru Drăghici". Şaptesprezece luni de anchetă „nu au scos la iveală fapte care să dovedească vinovăţia lui L. Pătrăşcanu". Şi totuşi „Pătrăşcanu a fost predat organelor de stat pentru a urma calea justiţiei". Până „în vara anului 1952 nu s-au descoperit probe, nu s-au obţinut mărturii care să dovedească învinuirile aduse". După plenara din mai 1952, când ministru de Interne a fost numit Alexandru Drăghici, „s-a creat un nou colectiv de anchetă pus sub conducerea nemijlocită a ministrului Afacerilor Interne". După încă doi ani „pe baza informaţiilor prezentate de tov. Alexandru

---

1156 în anii 1955-1960 ele dispar însă de pe scena politică, urmare a unei hotărâri interne de partid de a elimina cuplurile din conducere.

1157 ASRI, fond. D, dosar 9604, voi. 4, f. 20-22.

Drăghici”, Biroul Politic al CC al PMR a hotărât „să se treacă la judecarea grupului de spioni în frunte cu Pătrăşcanu”. Iar procesul a încălcat „cele mai elementare garanţii procedurale”.

Manipulările cu ajutorul minciunii prin omisiune continuă şi în desemnarea vinovaţilor: „Comisia a constatat” – continuă raportul – că „Gheorghiu-Dej […], în contrazicere cu normele de partid, a intervenit în mersul anchetei, dând indicaţii privitoare la desfăşurarea acesteia, făcând adnotări orientative pe procesele verbale de interogatoriu, stabilind ce răspunsuri să fie obţinute de la unii din cei anchetaţi şi cine să mai fie arestat, îndrumând nemijlocit întreaga acţiune judiciară împotriva lui Lucreţiu Pătrăşcanu. El a exercitat în acest fel o influenţă negativă asupra întregii cercetări şi apoi a procesului. Din materiale rezultă, de asemenea, rolul nefast şi răspunderea lui Iosif Chişinevschi, care s-a ocupat direct de pregătirea şi desfăşurarea procesului, recurgând la falsuri grosolane şi la încălcarea celor mai elementare norme de justiţie. O răspundere însemnată pentru hotărârea luată de a se trece la judecarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu, fără să se fi asigurat de temeinicia învinuirilor aduse de organele de anchetă, revine membrilor de atunci (Gh. Apostol, E. Bodnăraş, I. Chişinevschi, Chivu Stoica, Dumitru Coliu (supleant), M. Constantinescu, Gh. Gheorghiu-Dej şi Al. Moghioroş) ai Biroului Politic al CC al PCR”.

Un loc special în materialul oficial este ocupat de acuzarea lui Drăghici: „Comisia de partid a constatat că ancheta desfăşurată sub conducerea tovarăşului Alexandru Drăghici, în loc să meargă pe linia stabilirii cu stricteţe a adevărului, spre a constata în ce măsură acuzaţiile invocate îşi au temei, s-a orientat către obţinerea cu orice preţ a unor dovezi de învinuire penală pentru a se putea ajunge la condamnarea şi executarea lui Pătrăşcanu – recurgându-se în acest scop la metode abuzive, samavolnice”. 1

În fapt, comisia care reprezenta conducerea

partidului „dovedise” că Alexandru Drăghici se făcea vinovat şi de „lipsa de obiectivitate în anchetarea Anei Pauker”, şi de „procesul de la Canal” şi de „procesul Vasile Luca”. Precum şi de uciderea lui Ibrahim Sefit (zis Turcu), fost ilegalist, care îndrăznise să-l insulte. Drăghici îi ordonase lt.-col. Briceag, şeful Securităţii din Sibiu, să-l facă pe Sefit „să dispară”. Tot el a dispus anchetarea cazului şi întocmirea de acte care justificau împuşcarea lui Sefit (fost deţinut de drept comun, care făcuse servicii comuniştilor în închisoare) sub pretextul „fugii de sub escortă”.[11581159]

Pentru „baronii lui Gheorghiu-Dej”, lovitura a fost năucitoare. Cazul Pătrăşcanu fiindu-le necunoscut – cu excepţia materialelor prezentate oficial în şedinţa Biroului Politic unde fusese aprobată condamnarea lui –, n-au îndrăznit să spună ceva în neconcordanţă cu concluziile lui Ceauşescu. Singurul care a protestat a fost cel direct interesat – Alexandru Drăghici. Acesta l-a întrebat pe Ceauşescu de ce nu a luat atitudine, în calitate de membru supleant al Biroului Politic, în 1954, în legătură cu respectivul caz.[1160] în apărarea lui Ceauşescu, însă, a venit tocmai Maurer, luându-l la rost pe Drăghici, în calitatea sa de fost ilegalist. Drăghici „s-a bâlbâit”, invocând „atmosfera generală” dominată de consilierii sovietici şi pe „nepricepuţii ăia” de anchetatori, care n-au dovedit până la capăt vina celor condamnaţi. „Ăia, Sandule, n-au lucrat de capul lor”, a fost replica prim-ministrului, devenit cârja de sprijin a lui Ceauşescu în preluarea integrală a puterii.1

Drăghici a fost chemat de câteva ori în faţa comisiei de partid în intervalul mai-octombrie 1968. Reţinem că la prima întâlnire, din 13 mai 1968, prima întrebare ce i-a fost adresată lui Drăghici este dacă s-a gândit la viitorul

---

1158 Plenara CC al PCR din 22-25 aprilie 1968, Scînteia, 26 aprilie 1968.

1159 ASRI, fond D, dosar 9604, voi. 4, ff. 163-215 („Notă cu privire la unele aspecte referitoare la cererile prezentate“).

1160 Convorbire cu Gheorghe Apostol, februarie 1999.

său loc de muncă şi dacă are vreo propunere în legătură cu aceasta. „Până în momentul de faţă nu m-am gândit”, răspunde Drăghici. „Am dureri mari de cap, trăiesc numai cu calmante şi n-am avut timp nici să mă gândesc”. Până se va hotărî dacă solicită altă slujbă sau se pensionează, fostul ministru exprimă următoarele doleanţe: „Rog să transmiteţi partidului să mi se dea altă casă. Aceasta este o casă ce incumbă cheltuieli mari, este un parc care se distruge. […] A doua problemă: rog să mi se dea ce este al meu. De exemplu au fost reţinute găinile de la Snagov, s-a spus că nu mi se dau până la noi dispoziţii şi alte lucruri ce le am acolo. Mi s-au oprit găinile, nişte iepuri de casă, deşi toate acestea le-am plătit, am chitanţe.”[11611162]

În ceea ce priveşte cazurile dorite a fi puse în discuţie – Pătrăşcanu, Vasile Luca, Ana Pauker, canalul Dunăre-Marea Neagră şi cazul Ibrahim Sefit –, Drăghici recomandă comisiei să citească materialele de la Ministerul de Interne pentru a i se cunoaşte poziţia. „Ancheta Pătrăşcanu” – afirmă el – „s-a făcut cu mijloace partinice”, în condiţiile când existau o conducere şi un control de partid. „S-au făcut cercetări doi ani de zile şi eu am fost pus în faţa acestor lucruri cu o oră înainte de şedinţă”, spune el.1 Confirmă astfel faptul că despre comisia ce-a studiat documentele din arhivă în 1966 – 1967 nu s-a ştiut nimic înainte de desfăşurarea şedinţei CPEx. Încă o dată, surpriza lui Drăghici exprimă ignoranţa inexplicabilă a membrilor CPEx faţă de tulburările din celelalte partide comuniste prin *reabilitarea* victimelor din procesele staliniste.

După ce i se respectă dorinţa de a fi lăsat şapte-zece zile pentru „a-i trece durerea de cap”, în 20 mai, Drăghici revine în faţa comisiei. În deschiderea discuţiei se află problema locului de muncă. Este un om încă tânăr,

---

1161 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

1162 Apud Gheorghe Buzatu, Mircea Chiriţoiu, op. cit., pp. 184-185 (Stenograma discuţiei avute cu Al. Drăghici în 13 mai (greşit datat cu aprilie).

sănătos, ar putea fi încă de folos, nu trebuie să se pensioneze, îi spune Gheorghe Stoica „Nu crezi că munca este un reconfortant pentru un om pedepsit?” îl întreabă şi Popescu-Puţuri. De ce să fie pedepsit? se miră Drăghici şi ameninţă că va ridica această chestiune în congresul partidului. La auzul acestei ameninţări, Stoica îi aminteşte că i s-au oferit câteva case pentru a alege unde să se mute. A fost nemulţumit de toate şi vrea casa lui Bucur Şchiopu, pe care n-au cum să-l evacueze, îi mai aminteşte şi că datoriile sale la gospodăria de partid se ridică la circa 400.000 lei. (O sumă imensă, având în vedere că, în România acelei vremi, salariile medii erau sub o mie de lei!) După un astfel de „preambul diplomatic”, se intră în „chestiunea Pătrăşcanu”. „Eu nu vreau să discut această problemă, tovarăşi”, declară Drăghici. „De ce? Pentru că după mine problema aceasta este închisă, este o hotărâre şi o hotărâre, eu nu o discut.”[11631164]

Nici componenţii comisiei nu prea doresc să poarte discuţii „antipartinice”. Printre altele, Drăghici aminteşte alte fapte din trecută istorie a partidului, pe care tovarăşii prezenţi sunt pregătiţi să o şteargă. Precum reorganizarea

MAI din 1952, când Pintilie răspundea de Securitate şi nu-l mai avea în subordine. Atotştiutorul Gheorghe Stoica îi aminteşte de dublele responsabilităţi: Drăghici coordonase „secţia administrativ-politică CCW. Drăghici le evocă foştilor cominternişti, convertiţi în naţional-comunişti, şi experienţa sovietică. În 1949, fusese împreună cu Dumitru Petrescu şi cu Leonte Răutu la Moscova să înveţe cum se face organizarea secţiilor.1 în acest punct dezinteresul se instalează brusc printre membrii comisiei lui Ceauşescu, deveniţi amnezici la cuvinte precum „sovietici” sau „Moscova”, altă dată atât de scumpe demnitarului român. Drăghici mai precizează că Bodnăraş fusese acela care a informat conducerea partidului că Pătrăşcanu recunoscuse în faţa lui Rangheţ

1163 Ibidem, p. 186.

1164 Ibidemt pp. 188-189.

intenţia de a fugi în străinătate, o informaţie care determinase în bună parte tragedia.[1165] Din nou tema discuţiei se schimbă. Bodnăraş nu este de văzut şi nici nu trebuie să se spună ceva rău despre el – este avertismentul permanent al comisiei, transmis, de obicei, prin Gheorghe Stoica.

Din schimburile de cuvinte ce urmează mai aflăm că Pătrăşcanu fusese exclus din partid abia în 1952. Între Drăghici şi Teohari Georgescu (invitat la discuţie) se iscă o controversă privind determinarea lui Pătrăşcanu (de către unul dintre ei) de a nu recunoaşte discuţiile cu Betea pe tema fugii în străinătate. Ancheta a fost dirijată de consilierii sovietici, se specifică fără dubii în respectivul conclav. Ca şi faptul că datorită ordinului special dat de Drăghici, Pătrăşcanu n-a fost bătut.[1166] Referitor la cazul Calmanovici, se citează declaraţia ofiţerului de Securitate Evghenie Tănase, care afirmă că Gheorghiu-Dej îi ordonase să-l transfere pe Calmanovici la „vila de la km 24”. Drăghici neagă aceste afirmaţii pe motiv că la Gheorghiu-Dej nu ajungea să fie chemat Tănase.1 Mai departe, membrii comisiei se conformează dorinţei lui Drăghici şi abandonează tema anchetei Pătrăşcanu. Demn de menţionat este faptul că Teohari Georgescu, arestat şi anchetat în 1952, nu cere nimănui socoteală despre situaţia sa, nici măcar lui Drăghici, care fusese succesorul său în funcţie.

De reţinut pentru rolul şi sarcinile Securităţii pot fi şi următoarele afirmaţii:

„Tov. Gh. Stoica: Eu aş mai avea o întrebare. Dumneata ai avut o întrevedere cu Styrcea. În plenară ai afirmat că motivele pentru care i-ai dat drumul lui Styrcea ar fi că l-ai recrutat ca informator.

Al. Drăghici: Adevărul este că el a plătit; soţia lui a plătit. A discutat cu el Negrea sau nu ştiu care şi până la urmă a recunoscut.

1165 Ibiderriy p. 191.

1166 Ibidem, p. 200.

Tov. Gh. Stoica: Motivul pentru care i s-a dat drumul era că a fost recrutat să facă servicii statului.

Al. Drăghici: La Prezidiul Permanent am arătat motivul, dar în plenară nu am vrut să spun că am umblat cu bani în chestiunea aceasta. În momentul când am plecat de la Ministerul de Interne am predat în cont la Banca de stat 6 250.000 dolari de la aceştia care plecau afară şi plăteau în valută.[1167] [...] Cu toate acestea, astăzi se spune că eu am fost o nenorocire pentru statul acesta, că eu am nenorocit ţara. Eu aş întreba: cine a adus laserul în ţara noastră, cine a adus porumbul hibrid în ţară?"[1168]

Alte informaţii interesante despre cele puse în discuţie: eliberarea Anei Pauker s-a făcut, în 1953, la solicitarea lui Molotov, iar arestarea lui Vasile Luca se făcuse pe baza unui material întocmit de Miron Constantinescu şi Alexandru Moghioroş.

Punctul slab în apărarea lui Drăghici şi totodată lipsit de pericole pentru componenţii comisiei de anchetă a partidului este ordinul dat de acesta pentru lichidarea lui Ibrahim Sefit, zis Turcul (odinioară de folos comuniştilor, devenit apoi recalcitrant), care-l jignise. Asupra acestui caz vor fi concentrate discuţiile şi, în final, redactat materialul de excludere din partid a fostului ilegalist Alexandru Drăghici.

Să menţionăm şi că în 30 octombrie 1968, la ultima discuţie consemnată, lui Drăghici i se găsise o casă nouă. Pentru a fi în bune condiţii la mutarea acestuia în ea, gospodăria de partid investise 318.000 de lei. Faptul este prezentat ca o recompensă („ţi s-a dat o casă în care s-au băgat 318.000 de lei, ceea ce înseamnă cinci-şase apartamente şi tot vii cu probleme", îl „ceartă" Stoica). Până se va hotărî cu privire la pensionare sau alt loc de muncă, fostul ministru de Interne primise şi urma să primească în continuare 4.000 de lei lunar (sumă ce

1167 Ibiderriy p. 201.

1168 Ibidemy p. 228 (Stenograma discuţiei avute cu Al. Drăghici în 3 iunie 1968).

reprezenta în acea vreme salariul a cinci profesori).1

Între timp s-a desfăşurat Adunarea activului de partid din Capitală, unde Nicolae Ceauşescu reia schema lansată de Hruşciov în raportul secret prezentat în 1956, conform căreia vinovaţi de toate crimele şi tarele stalinismului erau două persoane – Stalin şi Beria. Cazurile Pătrăşcanu, Foriş – declară Ceauşescu – „îl acuză pe Al. Drăghici ca organizator şi înfăptuitor al acestor crime împotriva activului de partid şi de stat, îl acuză şi-l condamnă pe Gheorghiu-Dej [, care a iniţiat şi patronat aceste acţiuni".[1169] La aceeaşi manifestaţie, Ion Gheorghe Maurer, pe care Gheorghiu-Dej îl scăpase de „ghilotina sovietică" 1, va spune: „Meritele sale [ale lui Gheorghiu-Dej, *n.a.* \ sunt indiscutabile. Tot atât de indiscutabile, pe cât de indiscutabile sunt şi faptele pe care le menţionează raportul comisiei de partid din care rezultă contribuţia lui la aceste mult prea triste şi prea urâte fapte. [...] în cazurile la care ne referim n-a fost însă vorba de greşeli. Aici ne-am aflat în faţa unei înscenări, a unui proces deliberat, conştient. Pătrăşcanu n-a fost numai ucis mişeleşte, pe la spate, ci asasinat politic şi desfiinţat din punctul de vedere al crezului întregii sale vieţi."[11701171]

Alt lider comunist responsabil de cele petrecute şi important în noua configuraţie a puterii, Bodnăraş, deplasează şi mai puternic imaginea propagandistică de realitate: „I-am cunoscut pe amândoi [Foriş şi Pătrăşcanu, *n.a.*] *y* am lucrat cu amândoi şi sunt în măsură să dau referinţe care să reflecte cadrul în care s-a situat activitatea fiecăruia şi în ce măsură justifica ea învinuiri de natura celor de care s-au servit abuziv în vremea respectivă unii dintre tovarăşii noştri din conducere pentru a recurge la cea mai ruşinoasă faptă: uciderea pe bază de

1169 Ibidem, pp. 229-232 (Stenograma discuţiei avute cu Al. Drăghici în 30 octombrie 1968).

1170 Lavinia Betea, Alexandru Bârlâdeanu..op. cit., pp. 50-70.

1171 Ion Gh. Maurer, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală", în Scînteia, 30 aprilie 1968.

fals, ticăloasă, nemernică.”[1172]

După emiterea poziţiei oficiale, în marile oraşe şi întreprinderi din ţară sunt trimişi conducătorii de partid pentru a lumina masele cu noua poziţie a *reabilitării*, ai cărei protagonişti sunt exclusiv Pătrăşcanu şi Foriş, prezentaţi cu aura de eroi ai luptei revoluţionare, sacrificaţi pe altarul luptei pentru putere. După atât de mulţi ani în care numele lor n-au fost pomenite în istoria partidului, noile imagini acreditate propagandistic prind consistenţă cu ajutorul discursurilor şi festivităţilor ce glosează temele raportului prezentat la

Plenara CC al PCR din 22 – 25 aprilie 1968. La Galaţi, oraşul mult iubit de Gheorghiu-Dej, Emil Bodnăraş îl prezintă astfel pe Foriş: „Acesta poate fi caracterizat din punct de vedere politic ca necorespunzător condiţiilor care s-au creat în Partidul Comunist în timpul războiului. Dar, de la aceasta şi până la a căuta o justificare a uciderii lui fără sentinţă, fără judecată, mişeleşte, este un abis de dispreţ, un act reprobabil”. Plin de elogii a fost Bodnăraş la adresa lui Pătrăşcanu, evocând personalitatea remarcabilă de intelectual progresist, „strâns legat de popor”, „ataşat învăţăturii marxist-leniniste, militant cu înflăcărare pentru promovarea ei”. A subliniat „rolul său important în înfăptuirea actului de la 23 August, prezenţa lui la loc de frunte în activitatea tot mai plină de răspundere a partidului în etapa luptei pentru eliberarea socială a clasei muncitoare – ceea ce i-a atras multă popularitate”. Acesta a fost motivul pentru care la Gheorghiu-Dej („această personalitate puternică”) „s-a dezvoltat un sentiment de adversitate şi gelozie faţă de popularitatea lui Pătrăşcanu”.1

Cât despre Bodnăraş, rămâne în ochii celorlalţi fără pată! Până şi Belu Zilber ajunsese să creadă aceasta.[1173] Grigore Răduică, singurul din comisia de partid care citise

1172 Emil Bodnăraş, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală“, în Scînteia, 30 aprilie 1968.

1173 Ibidem.

declaraţii din anchetă, stabileşte conexiuni între drama lui Pătrăşcanu şi Bodnăraş. Edificatoare i se par intervenţiile Luciei Flicher, care fusese *tehnica* lui Pătrăşcanu în legătura cu Bodnăraş până la 23 august 1944. Aceasta apăruse pe neaşteptate în casa soţilor Pătrăşcanu, în 1948, îndemnându-i să fugă din ţară. Deşi în casa respectivă exista „tehnică de ascultare" chiar şi în perioada acelor vizite, Flicher nu fusese anchetată după arestarea lui Pătrăşcanu. Misiunea ei de provocare, ca şi cea a lui Betea, conchide Răduică, se realizase cu ştiinţa lui Bodnăraş, care îi avusese în subordine, pe linie de partid SSI. Comportamentul lui Răduică, în acest caz, se încadrează, de asemenea, în tiparul bunului activist de partid. Iată ce relatează el în 1999, în legătură cu rezolvarea îndoielilor sale asupra onestităţii lui Bodnăraş: „Noi, colectivul care am studiat timp de doi ani cele petrecute în cazul Pătrăşcanu, nu am redat atunci în scris cele destăinuite de el soţiei referitor la Bodnăraş. Aceasta, deoarece noi ştiam că, după moartea lui Gheorghiu-Dej, Bodnăraş era cel mai forte susţinător al lui Ceauşescu din cadrul vechii gărzi a conducerii partidului. Ne era clar deci că dacă ridicăm această problemă, noi, cei din colectiv, aveam de suferit, şi nu Bodnăraş, deoarece Ceauşescu atunci avea mare nevoie de un susţinător ca Bodnăraş şi nu avea niciun interes să intre în divergenţă cu el. Dar, după constituirea comisiei de partid amintite mai înainte, am informat verbal comisia şi despre acest aspect. Imediat după ce am terminat de relatat comisiei acest fapt, s-a aşternut un moment de tăcere şi de reflecţie, după care Gheorghe Stoica, preşedintele comisiei, a întrerupt tăcerea şi a spus: «Eh, o bănuială a lui Pătrăşcanu» şi a trecut imediat la discutarea altor probleme".[1174]

Rând pe rând, „oamenii lui Dej" îşi pun cenuşă în cap, învinuindu-i pe fostul conducător al partidului şi pe Drăghici de cele întâmplate. Gheorghe Apostol, omul pe care Gheorghiu-Dej îl desemnase ca succesor al său,

1174 Grigore Răduică, op. cit., p. 78.

afirmă în Adunarea activului de partid de la Braşov: „Atribuţiile Comitetului Central şi ale Biroului Politic erau monopolizate de primul secretar de atunci împreună cu câţiva membri ai Biroului Politic şi ai Secretariatului Comitetului Central, oameni servili ca I. Chişinevschi şi Al. Drăghici. […] în acest mod au devenit posibile abuzurile şi ilegalităţile săvârşite de MAI, inclusiv înscenarea procesului şi lichidarea politică şi fizică a lui Pătrăşcanu. Alexandru Drăghici a reuşit să plăsmuiască, pe bază de mărturii false, obţinute prin presiuni fizice şi morale, acuzarea împotriva lui Pătrăşcanu, să inducă în eroare membrii Biroului Politic al Comitetului Central, care în 1954, fără o dezbatere colectivă, au semnat o hotărâre, elaborată de Gheorghiu-Dej şi Chişinevschi, prin care Pătrăşcanu era trimis în judecată astfel ca tribunalul să-l condamne pentru aşa-zisele lui fapte duşmănoase. Evident, membrii Biroului Politic, printre care mă aflam şi eu, poartă răspunderea pentru că nu au cerut lui Gheorghiu-Dej şi Drăghici să pună cazul în dezbaterea Biroului Politic şi apoi Comitetului Central, singurul de drept să hotărască într-o problemă care privea soarta unui militant de frunte al partidului. Deşi Drăghici a luat măsuri pentru ştergerea urmelor acestui monstruos asasinat politic, în cele din urmă adevărul a ieşit complet la lumină”. 1

În forţă atacă „lupii tineri” din anturajul lui Ceauşescu, care aşteaptă promovarea în locul bătrânilor haitei. Astfel, Virgil Trofin îi acuză pe cei ce deveniseră Stalin şi Beria ai României de „odioasa crimă”.[1175] La rându-i, Paul Niculescu-Mizil îi atacă virulent pe cei care au emis „concluzii plăsmuite”.[1176]

În întreaga ţară, adunările activelor de partid reiau şi „dezbat” ideile propagate de raportul prezentat de Ceauşescu la adunarea din 28 aprilie 1968, organizată în

1175 Gheorghe Apostol, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al judeţului Braşov“, în Scînteiay 29 aprilie 1968.

1176 Paul Niculescu-Mizil, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid al judeţului Timiş“, în Scînteia, 30 aprilie 1968.

Capitală. Acolo Ceauşescu mai afirmase că, în urma unor cercetări „de doi ani şi jumătate, cu concursul unui mare număr de activişti de partid”, „comisia de partid desemnată de Comitetul Executiv” a studiat dosare însumând peste cincizeci de mii de file şi a ajuns la concluzia că „au fost comise unele abuzuri”. „Cei care le-au organizat şi-au pătat mâinile cu sângele lui Pătrăşcanu şi altor activişti de partid şi de stat”. Procesul a fost „o înscenare odioasă”, iar Pătrăşcanu, „victima unui asasinat mişelesc”. Când în Uniunea Sovietică şi în alte ţări socialiste se îndreptau asemenea fapte, la noi „tocmai atunci s-a ivit această grabă de a-l judeca şi a-l executa după două zile, în mod precipitat, prin împuşcare pe la spate”. În ceea ce priveşte portretul lui Pătrăşcanu, el va fi impus cu următoarele calităţi şi defecte: „Era un om de mare valoare intelectuală, un om de vastă erudiţie şi cultură marxist-leninistă, un remarcabil conducător de partid. Desigur avea şi el lipsurile sale, dar nu ştiu dacă se găseşte un om pe lume care să poată susţine că este perfect şi nu are niciun fel de lipsuri. Partidul nostru, poporul nostru se poate mândri cu oameni ca Pătrăşcanu. Noi dorim, tovarăşi, ca în rândurile intelectualităţii de astăzi să avem cât mai mulţi oameni ca Pătrăşcanu, luptători hotărâţi pentru cauza socialismului şi comunismului, umanismului socialist.”[1177]

Evenimentul potrivit pentru a impune reprezentări sociale adecvate noii etape ideologice, prilej cu care sunt difuzate noile clişee ale unei „limbi de lemn” proaspăt forjate, este utilizat şi pentru a acredita imaginea unui viitor mai bun. Iată, spre exemplu, ce le spunea colonelul Erwin Holţier lucrătorilor din Securitate, la 9 mai 1968, la şedinţa de la Direcţia a X-a, unde s-au prelucrat documentele Plenarei CC al PCR din aprilie 1968: „Am fost închis împreună cu Dej şi cu Alex. Drăghici, dar nu mi-am închipuit că au fost capabili să săvârşească abuzuri şi

1177 Nicolae Ceauşescu, „Cuvîntare la Adunarea activului de partid din Capitală“, în Scînteia, 28 aprilie 1968.

ilegalităţi. […] Alexandru Drăghici a fost un laş – fiindcă la plenară nu a dezvăluit adevărul, căutând să se apere. […] După cum cunoaştem, fiica lui Gheorghiu-Dej a plecat de zeci de ori în străinătate, dacă nu de sute de ori, şi-a făcut rochii fistichii, s-a făcut actriţă, a ţinut mai mulţi bărbaţi care au fost făcuţi şi miniştri". După ce critică jocurile de noroc „Loto" şi „Pronosport" şi pe conducătorii de partid ce-şi trimit fiii la studii în străinătate, Holţier propune: „Democraţia în statul nostru consider că ar trebui să fie lărgită, un şef să fie schimbat şi chiar şeful statului să fie schimbat la Congresul partidului pentru a avea garanţia că în viitor nu se vor mai repeta asemenea lucruri". 1 Adunările au decurs conform programării şi intenţiilor proiectate, cu excepţia celei de la Facultatea de Medicină şi Farmacie din Bucureşti, unde se afla şi fiica adoptivă a lui Drăghici. Peste ordinea de zi pregătită din vreme, aceasta a luat cuvântul şi a negat adevărul celor spuse despre tatăl ei. Acestuia, acuză studenta, nu i s-a dat posibilitatea nici în Plenara CC să relateze complet cele petrecute. Conform informării prezentate de secretarul organizaţiei de bază IMF, care critică „atitudinea nejustă" a Auricăi Drăghici-Alexandrescu, aceasta a spus în şedinţă: „Tata a fost şi a rămas un om cinstit […] a fost cooptat în Biroul Politic în 1955, iar de MAI ştiţi cine răspundea atunci. […] Dacă admitem că ar fi vinovat, nu ar fi singurul, aşa cum s-a afirmat aici şi se pune totul în seama lui."[1178] în urma acestei defecţiuni, primul secretar de partid al Capitalei, Dumitru Popa, l-a informat pe Ceauşescu, care a dispus reconvocarea activului de partid şi comuniştilor din instituţie, pentru a relua discuţiile. La acea adunare a fost trimis Grigore Răduică (evident că nu şi Alexandru Drăghici), care a venit înarmat şi cu stenograma discuţiilor din Plenara CC al PCR.[1179]

În 30 octombrie 1969, comunistul ilegalist Alexandru

1178 ASRI, fond D, dosar 9604, voi. 4, ff. 341-342 (Cuvântarea lui E. Holţier la şedinţa Direcţiei a X-a din MAI din 9 mai 1968).

1179 Convorbire cu Grigore Răduică, februarie 1998.

Drăghici a fost exclus din partid. I se reproşa, în primul rând, faptul că ordonase, în 1954, uciderea lui Ibrahim Sefit, zis Turcu. În ultima discuţie înregistrată cu comisia instituită de Ceauşescu, Alexandru Drăghici i-a spus lui Gheorghe Stoica: „Eu socotesc că nu mi-am făcut decât datoria şi că am adus o contribuţie foarte mare la întărirea statului acesta de democraţie populară, la cuceririle clasei muncitoare, la cuceririle poporului muncitor din ţara noastră, că am îndreptat acţiunile represive numai împotriva duşmanului, dar e posibil să fi făcut unele greşeli. Se ştie că astăzi duşmanii sunt duşmani, iar mâine sunt prieteni. Aşa este. Eu socotesc că mi-am făcut datoria şi n-am ce să-mi reproşez”. 1

Unda de şoc provocată în aprilie 1968 este preluată şi amplificată de mediile artistice şi literare. Academicianul Zaharia Stancu, preşedintele Uniunii Scriitorilor, îşi etalează îndoielnicele amintiri personale pe care le-a avut despre Pătrăşcanu şi mai ales despre Foriş (pe care nici membrii Comisiei Centrale Financiare a CC, ilegaliştii Calmanovici şi Berman, nu apucaseră să-l cunoască în mod direct). Stancu afirmă că „i-a apreciat pentru convingerile lor revoluţionare” pe cei doi foşti lideri comunişti, *reabilitarea* fiind „un act de dreptate, de respect faţă de adevărul istoric”.[1180] George Ivaşcu, devenit redactor-şef al revistei *Contemporanul* (investit între timp de propaganda de partid şi cu meritele de a fi contribuit la redactarea primului număr din *România Liberă*, apărut în condiţii de legalitate, în locul celor „cu pete la dosar” ce-l redactaseră), atinge culmile hiperbolei în amintirile despre Pătrăşcanu. „Patriotismul – iluminat la flacăra marxismului pe care Pătrăşcanu ştia să-l insufle, a făcut ca în acei ani la Iaşi, şi nu numai la Iaşi, să atragă şi să electrizeze sute de mii de tineri intelectuali”[1181] – este

1180 Apud Doina Jela, Drumul Damascului. Spovedania unui fost torţionar Editura Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 193.

1181 George Ivaşcu, „Resurecţia morală“, în Contemporanul 3 mai 1968.

relatarea lui despre ilegalistul Pătrăşcanu ostracizat în 1935, în Moldova. Cine ar fi putut bănui, în spatele acestor cuvinte, un alt crâmpei de realitate în care acelaşi George Ivaşcu, aflat el însuşi în anchetă, era folosit în 1950 de anchetatorul Moraru Gheran ca „agent de cameră" pe lângă Belu Zilber?[1182]

Ecourile *reabilitării* lui Lucreţiu Pătrăşcanu construiesc aura de „cârmaci drept" a lui Ceauşescu. Anul 1968 a fost anul său de glorie. Discursul său din august, cauzat de invadarea Cehoslovaciei, încununează portretul comunistului patriot, întemeietor de epocă istorică.

EPILOG

„Iar restul e tăcere..."

Supravieţuitorii condamnării şi familiile victimelor *procesului Pătrăşcanu* au ieşit curând din câmpul atenţiei şi preocupărilor noilor justiţiari. Interdicţiile discuţiilor libere despre cele întâmplate au rămas în vigoare.

Încălziţi de succesul în „restabilirea dreptăţii", membrii comisiei de *reabilitare* se pregăteau, însă, să-şi continue activitatea. Pe adresa noului for justiţiar soseau tot mai multe scrisori ale victimelor nevinovate condamnate în anii instalării regimului comunist ori ale urmaşilor acestora, care doreau ştergerea stigmatului care-i împiedica să intre într-o anume cadenţă de normalitate. „Procesul sabotorilor de la Canal" li s-a părut, după spusele lui Grigore Răduică, o bună continuare. Faptul că în 1952 fuseseră executaţi trei oameni şi alţi şaptesprezece condamnaţi la ani mulţi de închisoare avea un şi mai pronunţat caracter de înscenare: însuşi Dej decisese sistarea investiţiei ca nerentabilă prin concepţie, nu prin sabotaj. Se pregăteau, aşadar, de tragerea la răspundere a generalului-maior Nicolae Doicaru, care instrumentase ancheta. Ceauşescu i-a dezarmat însă scurt cu întrebarea „alte treburi nu mai aveţi?" Cât despre Doicaru, acesta, zisese Ceauşescu, nu făcuse decât să

1182 ASRI, fond P, dosar 40002, voi. 203, f. 162 (Stenograma discuţiei avute cu I. Şoltuţiu).

execute ordinele. De altfel, în semn de preţuire din partea lui Ceauşescu, Doicaru va urca în funcţiile politice (devenind membru supleant al CC) şi în „servicii” (şef al DIE şi prim-adjunct al ministrului de Interne). Competenţele sale vor fi bine apreciate şi în 1990, când devine consilierul noului revoluţionar Gelu Voican-Voiculescu, carieră curmată de drama sinuciderii sale… la vânătoare!

În istoriografia contemporană, din 1968 până în 1989, cu excepţia lui Ceauşescu, personajul care beneficiază de cele mai multe referiri a fost Lucreţiu Pătrăşcanu. După *reabilitare*, scrierile lui Pătrăşcanu au fost retipărite, fiind însă, în continuare, adaptate cerinţelor ideologice. În 1968, Institutul de Studii Istorice de pe lângă CC al PCR a început editarea selectivă a lucrărilor şi cuvântărilor sale. Volumul şase, *Scrieri*, *articole*, *cuvântări* (*1944 – 1947*), a fost pregătit, în mod neobişnuit, în două variante. Una conţine discursul de la Cluj din iunie 1946, cealaltă nu. În 1983 s-a considerat oportună tipărirea variantei eliptice, pentru a nu-i indispune pe tovarăşii de la Budapesta. Peste trei ani, după ce apăruse însă, în Ungaria, lucrarea în trei volume *Istoria Transilvaniei*, s-a tipărit volumul complet.

În ceea ce priveşte efectele *reabilitării* din 1968 asupra condamnaţilor în procesul Pătrăşcanu, dintre victimele directe, singurul care nu a primit compensaţii materiale a fost Belu Zilber. Foştii ilegalişti au fost reprimiţi în partid „cu vechimea corespunzătoare”. Au primit pensii, dreptul de a frecventa policlinicile şi spitalul partidului şi li s-au oferit compensaţii băneşti în valoare de 90.000 de lei. Le-a fost retrocedat şi ce mai rămăsese din bunurile confiscate.

Vila de la Snagov construită de soţii Pătrăşcanu a fost refăcută de Gospodăria de partid şi redată Elenei Veakis-Pătrăşcanu. I-a fost dată şi învoirea de a constitui acolo un elevat cerc artistic şi cultural. Frecventat de elita bucureşteană, repede atrasă pe orbita „noilor orientări”,

cercul a fost, cu siguranţă, bine supravegheat şi utilizat de „organele” în puterea cărora s-a aflat, în cea mai mare parte a vieţii sale, fosta soţie a lui Lucreţiu Pătrăşcanu. O vreme, în căsuţa din spatele vilei a locuit şi „coana Victoriţa”, fosta menajeră a soţilor Pătrăşcanu. Soţii Veakis au primit şi un apartament pe Calea Moşilor, unde la loc de cinste au amenajat un „colţ Lucreţiu Pătrăşcanu”.

Acolo i-a vizitat pentru ultima dată şi Petre Pandrea, cumnatul lui Lucreţiu Pătrăşcanu, însoţit de fiica sa, Nadia. Avocatul Pandrea, trecut în mai multe rânduri prin închisoare, înţelesese mai repede decât ceilalţi rosturile *reabilitării*. Înţelegerea i-a agravat ciroza cu care se întorsese din închisoare, astfel că în 1968 a decedat.

Mama lui Lucreţiu Pătrăşcanu decedase la sfârşitul lui martie 1954, cu puţină vreme înainte de procesul fiului său. Văduvă din 1937, după arestarea fiului şi a ginerelui, fusese mutată în domiciliu obligatoriu la Poiana Ţapului, împreună cu fiica sa şi cei doi nepoţi. Trăiau din lecţiile particulare date de fiica licenţiată în litere la Sorbona, dar mama, optimistă ca în anii ilegalităţii comuniste, şi-a aşteptat cu speranţă, până la capătul vieţii, fiul iubit. După *reabilitare*, surorii lui Pătrăşcanu, periculoasă prin amintirile sale de dublu ostracizată, i s-a sugerat că ar fi mai bine să emigreze. împreună cu cei doi copii, Nadia şi Andrei, a emigrat în Franţa. Printre amintirile dureroase ale Nadiei Marcu se află şi milogeala zadarnică la prietenii de stânga ai tatălui ei, Geo Bogza şi Tudor Vianu, pentru a fi ajutată să se angajeze.

Dar într-o asemenea încâlceală politică, nu doar oamenii au destine neobişnuite! Casa de la Poiarna Ţapului a intrat în urma unor dubioase împrejurări în proprietatea familiei Ponta, „micul Titulescu” din zilele noastre fiindu-i acum moştenitor.

După *reabilitare*, soţii Lena Constante şi Hari Brauner s-au bucurat de succes şi consideraţie în viaţa artistică românească.

Au primit dreptul de emigrare în străinătate Jac

Berman şi Lili (Eleonora) Revesz, fostă Weigl. Recăsătorit, doctorul Weigl a emigrat şi el. Fiul lui Calmanovici, Gad, a rămas în Suedia cu prilejul unei reuniuni internaţionale pe tema limbii esperanto. Curând, mama, soţia şi cele două fiice ale sale au primit drept de emigrare în scopul reîntregirii familiei. După decenii, a aflat din revista românească *Magazin istoric* drama tatălui său. Tot ce ştiuseră despre el după sentinţa din 1954 fusese înştiinţarea venită de la Aiud că deţinutul Emil Calmanovici decedase în urma unui atac de cord.

Despre cele întâmplate au scris Lena Constante, Belu Zilber şi Anton Raţiu. A recompus fiecare drama prin care a trecut fără să fi avut putinţa de a cunoaşte adevărul despre soarta, faptele şi spusele celorlalţi. Nici membrii Comitetului Central, nici victimele, nici foştii anchetatori n-au aflat, în 1968, despre *procesul Pătrăşcanu* mai multe decât cititorii ziarului *Scânteia*.

După *reabilitare*, Alexandru Drăghici a fost scos din funcţii, exclus din partid şi pensionat la cerere. Fostul ministru de Interne Teohari Georgescu, ca unul ce avusese de suferit în vremea lui Gheorghiu-Dej, a fost readus pentru scurtă vreme (1972 – 1974) ca membru supleant în Comitetul Central. Pe aceleaşi considerente, Miron Constantinescu a fost readus în conducerea partidului şi în funcţia de ministru al învăţământului. Pentru Simion Bughici, misteriosul „tovarăş Cohn” care i-a trasat lui Koffler sarcina de partid de a se declara vinovat, Ceauşescu a creat funcţia de ministru al Industriei Alimentare. Unul câte unul, oamenii pe care se sprijinise Gheorghiu-Dej au fost îndepărtaţi. Ca reprezentant al vechilor ilegalişti a fost păstrat Bodnăraş, care din conducerea partidului a trecut în lumea veşniciei, condus, ca un bun creştin, de un alai de preoţi. Au fost îndepărtaţi apoi şi cei care-l slujiseră cu fidelitate pe Ceauşescu în primii ani de putere. Morţile lui Virgil Trofin şi Vasile Patilineţ – „aghiotanţii” săi de-atunci – sunt socotite azi misterioase.

Fostele cadre ale Securităţii şi foştii anchetatori socotiţi vinovaţi au primit sancţiuni pe linie de partid şi au fost pensionaţi. Fostul anchetator Ludovic Weiss a emigrat şi el în Israel. Gheorghe Pintilie, care şi-a asumat disciplinat sarcina recunoaşterii uciderii lui Foriş – „mişeleşte, cu o rangă, pe la spate" a fost decorat cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la înfiinţarea PCR. A trăit până la adânci şi liniştite bătrâneţi, împreună cu soţia sa, Ana Toma.

Dintre cei care i-au adus servicii lui Lucreţiu Pătrăşcanu, unii mai întreprinzători au avut de câştigat. În iulie 1974, Cancelaria CC al PCR a emis o notă prin care aproba cererea făcută de până atunci necunoscuţii Emilia şi Andrei Dufală de a li se acorda distincţii ale RSR pe motiv că i-au găzduit pe soţii Pătrăşcanu în casa lor din Baloteşti înainte de 23 august 1944. „Pentru această faptă", Secretariatul CC al PCR aprobase în 1972 o pensie de 1 800 de lei lunar lui Andrei Dufală, iar în 1974 ambii soţi au fost medaliaţi.

În după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989, după fuga lui Ceauşescu, la sediul CC, printre „oamenii de bine" ce-au răspuns apelului lansat prin intermediul televiziunii de Ion Iliescu se aflau şi Alexandru Drăghici cu soţia sa, Marta. După 1990, când presa a început să scoată la iveală adevărurile din spatele propagandei comuniste, soţii Drăghici au emigrat în Ungaria. Cererii româneşti de extrădare a lor, autorităţile maghiare nu i-au dat curs. În 1993, ziarele au informat că Alexandru Drăghici a decedat.

Cu numai o zi înainte de a apărea în faţa tribunalului, în aproximativ aceeaşi perioadă, a fost anunţat şi decesul fostului general de Securitate Alexandru Nicolschi.

„Căderea" lui Chişinevschi obstrucţionase ceva mai înainte şi cariera lui Şoltuţiu. Se reîntorsese la Cluj pentru a ocupa postul de director adjunct al Bibliotecii Centrale Universitare şi funcţia de secretar de partid al universitarilor clujeni. În 1968 s-a aflat la Cluj că secretarul de partid ce făcea figură de comunist democrat

fusese „unul” dintre anchetatorii lui Pătrăşcanu. La şedinţa cu activul de partid al Clujului, prezidată de Maurer în 1968, Şoltuţiu nici măcar nu a fost obligat să fie de faţă.

Celui ce fusese în 1951 – 1954 principalul instrument în mecanismele anchetei în care au fost ucişi şi chinuiţi zeci de oameni, cazangiu la origine, i s-a dat, ca o retrogradare, misia de a păstori elita universitară a Clujului. După declaraţiile date la Bucureşti în 1967 – 1968, s-a întors de nimeni tulburat acasă. Universitarii clujeni au continuat să-l salute ataşându-i respectuos titulatura de „profesor”. A continuat să trăiască mult mai bine decât majoritatea semenilor, din pensia de colonel de Securitate cu sporuri de ilegalist. Urmaşii săi au intrat, cu succes, în elita intelectualilor de renume, tehnicile de fabricare a prestigiului funcţionând pentru privilegiaţii serviciilor speciale cu acelaşi succes ca şi manipulările de compromitere ale neagreaţilor.

După timpul îndelungat petrecut cu lectura în arhivă, voiam să aşez în ordine logică informaţiile şi imaginile date de documentele citite. Voiam să ştiu în ce condiţii, în ce haine a stat fostul ministru al Justiţiei în cei şase ani de anchetă. Doream să aflu ce se întâmpla între anchetator şi anchetat dincolo de procesele-verbale. Orice spuneau Pătrăşcanu şi Koffler despre viaţă, înainte de moarte.

L-am căutat la telefon pe fostul anchetator-şef Ioan Şoltuţiu. „Pătrăşcanu? A fost judecat, a fost reabilitat. Pentru mine nu mai există. Au venit şi din America să mă întrebe. Nu vreau să vorbesc nimic despre el”, a spus pe tonul de anchetator, trântind telefonul.

Am vrut apoi să-l văd: din muzeul memoriei, o astfel de rară insectă cum ar lipsi?

În plin centrul Clujului, pe o stradă din spatele Universităţii „Babeş-Bolyai”, într-o casă ce va fi fost smulsă prin naţionalizare vreunui exponent al burghezo-moşierimii, locuia, în anul 1999, familia Şoltuţiu. Vara însă se retrăgeau în „conacul de la Ileanda”. O vilă arătoasă construită, se spune, cu material gratuit provenit din

demolarea vechiului gard al Grădinii Botanice din Cluj. Am sunat la uşa reşedinţei clujene. Am fost privită de după perdeaua ferestrei, dar nu mi s-a deschis. Abia când au sunat vecinii mi-au descuiat uşa. Soţii Şoltuţiu s-au scuzat: ascultau muzică simfonică – era concertul unui nepot – şi n-au auzit soneria.

În spaţiul luxos al încăperii sunt faţă în faţă cu Şoltuţiu. Mobila stil de lemn curbat trezeşte fulgerul „amănuntului" că anchetatorul-şef Şoltuţiu cumpărase patul şi aşternuturile lui Pătrăşcanu după ce fusese executat. Dormise, visase, iubise ori zămislise poate urmaşi în patul omului pe care-l dusese la moarte... Vorbesc însă neutru, din poziţia cercetătorului care stabileşte conexiuni între acţiunile şi personajele *cazului Pătrăşcanu*. Îi spun că am citit, ca şi el, întregul conţinut al anchetei, dar şi materialele din 1967 – 1968 pe care el nu le cunoaşte. Fostul anchetator-şef continuă însă să-şi profeseze meseria de-o viaţă: minciuna. Dar „pune problema" altfel. Cu ton mic, mă roagă politicos „să înţeleg situaţia": tot ceea ce a ştiut a aşternut pe hârtie şi a predat însemnările făcute „unor doi tineri istorici". Nu poate să strice rezultatul muncii lor povestindu-mi şi mie câte ceva. „N-are rost să mai insistaţi, nici acum, nici altă dată", repetă stăruitor, împingându-mă spre uşă.

A doua zi, întâmplarea a făcut să ni se încrucişeze drumurile. În piaţa străjuită de statuia lui Matei Corvin, un domn cu baston, elegant şi rasat, deprins să fie chemat „domnul profesor" de către concitadini, se plimba senin sub soarele amiezii de iarnă. Cine să bănuiască, în eleganta urbe clujeană, unde e tratat cu mare respect de-o jumătate de secol, că este un ucigaş cu crima prescrisă? Cine să ştie, privindu-l, că în urmă cu mulţi ani îşi lăuda „osul de muncitor" şi se autopropunea „să demaşte banda de spioni şi complotişti în frunte cu Pătrăşcanu", apărând, vigilent, „organele Securităţii de mâna duşmanului"?

S-a făcut că nu mă recunoaşte, trecând pe lângă mine.

Cum e să duci oameni la nebunie, cum e să duci la moarte oameni? Sunt întrebări care încă zăbovesc în mintea multora. Pe Ioan Şoltuţiu, judecata semenilor ori Judecata de Apoi nu par a-l fi tulburat nici ziua, nici noaptea.

BIBLIOGRAFIE

I. Documente inedite

Arhivele Serviciului Român de Informaţii (ASRI): fond P, dosar 40002, volumele 1 – 204; fond D, dosar 40008, vol. 2, 4.

Arhivele Naţionale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fondul Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Secţia Cancelarie, dosarele 30/1945, 31/1945, 24/1946, 29/1953, 43/1953, 47/1953.

ANIC, Arhiva Executivă a Comitetului Central al PCR, nr. 264/18.02.1972, Voi. 7.

Istoria PCR, manuscris dactilografiat, „Fondul Miron Constantinescu", constituit prin donaţie testamentară în 1974 la biblioteca Şcolii Normale „Dimitrie Ţichindeal" din Arad.

Scrisorile lui Lucreţiu Pătrăşcanu, datate Leipzig, 23 februarie 1923, respectiv, 1 decembrie 1923, colecţia istoricului Cristian Popişteanu.

II. Documente edite a. Publicate în volume

Rezoluţia Biroului Politic al CC al PMR în chestiunea naţională, Editura PMR, Bucureşti, 1949.

Rezoluţii şi hotărâri ale CC al PMRy vol. 1 (1948 – 1949) y Editura PMR, Bucureşti, 1952.

În ajutorul celor ce urmează cursurile serale de partid, Editura de Stat pentru Literatură Politică, Bucureşti, 1954.

România. Viaţa politică în documente. 1945, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994.

România. Viaţa politică în documente. 1947, Arhivele Statului din România, Bucureşti, 1994.

Lichidarea lui Marcel Pauker. O anchetă stalinistă (1937 – 1938), documente traduse şi adnotate de George

Brătescu, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1995.

Principiul Bumerangului. Documente ale Procesului Lucreţiu Pătrăşcanu, Editura Vremea, Bucureşti, 1996.

Misiunile lui A.I. Vîşinski în România (Din istoria relaţiilor româno-sovietice, 1944 – 1946). Documente secrete. Academia Română, I.N.S.T., Bucureşti, 1997.

Stenogramele şedinţelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, vol. I, 1948, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti, 2002.

Buzatu, Gheorghe, *România cu şi fără Antonescu*, Editura Moldova, Iaşi, 1991.

Buzatu, Gheorghe, *Românii în arhivele Kremlinului*, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1996.

Buzatu, Gheorghe; Chiriţoiu Mircea, *Agresiunea comunismului în România*. *Documente din arhivele secrete*, *1944 – 1989*, Editura Paideia, Bucureşti, 1999, vol. 1.

Cătănuş, Dan; Chiper, Ion, *Cazul Ştefan Foriş, lupta pentru putere în PCR de la Gheorghiu-Dej la Ceauşescu*, Documente 1940 – 1968, Editura Vremea, Bucureşti, 1999.

Chiper, Ion; Constantiniu Florin; Pop, Adrian, *Sovietizarea României*. *Percepţii anglo-americane*, Editura Iconica, Bucureşti, 1993.

b. Publicate în periodice

„Directivele de bază ale NKVD pentru ţările din orbita sovietică, Moscova 2 – 6 – 1947 (strict secret), K-AA/CC 113. Indicaţia NK/oo3/47”, în revista *Memoria* nr. 8/1993.

„Plenara a V-a a CC al PMR din 23 – 24 ianuarie 1950 despre sarcinile partidului în domeniul muncii organizatorice”, în *Lupta de clasă*, nr. 2/februarie 1950.

„Rezoluţia Plenarei CC al PMR cu privire la rezultatele verificării membrilor de partid şi la primirea noilor membri de partid”, în *Scânteia*, 20 iunie 1950.

„O minută românească a şedinţelor conferinţei Armistiţiului, 11 – 12 septembrie 1944”, în *Magazin istoric*, oct. 1990.

„Stenograma Şedinţei Plenare a CC al PCR din ziua de 22 octombrie 1945” (Arhiva Biroului Politic al CC al PMR), în *Sfera Politicii*, nr. 37, aprilie 1996.

„Stenograma de la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, fragment reprodus de revista *Dilema*, 31 mai – 6 iunie 1996.

Apostol, Gheorghe, „Cuvântare la Adunarea activului de partid al judeţului Braşov”, în *Scânteia*, 29 aprilie 1968.

Bodnăraş, Emil, „Cuvântare la Adunarea comemorativă a eroilor de la Doftana”, în *Scânteia*, 11 noiembrie 1955.

Bodnăraş, Emil, „Cuvântare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, în *Scânteia*, 17 decembrie 1961.

Bodnăraş, Emil, „Cuvântare la Adunarea activului de partid al judeţului Galaţi”, în *Scânteia*, 30 aprilie 1968.

Ceauşescu, Nicolae, „Cuvântare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, în *Scânteia*, 13 decembrie 1961.

Ceauşescu, Nicolae, „Raport la Plenara CC al PCR din 22 – 25 aprilie 1968”, *Scânteia*, 26 aprilie 1968.

Ceauşescu, Nicolae, „Cuvântare la Adunarea activului de partid din Capitală”, în *Scânteia*, 28 aprilie 1968.

Constantiniu, Florin, „Gh. Gheorghiu-Dej, şedinţa Biroului Politic al CC al PMR din 29 noiembrie 1961”, în *Curier Naţional Magazin*, 2 noiembrie 1996.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe, „30 de ani de luptă a partidului sub steagul lui Lenin şi Stalin. Raport prezentat în 8 mai 1951 la Adunarea solemnă în cinstea celei de-a 30-a aniversări a întemeierii Partidului Comunist din România”, în *Scânteia*, 11 mai 1951.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe, „Vigilenţa revoluţionară a popoarelor în lupta pentru socialism”, în *Scânteia*, 6 septembrie 1951.

Marin, Gaston, „Cuvântare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, în *Scânteia*, 12

decembrie 1961.
Maurer, Ion Gheorghe, „Cuvântare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, în *Scânteia*, 14 decembrie 1961.
Maurer, Ion Gheorghe, „Cuvântare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, în *Scânteia*, 17 decembrie 1961.
Maurer, Ion Gheorghe, „Cuvântare la Adunarea activului de partid din Capitală”, în *Scânteia*, 30 aprilie 1968.
Moisescu, Anton, „Cuvântare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, în *Scânteia*, 10 decembrie 1961.
Niculescu-Mizil, Paul, „Cuvântare la Adunarea activului de partid al judeţului Timiş”, în *Scânteia*, 30 aprilie 1968.
Roman, Valter, „Cuvântare la Plenara CC al PMR din 30 noiembrie – 5 decembrie 1961”, în *Scânteia*, 12 decembrie 1961.
Stancu, Zaharia, „Cuvântare la Adunarea activului de partid al municipiului Bucureşti”, în *Scânteia*, 29 aprilie 1968.
Trofin, Virgil, „Cuvântare la Adunarea activului de partid al judeţului Satu Mare”, în *Scânteia*, 29 aprilie 1968.
III. Presă Colecţii de presă
Libertatea (august 1944).
Monitorul Oficial, partea a III-a (dezbateri parlamentare), nr. 1, 4 şi 6 din 18, 22 şi 24 iunie 1931.
Patriotul Arad (octombrie-noiembrie 1946).
România Liberă (1944).
Scânteia (1944 – 1949, 1961, 1968).
Socialismul (1924).
IV. Memorii, jurnale, însemnări
* * * închisoarea din Sighet acuză, 1950 – 1955, Editura Gutinul, Baia Mare, 1991.
Betea, Lavinia, Maurer şi lumea de ieri. Mărturii

despre stalinizarea României, Editura Fundaţiei „Ioan Slavici”, Arad, 1995.

Betea, Lavinia, Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu. Convorbiri, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997.

Biberi, Ion, *Lumea de mâine. Culegere de interviuri*, Editura Forum, Bucureşti, 1945.

Bossy, Raoul, *Jurnal (2 noiembrie 1940 – 9 iulie 1969)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2001.

Brucan, Silviu, *Generaţia irosită*, Editura Univers & Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992.

Câmpeanu, Pavel, *Ceauşescu, anii numărătorii inverse*, Editura Polirom, Iaşi, 2002.

Constante, Constantin, Colindând prin Rusia Sovietică. Note şi impresii de călătorie. 1916 – 1918, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2004.

Constante, Lena, *Evadarea tăcută*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea. Convorbiri neterminate, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Crăciunaş, Silviu, *Reabilitarea*, Editura Vremea, Bucureşti, 2000.

Georgescu, Adriana, *La început a fost sfârşitul*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1992.

Groza, Petru Dr” *în umbra celulei*, Editura Cartea Rusă, Bucureşti, 1945.

Ioanid, Ion, *închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. III, Editura Albatros, Bucureşti, 1991.

Ionniţiu, Mircea, *Amintiri şi reflecţiuni*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993.

Jela, Doina, Drumul Damasculuі. Spovedania unui fost torţionar, Editura Humanitas, Bucureşti, 1999.

Novicov, Mihai, Moartea lui Grigore Preoteasa... Catastrofa de pe aeroportul Vnukovo (1957), Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1998.

Pacepa, Ion Mihai, *Moştenirea Kremlinului*, Editura Venus, Bucureşti, 1993.

Porter, Ivor, *Operaţiunea „Autonomous”*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

Raţiu, Anton, Cumplita odisee a grupului Lucreţiu Pătrăşcanu. Adevăruri dureroase, Editura Gestiunea, Bucureşti, 1996.

Răduică, Grigore, *Crime în lupta pentru putere*, Editura Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1999.

Rădulescu, Mihai, Tragedia lui Lucreţiu Pătrăşcanu, Convorbiri cu omul politic Corneliu Coposu, Editura Ramida, Bucureşti, 1992.

Rădulescu-Motru, Constantin, *Revizuiri şi adăugiri. 1945*, Editura Floarea Darurilor, Bucureşti, 1999.

Rosen, Moses, *Primejdii, încercări, miracole*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1990.

Sănătescu, Constantin, *Jurnalul generalului Sănătescu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1993.

Schuyler, Cortlandt V.R., *Misiune dificilă. Jurnal, 28 ianuarie 1945 – 20 septembrie 1946*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

Sebastián, Mihail, *Jurnal*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.

Sfetcu, Paul, *13 ani în anticamera lui Dej*, Prefaţă, selecţie a textului şi note de Lavinia Betea, ediţia a II-a, Bucureşti, Curtea Veche Publishing, 2008.

Soljeniţîn, Alexandr, *Arhipelagul Gulag*, Editura Univers, Bucureşti, 1997.

State, Aurel, *Drumul crucii*, Editura Litera, Bucureşti, 1993.

Sudoplatov, Pavel, *Misiuni speciale. Arhitectura terorii*, Editura Elit Comentator, Bucureşti, 1996.

Şerbulescu, Andrei, *Monarhia de drept dialectic*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

Toma, Sorin, Privind înapoi. Amintirile unui fost ziarist comunist Editura Compania, Bucureşti, 2004.

Troncotă, Cristian, *Torţionarii*, Editura Elion, Bucureşti, 2006.

Zâne, Gheorghe, *Memorii (1939 – 1974)*, Editura

Expert, Bucureşti, 1997.
Zilber, Herbert (Belu), *Actor în procesul Pătrâşcanuy* Editura Humanitas, Bucureşti, 1997.
V. Interviuri nepublicate
Gheorghe Apostol, fost ilegalist şi demnitar comunist, noiembrie 1997.
Ioana Berindei, fiica lui Ioan Hudiţă, martie 2004.
Tatiana Brătescu, fiica Anei Pauker, septembrie 1999.
Gad Calingran şi Geta Calmanovici, fiul şi respectiv nora lui Emil Calmanovici, iulie 1998.
Adalbert Cercel, fost secretar al Comisiei judeţene electorale Arad în 1946, februarie 1998.
Romulus Galu, fost activist de partid din Arad, ianuarie 1998.
Maria Hui, din Ghioroc (Arad), fostă deţinută politic în Penitenciarul Miercurea Ciuc, februarie 2000.
Dan Ivan din Arad, ianuarie 1998.
Ioan Lupescu, din Bată (Arad), martie 1998.
Nadia Marcu, nepoata lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi fiica lui Petre Pandrea, septembrie 2005.
Tatiana Pokivailova (Moscova), istoric specializat pe tema relaţiilor dintre Kremlin şi statele-satelit, iulie 1998.
Grigore Răduică, gen. – lt. (r) de Securitate, decembrie 1997.
Mihai Retegan, istoric, fiul sociologului Gheorghe Retegan, septembrie 1999.
Ioan Şoltuţiu, fost anchetator-şef al lui Pătrăşcanu, septembrie 1999.
VI. Lucrări speciale
Andrew, Christopher; Gordievski, Oleg, KGB. Istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov, Editura All, Bucureşti, 1994.
Arendt, Hannah, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.
Bâtfoi, Dorin-Liviu, *Petru Groza, ultimul burghez*, Editura Compania, Bucureşti, 2004.
Besançon, Alain, *Originile intelectuale ale*

leninismului, Editura Humanitas, 1993

Betea, Lavinia, Psihologie politică. Individ, lider; mulţime în regimul comunist, Editura Polirom, Iaşi, 2001.

Carrère d'Encausse, Hélène, *Imperiul spulberat*, Editura Remember, Bucureşti, 1993.

Constantiniu, Florin, *PCR, Pătrăşcanu şi Transilvania (1945 – 1946) y* Enciclopedică, Bucureşti, 2001.

Deletant, Denis, *România sub regimul comunisty* Editura Fundaţiei „Academia Civică", 1996.

Duplan, Christian; Giret, Vincent, *Viaţa în roşuy* Editura Nemira, Bucureşti, 1997.

Furet, François, Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996.

Ionescu, Ghiţă, *Comunismul în România*, Editura Litera, Bucureşti, 1994.

Karpiński, Jakub, *Istoria comunismului polonez şi mondial* Editura de Vest, Timişoara, 1993.

Koestler, Arthur, *întuneric la amiază*, Editura Albatros, Bucureşti, 1991.

Lăcustă, Ion, *1948 – 1952, Republica Populară şi Româniay* Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2005.

Lenin, Vladimir L, *Opere completey* voi. 9, Editura Politică, Bucureşti, 1962.

Marcou, Lilly, *Stalin. Viaţa privată*, Editura Antet, Bucureşti, 1997.

Medvedev, Roy, *Despre Stalin şi stalinism*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991.

Pătrăşcanu, Lucreţiu, *Sub trei dictaturi*, Editura 100 + 1 Gramar, Bucureşti, 1996.

Petcu, Ion, Ceauşescuy un fanatic al puterii, biografie neretuşată, Editura Românul, Bucureşti, 1994.

Petric, Aron; Ioniţă, I. Gheorghe, Istoria contemporană a României. Manual pentru clasa a X-a, EDP, Bucureşti, 1985.

Radziński, Edvard, *Stalin*, Editura Aquíla '93, Bucureşti, 2003.

Rădulescu-Zoner, Şerban; Buşe, Daniela; Marinescu, Beatrice, *Instaurarea totalitarismului comunist în Româniay* Editura Cavallioti, Bucureşti, 1995.

Rotman, Liviu, Evreii din România în perioada comunistă, 1944 – 1965, Editura Polirom, Iaşi, 2004.

Scurtu, Ion, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul* XX, Editura Paideia, Bucureşti, 1999.

Soulet, Jean-Paul, Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre, Editura Polirom, Iaşi, 1998.

Sturdza, Mihail, *România şi sfârşitul Europei*, Editura Fronde, Alba Iulia – Paris, 1990.

Todorov, Tvetan, Confruntarea cu extrema. Victime şi torţionari în secolul XX, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996

Troncotă, Cristian, *Eugen Cristescu*: *asul serviciilor secrete româneşti*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1994.

VII. Articole apărute în periodice

Buzatu, Gheorghe, „Ana Pauker; portret şi autoportret”, în *Dosarele istoriei*, nr. 8/1997.

Chiper, Ion; Constantiniu, Florin, „Modelul stalinist de sovietizare a României”, în *Arhivele Totalitarismului*, I.N.S.T., nr. 3/1995.

Chiriţoiu, Mircea, „Mărirea şi decăderea lui Al. Drăghici”, în *Dosarele istoriei*, nr. 5/1996.

Chiriţoiu, Mircea, „1956 – Ana Pauker la a doua judecată a partidului”, în *Dosarele istoriei*, nr. 8/1997.

Cocea, Dina, „Ăia sunt de-ai lui Pătrăşcanu”, în *Dilema*, 31 mai – 6 iunie 1996.

Duţu, Alexandru; Dobre, Florica, „Drama generalilor români: Generalul Aurel Aldea”, în *Magazin istoric*, august 1996.

Hazard, Elizabeth, „Războiul rece a început în România”, în *Magazin istoric,* iunie 1996.

Hodos, H. George, Interviu cu Stelian Tănase, în *Sfera Politicii*, nr. 35/1966.

Iuţis, R., „Procesul de la Craiova”, în *Jurnalul Naţional*, 25 mai 2005.

Ivaşcu, George, „Resurecţia morală”, în *Contemporanul*, 3 mai 1968.

Levy, Robert, „Arhive secrete”, în *Sfera Politicii*, an IV, iulie-august, 1995.

Muraşko, Galina, „Represiunile politice în ţările Europei de Est la sfârşitul anilor ’40: conducerea sovietică şi nomenclatura naţională de partid şi de stat”, în *Analele Sighety* Fundaţia Civică, 1998.

Negrea, Constantin, „Vasile Roaită nu e... Vasile Roaită!”, în *Magazin istoric*, iunie 1996.

Pokivailova, Tatiana, „Tragica greşeală a lui Lucreţiu Pătrăşcanu”, în *Magazin istoric*, august 1996.

Pop, Adrian, „Iubirile lui Teohari Georgescu”, în *Dosarele istoriei*, nr. 7/1997.

Popişteanu, Cristian, „Un martor uitat”, în *Magazin istoric*, august 1996.

Suciu, Mircea; Levy, Robert; Panaite, Laurenţiu, „MAI şi Securitatea; documente inedite”, în *Dosarele istoriei*, nr. 5/1996.

Şperlea, Florin, „Cazul Pătrăşcanu şi procesele staliniste din „democraţiile populare”, în *Revista de istorie militară*, 4 – 5/2004.

Ştefan, Marian; Neacşu, Gheorghe, „Piese noi la Dosarul Anei Pauker”, în *Magazin istoric*, nr. 10/octombrie 1992, pp. 23 – 25.

Ţăranu, Liviu, „Gheorghe Gheorghiu-Dej în istoriografia actuală”, în *Dosarele istoriei*, nr. 7/2005.

Vasilichi Gheorghe, „Cum am evadat din închisoare”, în *Magazin istorky* mai 1968 (număr care, din dispoziţia Secţiei de propagandă a CC al PCR, nu a fost difuzat.

Werth, Nicolas, „Félix Dzerjinski et les origines du KGB”, în L’Hi *stoirey* septembrie 1992, Paris.

INDICE

A

Abakumov, Victor, 277 Agiu (Hagiu), Constantin, 67,

70, 167 Aladar, Imre, 26 Aldea, Aurel, 68, 86 Alexandrescu, Maria, 16 Alexandrini, Alexandru, 484
Alexeev, Iaşka, 210 Alexianu, Gheorghe, 98 Andronache, Nicolae.
438, 441
Andruhov, Gheorghe, 360 Anghel, Mircea, 271, 283, 331, 490
Antal, Gyorgyi, 473 Anton, Constantin, 54, 107, 108
Antonescu, Ion, 62, 64, 66 – 69, 72, 94, 97 – 99.
113
145, 155, 156, 181, 224, 243, 254, 301, 324, 335, 338, 339, 346, 352, 362, 380, 485
Antonescu, Maria, 365
Antonescu, Mihai, 72, 98, 252, 392
Antonescu-Pravcu, Ion, 421
Apostol, Gheorghe, 56, 108, 120 – 121, 123, 126, 152, 412 – 413, 476 – 477, 525, 534
Apostol, Ioan, 156
Apostol, Pavel, 241, 242
Aradi, Victor, 142 – 143
Ardelean (Ardeleanu), Aurel, 405, 417, 434, 495
Argetoianu, Constantin, 75
Atanasov, Nicolae, 307
Auschnitt, Max, 214, 218, 253, 256, 261, 275, 337, 252, 390 – 391
B
Babenko, Simion, 319
Bacalu, Paul, 421
Baltic-Dancuşi, Traian, 152
Baranov, Leonid, 278
Barbu, Gabriel, 418 Bădică, Ilie, 438, 441, 495 Băleanu, Alexandru, 261 Bănciulescu, agent, 24 Bârlădeanu, Alexandru, 413, 504, 517, 523 Beria, Lavrenti, 363, 407, 508, 531, 535 Berman, Jacques (Jac), 69, 295, 301, 313, 320 – 324, 332 – 334, 336 – 337, 343, 344, 383, 388, 416, 419, 422, 429, 435, 462, 475, 483, 509, 539, 542 Berry, Burton, 347, 483 Betea, Nicolae (nume conspirativ

SSI „Dan Demetrescu”), 139, 153 – 158, 175 – 177, 183, 188 – 189, 192, 194 – 197, 201 – 203, 210, 212, 222, 227, 255, 260, 272, 282, 366, 368 – 373, 377, 387, 420, 443, 456, 460, 485, 499, 509, 511, 519 – 521, 529, 534

Bierut, Bolesław, 166 Biji, Mircea, 156, 299 – 300, 366, 376 Birtaş, Aurora, 359, 361, 418, 444

Birtaş, Mircea, 359, 361, 420, 443, 456, 459, 468.

501, 510

Bistran, Maria (că-s.

Rădulescu), 448 Blaga, Lucian, 103, 252, 496

Blank, Aristide, 267 Blank, Gustav, 30 Bocu, Sever, 339 Bodnăraş, Emil (nume conspirativ: inginerul Ceauşu), 62, 64, 69 – 74, 106 – 109, 116, 119 – 124, 158, 167 – 168, 187, 190, 197, 210 – 212, 241 – 243, 250 – 253, 280, 314 – 318, 323, 338, 340, 356 – 357, 376, 382, 387, 391, 404, 431, 472 – 479, 514 – 515, 524, 527 – 534 Bodnăraş, Florica (Florica Munzer), 72 Bogăţean, Vasile, 474 Bogosian, Artin, 486 Bogosian, Sache, 391 Bogza, Geo, 366 Boilă, Romulus, 372 Borcescu, Maria, 24 Borcescu, Traian, 60, 243.

420, 483

Borilă, Petre, 409 – 411

Bossy, Răul, 73 Botta, Dan, 16 Brainer (Breiner), Bela (nume conspirative: Kelemen Ştefan, Balogh, Ghiţă Orlov), 29, 58 Brancov, Lazar, 256, 326 Brauner, Hari (Harry), 139, 140, 148 – 150, 170, 193, 198, 213, 243, 259, 268, 271, 391, 396, 416, 419, 422, 435, 448, 456, 458, 466, 483, 486, 509, 512, 542.

Brăiloiu, Constantin, 148 Brătăşanu, Alexandru.

421

Brătescu-Voineşti, Alexandru, 15 Brătianu, Constantin (Dinu), 66 – 68, 71, 77, 112, 243, 324, 338 – 339.

346, 418, 421 Brătianu, Ion, I.C., 345 Bretzel, 485 Brewer, Sam, 115 Briceag, Nicolae, 526 Brucan, Silviu, 375 Bruteanu, Colette (Coleta), 287, 419 Bucicov, Valerian, 211.

325, 472
Bucurescu, Gheorghe.
156
Budionnîi, Semion, 497 Bughici, Simion (nume real Simon David; nume conspirativ tovarăşul Cohn), 305 Bugnariu, Teodor, 242 Buharin, Nikolai, 18, 39, 160, 206, 220, 223 Buican, Alexandru, 87 Bujoiu, Ion, 260, 420 Bunaciu, Avram, 185.
352, 255, 381, 445 Buru, Lefter, 489 Butica, Francisk, 498 Byrnes, James, 483
C
Cahane, Moise, 438 – 439 Callimachi, Scarlat, 50 Calmanovici, Cecilia, 350.
383, 421
Calmanovici, Emil, 69, 251, 260, 282 – 283, 301, 313, 320 – 326, 332, 336 – 344, 351, 382 – 383, 390, 396, 403, 416, 419, 421 – 422, 429 – 432, 435, 449, 456, 471 – 475, 491, 500, 518, 529 – 530, 538 Calmanovici, Gad, 383
Cambrea, Nicolae, 124 Caragiale, Ion Luca, 15, 388.
Carandino, Nicolae, 163 – 164, 235.
Carp, Constantin (nume conspirativ Matei), 260, 386, 397, 420, 461 Călin, Vera, 384 Ceauşescu, Nicolae, 404, 478, 482, 488 – 491, 495, 499, 511, 513, 518, 522 – 537, 539 Cernîşevski, Nikolai, 15 Chica, Dumitru, 261, 341, 419
Chişinevschi, Iosif (Iosif Roitman), 48, 87, 126 – 127, 142, 205, 209, 243, 278, 299, 317, 376, 404 – 412, 417, 433 – 433, 476 – 477, 492 – 494, 498 – 499, 504 – 506, 527, 534 – 535, 544 Chivu, Stoica, 31, 56, 58, 210, 472, 476 – 477, 525 Christu, Ion, 76, 266 Churchill, Winston, 89, 116, 296
Ciolpan, Vasile, 401 Ciucă, Iulian, 358 – 359
Ciucă, Livia (Işfanescu), 358 – 359, 361, 418, 444, 449, 468
Ciulei, Ion, 417, 434 Clark, Kerr, 79.
Cleante (Kleante) – Gheorghiu, Ion, 351.
390, 418, 483 dementis, Vladimir, 207, 295
Cocea, N.D., 152 Coliu, Dumitru (Dimităr Coleff), 525

Comăniciu, Horaţiu, 371 Constante, Elizabeta, 219 – 220, 269, 418 Constante, Lena, 113, 139 – 140, 146 – 153, 170 – 174, 186 – 187.
191, 198 – 201, 204, 219, 243, 251 – 252, 259, 261, 268 – 270, 282, 332 – 334, 376, 390 – 392, 394, 396, 415 – 419, 422, 427, 435, 448, 463, 465, 466, 483, 485, 486, 491, 509 – 510
514, 518
Constantinescu, Miron, 87, 120, 123 – 127, 174, 236, 241, 265, 300, 366, 377, 398, 407, 409, 411.
414 – 415, 477, 480, 502 – 506, 526, 531 Constantinescu-Iaşi, Petre, 37, 66, Constantinovschi, Ilie (Leon Bercovici), 144, 388 – 389
Coposu, Corneliu, 63 Corbea, Dumitru, 156, 366
Coropiţă, Marin, 420, 483 Cosma, Neagu 287, 469 – 471.
Costa-Foru, Constantin, 21
Costea, Iosif, 263, 341, 419
Costea, Mirel (Nathan Zeider), 382, 500 Crainic, Nichifor, 456 Crăciun, Constanţa, 299 Crăciun, Gheorghe, 454 Crăciunaş, Silviu, 342, 371, 372.
Cristea, Miron, 345 Cristescu, Eugen, 27, 44, 98 – 99, 143 – 144, 251, 342, 421.
Cristescu, Gheorghe (Plăpumaru), 20 – 21 Cristescu, Pavel (Fifka Kleiman), 284
Crizostomu, Cosma, 420 D
Daicoviciu, Constantin, 242
Danciu, Alexandru, 360 Dante, Tuliu, 485 Dawyl, Ernest, 261 Dămăceanu, Dumitru, 69, 70, 76, 80, 84 – 85, 131, Dănulescu, Constantin, 222
De Chastelain, Alfred George Gardyne, 69, 336, 338
Demeter, Alexandru, 417, 434, 494
Demetrescu, Camil, 164 – 165, 355, 418, 421 Demetrescu, Liviu, 379 Dimitrov, Gheorghi, 42 – 43, 166, 178, 180 Dincă, anchetator, 389 Dinu, Constantin, 418.
421
Dinu, Lomy, 333 Dobrogeanu-Gherea, Alexandru, 20,

29 Doicaru, Nicolae, 540 Doncea, Constantin, 29, 31, 110
Dorobanţu, Vasile, 391
Dostoievski, Fiodor, 15 Dragnea, anchetator, 327, 328
Dragu, anchetator, 327 Drăghici, Alexandru.
35, 128, 201 – 203, 291, 294 – 295, 326, 354 – 355, 383, 406, 410 – 412, 417, 452, 467, 482, 494 – 495, 498, 507, 523 – 534, 537 – 538
Drăghici, Marta (Csziko), 303, 523
Drăghici, Toma, 360, 432, 445 – 448.
Drăghici-Alexandrescu, Aurica, 537 Driesch, Hans, 18 Duclos, Jacques, 132 Dulgheru, Mişu (Dulberger), 209, 282, 284, 286, 288, 295, 304.
325, 492
Dumitrescu, Liviu, 303 Dumitrescu, Nicolae, 219, 282, 284, 324 – 325 Dumitrescu, Sava, 163, 421
Durma, Mircea, 123, 222 – 223, 260, 420 Duţescu, Dan, 152, 156, 183, 188 – 189, 377
Dzerjinski, Feliks, 288 E
Economu, Nicolae, 156 Ehrenburg, Ilya, 276, Ellerington, ofiţer, 336 Ejov, Nikolai, 310 Engels, Friedrich, 178.
322, 327, 472 Enoiu, Gheorghe, 510 Eremia, Florea, 327 Ethridge, Mark, 252
F
Fabian, David, 20 Fărcaşu, Florica, 371 Feltev, Boris, 278 Ferguson, Vaughan, 188 – 189
Filipescu, Gheorghe, 374, 379, 520 – 521 Filipescu (Filipovici), Elena (Lenuţa) (nume conspirativ: Maria Ciobanu), 29, 32, 38 Filipovici, Gheorghe, 261, 394 – 395, 419 Fleancu, Aurel, 470 Flicher, Lucia, 151, 187, 533, 534
Focşăneanu, colonel, 76 Foen-Mocsonyi, Antoniu de 354, 459
Foriş, Ştefan (nume conspirative: Bătrânul, Hahn, Arion), 29, 34, 38 – 39, 47, 48, 57 – 58, 61, 105 – 106, 121 – 124, 157, 257, 260 – 261, 285, 296 – 307, 312 – 320, 329, 340, 375, 384 – 386, 403, 422 – 423, 429, 436, 446, 476 – 480, 501 – 502, 511, 531 – 533, 538 Franasovici, Richard,

130, 173, 246, 347

G

Galaction, Gala, 40, 152 Ganev, Dimităr, 24, 55 Gelep, Vasile, 51 Geminder, Bedrich, 295 Georgescu, Adriana, 402 – 403

Georgescu, Constant, 102 Georgescu, Rică, 339 Georgescu, Teohari, 48 – 49, 91, 99, 105 – 109, 111, 119 – 120, 127 – 128, 132, 157 – 159, 168, 178 – 179, 183, 186, 193 – 203, 209 – 210, 218, 234 – 239, 251, 278 – 279, 284 – 288, 291 – 295, 299, 304, 316 – 317, 321, 326.

329, 355, 364, 368, 376, 381, 391, 409, 477, 479, 494 – 501, 515, 520 – 530 Georgescu, Traian, 156 Ghelerter, Leon, 48 Gheorghe, Petre, 296.

307, 385 – 386, 478 Gheorghiu-Dej, Gheorghe, 29, 31, 52, 55 – 58, 88, 91, 105 – 106, 115, 119 – 132, 137, 162, 167 – 173, 178, 182, 184, 190, 199 – 205, 209 – 220, 236 – 249, 256 – 257, 265 – 267, 271 – 279, 281 – 285, 291 – 294, 299, 302, 305, 308, 317 – 321, 326, 345, 364, 376, 407 – 413, 417, 425, 467, 471 – 473, 476 – 482, 491 – 494 – 514, 518, 520, 525 – 526, 530 – 537 Gheorghiu, Maria, 391 Gheorghiu, Ronea, 294, 306 – 307, 519 Ghika, Alexandru, 50, 52.

261, 483

Ghilezan, Emil, 63 Ghircuţa, Vasile, 391 Gigurtu, Ion, 124 Giurga, Virginia, 189 Gligor, anchetator, 327

Goldenberg, Lascăr, 417 Goldenberg, Valentina.

391, 418

Goldstein, Dori, 22 Golopenţia, Anton (obiectiv „Tibi”). 61, 135, 146 – 147, 155 – 156, 177, 212, 282 – 283, 366 – 372, 378, 510 Gomułka, Władysław, 480 – 481

Gorun, Alexandru, 445 Gottwald, Klement, 166, 280

Graur, Alexandru, 141 Grigorescu, Lucian, 152 Gromîko, Andrei, 279 Gross, Nicol, 204, 259, 261, 270, 390, 483 Gross, Osias, 261, 390 Grossmann, Adolf, 391 Groza, Petru, 92 – 93, 100, 109, 113 – 114, 117, 121, 123, 178, 225 – 226, 253, 300 – 301, 342, 356, 381, 436, 445

Guină, Nicolae, 489, 498 Guşti, Dimitrie, 140, 147,

177, 198, 224, 365 Guşe, Nicolae, 418, 421 Gutmann, Maximilian, 390
Gyr, Radu, 456 H
Hall, maior, 172, 356 – 357, 483
Hamilton, Bill, 358 Harriman, Averell, 79, 81 – 83
Hârştein, Emil, 383, 421, 473
Haţiegan, Emil, 232 Heleport, Iosif, 360 Hirsch, Eva, 184 Hitler, Adolf, 43, 339 Hâra, Victoria, 389 – 390 Holman, Adrian, 166, 347 Holostenko, Vitali, 24 Holţier, Erwin, 536 – 537 Hricinic, Mihai, 391 Hruşciov, Nikita, 413, 480 – 481, 503, 531 Hudiţă, Ioan, 66, 351, 418 Hulubei, Horia, 224 Husák, Gustav, 412
I
Iagoda, Ghenrih, 320 Iavorschi, Adolf, 360 – 361, 420, 449, 456, 459, 468.
502, 510
Ibrăileanu, Garabet, 14 Iliescu, Alexandru, 38, 56 – 57
Isac, Leon, 391 Ioanid, Ion, 456 – 459 Ionescu, Alexandru, 260, 339, 343, 421, 470 – 471 Ionescu, Ghiţă Ionescu, Nae, 103 Ionescu, Radu, 516 Ionescu, Traian, 389 Ionescu, Vintilă, 24, 27, 143 – 144, 430 Ionescu-Bălăceanu, Gheorghe, 362, 418, 469 Ionniţiu, Mircea, 71, 116 Ivaşcu, George, 538 – 539
J
Jdanov, Andrei, 43, 275 Jebeleanu, Eugen, 366 Jianu, Marin, 187, 196 Jitianu, Romulus (Koffler), 261, 303, 379, 380
K
Kabelaz, Fritz, 340 Kádár, János, 481 Katz, Goldina, 417 Kavtaradze, Serghei, 180 – 184, 192, 212, Kernbach, M (?), 242 Killinger, Manfred von, 221
Kirov, Serghei, 206, 275 Klappholtz, Teodor, 418 Koci, Dodze, 207, 257 – 258
Koffler, Remus (nume conspirative: Konrad Specht, Léonin, Sergiu; în anchetă: Gheorghe Stănescu), 25, 259, 261, 282, 296 – 308, 313 – 314, 319, 324, 328 – 332, 336 –

338, 375, 379, 382, 386, 403, 416 – 422, 429 – 431, 435 – 447, 456, 467, 475 – 476, 491, 496, 502, 507, 511, 519, 522 Koestler, Arthur, 206 Kollontai, Aleksandra, 40 Rostov, Traicio, 207, 256 – 258, 480 Kun, Béla, 22 Kun, Suzana, 419

L

Lăcis, Mărtins 310 Lazăr, Ilie, 163 – 164 Lăzărescu, Emil, 418 Lăzărescu, Traian, 485 Lecca, Radu, 98, 221 – 222.

352, 419

Lengyel, Wilhelmina, 418

Lenin, Vladimir Ilici, 16, 20 – 22, 41, 111, 125.

127, 159 – 160, 195, 244, 275, 309, 322, 437 Leoveanu, Emanoil, 51.

261.420.483 Leoveanu, Şerban, 54, 420 Le Rougetel, 248 – 250.

341.483

Lesakov, V.I., 167 – 168 Leucuţia, Aurel, 339 Levente, Mihai, 134, 155 – 156, 188, 282, 366, 373 – 376

Lichtblau, Leon (nume conspirativ: Cristin), 30 Losniov, Eugen, 196, 260, 373

Luca, Vasile (Luka Laszlo), 78 – 79, 106, 110 – 111, 120 – 123, 129, 166 – 168, 178, 182, 199, 208, 233 – 234, 241, 243.

281, 283, 285, 295, 319, 341, 348 – 349, 376, 387, 389, 412 – 413, 477, 479, 502, 507, 515, 526 – 527, 531

Lupaş, Ioan, 232 Lupu, Petre (Lupu Pressman), 475, 477.

485

M

Macca, Virgil, 156 Macavei, Mihai, 48 Madison, Louis, 151, 171 – 172, 252, 327, 483 Mahule („colonel, 448 Maimuca, Constantin, 45 Malaxa, Nicolae, 108, 144, 254

Malenkov, Gheorghi, 412 – 414, 477, 502 – 503 Malina§, Iuliu, 156 Malinovski, Rodion, 81, 83

Maniu, Iuliu, 47 – 48.

61, 63 – 64, 66 – 69, 71, 76 – 77, 86, 90 – 92, 111.

117, 146, 164, 225, 235, 244 – 245, 252, 266, 301, 324, 338 – 339, 354, 367 Manolescu, Max, 188.
195, 373, 387 Manu, George, 372 Manuilă, Sabin, 59, 67, 146, 156, 176, 188 – 189, 195, 212, 222, 242, 366 – 368, 372, 378, 387, 485
Marcovici, Edith, 60, 63 Marcovici, §mil, 35 Marcu, Nicolae, 419
Margulies, Samuel, 37, 142 – 143, 196 – 197, 260.
418, 421
Marin, Ctin, 327 Marin, Gaston Gheorghe (Grossman), 167, 478 Marshall, George, 162 Marx, Karl, 16, 18, 178, 322, 377, 472 Mateescu, Imperio, 418, 421
Mathonys, Ivan (Vranghelistul), 25 Maurer, Ion Gheorghe, 36 – 37, 51, 56 – 59, 86, 105, 120, 131, 167.
190, 193, 209, 222, 253, 261 – 262, 266, 343, 364, 372, 479 – 480, 487, 502, 527, 532
Mauvais, Léon, 24 Mazuru, Vladimir, 209, 282, 286, 288, 294 – 295 Mădârjac, Alexandru.
261, 420
Mănescu, Corneliu, 156, 366, 379
Mănescu-Dunăre, Marin, 156 Mârzescu, legea, 21 Meca, Veturia, 260 Medrea, Ion, 489 Meir, Golda, 276
Melinescu, Ilca (Ilca Wasserman), 303, 306, 420, 431
Melinte, Petru, 329, 431 Meţianu, Silviu, 69, 338 Micle, Gheorghe, 366 Micle, Teodor, 331, 332 – 333, 444, 490 – 491 Mihai de Hohenzollern, 68 – 69, 72 – 73, 79, 97, 100, 113, 116, 163, 225, 244, 261, 263, 402 Mihail, Gheorghe, 418 Mihalache, Ion, 69, 92.
117, 163, 164, 351, 418 Mişca, Remus, 153 – 154, 158, 189, 195, 197, 201, 387, 509
Mihăilescu, industriaş, 336
Minovici-Furnică, Dumitru, 391 Mocsonyi-Styrcea, Ioan, 65 – 68, 151, 164, 261, 353, 355, 357 – 361, 394 – 397, 400, 416, 420, 422, 435, 451 – 453, 456, 458, 469, 470, 484, 509, 530
Moga, Ioan, 421
Moghioroş, Alexandru, 35, 126, 210, 376, 406, 526,

531
Moghioroş, Stela (Estera Radoşoveşkaia), 35 Moisescu, Anton, 386, 477 – 478, 502 – 503 Moisescu, Ilie, 404 – 406, 417, 433, 434 Moisil, Grigore, 60, 147, 153, 213, 224, 244 Molocikov, activist sovietic, 505 Molotov, Viaceslav, 43, 77 – 84, 277, 364, 474.
531
Molotova, Polina, 277.
364
Moraru, Alexandru, 60, 261
Moraru, Gheran, 333.
349, 394, 399 – 400, 415, 445, 447, 455, 490, 539 Moruzi, participant la Conferinţa de Pace de la Paris (1946), 132 Moruzov, Mihail, 143 – 144
Moscos, Mihail, 485 Moscovici, Ilie, 20 Mugur, Constantin, 339, 343, 419
Munteanu, Grigore, 213 – 214, 264, 389 Murgescu, Costin, 517 Mureşan, Alexandru, 343, 421
Mureşan, Ileana, 259 N
Nagy, Ferenc, 181 Nagy, Imre, 481 Naum, Ana (Nuţu Fluxman), 157, 384, 418 Nălbanţu, Grigore, 260 Năvodaru, Petre (Peter Fischer), 144, 377, 455 Neagu, Andrei, 54 Neamţu, Octavian, 355, 357, 421, 429, 443, 462 Neceaev, Serghei, 437 Neculce, participant la Conferinţa de Pace de la Paris (1946), 131 Nedelcu, Mihai, 466 Negel, Dimitrie, 113, 116, 347
Negoescu, Coman, 485 Negrea, Vasile (gen. – lt.) 282, 469, 530 Negulescu, Petre R, 103 Neumann, Carol, 267.
388
Nicolae, Petrea (nume conspirativ Dan), 260, 375, 384 – 385, 395, 420, 443, 463
Nicolau, acad., 225 Nicolau, Jan, 244, 260, 352 – 353, 420 Nicolau, Sergiu (Serghei Niconov), 209 – 211.
280, 371, 376, 494, 499, 520
Niculescu, Mirón, 102 Niculescu-Buzeşti, Grigore, 71, 76, 113

114, 151, 164, 356 Niculescu-Buzeşti, Radu, 164, 266, 356, 361, 397, 400, 420, 484, 509 Niculescu-Mizil, Paul, 535

Nicolschi (Nikolski), Alexandru (Boris Grünberg), 186 – 187, 196, 209, 317, 501 – 502 Nistor, Alexandru, 156 Novicov, Mihai, 57 – 58 Novikov, Nikolai, 61 Nuţă, Alexandru (Samuel Nathanson), 187, 421, 502

O

Oancea, Ioan, 366 Obrad, Constantin, 26 Obreja, legionar, 197 Odoviciuc, activist, 158 Oggins, Isaac, 473 – 475 Onescu, Cornel, 482, 489, 497

Orban, Liviu, 391 Oţetea, Andrei, 142

P

Pacepa, Ion Mihai, 496 Palade, general, 374 Pandrea, Petre (Petre Marcu), 15, 41, 59, 138, 380 – 381

Pantazi, Constantin, 98 Paraschivescu, Miron Radu, 152, 366 Paraschivescu-Bălăceanu, Constantin, 417 Parodi, însărcinatul cu afaceri al Elveţiei, 452 Pas, Ion, 515 Pascu, Ştefan, 242 Patilineţ, Vasile, 488 – 489, 497 – 498, 513 Patrikeev, V.S., 214, 280 Pauker, Ana (Ana Rabinsohn), 35, 46, 78 – 79, 85 – 86, 98, 106 – 112.

119 – 124, 135 – 136, 166 – 169, 173 – 174, 178 – 183, 199, 209, 238 – 240, 271, 278 – 279, 285, 295, 305, 341, 350, 356, 364, 376, 381, 431, 477 – 479, 507, 515, 526 – 527, 531 Pauker, Marcel (nume conspirativ Luximin), 20 – 21, 24, 34, 38, 46 Pavel, Constantin, 155 – 156, 175, 189, 196, 210, 260, 366, 369, 372 – 373, 377, 418, 443, 456, 461, 502

Pătraşcu, Andrei, 108, 229 Pătrăşcanu, D. Dumitru Pătrăşcanu, Elena (Hertha Schwamen)

Pătrăşcanu, Elise (Zizica), 15 – 16, 505 Pătrăşcanu, Lucreţia (Nonina), 16, 51 Pârâu, Nicolae, 343, 444 Pârvulescu, Constantin, 87, 106, 110, 120, 125, 184, 296 – 300, 305 – 306, 315, 321, 324, 375, 410 – 411, 431, 472, 519 Penescu, Nicolae, 64, 163 – 164, 245, 261, 351 Periş, Ileana, 150 – 151

Petcu, Gheorghe, 391 Petrache, Constantin, 219, 516

Petrescu, Alexandru, 164 Petrescu, Petea (Petea Goncearuk sau Gonciariuc), 140, 210, 286 – 287, 330 Petrescu-Griviţa, Dumitru, 31, 413, 502 – 503, 506 – 507, 529 Petrescu, Titel, 61, 65 – 68, 71, 90, 346, 351, 378.
391, 418, 421 Petrovici, Emil, 242 Petrovici, Tasia (Tatiana Bulan), 374 Petruk, Mişa, 210 Pintilie, Gheorghe (Pantelei Bodnarenko, Pantiuşa), 209, 281, 283, 284, 286, 288, 295, 299, 304, 385, 405, 420, 439, 495, 497 – 499, 519, 529 Pintilie, Ilie, 31, 38 Plade, Mosha, 349 Placa, Sylvia, 394 – 395.
419
Pohonţiu, Ion, 405, 417, 435
Pop, Alexandru, 261, 343, 421
Pop, Ghiţă, 76, 82 – 83, 92, 351
Popa, Dumitru, 537 Popescu, Dumitru, 418 Popescu, Gheorghe, 156 Popescu, Ileana, 155, 175, 366, 376
Popescu, Iorgu, 420 Popescu, Ştefan, 75, 154 – 156, 175, 259 – 260, 366, 369, 376 – 377 – 379 Popescu-Craiova, Gheorghe, 419 Popescu-Doreanu, Nicolae, 87
Popescu-Cetate, comisar regal, 36
Popescu-Puţuri, Ion, 37 – 39, 489, 518, 528 Popovici, D., prof., 232 Popp, Dragoş, 260, 337.
344, 421
Porter, Ivor, 69, 338, 343 Posteucă, Vasile (Mişa, Mihail Povstański), 473, 475
Poulopol, avocat, 128 Preoteasa, Grigore, 155.
190, 511
Protopopescu, Radu, 260 Protopopov, Mişa, 210 Prunescu, Ioan, 301
R
Rajk, Laszlo, 207, 256 – 258, 278 – 279, 326, 480 – 481, 495, 500, 506 Rákosi, Matyas, 166, 207, 278, 280, 506 Ralea, Mihai, 64, 75, 213, 346
Ranghel, Iosif (Iosif Rangetz), 62, 70 – 71, 106, 120, 124, 177, 201 – 203, 209, 288, 314 – 315, 324, 340, 460, 525, 529
Rapala, Charlota, 392 Rapu, Anton (nume de cod

„Anton Radulea”), 146, 154 – 158, 175 – 176, 189, 194 – 197, 210.
222, 260, 272, 282, 334, 366 – 369, 377, 379, 420, 444, 485, 509 – 513 Răceanu, Grigore, 298, 306, 420, 431, 519 Răceanu, Ileana (Ilona Popp), 298, 375, 420.
431, 519
Radaceanu, Lothar, 178, 193, 515
Radescu, Nicolae, 92 – 93, 103, 246, 266, 383, 402 – 403, 485
Răduică, Grigore, 305, 441, 487, 488 – 489, 497 – 498, 503, 510 – 513, 520 – 522, 533 – 534, 537 Rădulescu, Dorina (Dorina Rudich), 389 Rădulescu, Gheorghe (Gogu), 144, 388 – 389 Rădulescu-Motru, Constantin, 103 Rădulescu-Pogoneanu, Anina, 382
Rădulescu-Pogoneanu, Cecilia, 420, 423, 471 Rădulescu-Pogoneanu, Victor, 113 – 114, 117, 164, 355 – 356, 362, 382, 418, 471
Răutu, Leonte (Lev Oigenstein), 87, 237 – 238, 529
Ripeanu, Grigore, 294, 435 – 441
Retegan, Gheorghe, 156, 175, 260, 369, 392 Ristoiu, Constantin, 420 Roberts, Henry, 171, 483 Robu, Nichifor, 27 Roller, Mihai, 166 Roman, Valter (Ernst Neuländer), 77, 479 Rosenthal, Elsa, 298
Rossman, Rudolf, 207, 405, 416 – 417, 435, 493, 496
Rotman, Marcu, 417
Rosetti, Alexandru, 102, 224
Roşea, D.D., 242
Rozin (Rosin), Constantin, 261, 351, 390 – 391
Rudenko, Ivanka, 306 – 307, 419
Rudenko, Teodor, 210
Rujan, Gheorghe, 327.
444, 492
Ruleta, (?), 245
Rupenian, Emanuel, 151 – 153, 213, 222, 259, 377, 420, 444, 469, 486, 509
S
Sadoveanu, Mihail, 224, 351

Safianu, Berger, 65, 69
Saharovski, Alexandr Mihailovici, 214, 280 – 281
Samuel, Antoniu, 282, 286
Samueli, Ani (Ana), 343, 421
Savenco, Ilarion, 438, 495 Sălăjan, Leontin (Leontin Silaghi/Szilágyi), 229, 237
Sănătescu, Constantin, 65, 67, 69 – 71, 73 – 77, 89, 91 – 95, 97, 125, 354 Sârbu (Sârbu), Victoria, 259 – 260, 282, 296, 303, 307, 314 – 319, 332 – 333, 375, 385 – 386, 396.
416, 420, 422, 435, 446, 463 – 464, 502, 510, 519 Schuyler, C.V.R., 94, 115, 117, 173, 349, 483 Sebastián, Mihail, 267 Secară, Dumitru, 418 Sefit, Ibrahim (zis „Turcu”), 526 – 527, 531, 538
Seidel, Eugen, 156 Serdici, Vasile, 164 Serghie, căpitan, 448 Sermova, Maria, 412 Sidorovici, Alexandra (Saşa), 375, 377 Slansky, Rudolf, 280, 294 – 295, 494 Smith, Adam, 18 Soljeniţîn, Alexandr, 311 Schraer, Iosif, 40, 329 Socor, Matei, 148
Solomon, Alexandru, 419 Solomon, Ana, 419 Stahl, Henriette Yvonne, 143, 384
Stahl, Henri, 147 Stalin, Iosif Vissarionovici (Djugaşvili; nume conspirativ Filipov), 17, 32, 42 – 43, 46, 85, 89, 111, 116, 119, 126 – 127, 156, 160 – 161, 168, 178, 180, 203, 206 – 208, 214, 220, 223, 229, 240 – 242, 258, 274, 276 – 277, 280.
285, 295, 309, 312 – 313, 350, 363 – 364, 407 – 408, 411 – 412, 472, 531 Stanciu, Dumitru, 54 Stavrescu, colonel, 485 Stroe, Mihnea, 282, 390 Staicu, Teodor, 282, 331.
490, 492
Stănescu, Ion, 50, 418.
489
Stefanov, Boris, 20, 25 Stepniak, Serghei, 17 Steinberg, Gabriel, 255.
390, 420
Stere, Constantin, 14 Stoian, Avram, 419 Stoianovici,

Tudor, 156
Stoica, Gheorghe (Moscu Kohn), 24, 477, 489, 495, 498, 503, 506 – 507, 517 – 518, 523, 528 – 531, 534, 538
Stoica (Stoika), Ştefan, 51, 53, 164, 246, 252 – 253, 261
Stoican, Vasile, 132, 352 Stoilov, Simion, 224, 244 Stromingher, Iosif, 142 Subasici, Ivan, 127 Suciu, Ioan, 232 Suchianu, D.I., 15, 59.
213, 247
Suditu, Elena, 445 Sudoplatov, Pavel, 473 – 474, 508
Susaikov, Ivan, 98, 116, 128 – 129, 137, 167, 169, 356
Suslov, Mihail, 167
ş
Şandru, Ovidiu, 54 – 57.
420, 483
Şchiopu, Bucur, 366, 528 Şeicaru, Pamfil, 27 Şelmaru, Florica, 154 Şelmaru, Traian, 154 Şerban, Z.L. (H. Leibovici), 522
Şoltuţiu (Şoltuţ, Şoltuz), Ioan, 13, 64, 282, 287 – 288, 290 – 295, 306, 326 – 328, 330 – 333, 342, 344, 347 – 355, 360, 381, 383, 387 – 388, 401, 405 – 407, 415, 427, 433 – 434, 445, 447 – 448, 451 – 452, 467, 487, 490 – 494, 498, 507
Ştefan, D (?), 26
Ştefănescu, Alexandru.
69, 213 – 214, 218, 248 – 251, 259 – 261, 282, 296, 314, 321 – 324, 328, 335 – 344, 351, 355, 358, 364, 396, 416, 419 – 423, 429 – 435, 449.456, 471, 517
Ştefănescu, Constantin, 260, 363
Ştefănescu, Matilda (Matilda Demetrescu), 373 – 376
Ştefănescu – Parhon, Constanţa, 403
Ştirbey, Barbu, 61, 79, 338
T
Taflaru, (?), 301, 375
Tănase, Evghenie, 472, 489, 530
Tătărescu, Gheorghe, 36, 66, 113, 261, 345 – 347,

410, 420, 432 – 433, 484, 509
Teodoru, Florin, 113, 367, 386 – 387, 444, 462 Thorez, Maurice, 42, 132 Ţiganov, consilier sovietic, 288 – 289, 483, 493 – 494
Tiriachiu, Vasile, 474 Tiriung, Mircea, 366 Titeanu, Eugen, 485 Tito, Iosip Broz, 127, 208 – 209, 256, 258, 280, 326, 349, 388 Tobescu, Constantin, 421, 483
Tolstoi, Lev, 15, 40 Toma, Ana (Ana Grossman), 299 – 300.
306, 420, 431, 477, 519 Toma, Sorin, 237 – 238, 299
Torosian, Herant, 113, 139, 146, 151 – 153, 172, 195 – 196, 213, 223.
259, 282, 368, 394, 396, 416 – 419, 422, 429, 435, 455 – 457, 468, 483, 485 – 486, 509 Trandafirescu, (?), 56
Trofimovici, Alexandru, 58
Troţki, Lev Bronstein.
160, 206, 220, 223, 297, 473
Tudor, Nicu, 317 – 318 Tudose, Ioan, 391 Turcu, Nicolae, 261 Turgheniev, Ivan, 15
T
Ţabrea, magistrat, 109 U
Adrescu, Petre, 360 Ulbricht, Walter, 166 Ulea, Octav, 54, 65
V
Vaida, Vasile, 229, 237 Valentin, Marcel, 422 Valiani, Leo, 402 Varga, Vasile, 417, 435 – 436, 438, 440 Vasilichi, Gheorghe, 31, 87, 125, 127, 129 Vasiliu, Constantin (Piki), 62, 98, 246, 261, 339, 483
Vasiliu, Teodor, 489 Vasiliu-Răşcanu, Constantin, 69 – 70
Vass, Ghizela, 477 Veakis, Ianis, 512 Vidican, Alexandru, 156 Vidraşcu Gheorghe (Vanea Didenko), 209.
315, 472
Vijoli, Aurel, 133, 209, 237, 480, 500 Vâneze, Ion (Ion Vinţe), 133, 157
Vinogradov, Alexei, 81 Vişoianu, Constantin.
61, 79, 84 – 85, 173, 221, 224, 252, 266, 338

Vânătoru, Victor, 296, 304 – 308, 332, 347, 353, 359, 387, 399 – 400, 445, 452 – 453, 490 – 491 Vîşinski, Andrei, 78, 81, 83 – 84, 111, 129, 130, 168 – 169, 226, 231, 238, 345 – 349, 397 Vlădescu-Răcoasa, Constantin, 336 Vogel, Adolf, 318 Voicu, Ştefan, 144 Voitec, Ştefan, 13, 48, 102, 130, 193, 515 Voitinovici, Alexandru, 284, 504 – 505 Vrabie, Mihalache, 391 Vrânceanu, Gheorghe, 224
Vulcănescu, Mircea, 147 Vulpescu, Petru, 419
W
Wald, Henri, 384 Waletzki, 32 Weigl, Egon, 421 Weigl, Lili (Eleonora Revesz, nume conspirativ Vera), 403, 419, 467
Weiss, Ludovic, 359, 360 – 361, 444, 467, 490 Wexler, Gabi, 522 Wexler, Etta, 306, 338.
375.421
Wexler, Paul, 306, 338.
375.421
Wurmbrandt, Richardt, 37 – 38
X
Xenopol, Radu, 98 – 99, 113, 204, 214, 235, 244 – 247, 261 – 264, 275, 391, 418, 486
Z
Zaharia, Ilie (Haimsohn), 177, 187 – 188, 502
Zaharia, Ion, 260, 387 – 388, 420, 444, 485, 509, 521
Zăroni, Romulus, 167 Zeiger, Simion, 167 Zelea-Codreanu, Corneliu, 48 Zevedei, Barbu, 157, 485 Zilber (Silber, Silbert), Herbert (Belu; pseudonim Andrei Şerbulescu), 46, 59, 66, 70, 75, 100, 104, 109, 117, 135, 139 – 147, 151, 155, 157 – 158, 172 – 175, 179, 183 – 199, 206, 212, 214, 223 – 227, 251 – 268.
282, 295, 327, 333, 344 – 357, 362 – 367, 377, 384 – 388, 394 – 397, 404, 416 – 435, 449, 455 – 460, 480 – 490, 509 – 518, 533, 539
Zinoviev, Grigori, 127, 160, 206, 223
CUPRINS
Prefaţă la ediţia a patra 7
CAPITOLUL I

Andrei 13
CAPITOLUL II
Sub trei dictaturi 42
CAPITOLUL III
Primul comunist la guvernare 75
CAPITOLUL IV
„Neînţelegerile cu tovarăşii” 105
CAPITOLUL V
Admiratori şi devotaţi 136
CAPITOLUL VI
Kio-Kogo 159
CAPITOLUL VII
Dictatura proletariatului – dictatura a patra 186
CAPITOLUL VIII
Antisovietism şi naţionalism 216
CAPITOLUL IX
„Dragă tovarăşe anchetator…” 248
CAPITOLUL X
Principiul dominoului 274
CAPITOLUL XI
Dialectica *terorii roşii* 309
CAPITOLUL XII
Spioni şi complotişti 335
CAPITOLUL XIII
Peşti în năvoadele dese 365
CAPITOLUL XIV
Procesul 393
CAPITOLUL XV
Revoluţionarul – capital destinat sacrificiului 427
CAPITOL XVI
Morţi vii în celule 451
CAPITOLUL XVII
Anchetatori anchetaţi 476
CAPITOLUL XVIII
„Aceste mult prea triste şi urâte fapte” 509
Epilog
„Iar restul e tăcere…” 541

Bibliografie 549
Indice 563
Tipar: ARTPRINT E-mail: officeartorint.ro Tel.: 021 336 36 33

1 Eroare în declaraţia lui Popescu-Puţuri. E vorba de Alexandru Iliescu (tatăl viitorului preşedinte al României, Ion Iliescu), comunist